Rbl. 2.60

NAINE, VAATA, SEE ON SINU POEG

SORIN TITEL

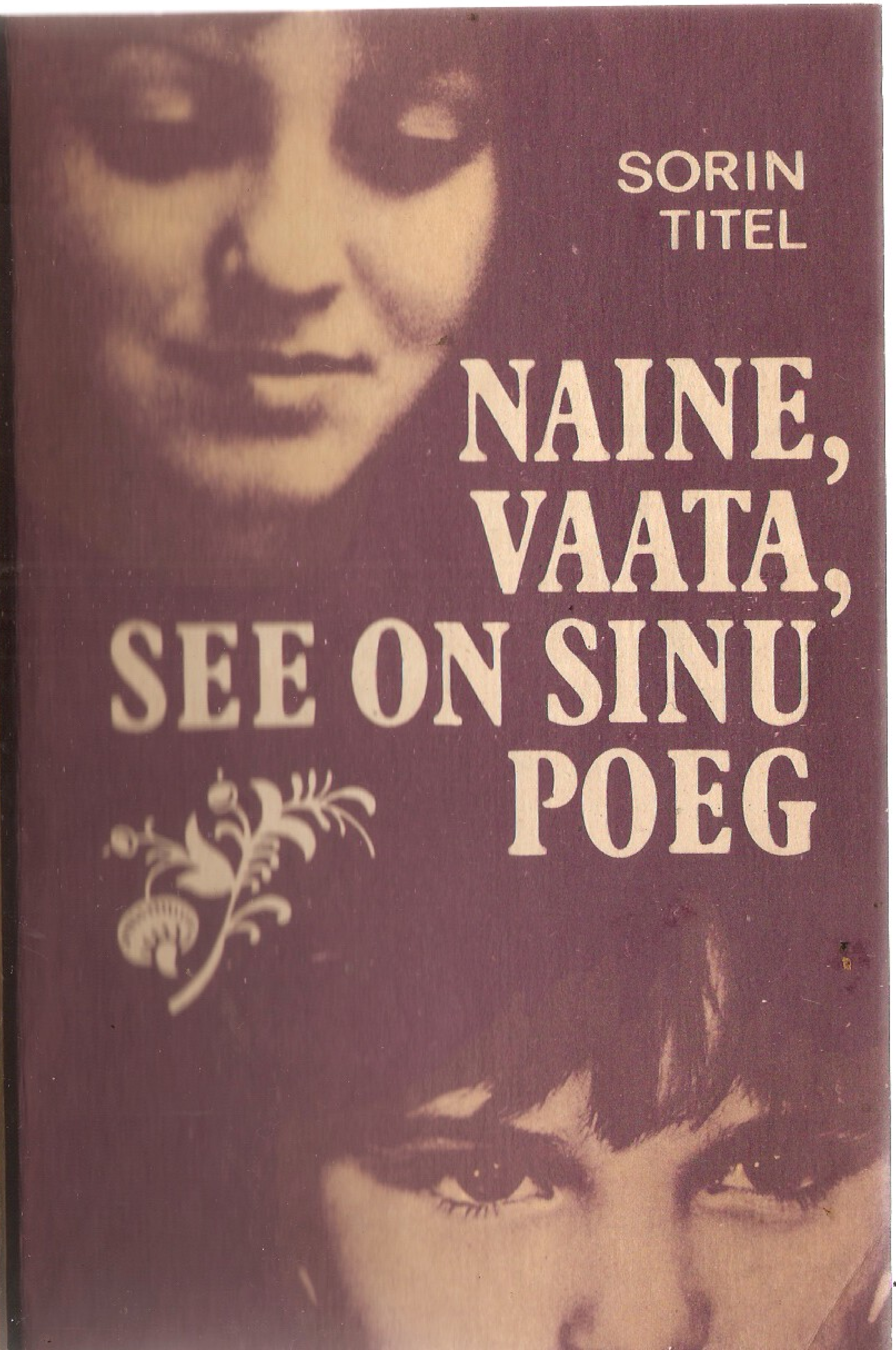

SORIN
TITEL

NAINE, VAATA, SEE ON SINU POEG

SORIN TITEL

NAINE, VAATA, SEE ON SINU POEG

Rumeenia keelest

tõlkinud Natalie Alver

TALLINN „EESTI RAAMAT“ 1989

T (Rumeenia)
T 60

Originaal:

Sorin Titel
Femeie, iată fiul tău
roman

Cartea Românească

Kujundanud Anneli Aarma

T $\frac{4703010100-240}{901(15)-89}$ 254—89 (makulatuuri eest)

© Tõlge eesti keelde. Kirjastus „Eesti Raamat", 1989

ISBN 5—450—00737—x

I

1.

Vana naine teises voodis magas veel, kuid tema igasugustest veidratest unenägudest häiritud uni oli kõike muud kui rahu ja puhkus... Ta oli justkui mingis tühjade tubadega ja pärani ustega majas. Maja polnud talle päris võõras, aga ta ei suutnud meenutada, kust nimelt ta seda teab. Sõgedalt käis ta ühest toast teise, põrandad tema paljaste jalgade all olid niisked ja külmad; need hakkasid pehastuma ja olid roheka samblaga kaetud, seetõttu oli tal kogu aeg hirm libastuda. Ta käis toast tuppa, justkui otsis kedagi, aga keda, ei teadnud. Ja keda ta sellises mahajäetud majas otsida võiski?! Ta taipas, et näeb und, et kõik on paljas ettekujutus, et päriselt temaga midagi niisugust ei juhtu. Ometi tahtis ta selle rahutu unenäo mõju alla jääda, ärkamishetke edasi lükata nii kaua kui vähegi võimalik. Kui ta siis enese tahtmata ärkas, tundis ta kahetsust ja hoidis seni silmi kinni, kuni tal õnnestus taas uinuda, oma segase ja piinava unenäo juurde tagasi pöörduda. Ta tundis, et seal, unenäos, on teoksil midagi väga tähtsat, tema aga oli ärganud just selle hakul, katkestades järsult asjade käigu...

Vahepeal oli väljas koitma hakanud, sadu oli lakanud ja linnud laulsid mahedalt. Noorpaar oli oma armupalangust hõõguvas voodis vagusi jäänud ning mõlemad magasid unenägudeta rahulikku und, naine oli mehe kaissu pugenud, hämuses hommikuvalguses langesid tema juuksed otsekui mustad veejoad koredast kanepiriidest särgile. Mees hakkas norskama, suu paokil, ja tema uinuvalt näolt kustus pisitasa helge õnne ja uhke rahulduse ilme, millega ta oli unne vajunud...

Unenägu polnud veel lõppenud ja Sofia oli jälle oma udusel unemaal tagasi. Tahes-tahtmata tuli see lõpuni vaadata. Niisiis oli ta uuesti nendes tühjades tubades. Läbi lahtiste akende puhus tuul ja peksis vihma sisse. Kaasas oli Sofial raske võtmekimp, ta proovis iga võtit ja nendega, mis sobisid, avas uksi. Sest seekordne unenägu oli pisut teistsugune kui eelmine. Uksed ei olnud pärani nagu esimeses unenäos, vastupidi, neil olid rasked tabalukud ees. Ja ka tube oli arvutult, neile ei tulnud ega tulnud lõppu, ja Sofia käis ühest toast teise, asja ees, teist taga. Talle endalegi polnud selge, keda ta nii kärsitult otsib, seda enam, et kõik toad olid

tühjad. Paistis, et maja oli ammu maha jäetud, lagunemisele määratud, eikellegi maja!

Ühtainust ust ei saanud Sofia lahti. Proovis järjest kõiki võtmeid, aga ükski ei sobinud lukuauku. Ta ärkas uuesti, ja et seekord oli näoga akna poole, nägi suurt õue sinakas hommikuvalguses. „Peaks tõusma ja õue pühkima," jõudis ta siiski enesele ütelda, enne kui unenäo juurde tagasi pöördus... „Täna on ju pühapäev, pole ilus, kui õu pühkimata jääb." Nii ütles ta enesele, vaadates algava päeva sinakas väreluses tühja õue. Siis kadus kõik, kadus õu koos kõrvalhoonetega, nagu poleks seda olnudki, kadus suveköök, kadus pirnipuu keset õue, kadusid kuurid, vaheaiad, ja roostetanud võtmekimbust leidis Sofia ühe võtme, mis teistega ei sarnanenud, oli kõigist neist suurem ja pealegi puust.

Selle puuvõtme pistis Sofia lukuauku. Ta keeras kaks korda — võti libises hästi, nagu õlitatult — ja tal õnnestus uks avada.

Ja ennäe, unenäo-Sofia seisis lävel ja vaatas puuvõtmega lukustatud toas olnud naist. See naine aga polnud keegi muu kui tema ise! Ainult rätikut polnud tal peas ja juuksesalgud olid valla. Mõni hetk silmitses ta omaenda teisikut, ometi oli tal raske naist ära tunda.

Ta sai aru, et kõik oli vaid uni ja ettekujutus, ent tal polnud valikut, unenägu tuli lõpuni vaadata, muud ei jäänud üle. Põrandal lebas väljasirutatult verine poisikeha, too lahtiste salkudega naine pühkis poisi põske kanepise rätiga ja nuttis; siis tõstis tundmatu naine, kes oli Sofiaga ühte nägu, pilgu ja vaatas Sofiale sõnatult otsa. Naine noogutas vaid ja jätkas oma tegevust. „Pole mul praegu aega sinuga jutustada, mul omad mured!" ütles ta etteheitvalt. „Kas sa ei näe — rumal oled või mis —, et mul on käed tööd täis?" Sofia silmitses tähelepanelikult noorukit, kelle nägu naine kanepise rätiga pühkis, ja alles siis tundis ta poisi ära. Ta tahtis hingevalust karjatada. Häält aga ei tulnud ja ta ärkas õudusega.

Keset tuba seisis Simion ja vaatas teda. „Mis on, ema, mis sul viga on?" küsis ta jahmunult. „Sa karjatasid nii valjusti," ütles ta, ühe käega oma krässus rinnakarvu kratsides, „karjusid nii kõvasti, usu mind, ema, et ajasid meile hirmu nahka! Kas nägid halba und või miks sa nii karjusid?" küsis poeg, silmad unest tursunud. Siis läks ta aluspesu väel rõdule. „Sa oigasid mitu korda, siis kisendasid," lalises voodist minia, „küllap see kostis küla teise otsa, nii kõvasti karjusid," lisas noor naine ja surus mõlemad käed vastu suurt valget rinda. „Näe, praegugi veel süda peksab," ütles ta. „Algul ma ei taibanud, mis lahti on, ei saanud aru, kes niiviisi karjub!" — „Ma nägin jubedat und," sosistas Sofia (vahepeal oli Simion tuppa tagasi tulnud ja voodisse naise kõrvale roninud), „nii jubedat, et ei oska kohe ütelda gi!" — „Keda, ema, keda sa siis unes nägid?" päris Simion. „Veri jooksis tal mööda põske," jätkas Sofia, „ja ma pühkisin seda kanepise rätiga... Issand, mis und ma küll näha võisin?!..." pani ta imeks. „Tahan ust lahti teha, aga võta näpust, uks oli lukus ja mitte ükski võti ei sobinud peale puuvõtme..." — „Keda sa siis nägid?" küsis Simion uuesti, sest ema jutul ei olnud tema meelest aru ega otsa. „Jube unenägu," ütles Sofia, nagu poleks Simioni küsimust kuulnudki. Siis keeras ta näo seina poole, justkui selleks, et pojast ja miniast rahu saada, uuesti magama jääda ja und näha.

2.

Teine unenägu tuli varsti pärast esimest.

Õieti ei läinud veel nädalatki mööda, kui noorim poeg taas talle unenäos ilmus. Öö oli selge ja vaikne, hiiglasuur ümmargune kuu kumas kõrgel taevavõlvil, nii et õues oli valge nagu päise päeva ajal. Tähti ei olnud, taevast viirutasid vaid peened pilvekiud, justkui olnuks kumendav võlv mingit valget vahtu täis.

Vanem poeg Simion magas teises voodis, nägu seina poole; mees oli voodiserva surutud, peaaegu vastu valget krohviseina, samas hõivas naine, Sofia minia, oma suure valge kehaga kogu voodi; ta oli teki pealt heitnud, kuigi ilmad olid veel jahedad — oli alles aprilli lõpp, mil ööd on külmad ja lõõtsuvad niiskusest rasked tuuled —, magas, särk üle ümarate valgete põlvede kerkinud, suured rinnad särgist väljas, ja kuu kahvatus kumas võis näha nende tumedaid nibusid; naise niiske suu oli paokil, lopsakad huuled unes tursunud.

„Temal on rohkem õnne kui minul," ütles Sofia magavat miniat vaadates enesele. „Tema aastates olin mina aovalgel ammugi jalul, riides, silmad pestud, valmis jälle orjama. Ei saanud mina kõige magusamast hommikusest unest suurt rõõmu tunda... Ärkasin, ja kui nägin, et väljas juba koidab, hüppasin voodist välja nagu kõrvetatu, et ämmad, sest kõik kolm olid tollal alles elus, enne mind ei tõuseks ega mind magamast leiaks!"

Sofia vaatas uuesti miniat: too magas edasi, jalad kõnksus, põlved koos. Nõnda minia valgeid ümaraid põlvi, niisket punast suud ja noort ümarikku keha silmitsedes tuletas Sofia omaenda noorpõlve meelde. Ta peaaegu ei suutnud uskudagi, et ka tema oli kord olnud samasugune, niisama noor ja kogenematu, eluraskustest läbi käimata. Ometi silmitses ta miniat kadeduseta ega nutnud oma õitsvat noorust taga. Mis oli, see on möödas, mis oli haljas, see on kuivanud: *t e m a* on nüüd vana naine. Sofia kolm esimest poega on täismehed, on end sisse seadnud, pesast välja lennanud. Kuigi Sofia elas ühega neist sama katuse all, olid nad kõik end temast igaveseks lahti rebinud, kuulusid nüüd oma naistele ja lastele, kellele olid elu andnud (kolmel esimesel pojal olid juba omakorda suured lapsed, vanimal varsti meheleminekueas tütar)... Ainult noorima pojaga olid lood hoopis teised, ainult see kõige

noorem (keda Sofia oli näinud oma rahutus unenäos) polnud end temast lahti rebinud, nagu olid teinud teised kolm, see viimane poeg oli veel osa temast, ema külge köidetud nähtamatu nabanööriga, liha tema lihast ja veri tema verest.

Soovimatu laps, keda keegi enam ei oodanud. Sofia sünnitas ta enne õiget aega. Algul oli ta arvanud, et laps on surnud, et maimukesel polegi eluvaimu sees, ja leides, et laps siiski elas, ei rõõmustanud ta, vaid pani seda imeks; kogu kandmise aja oli Sofia ringi käinud, silmad häbi pärast maas. Ei sobinud tema eas enam rasedaks jääda, armastuse aastad olid möödas; naised seirasid teda pika pilguga, itsitasid pihku, kompasid silmadega üha paisuvat ja ümarduvat kõhtu; tema aga tegi, nagu ei märkakski neid, ei näeks naeru ega pilget naiste silmis; sisimas ta ometi kannatas, sest teadis ju väga hästi, mis sobib ja mis ei sobi, teadis, mis on ilus ja mis mitte...

Nii et Sofia soovimatu neljas laps tuli ilmale rohkem kui kümme aastat pärast esimest kolme. Et ema häbiaega veidi lühendada, sündis ta seitsmekuiselt, ilmus emaüsast rutem, kui oleks pidanud. Kidur kollakas laps polnud suurem kui õllepudel! Sofia, kes oli esimesed kolm poega sünnitanud kohutavates valudes, ei vajanud neljanda puhul enam mingit abi. Ta tõi lapse ilmale ootamatult kiiresti: kui ämmamoor kohale jõudis, oli laps sündinud ja puhkas eelmise kolme poja mähkmetesse mähitult ema kõrval. „Nagu kassipoeg, nii tilluke teine," ütles ämmamoor ja irvitas oma hambutu suuga, silmad aga sihtisid tsuikaklaasi. (Ta jälgis, kas Sofia ämm kallab talle klaasi ääreni täis või sortsab ainult lonksukese.) „Vala, vala, ära koonerda," ütles ämmamoor ja surus oma kortsulise käe pikkade pahklike sõrmedega — nendesamade sõrmedega, millega oli aastaid paljude naiste sisemuses sorinud — teist samasugust närtsinud ja kibrulist, pikkade mustade ja räpaste küüntega kätt; too teine käsi, Sofia ämma oma, kallutas pudeli veel kord klaasi kohale, siis tõstis selle vastu valgust, et naine näeks, palju veel pudelisse alles jäi. „Vala nagu kord ja kohus," ütles siis ämmamoor, „ära ole sihuke kitsipung, sul on ju, mille üle rõõmu tunda. Vanas eas saab sul tugi olema... Aga mind on jumal nuhelnud, mul pole siinilmas kedagi, mina üksi olen õnnetumast õnnetum," sõnas ämmamoor; ühe käega sirutas ta klaasi endiselt pudeli poole — see aga tõrkus visalt kaldumast —, teise käega haaras seelikusaba, tõstis selle silmadele ja pühkis rutakalt nähtamatuid pisaraid, hõõrus räpase seelikusabaga kumbagi silma, vaatas uuesti kurvalt vaid poolenisti täis klaasi, ja kas selle või tõesti oma õnnetu saatuse pärast — millele ta järjekordselt näkku vaatas — purskusid lõpuks pisarad, lausa pisarakosk, ja tilkusid määrdunud põrandale; seekord laskis naine neil voolata ega pühkinud enam seelikusabaga ära. „Mina üksi tean, mis mul südamel on," ütles ta jõuetu, väriseva häälega. Valu ja kurvastus aga kadusid tema nutetud silmist nagu imeväel, kui ta nägi, et klaas

oli täidetud just nõndaviisi, nagu tema hing himustas — oli nii täis, et märjuke üle ääre põrandale voolas, otsekui tahtnuks seguneda nutuhoos valatud pisaratega. Harukordse kiiruse ja osavusega — nii et ühtki piiska enam maha ei tilkunud — tõstis ämmamoor klaasi täidlaste aplate huulteni, neid mõnust muigutades.

Polnud sugugi raske märgata, et see klaas polnud tal tol hommikul esimene, ämmamoor oli juba mujaltki saanud! Säärane ta oli, see ämmamoor, mida rohkem klaase kummutas, seda nutusemaks läks, seda rutem ja paremini meenus talle saatuse ränk ülekohus: väetike (ta kaalus üle saja kilo!) oli ihuüksi ilma peale jäetud.

Nii sündis Sofia neljas laps ja sai ristitud õige mitme klaasi tsuikaga, sest, esimene klaasitäis ühel sõõmul kummutatud, palus ämmamoor veel üht ega häbenenud paluda kolmandatki. „Sa ei jõua sedasi koju, oh häda ja viletsust," ütles perenaine. „Ma valan sulle veel, ega mul kahju ole. Minupärast võib viin üldse olemata olla, usu, ma pole selle aasta tegu veel mekkinudki, et kas on ka hea..." — „Aga mulle maitseb, mis seal salata," ütles ämmamoor ja keel takerdus pisut tal suus. „Seepärast lubab armas jumal mul juua. Olgu viina või ülearu, ei mina pahanda..."

Sel ajal kui ämmamoor tühjendas klaasi klaasi järel — nüüd ei teadnud nende arvu enam keegi; kes neid lugeda jõudis, aga tsuikapudeli põhjas oli veel lonks või paar —, hakkas laps nutma. „Näe, häälitseb!" hüüdis ämmamoor ja irvitas suure hambutu suuga. „Elagu poeg ja tundke temast rõõmu," lisas ta, pühkis käeseljaga suud ja seadis end minekule.

Uneta ööl — sel ööl, mil ta pidi oma neljandat poega teist korda unes nägema —, laskis Sofia oma hilisel armastusel taas võimust võtta. Koidiku lähenedes langes maale piimjas udu; üha tuhmim ja kahkjam kuu oli suitsukarva taevas vaevu märgatav. Voodist nägi Sofia läbi kitsa akna, kuidas naabrite keskmine aken valgeks lõi. „Vanal Cărăbașil ei ole und," ütles Sofia valgustatud akent vaadates enesele. „Nii teeb ta ikka neil öödel, kui jalavalu tukastada ei lase. Tõuseb üles ja paneb tule põlema, talle tundub, et tulevalgel läheb aeg kiiremini. Vaene mees on pooleldi mäda, mõlemad jalad on juba mädanenud ja mädanik liigub aina ülespoole; kui see südameni jõuab, siis on valmis, lõpp!" Talle, Sofiale, tuleb meelde, kuidas vana Cărăbaș lihavõttehommikul kooripingis laulis: kõmistas oma jämeda bassihäälega, tema hääl kaikus üle terve kiriku, nii et aknaklaasid klirisesid. Seisis kooripingis, suur ja uhke, kikkis vurrud valged kui härmatis, põsed punased, pigem noore kui vana mehe selged sinised, veidi pungis silmad ülbelt sihtimas kirikus olevaid naisi... Ja nüüd on ta voodis, mädaneb vähehaaval ja paneb valu pärast tule põlema: talle tundub, et tulevalgel läheb aeg kiiremini; ja niiviisi lambivalgel vahib ta aeda

ja ootab surma... Mõne aja pärast läks naabrite aken pimedaks... Vahest oli vanal Cărăbaşil-vaesekesel lõpuks õnnestunud magama jääda! Või oli vahest Anişoara, naabrivana minia, tuppa läinud vaatama, ega äiapapa midagi vaja, ja tule ära puhunud, sest petrool oli üsna kallis ja olnuks patuasi lasta lambil asja ees, teist taga põleda...

...Kevadhommiku sinakas valguses on kõik asjad üha selgemini näha. Külmalaine on maale vajunud. Otsekui asjata särab ja kiirgab koidutäht uinuva küla kohal. Sofia kuuleb teisest voodist minia kiiret, pahast sosinat: „Rahune juba maha," ütleb minia mehele. „Jää ometi kord juba vagusi, muidu ema kuuleb." — „Ei ta kuule," sosistab mees vastu. „Küll ta kuuleb, tean, et kuuleb," kuuleb Sofia veel miniat ütlevat, siis vajub taas unne nagu põhjatusse sogasesse vette.

Ja näe, unes tuleb tema juurde mustlanna Persida. Ja Persidal on midagi seeliku all peidus. Nad kõnnivad kahekesi mööda tühja, porist teed. Tuul lõõtsub ja sajab mingit lörtsi. „Näita mulle ka, mida sa seal peidad," palub Sofia. „Kannata," ütleb mustlanna, „ära kiirusta..." Ja jälle näeb Sofia eelmise unenäo maja. Ta tunneb selle ära kõmmeldunud määrdunud seintest, ristseliti ustest ja katkistest akendest. Mustlanna aga toob võidunud körtsiku alt lagedale tollesama suure, Sofiale juba eelmisest unenäost tuttava puuvõtme ja ulatab talle, silmitsedes Sofiat mingi õela uudishimuga. „Võta," ütleb ta, „minul pole sellega niikuinii midagi peale hakata! Sinule aga, sinule kulub see ära, arvan ma. Aga vaata ette, keera seda tasa ja targu, et kinni ei jääks, muidu võid katki murda. Käi selle võtmega hästi ettevaatlikult ümber..." Sofia võtab võtme ja pistab ukse ees rippuvasse tabalukku, keerab ettevaatlikult, õrnalt — nagu mustlanna oli soovitanud —, ja võti libiseb lukuaugus nagu õlitatult.

...Majas oli pime, aknad olid plekiga kinni löödud. Tema poeg oli seal, selles pimedas toas. Sofia oleks tahtnud poja nägu näha, ta oli uudishimulik teada saama, kas poeg on muutunud, sest ajast kui üksipäini ilmas ringi rändab. Lahkudes oli poeg alles lapseohtu, nüüd peaks temagi juba täismees olema! Sofia hakkas niisiis pojaga rääkima, rõõmus, et saab tema lähedal olla, ehkki ta poega näha ei võinud — ja kui kuulis poega tuttavliku häälega vastamas, ehmus Sofia nii, et pidi vastu seina toetuma, sest kartis minestada ja kukkuda. „Mu kallis, võrratu ema," kuulis ta poega ütlemas, „mida muud mul sulle öelda on, kui et sa minu peale pahane ei oleks, kuigi ma sulle halba olen teinud või muret valmistanud..." — „Mis muret, missugusest murest sa nüüd räägid?" hüüatas Sofia. Poeg aga rääkis edasi, nagu poleks ta ema hüüatust kuulnudki, hääl mahe ja täis soojust: „Ole hea, anna mulle andeks, ja nagu juba ütlesin, ära mõtle minust halvasti. On ju hea, kui ema oma poega armastab ja annab andeks kõik halva, mis poeg kas meelega või kogemata on teinud." Ja taas

tundis Sofia rõõmu ja uhkust — just nagu kord siis, kui oli pojaga koos päriselt, mitte unes —, kuuldes, kui ilusasti oskab poeg sõnu seada, rääkida nagu raamatust...

Vahepeal olid Sofia silmad pimedusega harjuda jõudnud ja poja siluett, sale ja habras, nagu ta ema mäletamist mööda alati oli olnud, joonistus nüüd palju selgemalt välja. Ainult poja nägu ei näinud ema oma suureks meelehärmiks. Ja kuidas ta oleks tahtnud vähemalt uneski poja nägu näha! „Jäta, ema!" ütles poeg, otsekui aimaks Sofia mõtteid, „ära ole nii kärsitu, küll sa näed mind, ära muretse, ja mitte pimedas, vaid selges päevavalguses; ma pean sõna, küll sa näed... Aga nüüd mine, palun sind, niigi oled kauaks jäänud," ütles poeg ja lükkas teda kahe käega aina ukse poole. Lükkas ema hellalt ja armastavalt. „Mul ei ole kuskile minna," kaebas Sofia, silmad vees, „mul pole kuhugi kiiret..." Ja tahtis ümber pöörata, et võtta poeg oma veel tugevate käte vahele, teda hoida ja kaitsta, poeg aga põikas kõrvale ega lasknud end emmata. „Jäta, ema," ütles ta, „jäta, ära vaeva ennast niimoodi, ära ennast piina, mu süda lõhkeb, kui ma seda näen." — „Ma jääksin parema meelega siia, mu armas," tunnistas ema puuvõtmega avatud ukse lävelt, „ma ei lähekski ära..." ja tundis äkki, et jõud kaob, ta nõjatus, lausa liibus vastu ust, et mitte kukkuda. „Küll ma juba tean, milline lobasuu sa oled," naeris poeg. „Kui kord rääkima hakkad, ei tule enam lõppu! Ainult, mu armas, võrratu ema," lisas ta ja sedakorda rääkis aegamisi, rõhuga, naeratus aga kadus tema näolt, „hea, et me niigi palju rääkida saime, seegi pole ju paha..."

Sofia ärkas unest nii järsku, et polnud esimesel hetkel päris kindel, kas ta ikka on jälle tõelises maailmas. Avatud aknast tulvasid sisse kuldsed koidukiired ja rõõmus pidulik valgus täitis toa. Siis, nagu igal hommikul, kuulis Sofia, kuidas Petrică puujalga tuugates väravast mööda läks. Petrică oli vabrikus vahimeheks ja kui koitma hakkas, läks temagi tööpostile. Vabriku direktor oli talle vanad tööriided andnud, need kulusid iga päevaga viledamaks: Petrică oli aga oma „kaltsudele" väga uhke ja läks, pudel sooja piima kaenlas, läbi hommikujaheduse, endamisi pomisedes, nagu tal kombeks. Kord oli juhtunud, et piimapudel kukkus otse Sofia maja ees vastu kivi puruks. Sofial oli lonkuri silmis pisaraid nähes mehest kahju hakanud ja tal oli Petricăle uue pudeli andnud. Nüüd kuuleb ta mehe liipavaid samme; need eemalduvad. Ühtaegu õnnelik ja ehmunud, hakkab Sofia mõtlema oma teisele unenäole.

3.

Möödus kolm nädalat ja kogu selle aja ei suutnud Sofia rahu leida; mida ta ka ei teinud, kuhu ka ei läinud, ikka siirdusid mõtted noorimale pojale. Ta tabas end endamisi rääkimas, aga

nii, nagu oleks poeg tema kõrval ja võiks teda kuulda. Ja nagu võiks poeg teda kuulates tema sõnadest kasu ja õpetust saada! „Pane tähele," rääkis ta niisiis pojale, tema pilk aga libises toas midagi nägemata ühelt esemelt teisele ja kohtas kuskil ideaalses ja kauges, abstraktses ja irreaalses ruumis poja armsat nägu, „ära ole nii kergeusklik ullike, nagu sa seni oled olnud." — „Jäta, ema," naeris poeg; ema mure tegi talle nalja, „ära kantselda mind nii palju, nagu sa mind ei tunneks, nagu sa ei teaks, mis inimene ma olen!" Ja et ema ärritada, lisas: „Ühest kõrvast läheb sisse, teisest välja, mul pole praegu aega sind kuulata! Ja kui ma sind kuulaksin, poleks see hea." — „Miks see siis hea ei oleks?" pani Sofia imeks. „Mina tean, et laps peab ikka kuulama vanemate sõna, kes talle elu on andnud, teisiti ei sobi! On ka sääraseid," ütles Sofia, ja pahane, nagu ta oli, hakkas koldel kastrulitega kolistama, „ma tean ka sääraseid, kes vanemate sõna ei kuulanud, tegid, mis tahtsid, ja hästi nad ei lõpetanud. Häda neile!" Ja ta noomis poega nagu kord ja kohus, kuni märkas, et on ihuüksi, ja taipas, et on asjata hurjutanud, polnud seal kedagi teda kuulamas ja tema nõuandeid kõrva taha panemas. Ta kurnas piima, pani siis potid piimaga tulele; mõnda aega istus ta sõnatult toolil tule ääres, seejärel hakkas pojale mõeldes taas rääkima hoopis vaiksema ja rahulikuma häälega: „Tee, kuidas tahad," ütles ta, „sundima ma sind ei hakka; tahad mind kuulata, kuula, ei taha, ära kuula, tee, nagu heaks arvad. Sa oled ju täismees, mul pole sulle midagi õpetada... Nüüd pead ise oma peaga mõtlema: see on hea, see jälle pole hea!" — „Jäta, ema, küll kõik läheb hästi!" ütles poeg ja hakkas naerma ükskõikset, muretut, lapselikku noorukinaeru, tema naer oli puhas ja selge nagu pisar, naer, mis pigem heidutas kui rahustas; ja alles poja naeru kuuldes mõistis ema, kuivõrd ebaküps ja kogenematu on poja hing; ja ehkki poeg andis emale õiguse, lubades toimida tema sõnade järgi, tema õpetusi kuulda võtta, teadis Sofia väga hästi, et poja lubadused on vaid tühi jutt, tema sõnad parajad tuulde heita, niipea kui suust, on need ka meelest läinud, ei pea poeg oma lubadusi, räägib vaid suusoojaks, mõtted aga uitavad tal tont teab kus. „Ole vait!" hüüdis Sofia, „ära jahvata, sa paned mul pea pööritama! Ma pole loll, et siin istuda ja sind kuulata, uskuda veel pealegi!"

Ja uuesti hakkas ta pojale nõuandeid jagama; seekord ta enam ei sõidelnud, et poega mitte pahandada. Rääkis vaid, kellest hoiduda ja kelle juttu mitte kuulda võtta. Siis hakkas nutma, vaikselt ja summutatult, et keegi ei kuuleks. Tema armastus poja vastu oli raske koorem, rist, mida ta vaevu kanda suutis. Sugenes vaikus, ja ta ootas, et kuuleb taas poja häält, ent poeg vaikis, ja vaikus oli täis raskeid, väljaütlemata süüdistusi. Südametunnistus hakkas Sofiat piinama: tõepoolest, ta manitses poega liiga palju, pojal on õigus pahane olla! „Kui ma nii mures olen," ütles ta pojale,

otsekui paluks andestust, „siis seepärast, et nägin väga halba und. Oli nii..." Ja ta hakkas pojale jutustama oma unenägu, kas esimest või teist, ja siis jäi mõttesse, küünarnukid põlvil, pea käte vahel. „Ja vaata, sest ajast kui ma sind unes nägin, pole mul rahu ega püsi," lisas ta hetke pärast, „ikka mõtlen sinu peale, et sinuga seal võõraste keskel midagi halba ei juhtuks, sest siis nuhtleb meid jumal." — „Tead, ema," lausus poeg oma lapsenaeruga, ja iga kord, kui ema seda naeru kuulis, tundis ta südames pistet ja oli, nagu kostnuks kuskilt kaugelt ähvardavat, kõhedust tekitavat tiivavihinat, „maailm on nii ilus ja mulle oleks väga meelt mööda temast rõõmu tunda... Aga asjata on ta ilus," lisas poeg hetke pärast kurvalt, „kui mina teda tahan ja tema mind mitte, kui mina teda armastan ja tema mind mitte! Asjata on see toredus, pole mul sellest mingit kasu..." — „Kes ei taha sind?" küsis ema üha enam vihastudes. „Sa räägid rumalusi, mina olen teadnud sind ikka aruka olevat. Oleksid võinud parem vait olla, mu armas, kui niisugust juttu suust välja ajada." — „Ilmaaegu püüad end petta," ütles poeg nukral häälel, „tead ju küll, et asi on nõnda, nagu ma ütlesin, ja kui ma kellelegi kurdan, siis kellele muule kui sulle, oma emale, kes mind on sünnitanud ja kasvatanud?! Sest on väga raske, ema, pole sugugi kerge olla minusugune: kõikjal võõras ja maailmaga pahuksis! Teist nii õnnetut ja nii üksildast sa vaevalt et leiad, kust ja kuipalju sa ka ei otsiks..." Ja kui ema kuulis poega nii rääkivat, kurvastas ta hingepõhjani. Sofia kaotas pea ega osanud pojale enam midagi öelda... Sest ema soovis oma lastele õnne, eriti sellele kõige nooremale, kõige armsamale. Seepärast püüdis Sofia poega väga mõistvalt suunata; ega ta asjata nii kaua elanud ole, on temagi üht-teist õppinud. Ema õpetas poega endamisi rääkides ja taipas mõnikord, et tema sõnad on tarbetud, vihmavesi. Niikuinii ei jõua need pojani...

Kui naisel on mees, jaotub raskus kahele ja koorem on kergem kanda. Kui aga naine on üksinda, langeb kogu taak tema õlgadele. Aga mis tal üle jääb, tuleb kannatada ja vaikida! Sa võid ju kurta oma lastele, kes on juba täisinimesed, aga targem on kõike omaenda südames kanda; kõige parem on, kui hoiad suu lukus ja oled vait kui sukk! Sest kui sa neile räägiksidki, oleks see ikkagi asjata! Ei leia sa neilt abi! Nad teevad näo, nagu kuulaksid, aga mõtted on hoopis mujal! Seda enam, et nad nooremat venda kalliks ei pidanud, ei jätkunud neil tema jaoks südant. Teda vaadates läks neil iga kord nägu pilve, nad kõõritasid teda altkulmu nagu võhivõõrast, mitte nagu veresugulast! Kui poiss midagi öelda tahtis, tõstsid vennad käe, et tal suud sulgeda. „Sa oled harimata kollanokk, ära sega," põrutasid nad talle peale, sõitlesid poissi tont teab mispärast.

Sofia mõistis, kuidas poeg kannatab, teades, et vennad teda ei

armasta. Poiss peitis end lakka ja nuttis seal, et mitte teiste silme alla sattuda. Ema leidis poja peidikus kägaras; poiss värises, nägu pisaraist märg. „Mul pole siin maailmas kedagi, ema,“ rääkis ta luksatustega pooleks. „Jumal nuhtleb mind! Kui isegi vennad, kes on minuga ühte verd, sündinud samast emast, mind ei armasta, kes siis veel mind armastama peaks?!“ Sofia püüdis teda vaigistada, kuid ei suutnud; põikpäiselt tõrkus ta ema rahustamiskatsetele vastu.

Ühel aastal lubasid vanemad vennad noorema väikemaarjapühal — sest ta oli juba üksteist täis — teise külla pidustustele kaasa võtta. Aga kui oldi juba minekuvalmis, pöördusid nad äkki temast ära ja tõmbasid ninad vingu: mida otsib meie seltsist see tattnina, ise pole veel koolipingistki välja saanud, aga tahab koos suurtega olla... Nii õnnelik, kui ta enne oligi, meenutas Sofia, läks poiss äkki näost süngeks, ja kuidas ema ka ei püüdnud, ei suutnud ta poega rahustada. „Ta seisis keset õue,“ jutustas Sofia, „uus kaabu peas, lumivalged pühapäevariided seljas, pilk maas. Ühe jalaga uuristas ta maad, nagu otsiks teab mis aaret... „Ütle ometi midagi,“ sosistasin pojale, „palu neid. Kui sa sõnagi ei räägi, lähevad nad ilma sinuta ära, ja pärast kahetsed.“ — „Ta võib paluda, palju tahab,“ karjusid suured vennad, kuuldes, mis nõu ma poisile andsin, „me ei mõtlegi teda ühes võtta. Las kasvab veel, las pühib nina puhtaks, siis vaatame, siis räägime, aga mitte praegu,“ praalisid vennad ja puhusid end nii täis, et vastik vaadata! Noorim aga seisis, pea norus, ja uuristas maad jalaga, nagu oleks tal mõttes sealt mõni peidetud aare välja kaevata. Ta ei teinud katsetki neid paluda ega pehmeks rääkida! Oleks ta kordki ütelnud: „Olge head, võtke mind kaasa, ärge olge nii suurelised. Ma olen ju teie lihane vend, ma pole võõras. Küll te näete, et ma häbi ei tee. Kuhu me ka ei läheks, te veel imestate, kui ilusti ma oskan käituda! Ja sõna kuulan ka, kordagi ei vaidle teile vastu, ainult võtke mind kaasa.“ Niiviisi oleks ta pidanud paluma, katsuma neid pehmeks rääkida,“ lausus Sofia endamisi, „ja mine tea, äkki oleks ta lõpuks siiski kaasa võetud. Kuid tema ei saanud sõnagi suust, seisis nagu tumm, justkui oleksid kõik sõnad peast pühitud. Ja vanemad vennad seda just ootasidki, läksid ära ja neil polnud sooja ega külma, oli ta vihane või ei, nad tahtsid kiiremini Sinteşti jõuda, et pidu mingil juhul ilma nendeta ei algaks! Nad ei vaadanud minnes tema poolegi. „Me läheme,“ ütlesid nad mulle. „Ilm on jahedamaks läinud, päike ei prae enam nii kõvasti. Seda parem!“ — „Teil peaks vennast kahju olema,“ ütlesin mina neile, „kas te siis ei märka, kuidas ta kannatab, nähes, et te tast ei hooli!“ Nemad aga ei teinud kuulmagi, sammusid kolmekesi upsakalt mööda küla suurt tänavat ja mängisid kojujäänute ärritamiseks laia lehte.

Nad jätsid värava ristseliti lahti, mina aga püüdsin poissi neile järele saata, sest lootsin, et vennad ei söanda teda tagasi ajada.

Tundus, et ta ei kuule ega tahagi kuulda, mis ma talle räägin, ja siis tõukasin ma teda käega, tema aga ei liikunud paigast. Mäletan, et ma sain äkki vihaseks, nähes teda nii tuimana. „Kas sa ei kuule, mis ma räägin,“ ütlesin ja tõukasin teda uuesti kergelt, kuid asjata, ta ei liigutanud end, „mine, sest pärast hakkab sul süda valutama, et sa ei läinud! Jookse neile järele, sa jõuad!“

Siis tõstis ta pilgu ja vaatas mulle otse silma; tema silmad olid pärani ja paistsid heledamad kui tavaliselt, täis mingit hämmastust; ta ei saanud aru, tal oli väga raske aru saada, kuidas nad võivad olla nii südametud; need olid ju tema vennad, samast emast, samast isast sündinud, aga käitusid temaga nagu võõraga. Nad ei armastanud teda, seda ta teadis. Ja ehkki oli nii noor ja elukogemusteta, mõistis ta, kuivõrd ränk on, kui omad vennad sind ei armasta. Ta mõistis seda ja samas imestas väga, et midagi niisugust võib juhtuda. „Ma ei lähe,“ lausus ta vaikselt, laskis pea taas norgu ja hakkas jalaga uuesti maad uuristama. Pärast jooksis ta ära, redutas kes teab kus, mõne heinakuhja varjus või aia ääres puuriida taga ega tulnud lõunalegi, asjata otsisin teda kõikjalt; alles õhtul, kui läksin lakka, leidsin ta sealt, pisaraisse uppunud nägu nii kaame, et näis pigem surnud kui elus...

Tal polnud kerge leppida mõttega, et teda armastan ainult mina, ja veel pikka aega piinas see avastus teda ja valmistas talle kannatusi.“

„Hõissa, pulmad!“ karjus Simion täiest kõrist, samal ajal kui naine tema ümber vurrina keerles, teda tagajärjetult vaigistada püüdes. „Ole vakka, eit, ära paina!“ vastas mees, naisele hingeõhku kõrva puhudes; toetas siis ühe käe naise õlale, et mitte kukkuda; tahtes näidata, et naise manitsusi mikski ei pane, karjus Simion veel kord kõigest kõrist: „Hõissa, pulmad!“

Sofia nägi aknast, kuidas nad õuel teineteise ümber tiirlesid. Ja aimas, et ka minia päris kaine ei olnud.

„Häda sulle,“ ütles minia mehele terava, pahase häälega. „Keegi ei saa enam sinust jagu, ausõna! Asjata sikutasin sind kogu aeg varrukast, et lähme ära, sina aga ei ja ei, et pole ilus esimestena lahkuda! Et sul on üksainus tädipoeg ja üksainus kord ta abiellub! Et ainult üks klaas veel, siis hakkame minema, ja nii sa muudkui venitasid, ja mina, loll, uskusin! Muidugi sai sulle neid klaasikesi liiga palju, kes neid lugeda jõudis!“ vatras naine, ikka mehe ümber keereldes ja teda toetades, et ta ei kukuks; riskides, kui mees liiga raskelt talle peale vajub, koos temaga kukkuda. Mees ei teinud naisest väljagi, karjus edasi, olles otsustanud äratada kogu küla, et kõik tema rõõmust osa saaksid: „Hõissa, pulmad!“

Pea longus, otsekui häbeneks oma äsjast käitumist, jättis ta naise äkki keset õue ja astus ebakindlal sammul edasi, kiusteks tema enese soovile kõndida sirgelt rõdu trepini. Toetus ühe käega vastu

posti ja sai tasakaalu tagasi, tõmbas kopsud õhku täis, valmistudes uuesti hüüdma, mõtles siis aga ümber ja sülitas. Ta proovis trepist üles minna — kolm või neli seal neid astmeid oligi —, kuid peatus poolel teel, kartes kukkuda, ja kohe ruttas naine tema juurde ning pani õla kuulekalt tema käsivarre alla, et aidata mehel tasakaalu tagasi saada. Simion süleles naist, surus teda kirglikult oma rinnale ja hakkas käega kobamisi tema juukseid silitama. Ta pigistas naist nii kõvasti, et sel jäi hing kinni. Siis meenus Simionile too rõõm, mis oli tema sees ja mis pidi välja tulema, et sellest saaks teada kogu maailm, et teada saaks kogu küla, ja ta laskis naise lahti — sülelusest oli naisel nahk märg, samas valdas teda meeldiv roidumus —, Simion aga pööras näo õue poole, valmis taas hüüdma: „Hõissa, pulmad!!!...“ Kuid naine jõudis talle käe suu ette panna ja täiest kõrist alustatud hõise katkes äkki.

„Sa käid minuga inetult ümber, eit, väga inetult,“ noomis Simion naist ja toetus kindluse mõttes vastu rõduposti. „Ma pole sihukest tuleharki näinudki. Ah mul siis polegi õigust rõõmu tunda?! Sa ei anna mulle voli, jah?! Ei lase mind! Sulle meeldib kamandada, ma näen, see meeldib sulle kõige rohkem! Ainult, olgu sul teada, ma pole see mees, keda sa kamandada võid! Ma pole see mees, tühi vaev!... Kuula, kuidas ma karjun! Voh! Karjun sinu kiuste. Ma tahan näha, mis sa nüüd ütled!“ Ja uuesti rõkatas hüüatus, täis peolusti: „Hõissa, pulmad!!...“ — „Hea küll,“ ütles naine, „tee, nagu heaks arvad, ma ei sega sind enam. Küll sa homme alles imestad, kui ma sulle jutustan, mis lollusi su pea täis oli... Mul tuli uni peale, ma lähen magama.“

Kui naine ära oli läinud, istus Simion muldrikule ja haaras pea käte vahele. Äkki kadus kogu tema peotuju; naise sõnad olid nagu lagipähe läigatatud ämbritäis külma vett. Mõnda aega istus mees liikumatult, põrnitsedes ja aeg-ajalt südametäiega süljates. „Eit jääb eideks,“ pomises ta. „Tahaksin näha seda meest, kes talle meele järele on!“ Siis äkki tuli talle midagi meelde ja see tegi tal tuju jälle heaks. Simion rehmas käega, otsekui peletaks kurbi mõtteid eemale. „Praegu on aeg lõbutseda, mitte nukrutseda!“ otsustas ta ja hakkas üha kähedamaks muutuva häälega laulma: „Pulma läheks minagi,“ laulis ta ootamatus rõõmuhoos, „kuid mu naine on inetu. Küll ma vaatan teisi...“ Ta tõusis muldrikult ja hakkas üksi tantsima, rõdupõrand raksus tema hüplevatest sammudest, siis aga jäi ta äkki vait, jättis trampimise ja läks kergelt taarudes ukse poole, mille taha oli kadunud naine, tõmbas ukse pärani valla ja hakkas lävelt naist kiitma, vaadates talle otsa niiskete armunusilmadega: „Kellelgi pole niisugust naist nagu minul,“ ütles ta ühelt jalalt teisele kõikudes. „Kui ma abiellusin, küll siis teadsin, keda võtta. Ei vahetaks ma teda mingi hinna eest...“ Naine vaatas meest vihaselt ja tegi näo, nagu ei läheks mehe sõnad talle korda. Võttis riidest lahti ja pani riided hoolikalt toolile voodi kõrval. Siis

pööras mehele selja ja pomises midagi tigedalt endamisi. „Kui ta ühegi ülearuse klaasi joob, siis oleks nagu jumal tal aru peast ära võtnud,“ ütles ta seejärel ämmale ja läks paljaste jalgade patsudes kõrge voodi poole. Surmväsinult prantsatas Simion toolile. „Ma ei saanud oma tädipoja pulmas üldse lõbutseda, kogu aeg segas ta mind,“ kurtis poeg emale. „Suu käis teisel nagu tatraveski, ei jäänud hetkekski pidama...“ — „Pole ta sulle midagi teinud,“ ütles Sofia Simionile. „Ega kõigil ole õnne niisugust naist omaks pidada, ole rahul ja ära nurise nagu loll. Ütle parem aitäh. Sina, mu armas, oled ära hellitatud, seda sa oled!“ ütles ema, siis aga pööras näo seina poole, valmis uuesti magama jääma. Vähemalt tunnikese tahtis ta veel voodis lesida, nüüd, kus tal polnud enam ämmasid — neid kolme —, kes teda sõidelda oleksid võinud...

Simion jäi äkki vagusi. Tal vajusid silmad uniselt kinni. Voodis aga libus naine õrnalt tema vastu ning mehe keha ja mõtted vallanud väsimus oli äkki nagu peoga pühitud; suure vaevaga läks naisel korda meest rahustada, talle tasa kõrva sosistada, miks ei saa ta seda, mida tahab. Simion ei taibanud õieti, mida naine rääkis, ent sosin kõditas meeldivalt kõrva ja õrna jutusumina saatel vajus mees tinaraskesse unne.

Sofia aga ei saanud rahus puhata — mis oleks magusam kui hommikune uni! —, vastupidi, kogu aeg häirisid teda segased ja ähmased unenäod, millele kuidagi lõppu ei tahtnud tulla; Sofia vähkres asemel, püüdis appi karjuda — mingid võõrad inimesed ajasid teda taga, tema aga jooksis, ei tahtnud end kätte anda; nad oleksid justkui Turcoane metsas olnud, puhus jäine ja vinge tuul, puude oksad raputasid vihma ja lörtsi alla. Ta komistas mingi kuivanud oksa otsa, tõusis, nood võõrad jõudsid talle järele, siis äkki ei olnudki ta enam metsas, nüüd oli ta jälle väike tüdruk ja tuli koolist, ranits raamatuid täis. „Tõtta, ära hiljaks jää,“ ütles koolmeister talle unes, „mine otse koju, sest ema ootab, ta tahab, et sa põllutöölistele süüa viiksid.“ Ja Sofia tõttas ja tõttas, et mingil juhul mitte hilineda, et põllul töötavad inimesed tema süü läbi söömata ei jääks...

Seegi unenägu sai otsa; tulid teised niisama segased unenäokatked, mis lõppesid, enne kui ta neist aru saama hakkas. Siis aga selgisid unenäoveed, Sofia rahunes ega vähernud enam. Alles nüüd nägi ta oma noorimat poega kolmandat korda.

II

Kojanaine oli juba tööpostil, oma väikeses trepialuses toakeses otse sissekäigu vastas. Nad vahetasid harjumuspärase terrvituse ja nagu tal kombeks, venitas naine otsekui lauldes sõnade lõpuvokaale; see oli pariislaste tava, mis Marcule tema esimestel Pariisi-nädalatel palju peamurdmist oli valmistanud: ta ei suutnud pealinlaste kiirest vatramisest peaaegu midagi aru saada, siis aga harjus ja niisugune kõnepruuk hakkas talle koguni meeldima. Mida vähem haritud olid inimesed, pani ta tähele, seda „musikaalsem“ oli nende kõne, sõnad põimusid üksteisega ja kuulaja pidi need lahti harutama; et aga Marcu oli juba peaaegu terve aasta Pariisis elanud, oli tal olnud piisavalt aega harjuda nii selle kõnepruugiga kui ka pariislaste jahedavõitu viisakusega, mis talle esimestel päevadel samuti vastumeelt oli olnud.

Niisiis, Marcu lahkus majast, mille viimasel korrusel, lausa katuse all, asus tema üüritoake — toake, kus pidevalt püsis gudrooni, pehkinud puu ja kopituse hingemattev lehk (sellegagi oli tal olnud aega harjuda pikkadel uneta öödel, öödel, mil väljas sadas vihma ja oli kuulda piiskade katkendlikku trummeldamist või monotoonset sabinat katusel...), ja et ta elas otse Sacré-Coeuri kõrval, heitis rutaka pilgu suursugusele konstruktsioonile, nii raskepärasele ja maitsetule, mis võimukana Pariisi kohal künkatipul kõrgus. Ta seisis mõne hetke kirikuesisel terrassil, et linna vaadata. Nagu uus Rastignac, võiksime öelda, kui me ei teaks, kuivõrd kaugel olid meie nooruki mõtted Balzaci edasipürgiva kangelase kurikuulsatest sõnadest... Seda sorti auahnetest soovidest polnud juttugi! Mida ta siis otsis Pariisis, kui teda ei juhtinud tahe seda vallutada? Sellele küsimusele võiksime muidugi vastata, kuid eelistame meie kangelase mõtteid mitte kohe algul teatavaks teha.

Hommik oli selge. Linna kohal hõljus kerge vine. Paistis Seine, loogeldes nagu tohutu madu läbi piimja sinakasvalge udu; suursugusena ja pühalikuna joonistus Notre-Dame'i siluett, samuti suitsjasse udulinikusse mähkunud; kuskil Montparnasse'i jaama vahetus naabruses kõrgus otsekui harmooniliselt planeeritud linna täiuslikkusele väljakutset esitades betoonist ja graniidist hiigelhoone.

Kui Marcu künkast alla läks, möödus temast turistide gruppe, kes tõttasid Sacré-Coeuri ja maalilise Montmartre'i poole, mille kohta oli loetud ja kuuldud nii palju; nüüd oli neil viimaks ometi võimalus seda näha. Mõned tumedate ülikondadega jaapanlased silmitsesid tõsiselt nende ees künkatipul kõrguvat pühakoda, uurisid seda igast kandist ja mitmest kaugusest, et ükski detail kahe silma vahele ei jääks. Nad läksid üles Sacré-Coeuri poole — alustasid oma turistihommikut väga asjalikult, klõpsutasid keerukate fotoaparaatidega, ise ninapidi mahukates reisijuhtides. Mõned valgepäised lapsed läksid range õpetaja saatel samuti üles künkale. Nad rääkisid isekeskis saksa keelt, hõikasid üksteist heledal, kõlaval häälel, õpetaja aga jagas kõige kohta seletusi inglise keeles; tema õpiku-inglise keel oli kerge võõrapärase aktsendiga.

Marcu sõitis metrooga Ladina kvartalisse. Tema kõrval luges kiilaspäine mees himuga artiklit värvilisest pildiajakirjast. Marcu heitis pilgu suurte tähtedega maalitud pealkirjale: „Seksuaalelu planeetidel“. Kuna teema noormeest ei huvitanud, pööras ta pilgu pimeda vaguniakna poole. See päev tuleb samasugune kui teised, ütles ta enesele: ta hulgub mõnda aega kindla sihita mööda Saint-Micheli bulvari raamatukauplusi, läheb Gilbert-Jeune'i ülakorrusele, veedab terveid tunde allahinnatud raamatute riiuli ees. Jälle leiab ta mõne huvitava raamatu, kõheldes, kas osta või mitte; arvestab kähku oma taskuraha kokku, lootes, et jätkub kohvi jaoks Deux-Magots' terrassil... Ta valib kõige mugavama poosi, toetudes õlga või selga vastu meeldivalõhnaliste köidetega täidetud riiulit; süveneb riiulilt võetud raamatu lugemisse, selle asemel et üksnes lehitseda, nagu oli kavatsenud; samas meeldib talle kerge sagin, pidev raamatupoesumin, ümbritsevate inimeste summutatud jutuhääled, lugemiseks ideaalne helitaust... Võid rahus lugeda, keegi ei pane pahaks. Müüjadki on seesuguste lugejatega harjunud. Keegi noormees püüab endale teed teha odavate raamatute korvide juurde Marcu selja taga, sosistades vaevukuuldavalt oma: „Vabandage, härra!“ Marcu tõstab pilgu teose lehekülgedelt — ta viibib veel raamatumaailmas, seetõttu jätab tema hajevil pilk veidi lühinägeliku mulje —, pomiseb omakorda paar-kolm vabandussõna, küsijale tegelikult otsagi vaatamata, pilk suunatud kuhugi üle tolle pea, ja jätkab hetkeks katkenud lugemist. Nii kulgesid Marcu hommikud, ja ka eelolevalt hommikult ei oodanud ta midagi erilist.

Marcu silmas noort hispaanlast; too teenis endale elatist pillimänguga Boul 'Mich' või Saint-Germain-des-Prés' kohvikutes. Noormees istus otse Marcu vastas, väike must karp põlvedel; selles oli tal flööt. Marcule oli hispaanlane antipaatne. Teda ärritas noormehe vesine pilk ja pealetükkivus, millega ta raha välja pressis — seisis, must sametmüts kuulaja poole sirutatud, kuni too suvatses sinna midagi visata —, aga mitte see polnud peapõhjus, miks kes teab missugusest lähemast või kaugemast maailmanurgast

Pariisi õnne katsuma tulnud eakaaslane Marcule vastumeelt oli. Elusaatuste sarnasus, kui nii võib öelda, oleks, vastupidi, pidanud neid lähendama. Marcule ei meeldinud noormees eelkõige seetõttu, et ta ei osanud korralikult flööti mängida. Hispaanlane mängis sedavõrd valesti, et Marcu, kellel oli haruldaselt hea muusikaline kuulmine, kannatas kohutavalt. Pillist väljapiinatud helid lausa kriipisid kuulmeid. Ühel päeval oli noor muusik seisatanud mängimiseks kahe portugallanna laua juures. Stseen leidis aset Café Apollinaire'is. Kahest daamist vanem — daamide vanusevahe polnud nii suur, et neid emaks ja tütreks võinuks pidada, pigem kaheks sõbrannaks: noorem paistis umbes kahekümnene olevat, teine aga lähenes kaunitele neljakümnendatele, — niisiis, too vanem pöördus, niipea kui noormees oli lõpetanud, kähedal häälel tema poole ja kiitis mängu. Noormees tänas „lahkete sõnade" eest, ise aga ilmselt ei võtnud neid tõsiselt. Siis tahtis daam teada tema sünnimaad ja noormees tunnistas, et on hispaanlane. Marcule tundus, et ta valetas. Ta on rohkem kreeklase või serblase moodi, ütles Marcu enesele, silmitsedes noormehe pikergust oliivikarva nägu. Flöödimängijal olid lopsakad huuled ja suur nina, silmad aga olid väsimusest ja magamatusest põletikulised. Vestlus jätkus kobavas prantsuse keeles, samas olnuks hispaania keel nii nendele kahele portugali daamile kui ka pillimehele hoopis mugavam. „Proua on luuletaja," sekkus vestlusse noorem daam. „Ta on juba pikka aega Prantsusmaal elanud. Peaaegu kogu elu... Hispaaniat pole ta kunagi näinud," lisas daam unistavalt. „Nüüd, pärast Franco surma... Talvel, või kes teab, jätame ehk hoopis järgmise suve peale, eks ju, eks ole ju, Candida?" — „Luuletaja?" küsis noor muusik, püüdes vaimustust teeselda. „Jah," ütles noorem daam, „just sel suvel avaldas ta „Flammarioni" väljaandel luulekogu." — „Pean Hispaaniat ilmtingimata nägema," sekkus lõpuks vestlusse vanem daam ja tõstis mõlemad käed, et juukseid kohendada. „Tingimata, tingimata," kiitis noormees takka, siis aga istus daamide juurde lauda, ilma et teda oleks kutsutud. „Muusik," kuulutas ta, osutades flöödile kui oma elukutse sümbolile. „Jaa, jaa," lisas ta rõhuga ja noogutas mitu korda järjest. „Luuletaja," ütles ta siis silphaaval, et end paremini arusaadavaks teha, „mina aga olen helilooja!" Ning noormees tagus endale flöödiga vastu rinda, et kahe elukutse lähedust alla kriipsutada. Ta hakkas rääkima hispaania keeles. Ta rääkis väga kiiresti ja sõna *poesia* kordus pidevalt tema üksteise kukile kuhjatud lausetes. Daamid noogutasid veendunult ja nõusolevalt. Siis tõusis noormees lauast — vanem daam sirutas talle võrudega koormatud käe —, jättis daamidega hüvasti ja siirdus Deux-Magots' kohviku poole, et lahutada sealsetegi kundede meelt oma flöödi falsetihäältega.

Nüüd olid nad metroos ja silmitsesid teineteist. Hispaanlane ei tundnud teda ära. Ta tabas Marcu tauniva pilgu ja vaatas talle imestunult otsa. „Mis sul minu vastu on? Kes sa oled, ma pole sind

siiski näinud!" luges Marcu flöödimängija silmist. Marcul hakkas viimaks häbi. Säärane vaenulikkus oli täiesti põhjendamatu. Tegu oli ju tundmatuga, kellega ta elus ühte sõnagi polnud vahetanud. Selles üksinduses, milles ta juba peaaegu aasta oli elanud — Pariisis ei olnud Marcul palju tuttavaid, ta oli kogu aeg üksi —, tuli leiutada omaenda iselaadi suhtlemisviis. Ta astus võhivõõrastega — neil polnud tema olemasolust aimugi! — kõige kummalisematesse vestlustesse; kõiksugu kujuteldavatesse mõttevahetustesse, pikkadesse ja keerukatesse (mõnikord lõppesid need lausa tüliga) inimestega, keda ta juhtus tänavail kohtama ja kes täitsid oma näilikku lobisemisega meie kangelase üksildasi tunde: lauanaaber Café Apollinaire'ist, Gilbert Jeune'i noor müüjatar, üle Aleksandri silla kiirustav vanahärra olid tema vestluspartnerid. Ja Marcu vihkas või armastas inimesi, otsustades nende üle suvaliselt, kõige tühisemate liigutuste ja sõnade põhjal. Talle piisas käigu pealt tabatud lausekatkest, et „vestlust" alustada. Ja ehkki hispaanlase puhul oli tegu mõnevõrra konkreetsema antipaatiaga, olid Marcu armastuse ja vihkamise motiivid enamasti välja mõeldud.

Marcu väljus metroost Hotel de Ville'is, kuid selle asemel et suunduda Saint-Micheli bulvari raamatukauplustesse, hakkas ta minema piki Seine'i kaldapealset, võttes suuna Louvre'i poole.

Tänu prožektoritele, mis hoonet igast küljest valgustasid, lisaks kuupaiste — suur ümmargune augustilõpu kuu — kerkis Sacré-Coeur nagu valge hiigelfantoom võimsana esile. Ümarad tornid kõrgusid rohekas, peeglina klaasjas taevas. Tõtakad armastajapaarid hõivasid tormijooksuga kirikuesised haljasalad; kõrges rohus lamades ei teinud nad väljagi kärarikastest turistidest, kes kuulsast nõlvakust üles-alla käies neist möödusid. Kas polnud noodki õigupoolest turistid, ütles Marcu omakorda rohus amelevaist paaridest möödudes enesele, tõsi küll, jultunumad, kombelõdvemad, veendunud, et Pariisis on kõik võimalik: isegi armatseda, fooniks kuulus nõlvakupühakoda.

Marcu oli kojanaisele lubanud — naisel, kes nägi Marcut nii tihti värvikarbiga ja igasuguste lõuendite ja kartoonidega kaenla all, polnud raske taibata, et noormees on kunstnik, — piiblitemaalise pildi maalida; naine tahtis selle oma voodipeatsisse riputada. „Teie, tänapäeva kunstnikud," oli kojanaine ütelnud, „enam sihukesi asju ei maali, ma tean, aga mulle, kulla härra, võiksite siiski erandi teha..." Kui Marcu kojanaiselt küsis, mida see nimelt tahtis endale maalida lasta, valis kojanaine Jeesuse ristilöömise. „Ja see peab nii mõjuv olema, et mind nutma paneb..." oli ta veel öelnud. Kojanaine oli paks sentimentaalne veendunud katoliiklane ja põdes arvatavasti astmat, sest hingeldas. „Ja ärge unustage," oli ta Marcule südamele pannud, noormehe kannul lõõtsutades trepist üles ronides, „neitsi Mariat pildile maalida.

Tehke ainult neitsi, apostlitega pole mõtet vaeva näha... Ja maalige Maria nii," oli naine palunud, „et ta nägu hästi näha oleks. Et oleks näha, kuidas ta oma armsa poja pärast kannatab," oli naine pisarsilmi lisanud ja võtmekimpu kõlistanud... Teda kuulates tekkis Marcul kohatu idee. Ta loobus sellest siiski kohe, veendunud, et see paneks vaese naise hirmsasti nördima. Kindlasti tahtis naine endale ilusat, korralikku maali. Maalida rasedat, pisarais Mariat, tunnistamas ristilöödu, omaenese poja surma, see mõte oli Marcul peast läbi käinud. Või miks ka mitte vastsündinuga süles?!... Ometi võttis ta „tellimust" üpris tõsiselt: hakkas muuseumides käima ja uuris ennekõike neid lõuendeid, mis Jeesuse ristilöömist kujutasid. Ikka ja jälle tuli talle meelde Boschi „Ristilöömine", mida ta oli möödunud suvel Brüsselis näinud. Boschil oli õnnestunud ristilöömisestseeni sisse tuua sünget groteski. Hoolimata vagadusest, millega väike apostel hukatu ees põlvitas, nägi ta oma pika ninaga ja triibuliste pükstega üsna pentsik välja! Ei, tal pole mõtteski, ütles Marcu enesele, kerge muie näol, kojanaist ehmatada: ta maalib tüüpilise korraliku ristilöömise, just nii, nagu see piibliloos kirjas, kopeerib siit-sealt, midagi lisamata, hoidudes liiga isikupärasest tõlgendusest ja skandaalsetest detailidest. Ta maalib pildi, mis vaese astmaatiku silmad märjaks teeb...

Ta ei tahtnud veel üles oma kambrisse magama minna, liiga ilus oli öö ja liiga palju lõbu ümberringi: olid noored ungarlased, kes kiriku treppidel oma karme ja metsikuhkeid pustalaulusid ümisesid; siis veel kirevates pontšodes, hiigelkübaratega mehhiklased, kes mängisid kitarri ja puhusid mingeid pikki vilesid, nagu on Transilvaania karjustel. („Uhke karjapoiss, nõtke kui vibu," meenusid Marcule pikkade rasuste salkudega, oliivikarva nägudega ja mustade pikerguste ääretult melanhoolsete silmadega noormeeste lõbusaid ja särtsakaid lugusid kuulates vana ballaadi värsiread...)

Veel olid siin kaks vanades kulunud teksastes neegrit, paljad ülakehad higist läikimas, kütkestatud pöörasest tantsust, millel ei paistnud iial lõppu tulevat. Nad olid särgid seljast heitnud, nende nahk lausa auras palavusest, igast küljest piirasid neid Tuborgi õlle pudelid. Nendest pudelitest olid neegrid enese ümber midagi ringitaolist ehitanud, et rahvahulk, kes neid ammuli sui vahtis, teatud kaugusele jääks. Nad laulsid üha kähedamaks muutuvate häältega ja saatsid end tillukestel bandžodel, mis nende suurte kämmalde vahel kohutavalt pentsikud välja nägid. Ja niikaua kui nad tantsisid, näis neid valdavat säherdune vaba ja helge rõõm, millist Marcu varem kunagi näha polnud saanud. Aegajalt neegrid peatusid ja suundusid õllepudelite poole — täis pudelid olid üht, tühjad teist kätt, et segi ei ajaks, kuid täis

pudeleid jäi järjest vähemaks, kusjuures tühjade arv aina kasvas! —, haarasid pudeli, pühkisid higist leemendavat nägu ja tühjendasid pudeli siis ühe sõõmuga. Tagasi „ringi" läksid nad kergelt vaarudes. Niipea aga, kui nad rütmi olid tabanud, said nad endise kindluse tagasi. Nad tantsisid paaris, mõlemad ühte kasvu ja üpris sarnased, suurepäraselt oma liigutusi koordineerides, kuni hullutavast rütmist väsisid ja teineteist unustasid. Taas lahkus üks neegritest tantsuringist ja siirdus taarudes täis õllepudelite poole, komistas nende otsa; õlu hakkas maha jooksma, mees tõstis pudeli kähku üles, sest märjukest raisata olnuks suurim patt, pani suule ja irvitas kogunenud rahvahulgale, seda tegelikult alles nüüd märgates... Neegrid keerlesid nagu tuulepööris, trampisid pikki jalgu, tagusid peopesi vastu reisi, pea selga heidetud otsekui transis, tugevate lihaseliste käte liigutused ääretult graatsilised; nad käisid kordamööda tagapool põõsastes urineerimas, naastes aga väänlesid veelgi hullemini kui enne; rütmi tabanud, said nad liigutuste kindluse tagasi, keha allus neile taas...

Pikka aega oli Marcu rahvahulka sulanud, tantsu võlu kütkes. Ta tahtis näha, millal neegrid lõpetavad ja kas nad ikka tõesti kunagi lõpetavad. Tühjade pudelite hulk oli aukartustäratav — Marcu luges need kokku ja sai üle viiekümne! —, täis pudeleid oli veel vaid üks või kaks, nii et tantsijad peatusid nüüd ainult selleks, et kordamööda põõsastes urineerimas käia, tõsi küll, üha sagedamini, sest õlu hakkas alles nüüd mõju avaldama; tants aga säilitas metsiku rütmi ja tantsijad ei ilmutanud vähimatki väsimusemärki. Nad tantsisid ja tundsid rõõmu omaenda kehast, mis võis väsimata, pidevalt ja lahedalt liikuda.

Marcul oli kummaline tunne, et keegi pole talle iial nii lähedane olnud nagu need kaks õnnelikku tantsijat ja et tema hing pole iial varem teise hingega nii tugevasti seotud olnud. Talle tundus, nagu kuuleks ta kauget kutset, millele ta meelsamini kurdiks oleks jäänud. Alles tüki aja pärast otsustas ta ära minna, üha enam ja enam veendudes, et tants ei lõpe iialgi. Tal oli raske end lahti rebida, nagu olnuks ta nõiutud, lummatud. Kõigest mõne sammu astunud, tundis ta, et talle tuleb mingi imelik väsimus peale. Oli ta siis tantsijatega sedavõrd ühte sulanud, et roidus nagu nemadki? Jalad tulitasid justkui pärast pikka, kurnavat pingutust. Ka käed valutasid, kehas aga oli meeldivalt ene rammestus. Ja äkki tundis Marcu, kui kohutav on surra. Vaimusilmas kerkisid tantsijad ähvardavalt tema ette nagu mingid jubedad raidkujud, jäigad ja liikumatud: tants oli lõppenud, lakanud oli ka liikumine, hullutavad rütmid igaveseks vaikinud! Neegrite kehad olid oma võlu kaotanud: liha rippus lõdvalt käsivartel ja reitel, nahk — kord nii tume ja elav — oli kuivanud ja kohutavalt kipra tõmbunud: kaks vahanukku, kelle ilu oli korraga haihtunud. Ainult kirik sirutas valgeid torne tumeda taeva

poole otsekui lubjatud hiigelfantoom, otsekui hirmuäratav ja irreaalne Moby Dick. Neegrite silmavalged läikisid pimestavalt, suud aga olid kinni, huuled kõvasti kokku pigistatud, nii et hambaid ei paistnud... Tontlik nägemus muidugi; see kestis vaid hetke ja Marcu toibus taas lõbusas ja heatujulises rahvahulgas, kuulis jälle ungari pusta laule, mehhiko kitarre ja vilesid — viivuks kerkis tema silme ette sihvakas karjus: Marcu nägi teda nagu läbi udu, aga ta kadus väga kiiresti —, silmas keerukate fotoaparaatidega ameeriklasi, sõrmuste, käevõrude ja kuldkettidega ehitud eakaid daame ja valgetes sportpükstes kuivetuid härrasid, väsinud „elukutselisi", kes nõlvakust alla tulid, eelkõige aga noori, kes alatasa sagisid ja käratsesid, ühtaegu metsikud ja õrnad. Kas oli ka tema, Marcu, üks nendest? Kuulus ta nende hulka? Ei, temal ei jäänud üle muud kui minna oma katusekambrisse ja võimalikult kiiresti magama jääda! Seda ta tegigi, pööras kärarikkale rahvahulgale selja.

2.

Sofia sai kolme lapse emaks selles eas, mil teda veel sõna tõsises mõttes naiseks ei võinud nimetada. Õieti oli ta siis alles laps, väljaarenemata keha — esimestel pulmajärgsetel aastatel ta veel kasvas — ja mõistusega plikake, kes vahetevahel isegi nukkudega mängima juhtus. Ta mängis salaja, kandis hoolt, et naabrid teada ei saaks. Küllap nood oleksid imeks pannud, et ta nii lapsik on. Niisiis tegi ta endale maisitõlvikust nuku ja läks sellega lakka peitu. Pani nukule lastest jäänud rõivatükid selga, kiigutas seda ja silitas, ja üldse käis tõlvikust kaltsupuntraga ümber palju õrnemalt kui omaenda poegadega. Sest Sofia polnud veel avastanud ei armastuse ega emakssaamise rõõmu. Laste kasvatamisel olid tal abiks need kolm naist — mehe ema, vanaema ja vanavanaema —, kolm ämma, kes hoolitsesid kolme jõmpsika eest, usaldamata neid emale, kel veel täit aru peas polnud. Neist sai kolm kohkunud ema iga kord, kui poisid kes teab mis põhjusel haigeks jäid, kas põdesid tuulerõugeid või nakatusid üksteise järel leetritesse või oli neil kõht lahti, ja eidekesed keerlesid voodi või hälli ümber, murest murtud: kutsusid posijaid sõnu peale lugema, tohterdasid lapsi neile tuntud esiisadeaegsete rohtudega, igasuguste keedustega taimedest, mis olid korjatud kuuvalgel või enne kaste langemist; ühtki lastesse puutuvat otsust ei tohtinud teha Sofia; vastupidi, ämmad olid need, kes kõige eest hoolt kandsid, tema osaks jäi ainult imetamine, mis polnud iseenesest raske, sest tema rinnad olid piimast paisul. Ka aja, millal last võõrutada, määrasid ämmad, ja ehkki esimese poja puhul juhtus see liiga vara — Sofial hakkasid rinnad piimast valutama — ja teise puhul liiga hilja (too keeldus kangekaelselt end

võõrutada laskmast, kuigi tal tulid juba hambad, millega ta ema rinda näksis), olid ämmad täiesti veendunud, et see, mida nemad tegid, on hästi tehtud, ega arvestanud üldse Sofia arvamust. „Pole midagi, küll meie teame paremini," ütlesid nad talle. „Oleme küllalt lapsi kasvatanud, ära tule meid õpetama!" Seega siis oli Sofia pigem laste sünnitaja: tema osaks oli neid koos oma laulatatud mehega sigitada ja ilmale tuua, kõige muu eest hoolitsesid nemad, eidekesed.

Poisid olid juba üsna suured — kõik kolm käisid algkoolis —, kui Sofia end tõelise naisena hakkas tundma. Naisena, kes oskas mehega ühtesaamisest rõõmu tunda, ja meeski oli aja jooksul saamatust, kohmakast poisikesest täismeheks sirgunud, oskas naise verd kuumaks ajada ja ülesköetud kirge jahutada.

Sofia lapselik loomus ei muutunud siiski paugupealt ja tihtilugu vaatas ta oma poegi imestusega, suutmata uskuda, et need prisked ja tugevad lapsed (kõik kolm olid isa moodi) on laps-emast sündinud. Ja kui kolme ämma lähedases polnud, teda jälgimas ja hurjutamas, kukkus ta koos poistega mängima. Ta lõi kaasa nende vallatustes ja tundis end nendega võrdsena, kergena ja muretuna. Jooksis nendega võidu, ajas poisse taga ja pages nende eest, mängis matsu, keerutas mõne suurema pirnipuu ümber, kuni pea ringi käima hakkas. Tema põlved ja küünarnukid olid kriimustatud ja kärnas, ja kui ta end pesi, kipitasid hirmsasti; need paranesid siiski ruttu, niisama ruttu kui lastelgi. Ta mängis poistega pimesikku, peitis end aita, suurte ploomi- või praagatünnide taha. Ta sidus silmad mõne vanaeitede rätikunartsuga kinni ja hakkas ettesirutatud kätega kobades poisse otsima: komistas kord käruaisa, kord adra või äkke otsa, lapsed aga naersid teda nii saamatuna nähes. Ta palus end üles aidata ja silmad lahti siduda. „Ei taha, tee ise lahti," vastasid poisid ükskõikselt; nad käisid temaga ringi jõhkralt ja halastamatult, nii nagu käituvad poisid, kui plikad nende mängu sekkuvad... Vahel mängisid nad peitust. Sofia avastas majas mitu redupaika, mida poisid ei teadnud. Ta peitis end pööningule või sahvrisse suurte jahukastide või kõhukate tsuikapudelite taha, endal süda peksmas — sedavõrd oli ta mänguhuhinast haaratud! —, põsed õhetamas, oli peidikus paigal ja vait kui sukk. Üht kätt hoidis ta suul, et mitte naerma pahvatada ja end reeta, nähes, kuidas poisid midagi aimamata tema peidukohast mööda käivad. „Võite otsida, palju tahate," ütles ta endamisi, piiludes peidikust, kuidas lapsed teda otsivad, „üles te mind niikuinii ei leia. Ma võin siin homse hommikuni olla, ikka ei saa te mind kätte! Ja ma tean veel ühte kohta, ja kui ma end sinna peidan, ei leia te mind ilmaski!" hooples ta hiljem ja poisid palusid, et ta peidaks end kohta, millest oli rääkinud: nemad hakkavad otsima ja leiavad ta viimaks kindla peale üles! „Tühja te mind leiate,"

ütles ta poiste enesekindluse kiuste. „Mille peale me kihla veame, et ei leia? Mis me aega raiskame..." — „Näita siis vähemalt, kuhu sa tahtsid peitu minna," nurusid lapsed, „et me teinekord seda kohta teaksime." — „Mis te mulle annate, kui ma näitan?" küsis tema ja poisid lubasid maad ja ilma, ainult näidaku neile seda nii põnevat peidukohta, kust nad teda ka pika tuhlamise peale üles ei leiaks. Tema aga ei tahtnud järele anda ja mõnda aega mõtlesid lapsed võlutuina selle salapärase peidukoha peale, mõistmata, miks ema seda neile mingi hinna eest näidata ei taha; nad silmitsesid teda mõningase austusega, valmis tema üleolekuga leppima, keeldudes siiski kangekaelselt seda tunnistamast.

Sest nii mitmelgi korral unustasid nad täiesti, et ta oli nende ema, nii nagu ka tema omalt poolt selle unustas: mõnikord tabas ta end poistega jagelemast tont teab mis tühja asja pärast; see oli ometi mängureeglitega tihedalt seotud; kord ei pidanud lapsed reeglitest lugu, kord rikkusid neid mänguhoos. Ei jäänud tal kahe silma vahele vähimgi sohk, ei ükski naiivne katse teda alt tõmmata! Näiteks käskis ta, kui poisid peitusemängus sõrmede vahelt piilusid, neil mängu jälle otsast alata. „Mulle ei meeldi, kui te sohki teete, mu armsad," ütles ta neile, pöördudes nende poole oma hetkel täiesti kohatu autoriteetse emasõnaga; nemad aga ei teinud temast suuremat välja, neile ei avaldanud emalikud manitsused mõju: ühest kõrvast läks sisse, teisest tuli niisama kähku jälle välja.

Pärast mõnda niisugust väikest pausi või vahejuhtumit jätkus mäng veelgi suurema lustiga, kuni Sofiale meenus, ja ikka liiga hilja, et ta on piimapoti tulele unustanud: just selleks olid ämmad ta koju jätnud, meenutas ta, et ta lehmi lüpsaks ja piima keedaks, seejärel aga põllutöölistele süüa teeks; tema oli tulele unustanud nii piima kui ka kapsa- ja suitsulihapoti, küllap oli kõik selle aja peale täitsa mustaks kõrbenud. Päike juba suures kõrges, ja minu pärast jäävad nüüd põllutöölised söömata, ütles Sofia enesele kohkunult. Seekord Simion enam andeks ei anna, ta on naist juba ammu kõva keretäiega ähvardanud. Nii et Sofia jättis mängu ja tormas tulistvalu suvekööki: leidis, et toit oli söeks põlenud, piim põhja kõrbenud ja tuli pliidi alt kustunud. Suures vihas haaras ta kätega peast kinni, viskas piima seasöögipatta ja maitses kõrbenud toitu, et näha, kas seda saab veel kuidagiviisi päästa. Suveköögi ukselt vahtisid poisid teda vaikselt ja imestunult... Kuidas nad nüüd jahvatama kukuvad, need kolm ämma, kuidas nad kõik talle peale hüppavad! Ta tundis end lapsena, kes on lollusega hakkama saanud ja kardab nüüd täiskasvanuid nagu tuld. Ta puhkes nutma; istus toolil keset kööki, käed põlvedel, ja tundis, kuidas soolased pisarad — suured ja rasked piisad — sülle langevad ja seeliku märjaks teevad. Lapsed ootasid, et ta jälle mängima tuleks, mõnda aega seisid nad lävel vagusi ja vaatasid, kuidas ta nutab; siis nende kannatus katkes, nad tormasid kööki

ja hakkasid teda seelikusabast sikutama ja paluma mängima tulla. „Arvate, et mina võin nagu teie muretult ringi joosta!" ütles Sofia, poegadele meelde tuletades, et on nende ema ja täiskasvanud naine. „Ei, mu armsad," lisas ta mõtlikult pead vangutades. „Sest teist nii äravaevatud ja tööga koormatud naist nagu mina on raske leida! Üheainsagi ämmaga pole elu kerge, aga mul on neid kolm!" Lapsed aga vaatasid teda imestunult: nad ei saanud hästi aru, mis ta rääkis ja kuhu oli nii ootamatult kadunud tema rõõmus meel...

Paari päeva pärast algasid mängud taas, kõik pahandused ununesid ruttu. Jälle laskus ta nende tasemele, lastes end jooksutuhinast kaasa tõmmata, poisid omakorda unustasid, et see lõbus tütarlaps, kes nii muretuna nendega mängis, on nende ema. Nad naersid tema kohmakust ega suutnud mõista, miks pole ta niisama osav kui nemad üle sipelgapesa või mõne sügavama augu hüppama. Kui ta juhtus libisema ja kukkuma — kevaditi on rohi teinekord märg ja libedavõitu —, siis olid poisid, selle asemel et aidata tal tõusta või ema pärast muret tunda, naerust nõrkemas. Kord lõi Sofia pea üsna valusasti ära. Algul ei suutnud ta tõustagi. „Noh, tõuse juba ükskord," hüüdis talle vanim poeg. „Sinusugust koba on harva leida!" Nii et ta pidi end ise üles upitama, häbistatud ja samas vihane. „Mängige ilma minuta, kui te niiviisi oma emaga ümber käite!" ütles ta neile. „Mul on tegemist küll, ma pole mureta! Lõuna on varsti käes, lehmgi veel lüpsmata, mida aga teate sellest teie!" Laudast kostis tõepoolest näljase lehma ammumist ja noor ema pöördus, endamisi vihaselt torisedes, majapidamistööde juurde tagasi...

Ja hoopis ootamatult kaotasid poiste lapsikud mängud tema silmis võlu. Asjata mangusid lapsed, et ta mängima tuleks. Asjata rääkisid nad talle paluvalt silma vaadates, et oskavad uut mängu ja on kärsitud seda talle näitama. „Kas te siis ei näe, kuidas mul käed tööd täis on, kas te ei näe, mis kõik siin minu kaela jäeti?" ütles tema ja lükkas nad teelt eest. „Asja mul praegu teiega mängida! Kas arvate, et ma olen nagu teie, ühegi mureta? Mis teil viga, võite joosta nagu süda lustib, keegi ei keela. Võite kogu pika päeva ringi trampida justkui lõata ja peremeheta sälud! Aga kui palju peremehi minul on, ime veel, et ma pole omadega päris jänni jäänud!" Nii rääkis ta poegadele, kurtis nagu ikka liiga rohket tööd ja suuri muresid, sekka kirus ämmasidki; põhjus, miks ta enam nendega mängida ei tahtnud, oli aga palju lihtsam: see ei pakkunud talle enam lõbu! Tema lapselik loomus oli märkamatult muutunud ja tema sisemaailm hakkas hoopis teist kuju võtma.

Ühel päeval pilku peeglisse heites ei tundnud Sofia end peaaegu ära. Ta jäi kauaks peegli ette, püüdes oma uue välimusega harjuda ja ühtlasi toimunud muutuse saladust ära aimata: tema keha oli täidlasem, vormid ümaramad, huuled lopsakamad ja punasemad, silmad selgemad ja justkui tumedamad. Ta tundis, et koguni

kõnnak oli muutunud. Samm oli sujuvam, mitte enam nii kohmakas. Sofiast oli lõpuks saanud naine, ja see kõik oli juhtunud enam kui kümme aastat pärast abiellumist.

Pojad tunnetasid muutust. Nad võõrdusid temast, ja kui ta veel juhtuski nende lapsemängudest osa võtma, tõstsid juba nemad rahulolematult häält, et ta neil mängu ära rikub. Ta ei kuulunud enam neile, nüüd oli ta naine ja tal polnud nende seas enam midagi otsida.

Alles neil aastatel, mil tema noorus täide õide puhkes, hakkas Sofia oma meest tõeliselt armastama. Armastus lahvatas nagu hävitav leek. Nüüd oli naine pime ja kurt kõigele, mis tema armastusse ei puutunud. Ämmade sügavaks nördimuseks käis ta ringi justkui sõge, eidekesed ei saanud aru, mis miniaga lahti on. Nad küsisid temalt üht või teist, tema aga unustas vastata. Juhtus sedagi, et ta üldse ei kuulnud, mis nad rääkisid, tema mõtted oli laokil, hoopis mujal. Ta vaatas ämmadele otsa neid nägemata. Noogutas, et just nii ta teeb, nagu nad ütlesid, ise aga ei taibanud nende nõuannetest tuhkagi. Ämmad pidid iga asja paar-kolm korda üle rääkima, enne kui see viimaks temani jõudis. Ta askeldas majas kergelt ja vilkalt, vahetevahel puhkes endamisi naerma, ja kui siis eidekesed mornilt ja tusaselt pärisid, mis tal äkki hakkas, ei teinud ta õelaid küsimusi kuulmagi. Ometi kandis ta hoolt, et ämmasid mitte ülearu pahandada. Nende käsud olid talle alati seaduseks. Vaatamata rõõmule, mis tema keha ja hinge valdas, vaatamata sellelegi, et ta tundis end lõpuks omil jalul seisvat, ei teinud Sofia katsetki nende kolme naise eestkoste alt vabaneda; ta jäi endiselt kuulekaks miniaks. Ta kaitses oma armastust nende uudishimulike ja kadedate pilkude eest, peitis seda, tegi kõik, et eidekesed ei taipaks, mis tal südame peal on.

Ta suutis mehegi armastuse keerisesse haarata ja oli rõõmus, nähes, kuidas mees omakorda üha rohkem ja rohkem temasse armus. Kui naine on säde, siis on mees lõõmav tuli. Nii lahvatas üsna suur leek. Kuidas võiks mehel märkamata jääda, egas ta pime ole, et naine iga päevaga kaunimaks muutub! Sofia oli nagu roos, nagu meeldivalt lõhnav lill. Ta puhkes ühel ilusal maikuupäeval ja uimastav lõhn tõusis taevani!

Kuid mehel, kes näeb oma naist päevast päeva kaunimaks muutuvat, on samal ajal süda muret täis. Sest seda, mis on ilus, tahaksid ainuüksi enesele hoida, mitte teistega jagada. Meeleldi oleks Simion naise ümber kõrge tara ehitanud, et keegi Sofiat näha ega puudutada ei saaks! Kuid säärast tara on raske ehitada. Sest seda, mis ilus, ihaldavad kõik, aga just niisugust ihalemist ei võinud mees taluda! Teadku kogu maailm, et see naine kuulub ainult talle ja keegi peale tema ei tohi naise ilust rõõmu tunda! Näe, miks ta vihastas, kui mõne himuka pilgu tabas. Seepärast polnud harv juhus, et ta mõnikord peol oma tusameele leevendamiseks liigse klaasi kummutas. Kuid selle asemel et viha vaigistada, kütsid need ühe sõõmuga tühjendatud klaasid teda veelgi rohkem üles. Pani lausa imestama, kuidas Simion põlema läks. Mitmel korral oli ta valmis kaklusse tormama, niisama, mingi erilise põhjuseta; kui lähedal poleks olnud häid sõpru, kes ta maha rahustasid, mine tea, mis sekeldustesse ta oleks sattunud.

Kõik oleks jäänud, nagu oli, aga lõpuks oli Sofia see, kes mehe alusetute ja tõepoolest totrate kahtlustuste all kannatas. Kui nad öösel mõnelt peolt koju tulid, hakkas mees, selle asemel et pea padjale panna ja magada, teda piinama küsimustega, ühed tobedamad kui teised; naine ei teadnud koguni, mida peaks vastama, niivõrd arutud olid need: kord olevat ta kes teab millisele noormehele otsa vaadanud, „nagu ei sobi abielunaisele, kellel on pealegi kodus kolm last“, kord olevat Dordea uljaspeast väimees ta liiga suure õhinaga käevangu haaranud; kord jälle olevat ta serva teinud mingile tattninale, kes veel sõjaväeski polnud käinud; mees on kõike väga hästi näinud, pole ta nii loll ühti, kui naine ette kujutab, selleks tal silmad peas ongi, et näha! „Minu eest ei varja sa midagi, ei sa pääse, ma tean kõik,“ karjus Simion ja kiristas hambaid. „Nagu ma poleks näinud, kuidas Bosoancă Ion su väikest sõrme hoidis! Ma ei öelnud midagi, ei tahtnud sulle rahva ees häbi teha, olen juba kord sihuke, mul on piinlik, aga tegelikult oli mul himu sel närukaelal pea lõhki lüüa! Täna õnne, et suutsin end vaos hoida!“ Nii ta rääkis, ja lõppu ei tulnud ka siis veel, kui väljas juba hele päev koitis, ehkki Sofial juba silmad väsimusest kinni vajusid...

...Nad tulid naaberkülast pulmast — päev hakkas juba koitma, kõik põllulilled lõhnasid hullutavalt! —, kui Simion äkitselt keset teed seisma jäi. Ta vaatas naist pika pilguga — nägu morn ja lubivalge — ja enne kui Sofia taipas, mis lahti on, mis mehel äkki pähe kargas, lõi Simion teda näkku... Sofia katsus löökide eest kõrvale põigata, üritas isegi ära joosta. Mees jõudis talle ruttu järele ja peksis edasi, lõi ägedalt ja himuga, kuhu sattus, otsekui tahtnuks vabaneda kibedusest ja raevust, mis oli kes teab mis põhjusel temasse kuhjunud. Seekord Sofia enam löökide eest kõrvale ei hoidnud, seisis vagusi, vastu hakkamata, sõnagi poetamata, kuigi teadis, et on süütu ega ole eksinud ei mõttes ega teos. Peksmise ajal silmitses ta Simioni haletsusega: „Vaene mees, jumal on sul aru peast võtnud, sa peksad mind, mul aga pole mingit süüd! Mind niiviisi mõnitades teed sa suurt pattu. Sest kui mina pole sind armastanud ja kalliks pidanud, siis pole sind keegi armastanud ega kalliks pidanud...“ Kõike seda ütles Sofia sõnadeta, üksnes pilguga. Ta vaatas meest haletsuse ja imestusega, hämmastusega, mis sünnib naise hinges iga kord, kui naine seisab vastamisi mehelike pruukidega, meeste kombega asjad paika panna sootuks lihtsamalt, sootuks jämedamalt ja tooremalt; mees ei oska, õigemini — ei suuda kõigist oma piinadest ja kahtlustest teisiti vabaneda kui sõgedalt rusikatega tagudes... Niisiis võttis Sofia

löögid vastu ega iitsatanudki; siis aga, kui mees oli peksmise lõpetanud, läks Sofia üksinda läbi põllulillede, pea norus ja õlad longus, jättes mehe tardununa, tehtust kohkununa ja häbistatuna seisma. Ta ei pöördunud vaatama, mida mees teeb, tal oli peaaegu ükskõik, kas mees talle järele tuleb või ei...

Kellele peaksid sa kurtma, kes suudaks sind mõista paremini kui vanemad, kes sind on sünnitanud ja kasvatanud? Teistele jutustad asjata, nad ei saa ikkagi aru, mis sul südamel on. Jah, vanemad tohivad sinu pisaraid näha, nende ees pole vaja häbeneda. Nii et sel mailõpuhommikul ärgates leidsid vanemad oma väravast Sofia, nägu nutetud ja punetav. Algul ei saanud ta pisarate tõttu sõnagi suust. Lõpuks suutis vanematele kõik ära rääkida, ei salanud midagi: kuidas mees teda peksis, kuidas naisele heast peast kallale kargas, ilma et Sofia end milleski süüdi teaks olevat; kui tema pole olnud vaga ja vooruslik naine, siis ei olegi teada, kust küll siin ilmas võiks leida kuulekamat ja alandlikumat naist; ta pole mehele iial vastu hakanud; ja nendes lollustes, mida mehe pea täis on, ta süüdi pole, pole tema viga, et mees on põrunud. Ja uskuge, mees lõi talle nii tugevasti rusikaga rindu, et naine esimesel hetkel arvas südant seisma jäävat; hing jäi kinni ja kõik hakkas ümberringi keerlema, nii kõvasti lõi mees teda. „Mina tema juurde enam tagasi ei lähe, saagu, mis saab," otsustas Sofia ja pühkis käeseljaga pisarais silmi. Elu seeski ei taha teda enam näha ega temast kuulda; ma pole mõni hulgus, keda niimoodi võib mõnitada...

Härdameelne ema hakkas koos tütrega halama. Nüüd nutsid mõlemad kaelakuti teineteise võidu... Läbi pisarate hakkas Sofia silmanurgast isa poole kiikama: too aga vältis tütre pilku; viskas sõnagi lausumata pilpaid tulle, et see ei kustuks... „Sina jäta vesistamine," ütles ta hetke pärast oma naisele, hääl tasakaalukas ja rahulik, just nagu polekski midagi juhtunud. „Anna tütrele parem midagi süüa, ta on kindlasti näljane." Ema hüppas püsti nagu kõrvetatud ja tõstis tütrele taldrikutäie toitu ette.

Sofia aga oli niivõrd nördinud, et ei suutnud toitu puudutadagi, kuidas ema ka ei keelitanud, armastavalt ja alandlikult tütre ümber keereldes. „Noh, nüüd, kus sa oled söönud ja kõhu täis saanud," ütles isa sellesama rahuliku häälega — ta ei pannud üldse tähele, et tütar polnud toitu puudutanudki —, „nüüd ole hea ja mine koju! Mine nii kähku, kui vähegi saad," soovitas isa leebelt, ja alles nüüd vaatas ta esimest korda Sofiale otsa, „mees ju ootab sind; pole ilus tal oodata lasta!" Sofia tahtis vastu vaielda, isa aga peatas ta veel enne, kui ta oleks suudki lahti jõudnud teha. „Kuula, mis ma sulle räägin, ära enam seisa, ära venita, oled niigi juba hiljaks jäänud, see pole ilus! Ja ära teel aega viida, nagu sul kombeks on igaühega jutustama jääda, kes aga ette juhtub... Mine parem otse läbi aedade, on lühem tee. Mida kiiremini sa mehe ja laste juurde jõuad — sa ju tead, sa pole loll, sina oled naine, kel on midagi ka peas, kel on midagi siin," ütles isa ja koputas endale sõrmega otsaette, „seal on sinu kodu, mitte siin! — ja seda parem kõigile..." Nii et Sofia läks koju tagasi, lõikas läbi aedade, nagu teda õpetati, et rutem jõuda... See oli ainus kord, mil Simion tema vastu käe tõstis; meeltesegaduse hetk, mil jumal meest pimedusega lõi. Ajapikku sai mees aru, et see naine — nii haruldaselt ilus, et otsi või kogu maailm risti-põiki läbi, talle võrdset ei leia! — oli tema ja ainult tema oma. Püha laulatuse läbi oli ta saanud õiguse naise magusast ihust rõõmu tunda, kõik teised vaadaku naist, nii palju kui süda kutsub, olgu see siis nende jagu, aga mitte rohkem. Nii hakkas Simion enesele sisendama, ja iga kord, kui nad koos väljas käisid, oli mees uhkusest lõhkemas. Vaatas kõigile teistele ülalt alla. „Näidake mulle naist, keda võiks minu oma kõrvale panna, ja ma kummardan teie ees maani," ütlesid tema pilgud.

Üldiselt olid nad lustilised mõlemad: ei puudunud üheltki peolt, ei varrudelt ega pulmadest; ja kuni kestis tants, ei lasknud Simion naist käte vahelt; aeg-ajalt tõmbas Sofia tal käega läbi juuste, et näha, ega tal nahk liiga märg ole, ja vaatas mehele otse silma; ja pilk oli tal selline, et Simionil jäi hing kinni ja mees tundis põlvi nõtkuvat. Ao hakul peolt või pulmast tulles vaarusid nad nagu joobnud, püsisid väsimusest vaevu jalul, hinge aga tulvas helge rõõm, nii et väsimus haihtus paugupealt, justkui hajub päikesetõusul hommikune sumu. Sofial pigistasid kingad, jalad olid suurest tantsimisest paistes ja koduteel seisatasid Simion ja Sofia aeg-ajalt; naine haaras ühe käega kinni mehe soojast tugevast kaelast, mees aga oli õnnest lausa sõge.

Tavaliselt lahkusid nad pidudelt viimaste hulgas ja Simion töreles iga kord moosekantidega, kui need suurest mängimisest väsinult pillid kotti panid ja edasi mängimast keeldusid, ta palus neilt veel ühtainustki pala! „Ainult üks, kuhu teil kiiret, saaks naise veel kord kaenlasse võtta," ütles ta neile, ja tusased, väga pahased mustlased mängisid veel ühe pala, polnud parata...

Väljas hakkas juba koitma, päikesetõusuni polnud enam kuigi palju aega. Üksainus pillimees mängis veel väsimatutele tantsijatele: kõhn kolge, põsed aukus, ühest silmast pime. Mustlane mängis nagu arust ära, justkui pesitseksid temas kõik kuradid: pea kuklasse heidetud, pasunatoru taevasse sihitud, nagu tahaks mees laotust läbi torgata, ainus terve silm heitunult seiramas kõrgete pärnapuude latvu, mis tasa kõikusid, mängis ta lõputut viisi; ta peatus hetkeks, et hinge tõmmata, sülgas suu tühjaks ja hakkas otsast peale; ei läinud talle korda, kas tantsijad temaga veel sammu pidada jaksavad; viis läks üha meeletumaks, rütm üha metsikumaks; mustlane pani ka terve silma kinni ja vajus pilkasesse

öhe, täis erutatud ja mängust piitsutatud meelte joobnustavat pöörlemist; ja mida pikemale venis viis, seda suuremat mõnu mees tundis. Vaid kaks paari jaksasid veel pillimehega sammu pidada, ülejäänud, niipalju kui neid veel jäänud oli, prantsatasid tantsust oimetuna, kuhu juhtus. „Pean'd ometi, Trifu, aitab, oled küllalt mänginud!" hüüdsid nad mustlasele, aga mida rohkem nad hüüdsid, seda tulisemalt mustlane mängis, nende kiuste, ja pööritas hullumoodi oma ainsat silma... Siis äkki lõpetas mees nagu nimme kõige hoogsamal hetkel mängu. Võttis pilli kaenlasse ja pööras üleni higisena äkki sõnalausumata tantsijatele selja. Väikeste käbedate sammudega läks ta kodu poole; pidulised hingasid kergendatult. Teda ei hõigatud tagasi ega palutud rohkem mängida.

Pillimäng oli niisiis katki jäänud ja Sofia vaatas küsivalt mehe poole. „Oleks nagu aeg koju minna," ütles ta väsimusest käheda häälega; ta ei tundnud algul oma häält ära, nii võõralt ja muutunult kõlas see. Simion oli näost lubivalge. „Kurat võtaks," imestas ta, „et ta jaksas nii kaua mängida..." — „Ainult meie ja need lapseohtu nolgid olemegi veel jäänud," ütles Sofia äkki häbenema hakates. „Sa ei saa eales pidudest isu täis," noomis ta meest, rohkem enese kui Simioni peale pahane.

Suvi oli täies jõus ja hommik soe, kuigi Coşava poolt puhus jahe tuul, mis tõi endaga põldude mõrkjat lõhna: juulipäikeses kõrbenud rohu, valminud nisu ja pakatavate viljapeade mahedat hõngu: hommikujahedus hajutas väsimuse kehast. Sofia ja Simion hiilisid nagu vargad läbi külarahva aedade kodu poole, et keegi neid ei näeks, et ei läheks lahti jutt, nagu poleks neil peas muud kui peod, nende eas, endal suured lapsed kodus... Rohi oli kastest märg, linnud laulsid ja suur punane päike tõusis küla kohale. Ees ootas raske lõikuspäev, eelmisel päeval palgatud töölised olid juba põllul. Sofia ja Simion kiirustasid, aga mitte liiga, nende mõtted polnud üksnes põllutöö juures, vaid eksisid mujalegi... Sel hommikul armastas Simion Sofiat kõval kastemärjal maal, heinakuhja kõrval; vargne armuhetk, ja seda magusam; nad ei armastanud nii nagu mees ja naine, vaid nagu kaks vilumata, armuasjus veel täiesti võhiklikku noort; nad armastasid nii, nagu teeksid seda elus esmakordselt. Ja nõnda juhtuski, et Sofia sai neljandat korda käima peale.

Sofiat valdas mingi rõõmus rahutus. Ta oli kogu aeg jalul, et veidigi oma kärsitust leevendada. See polnud ainult kärsitus, vaid justkui pidev hämming kõige üle, mida ta enese ümber nägi. Ta katkestas töö ja vaatas ringi, nagu oleks just sel hetkel sügavast ja raskest unest ärganud. „Ämmad" silmitsesid teda imestunult, kuid ei lausunud sõnagi: see nende minia oli küll pidulembene — ega see olnudki ainult tema, vaid oli ka Simioni süü; liiga palju käisid pulmades, harva jäi mõni pidu vahele, aga hoolas oli ta küll,

hoolsamgi kui ennemalt, midagi polnud ütelda. Nii nägid teda nemad, kolm vana, närtsinud naist, kes olid oma noorpõlve ilmselt unustanud, unustanud, et kord — tõsi küll, sellest ajast oli hulk aastaid möödas — olid nemadki noored olnud...

Eidekesed ei mäletanud enam midagi, neil polnud meeles muud kui oma hädasid kurta. Kui ilm muutus, kaebasid nad luuvalu, sügisel, kui sadas lõputult vihma, hakkasid nad aevastama, said järgemööda nohu, jäid voodisse ja halasid üksteise võidu: ühel pistis seljas, teisel jäi jalg kangeks, kord valutasid neil tuuletõmbusest kõrvad, kord tegid nad endile õhtusöögiga liiga — aplad, nagu nad olid, — ja oigasid kogu öö kõhuvalus. Ühel valutas pea, teisel virvendas silme ees, mis ei saanud olla muud kui halb märk... Ei, pole sugugi kerge kolme ämma minia olla. Sofia kandis hoolt, et neid mitte pahandada, teenis neid järgemööda ja tegi seda, mis nad ütlesid, püüdes kõiki kolme rahuldada. Ainult siis, kui üks ütles üht ja teine just vastupidist, oli raskem. Teinekord käsutasid teda kõik kolm korraga, igaühel oma soov, ja ta ei teadnud, keda kuulata: üks saatis ta lehma lüpsma, teine aga suveköökі tuld tegema; üks käskis lauta rookida, teine jälle ube korjata või võid kirnuda, et koor kibedaks ei läheks, sest siis on see raisus. „Mine, korja kõrvitsaid," kamandas üks. „Meil pole küpsetamiseks püüli," ütles teine. „Küttepuud on otsas," kaebas üks. „Valva piima, et see üle ei keeks," ütles teine. „Sul uksesine pühkimata," noomis Raveca-eit. „Sa pole jahu kotist kasti kallanud, ja nüüd ei ole Simionil millegagi veskile minna," kurtis Livia-eit. „Kapsarullid on kuivaks keenud ja mul pole tilkagi vett neile peale panna," torises Ana-eit. „Sa pole teab mis ajast enam kanapesi vaadanud, küllap need on mune täis..." Ja nii möödusid päevad, ja nii pidi ta kogu aeg jooksma, et neile meelt mööda olla, polnud mahti hetkekski hinge tõmmata. Kuid kõige vanem eideke, Simioni vanavanaema, jäi iga päevaga jõuetumaks. Harva tõusis ta veel voodist. „Aita mul teist külge pöörata," palus ta Sofiat, „nii on nagu kergem... Tõsta mulle padjad selja taha, pane ilusti, et ära ei libiseks!" Ja Sofia tegi just nii, nagu eideke käskis, ei rääkinud vastu.

Sofia läks põllutöölistele süüa viima. Kui ta oli umbes poolele teele jõudnud ja „pirnipuudeni", kus olid nende valdused, jäi veel hulk maad, siis nägi ta tumm-Milani vastu tulemas. Tumm kõndis teeservas kord ühel, kord teisel jalal hüpeldes ja heljutas oma hämmastavalt pikki käsi siia-sinna. Noormees oli jõudnud ikka, mil teised temasugused juba aega teenivad, aga tumm-Milan oli koju jäetud: tema polnud võimeline kodumaad kaitsma: arunatukest oli tal niisama palju kui kõrgel taeva all lendaval linnul või alles käima õppival lapsel. Muidu oli ta peaaegu kahemeetrine, ümara roosajumelise habemeta näoga kolge. Ta oli leebe ja

alandlik, ei teinud kärbselegi kurja. Seekord nägi tumm-Milan väga rõõmsameelne välja. Ta jorutas laulu, millel polnud otsa ega algust: mingi monotoonne, üksluine litaania. Ta märkas Sofiat juba eemalt kaugelt ja viipas äratundmise märgiks käega. Seejärel hakkas ta naise poole jooksma. Tumm oli õnneliku kohtumise üle ääretult rõõmus; üksildus, mis ümberringi valitses, oli temas arvatavasti rahutust ja hirmu tekitanud. Sofia hakkas temaga juttu ajama, küsis, kust Milan tuleb, ja noormees osutas Sinteşti poole. Jah, sealt ta tuleb, kinnitas tumm ühtevalu noogutades ja püüdis hulga segaste lausekatketega Sofiale seletada, mida ta naaberkülas teinud oli. Rusikas pigistas Milan päevalilleseemneid. Noormees kostitas nendega Sofiatki. „Võta, võta," ütles ta, naisele selgete niiskete silmadega otsa vaadates, Sofia aga üritas vastu vaielda, et tal pole vaja, et talle ei maitse seemned, parem söögu Milan need ise. „Nad on head," ütles idioot ja seekord oli tema kogelemine arusaadav. „Nad on väga head," kordas ta madala väriseva häälega ja pistis rusikas käe naisele nina alla. „Mul pole neid vaja," ütles Sofia hästi valjusti ja vehkis kätega, et noormees aru saaks. „Hoia endale, siis jätkub sul neid koduni." — „Nad on väga head," ütles tumm-Milan veel kord oma jämeda ninahäälega, siis aga pani kärmesti ja täiesti ootamatult, niivõrd ootamatult, et Sofial polnud isegi aega kõrvale põigata, oma suure, pikkade ja jämedate sõrmedega käe Sofia kõhule. Seemned pudenesid peost ja puistusid laiali.

Sofia suureks imestuseks ei ehmatanud liigutus teda, võib-olla seepärast, et selles polnud midagi agressiivset. Kogu selle aja, mil noormehe käsi puhkas Sofia kõhul, võis nõdrameelse näolt lugeda lapselikku rõõmu segi ääretu uudishimuga; pilk keskendunud, nagu tahaks kuulatada, mis toimub naise üsas. See oli väga tähelepanelik, ühtlasi imestunult naeratav pilk, niisugune, nagu on arvatavasti inglitel, kui nad oma kuldseid pasunaid puhuvad. Siis noogutas tumm mitu korda järjest pead, märgiks, et on midagi taibanud, ja et seda, mis ta teab, hoiab ainult endale, teistele ei ütle. Seejärel läks ta kiiruga edasi ja Sofia jälgis teda mõnda aega pigem imestunult kui ehmunult: pikki käsi heljutades ja toonekure moodi hüpeldes läks tumm paljajalu otse läbi lompide, ja et vesi oli soe, seisatas ja sulistas jalgadega, laias kaares vett pritsides ja heameelest hõisates.

Kui Sofia taipas, et ta on rase, häbenes ta hirmsasti: nüüd olid tal suured lapsed ega olnud ta isegi enam nii väga noor, ja äkki — kõht ees! Ta ei hinganud kellelegi sõnakestki. Äkki on see kõik vaid tema ettekujutus? Mis mõtet oleks rahvale asjata kõneainet anda? Aga isegi siis, kui ta veendus, et rasedus oli väljaspool kahtlust, ei paotanud Sofia suud. Süda ei lubanud rääkida mehele, ammuks siis veel ämmadele, et ta on jälle käima peal. Ta hoidis saladust mõni aeg, võib-olla salasooviga — seda ei tahtnud ta eneselegi tunnistada — katsuda lapsest lahti saada.

Oli külas keegi moor, kes salaja nende asjadega tegeles. Otsekui juhuslikult luusis Sofia moori maja ümber, suutmata ometi südant rindu võtta ja uksele koputada. Ta oleks tahtnud lapsest ruttu lahti saada, kandes hoolt, et Simion midagi teada ei saaks... Sest naisel, kes seni on üldiselt lugupidamist nautinud ja keda siiani keegi polnud laitnud, pole kerge äkki olla teistele näpuga näidata. Teda ei jäta külmaks naiste sosin selja taga: „Vaata teda, kus kukkus lapsi vorpima... mitte ei saa pidama! Nii on ikka nendega, kes meestest isu täis ei saa: just siis, kui sa kõige vähem ootad, on kõht ees!" Ja parata pole midagi, rahva suud ei saa kinni panna... Moori jutule ta siiski ei läinud, ei kuulutanud uudist ka kodustele, ei ämmadele ega mehele. Ta ootas ega teadnud isegi, mida nimelt. Kas häbenes neile ütelda, lootis mingile imele või ehk püüdis harjuda mõttega, et saab neljandat korda emaks?

Täiest ootamatult hakkaski ta laste vastu huvi tundma. Nüüd olid nad juba suured, käisid koolis, said häid hindeid ja õpetaja oli nendega rahul. Et Sofia oli omal ajal hea rehkendaja olnud, hakkas ta koos lastega õppima, noomides poisse iga kord, kui nad rehkenduses eksisid või siis näiteks unustasid, millal üks või teine vürst või imperaator valitses. Ja kuigi ta enam poistega niimoodi mängida ei tahtnud nagu ennemalt, püüdis ta olla nende vastu sõbralikum ja hellem, kui ta viimasel ajal oli olnud.

Algasid sajud ja pärast koolist kojujõudmist viskasid lapsed riided seljast, kukkusid mööda tube jooksma ja pöörasid kõik pahupidi. Et poisse ohjeldada, keetis Sofia neile suures savianumas magusas vees maisiteri — ja kandis hoolt, et suhkrut oleks kõvasti, see polnud teab kui kallis. Pani kõigile kolmele võrdsed portsud. Viimasel, kellele ta kaussi valas, oli siiski kõige rohkem õnne: suhkur jäi kausi põhja ja keedus oli magusam...

Tema armastus kõigi kolme poja vastu jäi ühtviisi rahulikuks ja vaoshoituks, seda ei varjutanud ükski mure ega häirinud ükski kahtlus. Poisid ei andnudki põhjust südant valutada. Nad olid lapsed nagu lapsed ikka, ei paremad ega halvemad, ei targemad ega rumalamad kui teised. Muidugi põdesid nad oma haigusi, aga suurt vaeva ja muret vanemaile ei teinud. Nad kasvasid märkamatult ega häirinud sellega kedagi. Ja nüüd siis oli neljas poeg ilmale tulemas, niivõrd hilja, et keegi teda enam ei oodanud ega soovinud...

Sofia kõht paisus iga päevaga, nii et polnud enam midagi parata, saladus, mida ta nii kaua oli varjanud, tuli avalikuks. Kui Simion uudist kuulis, läks ta mornilt toast välja. Paokil ukse vahelt nägi Sofia, kuidas mees suitsu põlema pani, pilk maas, nägu kimbatusest punane...

3 S. Titel

3.

Tähtaeg lähenes ning Sofia kõht oli suur ja ümar, nagu kannaks ta kaksikuid. Ta liikus vaevaliselt, õõtsudes ja jalgu lohistades, sest polnud harjunud nii suurt raskust kandma. Nägu tursus ja välja lõid inetud laigud; teda niisugusena nähes olnuks sellel, kes teda varem ei tundnud, raske ette kujutada, et ta oli kunagi ilus naine olnud...

Ühel märtsilõpu pärastlõunal oli ta üksinda kodus. Nood kaks vanaeite — kolmas, kõige vanem, mehe vanavanaema, oli just talve hakul surnud — olid matustel, ja näis, et peied venisid pikale, sest ämmad polnud veel tagasi. Sofia kujutles, kuidas nad tulevad kerge auru all, sest peietel on ikka nii: inimene joob klaasikese, et muret unustada, seda enam, kui ta on juba aastates ja teab, et varsti ootab tedagi seesama, mida ta kalmistul nägi —, pole temagi vaeva ja muret enam pikalt... Mitu korda kuulis Sofia jalgvärava kääksatust, siis aga taipas, et oli selle lahti unustanud ja tuul peksis seda; ta rõõmustas sisimas, et ämmad hilinesid; mida rohkem nad hilinesid, seda parem; viimasel ajal meeldis talle niimoodi ihuüksinda olla, mõtiskleda ühest ja teisest, nii et keegi teda ei häiriks. Ka mees oli matustel, sest kadunu oli temaga üheealine kaugelt sugulane, aga kustus väga ruttu, põdes vaid kuu või paar... Sofia istus ahju ees väikesel järil. Ta oli ahjuukse nimme lahti jätnud, et tuld vaadata. Käed olid tal rüpes. Äärepealt pidi ta tukkuma jääma, nii soe ja mõnus oli ahju juures. Ja ennäe, ootamatult ja ema suureks rõõmuks liigutas laps tema sees. Ta tundis lapse liigutusi, nii et surus mõlemad käed vastu kõhtu, otsekui püüaks teda rahustada. Laps aga ei rahunenud, vastupidi, hakkas jalgadega nii ägedalt peksma, et Sofia valu pärast karjatas. „Ai, ära löö mind niiviisi," ütles ta ehmunult, „jäta ometi ja halasta oma ema peale, tal on valus, ära ole nii kärsitu, mu armas. Mul jäi hing rindu kinni, nii hirmsasti ehmatasid mind, mis sa õige arvad... Ma tean, sa oled kannatamatu, tean, et suudad vaevu ära oodata, millal välja valguse kätte saad, et näha, mis ja kuidas, aga veel pole aeg. Pead veel natuke ootama..." Ja siis, tema suureks hämmelduseks ja imestuseks (ta polnud kuulnud, et mõne teise naisega oleks midagi taolist juhtunud!) hakkas laps rääkima. Sofia ei saanud alguses aru, kust tuleb see jäme, summutatud hääl (tundus, nagu oleks tõrre põhjast räägitud), ta vaatas ringi, aga ei näinud kedagi, siis taipas, et hääl tuleb tema enese seest. „Ega ma kiirustagi," ütles laps ja lõi teda veel kord jalaga, kuid hoopis õrnemalt. „Kuhu mul kiiret, kui siin, kus ma praegu olen, on hea ja soe!" ütles ta. „Olen siin hoitud ja kaitstud," lausus ta mahedasti, „ja pole minu mure, et väljas on külm. Ütlen sulle ausalt, ema, mina tunnen end väga hästi!" — „Aga kust sa tead, mis väljas on?" küsis Sofia. (Ja ta oli rõõmus, kui lapse häält kuulis. Enam ta ei imestanud, oli liiga ärevil, lootes taas lapse häält kuulda, ega saanud mahti muule mõelda.) „Kust sa tead," küsis ta niisiis lapselt, „sa pole ju veel sündinudki, et näha, kuidas maa peal on, kas sajab vihma või lund, või on ilm ilus... Parem pea suu ja oota, kuni su sündimise aeg kätte jõuab. Küllap sul on halb seal pimedas, kus oled, ma ei süüdista sind, aga sa pead veel natuke ootama, sinu tahtmine siin ei loe." Siis laps rahunes, ei liigutanud enam ega põtkinud jalgadega. See rahu imestas Sofiat, nii et ta last uuesti kärsitult kõnetas, et tema häält kuulda: „Äkki on sul nüüd kange sündimisehimu üle läinud? Äkki kohkusid ära?" sõnas ta, hääl täis varjatud rahutust. „Või meeldib sulle olla nii nagu kassipojad, pimedas, kinnisilmi?..." noomis ta last käredalt. Aga seal emaüsas tundis laps kogu seda muret ja hirmu, mis teda oli vallanud, — hirmu ja muret tema, veel sündimata lapse pärast, ja see hirm häiris last sedavõrd, et ta ei tahtnud enam sündidagi. Nii et suure murega koormatud ema sünnitas, tõi poja ilmale enne õiget aega ja vastu lapse enese tahtmist...

4.

Marcu tutvus Micheline'i ja Vascoga Chagalli näitusel, mille oli korraldanud Meghti ühing. Välja olid pandud vanameistri viimasel kahel aastal maalitud lõuendid. Teemad aga olid endised: lehvivate kaftanihõlmadega viiuldajad ikka lendamas vanade vene tarede kohal; profiilis sokud, nii et paistis üksainus silm, kehastasid sedasama ürgset juudi-vene melanhooliat; ei puudunud maani kleitides mõrsjad, ei galantsed peigmehed, ei lõhnavad stepililled, mille kohal mõnikord kõrgus veidravõitu Eiffeli torn. Marcu — oma parimas ülikonnas, lips ees, — ei leidnud siin enesele kohta; ta tundus endale õudselt provintslik; püüdis sundimatut muljet jätta, see aga ei läinud korda. Näis, et kogu Pariisi koorekiht — nii vähemalt kujutles meie noor kangelane — oli kohal. Marcu tundis ära Aragoni — siis, kui ta veel pioneer oli, kaunistas kirjaniku pilt fotomontaaži „Meie armsad rajatagused sõbrad" —, parajasti vestles Aragon ühe inetu mehega, kelle tõmmu nägu oli kipras nagu ahvil; inetuse tõttu oli tema vanust peaaegu võimatu määrata: ta võis väga hästi olla kolmekümnene, samas polnud välistatud, et ta oli juba kaheksakümmend! Ümbritsevate sosinaist sai Marcu teada, et too tõmmu mees on Serge Lifar, tuntud balletitantsija, päritolult venelane. Ta pidi tõepoolest väga vana olema: tema nimi seostus Djagilevi „vene hooaegadega", Baksti ja Picassoga, balletiga „Sacré du printemps"* ja Nižinskiga (kelle kummalisest elukäigust oli Marcu lugenud tema

* Igor Stravinski ballett „Püha kevad" (1913). *Tlk.*

abikaasa, ungarlannast krahvinna kirjutatud raamatut). Meghti galerii asus Kléberi bulvaril, mida teadis muidugi igaüks — aga kuna Marcu oli Pariisi tulnud alles üsna hiljuti, oli linn talle veel võõras, nii et tal kulus selle galerii leidmiseks hea hulk aega. Ta jäi veidi hiljaks ega saanud oma suureks meelehärmiks enam Chagalli ennast näha. Vana kunstnik — nagu Marcu kuulda sai — oli kohe pärast näituse avamist eemaldunud. Viibis sissekäigu juures väikeses toas, polnud veel lahkunud, kuid oli kättesaadav vaid valituile. Need käisid pidevalt sisse ja välja, tõmmates enda järel tasa ja aupaklikult kinni ukse, mis eraldas suurt kunstnikku publikust...

Ühe maali ette — Chagall oli kujutanud noort naist, kelle üsas oli laps, lillekimp käes, — jäi Marcu kauemaks seisma, võlutud lõuendi kummalisest teemast. Ta toibus ja hakkas vestlema ühe noore paariga: noormees oli lühikeste krässus juustega, oliivpruuni näoga ja suure ninaga brünett, kreeklase või itaallase tüüpi; neiu oli blond, pikkade kullakate, kuklal kokkuseotud juustega, suurte harukordsete heleroheliste silmadega, roosakasvalge ja väga õrna jumega. Nad meenutasid Marcule hiljuti nähtud filmi, mis oli talle väga meeldinud — „Neitsi ja mustlane", Lawrence'i romaani ekraniseering; need noored sarnanesid väga paariga sellest filmist... „Ilus, eks?" ütles neiu, noormees aga juhtis tema tähelepanu lapsele naise kõhus; lapse nägu kuulus pigem aastates mehele, hoolimata asendist, mis ilmselgelt vihjas looteeale. „Mulle ei meeldi Chagallil," ütles brünett, „need naiivsed lookesed. Infantiilsevõitu mentaliteedi ilming. Iga hinna eest tahab muinasjuttu vesta. Peab meid kõiki lapseks, kelleks ta ise arvatavasti jäänud on." — „Ikkagi imetore pilt," ütles seepeale neiu täie veendumusega. „Kas olete kunstnik?" küsis tõmmu noormees Marcult. „Jah," tunnistas Marcu... „Mingil määral. Teie samuti, eks?" — „Mina? Ei, mitte sinnapoolegi," vastas noormees ja hakkas naerma, sest mõte, et ta võiks tõepoolest kunstnik olla, tundus talle hirmus pentsik. „Micheline," lisas ta, osutades kaunile olendile enda kõrval, „vahetevahel proovib." — „Esialgu ei tule veel suuremat välja," tunnistas neiu. „Chagalli tasemest jääb kõvasti puudu," lisas noormees; ta haaras vasaku käega neiu ümbert kinni ja tõmbas teda kergelt enda poole. Neiu kaotas tasakaalu, sai selle aga kohe tagasi ja surus end õrnalt vastu noormehe rinda. Lõpuks tutvuti: neiu nimi oli Micheline, ta oli lõpetanud filoloogiateaduskonna hispaania keele osakonna ja tegeles nüüd väikest viisi kunstiga. „Tõsi küll, hiljavõitu," tunnistas neiu ise. „Ei tea veel, mis sellest välja tuleb," lisas ta ohates. Noormehe nimi oli Vasco, ta polnud päritolult prantslane, tema vanemad olid serblased, hea hulk aega tagasi, juba enne sõda, Prantsusmaale ümber asunud. Töölised. Nad elasid Rouenis ja neil oli suur pere. „Seitse venda, puha poisid," täpsustas Vasco, sõrmedel vendade arvu näidates. Tema oli noorim, kahekümne kahe

aastane. Õppis juurat... Kõike seda jutustas ta Marcule ühe hingetõmbega, prantslastele omase kalduvusega sundimatult lobiseda. Siis tunnistas noormees, et ta tahaks Chagallilt autogrammi, kuid tunneb, et pole võimeline ründama väikesesse tuppa varjunud, austajatehulgast hoolikalt valvatud vanakest. Ta on liiga häbelik — Micheline'ist rääkimata, too minestaks erutusest! Võib-olla on Marcul seevastu rohkem julgust!? Jutt ei ole lihtsast autogrammist, seletas Vasco, vaid väikese joonistuse viseerimisest, mille ta ühe bukinisti letilt oli avastanud; joonistuse väärtus oleks muidugi palju suurem, kui see kannaks vanameistri allkirja... „Kahetsen väga," ütles Marcu, „aga selles suhtes pole ma teist parem, samuti julgusetu." — „Tühja kah," leidis neiu, „see pole mingi õnnetus!" Muide, ta pole joonistuse autentsuses sugugi veendunud, nii et parem juba loobuda kui piinlikku olukorda sattuda...

Nad kõndisid uuesti piltide eest läbi, seisatasid mõningate juures, et veel kord vaadata, siis lahkusid üheskoos. Vasco kutsus Marcu kohvi jooma. „Võime metrooga Ladina kvartalisse sõita," arvas ta. „Flore'i või Deux Magot'sse." Micheline teadis veel üht kohvikut, mis muidugi mõista asus sealsamas Ladina kvartalis; kohvik meeldiks neilegi, kindel see.

Metroos küsisid nad Marcult, kas ta jääb Pariisi pikemaks ajaks, ja Marcu vastas, et ei tea veel; aasta lõpuni jääb ta igal juhul, sest stipendium on tal terveks aastaks. Nad küsisid veel, kas talle meeldib Pariis, ja Marcu tunnistas, et meeldib tõesti väga, ent kahjuks on ta jõudnud siia liiga hilja. „Kuidas liiga hilja?" imestasid nad. „Jutt pole vanusest," seletas Marcu, „lõppude lõpuks aastad ei loe, võid olla kas või kaheksakümnene nagu Chagall ja tunda end jube noorena — vana mehe „nooruses" pole mingit kahtlust, muidu ta nii ei maaliks, tema aastates, sellise värskusega, nagu joonistaks ta kõiki neid sokkusid esimest korda —, nii et jutt ei ole vanusest, vaid hoopis muust..." Öeldes, et ta jõudis Pariisi liiga hilja, ei pidanud Marcu vanust silmas; igaühel on Pariisi tulles mõttes täiustada meisterlikkust, vaadata, mida tehakse, kuidas maalitakse, milline on liigutus, eks ole, ja üht-teist õppida; temal aga oli kahjuks juba enne Pariisi saabumist tehtud otsus kunstiga enam mitte tegelda. Kindel ja vankumatu otsus!

Väike kohvik, kuhu Micheline nad viis, oli saginat täis. Raskustega said nad kohad kahe jaapanlase lauas. Jaapanlastel olid pikad, kuklal tillukesse krunni keeratud juuksed, ühel oli vasakus kõrvas hõbesõrmus. Sõrmuseomanik ütles — järjepannu noogutades ja viisakalt naeratades —, et ülejäänud toolid nende lauas on tõesti vabad; siis jätkasid jaapanlased vestlust ega pööranud neile enam tähelepanu. Varsti tuli nende juurde pikk ja kondine nurgeliste näojoontega neiu. Ta tõmbas tooli tillukeste jaapanlaste kõrvale ja hakkas Goethe keeles lobisema. Jaapanlased rääkisid saksa keelt perfektselt, ent neid vaadates jäi mulje, nagu klee-

puksid neil sõnad huultele ega jõuakski kaugemale, otsekui oleks jaapanlastel suus mingi täiuslik masinavärk, mis huuled liikuma paneb.

Siis ilmus sinna erakordselt kummaline kuju: vaatamata nooruslikule figuurile ja ekstravagantsele riietusele oli ta aastates mees. Luider, pärgamenditaolisel näol kannatajailme, jalas lohmakad sandaalid — otse paljastele jalgadele tõmmatud — ja võidunud heledast linasest püksid; seljas lühikeste varrukatega särk, mis jättis paljaks kõhetud, lõtvade lihastega käsivarred. Särk polnud ilmselt meeste oma: siidist, volangid kaeluses, ja ees värvilisest klaasist nööbid... Marcu jälgis teda mõnda aega: mees hiilis vargsi ühe laua juurest teise juurde — eelistavalt sinna, kus oli noori neiusid — ja viskas välkkiire, ootamatu liigutusega otse nende ette plastikmao, pika ja väänleva; imiteering oli niivõrd õnnestunud, et nägi välja nagu päris. Noored neiud kiljusid ehmunult, ilge tüübi suureks rahulduseks; kergete baleriinisammudega liikus ta ühe laua juurest teise juurde, varitsedes sobivat hetke, et taas oma trikki üritada. Tema kollakatest vesistest silmadest võis lugeda kurikavalat õelat rõõmu... „Kui ma Surma katsun kujutleda," ütles Micheline, silmitsedes armetut vanameest, „on ta mu ettekujutuses niisugune, selle vanamehe moodi. Just nõnda ja mitte teisiti näeb välja Surm," lisas neiu täie veendumusega, „võidunud, räpane olend, kes katsub sind ootamatult rabada! Salakavalalt ja igaveseks! Ma vihkan teda, vihkan hirmsasti," ütles ta ja tema ilusad taevakarva silmad tumenesid ning muutusid raevuseks. „Ah, jäta, jäta juba," lausus Vasco ja hakkas naerma. „Mulle ei meeldi sellest rääkida. Surma pole olemas!" lisas ta veendunult. Vahepeal oli vanamehel kõiki riukaid mängu pannes õnnestunud vargsi nende laua juurde hiilida. Tal oli mõttes ka Micheline'i plastikmaoga ehmatada. Vasco jälgis meest silmanurgast ja samal hetkel, mil vanamees vargse, kärme liigutusega oma mao välja heitis, jõudis Vasco selle ta käest ära tõmmata. Ta rebis madu ja venitas nagu kummit, lootes seda puruks kiskuda. Raevukalt kisendades, tulvil ahastust, püüdis vanamees tagajärjetult seda Vascolt tagasi võtta. Siis, nähes, et ähvardused noormehele mõju ei avalda, muutis ta tooni, loobus agressiivsusest ja hakkas suuri pisaraid valama, need jooksid mööda tema pärgamentnägu; vanamees pani käed kokku — ühes käes oli tal võidunud kinnas, sõrmeotsad maha lõigatud, nii et paistsid pikad räpased küüned, — ja palus madu tagasi. Ta langes koguni Vasco ette põlvili ja pööritas silmi, nagu hakkaks minestama; jälestusega andis Vasco mao tagasi, tingimusel, et mees kohvikust otsekohe minema läheb. Vanamees kahmas varmalt mao, peitis kähku taskusse ja vähem kui minutiga oligi kadunud... „Jõle tüüp," lausus Vasco vastikusega. Micheline oli näost kaame. „Kas sa kohkusid?" küsis Vasco naerdes. Ta võttis neiul õlgade ümber õrnalt kinni. „Loodan, et ta enam tagasi ei tule," ütles

Micheline ärritatult. Näis, et ainult noored jaapanlased polnud hullu märganud. Nad ajasid isekeskis juttu nagu ennegi. Kas tülitsesid või, mine tea, vahetasid sõbralikke sõnu...

5.

On alles varajane hommikutund, ja linn, kuhu nad äsja sisse sõitsid, näib inimtühi. Päike helgib suletud, ettetõmmatud kardinatega akendelt vastu nagu peeglist. Idülliline pilt, just nagu Perrault' muinasjutust võetud: ühekorruselised väikesed majad, kirevad kardinad, potililled. Plekist kukk kirikutornis kiiskab hommikupäikeses. Üks noormees laadib, valge põll ees, piimanõusid vankrile ja naeratab Micheline'ile valgete hammaste välkudes. Micheline peatab auto linna keskel, kus paistab olevat elavam liikumine. Äsjaavatud baaride ette kogunevad juba esimesed kliendid. Muusikaautomaat on täie võimsuse peal ja Johnny Holliday raiub kuuekümnendate aastate rocki. Mõned kiilad ja kõhukad mehed, kel esimene noorus seljataga, arutavad keset tänavat ringis seistes möödunud pühapäeva jalgpallimatši. Vaatamata nende grupis valitsevale elevusele on meeste näod unised ja loiuvõitu. Nad ootavad, et aeg läheks ja lõuna kätte jõuaks, sest eine juurde lubavad nad endale paar-kolm klaasi veini. Läbi keeglisaali avarate, pärani lahti akende võib näha toekat läbihigistatud kaenlaalustega särgis meesterahvast parajasti heiteks valmistumas. Tänu laulja kärisevale häälele pole tabatud keeglite kolinat kuuldagi. Micheline'i ilmumine ei jää märkamata. Mehed katkestavad hetkeks vestluse, nende pead, kas kiilad või hallisegused, pöörduvad neiu suunas, kes neist väljagi ei tee. „Võib-olla tahad midagi juua?" küsib neiu Marcult, kui nad kahekesi suunduvad baari poole, mille avatud uksest tulvav rajune rock peagi asendub aeglase ja rauge meloodiaga. Leti ees kõrgetel pukkidel kõõluvad kaks „elukutselist"; blondeeritud juuksed, mustad sukksaapad üle põlve, juba ajast ja arust minimood julgelt vaatamiseks seatud. Käekotid lebavad teravatel põlvedel. Naised sosistavad isekeskis ja pahvatavad aeg-ajalt kimedal ja kähiseval häälel naerma. Mõned lauad on baari ette tänavale tõstetud. Micheline tellib kaks klaasi calvadosi. „Elukutselised" ronivad baaripukkidelt maha ja mööduvad kõrgetel kontsadel kõikudes nende lauast. Mõlemad silmitsevad Micheline'i ilmse vaenuga. Baarimees tuleb calvadosiklaasidega. Tal on astma ja ta hingeldab raskelt, nagu oleks kuskilt kauge maa tagant nende juurde jooksnud. Micheline, heasüdamlik nagu alati, ajab temaga juttu. Nii saab mees teada, et Marcu pole kunagi calvadosi joonud. „Ta on sellest ainult raamatutest lugenud," selgitab neiu. Tema tunnistus ei jäta baarimeest ükskõikseks. „Oo, siis on ju hoopis teine asi," ütleb ta, „hoopis teine asi." Palub Marcul veidi oodata, sest tahab talle teist

marki tuua. Tulebki tagasi, kõhukas tolmune, seismisest koltunud sildiga pudel käes. „See on parim, mis mul on," vabandab ta raskelt hingeldades. „Viisteist aastat," lisab ta ja näitab sõrmedel calvadosi vanust, et ka Marcu aru saaks, arvab vist, et noormees prantsuse keelt ei oska. Näeb tükk aega vaeva, enne kui pudeli lahti saab. Kui see tal lõpuks korda läheb, valab märjukest ohtralt ja heldelt oma laiale, karvasele ja tähnilisele käeseljale. „Kuidas on?" küsib ta Marcult, sirutab käe ja pistab noormehele nina alla, et too nuusutaks. „See on calvados, millest raamatutes kirjutatakse." Siis aga kallab mees ettevaatlikult, et enam ainsatki piiska raisku ei läheks, Marcu ees olevasse klaasi. Seejärel jääb ootama, kuni Marcu on maitsnud ja oma arvamuse öelnud. „Tõepoolest oivaline jook," lausub Marcu ja laksutab keelt, et vaimustust näidata. Kõrgetelt pukkidelt baari sisemuses jälgivad „elukutselised", kes on taas oma kohad sisse võtnud, seda stseeni väsinud ja ükskõikse näoga. Nad hõikavad baarimeest: nemadki tahavad piisakese sellest calvadosi-pudelist, mis ekstra Marcu jaoks toodi. „Imeline, eks ole, härra?" küsib baarimees Marcult, naistest välja tegemata. „Olen kindel, et need teie raamatute kangelased pole paremat calvadosi joonud! See tuleb ühekorraga kurku kallata, ainult nii on võimalik õiget lõhna tunda." Ta poetab arve ülima taktitundega taldriku alla, siis lahkub lühikestel jalgadel vedrutades ja raskelt puhkides. „Üllatavalt lahke," ütleb Micheline imestunult. „Et prantslane raiskaks sel moel calvadosi, seda pole küll enne nähtud!"

Nad lahkusid väikelinnast ja suundusid Roueni poole, kus ootas Vasco. Noored kavatsesid teha väikese peatuse linnas, kus tuleriidal oli põletatud Orléans'i neitsi, ja muidugi mõista käia ära ka kuulsas katedraalis. Micheline jutustas Marcule Vasco vanematest, kes Rouenis elasid: isa oli kogu elu suures metallurgiatehases tööliseks olnud. Alles möödunud sügisel oli ta pensionile jäänud. Ka Vasco ema oli mõnda aega ametis olnud, müüjaks kunstlilleäris. Lapsed, kokku seitse, olid mööda ilma laiali. Üks vend oli dokitööline San Franciscos, teine tsirkuseartist Lääne-Saksamaal, üks oli Liège'is telefonistiks, teine kuskil Nice'i lähedal õpetajaks; üks vend aga, kõige hakkajam, nagu Vasco teda oli iseloomustanud, oli traavivõistluste ekspert ja teenis kenakesti. Kõige vanem lastest oli autoõnnetusel surma saanud. „Ma pole veel jõudnudki nende kõigiga tutvuda," seletas Micheline. „Need, keda ma tunnen, pole Vasco moodi. Nad on hoopis teistsugused. Neil on rohkem praktilist meelt, mõistagi." — „Calvadosi-sell oli ikka sümpaatne küll," ütles Marcu. „Väga, väga lahke... Pigem itaallase kui prantslase moodi. Ja pealekauba oli tal raskekujuline astma..." — „Deauville'is," ütles Micheline, „lähme restorani, mis on calvadosile spetsialiseerunud. Käime seal Vascoga alati..." Ja jutt jätkus calvadosi teemal.

Micheline juhtis autot ühe käega; kullakad juuksed langesid

tal silmile. Ta kogus need kuklale krunni, seejärel viskas suitsukoni aknast välja. Ta keeras krunni ühe käega — teisega hoidis rooli — ja pistis juuksed hõbedase nõelaga kinni. Soengut muutnud, sai neiu hoopis teise ilme: nüüd sarnanes ta ülbe poisinolgiga, nina püsti, suured silmad säramas.

6.

Rouenis kohtusid nad Vascoga kohvikus „Orléans'i Neitsi". Litograafiad seintel kujutasid stseene Neitsi elust: Jeanne põllul, tüdrukutirts, heledatel juustel karikakrapärg, ümberringi kohmakalt joonistatud lehmad; paistis, et loomad polnud kunstniku tugev külg; Jeanne Reimsis (täies kroonimisehiilguses) ja lõpuks Jeanne tuleriidal; viimane litograafia rippus sissepääsu kohal, pärani ukse kohal, mis avanes otse väljakule, kus Neitsi sajandeid tagasi oli põletatud.

Marcule meenus Dreyeri film, mitte „Jeanne d'Arci kannatused", vaid üks teine; selleski oli juttu nii-öelda nõiast: režissöör oli põletamise filminud nii, et võis näha, kuidas „nõia" alles noor ja terve täidlane keha järk-järgult halastamatutesse leekidesse mattus. Ent Marcut ei hämmastanud mitte keha väänlemine, vaid hukkamisest osavõtjate näod. Ja mitte niivõrd need, kes Jeanne'i üle kohut olid mõistnud ja talle karistuse määranud, mitte esmajoones need (naeratavad ja täissöönud, rahulolevad ja silmakirjalikud), kuivõrd teised, just selleks kokkutulnud rahvahulk, et hukkamist näha ja vajalikku õpetust saada. Lihtsate inimeste näod, kust ei võinud lugeda ei haletsust ega kaastunnet säärasel kohutaval viisil hukatava vastu ega olnud ka tegu põhjendatud õudusega (ammuks siis veel nördimuse või raevuga!), vaid ääretult naiivse, peaaegu lapsiku (sugugi mitte perversse, kaugel sellest!) uudishimuga: nad lihtsalt tahtsid näha, tundes omaenda põskedel leekide lõõska, kuidas põleb naisekeha, — seninägematu etendus, tõepoolest: kuidas nahk punakaks tõmbub, kuidas kuivab, siis lõheneb ja üha mustemaks värvub; inimesed olid tulnud üksnes v a a t a m a, ainult selleks ja selle pärast nad üldse olid tulnud; „võimas" etendus, omamoodi happening, nagu nüüdsel ajal öeldakse, igati tore ja hunnitu! Marcu kirjeldas sõpradele filmi; nood polnud seda näinud, rääkisid aga talle omakorda teisest Dreyeri filmist, Micheline hakkas jutustama, kuna Vasco tellis kõigile kolmele calvadosi. Nad jõid ka kuuma kohvi. „Te peate endid turgutama," ütles Vasco, „mulle tundub, et olete pikast sõidust üsna väsinud." Micheline jutustas talle calvadosilugu. Ja kuidas baarimees oli osa märjukest, üsna ohtralt muide, oma käeseljale valanud. „See on ju peaaegu võimatu," pani Vasco imeks. „Et üks prantslane sedaviisi märjukest raiskaks, see on täiesti uskumatu." — „Ära kuula teda," ütles Micheline,

unustades, et temagi oli umbes sedasama ütelnud. „Ta on meist jube halval arvamisel. Ise Prantsusmaal sündinud, samahästi kui prantslane, ehkki tema nimi on Vasco Iremici, ja ikka kasutab ta juhust meid kritiseerida.“ — „Ihne rahvas,“ kuulutas Vasco. „Sina oled ju Normandiast pärit,“ püüdis ta Micheline'i lohutada. „Normandlastel on teine iseloom, nad pole prantslaste moodi,“ ütles ta kokkuvõtteks ja hakkas Micheline'i lepitamiseks tema juukseid silitama. „Kõik pole ju ühesugused,“ katsus Marcu vastu vaielda. „Jeanne näiteks,“ ütles ta ja osutas seintel olevatele litograafiatele. „Iseenesestki mõista,“ irvitas Vasco, „kuid meil oleks kasulik meeles pidada, et tema põletati tuleriidal.“ — „Inglased ju põletasid ta, mitte prantslased, jälle ajad sa kõik segi,“ lausus Micheline ägedalt. „Ja mis siis tänaseks teie Jeanne'ist on järele jäänud?“ küsis Vasco võidukalt. „Reklaam turistidele...“ lisas ta ja sirutas pikad, kulunud džiinides jalad otse enda ette välja, nii et igaüks, kes mööda minna oleks tahtnud, oleks kindlasti nende otsa komistanud... Noored maksid arve ja lahkusid kohvikust. Nad astusid tänavale. Kuulus väljak oli suvepäikesest eredasti valgustatud. „Vaata ringi,“ ütles Vasco Marcule ja osutas väljakut piiravate kaupluste ja kohvikute siltidele. Tõepoolest, peaaegu kõik kandsid Jeanne d'Arci nime või siis vihjasid temaga seotud sündmustele. Nii näiteks oli väikese kosmeetikakaupluse nimeks „Tuleriit“, samas asus kunstiraamatute pood, üliluksuslikud ja kohutavalt kallid köited asjatundlikult vitriini seatud, nimeks sofistlik „Neitsi Hääled“... Elegantne daamipesuäri oli otse „Orléans'i Neitsiks“ nimetatud, kuigi oli üsna raske ette kujutada, et range ja sõjakas Neitsi võinuks nii kallist pesu kanda... Ainuke kauplus, mis ei söandanud sellele lugupeetud nimele vihjata, oli väike spetsiifilise profiiliga äri, mille vitriinis olid välja pandud mõningad seksiajakirjadest hoolikalt ja igale maitsele vastavalt valitud fotod. See pood kandis niisiis teist, mitte vähem kõlavat ja niisama kuulsat nime, tõsi küll, hoopis teisest valdkonnast ja teisest ajastust. Neoonsildile, mis punakaid varje tänava keskele saatis, oli kirjutatud „Kalypso“. Siiski ei suutnud keegi, kellele see reklaam silma hakkas, lõpuni vastu panna kiusatusele imetleda hoopis isemoodi kujutatud Neitsit: ühtesoodu süttivad ja kustuvad neoonlambid moodustasid tuleriida, mille keskel ei oodanud põletamist traditsioonikohane Neitsi, kui nii võib öelda. Vaid toekate hõrgutavate puusadega ja laiade maadlejaõlgadega oivaline olend, seljas äärmiselt napp, peaaegu olematu supelkostüüm. Leegid ei paistnud kaunist Kalypsot eriti häirivat; mille muuga siis seletada kaugeltki mitte müstilist naeratust tema naudingust moondunud näol.

Ja ometi oli Marcu erutatud, silmitsedes väljakut, kus Jeanne oli põletatud. Ta tajus Jeanne'i tõelist lähedalolekut, vaatamata reklaamile ümberringi. „Ma olen väsinud,“ ütles Micheline Vascole, „kas sa ei tahaks minu asemel autot juhtida?“ Vasco istus rooli taha. Nad sõitsid väljakult ära. Kreeka ja itaalia

veinide poe ees tegid nad peatuse. „Tahan vanale heameelt teha,“ seletas Vasco. „Mine tea, võib-olla läheb korda teda pisut lõbustada... Usun, tal on üksi igav,“ hakkas Vasco jutustama. „Ema on enamasti kodunt ära. Emal on vend Torinos, ema läks mai algul teda vaatama, ja ma olen kindel, et enne sügist ta tagasi ei jõua. Niisugune on ta alati olnud, rännuhimuline,“ ohkas Vasco veinipudeleid pagasiruumi pannes... „Taati aga, vastupidi, ei saa mingi väega kodunt välja; ta vaeseke näeb väga kehvasti, aga mingist rumalast edevusest ei taha prille kanda. Istub seal ihuüksi, miks teda siis tusk ja igavus ei peaks vaevama! Mul on muide tunne, et viimasel ajal on ta nõdraks jäänud...“ — „Ta on väga kena vana, mis sa temast laimad,“ lausus Micheline veidi hajameelselt. „Ega ma laimagi,“ vastas Vasco. „Õigupoolest oleme meie kaks, mina ja vana, alati hästi läbi saanud. Kõikidest vendadest hoidis ta mind ilmselt kõige enam. Mina olen ainus, kellega tal heas tujus meeldib emakeelt rääkida. Teised muide ei oskagi hästi serbia keelt. Mu vennad olid hirmus laisad, õppisid mõne serbiakeelse sõna ära ja jätsid siis asja katki. Seda enam, et ema neid ei innustanud. Kogu elu on emal olnud üksainus mure: sarnaneda inimestega, kelle hulgas ta elab, nii palju kui vähegi võimalik, et keegi teada ei saaks, et ta polegi prantslanna, ehkki perekonnanimi teda tegelikult kohe reedab. Ta tahtis nime vahetada, kuid põrkas isa kategoorilisele keelule. Kogu elu oli isa teda kuulanud, aga kui asi puutus nimesse, siis oli taat järeleandmatu. Nad tülitsesid kohutavalt, mäletan küll, olin siis juba üsna suur, nii et sain nende jutust väga hästi aru. Isa virutas emale paar kõrvakiilu, ja mul on meeles, et ma sisimas isegi rõõmustasin, mul polnud emast kahju. Muide alati, kui nad tülitsesid, olin ikka isa poolt. Me pole teineteisesse eriti kiindunud, mina ja ema. Ma pole iial suutnud emast aru saada. Ühelgi juhul pole ma temaga päri olnud... Hiljuti katsusin isaga serbia keelt rääkida. Teadsin, et see talle meeldib. Tema aga reageeris hoopis teisiti, kui olin oodanud: niipea kui ma sõna poetasin, vajus ta näost ära ja vastas prantsuse keeles, just nagu ema, kui ma väike olin... Viimaks hakkas ta siiski rääkima. Ühel õhtul pakkusin vanale klaasikese veini üle normi. Ja alles siis sain lõpuks aru, miks ta kogu aeg oli keeldunud emakeelt rääkimast: serbia keel oli tal meelest ära hakanud minema. Vaevaliselt tuletas ta meelde harvem kasutatavaid sõnu, pomises, kuni õige sõna leidis, samuti tuli tal justkui kerge aktsent juurde! On alles nali näha, kuidas vana, vägevate vuntsidega ja kongus ninaga serbia tööline oma emakeelt pursib, tehes lubamatuid vigu nagu mõni algaja keeleõppija, kes veel sõnades kindel ei ole! Ta läks närvi, kui aru sai, et ma väga hästi taipan, mis temaga lahti on, ja et näidata, nagu oleks mul asjast hoopis vale ettekujutus, hakkas leelutama vanu jugoslaavia laule; neis oli juttu armupiinadest, kättemaksust ja truudusetusest. Põdura rauga suhu need muidugi

mõista ei sobinud! Tema kaugete noorusaegade vanad meloodiad... Võib-olla oli ta neid emale laulnud, kes teab, või pigem siiski teistele naistele, keda ta noorpõlves oli armastanud. Ei, ma ei usu, et ta emale nii kirglikke ja häbituid laule laulis, ehkki tegi talle trobikonna lapsi; ta pole ema iial nii väga armastanud. Ei olnud need laulud ema jaoks; kui ema neid oleks kuulnud, siis oleks ta neid naeruks pannud, kindel see; isegi tol ajal, kui ta oli alles nooruke ega olnud veel säärane jääpank nagu hiljem, poleks talle meeldinud neid kuulata... Sõnad püsivad koos viisiga palju paremini meeles: lauldes ei teinud isa ainustki hääldusviga, ei ajanud kordagi midagi sassi. Mina laulsin teist häält kaasa ja olin omakorda võlutud. Tegin isale ettepaneku tuleval suvel Dalmaatsia rannikule huvireisile minna. „Jaa, võiksime minna sinu lapsepõlvepaikadessegi, et saaksid veel kord kodukanti näha!" ütlesin oma mõtte välja. „See vast oleks üks haruldaselt ilus reis, see tasuks vaeva!" — „Ära mitte mõtlegi," karjus isa vihaselt vastu, „ära midagi niisugust endale küll pähe võta! Kas tahad mind rahva naeruks teha, et serblased mu üle naeraksid, kuuldes, kuidas ma emakeelt pursin? Et ma jagaksin lastele närimiskummit, nagu ühes filmis nägin ameeriklasi tegevat? Et ma käiksin ringi, fotoaparaat kaelas, ja ennast täis puhuksin, see sulle meeldiks, eks ole?" Siis taipasin, et ta ei igatsenud enam Jugoslaavia järele, nagu mina endale ette olin kujutanud. Tal oli lihtsalt igav, ja kõik! Tema vanad tehasesemud olid laiali läinud, kes kuhu. Tal polnud enam kellegagi juttu ajada, ta oli suurem jagu aega üksi. „Enne seda, kui mu nägemine kehvaks jäi," tunnistas ta mulle ühel päeval, „käisin õhtupoolikuti kinos. „Su ema riidles küll, sest pilet oli üsna kallis, aga see ei läinud mulle korda... Aeg möödus kiiremini: kui ükskord koju jõudsin — tulin alati jalgsi ja valisin kõige kaugemad kinod, et tee pikem oleks —, siis oli juba õhtu käes... Tegin veel ühe suitsu, nääklesin su emaga, vahepeal läks väljas pimedaks ja ma pugesin voodisse! Hakkasin ajalehte lugema ja jäin tihtilugu magama, leht käes; su ema võttis selle ära ja pani öökapi peale. Nüüd aga, kus ma enam ei näe, on sootuks raskem. Mu pähe oleks nagu mingi tühjus tekkinud, istun niiviisi päev otsa ja vahin seinu, ja pole mul ühtegi mõtet peas. See'p see kõige neetum asi ongi: kui sul ühtki mõtet peas pole... See tühjus, saad aru?""

Noored jõudsid pärale ja nende suureks üllatuseks polnud vanamees üksi. Tema ümber keerlesid kaks plikatsit ja hakkasid just söögitoas lauda katma. „No kus nüüd voorib külalisi," ütles vanamees ja Marcu taipas, et kaks tüdrukut — oma ea kohta kuidagi liiga vormikad, kõrge rinnaga, laiade, ent puiste puusadega, — olid vanamehe lapselapsed, vanima poja tütred; nad olid tulnud vanaisa vaatama ja tema eest hoolitsema „kuni vanaema koju tagasi jõuab"...

Marcu meelest nägi vanamees palju kobedam välja kui Vasco teda oli kirjeldanud. Tal oli hea rüht, ta polnud kaugeltki „vana

vare", nagu poja jutust võis oletada. Üsna apaatne, tõsi küll: ta ei rõõmustanud neid nähes, ja kui Micheline teda embama ruttas, vaata et pööras neiule selja. Marcut see nii väga ei üllatanudki: ta oli harjunud, et võõral maal reageerivad inimesed hoopis isemoodi, mõnikord lausa pentsikult... Vasco toodud veinipudelid tegid vanamehele siiski rõõmu. Ta uuris neid, silmad vidukil, püüdes kreekakeelset etiketti lugeda. Tüdrukud sädistasid väsimatult; nad panid parajasti nuge-kahvleid-taldrikuid lauale ja nende tüüakad kehad liikusid hämmastava nobedusega toas ringi. Marcu juuresolek ei jätnud neid külmaks, nad olid uudishimulikud teada saama, kes ta on, ühtlasi aga paistsid nad veidi intrigeeritud, sest noormees ei pannud neid suurt tähele. Mõlemad tüdrukud rääkisid ühekorraga ja kiitsid valjusti vanamehe keedetud kalasuppi. Siis hakkasid nad pikalt-laialt pajatama ühest oma naabrist Trouville'is: kuidas sel oli õnnestunud hiiglasuur kala kinni püüda, täiesti isesorti pealegi; ja kui osav kalamees see naaber olevat ja kuidas nemad on teda palunud, et ta neid ühel päeval kalale kaasa võtaks; mees aga pole seda teha söandanud oma naise pärast, kes on õel ja mehest hulga vanem, nõiaella, pealekauba jube armukade; nii et vaene mees ei julge tüdrukutega juttugi ajada, et oma kiusakat naist mitte pahandada... Marcu ei kuulanud, vaatas, kuidas vanamees leivakuulikesi taldrikusse puistas, et supp kiiremini jahtuks, just nii oli ka Marcu' vanaisa teinud. Oma tegevusest väga hõivatud, ei kuulnudki vanamees lapselaste lobisemist ega pannud neid tähele... Ta oli harjunud elama, kodakondsete pärast muret tundmata. Vascol oli tõesti õigus. Tegu oli teatava seniilsusega. „Võite endale juurde võtta, suppi jätkub," ütles vanamees, nina taldrikult tõstmata, ja vajutas leivakuulikesi lusikaga, et need hästi läbi imbuksid. Siis läks ta jutukamaks. „Kalasupp ei tule suurem asi, kui sa hoolega peale ei passi," seletas ta, eelkõige Micheline'i poole pöördudes, nagu oleks tema olemasolu just äsja avastanud. Tüdrukud sosistasid, vargsi Marcut seirates: miski tema riietuses polnud vist nii nagu vaja — särk või lips, mine tea. Nad rääkisid sosinal ja peksid kindlasti tema üle keelt, maksid noormehele täieliku ükskõiksuse eest kätte, nii nagu oskasid. Vasco püüdis vanamehe elavust ja huvi lauasolijate vastu ära kasutada ja vestluse ülalhoidmiseks kõneainet pakkuda. „Sõber Rumeeniast," osutas ta Marcule. „Olen kindel," ütles ta, „et tundsid noorpõlves mõnda rumeenlast. Serblased ja rumeenlased on ju naabrid, kas pole, pikka aega lähestikku elanud... Ma ei imestaks, kui sa mõnda rumeeniakeelset sõnagi teaksid..." — „Muidugi teadsin," ütles vanamees ja hetkeks tõmbus tema nägu väga murelikuks; küllap ta püüdis mõnda rumeenia sõna meelde tuletada. See aga ei läinud tal korda, ta ärritus ja hakkas vihaselt leiba pudistama, kuulikesi veeretama ja neid supis leotama. Siis muutus ta jälle apaatseks ja ükskõikseks, tundmata huvi millegi vastu peale nina ees oleva taldriku. „Naine

võib sulle keele paugupealt selgeks õpetada," ütles Vasco. „Ära salga, taat," ähvardas ta isa sõrmega, „kindlasti armastasid noor põlves mõnda ruumeenlannat! Kindlasti õpetas see sulle õrnusi ja lembesõnu, mida ta sinu suust kuulda tahtis! Noh, ära puikle ega häbene, võin kihla vedada, et just nii oligi!" lausus Vasco, vanamees aga tõstis nina taldrikust ja vaatas poega naeratades. Kas tuletas ta midagi meelde — võib-olla kaunist mälestust — või ehk naeratas niisama, et kuidagi vastata poja sõbralikule tögamisele ja vihjetele? Midagi meenuski vanale, sest ta ütles, seda korda Marcule otsa vaadates, nagu tahaks noormehe heakskiitu pälvida ja ühtaegu veenduda, et ta ei eksi: „Vîrşeţi laat." Siis jäi vanamees vakka nagu oraakel, kes pärast mõistukõnelise ja keeruka fraasiga mahasaamist otsekui avaldatut kahetsedes taas oma häirimatusse vaikusesse tagasi tõmbub... „Mis selle Vîrşeţi laadaga siis on?" küsis Vasco ja seepeale vastas vanamees, pojale otse silma vaadates: „Ei mäleta." Tema hääl oli tuhm, ükskõikne, vähimagi kahetsusevarjundita: ta lihtsalt nentis, nagu mis tahes tõsiasja. Siis pöördus rahulikult oma supitaldriku juurde tagasi. „Sa oled seda mulle nii palju kordi jutustanud, kuidas sa siis ei mäleta?" küsis Vasco ega püüdnudki enam ärritust varjata. Ta peaaegu karjus. „Ei mäleta, ja kõik," pomises vanamees, pilku taldrikult tõstmata. „Kuidas vana sind Vîrşeţi laadale kaasa võttis kitsenahka müüma... Sa jäid tema kõrval teeäärses rohus istudes magama. Ja ta andis rahakoti dinaaridega sulle hoida, kuni ta asjad kokku pani... Ta jälgis sind kogu aja silmanurgast, kartes, et keegi võiks sul väärtusliku koti käest kahmata! Sa raputasid tasakesi dinaare, sulle meeldis nende kõlinat kuulda, ja siis said vana käest võtta. „Pole hea inimestele kuulutada, et meil nii palju raha on," seletas ta... Siis läksite kesklinna restorani, teadsin isegi selle nime, aga olen unustanud. Vana tellis sulle jäätist, endale võttis vahuveini! Ta ei jätnud enne, kui oli pudeli üksinda tühjaks joonud, lõi näost punetama, keerutas vuntse, lobises ettekandjatega serbia või ungari keeles, näpistas tagumikust, kui nad möödusid, ja mine tea, mis kõik see vana mehkeldaja neile rääkis, sest nad itsitasid pihku ja lõid talle pahaselt vastu kätt... Kõike seda oled sina, isa, mulle jutustanud, kust ma muidu seda teaksin..." — „Olen jutustanud," kinnitas vanamees kerge noogutusega, „ega ma ütlegi, et pole jutustanud." Vasco sõnad ei avaldanud mingit mõju, see oli silmaga näha. Vanamehel lõppes supp otsa ja ta tõstis taldriku uuesti täis. Nagu tahaks täita mingit põhjatut tühjust enese sees, mõtles Marcu. „Ja kuidas neil õhtutel, kui ilm oli halb," jutustas Vasco edasi, „kui sadas vihma või lörtsi, ei võtnud ta sind kaasa, et seltsis nahku müüa ja üheskoos külmast lõdiseda, vana halastas sinu peale, tal oli sinust kahju. Otse turu servas, kõrge nõlvaku jalamil, oli võõrastemaja, sa ütlesid isegi, kuidas selle nimi oli: „Neitsi Kaevul". Sind jäeti võõrastemajja noore Rujiţa-nimelise naise hoolde. Su vanal, nii

eakas, kui ta oligi, oli selle naisega vahekord... Sulle meeldis seal võõrastemajas olla. Rujiţa mängis sinuga doominot, kuni su vana turult tagasi tuli. Istusite kahekesi ahju ääres, punasel sametkušetil. Ahjukahlid olid maalitud: paljastatud mõõkadega pikavurrulised ratsamehed... Te mängisite doominot ja teie kõrval laual olid koogitaldrik ja kaks klaasi kirsisiirupit. Te vedasite kihla, kumb jaksab rohkem kooke ära süüa, ja Rujiţa võitis alati. Neljandat kooki süües hakkas sul paha ja sa jätsid järele... Sa rääkisid veel, kuidas Gheorghi, kes oli Rujiţa võõrastemajas uksehoidjaks, pandi pähkleid katki tegema ja tuumasid välja võtma, et te ei peaks ise sellega aega raiskama... Ja mõnikord jäite võõrastemajja ööseks; sind pandi Gheorghiga ühte voodisse magama ja ta pajatas sulle igasuguseid lugusid ja jäi alati enne sind magama, nii et jutu lõppu ei saanud sa iial teada. Hommikul tõusite varakult, enne koitu. Vana oli morn ja õige tõre. Tal oli hing haige, et ta pidi ära minema, noorest Rujiţast lahkuma!... Alles siis, kui linna kohal kõrguv nõlvak, Vîrşeţi tipp, nagu rahvas seda kutsus, silmist kadus, läksid ta keelepaelad lahti ja ta hakkas rääkima. Küsis, kuidas sa aega veetsid, mitu kooki ära sõid ja kas kirsisiirup oli ka magus, kas maitses sulle... Kõike seda olen kuulnud su enese suust," ütles Vasco ja vaatas vanamehele küsivalt otsa, et tollele ometi kord midagi meelde tuleks. „Kui ma sedasi rääkisin, ju siis oli see nõnda," sõnas vanamees, mängides leivapuruga laual, olles segaduses ja ühtlasi poja pealetükkivusest ärritatud. Ta ütles midagi serbia keeles. Vasco vastas vihaselt samas keeles. Ta nägi välja nagu solvunud laps, kellele vanemad keelavad lelu, mida ta väga ihaldab. Marcu vaatas vanamehe silmi: need olid kergelt looritatud ja tuhmid. Ka vanaisal, meenutas Marcu, olid aasta või paar enne surma samasugused silmad olnud. Ta tajus surma vaevukuuldavat tiivavihinat ja ehkki ta viimasel ajal kaduvikumõtetega harjunud oli, tekkis tal seekord terav vastureaktsioon. Kõige enam kohutas tühjus vanamehe peas. Kolp, kus tuhises tuul just nagu lagedas, ristseliti jäetud ustega toas. Midagi polnud alles, miski ei jäänud sinna enam pidama... Samas pani teda imestama vanamehe põikpäisus: kas ta tõesti ei tahtnud enam midagi meenutada?... Niimoodi mälestusteta, mäluta, oli ta täpselt nagu vahanukk. Ei, sel hetkel polnud tema, Marcu, võimeline tundma sedasama, mida tundis vanamees: ta ei saanud seesmiselt olla niisama tühi, niisama hingetu kui too. Hallipäine serblane oli Marcust ette läinud, tema oli juba surmariigi eeskojas, seal, kuhu Marcu nii pikka aega oli püüdnud jõuda. Mingil juhul ei saanud ta end vanamehega võrrelda... Ja ühtäkki oli kõik palju keerukam, kui Marcu endale oli osanud kujutleda, ja esimest korda — kes teab mis ajast! — polnud surmamõte enam lummav ning magus nagu hällitav flöödiviis, nagu salapärane meloodia, mida tema üksi kuulis, vaid vastupidi: miski tema sisimas tõrkus kõigest väest vastu, tema noor

keha tõstis nii raevukalt mässu, et tal hakkas paha. Ta tõusis kähku lauast ja siirdus vannituppa, mis asus köögist paari sammu kaugusel. Iiveldus kadus otsekohe, kui ta oli ukse enda järel kinni tõmmanud. Ta istus vanni servale ja keeras kraani lahti, et end teistest kuidagi isoleerida. Laskis vett joosta. Voolava vee vulin rahustas teda. Samas tundis ta end äkki ilma kõigist neist tõekspidamistest, millega ta kodunt välja oli läinud. Püüdis peas valitsevas kaoses korda luua, aga ei suutnud. Surnu oleks teda hoopis vähem häirinud kui see elav olend, kes rääkis, liikus, sõi ära kõik, mis talle taldrikusse pandi, kellest aga elu hiljukesi lahkus, raugastunud kehast tasapisi eemaldus, ilma et vanamees ise seda märganud oleks. Esmakordselt ei paistnud surm Marcule ainukese lahendusena, nii nagu talle viimasel ajal oli meeldinud uskuda. „Olla niiviisi „tühjaks tehtud", kui õudne ja armetu see on, milline kohutav viletsus!" sõnas ta endamisi. „Nagu valge paberileht, kuhu midagi ei kirjutata! Kas võib veel midagi hirmsamat olla? Sünkmust surnud meri, „jääookean", ääretu kõnnumaa! Tõepoolest võigas pilt..." Kas oli ka tema, Marcu, kõikidest mälestustest „tühjaks tehtud", otsekui minevikuta nagu Vasco raugast isa?... Ta pesi nägu, et end värskendada, keeras kraani kinni ja tuli tagasi tuppa, kus tüdrukud parajasti lauale panid hiiglasuure õunatordi, kulinaarse saavutuse, mis oli otsast lõpuni nende endi kätetöö ja mille üle nad suurt uhkust tundsid. Nad karistasid Marcut („tundelisuse" puudumise pärast ja seepärast, et ta keeldus vastamast nende nii ilmsetele meeldimispüüetele) sellega, et lõikasid talle imeõhukese tüki. Vanamees jäi laua taga tukkuma ja lapselapsed said selle arvel kõvasti nalja. Siis aitasid nad ta üles ja viisid magama.

7.

Kui noored Deauville'i jõudsid, anti Marcule toake mansardkorrusel, mis oli just külalistele ette nähtud. Seda oli hiljuti valgendatud, seinad lõhnasid veel värskest lubjast. Väikesest aknast oli näha tänav, mis viis mere äärde, loojangu punakas valguses paistis isegi meri... Tuba oli tagasihoidlikult sisustatud: kentsaka baldahhiiniga voodi, selle ees väike vaip, ajahambast näritud pruunika sametkattega hiigeltugitool, veidras vastuolus ruumis valitseva rangusega; voodi kõrval öölaua asemel veel üks tool. Toolil poolpõlenud küünal, tikutoos ja vana palveraamat, mine tea, kes oli selle sinna nimme pannud või unustanud; vahest oli keegi enne teda selles toas elanud, ehkki mulje, mille tuba jättis, — võib-olla värskelt lubjatud seinte tõttu — oli niivõrd neutraalne ja ebaisikuline, et olnuks raske kujutleda seal veel mõnda inimolendit elanud olevat. Toas seisis ka vana, ajast

ja arust *lavoir**, hämmastavalt sarnane sellega, mis Marcul kodus köögis oli. Niisuguses oli ka Marcu end igal hommikul pesnud enne kooliminekut oma mitte veel väga kauges lapse- ja noorukipõlves... Marcu avas akna ja kuulis mere lakkamatut müha. Ta oli tulnud üles ujumispükse jalga panema.

Vasco, Micheline ja viimase õed ootasid teda all. Iseäranis huvitas noormeest vanim õde, veidi kummaline neiu, kes nende saabudes oli lugenud, tugitoolis kägaras; ta oli tervitanud neid vaid käeviipega, lugemist katkestamata, ükskõikne kõige ümbritseva vastu; siis, kui Micheline tahtis Marcut esitleda, sirutas vanim õde noormehele käe ja heitis talle kiire, rõõmsa, koguni sõbraliku pilgu, järgmisel hetkel aga süvenes taas lugemisse ja unustas ta. Neiu luges kriminaalromaani. Teda kutsuti Momoks, ja nagu Marcu tähele pani, kujutas ta endast probleemi tervele perele...

Marcu tuppa pääses mööda ülikitsast tagatreppi. Marcu tuli alla. Teised ootasid teda kärsitult. „Kui me nüüd kähku teeme, siis saame veel natuke päikest võtta," ütles Micheline. „Võib minna?" küsis Vasco, kogu sellest saginast veidi ärritatud. „Momo, tee ruttu, me kõik ootame sind. Sa oled kohutav..." Lõpuks ilmus Momo, seljas mingi supelkostüüm, mis paljastas ta lahja keha, peenikesed jalad ja peaaegu täiesti lameda, poisiliku rinna; ja ometi hoovas Momost kummalist naiselikkust; tema kärmed ja kohmakad liigutused oli ühtaegu graatsilised; Marcu meelest tulenes tema naiselikkus äärmisest haprusest ja lisaks veel kangekaelsusest, millega ta püüdis maha salata oma erakordset tundelisust. „Ega mina käskinud teid oodata," ütles ta üsna ebasõbralikult. „Selle oleksid küll võinud koju jätta," noomis Micheline, osutades raamatule Momo kaenla all. „Rannas pole sul aega lugeda." — „Mis oleks, kui sa loobuksid minu pärast muretsemast?" lausus Momo tusaselt, sel ajal kui nad kõik endid autosse pressisid. Teine õde oli alles lütseumiõpilane: väikest kasvu ja ümaravõitu blondiin, igavene naeratus huulil. Tütarlaps nagu paljud teised. Ei pahandanud kedagi ega teinud kellelegi tüli...

Nad tiirutasid mõnda aega, otsides autole parkimiskohta. Väljusid autost. Paremat kätt paistsid suured hotellid, mille aknaklaasidel peegeldus loojuva päikese punakas kuma. Micheline näitas Marcule kasiinot, siis hotelli, kus, seletas ta, tavaliselt puhkasid filmitähed. Ta näitas Brigitte Bardot' numbritoa akent. „Ta ei meeldi mulle," ütles Momo, pidades silmas kuulsat filmitähte, keda oli teinekord kõnealusel aknal nähtud. „Jumal küll, kas siinilmas üldse on kedagi, kes sulle meeldib?" küsis Micheline tõredalt. „Ei ole?" kuulutas Momo kõlava häälega ja kehitas põlglikult oma kitsaid teravaid õlgu, neid mere jaheda briisi käes kergelt võbistades. „Mul pole mingit isu jälle teie nääklemist

* Pesulaud. (Prantsuse k.) *Tlk.*

kuulata," ütles Vasco tüdinult.

Nad möödusid tenniseväljakutest ja valgesse riietatud mängi jaist. Enamikus olid need tüsedad ja kõhukad mehed, kel esimen noorus seljataga; kuid nad tahtsid endid vormis hoida, vahest paar kolm kilo maha võtta. Noored riietusid ruttu lahti ja läksid merre. Vesi tundus Marcule külm. Teised olid harjunud, nad olid j põhjamaalased ja leidsid vee sooja olevat. Momo jäi üksind randa. Kui ta oli end kinni katnud, Micheline'i pluus ja Vasco särk õlgadel, hakkas ta taas lugema. Selleks, et ujumiseks parajasse vette jõuda, tuli minna kaugele merre. Äkki läks vesi nende selja taga sügavamaks, veepiir tungis hulk maad ranna poole. Alga tõus. Et Marcu polnud eriti hea ujuja, pöördus ta tagasi. Mõnd aega püsis Vasco tema läheduses. „Ütle, kui sa enam ei jõua," hoiatas ta. Nad suundusid kalda poole, kuni Marcu tundis taas maa jalge all. Ta ei olnud ehmunud, ainult veidi väsinud. Nüü paiskas päike elegantsete hotellide akendele verelaine. Nad tuli merest ja leidsid Momo raamatusse süvenenult, köökus, jala enda alla tõmmatud. „See polegi sul veel läbi?" küsis Micheline ahastusega. Neiu ei vaevunud vastama... Meri püsis mõnda aeg piimjas, siis kui päike lõpuks looja läks, värvus punaseks. Viimak ometi tõstis Momo pilgu raamatust. Mõnda aega silmitses ta vere loigusarnast merd mornilt ja vaenulikult. Siis aga jätkas sõna lausumata lugemist.

8

Meri ei lasknud Marcul magada: tungis häirivalt tema rahutusse unne. Ta ärkas öösel mitu korda järjest. Ta ei pannud tul põlema, kuulas pimedas mere lakkamatut müha. Kujutles, laus nägi mere musta ääretut kõrbe pidevas ja väsimatus, igasugus mõtteta absurdses liikumises, jäistest, vaenulikest tuultest aetud. Surm, mis inimeste üsna piiratud kujutluses tavaliselt võta inimolendi kuju, ilmudes kord noore ja naeratava tütarlapsena, kord leinarõivais emandana või hoopis võikamal kujul, luukerena, hiigelvikat käes, see surm sai äkki hoopis teise näo: Marc kujutles teda meretaolisena. Surm oli just seesama lõputu vee väli, põhjatut sügavikku täitev meri, mis kubiseb koletuist vee-elu kaist, rannatu meri, maailmaloomiseaegne meri, inimeste laevades kündmata ja lage... Hommikul tõusis Marcu väsinuna ja ärritatun nagu pärast magamata ööd. Ta läks alla ja leidis hallis Micheline sedeli: „Läksime Honfleuri. Oli kahju sind nii vara äratada. Toidupoolis on külmkapis." Kõik olid ära läinud, välja arvatu Momo. Marcu leidis neiu söögitoast, istumas ja lugemas sama tugitoolis, kus eelmiselgi päeval, jalad enda all. Muuseas ol Marcu juba varavalges kuulnud, kuidas härra Piotier aut garaažist välja ajas. Ta töötas ühes Trouville'i polikliinikus j

lahkus kodunt alati hommikul vara. „Ema ja Eugenie on vist juuksuri juures," seletas Marcule Momo, silmitsedes teda ikka ühetaolise kelmika naeratusega, nagu tahaks noormeest alatasa narrida. „Eugenie'l on imeilusad juuksed, ja ometi laseb ta neid iga nädal rikkuda: tuleb koju võimatute omaleiutatud soengutega. Muidugi näeb ta nendega jube välja," seletas niisiis Momo, tõmmates valge hapra käega läbi pulstunud juuste, mis polnud teab mis ajast kammi näinud. Mõnda aega uuris ta veel Marcut läbi oma kangete prillide, siis luges edasi: raamat oli sarjast „Série noire" ning uhiuus, neiu oli vaevalt esimesed leheküljed läbi lugeda jõudnud. Marcu tegi endale tohutu singivõileiva. Ta vahetas neiuga osad, mängis ise peremeest ja küsis Momolt, kas ka tema ei tahaks kohvi. Momo oli nii süvenenud lugemisse, et Marcu pidi mitu korda küsima, enne kui neiu vastata suvatses. „Aitäh," ütles Momo, pilku raamatust tõstmata, „ma ei tohi. Mul on süda haige..." Ja sel ajal, kui Marcu kohvi jõi, läks Momo temast mööda, „Série noire" sarja romaan kaenlas, pikk, hämmastavalt kõhn, juuksed sassis, ninal kanged prillid, mille tagant vaatasid tohutu suured silmad, hajevil ja ilmselt mitte teadlik oma isemoodi ilust, pigem haruldase ja kummalise linnu kui inimolendi sarnane. Ta möödus noormehest nagu kuutõbine, Marcut märkamata, nagu poleks teda olemaski. Marcu jälgis neiut aknast. Momo võttis garaažist jalgratta, sõitis väravast välja ja suundus piki tühja tänavat vändates mere poole...

Marcu jäi niisiis üksi, üksi võõrasse majja võõras linnas, võõra mere kaldal. Ka inimesed, kes teda fotodelt seintel imestunult ja ükskõikselt vaatasid, olid tundmatud: ta ei teadnud, kes need on ja mis nime kannavad. Micheline'i esivanemad, onud ja tädid, lähemad või kaugemad sugulased? „Need peaksid olema vanavanemad," sõnas Marcu endamisi, silmitsedes talle perekonnapildilt lõbusal ilmel vastu vaatava noorpaari riietust: laiaäärelise, rikkalikult sulgedega ehitud kübaraga ja tumeda pitskleidiga noorproua ning kikkis vurrudega härra; vurrud nägid vahvad välja, aga mehe pilk oli mitte ainult õrn, vaid ka veidi lapsik; ta oli nagu poisike, kellel vuntsid näisid pigem ümaratele põskedele maalitud kui ehtsad, selleks et inimestes aukartust äratada. Jäme kuldkett läks põiki üle vesti ja lisas mehe noorukikujule teatud soliidsust. Võis kujutleda, kuidas see noorsand rõhutatud väärikusega oma uuri taskust välja võtab, et vaadata, mis kell on. Kella polnud näha, sest see oli vestitaskusse peidetud, igaveseks seisma jäänud mingil tunnil, mis eales ei kordu, mingil kaugel, unustatud aastakümnel... Need aga on Micheline'i vanemad. Muidugi mõista pole nemadki praegu enam niisugused nagu sellel kaminale asetatud fotol: sale ujumispükstega noormees on kindlasti härra doktor Piotier. Aastate jooksul on ta oma saleduse kaotanud, väikese kõhugi ette kasvatanud. Irooniline muie suunurgas on aga samaks jäänud. Irooniline ja veidi skeptiline meedikumuie,

elukutse vili. Micheline'i ema oli mehest palju paremini säili-nud; tal oli õnnestunud oma ilu alal hoida ja halastamatus võitluses ajaga võitjaks tulla... Ühelt teiselt fotolt vaatas Marcule naeratades vastu noor, imeilusas ballikleidis naine. „Seda võõrast, helge naeratusega naist pole vist enam olemaski," ütles Marcu endamisi mõtlikult. Siis pöördus tema huvi fotodelt toa sisustusele, kus ta oli: roosade seintega salongis olid sametkardinad akende eest kõrvale tõmmatud, et sisse paistaks ere päevavalgus, valgus, mille meri maale tagasi saatis.

Keset päikesest valgustatud tuba seistes meenus Marcule aastaid tagasi ühest Faulkneri romaanist loetud lause: „Ka üksindusel hulgal, mida sa taluda suudad, ilma et sureksid, on piirid." Siis lausus ta mitu korda järjest valju häälega sõna ü k s i n d u s. „Kas siis üksindusest võib surra?" küsis ta eneselt ja lausus veel kord sõna ü k s i n d u s, siis ütles s u r m, ja need kaks sõna kõlasid üsna kummaliselt, põrkudes vastu esemeid, mis ümbritsesid Marcut doktor Piotier' salongis. Ja just sel hetkel kõlas uksekell. Marcu esimeseks mõtteks oli sellele reageerimata jätta. Kes teda ikka otsib? Ta oli ju võõras majas! Kuid uksekella helin kordus, nii et ta otsustas minna ja vaadata, kes helistab.

Ukse taga seisis umbes Marcu-ealine noormees, jalas katkised kingad ja narmendavaks kulunud teksased, seljas mingi pleekinud ja nii ilusa ilmaga kindlasti ülearune tuulepluus; noormees näis olevat üks neist hulgustest — viimaseid, kes tervest hipide armeest veel järele jäänud olid —, keda Marcu Prantsusmaal viibides tihtipeale oli kohanud. Hulkur palus üht franki. Marcu vastas lühidalt, et tal pole, ja tahtis ukse kinni tõmmata. Noormees aga ei vandunud alla. Marcule pingsalt otse silma vaadates kordas ta väriseval, väsinud häälel oma palvet. Nõutult hakkas Marcu taskutes sorima. Ta oli rahakoti mansardkorrusele unustanud, niisiis palus ta noormeest oodata. Marcu käis üleval ära nii ruttu, kui sai. Vahepeal oli võõras häbenemata sisse astunud. Süüdistades end hooletuses, mille tõendiks oli lahtijäetud uks, sööstis Marcu noormehele järele. Ta leidis võõra köögist valamu eest. Too oli pea kraani alla pistnud ja laskis vett läbi rasvaste juuste joosta. „Ehk saan niiviisi väsimusest jagu," seletas ta kõlatul häälel, pead endiselt improviseeritud duši all hoides. Siis tõstis ta märja pea kraani alt ja naeratas. „Meresuplus oleks palju etem, eks ole?" küsis ta sõbralikult ja palus siis käterätti, et nägu pühkida ja veidi ka juukseid kuivemaks hõõruda. Tema nägu elavnes ega paistnud enam nii õnnetu ja morn nagu algul. „Ole mureta," ütles ta, otsekui aimaks Marcu mõtteid, „ma pole murdvaras ega mõni bandiit, nagu sa võib-olla ette kujutad. Me mõistame teineteist väga hästi. Küll sa näed. Loomulikult mõistame teineteist," lisas ta pärast väikest pausi, mille vältel näis millegi üle mõtlevat. „Ma ei palu sult isegi mitte süüa," jätkas ta, nähes, et Marcu teda ainiti vaatab ja sõnagi ei räägi. „Mu kõht on täis!

Kolm pakki krõbekartuleid majoneesiga!" Ta tõstis mõlemad käed, nagu tahaks tagasi lükata Marcu katset talle süüa pakkuda, ehkki Marcu polnud teinud ühtki liigutust, mida võinuks nõnda tõlgendada. Noormees püüdis võimalikult reibast muljet jätta, kuid väsimus langes taas tema näole. Kuidas ta ka ei pingutanud, et erk ja südi välja näha, jäi pilk väsinuks ja äärmiselt loiuks. „Andesta," ütles ta. „Ma ei tülita sind kauem, lähen kohe ära. Ma ju lausa sadasin sulle kaela. Tead, üldiselt pole see mul kombeks!" Siis Marcu toibus ja palus eneselegi ootamatult noormeest jääda. Ta unustas hetkeks, et pole oma kodus, kus võib külla kutsuda, keda soovib... Unustas, et iga hetk võib pererahvas tagasi jõuda. Ja vaevalt oleks neile meeldivaks üllatuseks leida Marcut nende endi kodus võhivõõraga juttu ajamas. Hulgusega, kes ei vääri vähimatki usaldust.

Nüüd seisid noormehed vastamisi. Võõras hakkas uuesti rääkima, patras maast ja ilmast. Mõnda aega ei kuulanud Marcu teda. Oma suureks jahmatuseks ja hämmastuseks avastas ta, et võõras, kellest ta midagi ei teadnud, — ei seda, mis inimene ta on, ega seda, kust ta on tulnud —, on temaga uskumatult sarnane. Niiviisi uuris ta võõrast mõnda aega peeglist: seesama sirge nina, teineteisest veidi kaugel asetsevad silmad, suurevõitu, ent kaunilt kaarduv suu, seesama lõug, seesama laup, kõik oli harukordselt ühtemoodi! Tõsi küll, võõras oli pisut tõmmu: tumehallid silmad, pruunikad juuksed, oliivjas jume. Arvatavasti seetõttu ei tulnudki sarnasus esimesel pilgul esile. Võis leida muidki erinevusi: võõral oli füüsilise tööga harjunud inimese jässakas kehaehitus; nägu oli väsimusest ja üleelatud kannatustest kortse täis. Käed olid noormehel tööinimese omad: lühikeste sõrmedega, konksus küüntega, laiade mõhnaliste käelabadega...

Sel ajal kui Marcu võõrast peeglist uuris, jälgis võõras tedagi silmanurgast, ise häbelikult naeratades; vahepeal oli temagi sarnasust märganud ega teadnud vist, mida öelda või kuidas käituda, olles nii äkki, nagu välk selgest taevast, sellise olukorraga silmitsi sattunud. Nad olid omavahel sarnased nagu kaksikvennad: uskumatu ja ühtaegu täbar olukord. Kuid võõras ei saanud kuidagimoodi tema vend olla, ütles Marcu endale, niisugune alternatiiv oli täielikult välistatud; seda hämmastavam ja arusaamatum oli nende sarnasus. Tõsi küll, elul võib sulle terve hulk üllatusi varuks olla, kuid niisugune kokkusattumus oli siiski liig mis liig. Ja puudus igasugune loogiline seletus, kuidas Marcu ka ei püüdnud seda leida. Niisiis silmitsesid nad teineteist peeglist: Marcu vaatas võõrast ahne uudishimuga, võõras teda, vastuoksa, vargsi, tõstes vaid aeg-ajalt pilgu selle poole, kes nii lubamatul määral temaga sarnanes. Siis aga kogus ta julgust ja vaatas Marcule omakorda otse silma. Pilgud asendasid sõnu, ja sellega, mis need pilgud ütlesid, oli väga raske leppida mõistusel,

mis tahtis jääda normi piiresse, mis kõigest väest tõrkus hulluk
minemast...
Kuid võõras, kes oli Marcuga niivõrd ühte nägu, ei sarnanenu
ainuüksi temaga: pigem oli ta peaaegu täiuslik koopia Marc
vanaonust, isapoolse vanaisa vennast, keda Marcu vana koltunu
foto järgi teadis. Ka tema nimi oli olnud Marcu. Üksvahe o
kogu pere nende kahe sarnasusest üsna häiritud olnud. „Är
ainult tema iseloomu päri,“ oli Marcule öeldud. „Miks ma e
võiks tema moodi olla?“ oli Marcu küsinud. „Ta polnud õnneli
inimene,“ oli seepeale öeldud ja kõneainet vahetatud ning Marc
oli mõistnud, et iial ei saa ta rohkem teada. Siiski oli ta pea
käinud, ta oleks tahtnud temaga ühtemoodi inimese lugu lõpu
teada. „Oli üks isevärki inimene,“ oli talle seletatud. Ja taas oli t
oma suguseltsi küsimustega rünnanud. Üht-teist talle räägiti, en
lugu jäi lünklikuks ja segaseks, vanaonu kuju ähmaseks, paks
uttu mähkunuks. Suguselts kartis, et ühtelangevused ei piird
ainult välise sarnasusega, vaid võivad mõjutada saatustki... Van
onust räägiti ilmse vastumeelsusega ja ärritust varjamata. J
täiesti ootamatult foto kadus, mine tea, kes ja millal oli sell
kõrvaldanud... Ilmselt tuli kõik võimalikult kiiremini unustada j
mälust kustutada! Kogu loost oli Marcule räägitud vaid pool. Sab
ja sarvedeta jutt, millest oli raske tervikut kokku panna. Vastuse
tema küsimustele olid nimme kahe otsaga, pigem endamisi pomis
tud kui täiel häälel välja öeldud. Ega teisedki hästi teadnud, millin
oli olnud fotol kujutatud mehe elu...
Ja ennäe, nüüd oli ilmunud kes teab kust keegi võõras, ke
oli imehea koopia mõlemast: see kulunud tuulepluusi ja kauase
kandmisest pleekinud teksastega noormees sarnanes nii Marcug
kui ka „onuga“ fotolt, mis oli arvatavasti tükkideks rebitud j
prügikasti visatud, et tollest pildil olevast mehest enam mitt
midagi teada.
„Võib-olla sa siiski teed mulle kohvi,“ ütles võõras, Marcu
ikka veel peeglist silmitsedes. Ta nägi omakorda iseenda koopiat j
kimbatusest tõusis veri talle näkku; jahmunult hakkas ta peope
võidunud tuulepluusi vastu hõõruma. „Mul vajuvad väsimuse
silmad kinni,“ lausus ta, et vaikust katkestada, ja Marcu, ke
olekski nagu oodanud põhjust, et end lahti rebida peeglist
kust paistsid mõlemad nii sarnased, peaaegu identsed näod, läk
kööki. „Ma tulin rohkem jalgsi kui autostopiga,“ kuulis Marc
noormeest jutustavat, sel ajal kui ta kohvi keetis. „Harva peat
keegi auto. Neil on omastkohast õigus. Kes ma siis lõppud
lõpuks olen? Nägu mul just selline pole, et lausa hirmu peal
ajaks, tõsi küll... aga välimus võib ju petlik olla. Eks?“
Marcu tuli noormehe juurde tuppa tagasi ja nendevahelin
sarnasus häiris teda taas sellisel määral, et ta pidi kohvikannu käe
pillama. „Mis su nimi on?“ tabas ta end külaliselt küsima
samal ajal kui teine võttis tassi, ja ilmselt nendesamade kummalist

tundmuste küüsis, pidi selle sisu äärepealt vaibale läigitama. „Roger.“ Tema silmad, teist värvi kui Marcul, elavnesid. „Täna öösel magasin aidas, mingis farmis,“ hakkas ta jutustama. „Olen üdini läbi külmunud. Praegugi veel olen külmast kange.“ Marcu laskis tal rääkida ja jälgis teda tähelepanelikult. Kuulates noormehe lugusid heitliku rändurielu mitmesugustest juhtumustest, püüdis Marcu end veenda selle temale nii sarnase olendi reaalsuses. Tal tekkis kiusatus sirutada käsi ja teda puudutada, et näha, kas ta tõepoolest olemas on. Marcu vajas hädasti tõendit, et too teine on „lihast ja luust“ inimene. Ta tahtis kindel olla, et maailm pole ogaraks läinud, et midagi üleloomulikku ei saa nii äkki nagu välk selgest taevast siin, Deauville'is, juhtuda... „Täiesti juhuslik kokkusattumus,“ ütles niisiis Marcu endale, püüdes rahuneda. Andes enesele täielikult aru loomuvastasuse „riskidest“, tabas Marcu end mõttelt teine kiiresti ja otsustavalt kõrvaldada. Ta ei tundnud iseennast peaaegu äragi, ei taibanud, mis temaga sünnib: selgus, et ta ei tahtnud, et too teine, too võõras, kes nii lubamatul määral temaga sarnanes, olgugi ta *inimene nagu inimene ikka*, oleks tõeline ja elav olend. Täiesti teadlikult pööras Marcu ühtäkki selja kõigile neile tumedatele ja kummalistele kutsetele, mida ta ennist ka täiesti teadlikult oli kuulama jäänud.

„Ütlesid, et su nimi on Roger. Roger, ja veel?“ küsis ta võõralt. Vahepeal oli teine jõudnud kohvi ära juua. „Roger La Fontaine,“ vastas noormees ja vaatas sellestsamast peeglist, mis nende vastas seisis, veidi kohmetult Marcut. „La Fontaine?“ imestas too. „Lihtsalt nimede kokkulangevus, kindel see,“ lausus noormees ja üritas naerda. „Kuigi „Rohutirts ja sipelgas“ võiks teatud määral ka minu kohta käia. Sest kui täpselt valmi järgi võtta, siis olen minagi üks rohutirts, just nagu La Fontaine'il. Olgugi et ma pole suve läbi lulli löönud ega ole mul praegugi lauluisu... Kui mul raha on vaja teenida,“ hakkas ta Marcule jutustama, „eelistan seda teha Saksamaal. Sakslased maksavad palju paremini. Müncheni metroo on nende kätega ehitatud,“ hooples ta, näidates tööst pahklikke käsi. Ta lobises sundimatult ühest ja teisest. Rääkis ta kartusest, et muidu võib Marcu ta välja visata? Tahtis ta Marcu poolehoidu ja sõprust võita? „Kas ta ikka on see inimene, kellena ta end esitleb, või on ta võõra nime võtnud ainult selleks, et teda, Marcut, mitte ülearu ehmatada?“ küsis Marcu eneselt, taas tulvil rahutust. Roger La Fontaine, milline nimi, kuidas võib keegi tõega niisugust nime kanda? Ja vaimusilmas ilmus Marcu ette tema „onu“, noormees justkui nägi seda meest risti-põiki võõraid teid tallamas nii nagu see võõras, kellega ta sarnanes, — kellega nad tegelikult mõlemad väga sarnased olid —, laias ilmas ekslemas, võimetu koduteed leidma, kõiksjal võõras, katust pea kohal ei kuskil... Niisiis näeme Marcut kahe maailma vahel pendeldamas, teadmata, kumba eelistada ja kummasse neist jääda. „Selle Müncheni metroo,“ jätkas Roger,

„ehitasid peamiselt muulased — itaallased, kreeklased, serblased alžeerlased. Sakslased, iseäranis noored, ei taha eriti tööga käs määrida..." Nüüd sattus Roger hoogu, tuli lagedale oma seisukohtadega, arutas kõrget poliitikat, kuum kohv oli teda turgutanud. Marcu aga ei saanud pilku tema näolt lahti. „Pahandasin m sind kuidagi?" küsis noormees ja jättis jutu poolelt sõnalt katki „Sugugi mitte," rahustas Marcu teda. „Ole mureta. Ma kuulan sind." Nii et Roger ladus välja kõik oma seisukohad „saksa küsimuses", mis olid suuremalt jaolt üle võetud telesaadetest või siis „Le Figaro" või „Le Monde'i" artiklitest, loetud enamasti kiiruga ja vahel ka vääriti mõistetud. Oli silmaga näha, et kõnealused probleemid teda eriti ei huvitanud, ta rääkis rohkem suusoojaks, et ebamugav vaikus taas maad ei võtaks. Ometi tahtis ta sama oma jutuga ka Marcut lummata, tema sümpaatiat ja sõprust võita. Ja Marcu tundis, kuidas temas tõepoolest teisiku vastu kiindumuslaine tõusis. „Möödunud talvel," jutustas Roger, „olin üürnikuks ühe bulgaarlanna, proua Stanevi juures, kuskil Idavaksali lähedal. Aastates naine, ja kohutavalt heasüdamlik. Hommikuti aitasin tal sisseoste teha, käisime üheskoos turul, ma kandsin ta korve, sest ta oli haige ega võinud raskusi tõsta. Ta oli oma viisteist aastat Pariisis elanud, kuid ei osanud põrmugi prantsuse keelt! Mingi hinna eest ei tahtnud ta seda õppida. Uskumatu, kas pole! Ta kõnetas müüjaid alati oma emakeeles, is veendunud, et need tema jutust täielikult aru saavad. Ta ol harjunud ühes ja samas kohas sisseoste tegema, nii et müüjad olidki tahes-tahtmata pidanud mõned bulgaariakeelsed sõna meelde jätma. Nüüd teadsid nad, kuidas on bulgaaria keeles sibul, kartulid, porgandid ja petersell. Nad juhtusid, tõsi küll, nei sõnu veel mõnikord segi ajama; näiteks palus proua Stanev porgandeid, müüja aga pani talle korvi kilo brüsseli kapsast. Kui selliseid arusaamatusi juhtus, läks hea naine endast välja j kukkus müüjaid sõitlema; tema nägu hakkas vihast punetama „Porgandid, porgandid, mitte kapsas!" hüüdis ta pahaselt, segadusse aetud müüjad aga vaatasid talle midagi mõistmata otsa Seegi pisku, mida nad bulgaaria keelest teadsid, lendas peast „Küll need prantslased on ikka puupead," ütles proua Stanev mulle ja osutas põlglikult ning vihaselt müüjale, kes talle otsa jõllitas. „Mina palun temalt porgandeid, tema aga kaalub mulle kilo kapsast! Kuidas võib kapsa ja porgandi segi ajada! Või veel Kujuteldamatu!" imestas ta ja kutsus mind oma ärrituse tunnistajaks. „See on uus müüja, proua Stanev," püüdsin talle selgeks teha. „Ta on siin kõigest ühe nädala töötanud, pole veel jõudnud bulgaaria keelt ära õppida..." — „Kui sul midagi teha pole," ütles ta mulle, „tule, vaatame koos televiisorit..." Ühel õhtu näidati „Tarass Bulbad". Proua Stanev nuttis erutusest kogu film aja. Suure punase taskurätiga pühkis ta vahetpidamata pisaraid Ja kui kasakas oma poja tappis, märkasin ehmatusega, et prou

Stanev oli tugitoolist maha kukkumas. Helistasin ja kutsusin tema poja, kes on arst. Poeg tuli. Teine või kolmas preinfarkt!... Lähen talle külla, niipea kui Pariisi tagasi jõuan. Huvitav, kas ta elab veel..." Taas võttis maad vaikus. Roger vaatas Marcut peeglist. „Kas oled minust tüdinud?" küsis ta. „Sugugi mitte," väitis Marcu. „Vastupidi, mulle meeldib sind kuulata. Kuid varsti," ütles ta ja vaatas seinakella, „tuleb pererahvas koju. Tahes-tahtmata..." — „Ma pean ära minema... Lähen, lähen, ole mureta, kuigi teen seda vastu tahtmist. Sa meeldid mulle..." ütles noormees, manas nimme näole mingi frivoolse ilme ja patsutas Marcule hoolitsevalt õlale. Hoolitsevalt, samas väga familiaarselt, nagu tunneksid nad teineteist juba ammu. „Sa pole prantslane, ega ju?" — „Ei," ütles Marcu. „Kuidas sa aru said?" — „Esiteks, prantslased," seletas Roger, „hoiavad rohkem distantsi. Nendega on raske sõbraks saada. Meie aga oleme nüüd peaaegu sõbrad. Igatahes pole me enam võõrad, selles olen üsna kindel." Viis, kuidas noormees, keda Marcu vaevalt tundma oli õppinud, mingi hulgus, kellest ta seni veel väga vähe teadis, tema sõprust taotles, hämmastas Marcut, kuid polnud talle vastumeelt. Samas üllatas teda, kuidas teine prantslastest rääkis, nagu polekski ta ise prantslane, ja veel niisuguse nimega: Roger La Fontaine! — selle mehe nimepärija, kes Prantsusmaale kuulsust oli toonud. „Seepärast väldin ma," jutustas Roger edasi ja saatis Marcule naiivse, usaldava pilgu, „prantslaste pansionaate ja hotelle. Eelistan itaallasi. Nad võtavad sind vastu nii, nagu oleksid sa kadunud poeg, just nagu kes teab kust koju tagasi jõudnud! Nagu omasugust! Tõsi küll, kahe aasta eest sattusin kokku veidravõitu itaallasega. Kidur vanamees tõbiste kasside keskel, peaaegu iga päev käis loomaarst neid tohterdamas. Suurem jagu kasse olid pimedad, aga ühel kõutsil oli vöötohatis! Ma vaidlesin vanamehega, tema oli kaljukindel, et kassid vöötohatist ei põe. „See pole kasside haigus," ütles ta. Aga loomal olid jubedad valud, täpselt nagu vöötohatise puhul ikka, ma olen ise seda põdenud, nii et mul on see hästi teada. Ta näugus öö otsa, see oli õudne, ja teised kassid hakkasid seda kuuldes kõutsiga võidu kräunuma! Kirjeldamatu põrgulärm! Ma ei pidanud kauem vastu kui nädala, siis kolisin teise kohta... Sattusin mingisse pansioni, mida pidasid Salonikist pärit kreeklased. Arvukas ja väga kristlik perekond. Siiski oli peres üks must lammas, piiga, kes käis Pigalle'il vahti pidamas. Ta söandas kodunt läbi tulla vaid pühapäevahommikuti, kui pereisa härra Cristide oli kirikusse palvusele läinud. Pereisa äraolekul läks lahti tõeline pummelung. Irena, nii oli tüdruku nimi, tõi joogipoolist ning terve hulk viski- ja šampanjapudeleid joodi tühjaks. Kui härra Cristide kirikust tagasi jõudis, haises maja juba eemalt kaugelt viskist. Härra Cristide tundis küll lõhna, kuid ei öelnud kunagi midagi, ehkki ta väga hästi teadis, mis tema äraolekul tegelikult toimub. Aga ühel pühapäeval tehti kreeka kirikus remonti, ja kuna härra Cristide ei pidanud

vajalikuks teise kirikusse palvusele minna, jõudis ta koju hoopis varem kui tavaliselt. Pummelung oli just alanud, viskipudelid alles avati. Irena proovis parajasti meie kõigi nähes jalga musti sukki, mis ema talle oli kinkinud. Mehed imetlesid tema kauneid jalgu, tugevaid ja lihaselisi. Et pääseda härra Cristide ohjeldamatu viha eest, hüppas Irena teise korruse aknast alla. Ta pääses üsna kergelt, ainult parema jalaluu väikese mõraga. Kuid ta ei võtnud kogu loost mingit õppust: Irena paranes kahe-kolme nädalaga ja umbes samal ajal avati uuesti ka kreeka kirik. Pühapäevahommi-kused olengud jätkusid, nagu polekski midagi juhtunud. Meie teesklesime, nagu ei teaks, kus Irena töötab. „Ta palgati ühte ööbaari," rääkis proua Cristide. „Tema andekuse juures!" lisas ta nördinult, andes seega mõista, et tütre koht olnuks hoopis mujal, vahest koguni ooperis. „Kas ta laulab või tantsib?" küsisid üürnikud. „Nii üht kui teist," vastas proua Cristide. „Mitme-külgne anne," täpsustas ta... Roger' sõnad olid tulvil õrnust. Ta oli härra Cristide majja kiindunud, seda oli silmaga näha. Tema hääles polnud iroonia varjugi, ka mitte tahtmist kedagi hukka mõista. „Üks Irena vendadest oli kokk," jutustas ta edasi. „Töötas suures restoranis, kuskil Eiffeli torni lähedal. Mõni-kord võttis ta mind kaasa, et ma talle abiks oleksin ja veidi raha teeniksin. Tegime öö otsa tööd ja läksime hommikul vara valges koju. Vahel sadas kerget lund. Kõndisime veidi aega Seine'i kaldapealsel. Irena vend põdes reumat ja kurtis pakasestel hommikutel põlvevalu. Möödusime moodsa kunsti muuseumist. Keegi härrasmees, mingid rulluisud jalas, tegi muuseumiesise avaral terrassil piruette, tiirutas ümber lumemütsidega kaetud skulptuuride. „Kes küll selle nii vara kodunt välja ajas?" küsis Costas minult, mees aga, nähes, et me teda vaatame, võttis oma rulluiskudel veel hoogsamaid tuure. Ta andis terve etenduse ainuüksi meile, ise rõõmus, et oli leidnud kellegi, kes talle tähelepanu osutab. Kellegi, kes tema talenti imetleb. Ta keerles terrassil päris ehtsate tantsusammudega, tõstes nagu baleriini „Luikede järves" kord üht, kord teist jalga. Costas naeris vana mehe üle ja ergutas teda: „Braavo, vanataat," ütles ta, „tubli tead, sa meeldid mulle!" — „Nižinski!" hüüdis vanamees. „Mina olin „Nižinski naispartner!" — „Kuidas naispartner?" küsis Costas üllatunult. „Parimal juhul partner. Naispartner ei saanud sa kuidagimoodi olla!" puhkes ta naerma. „Naispartner, naispartner!" väitis vana kangekaelselt — ta, vaeseke, polnud täie aruga, — ja paljastas hambutud igemed südamlikus lapsikus naeratuses. „Braavo, vana, õigemini Nižinski naispartner! Hüpik," pilkas Costas. „Lähme ära," palusin Costast. „Kurtsid ju, et su jalad külmetavad. Lähme metrooga, saame rutem koju!" — „Braavo, Nižinski!" hüüdis Costas vanamehele hüvastijätuks. Siis läksime ära ja jätsime äti issanda hooleks, ta, vaene mees, keerles oma rulluiskudel ühtevalu edasi... Tema peenikese, tohutu aadama

õunaga kaela ümber oli keritud hiigla pikk ja kirev kulunud sallinäru, jalas olid tal triibulised klounipüksid, peas džoki-müts..." — „Kas sul temast hale ei hakanud?" küsis Marcu Roger'lt, silmitsedes teist ikka veel peeglist. „Ma ei tea, kas see oli just haletsus," ütles Roger. „Aga temasugusteta näeks maailm teistmoodi välja!" — „Jaa, jaa, näeks palju parem välja," kiirustas Marcu ütlema, siis aga jäi mõttesse. Ning otsekui ilmsi nägi ta vanameest kentsakatel rulluiskudel valssi keerutamas... Ta nägi ka Costast vanakese üle nalja heitmas ja tal läks meel veelgi kurvemaks. „Mis sa arvad, kas kõik vaevad tuleb lõpuni kannatada?" küsis ta Roger'lt, too aga vaatas Marcule jahmunult otsa. Niisugust küsimust polnud ta oodanud. Ta sattus segadusse, punastas ja tahtis midagi ütelda, viimaks siiski loobus. „Selge," ütles Roger viimaks. „Elu tuleb lõpuni elada, see on ainus võimalus," lisas ta otsustavalt. „Oled sa selles kindel?" küsis Marcu. „Jah, kindel, kindel!" vastas Roger rõhuga, tahtes sel moel ilmselt ka Marcut oma sõnade õigsuses veenda...

III

1.

„...Niipea kui ma särginööbid lahti teen, hakkad sa lalisema kätega vehkima, jalgadega põtkima; siis ahmad varmalt nis kleepjasse suhu, aga see libiseb sul suust, sa muudkui keerutad peaga, mitte ei taha paigal püsida; alles siis, kui su suu saa täis magusat sooja piima, jääd vagusi; ja ma näen, et su sil mad lähevad suureks ja ümmarguseks: sulle maitseb, mitte e saa isu täis, imeksid ikka ja jälle; siis hakkad nutma, oled pahane, et piima enam ei tule, et see otsa sai; sa jääd magama nisa suus, ainult huuled liiguvad veel uneski; ja kui ma polek küllalt hoolas seda sul tasakesi suust välja võtma, läheks piim sul kurku ja sa hakkaksid läkastama; sa ei lase võtta, vaevalt saa end liigutada, kui sa juba ärkad ja imed jälle; silmad on su kinni, sa ei viitsi neid lahti hoida, kuigi oled täiesti virge; piim o ju ikkagi parem kui uni; ja mul on hea meel, et oled nii sõna kuulelik ja et nisa sulle meeldib; mu rinnad valutavad piimast jäguks teistelegi lastele, ei saa kurta; kui ma eelmised lapsed sünnitasin, Petre, Paveli ja Simioni, siis ei jätkunud mul piima olin liiga nooruke, arvan. Kui kõige esimene sündis, polnud ma ve neliteistki; rind polnud veel õieti täis kasvanud; ja ma võõrutasin t ruttu, mis mul muud üle jäi... Imed ahnelt, teed silmad lahti, näen et sul polegi ripsmeid, ja see ajab mind naerma; su silmadel pol siiani mingit värvi, ma ei teagi, missugused silmad sul saava olema; kas mustad, sinised või rohelised. Rohelised küll vaevalt, m ei tea meie suguvõsas kedagi, kellel oleksid rohelised silmad kui ma aga sind kandes mõnda rohesilmset imestama ei jäänud; rää gitakse, et kui sa rasedana kedagi imestama jääd, tuleb laps nag tolle suust kukkunud, aga mina seda ei usu; sul on juba juukse udetki peas, mõni karv siin-seal; kardan su pead liiga kõvast pigistada, nii pehme on see; eriti kuklas, kus luu pole veel kõva sul on lame kukal nagu su isalgi; pole ka ime, oled ju tema ja ei kel legi teise laps; nüüd aitab, anna sulle voli, ja sa imeksid vahetpida mata, ei jätakski enam järele, nii ahne oled; ma näen, sul on kõh täis, kuid ega siis, kui isu otsas, kõlba veel peaga lüüa; mul on ju k valus, mis sa õige arvad, et mina ei saagi haiget, et mina poleg inimene! Vaata, ma olen üleni siniseid plekke täis, ja see kõik o sinu tegu; küll on halb harjumus, niimoodi peaga peksta, ma pea kogu aeg tähelepanelik ja valvas olema; tean, et sulle meeldi

nisaga mängida, miks see siis meeldima ei peaks, näen, sa ei tahagi nisa suust lasta; nüüd, kui kõht täis, on härrakesel mängutuju; kannata ometi, küll saad jälle, las ma tõmban ainult kastrulid tulelt ära, sa ei taha rinda lahti lasta, see on ju nii magus, kleepuv ja hea, tean küll, et see sulle meeldib; hoia niimoodi käekestega kinni, et ta sul suust ei libiseks, ära lase lahti; ta on ju sinu oma, miks sa peaksidki lahti laskma, või polegi tema see, kes sind toidab ja aitab sul suureks kasvada? Ta on kõva ja paistes, sest ta on piima täis, aga sina imed liiga ägedasti ja mul on valus; ma näen, sul ei ole oma emast kahju, piinad teda, kuidas iganes oskad; ära siis pead kõrvale pööra, lollike, ma ju annan sulle, võta, haara suhu, sina aga keerutad peaga siia ja sinna; nagu ma ei teaks, et oled näljast nõrkemas; eile õhtul ei tahtnud sa imeda, arvan, et olid unine; noh, mis sul nüüd hakkas, mis siis viga on, et sa ei taha pai olla, ma ju annan sulle, sina aga pöörad pea ära; ma ei kavatse sind veel võõrutada, ilmaasjata jonnid, mul jagub piima seitsmele, mitte üheleainsale sinutaolisele närvakesele; kas piim pole hea, et sulle ei maitse? Sinu arust peaksin laskma sul nälga surra, seda sa tahaksid? Näed ju, et on hea, lollike! Sa, vaeseke, oled näljast nõrkemas; ma ei teadnud, miks sa nii kangesti nutad; oled ikka lollike, sa ei tea hästi isegi seda, mis sul vaja on; nüüd rahulikult, ära kiirusta, jälle tõmbasid kurku, näengi juba; sa oled rõõmus, näen ju, et oled rõõmus; nüüd läks sulle veel silma kah, näed siis, mis juhtub, kui sa vagusi ei ole; oota, ma pühin ära, näe, vasak kõrv, ja padjapüür ka veel piima täis, ma parem vahetan selle ära, panen uue püüri, tõsta väheke pead, kuidas ma muidu saan; minagi tahaksin teada, miks sa nüüd nutad: panin sind kuivaks, jalakesi nii tugevasti ei sidunud, et sul valus hakkaks; aga kui ma neid kinni ei seo, jäävad nad sul kõveraks, ja kõverate jalgadega poiss pole üldse ilus, siis hakkavad tüdrukud teda naerma, ja soldatid, kui ta aega teenima läheb; vaata, kui sirged ja ilusad nad on; vannitasin sind, lasksin imeda, niipalju kui süda kutsub, nüüd ole hea, ära enam nuta, mul hakkab sellest pea pööritama; tean küll, miks sa nutad, sa oled unine: aga sa oled ikka veel säärane lollike, et ei tea ise ka hästi, mis sa tahad; proovid küll ühte, küll teist; kord nutad, kord naerad; silmad vajusid kinni, teed nad korra veel lahti, sul tuli äkki meelde, et pidid ju nutma, aga ei, ei tule kõne allagi, silmad vajuvad kinni, enne kui jõuaksid nutma hakata, uni ja piim, magusad ja pehmed mõlemad, sellest sa ju eladki, unest ja piimast; see on kõik, kogu su maailm."

Nüüd äratas sind vihm, sa kohkusid, kuuldes, kuidas ta trum-trum katusele langes; nii need aprillikuu vihmad on, üks-kaks-kolm, ja juba kallabki; ilm on soe ja ilus, aga äkki tõmbub taevas tumedaks, ja ongi vihmapagi lahti; taevas oleks nagu

lõhki rebenenud, nõnda sajab, aga seda pole kauaks; jäigi nag
vaiksemaks, pole enam suurt kuulda; hakkas jälle, lähen välja
vaatan, aga sina ole vagusi, ära nuta mind taga; tilgad on suure
nagu kanamunad, ja tuleb tihedalt, läbi vihma pole midag
näha; kui sadu üle jääb, lähme ja vaatame, kuidas Icui tulvab j
kui kõrgele vesi on tõusnud; jumal peseb maailma, ja olgu vet
palju, ega see paha tee; vahetasin räästa all tünni, panin suurema
et oleks pesuvett; vihmaveega lähevad särgid valgeks, paar-koln
korda loputad, ja nad on nagu lumi; sulle meeldib kuulata
kuidas vihm trummeldab, mul on ainult hirm, et võib rahet tulla
sest rahe peksab puud puruks ja siis on selle aasta saak mokas, ei sa
mitte ühtegi ubinat; toetu padjale, ära kuku, ema toob sulle
ilusa valge kivikese; kõige suurema toon sulle; hoia pihus, är
karda, sind ehmatas, et see nii külm ja libe oli; ta on taevas
kukkunud, seepärast ongi nii valge ja puhas; vaata, ta sulab sin
peopesal, näe, kui tillukeseks on jäänud! Ilmaaegu nutad, pol
mul uut kuskilt võtta, sadu on möödas, needki, mis olid, sulasid
ära... lõpp, vihm jäi üle, meie õnn, et ei tulnud suuri rahekive
vähemalt siin, maja juures, ei jõudnud puid puruks peksta; ku
peetripäevaks saavad valmis varajased pirnid, annab ema sulle
tükikese; need on nii magusad ja head, et lausa sulavad suus. Vihm
liikus nüüd Nimişeşti poole, taevas läks selgeks, ja pole ime, ku
veel päikegi välja tuleb; ilmaaegu ehmusid, lollike, egas ta mei
juures müristanud, mine tea, kust kaugelt see kostis; kui müristab
siis läheb ilm selgeks, kas pole tore! Ole paigal, ema teeb uks
lahti, et värske õhk tuppa pääseks; pärast vihma lõhnab ni
hästi — küll on mõnus rind õhku täis tõmmata! Ja muldki on teine
jumal pesi teda hoolega; paljast lõhnast lähed rammu, muu
pole vajagi; ma ju ütlesin, et päike tuleb välja, ja kui päike n
kuumalt paistab, siis saab ka kokkuriisumata loog kuivaks; päik
läks pilve taha, hakkas vilu, pärast vihma on ikka nõnda; tõmba
su hälli ahjule ligemale, et sul külm ei hakkaks; oled välis
uksele liiga lähedal, ema teeb ajuukse ka lahti, et näeksid, ku
ilusasti puud põlevad, nii põleb tuli siis, kui puud on kuivad j
ahi on hea; lähemale ei tohi, muidu saad kõrvetada, see on ju tul
see põletab; sa oled ikka nii taipamatu ja lollike, äkki paned ve
käe tulle...

...Päike äratas sind, niipea kui ta välja tuli, hakkas sull
otse silma paistma ja sa virgusid; sa ei lasknud ka isal magada, t
vaeseke, rühmas nädal otsa tööd, oleks vähemalt pühapäeval
saanud kauem voodis lesida; aga need, mida sa nüüd uudistad
on murelid, alles hakkasid väheke punetama, las päike küpseta
neid nädalakese, küll siis näed, kui punaseks nad lähevad, ju
parajad süüa; selle kevade rahe ei jõudnud kõike ära rikkuda
mõni puu oli varjulisemas kohas, kuhu rahe ligi ei pääsenud, n
et siin-seal valmib mõni puuvili; ema tõi sulle ka tassikese mure
leid, ole vagusi, võtan ainult kivid välja, et sa neid kurku e
tõmbaks..

...Kuumus ei meeldi sullegi, nii pisike ja taipamatu, kui sa ka oled; maa otsekui põleks, niisugust kuumust pole minu mäletamist mööda veel olnudki; kõik on kuivanud, ühtki rohuliblet pole alles jäänud; küsin eneselt, mis me peale hakkame, kui see kaua kestab; õnn, et murelipuu meid varjab; ema hoolitseb su eest, pota, ma panen sinnapoole külge ka sületäie heina, et sul oleks, millele toetuda, et sa ümber ei kukuks; su silmad vajuvad unest kinni; kui ma su pikali paneksin, jääksid otsekohe magama, kuumus teeb oma töö, mis sa õige arvad; siin oleme vaid meie: mina, su isa ja vanaema, ja enne pimedat peame siin, Turcoanes, lõpetama, et saaksime juba homme teispoole Icuid minna; su isa lõikab, vanaema teeb sidemeid ja mina seon vihke; meie kaks, meid vaesekesi küll, jõuame isale vaevu järele; vaata ometi sinagi, kui palju vihke veel köitmata on; ma palusin isa, et ta ise sidemeid teeks, et need kõvemad saaksid; vanaemal on käed juba nõrgad, sidemed muudkui lagunevad, niipea kui ma vihke köitma hakkan; ja ma kaotan sidemete pingutamisega ning kokkukeerutamisega rohkem aega kui sidumisega; kui ainult need kärbsed sind rahus magada laseksid; alles ma ajasin nad käega laiali, ikka lendasid uuesti siia kokku; täna mul vedas, et sain su murelipuu alla panna; sina muudkui magasid ja mul polnud sinuga muret; mis ma kõik ei annaks, et sinu asemel olla, istuda varjus nagu paša, ei millestki ega kellestki midagi teada! Mina aga olen kogu päeva jalul, varavalgest õhtuhämaruseni välja; iseäranis nüüd, kus tööd on nii palju, et ei tea, kuidas kõigega õigeks ajaks valmis jõuda; millal tuleb see aeg, kui saan sind Vandu kaevule vett tooma saata, millal ükskord näen sind suureks kasvamas...

...Võin rahus töötada, kui tean, et sa magad, ning ma ei kuule su nuttu; nüüd on jahedamaks läinud, päike ei kõrveta enam nii kõvasti; nälg ajas sind üles, mine tea, millal sa muidu oleksid ärganud; see on kull, ta käib õuedes kanavargil, just seesama, keda sa praegu vaatad; aga see lind on sookurg; kas näed, kui pikad jalad tal on? Minu arust on ta vigane, keegi on talle liiga teinud, sest ta lonkab, ja paistab, et ka tiib on pihta saanud, mine tea, mis temaga juhtunud on; kui ma näen lindu või looma piinlemas, kurvastab see mind rohkem kui kannatav inimene; sest mis süüd on loomal! Inimene võib vähemalt kurta, aga tema, vaeseke, ei räägi midagi; vaikib ja kannatab; selles leitses on murelipuu meile suureks õnneks; ta võra pole teab kui tihe ja ega ta suurt varjugi ei anna, aga kaitseb ikkagi... Sa oled kuumusest nii rammetu, et ei jaksa enam nuttagi; vaatad ega taipa veel midagi oma arunatukesega, mis vaevu suudab vahet teha sooja ja külma, täie ja tühja kõhu, valguse ja pimeduse vahel; vaatad kõrget taevast, mis kummub su kohal ja saadab maale suumi õhulaineid, või kuulatad hoopis hääli enese ümber, kuuled kõike läbisegi ega suuda helide vahel vahet teha; kas peksab lind tiibadega või pani tuulepuhang lehed kahisema, sest niipea

kui päike loojuma hakkab, tõuseb tuul — sa ei suuda kuida
taibata, kust tuleb see kahin: puu otsast või otse ülalt taevast
või koguni üldse mitte kõrgelt ja ülevalt, võib-olla hoopis lange
sahinal nisu, mida vahe sirbitera vaid riivamisi puutus; sina ag
ei võigi seda kõike veel teada, sest sa ei suuda helide vahe
vahet teha; sa vaatad üles, pöörad pead paremale ja vasakule; ku
kahin lakkaks; ehmataks see muutus sind ja sa hakkaksid nutma
kuid kahin ei lakka niipea, kahin kestab vahetpidamata edasi
ja sa kuulatad teraselt seda lakkamatut kahinat, otsekui hakkaksi
alles nüüd asjast aru saama; püüad tõusta, samal ajal liigu
vari vähehaaval päikesele järele ja pöörleb aegamisi ümber pu
mille all lebad sina; viivuks jääte mõlemad, nii sina kui k
puu, paigale — või mine tea, liigute ehk siiski, ise seda märkamata
ja kui see kõik õige on, mis koolmeister räägib (ja tema on se
raamatutest lugenud), siis liigute te kindlasti, tiirlete ühtevalu, is
seda märkamata; ja just siis, kui vari pöörleb tasapisi ümbe
sinu ja puu, teevad ka tähed teile tiiru peale, Suur ja Väike Vanke
Ehatäht ja Koidutäht, Päike ja Kuu keerlevad ja keerleva
väsimatult ja pidevalt ringiratast, kõik liigub, nii nagu liigub va
samm-sammult ümber murelipuu; ja neid kõiki niiviisi tiirlema
nähes tundub sulle, et oled maailma naba, asud otse selle keske
nõnda sa arvad; ja kes oskaks öelda, mida sa tegelikult mõtle
ja tunned oma ähmase ja segase aruga, kuhu seni veel üksk
mõte pole teed leidnud; sinu aru on nagu vormimata savikamaka
seal valitseb alles pimedus ja pole veel kõlanud jumala sõna
„Saagu valgus!"... Hea, et sa ei nuta, hea, et ema ei pea sinug
aega raiskama, seda enam, et päev hakkab õhtusse jõudma, j
täna me mingil juhul ei lõpeta, homsekski jääb küllalt tööd, n
et sina, mu armas, ole pai, ära sega ema, kuula sõna..."

...Pärast Suurt Maarjat on ikka nii, et päike võib küll kõrvetada
aga vesi on külm. Nagu vanarahvas ütleb: suurel maarjapäeva
kuseb põder vette. Noh, siis ta peaks ju soojemaks, mitte kül
maks minema, see on ju soe! Mina ei tea, on ta soe või mitte
ma pole proovinud, sina tead minust paremini, missugune ta on
Mida suuremaks ta kasvab, seda rohkem sinu moodi ta on
silmad ja lõug ja nina; paistab, et juuksed on heledamad, aga nee
lähevad tumedamaks, küll näed, sellised olid ka sinu isal, ta ol
vaata et veelgi heledama peaga, ja näe, kui mustaks need ta
läksid; värv muutub, ei see nii jää. Mul pole palju pesta, ainul
niipalju, kui pühade ajal kogunes; ütlesin endale, et kuni ilm ilus -
kes teab, kui kaua see kestab —, lähen parem jõele pesema
siis saab pesu puhtaks ja valgeks nagu vaja. See koht, mis s
valisid, pole hea, vesi viib su toolikese ära, kas sa siis ei näe, ku
kiire vool on seal, kus sa istud? Tule mulle lähemale, ruum
on küllalt, nii, nüüd on parem, näed ju, et on! Võin ta mitmek

tunniks üksi jätta, ma ei muretse tema pärast, ta on nii mõistlik, nutab ainult siis, kui tal kõht tühi on, kui ta rinda tahab, aga mina olen unustanud talle anda, muidu ta kisa ei tee, ja öösiti laseb magada, möödunud nädalal äratas meid vahest paar korda: tal tuli hammas ja ta oli viril; nüüd jutustan, mis kõik minuga möödunud nädalal juhtus: kui ma teile räägin, ütlete, et luiskan, te ei suuda uskuda, et kõik oli just nõnda, nagu ma räägin: tulime Deheleani Mărioraga seltsis, meil polnud muud pesta kui tekk, tulime rohkem ajaviiteks, et juttu puhuda, ja ma ei jõudnud veel õieti kurikaga lüüagi... Kui ta käima hakkab, on sul temaga tegu, ei jõua sina tal kannul käia... küll ma vaatan, et vesi tooli ära ei viiks, kuni sa lehma lapse juurest minema ajad; küllap ta kardab looma, seepärast nutabki, no vaata, tont võtku, muudkui seisab ja vahib lapsele otsa; aga kui sa ta maha lööd, pole muud kui luu ja nahk, leidsid sa kedagi, kes su loomade järele vaataks, Moatăr, oh häda ja viletsust, temast pole asja, sest ajast kui naisest lahku läks, on ta tige, muud ei näegi kui viinaklaasi... Oleks sul parem tütar sündinud, aga valida ei saa, tuligi neljas poiss; ega siis neli poega ka paha ole; kuigi tüdrukud... nendega on rohkem muret, muret on, ega ma salga, aga on ka rõõme: tüdrukud armastavad rohkem oma vanemaid, on neile lähedasemad, ütlen ausalt, mulle meeldiks, et mul oleksid ainult tüdrukud... ja sina kuulad, kuidas lehm oma suure, niiske suuga rohtu rebib, ilmaaegu ajas ema ta minema, ta tuli uuesti sinu juurde, aga nüüd sa enam ei kohku, ta võib rahus süüa, püüad teda järele aimata: m u u, m u u, sirutad käed nagu mõne eseme järele, mida sa endale tahaksid, ka lehm on uudishimulik, jätab rohusöömise, seisab ja vaatab, vahite kuidagi mõttelagedalt teineteisele otsa, võib-olla sinu ajus tärkab mingi mõtteidu, sa taipad veidi rohkem kui loom, kes sind silmitseb, sina oskad teda järele aimata, tema ammumist matkida, aga näe, lehm sinu moodi nutta ei saa, muudkui vahite teineteisele otsa, siis hakkab lehm jälle sööma, sina aga jälle nutma, nutad mõnda aega, siis jääd vakka, sind köidab sillerdav vesi, üleni päikest täis... nelge, mis tahate, vanemad armastavad tüdrukuid rohkem, seevastu poisse kasvatades näed vaeva, ja siis, kui nad suured on ja neil sinu abi enam vaja pole, pööravad nad sulle selja ega taha sinust kuuldagi, kas ma pole nendega küll vaeva ja valu näinud, neid kasvatanud ja nende eest hoolitsenud, jäin ju üksinda, ilma meheta, ja oleksid nad selle kõige eest aitähki öelnud; võib-olla teie omad hakkavad teid rohkem hoidma, enda omadega ma kiidelda ei saa, pole, kelle üle uhkust tunda, sest ajast kui ka noorem naise võttis, ei astu enam keegi üle minu läve, olen hommikust õhtuni üksi, istun ja vahin seinu, ma ei tahaks, et sul minu päevad kätte tuleksid ja et sa niimoodi kannatama peaksid, nagu mina kannatan, seda ei soovi küll kellelegi; ise olen nad niisuguseks kasvatanud, mu enese süü,

mis mul kurta; nad võiksid mõnikordki küsida, et ema, talv tuleb
on sul puukoormat tarvis, et oleks, millega end soojendada, ku
kõva pakast teeb; see ei tule neile pähegi; oleksid nad pärast
Petrică surma tulnud ja öelnud, et nüüd jäid üksinda, pole
sul enam hoolitsejat; nii oleksid nad pidanud minuga ümber
käima, nii oleks ilus olnud, leidsin ikka küll, kellelt tänu oodata
näen neid ainult siis — üks pole parem kui teine —, kui nad
mult midagi laenata tahavad: küll sirpi, sest nende omal on käe
pide katki, küll tünni, sest neil pole enam ploome kuhugi panna
saak oli nii suur; ja kui nad ühe asja kord võtavad, siis on se
võetud, ei näe mina seda enam eladeski; vaevalt nad kunagi
midagi tagasi toovad... noh, tõuse püsti, tule selle ammuva lehma
juurde, ainult su jalad ei kanna veel hästi, nad on nii nõr
gad; kukud istukile, loom jätab söömise ja tema mokkadelt rip
nevad pikad läikivad ilaniidid; need läigivad nii ilusasti viker
kaarevärvides, ja kui loom pead pöörab, katkevad need ja jääva
põõsastesse rippuma; m u u ütled sa keeletule loomale, katsu
temaga juttu teha, püüad talle omas keeles midagi rääkida, kui
mida nimelt, seda ei tea sa isegi, sest sinu ajus pole siiani veel ükski
sõnul väljendatav mõte tärganud; pigem on tegu teatud rõõmu
tundega, kuid mille üle sa rõõmustad, seda ei taipa sa isegi...
nendega on ehk raske küll, nagu sa ütlesid, aga kui sul nei
poleks, oleks veelgi hullem; vaadake Chişi Mariat, kus ta kõik
pole käinud ja mis ta kõik pole teinud, et last saada: küll topi
talle rohtusid sisse, aga kasu polnud neist midagi... lehma niiske
mokad rebivad rohtu, muud muret sul pole, ainult kuula, ja
vesi voolab, sa kuuled pahinat, nüüd läks veskiratas käima, küll
võib vesi ikka müra teha, enam ei kostagi muud kui kos
pahinat, ja see ehmatab sind, sa ei tea ise ka hästi, mida teha
kas kuulama jääda või nutma hakata... ühtedel pole hea seem
teistel pole muu asi hea, teate küll; ja on neidki, kel läheb ni
nagu Tomil; mis siis Tomil juhtus, räägi meile ka, me ei teagi; ku
das, mis juhtus, kas teie siis pole kuulnud, et ta võttis naiseks üh
kuueteistaastase: tõi Fágetist, himustas noorukest... ema jäi seism
ja lehm läks eemale, enam pole kuulda, kuidas ta niiske suuga kuiv
rohtu rebib... ja miks ta poleks pidanud himustama, teenib ta
ju väga hästi, muudkui suskab nõelaga, ja sajad ning tuhanded
tulevad, poleks ime, kui tal terve kotitäis raha oleks; viina ta ka
ei joo, nii et pole, mille peale raisata; ja kui tal silm noorukese
peale pidama jäi, võis ta seda endale lubada, kui sul on ni
palju raha, võid valida kõige uhkema ja ilusama: see mulle meel
dib, ja sirutad käe; ta on ilus küll, ega ma salga, ainult nad ei sob
hästi: naine on ju mehest vähemasti poole noorem: Tomi seisa
tema ees valvel, ei tee piuksugi, peab naisest lugu; küllap na
on rahul; mine tea, võib-olla see talle meeldibki: naine kamanda
mees täidab käsku ja kuulab sõna; on ju niisuguseid aland
likke ja sõnakuulelike mehi, ega kõik ole niisugused nagu me

omad; eks tal, vaesekesel, ole sellest kõrini, muudkui suska päev otsa nõelaga, küllap ta tahaks ka millegi muuga susata; nii vahelduse mõttes; aga selles asi ongi, siia ju ongi koer maetud, kas ta siis ei taipa, küll ta suskaks ka, miks ei, oleks ainult, millega! — see meeldiks ju tallegi, kindel see, aga...; no on sul vast kuradi suuvärk, niipea kui keegi su hammaste vahele satub, teed ta pihuks ja põrmuks; mis see vaene mees sulle teinud on, et sa temast nii halvasti räägid; ütlen ausalt, mulle ta meeldib; kunagi ei lähe tervitamata mööda, nii aupaklik on ta; aupaklik võib-olla küll, nagu sa ütlesid, aga auga pole midagi peale hakata... nüüd nühib lehm selga vastu ploomipuud sinu kõrval, vastu peenetüvelist ploomipuud, ja sa kuulad kukkuvate ploomide potsatusi; kuid mis asja on sinul magusate ja mahlaste ploomidega, niikuinii ei tea sa veel, mis maitse neil on; ploomid on küpsed, lausa ülleküpsed, ja ümberringi lendab magusa mahla pritsmeid; mahl pritsib sulle näkku ja sa tahad jälle nutma hakata... Feri-baci surus kõrva vastu ust, temagi oli uudishimulik teada saama, kuidas Tomi naisega ringi käib, kui õrn ta on, ja tarvitses tal vaid kuulda, kuidas Tomi ütles: nüüd sa, kullake, alles tunned, mis hea on, ja siis ei pidanud Feri enam vastu, kummardus ja piilus lukuaugust sisse, aga näha polnud seal siiski midagi; Tomi lobises tühja, asjata ootas naine, et ta teeks, mis lubatud; Tomi ei miskit; nagu puutükk; küsige Feri-bacilt, kui te mind ei usu ja ütlete, et luiskan või räägin lollusi... nüüd praeb päike sind liialt, tuleb sulle varjulisem koht otsida; sa tõusid jalule, tahad ema juurde tulla, näen küll, aga sa ei julge, veskiratas pöörleb, ja pole üldse kuulda, mida naised latravad, ja kui sa ka kuuleksid, aru ei saaks sa ikkagi; kõik sõnad, mis sinuni jõuavad, on ühesugused... Kas räägite ikka veel Tomist või olete juba järgmise mehe ette võtnud; naerame niisama, ajaviiteks; ja ärge arvake, et mul temaga midagi oli, eks temagi ole just niisugune, nagu jumal ta loonud on, oma asi; jutustasin teile ainult seda, mida ise kuulsin, mida Feri-baci mulle rääkis; kas usute, ta tegi mulle mullu lihavõtteks lambanahast vesti; muudkui mõõtis mind oma meetriga üle rindade ja rääkis ikka, et materjali ei jätku, et liiga vähe on; oma kolm-neli korda mõõtis ta mind küll, uskuge või mitte; ja mina veel mõtlesin tookord, et tal on selle mõõtmisega muud plaanid, muudkui tõmbas mul, näe niiviisi käega üle rindade, sättis oma meetripuud igatepidi, küll põiki, küll pikuti, alles nüüd sain aru, et tal, vaesekesel, polnud ka siis mingit salamõtet, asjata kahtlustasin teda; temal olid mõttes vaid lambanahk ja mõõdud, muud ei midagi... sul aga on ükspuha, mis naised räägivad, sa ei kuulegi neid läbi veepahina, ja kui ka kuuleksid, aru ei saaks sa nende jutust ometi; sinu jaoks pole sõnadel siiani mingit tähendust, kõik nad on täpselt ühesugused: sõna t o o l ei erine kuigi palju sõnast v e s i ega sõna m e e s sõnast n a i n e, ega sõna p l o o m sõnast h o b u n e: oma pisukese titearuga ei tee sa veel mingit vahet

naiste vada, veepahina ja kurikalöökide vahel, kõik läheb su
ühest kõrvast sisse, teisest otsekohe jälle välja; maailm on sin
jaoks lakkamatu müra, mille mõtet sa ei taba; ja ennäe, sea
tuleb Florica — tema seelikusaba on märjaks saanud ja liibu
jämedatele reitele (Florica läks alles kuu aega tagasi mehele j
on pisikeste laste pärast arust ära, nende järele lausa hull) —, t
võtab su sülle ja viskab üles, hoplaa, üks kord, ja veel üks kord —
küll ta su õigel ajal kinni püüab! — ja sulle meeldib see väga
Florica peopesad on ligedad, märjad ja külmad, kuid ta hoia
sind kõvasti, ei tema sind maha pilla; ma teeksin tal ainu
jalakesed märjaks, et ta maha jahtuks, ütleb Florica; vesi on so
ja hea, küll sa näed, kui soe ja hea ta on — ja sina kordad tem
järel v e s i, v e s i, mitu korda järjest, sulle meeldivad Floric
ümarad käsivarred, nüüd tõmbad end ta rinnal kerra, tem
ihu lõhnab teisiti kui ema oma ja on hoopis pringim, mitt
nii pehme; Florica astub põlvini vette, surub sind tugevasti rinnal
ta pole lastega suurt tegemist teinud ja on natuke saamat
kardab sind maha pillata, hoidku jumal, tal on hirm, et või
libastuda kividel, mis siin, kalda ääres, veski lähedal, kus veevo
on aeglasem, on mingite vetikatega kaetud ja libedad; algu
katsub ta kivi tallaga ja varvastega, alles seejärel toetab ja
kindlalt kivile; kuule, vaata, et sa teda maha ei pilla; sa siruta
välja oma ümarad vorstikesetaolised, voldikestega jalad, ag
mitte vee poole — see sillerdav peegel ei ütle sulle esialg
veel mitte midagi —, vaid lihtsalt niisama, just nagu tahaksi
võõraste käte vahelt pääseda; ja Florica laseb sul jalakesteg
rohekat veepinda puudutada, sina aga kohkud ja tõmbad nee
kähku tagasi; vaevalt riivasid jalad vett, kui külmajudin ihu
läbi käis (hoopis teistsugune on kodune vesi, mida isa loomad
joogikünasse kallab, lastes sel päikese käes soojeneda, sootuks teis
moodi aga see vesi, millel on sambla ja kõdunenud puu lõhn
peksad kätega vasakule ja paremale ja vesi läheb sogaseks)
tõmbad jalad tagasi, siis sirutad need jälle välja, ehkki vesi sul
ei meeldinud; tahad veel kord tunda, kuidas külmajudin ihus
läbi käib; Florica on sind kätel kõrgele üles tõstnud, asjata siruta
jalgu, niikuinii ei ulatu need veeni; vaadake, kuidas teda vee pool
kisub, ütleb Florica ja pistab sind jalgupidi külma vette, liig
külma; sa kohkud ja hakkad nutma; ära karda, ütleb Florica
algul tundub külm, aga kui ära harjud, on väga mõnus, vaadak
ometi, kuidas ta vett kardab, nii, näed ju, et on hea, näed, et poleg
enam nii külm, ära karda, pole põhjust, vesi on ikka nii, ütle
ta, sina aga kordad v e s i, v e s i; ta on märg, kuidas siis muidu
räägivad jõele tulnud naised, puhkevad naerma ja hakkavad kuri
kaga hoogsalt taguma, asuvad taas tööle; ole ettevaatlik, muidu
hoidku jumal, libiseb veel su käte vahelt ja kukub vette, ta o
silmapilk uppunud; ja tasuda pole sul mulle mitte millegagi
anna või kogu maailma kuld, ikka ei jätku; vesi võtab ja viib t

kohe kaasa, kuuldavasti olevat sedagi juhtunud; egas ma ogar ole, et ta maha pillan, ole mureta; talle hakkas meeldima, näe, kuidas sirutab jalakesi, tahab neid vette pista, juba harjunud; kui sa lubaksid, kastaksin ta otsekohe jõkke; meie oleme kogu aeg jalgupidi vees, oleme maha jahtunud, ja siin on veel veski vari, seal ploomipuu all aga pole varju ollagi: mõni leht siin-seal; ja ega vesi olegi külm, võite mulle rääkida palju tahes, et suurel maarjapäeval kuseb põder vette, praegu on vesi väga mõnus; kohe näha, et sul pole lapsi olnud ja sa ei tea, kui õrnad nad on; neid peab hoidma nagu silmatera, muidu jäävad haigeks; algul ei saa aru, mis neil valutab, ärkad nutu peale üles ja püüad last asjata vaigistada, võid neid süles kiigutada kaua tahes, ikka ei rahune, nad pole ju täisinimesed, et öelda, mul valutab see ja see, nendega on hoopis raskem; kasta tal veel kord jalakesi, ja ... tulingi välja, kuulasin sõna, muidu jääb veel haigeks ja sa hakkad mind süüdistama; laps hakkas jalgadega peksma, talle meeldib, ta ei taha veest välja tulla; emal pole enam palju, varsti on valmis ja siis lähme koju; mul pole kiiret, ütles Florica, saagu mis saab, hüppan korraks vette, võite minust rääkida, mis tahate, ma ei saa enne rahu, kui olen end märjaks kastnud; ma lausa kõrben, nii palav on! Ära sinna mine, seal on sügav, upud ära; ma oskan ujuda, ei mina upu; Cornelu õpetas teda, enne kui sõjaväkke läks; aga Florica ei või neid enam kuulda, sest vahepeal on veski taas käima läinud ja veemüha summutab naiste jutu, ainult aeg-ajalt kostab mõni kiledam hääl läbi müha; nüüd on Florica end selili keeranud ja ujub, suured pringid rinnad veest väljas, ta liigutab laisalt jalgu, et pinnal püsida; veidi aega lebab ta liikumatult, „mängib surnut“, käed laiali, ja just sel hetkel läheb päike pilve taha ja vesi saab tumeda läike. Florical hakkab külm, ta pöörab end vees ringi ja hakkab kiirete liigutustega kalda poole ujuma; tule välja, aitab sulle küll, hõikavad naised; see tüdruk on ju lausa hull, täitsa emasse, see oli samasugune, peksavad naised keelt; nemadki oleksid tahtnud end korraks vette kasta, neilegi oleks meeldinud end veidi jahutada, ainult et see, mida võib teha üks arutu noorik, küpses eas naisele enam ei sobi; ja Florica tuleb veest välja, tema suur valge keha sädeleb märjana päikese käes, mis jälle paistab, sest pilv polnud puulehest suurem; küll oli hea vesi, ütleb ta ja sirutab end päikese paistel nagu suur kass, ei liiga soe ega liiga külm, just kõige mõnusam; vaata, kui mõni tuleb ja sind sedasi, ihualasti, näeb, saad rahva naeruks, noomivad teda naised; las päike kuivatab mind veidi, ütleb Florica; ja mis sest, kui keegi mind näeb, ütleb ta, ise kuivas rohus laisalt siruli, jalad laiali, kui tal kodus naine on, ju ta on siis näinud ka, ega see esimene kord ole; ja kui mõni nii väga häbeneb, eks ma pane siis käe ette, katan kinni ja valmis, midagi ei paista, ütleb ta piinlikkust tundmata, kuid naised ei kuula teda enam; kostab vaid hoogsaid kurikalööke vastu kivile

laotatud pesu; Florica on juuksed jälle paksu patsi pununud pigistab sealt vett välja; ta on vahepeal riidesse pannud, üh äkki häbenedes, ja särk liibub vastu märga ihu; ta tuleb si juurde ja pigistab su kohal juukseid, et sind jahutada; su meeldivad külmad piisad ja sa hakkad naerma; v e s i, v e ütled sa jälle, meelde tuli, ja sirutad mõlemad käed Florica poo

2.

Isa tõukab saagi, käepide suurde rusikasse surutud, siis tõmb täiest jõust enda poole; samal ajal langeb saepuru puki al kogunenud kuhja, saepuruhunnikusse; see on katsudes kuiv kare; saag tungib sügavale puusse, põrkab vastu suurt oksaau ja tera kooldub; kui käeliigutused on liiga kiired, rabedad v ebakindlad, hakkab saetera lainetama; tera on järjest vähe näha, see tungib üha sügavamale kõvasse okslikku puusse; k puu on märg, on saepuru punakas, lõikekohal tekib valge vaht saepuruhunnik muudkui kasvab; tüve küljest lõigatud nott kuk niiskesse saepuruhunnikusse, hakkab veerema ja saab üleni sa puruseks; isa hiigelrusikas pigistab sae käepidet; ta tõukab tõmbab saagi kindla käega. „Vaata, et laps ei kuku,“ hüü ema suveköögist, „et riit ta all ümber ei lähe...“ Väikese lühikes varrelise kirvega lõhestab ema maokaid kollaseid kõrvitsaid, jälgid teda puuriida otsast, kuhu isa on sind istuma tõstnu ema saab kõrvitsaid vaevalt kirvega riivata, ja lõhki nad on nii küpsed on nad, põrand aga on valgeid seemneid täis; kõrvits on kollased ja lähevad lõhki palju kiiremini kui puud, mida nüüd kirvega lõhub; ta paneb puu pakule, puhatab; sulle meeldi kuidas ta puhatab, korraks, järsult, ja järgmisel hetkel kos löök; talle on jändrik jäss sattunud, isa virutab täiest jõu kirvega, puhatab ägedalt, sülgab pihku, haarab kirve mõle käega, tõstab pea kohale ja langetab raksatusega, puhatab ve kord ja lööb jälle, kirves on oksaauku kinni jäänud, isa kats seda välja tõmmata, kuid ei suuda, leemendab higist, nii läbi ta omadega. „Näe, kuidas ta oma isa naerab,“ ütleb ema. „Ke ta naerab?“ küsib isa; kirves on sügavale suurde oksaau kinni jäänud, isa pöörab notti igat kanti, kõik asjata. „Si naerab, kas sa siis ei näe, naerab, et sul kirves kinni jäi,“ ütl ema. „Näe, jagu sain,“ ütleb isa võidukalt; ta pilgutab su silma ja pühib laubalt higi. „No see nott võttis mul hinge kü välja,“ ütleb ta ja istub pakule; keerab suitsu, käed värisevad ve pingutusest; sõrmed on kanged ja tal on raske suitsu keerata; teeb suitsu ja vaatab ema, kes korjab kõrvitsatükke korvi; suv köögis, suures ja mustunud pajas, keeb sigade rokk, laisalt harvalt mullitades;

„Kuhu ma ka ei läheks, ikka on ta mul kannul, alatasa jalus, ei tea, mis teha, ütleb ema ja pistab veel kord kärme liigutusega suitsukarva kanepikimbu puust lõuguti vahele; lööb kõigest jõust; klakk, klakk, teeb lõuguti, ja samad hääled vastavad naabrusest ning kaugemaltki; ema laseb kanepikimbu mitu korda lõugutist läbi, puhastab õlgedest, kimp on kare, ümberringi lendlevad valkjad õlekõrred; ühe käega saputab ema kimpu, teisega kergitab uuesti lõugutit ja lööb jälle; kimp on nüüd pehmem ja paindub, ema saputab seda mitu korda; peksab lõugutiga kõvasid kanepivarsi ja kastab neid aeg-ajalt veekannu; kanepikimbud lõhnavad meeldivalt ja on katsudes siidpehmed.

„ema paneb korvi maisi täis. „Võta käed ära, muidu saad pihta,“ ütleb ta; ema tõstab üksinda korvi, suurivaevu jaksab ta selle lakaluugini viia, ise kandami all lookas, samm kõikuv; ta tõstab korvi redelile ja ootab, kuni isa lakast tühja korviga alla tuleb; isa võtab täis korvi ja annab emale tühja. „Hea sort sattus,“ ütleb isa, „nüüdsest peale hakkangi ainult seda külvama. Kui Mitru selle mulle andis, ütles ta: „Võta, ja kui sulle ei meeldi, too sügisel tagasi...“ Las ma teen ühe suitsu,“ lausub isa, „ei põle ju.“ — „Jäta see neetud suits,“ ütleb ema, „kas sa ei näe, et kisub juba pimedaks. Kas sa ei näe, kui palju meil veel teha on!“ — „Mina olen ka inimene, mitte koormaloom,“ sõnab isa ja tõmbab suitsu. „Sinu isa ei olnud niisugune. Kui oli töö aeg, siis tegi tööd, ei viilinud, ja kui oli pidu, siis pidutses! Ta oli teistmoodi mees,“ ütleb ema etteheitvalt... Istub tõlvikukuhjal, käed jalge vahel rippu, vallandunud rätik viltu peas; see on otsmikule libisenud ja varjab tal pool nägu, vasaku põsenuki ja silma. „Küll mul on janu,“ kaebab ema. „Suu on täitsa kuiv, lausa kipitab... kui jooks mõdu...“ — „Nüüd aitab!“ hüüab isa, „saite küllalt puhata!“ Isa ronib lakka, käes korv maisitõlvikutega; ta tõstab selle paremale õlale ja vajub raskuse all looka; tal on suured, pragunenud ja mustad jalatallad, aga vasakus tallas on sügav lõhe; see läbib pikuti kogu talda; kui jalg täie raskusega redelipulgale toetub, paotub mustendav lõhe luuni.

3.

„Räägi ka sina, ema, tasem, et pisike ei ärkaks,“ ütleb Sofia, sina aga hoiad silmi kinni, pigistad need nii kõvasti kokku, kui suudad, et ei nähtaks, et oled juba ärkvel; hoiad silmi kinni ja kuuled, kuidas uksed su ümber pauguvad; kõikjal on sagin, kogu maja on jalul, isegi vaarema on voodist tõusnud; vaevaga veab ta mööda muldpõrandat oma paljaid jalgu järele, sa kuuled, kuidas ta soiub ja ohib. „Mul pole enam jõuraasugi,“ ütleb ta, „minust

pole teile enam teab mis abi." — „Ärgaku pealegi," ütleb is
„las näeb, kuidas siga tapetakse; ja kui see ruigama pistab... L
ema peseb need ise, pole ju kiiret, enne kui meil neid vaja lähe
kulub tükk aega; parem tule aita mul lakast suur küna alla võt
seda on meil kõigepealt ja kõige rohkem tarvis; ei tea, mis sinu
on, ema, jääd kogu aeg mulle jalgu," ütleb isa. Ma arvasin, et sa
teid aidata," ütleb vaarema. „Oleksid parem voodis vagusi olnu
töötegijaid on ju küllalt..." Võid rahulikult silmad avada, mille
enam magamist teeselda, neil on oma töödega nii palju tegemis
et nad ei pane sind üldse tähele; on alles öö, uks on lahti unustatu
ja sa näed tähti täispuistatud taevast; tähed säravad pigimust
taevas heledasti ja tuppa tungib õuest jäist talvehõngu; vood
kareda teki all, on soe ja hea; puud on märjad, lumised, läbikülm
nud ja ei taha põleda, asjata puhub vanaema sütele, tuli hingits
vaevu-vaevu. „Pakasega on ikka nii, pole midagi parata," ütl
vanaema, „korsten ei tõmba." — „Ei tea, kus oleks parem veristad
kuuris või õues?" küsib isa. „Õues," vastab ema, „ruumi o
rohkem." — „Aga kui ilm muutub, kui hakkab lund sadama, mis m
siis teeme?" küsib isa. „Kuuris on varjulisem, õige küll," tunnist
ema. „Sina, ema, aita Sofial suur küna maha tõsta, ja vaadake, et t
sellega ettevaatlikud olete. Mulle tuleb meelde, et mullu oli s
katki." — „Kui sa selle välja laenasid..." lausub vanaema. „Ma ütl
sin sulle, et ära teistele anna!" Ja ta osutab peaga pahaselt pimedus
mattunud naabermaja poole. „Mida sa neile ka ei anna, kõi
lõhuvad ära! Laenad neile hea asja, ja nad toovad sulle katki
tagasi! Käivad võõraste asjadega ringi nagu omadega! Neil po
mingit muret: öeldakse ju, et omaga teen, mis tahan, aga laenatu
asja eest pean hoolt kandma, et ära ei lõhuks!... Neilt ära se
oota!" — „Jäta, ema, see oli juba ennemalt pragunenud, nema
pole seda ära lõhkunud. Teised pole süüdi." — „Oleks ime küll, k
sa nende eest välja ei astuks," ütleb vanaema. „Sind võib igaül
ninapidi vedada, kes aga tahab." — „Olgu ma siis pealegi ruma
nagu sina ütled, hakake nüüd tööle. Ärge enam istuge, käed rüpe
Kui Serafim kohale jõuab, ei hakka ta teie järele ootama... Ja n
vähese kuuma veega mõtled sa tal karva võtta?!" — „Ma panen ve
ühe nõu tulele, kui arvate, et ei jätku," ütleb vanaema ja vaata
küsivalt minia poole. „Oleks ainult, kuhu panna." — „Lükk
teised koomale, mahub küll," ütleb isa ja hakkab pliidil nõusi
nihutama. „Näed, ruumi küllalt!" Kuigi sa ei mõista kõige sell
sagina põhjust, haarab palavikuline askeldamine sindki kaasa, ja s
väljendad end nii, nagu oskad: hakkad nutma. „Vaadake, mis laps
viga on, et ta nutab," ütleb isa. Aga keegi ei kuule teda, kellelgi po
praegu aega sinuga tegelda, ja kui sa näed, et sinust välja e
tehta, vala pisaraid ja nuuksu, palju tahes, et kellegi süd
haledaks ei lähe, jääd vakka, ja kogu see siia-sinna sagimi
hakkab sulle meeldima: küll läheb uks lahti ja sa näed pakase
talvehommiku sinakat taevast, taevast, kus tähed juba kahvatuk

löövad, ja tuppa paiskub külmalaine, küll tuleb isa, noad käes, teri-
tab neid vastu rihma ja katsub sõrmeotsaga tera vahedust, küll käib
vaarema, lohva-lohva, ühe voodi juurest teise juurde ja kui ta
lauani jõuab, toetub käega sellele, et hinge tõmmata. „Ole hea, ema,
ära keerle mul kogu aeg jalus, ma ju ütlesin sulle, ole vagusi voodis:
sinust on meil rohkem tüli kui abi," ütleb isa; vaarema hingeldab
raskelt ja vaatab sind suurte vesiste silmadega, nagu tahaks sinult
abi paluda. „Vesi on kaevus ära külmunud, suurivaevu sain jää
ämbriga katki lüüa," ütleb ema, endal põsed õhetamas. „Tuul
lõõtsub, raputab nii et aitab! Kuuris oleks siiski varjulisem, tuul
ei nõelu nii nagu lageda taeva all." — „Ma laotasin juba õled
maha," ütleb isa. „Öelnud siis, kui ma küsisin."
Vahepeal on Serafim kohale jõudnud, siga tapma, vader Serafim,
nagu kodused teda hüüavad; seisab keset tuba, hõõrub käsi, ta on
nii pikk, et kui tal karvamüts ka veel peas oleks, riivaks
see lage. „Ütlete, et kõik on valmis?" küsib ta käsi hõõrudes. „Ma
oleksin varem tulnud," aeg-ajalt katkestab tema jutu köhahoog,
„aga te ju teate Ledeat, missugune iseloom tal on: kui ma kodunt
välja minema pean..." Sa ei kuula teda, sul on kõht tühi ja sa ei
suuda enam kannatada. „Mis lapsel viga on, et ta nutab?"
küsib vader Serafim. „Rahusta teda ometi, mu pea pööritab
juba!" ütleb isa pahaselt. „Selle noa," ütleb Serafim ja ihmjas
koidikuvalguses läigatab noatera, „andis mulle — sellest on oma
kuus-seitse aastat tagasi — vana Dehelean: hea teras, meil säärast
ei leidu, otsi palju tahes; väimees tõi selle talle Seghedinist, kui
sõjaväest koju tuli, midagi erakordset! Terav kui habemenuga..."
Serafim vaatab terariista veel kord hoolega üle; ühe käega
kratsib kukalt, teisega surub noa käepidet; Serafim köhib, ja kogu
tema pikk luider keha vappub köhahoos, seejärel ütleb ta köhast
käheda häälega: „Aeg kaob ruttu, kiiremini kui arvad! Mulle ei
meeldi öö peale jääda ja pimedas tööd teha, nii et parem hakkame
kähku pihta. Las lapsed tulevad ka appi, siis saame ta ehk
üheskoos kinni. Pangu aga soojemalt riidesse, väljas on pakane ja
tuultki tõstab juba... Kas võime minna?" Sa jääd üksi tuppa,
väljast kostab Serafimi käskiv hääl, mida aeg-ajalt katkestavad
köhahood. Tuli on ahjus lõõmama löönud; väljas on juba suur
valge, ema on lambi kustutanud; seintel — laepalkidel samuti —
mänglevad leekide rahutud varjud. Vastukaaluks toas valitsevale
rahule ja vaikusele kostab õuest suur lärm: sea ruiged ja sammude
krudin jäises lumes. Vaatad, nina vastu akent surutud; aeg-ajalt
kattub aken hingeauruga ja sa nühid seda käega. Ennäe, Serafim
viskub seale lausa selga, haarab tal jalust; siga on aga mehest
hoopis kavalam, rabeleb lahti ja tormab hirmunult õue keskele.
„Kas ma sind selleks sinna seisma panin?" hüüab Serafim isale,
just nagu kindral sõdurile, kes on lasknud vaenlastel tungida
linnani, mida ta kaitsma pidi... Toas on soe, leegid ahjus on
rahunenud, tulekeeled, õigupoolest nende varjud, mänglevad

suitsunud laepalkidel ja seintel üha loiumalt ja vaguramal sest nüüd on toas juba täiesti valge; päevavalgus — hele, sär külm — tungib ka kõige pimedamasse nurka; ja korraga lakk õues meeletu trampimine ja lärm; maad võtnud vaikus jahmat sindki, ehkki sa toimuvast suuremat ei taipa; surud näo jä vastu jäälilledega kaetud aknaklaasi — selleks, et näha, pead aknale sõrmega sõõrid hõõruma — ja vaatad just nagu lä pikksilma; kõik on hoovi keskel summas koos, ja korraga rõkatab lõikab julmalt läbi vaikuse, mis kestis vaid viivu või paar, su aga tundus lõpmata pikk, — noapistest tabatud sea kohutav ruig mine. Mitte ei tule lõppu, tundub, et see valjeneb üha; sa pan käed kõrvadele, et mitte kuulda; siis jääb kisa vähehaaval vaik maks, korin on kord-korralt nõrgem ja kähedam; vanaema vaarema tormavad kööki ja haaravad ühekorraga kuumaveenõu kinni. „See on raskevõitu, kas ikka jaksate viia," kahtleb em „Oodake veidi, ma viskan mõne kuiva pilpa tulle, muidu kust ära." — „Kas nägid, kuidas onu Serafim siga tappis?" küs vaarema sinult. Tal on üks rätikuots suus, teist tõmbab kärmesti käega: suure jooksu peale on tal rätik sõlmest lah läinud ja ta tahab selle kinni siduda, et see peast ei libisek „Tal, vaesekesel, on kindlasti kõht tühi," ütleb vaarema... „Po viga, küll ema toob sulle seasabakese, sul on head hamba võid närida, mitte nii nagu mina!" ütleb ta ja avab oma hambu suu... Suurte pingutustega tõstavad nad kahekesi üle kõrge lä paja, milles on karvavõtmiseks mõeldud keev vesi.

Sa oled liiga väike, et teistele appi minna, ja ega sa ta pagi hästi, mis õues toimub ja miks kõik seal askeldavad; vah ammuli sui jääkülma lund, mis on porile trambitud ja seavere punane. Näed, kuidas onu Serafim sea suure, läikiva tera noaga lõhki lõikab, näed looma verist sisikonda. Ta kisub soolik välja, käed küünarnukkideni verega koos... „Kui teada tahad, polnudki nii rasvane, kui ma arvasin," ütleb Serafim. „Nü olge head ja öelge, kuidas ma ta jagan, mitu sinki ja mi tükki teile läheb. Nagu käsite, nii teen, ja ärge pärast ütelge, ma pole teilt küsinud!"... Serafim istub toolile, jalad on t seismisest väsinud; ta võtab ploomitünnilt tsuikaklaasi. Ema taha selle uuesti täis kallata. Serafim aga peatab ta, ja katab klaa peoga. „Jäta, mulle aitab, muidu hakkab pähe, ja mine te kuidas ma selle sea siis tükeldan," ütleb ta. „Selle töö juur peab pea selge olema... Ma ütlen sulle, vii ära, pudel ka, muid läheb veel katki, tõukab keegi kämbla või küünarnukiga, kah märjukesest. Ja vaadake, et mul kogu aeg kuum vesi käepära oleks, et puudu ei tuleks..." Sina vaatad, kuidas vereloik kes hoovi laiali valgub, vaatad kõrbenud õlgi, millel lebab poole raiutud siga. Vere lõhn, segi tuhavinguga, paneb su sõõrme kipitama. „Vii laps siit ära, tal hakkab külm," ütleb vaarem „Las vaatab, siis teab, kuidas siga tapetakse," ütleb isa. „Ta on lii

väike, ega ta suurt taipa," ütleb onu Serafim. „Ärge seiske nii ligidal, muidu pritsin teid täis," lisab ta ja asub siga tükeldama.

„Nüüd on ta suur," ütles ema, teda silmadega süües, silus tekki ja tõstis mu venna voodile püsti, tema tahtis muudkui ema käest kinni haarata, nii ehmunud oli ta, ema aga ei lasknud. „Seisa nii, ja ema ei lase sul kukkuda," ütles ta, ise aga läks eemale, mõlemad käed ette sirutatud. „Tule ema juurde, ära karda, oh sa ema argpüksike, vaadake, kui ehmunud ta, vaeseke, on, tule ilusti ema juurde..." Ja siis pistis vend käbedasti ema poole jooksma, aga kiirustades läksid tal jalad sassi ja ta kukkus kõhuli. „Pole midagi, hoplaa, veel kord," ütles ema ja aitas ta jalule, ja siis tuli tema, oma kõveratel jalgadel taarudes nagu part, kähku ema juurde. Paistis, et temalegi meeldis püsti olla ja kõndida, sest ta hakkas kudrutama nagu tuvi... „Nüüd on ta suur," ütles ema ja kummardus, et teda hellalt silitada. „Ema kullake," ütles ta, „tal on ju juuksed puha lokkis!"... Mina aga tegin tööd, segasin tuld ahjuroobiga, et ahi paremini küdema hakkaks, ja kuulasin, kuidas ema väikevennaga õrnutseb... „Nüüd oled sa suureks sirgunud," ütles ema, „ema peab sullegi lambanahast vestikese tegema!" Mina aga ei kuulnud enam, mis ta rääkis, kuidas ta teda hellitas ja temaga õrnutses, nagu süda kutsub, minul olid omad mured: arvate, et on kerge seitsme ja kaheksaga korrutamine pähe õppida, raskemat asja polegi! „Tooge mulle oherdi," naljatas isa, „puurime talle augu pähe, vahest õnnestub sinna veidi tarkust sisse toppida, muidu teisiti ei saa..." Pavel ja Petru on korratabeli juba läbi võtnud, neil on hea naerda ja hullata! Kõige raskem on neil seljataga. „Nii arvad sina," ütleb Pavel, „las ma annan sulle ühe ülesande, vaatame, kas oskad ära lahendada!..." Ja ta hakkab pajatama mingist rongist, mis väljub ühest jaamast, ja teisest rongist, mis väljub teisest jaamast (ja ma nägin vaimusilmas, kuidas nad sõitsid, vedurid ees). „Nüüd ütle mulle," sõnab vend ja vaatab mulle silma, siis aga annab Petrule märku, et too teda alt ei veaks ega mulle ette sosistaks, „kus, missuguses jaamas, ütleme, missuguses peatuses nad kohtuvad?" — „Ma ei tea," ütlen, „me pole koolis neid ülesandeid veel õppinud..." — Sa võid õppida nii palju, kui tahad," ütleb mu vend Pavel põlglikult. „Tühi töö. Minagi ei oska seda lahendada, ja mul ometi pea lõikab, mis siis veel sinust rääkida!" — „Hea, et sina meil nii suur ja tark oled," kostan. „Maailmatark!" Ning ma pöördun tagasi oma korratabeli juurde, seitse korda kaheksa ja seitse korda seitse, mitte kuidagi ei taha see mulle pähe hakata, kuidas ma ka vaeva ei näeks. Sest koolmeister ei mõista nalja; kujutlen, kuidas ma järgmisel päeval vastates vassin ja kuidas koolmeister mind sõitleb ja käsib peopesa valmis hoida! Koolmeistril on pikk joonlaud, peaaegu meetri-pikkune: mina sirutan peo tema poole, koolmeister tõstab joonlaua;

nagu välk langeb joonlaud alla, peopesa suunas, mis on julgelt e
sirutatud. Aga just siis, kui joonlaud on juba peopesa riivam
käsi, kurat, usud või ei, tõmbub ise tagasi. Mingi hinna eest ei ta
ta enam sõna kuulata ja paigal püsida. Koolmeister tabab tühju
Ja nii arvabki koolmeister, et ma teda narritan, et ma nim
viimasel hetkel käe tagasi tõmban, et kogu klass meie kahe ü
naerda saaks. Ta ei taha mitte aru saada, et käsi ise veab a
nii mind kui ka teda... See kuradi joonlaud paindub küll, a
katki ei taha ta kuidagimoodi minna! Ja kõrvetab nagu tuli! P
pesa paistetab nii üles, et pliiats ei püsi enam sõrmede vahel, k
kerkib nagu leivatainas!...

...Poleks ometi seda väikevenda! Meie ju ei jõua ka kõike, meil
nii palju õppida! Meil pole valikut, peame oma õppimised pool
jätma ja kõik ta soovid täitma. Sest kõigil maja naistel on kä
tööd täis, neil pole aega last kantseldada. Vaarema on rohk
pikali, temast pole teab mis abi loota. Vanaema aga lõhub ko
pika päeva, hommikust õhtuni, tööd teha, ei puhka sugugi. Ei v
öelda, et emagi istuks, käed rüpes, nüüd talvel peab ta nii suur
perele süüa tegema, mis sa õige mõtled! Ja poleks väikeve
siis ometi säherdune piripill, peab ütlema, et kui nii edasi läheb,
kannata me seda varsti enam välja! Mis me kõik talle ei anna
olgu ainult vakka! „Ole vait, muidu tapan su ära!" ähvard
vanem vend Petru, nähes, et muu nõu ei aita. „Võtan kätte ja lö
sul pea lõhki! Näed seda rusikat, kas näed või ei näe?..." Aga mis
seesugusele ikka räägid. Niipea kui ta venna tõstetud rusikat nä
puhkeb veelgi valjemini nutma. Mina katsusin tal suu peoga ki
katta. „Ära ole loll!" noomib Pavel, kes on meist mõistlikum
leebema loomuga, „kas tahad teda ära lämmatada või mis pagan s
mõttes on?!... Keda sa tahad lüüa?" käratab ta, seekord Petru
„Kas sa siis ei näe, et sul polegi, keda lüüa? Puuduta te
kogemata, mitte meelega, ja ta ongi valmis, hing väljas... Ma
suuda uskuda," lausub ta, vaadates väikevenda haletsusega
teatud põlgusega, „et ka meie oleme samasugused tattninad olnu
Kui ma ainult vaatan, mäherdune ta välja näeb, kui abitu ta o
kuidas ta ilastab, kuidas ta end täis teeb, ilma et tal selle
sooja või külma oleks — vastupidi, ma arvan, äkki talle meeldib
märg olla, soojem ju! —, hakkab mul sellest kõigest süda läikim
Väga võimalik, et meiegi olime samasugused, ma ei ütle,
polnud, aga mulle küll ei meeldi mõelda, et see nii oli. Kui m
katsun ette kujutada..." — „Ka sina kusid end täis, ole mure
arvad, et sa teistsugune olid! Kujutad endale ette, et sina pole
lappe täis teinud?" ütlen mina. „Tuleks ometi kord ema või va
ema, paneks ta kuivaks, ta haiseb nii hirmsasti, et ei saa en
hingatagi!" kurdame igaühele, kel mahti meid kuulata. „Pangu
kuivaks ja viigu siit kähku minema!" Ja siis hakkab väike, otsek

aibates, millist vastikust ta meis tekitab ja kui väga me tahame
temast lahti saada, veelgi kõvemini nutma... Ja ühel päeval
maksis ta kätte, nii nagu oskas, muidugi mitte meelega, ilma
igasuguse kättemaksumõtteta. Haaras tindipoti ja enne kui
jõudsime selle talt ära võtta, kallas meie kooliraamatutele ja
vihikutele tühjaks. Kui ema poleks tulnud ja teda meie käest ära
kiskunud, ei tea, kas ta oleks eluga pääsenud, ei kujuta ette, mis
tast järele oleks jäänud!... „Vaata, ema, millega ta hakkama sai!"
tõstsime kõik kolmekesi ühest suust kisa. „No ütle, kuidas me
julgeme nüüd koolmeistrile sihukeste vihikute ja raamatutega
oma nägu näidata!" — „Ei maksa tindipotti lohakile jätta," ütles
ema, rohkem meie kui tema peale pahane. „Võiksite hoolikamad
olla." — „Või nii, ikka oleme meie süüdi!" karjus mu vend Petre
emale vastu. „Sina, ema, tahad ikka süü meie kaela ajada, ükskõik,
millega see närakas ka hakkama saab!... Tähendab, tema pole siis
üldse süüdi, seda tahad sa ütelda?" — „Ma ei tea, mu armsad, miks
te teda küll ei salli. Nagu ta polekski teie lihane vend, nii vihkate
teda." — „Kas sa siis ei näe, mis ta tegi?" küsisin emalt ja
näitasin tindiplekki. „Asi pole selles, mis ta tegi või tegemata
jättis," ütles ema jõuetult. „Kui ta ka poleks teile midagi teinud,"
rõhutas ta sõnu ükshaaval, nagu loeks raamatust, „ikkagi ei salliks
te teda, ei armastaks teda oma südames, nii nagu vennad üksteist
hoidma ja armastama peavad." Meilgi hakkas süda haledaks
minema, kui ema nii kurvana ja süngena nägime. „Jumal hoidku,
kuidas sulle küll niisugune mõte võis pähe tulla? Miks me siis
oma väikest venda ei armasta?" õigustasime endid. „Aga see ei
tähenda, et me peaksime kõik alla neelama ja kõike kurja, mis
ta meile teeb, enesele meeldida laskma. Sa võib-olla tahaksid, et me
talle selle eest, mis ta täna tegi, äitäh ütleksime? Vaata ainult,
kuidas meie raamatud ja vihikud välja näevad, ja sa veel imestad,
et meil kannatus katkes, olgu ta pealegi meie lihane vend, ja kui
väga me teda ka ei armastaks." Ema ei vastanud, vaatas vaid meid
kõiki järgemööda pika pilguga, nagu tahaks meie hingepõhja
näha, lugeda meie kõige varjatumaid mõtteid, mõista sedagi,
millest me ka ise hästi aru ei saanud, mida me ei võinud
ei lugeda ega näha... Meile tundus, et ta kahtles hetke. „On ju
nii?" oleks ta nagu öelnud, „et mullegi tulevad teinekord pähe
igasugused mõtted, mis pole koes ega lõimes!" Siis nägime,
kuidas ta kärmesti laubalt juuksesalgu ära lükkas, nagu oleks
tahtnud ühe käeliigutusega ja võimalikult kähku minema pühkida
kõik leppimismõtted, süüdistades end kergemeelsuses ja minna-
laskmises. Ta läks süngeks ja vajus jälle mõttesse, tema nägu muu-
tus karmiks ja kalgiks, ühegi naeratusevarjuta, ja palgeilt kustus
kogu sära. „Küll ma juba tean, et te teda südames ei kanna, tean,
et te teda ei armasta," sosistas ta, nagu lausuks neid sõnu iseendale,
tahtmata, et keegi peale tema enese neid kuuleks. „Võite mulle
öelda, et see nii ei ole, aga ma ei usu teid ikkagi!" Ta hääl

kõlas niivõrd otsustavalt, et igasugune vasturääkimine oleks olnu tühi töö...

„Nüüd võib ta teiega ühes voodis magada," ütles ema me ühel päeval... Pärast seda, kui ma olin aidanud tal väikeme hälli pööningule tõsta, hakkas ta toas rõõmsalt askeldama. „Ole nagu avaram," ütles ta ringi vaadates, „nüüd on siin ruu liikudagi. Niigi olen siniseid plekke täis, alatasa olen end mille vastu ära löönud," kurtis ta ja kergitas korraks seelikusaba, meiegi näeksime, kui palju lopse ta saanud on. Kuni seeliku ääreni olid ema jalad pruuniks päevitunud, ent seeliku all pii valged! Põlved olid tal väikesed ja ümarad nagu neitsil! A vasakul põlvel, mille ta oli vastu hälli ära löönud, paistis sini plekk, suur nagu muna...

...„Nüüd on ta suur ja võib teiega ühes voodis magada," ütl ema, kui väikevenna häll oli pööningule tõstetud. „Sina ol rahuliku unega ega rabele nii nagu su vennad," ütles ta siis mulle pani pisikese voodisse minu kõrvale. „Sinust pole karta, et võiks ta ära magada..." Väike magas öösiti, suu paokil, ja lali läbi une, minul aga (ma ei saanud silmatäitki magada, karts et lämmatan ta ära) oli teda nii rahulikuna ja häirimatu nähes tahtmine vihast ulguda. Juhtus sedagi, et ma ei suutn end pidada ja näpistasin teda kiusu pärast, siis vend ärkas hakkas nutma. „Mis vennal viga on, et ta nutab?" küsis em teisest voodist. „Ma ei tea," vastasin uniselt, teeseldes, nagu oleks just praegu ärganud, „küllap hammustas teda kirp, või mine te mis tal hakkas!"

Mu väikevend juhtus end mõnikord täis tegema ja hommiku ärkasin soojas haisvas loigus, mine või hulluks, nii vastik o „Mina temaga enam ei maga," kurtsin emale. „Pane ta, kuhu taha mina teda oma voodisse enam ei võta," ütlesin... Hommikuti pe end küll, hõõrusin seebiga, kõik asjata: haisesin mitme versta pe titelappide järele!... Nii et ühel päeval tõusis Bosoancă Cornelu minu pinginaaber, püsti ja ütles, et tema enam minuga istu ei taha. Ta palus viisakalt koolmeistrit, et ta teise pinki panda ükspuha kuhu, ta ei nõua midagi, saaks ainult minu kõrvalt är „Ja mispärast, ütle heaga, ei taha sa enam istuda pingis, kuhu m sind aasta algul panin?" küsis koolmeister imestunult. „Sa ju te väga hästi, et kohta valitakse ainult kord aastas, esimesel kool päeval, muul ajal mitte." — „Ma ei taha temaga istuda," sõnas si Corneluţ, „ühe asja pärast, aga mul on häbi seda välja ütelda!" „Tohoh, lase aga käia," lausus seepeale koolmeister, „ära häben Kes teab, võib-olla on sul ülekolimiseks tõsine põhjus. Vaatam milles asi seisab." — „Põhjus on tõsine mis tõsine," vast Corneluţ. „Aga mul on ikkagi häbi ütelda." — „Lase ometi tul ära venita," ütles koolmeister, „sa teed juba mindki uudishim

likuks." — „Noh, asi on selles..." sõnas seepeale Corneluţ, aga just siis, kui ta jõudis niikaugele, et rääkida, mis ja kuidas, hakkas ta pead kratsima ja jäi vait. Vaatas koolmeistrile hämmeldunult otsa ja läks näost punaseks nagu vähk. Niisugune poiss oli Corneluţ, häbelik justkui neitsi! Tema polnud niisugune nagu teised, ei ropendanud ega sõimanud. Vahetundide ajal istus pingis ja sõi rasvaleiba ega mänginud iialgi meiega. „Kui tahate," ütles Corneluţ siis, „ma räägin ainult teile, et lapsed ei kuuleks." — „Hüva," nõustus koolmeister, „olgu, võid ütelda ainult mulle, kui see on su soov!" Ja Corneluţ läkski koolmeistri juurde ja tõusis kikivarvule, et ta kõrvani ulatuda. Ja ehkki ma ei kuulnud, teadsin ometi, mis ta ütles: et ta ei taha enam minuga ühes pingis istuda, sest mul on kusehais juures... Koolmeistri nägu läks pilve, oli näha, et ta sai Corneluţi jutu peale vihaseks. „Noh, lapsed," ütles ta, „mida ma teid olen õpetanud hommikuti tegema, kas see on teil veel meeles või paistab, et olete unustanud?" — „On küll meeles, kuidas siis muidu," vastasid lapsed ühest suust. „Aga sina, Simion, kas ka sinul on meeles või pole enam hästi?" pöördus koolmeister minu poole. „Miks mul siis meeles ei ole," vastasin poolihääli ja mul hakkas nii häbi, et puhkesin nutma. „Tule siia minu juurde," ütles koolmeister, ja kui ta nägi, et ma nutan, läks ta hääl mahedamaks; tal oli hea süda, ainult siis, kui me õppetükke ei teadnud, läks ta marru ja peksis meid joonlauaga. „Tule," ütles ta, „ma tahan näha, kas sa täna hommikul oled oma käsi ja silmi seebiga pesnud, nagu ma käskisin." Astusin ette, koolmeister võttis mu mõlemad käed ja uuris neid kordamööda, pani prillid ette, et paremini näha, haaras mul peast kinni ja pööras mu näo akna poole, valguse kätte, vaatas kõrvataguseid... Midagi polnud tal ütelda, olin end hommikul seebiga hõõrunud, ta ei leidnud ühtegi kohta, mis polnud hoolikalt puhtaks nühitud. „No tule lähemale," ütles siis koolmeister, „las ma nuusutan sind veidi." Koolmeister kummardus ja hakkas mind nuusutama... „Kuule, poiss," ütles ta, „sa lõhnad ju tittelappide järele. Kas ema sind siis alles nüüd sünnitas või mis?" Ja niipea kui ta seda ütles, purskus kogu klass naerma; suuremad poisid tagumises reas pistsid näuguma nagu kõutsid, kuni koolmeister vihaseks sai, ja neile peale põrutas; ta virutas kõigest jõust joonlauaga ja kõik jäid vakka, keegi ei teinud enam piuksugi. „Ma ei taha temaga ühes pingis istuda, koolmeistrihärra," hüppas Corneluţ püsti. (Nähes, et lapsed seda ainult ootasid, et minu arvel nalja saada, tõstis ta häält ega olnud enam sugugi häbelik.) „Mina enam temaga ei istu," ütles ta, „sest tal on kusehais küljes..." Ja terve klass pahvatas uuesti naerma, koolmeister käratas küll, et nad vakka jääksid, kuid nüüd ei suutnud neid enam keegi taltsutada. Kui klass veidi rahunes, nägin oma venda Petret püsti tõusvat, et minu kaitseks välja astuda. „Noh, kui väikevend ta täis kuseb, miks ta siis haisema ei peaks!" kostis venna hääl tagumisest

reast, kus ta istus, sest ta on koolis kõige pikem. „Kuulg
ütles koolmeister, „kas te viisakamalt rääkida ei oska? Kuidas n
õpetasin teid ütlema, kas olete unustanud?" — „Väikeveli," üt
Petre uuesti, „teeb oma h ä d a d voodisse, koolmeistrihärra, las
nii-öelda, öösiti alla. Ja teeb märjaks ka venna, kes mag
tema kõrval. Ja vend ärkab hommikul, üleni kusega koos, and
andeks, et ma nii räägin, aga see teine sõna ei tule mu
meelde..." — „Uriin," ütles koolmeister. „Olen teile seda juba mi
korda ütelnud, teil aga on kõik peast välja lennanud!" — „Ja mi
ta siis ei peaks haisema?" küsis Petrică jämeda häälega ja laiut
imestunult käsi; ajas silmad suureks nagu tõllarattad; pöördus las
poole, et mõistmist leida. Aga nähes, kuidas kõik õpilased naeru
kõveras on, läks ta kähku nende poole üle. Kogu klass naer
mina aga seisin, pea norus, rusikasuurused pisarad tegid m
särgi märjaks, oleksin tahtnud häbi pärast maa alla vajud
Koolmeister pani mind üksinda ukse kõrvale esimesse pin
istuma. „Tuuldu siin veidike!" lausus ta. Ja ükski laps ei tahtnu
enam minuga istuda...

„Pane ta magama, kuhu tahad," karjusin emale, niipea k
koju jõudsin. „Mina enam temaga ei maga, saagu, mis saab
Kui isa nägi, kuidas ma emaga kärkisin, sai ta vihaseks j
hakkas mind õuel taga ajama. Ilmaaegu nutsin, ei leidnud m
arusaamist ega halastust. „Mis ma siis pean sinuga tegema, kui s
lehkad," naeris isa. „Mine kaevule ja pese ennast. Vett o
küllalt, kurta pole sul midagi..." Hommikuti pesin end ja nühkis
harjaga, kuni nahk punetama hakkas. Kuuri tagant leids
basiilikulehti ja hõõrusin nendega kaela ja kaenlaaluseid. Nü
lõhnasin magusasti nagu neitsi! Kuid see kõik oli tühi töö, mis m
ka poleks teinud, halvast kuulsusest ma lahti ei saanud! Lõhnas
basiiliku järele nagu tütarlaps, koolikaaslased aga ütlesid ik
et mul on kuse hais küljes; nad tulid mu juurde ja teg
nagu nuusutaksid mind ja nagu hakkaks neil sellest süda läikim
ajasid keele suust välja ja pööritasid silmi; tegid igasugu vigure
Mina olin nende meelelahutuseks, naeru- ja pilkealuseks! Kur
aga polnud mul kellelegi!... Nii ma siis jõudsingi sinnamaale, e
ei sallinud väikevenda enam silmaotsaski. Olin öösiti üleval, ja ku
tundsin, et midagi märga ja sooja, kleepjat ja lehkavat hakka
mu külje alla valguma, kargasin kähku voodist välja. Istusi
akna alla järile, ja sinna ma jäin, kuni päev koitis. Vaatasin
kuidas vend rahulikult magas, ja pidin kadedusest lõhki minema
Ta polnud mulle vend, vaid vaenlane! Ainult tema pärast oli
naerualuseks saanud. Tema pärast ei tahtnud enam keegi minu
mängida, kõik hoidsid minust eemale nagu katkutõbisest.

Ta ajas õues kanu ja parte taga, need, rumalad, kaagutasid j
prääksusid, kartsid niisugust põngerjat! Aga hanesid ta pelgas, e

julgenud neile ligi minna: isahani oli ta vastu väravaesist kivi pikali lükanud; kui mina poleks sööstnud teda päästma, oleks hani teda üsna hullusti nokaga peksnud. Aga kui ema näeb last niimoodi päta-päta ringi jooksmas, on ta rõõmust lausa endast ära; vaatab teda, justkui poleks midagi taolist enne näinud, justkui oleks see poiss mõni kaheksas maailmaime, mitte laps nagu kõik teised. Ei tea, mis temaga lahti on, ta on arust täitsa lage, viimasel ajal oleks ta nagu kõvasti põrutada saanud: tundide viisi võib ta istuda, käed rüpes, ja vaadata, kuidas väike õues ringi jookseb, mitte ei saa tema vahtimisest isu täis. Tean küll, et ema peab lastega hellalt ümber käima, ja ma ei või öelda, et ta poleks meie eest hoolitsenud, kuni me suureks saime, ei või öelda, et ta poleks hea ja armastav ema olnud, aga see on küll liig mis liig; ikka on ta väikevenna sabas, et tema silmateraga midagi ei juhtuks, et poiss viga ei saaks, nii et paneb lausa imestama! „Jäta ometi, ema!" ütlesime talle, kui teda niisugusena nägime. „Mis sellest, kui ta ka kukub ja end ära lööb! Õpib elu tundma, harjub valuga ja kannatustega..." Ja me rääkisime temaga nii nagu oleksime vanad, elukogenud inimesed, tema aga, meie ema, noor ja kogenematu tütarlaps. Rääkisime temaga nii nagu siis, kui me veel üheskoos pimesikku mängisime ja temaga riidlesime, kui ta ei suutnud endale peidukohta leida. („Oled ikka koba küll, ema," ütlesime talle siis. „Peida end rutem, kas sa ei näe, et mäng sinu pärast katki jäi?)" „Nagu meie poleks kukkunud, kui me väikesed olime," tuletasime talle meelde, „meie oleme hullemini kukkunud kui tema praegu, ja veel mitu korda — meil kõigil olid põlved marraskil! Ja sellest polnud midagi, kasvasime suureks ja vägevaks, terveks ja tugevaks, sa ei või ju meie üle kurta. Näed, missuguseks Petru on sirgunud, teist nii suurt kui tema pole terves koolis!"

Meie sõnu kuuldes pööras ema pilgu ära ja vaatas kõrvale, nagu poleks mingit mõtet seda juttu jätkata. „Võib-olla saab temast Fat-Frumos*, täht laubal!" pilkas Petru, kes väikevenna peale rohkem hammast ihus kui meie teised, ja sülgas südametäiega keset õue: ta teeskles, nagu ajaks teda iiveldama, ja siis läks ta talli hobuseid sugema või neile kaeru ette andma, et ainult ei peaks niisuguseid jutte kuulama. Meie aga ei jätnud, tahtsime ema silmi iga hinna eest avada. Nähes, kuidas ta hirmust värises, iga kord kui väike kukkus ja end ära lõi, püüdsime teda mõistusele tuua: „Jäta, ema, tal pole häda midagi, kriimustas end natuke, aga mis siis! Paraneb ära, on's mõtet niimoodi ehmatada!" — „On küll," ütles ema, pigistas huuled kokku ja silmitses meid vaenulikult, pahane, et me ei taha mõista, mis tal südame peal on...

Silmanähtavalt kasvas meie väikevend, kasvas päevaga niisama

* Vägilane rumeenia rahvajuttudest. *Tlk.*

palju kui teised aastaga. Voodisse ta ka enam ei teinud, nii et m
sain vaevast lahti, nüüd võisin ööseti puhata. Ta taipas kõike, mis
talle iganes ütlesid: saatsid ta mõne asja järele ja ta jooks
kiiruga seda tooma. Aga üks viga oli tal ometi: kui ta all
õige väike oli, siis pudistas veel mõne sõna, ühel päeval a
jäi tal suu äkki lukku; ei tahtnud enam rääkida, või ei saanu
mine tea! Asjata raiskas ema temaga aega, nimetas talle kü
ühte, küll teist eset, seda näidates ja sõna ühtejärge korrat
poiss vaatas talle otsa, et ta aga oleks ema järel sõnu korranu
nii nagu väikesed lapsed rääkima õppides teevad, see ei tulnud kõn
allagi! Tema silmist oli näha, et ta saab aru, mis talle öeldak
suu aga jäi tal lukku. „Räägi, ütle mulle järele," keelitas em
tema aga pööras pea ära või vaatas emale otse silma, ku
korrata, nagu teevad kõik lapsed, ei tulnud talle pähegi. Me
olime ukse taga peidus ja vaatasime, nii et ema meid ei märganu
kuidas ta vaeva nägi, et poissi rääkima õpetada. Ta oleks tein
ükskõik mida, et aga poja häält kuulda. Meie haarasime sõn
lennult, juba kaheaastaselt oskasime rääkida. Keegi ei raisanu
meie õpetamisega aega! Ja vaadake nüüd seda „tähelaupa", kuid
tal keel kammitsas on! Kuidas ta vaikib, ühtki sõna ei tule suust! N
läheb ikka, kui liiga palju oma lapsega kiitled. Ja oleks, kelleg
kiidelda. Tummahammas! Leidis, kellega hoobelda, ausõna!...

„Tä jonnib," lohutas isa, „seepärast ei tahagi rääkida. Kü
sa näed, et viimaks siiski..." Kuid ka kolmeaastaselt ei saanu
vennake veel sõna suust. Taipas kõike, mõistis sind nagu täismee
„Kuule, laps," ütlesin talle, „ole hea, too mu müts, jätsin ta, mul
tundub, köögiukse taha järile!" — ja ta ruttas jooksujalu se
tooma, läks otseteed sinna, kuhu ma oma jutu järgi olin sel
unustanud, sest ta oli loomult väga sõnakuulelik. Ei, vaimust vae
ta polnud, seda võis igaüks näha; ta paistis isegi arukam j
terasem kui teised temavanused lapsed. Nii näiteks aimas ta, e
me tema peale hammast ihume, ja oli valmis tegema, mida tahe
et aga meile meelt mööda olla. Ja kui me talle head olime, oli t
rõõmust lausa segane. Ta oli nagu koer: silita teda ja sa näed koh
kuidas ta sinuga miilustama hakkab...

4.

Siis tuli suvi. Õhtupoolikuti käisime loomadega karjas. Väike
vend hakkas meil kannul käima... Käratasime, et ta meil jalus
kaoks, andsime isegi laksu, kui teisiti temast lahti ei saanud
Ja nähes, et meie, tema suuremad vennad, poisist eriti ei hoolinu
tegid teised lapsed niisamuti. „Eest ära, tumm," kärkisid nad, „är
jää meile jalgu!" Kui me pimesikku mängisime, peitis ta en
meiega koos kitsemurakapõõsaste taha, kriimustas käed ja nä
katki, ei nutnud aga kunagi; mis ka juhtus, ta ei kõssanudki

nii väga tahtis meie seltsis olla. Harjusime teda käsutama, nii
nagu käsutatakse teenijat, kes peab sind kuulama, ega tohi
vastu rääkida. Ise istusime varjus, teda aga saatsime loomi
ajama või hobuste eest hoolitsema. „Kuule, tumm," hüüdsime talle,
mine vaata, mis selle härjaga on, kes maisipõldu läks. Aga
ära talle ligi mine, tal on niru iseloom, võib sind puskida. Äkki
võtab kätte ja tõstab su, koba, nagu sa oled, sarve otsa... Vaata
seda lehma, kes Fărăşi Mitru heina läks, aja ta kähku tagasi,
et mul ei tuleks peremehega õiendada. Ma läheksin ise, aga
mul on ork päkas, vaevu saan käia." Tema aga jooksis ühte-
jalu, kandis hoolt, et kõik saaks tehtud, nii nagu me käskisime.
Ta püüdis kõigest väest meile meelt mööda olla, et me tema
vastu lahkemad oleksime.

Ühel päeval, kui ta niiviisi kord ühe, kord teise looma järele
jooksis, komistas ta puujuure otsa, kukkus ja lõi pea vastu
kivi. Ta sai nii kõva lopsu, et veri hakkas jooksma. Kas oli tal
valus või ehmatas teda veri, aga ta puhkes äkki nutma. Lamas,
pea vastu põlvi, ja nuttis pööraselt; vaatas meie poole, oodates
head sõna või lohutust. Kuid me kõik, nii meie, tema vennad, kui ka
teised lapsed vaatasime, kuidas ta nuttis, ja ma ei tea, miks, aga
kellelgi polnud temast kahju. Me koguni rõõmustasime, nähes,
kuidas ta piinleb ja valust oigab... Ja ta nuttis tummalt, sest
ta ei osanud veel rääkida. Ta kannatas niiviisi vaikselt, ei öelnud
kellelegi, mis tal valutab. Kuid nuttes oli ta meile veelgi vastikum,
nii et käratasime talle, et jäägu juba kord vait...

„Käid temaga ümber nagu kasuvennaga," ütles Florica, „vahel
juhtub, et vennad pole ühest emast või ühest isast ega salli
teineteist, tema aga on teie lihane vend, kas on siis niimoodi
ilus käituda! Kas see on teie arust ilus, mis te teete? Kui ma
näen, kuidas te vilus istute ja isekeskis sosistate, ütlen ausalt,
ma ei tea, mis ma teiega teeksin, ma ei salli teid silmaotsaski!
Küll ma tean, mis ma räägin, ega ma niisama tühja jahvata, poleks
ma seda ise kuulnud, siis oleks teine asi, aga kuulsin oma kõrvaga,
mis lollusi te suust välja ajasite, sina ja need kaks! Nii või
teisiti, see on saladus, see on minu asi! Kas siis mina süüdi olen, et te
mind ei näinud? Küllap ma juba varju hoidsin, et te mulle peale ei
satuks. Ma tahtsin teada, mis loba te omavahel siis ajate, kui
meid, tüdrukuid, juures pole, mis teil siis peast läbi käib. Te
hakkasite võidu hooplema, üks hullemini kui teine, ma pidin teid
kuulates naerukrambid saama. Keegi ei tahtnud alla jääda, et
kuidas ikka tema on teinud ja pannud, küll eest, küll takka, aina
imesta, kui tarka juttu te võite ajada, justkui päris täismehed,
ainult et mitme versta peale paistab ära, kui rumalad ja taipa-
matud te, vaesekesed, alles olete. Kõige kangem mees oli Ionăruţ,
tema suust voolas luiskelugusid üksteise järel, lõputult. Teie-

suguseid võib igaüks ninapidi vedada, kujutate endale ette, n
rohelised olete küll, et kõik on kuld, mis hiilgab. Vahite Ionăru
nagu ikooni poole, suud ammuli... Teie arust kõik just nii oligi, na
ta hoobles. Leidis lollid, kes teda usuvad... Ime küll, kui mõni me
küla või ümbruskonna tüdruk teist narrimata on jäänud. Jä
kuulsin ka sind, Simion, sa polnud parem kui teised, kõik ühe vi
saga löödud! Teie mängite siin täismehi, ja samal ajal peab vae
laps mööda maisipõldu jooksma ja teie loomi taga ajama. Ja kui
siis korrakski kivile istuma jääb, et hinge tõmmata, kukute ko
üksteise võidu kamandama: „Aja lehmad tagasi, kas sa ei näe,
nad kodu poole pöörasid? Ja päike on alles kõrgel, pimedani on ve
aega küll. Rohi oli hea ja neil on kõhud täis, aga kojuminekua
pole veel käes... Jookse neile järele, et nad liiga kaugele
läheks. Aja nad sinna võsasse, olgu seal varjus, kui nad ena
õgida ei taha..." Niiviisi jooksis väikemees edasi-tagasi, vaev
jõudis kõik teie käsud täita.

„Ja kui teada tahate," jätkas Florica, „siis on ka temal nimi na
kõigil inimestel, tema nimi on Marcu, ja kui teie, tema lihas
vennad, teda nimepidi ei hüüa, kes siis veel peaks seda tegema! J
kuidas ma eile Ionăruţi peale vihastasin, paha rääkidagi! „Kuul
tumm," ütles ta, „istu siia minu juurde ja kratsi mu tald
Laps hakkaski kuulekalt talda kratsima, nagu kästi. Ja kui m
nägin, milleks te võimelised olete ja kui kaugele te oma häb
matuses võite minna, tõusis mul veri pähe ja mu kannat
katkes! Olin end küllalt vaos hoidnud, enam ei tahtnud va
olla. „Sind on küll vanakuri sigitanud!" ütlesin Ionăruţile. „Tei
kratsigu sul talda, ju vist on su kõht nii suur, et sa ei sa
kummardada ja ise kratsida. Vanaätike on juba saja-aasta
luud-kondid teisel kanged, mis sa mõtled!" — „Mesilane nõel
mind," hakkas Ionăruţ kurtma ja laiskusest venisid sõnad suu
vaevu ta suust, „nõelas mind talla alt ja see läks paiste, jalg tur
jämedaks nagu palk. Kui katsun tema peale toetuda, käiks na
tuline jutt kerest läbi, nii kõvasti valutab. Eile õhtul läks
Icui jõkke, hoidsin jalga vees, et paistetus järele annaks, kõi
asjata. Valu on nüüd juba üle läinud, aga küll tahaks kratsid
muudkui kratsiks." — „Ja kui sinul sügeleb," ütlesin, „kas on s
teine sulle sulaseks palgatud, et peab sind teenima ja sinu e
hoolt kandma?" Ta läks häbi pärast näost punaseks ja hüüd
väikesele, et see enam ei kratsiks, et ta võib ka ise kratsida e
vaja rohkem tema abi. „Võta parem see lapp ja kasta märja
ma panen paistetusele peale," ütles ta.

Nii käsutate te kõik teda, tema aga kuulab sõna ja püüab te
meelt mööda olla; te ei pane üldse tähele, kui alandlik ja kuulek
ta on. Te ei pea teda üldse inimeseks, teile ei tule mõttessegi,
ka temal on hing, sest kui te mõtleksite, siis käituksite teisi
Kas tema või see põõsas siin, teil ükskama!... Ja kui võõra
sedasi käituvad, pole ime, aga kuidagi ei saa leppida mõtteg

et te kõik kolm nii südametud olete. Millega ta teid on pahandanud, mis halba ta teile on teinud, et te tema peale säärast viha kannate? Selle asemel et tema eest seista, kui teised lapsed talle liiga teevad või teda löövad, ja mitte kellelgi lubada teda solvata — peaksite igaühele ütlema, et see on meie väike vend, ja kes lööb teda, lööb samahästi meid —, kiirustate teie esimestena teda kas sõnade või rusikatega õpetama iga kord, kui teile tundub, et ta küllalt kuulekas pole... Jäta, ole parem vait ja ära ennast õigusta! Mis sa ilmaaegu oma suuvärki kulutad... Ah, oleks minul vend — või vähemasti väiksem õde — siis kannaksin ma teda kätel, ja keegi ei julgeks teda puutuda... Mina oskaksin teda hinnata ega käituks nii nagu teie.

Ja nüüd ole hea, mine eemale, kas sa siis ei näe, et seisad just valguse ees ja sinu pärast ei näe mina, kuhu nõela pista, ei näe hästi õmblust. Ja ega sul olegi vaja mulle nii ligidal seista, kuulen väga hästi, mis sa räägid. Miks ma's kuulma ei peaks, ega ma kurt ole! Sinu pärast torkasin veel sõrme ka — vaata, kui ei usu! —, säärane on minu veri, üksainus väike piste, ja kuidagi ei jää enam pidama. Ei tea, mis veri see mul niisugune on, pole ta soolane nagu teistel inimestel, vaid magus, otsekui suhkruga segatud, ja tumedat värvi, peaaegu must, nii tume on ta. Kui sa ütled, et sinu veri on niisama magus, siis on hea, mis seal halba, tähendab, arvan, et meie vered sobivad kokku. Ime nüüd sina ka, et tunneksid, kui magus maitse tal on? Niisugune on süüta neitsi veri, aga mis ma sulle ikka jutustan, sina taipad kõike, sina tead kõike, nõnda sa ju hooplesid! Kuulsin küll, kuidas sa suurustasid, sulle pole võrdset, aga näe, ühtainust tilka verd imeda, et veenduda, kui magus ta on, sa ei julge! Aga homme-ülehomme, aiman juba, kuidas sa hoopled, et oled minuga seda ja teist teinud, eest ja takka... Kui sul aga tuleb tütarlast kallistada, siis nagu kord ja kohus, seisad justkui post, ei tea, kust kinni võtta... Sa värised, mu armas, on sul külm, või mis sinuga on?... Mine rohkem päikese kätte, kui sul jahe on, seda enam, et hakkas tuult tõstma. Sul, vaesekesel, on nahk märg, las ma kuivatan sul taskurätiga selga, näen juba ette, et saad nohu!... Mitte nii, mu armas, liiga peruks läksid, võtsid tuld, ja ilmaaegu! Ole aga ilusti, kenasti paigal! Sihukesed te olete, inimene annab teile kaastundest sõrme, teie aga kahmate kähku terve käe! Ütle ometi, kuhu see kõlbab! Vähemalt väikemehe ees peaks sul häbi olema, näe, kuidas ta seisab ja meid vaatab. Tahad tal silmad rätsikuga kinni katta, et ta ei näeks, või mis? Muidugi ma häbenen, ma pole mõni sihuke, tead küll! Kuigi ta on väike ega taipa suuremat, vaatab ikkagi, ja ma ei saa muud kui häbeneda. Ole vagusi, kui ma sinuga räägin, kas sa ei näe, et sa last ehmatad, kas sa siis ei näe, et tal on nutt kurgus?... Säärane tuline ma olen, niisugune on mu veri — kuum! Ära saada teda kuskile, ta pole su teener, et teda kogu aeg kamandad, las

ta istub siin, mis sul temaga asja! Mine parem kaevule ja pe silmi, jahuta end maha, oled liiga üles köetud. Sinu venna a võtan ma kaasa marju korjama. Kuidas nad siis küpsed po on küll, isegi üle küpsenud, tänavu on nad õige magusad, ilmad o olnud ilusad, vihma pole olnud palju, nii et on saanud päike küll. Sinul pole vaja tulla, põõsad on sisalikke täis, roheli sisalikke ja usse, need võivad sind ja last salvata! Ja kui mõ neist näeb, et sa nii kangesti kardad, hakkabki joonelt sinu poo roomama! Parem ole siin varjus ja puhka; sulle kuluks ära natuk tukastada ja jõudu koguda. Ega see sulle paha teeks, näen, e oled omadega täitsa läbi... Sisalike eest suudan end ise hoida, po sul tarvis mind kaitsma tulla. Tõsi küll, rohu seest ei paista na hästi silma, sest on lehtedega ühte värvi, ja kui sa ette ei vaat võid neile kergesti saba peale astuda; mis jääb siis vaesel sisaliku üle, temagi kaitseb ennast, nagu oskab. Ja salvab sind hirmu pärast, mitte millegi muu kui hirmu pärast! Enne kui päike loo läheb, saame selle mannergu täis, nii ma arvan! Hüva, tu pealegi ja aita meid, sul pole niikuinii muud teha..."

„Laps on normaalne," ütles mulle arst, „aga millegipärast e taha rääkima hakata. Ja ega tal kiiret olegi, jõuab elu jooksu rääkida küllalt. Tõtt ja valet, kõike! Aega on." Tohter rääkis ala nagu raamatust, teda võis kuulata ükskõik kui kaua, nii ilusas oskas rääkida. „Kuid mulle," jutustas Sofia, „ei istunud tema jut olin liialt mures oma vaikiva lapse pärast. „Ja millal ta si rääkima hakkab, tohtrihärra?" küsisin. „Nüüd on ta juba suu poiss, väikemaarjapühal saab nelja-aastaseks. Teised..." – „Kannata," ütles arst. „Oota... Lase mul nüüd rahus hommiku süüa, palun sind südamest. Teil on rumal komme ikka var valges siia tulla. Inimene pole jõudnud veel midagi hamba all panna..." Ja ta lükkas mu uksest välja. Aga arstil oli õigu Rääkima ta hakkas, nagu arst oli ütelnud, ja ei tulnudki kau oodata.

Meil oli Icui käärus, seal, kus on vanad pajud ja tihe padrik maalapp, mitte kuigi suur, ja kuna ma ei tahtnud sinna üksi minna võtsin lapse ühes, et oleks seltsim. Niikauaks, kui ma mai muldasin (ega ta enam kasvanud, kuid olnuks suur patt maa harimata jätta), jätsin lapse jõe äärde mängima väikeste valget vees ilusaks ümaraks lihvitud kivikestega. Vesi oli madal, ulatu vaevu luupekseni... Ta istus vagusi ja mängis oma kivikesteg mul polnud mingit muret. Kui olin töö lõpetanud, hõikasin teda j me hakkasime seltsis kodu poole minema. Tõmbasin tal mütsike rohkem laubale, et nägu varjus oleks ja nahk valgeks jääks, et s pruuniks ei põleks nagu mustlasel. Õigesti tegin, et mütsikese kaa võtsin, muidu paistaks päike talle lagipähe, see oleks väga hal Lähenes sügis, kuid päike kõrvetas nagu südasuvel. Enam po

kaua oodata, ütlesin endale, vaadates kolletanud maisilehti, hiljemalt nädala pärast alustame koristamist. Me polnud jõest kuigi kaugele jõudnud, kui poeg mulle märku andis, et tal valutavad jalad, paludes tummalt, et ma ta kukile võtaksin. „Sa oled ju nüüd suur," ütlesin talle, „häbiasi, et ema sind peab kandma nagu pisikest titte... Kas sa siis ei näe, et oled raske kui kivi, vaevu jaksab ema sind veel tõsta." Kuid ta ei jätnud mind rahule, sikutas muudkui seelikusabast, nii et mul polnud parata, pidin tema tahtmist tegema... Et teed lühendada, lõikasin läbi külarahva aedade ja kõndisin mõnda aega, laps kukil, ploomipuude all, mille lehed hakkasid kolletama ja kuivama. Ja kui me niiviisi läbi külarahva aedade läksime, hoides, et laps mõne oksaga pihta ei saaks, ei tea, kuidas see juhtus, et tal müts ühe oksa külge takerdus ja ploomipuu otsa rippuma jäi. Mina ei pannud tähelegi ega peatunud, et seda ära võtta. Ja siis kuulsin teda ütlevat (ning ta rääkis niivõrd selgesti, et mu süda seisatas rõõmust ja hing jäi kinni): „Müts... Mul ei ole enam mütsi." Ühe käega osutas ta mütsile, teisega hoidis mul kaela ümbert kinni, et mitte kukkuda... „Ema väike tumm," ütlesin. „Oh sa tummake, tummake, rääkima hakkasid..." Haarasin ta pea käte vahele, surusin vastu oma palavat kukalt ja puhkesin nutma nagu loll. „Ma võtan mütsi oksa küljest ära," ütles laps, näitas käega oma mütsi poole ja rääkis nüüd nagu täismees. Ma lasksin tal mütsi ise ära võtta, ja kui ma tahtsin seda ploomioksa näha, kuhu müts oli kinni jäänud, tegid pisarad mu pilgu häguseks.

Meie, tema vanemad vennad, panime kiriku uksed lukku, et ta välja ei saaks. Võtsime võtmed kaasa ja ronisime vargsi kirikutorni, ilma et ta meid märganud oleks. Mu vend Pavel tormas suurt kella lööma, aga meie ei lasknud, et väike ei aimaks, et ta teada ei saaks, et me tornis oleme, las mõtleb, et läksime koju ja jätsime ta üksipäini, las kohkub. Piilusime läbi põrandapragude, et näha, mis ta teeb... Küll ta alles ehmatab, rääkisime isekeskis, kui kiriku uksele maalitud kuradit näeb! Suurest hirmust püüab ära joosta, aga pole, kuhu! Küllap ta sööstab ukse poole, et rutem kirikust välja saada, kuid asjata, me panime mõlemad uksed lukku, keerasime võtit kaks korda lukuaugus, et oleks kindel, et uksed korralikult kinni on, nii et ta näeb ilmaaegu vaeva! Ja seal, seintel, märkab ta vanakuradit ennast, Saatanat, kõikidest kuraditest kõige suuremat ja vägevamat, nende pealikut, hobusesaba taga ja sokusarved peas, silmad punased nagu kaks laternat, suu sülgab tuld!... Ja küllap ta näeb teisigi kuradeid, igat sorti ja igat mõõtu, suuri ja väikesi, sabad rõngas ja sabad seljas, paksemaid ja kõhnemaid. (Sest ega kuradidki kõik ühesugused ole: neilgi on omad suurusjärgud ja aukraadid!) Suurematel on sabadki jämedamad ja rohkem rõngas, väiksematel jälle sirgemad ja

peenikesed. Las vaatab, kuidas kuradid neid hingi piinavad, k
iialgi ei pea saama paradiisi valgusest rõõmu tunda! Neid, kel
osaks on põleda igaveses põrgutules! Tulise tõrva kateldes! J
kuidas ta ehmub, see väike, kui ta kõike seda näeb; siis tahab t
kirikust põgeneda, aga ei pääse kuidagimoodi välja. Sest me
oleme kõik uksed hoolega kinni pannud. Ta võib linki logista
niipalju kui tahab, asjata!... Põrgutuligi oli seintele maalitu
lõõmavad leegid. Seal põlesid hunnikus nõdrausulised ja uskmatu
kõigi maailma maade patused, tohutud inimkuhjad, millest su
midagi järele polnud jäänud: siin-seal oli veel näha mõnda kä
mõnda ribikonti või rebenenud nahaga jalga, nii et valge lu
paistis; ja ega needki pääse, needki neelab hävitav põrgutuli
...Siin me kõik kolmekesi oleme ja piilume läbi harvade põrand
laudade alla, hoiame hinge kinni, nii kärsitud oleme nägem
kuidas see väike ehmub. Kuid nagu näha, ei lähe meie kärsitu
talle korda. Ka kuradid ja tõrvakatlad seintel ei lähe talle kor
tal pole nende jaoks silmi! Istub kirikupõrandal ja koksib kivi
pähkleid katki. Pähklid on rohelised, ta on nendega oma kä
ja särgi ära määrinud; suure hoolega teeb ta pähkli lah
võtab valge tuuma välja, aga ussitanud ja tühjad viskab eema
Nii kaugele kui silm ulatub, on kogu kirikupõrand pähklipuru j
koori täis... Meie aga tahtsime, et ta seintele maalitud pil
ammulisui vaatama jääks, selle asemel et pähkleid purusta
Kahju küll, et ta nende piltide poole ei vaata, sest oleks, mi
vaadata ja mispärast kohkuda! Mitte ainult küürakad kuradi
vaid ka käsivarrejämedune paradiisiaia madu, kes Eevat paraja
õunaga ahvatleb; madu on ümber õunapuutüve keerdus, pikk sa
lohiseb paradiisi haljas rohus, keel on tal haraline ja siugle
silmad suured ja klaasjad. Vaadaku ta seda kordki, üksainus kor
mitte rohkem, ja tema süda tardub hirmust! Siis tahab ta ä
joosta, aga pole, kuhu!... Ma ei ole veel maininud kooljaid, k
viimsel kohtupäeval üleni mullaste luukarnitsatena haudad
tõusevad, avatud kalmude ees seisavad ja ootavad Lunastajat, k
nad jälle ellu äratakt!
Ja kiriku tagauksele, kust naised pühapäeviti sisse tulevad o
maalitud T e m a, kõige võikam hirmutis maailmas: S u r m, vi
käes! Vikat on veidi kaldu, valmis lille juurelt puruks lõika
Surm astub ükskõikselt, kuhu jalad kannavad, pilk otse ette suu
tud, et näha, kas on veel palju neid, keda võtta ja ära vi
Kui ta ometi vaataks, kui ta näeks kondist ja koledat Surm
küllap ta siis juba kohkuks ja püüaks ära joosta, aga pole, kuhu!
Ta toksib rohelisi pähkleid, puistab puru valgele, puhta
küüritud põrandale laiali. Koored on ta käed ja särgi ära määrinu
Kuid see ei lähe talle korda, ta võtab valge magusa tuuma j
pistab suhu. Kui satub ussitanud pähkel, viskab minema; t
pole aimugi, et kuradid ja kooljad teda kõikidelt seintelt ümb
ringi varitsevad... Meil ei jää muud üle kui teda ise ehmatada, k

ja hirmsaid pilte ei näe ja tähele ei pane! Kui isegi Saatan ja Sarvik teda pagema ei sunni, eks püüame siis meie teda kuidagimoodi ehmatada. Ajame talle hirmu nahka, sest ta on liiga ükskõikne!... Ja siis hakkab mu vend Pavel näuguma nagu kass, mina ulguma nagu marutõbine koer ja Simion toob kuuldavale varese kraaksatusi. Vaatame jälle läbi põrandapragude ja näeme, et väike kohkuski juba, näeme, kuidas ta kärmesti püsti tõuseb — pähklid pudenevad mööda kirikupõrandat laiali —, näeme, kuidas ta sööstab esimese ukse juurde, mille me lukku keerasime, püüab seda avada, kuid ei suuda, näeme, kuidas ta teise ukse poole jookseb, ikka asjata, ja seejärel vastu raudvõredega aknaid taob, aga sealt ei pääse ta miskitmoodi välja, kuuleme, kuidas ta appi hüüab: kutsub meid, oma vanemaid vendi, et me teda päästma ruttaksime; meie aga, selle asemel et teda kaitsta, nagu tema tahaks, oleme tema hirmu nähes naerust kõveras. Hakkame uuesti näuguma, haukuma ja kraaksuma ja kuuleme kirikutornis, kuidas vend linke logistab, et uksed ometi avaneksid ja ta välja pääseks; kuidas ta rusikatega vastu uksi taob, kuid tema rusikad on liiga väikesed ja nõrgad, et purustada raskeid ja vanu rautatud uksi. Ja me rõõmustame väga, piiludes põrandapragudest, kuidas ta nurgast nurka tormab! Kuidas ta meid pisarsilmil palub: „Armsad vennad!“ kisendab ta otsekui surma suus, „tulge ja päästke mind ära, andke käsi ja aidake!“ Meie aga oleme kurdid, me ei kuulegi, mis ta räägib, või õigemini teeme, nagu ei kuuleks... Trambime tornis nagu perude hobuste marruläinud kari, taome raudlattidega vastu seinu või kuhu juhtub; praegu küsin eneselt, kuidas küll surnud haudadest üles ei tõusnud, niisugust lärmi lõime! Ja mida suurema lustiga me märatsesime, seda hullemini ta röökis!

Siis andsin vendadele käsu rahuneda. Nüüd aitab, küllalt, sõitlesin neid. Tulime kolmekesi tornist alla ja leidsime väikevenna meelemärkuseta keset kirikut. Piserdasime teda veega — leidsime altarist kruusitäie seisnud vett — ja kui ta oli toibunud, läksime kõik neljakesi koju.

IV

1.

Ema püsis mõnda aega liikumatult, oodates, kuni lapse hing
mine rahulikumaks jäi, normaalseks muutus ja äratuskella läbi
lõikavast tirinast põhjustatud erutus möödus. Ta kuulis, kuida
mees midagi endamisi pomises, pilk sellel õnnetul kellal, mill
tirin võis surnudki haudadest üles ajada, ja teise külje keera
valmis taas uinuma. Algava kopsupuhituse tõttu oli tema hinga
mine raskem, kiirem ja katkendlikum kui lapsel... Ja kui kõi
olid rahunenud, jäi ema — mitte väga kauaks, kõigest mõne
minutiks — veel voodisse, see oli tema lõõgastus. Ta sulg
silmad ja kuulatas maja sügavat ning häirimatut vaikust. Nartsis
tänava plokkmajas oli ema kõige esimene tõusja, nii et hämu
koiduvalgust, mis läbi allalastud ribikardinate kumas — suve
hakkas varakult koitma —, oli ainult temale näha antud. Mööd
kaubarong, ja läbilõikava karje sarnane vedurivile ning vaguni
vanarauakolin tungisid maja vaikusesse, kuid ei häirinud te
eriti.

Ta mõtles lapsele, kord rahuldustunde, kord kerge ärevuseg
„Ta on viimasel ajal tublisti kasvanud, aga väga kõhnuke,
ütles ta enesele: ta oli eile poega silmitsenud, kui tal kaus
pead pesi. Emal oli kombeks poisil kausis pead pesta, ehk
neil oli vann ja dušš. Poiss oli kausi kohal kummargil, kor
naeris (tal tuli äkki tahtmine emaga mängida), kord tegi iga
suguseid vigureid. Ta oli nii kõhnuke, et võisid tal ribid ül
lugeda, ja habras nagu vitsaraag. „Ma olen nüüd juba suu
küll," püüdis ta ema veenda, „võin ennast ise pesta, sul po
tarvis seda teha. Kriibid mind küüntega, küürid, justkui nühiks
parketti, sul pole raasugi halastust," kurtis ta. Ainult pead lub
ta veel emal pesta, muid kehaosi polnud ta juba aasta ots
lasknud tal küürida. Kui poiss dušši võttis — suveõhtuti, kui t
mängimast tuli, tolmune ja kõrvuni must — või laupäeviti, ku
kogu pere vannis käis, keeras ta ukse lukku, keegi ei tohtinu
sel ajal vannituppa minna. Temagi on nüüd omaette meh
hakatis," ütles ema endamisi heldinult, „ta on viimastel kuud
kasvanud, kõvasti kasvanud!"... Pärast uut aastat haigestus poi
jälle kurgumandlipõletikku ja hõõguva lapse kaenla alla pand
kraadiklaas näitas, et tal on kõrge palavik: kriipsuke alla nelj

kümne pügala. Öösel hakkas poiss sonima, jampsis, rääkis seosetuid, igasuguse mõtteta sõnu. Vanemad ehmusid, nähes, kuidas poiss voodist välja kargas, justkui ajaks keegi teda taga; ta seisatas keset tuba, vaatas vanemaid tühja sõgeda ilmetu pilguga, seejärel hakkas rääkima mingist sügavast veest, mis aina tõuseb ja ta enda alla matab; ta püüdis eest ära joosta, kuid pääsu polnud. „Ma upun," hüüdis ta pisarsilmil ja vehkis kätega, teadmata, mida teeb, „päästa mind, emake, päästa mind, ära jäta mind maha! Ma hukkun!" Ja kuigi see viimane sõna kõlas tema suust õige kentsakalt, polnud emal naerutuju, nii ehmunud ja mures oli ta... Poisil oli seljas pikk valge linane särk, kärmete rabedate liigutustega heitis ta selle ült ja jäi ihualasti, habras, kõhnuke kolmeteistaastane poiss, ja emal oli teda vaadates ta alastioleku pärast pisut piinlik: ta ju teadis, kui häbelik tema poeg on. „Päästa mind, ema, ära jäta mind!" hüüdis poeg ja viskus ema käte vahele, nagu võiks ema üksi teda kaitsta, tema košmaare eemale peletada. Ta oli sedavõrd kohkunud, et puhkes nutma. „Laps on suremas, mis sa seisad ja mulle otsa vaatad, miks sa midagi ette ei võta?" Ja isa riietus kähku, pani palitu selga, mütsi pähe ja saapad jalga ning tormas tulistvalu doktor Chimeti järele; nad olid sõbrad ja doktor elas nende naabruses.

Kui isa oli läinud, rahunes poiss veidi; ema aitas tal riidesse panna; tõmbas tal öösärgi üle pea, seevastu oli tükk tegemist, enne kui käed varrukatesse said. „Ole ema juures," ütles ta last rinnale surudes, ja Marcu rahunes tõepoolest, ei soninud enam, ei vehkinud kätega ega kõndinud sihitult toas ringi. Ta oli nõus pikali heitma ja laskis end lõuani tekiga katta; keha hõõgus endiselt nagu ahi. „Oh, kuidas sa meid ehmatasid," ütles ema, ja Marcu püüdis naeratada. Ema võttis poisi voodi kõrvalt öökapilt lambi ja vaatas tule valgel lapse kurku. „Just nagu poleks enam nii punane kui täna hommikul," ütles ta. „Ma ei saa neelata," sosistas Marcu ja hakkas vähkrema. „Kurk valutab hirmsasti," kurtis ta, emal kahe käega kaela ümbert kinni hoides. „Tee midagi, ema," palus ta, „võta valu ära!" — „Mis sa arvad, et ma ei võtaks, kui vaid suudaksin!" ütles ema piinatult. „Aga ma ei tea, mis ma teha saaksin. Ma pole arst ja ma ei oska..." Kui arst lõpuks tuli, oli poiss uinunud. „Need mandlid on üsna pahad," ütles doktor Chimet, „nad ajavad alati palaviku üles ja tekitavad organismis mitmesuguseid häireid. Kuid rahunege, pole midagi kohutavat! Kevadel lõikame need välja, pole mõtet venitada. Muidu on teil poisiga pidevalt muret... Katsuge ta äratada, nii et ta oleks täiesti virge, et ta neid tilku, mis ma talle annan, kurku ei tõmbaks..." ütles arst, ja et veenduda, kas poiss on ärkvel, küsis ema Marcult, mida ta Jules Verne'i teoste hulgast viimati oli lugenud. „„Kakskümmend tuhat ljööd vee all"," ütles poiss, „aga ei," parandas ta end kohe, „viimane, mille isa tõi, on mul veel pooleli, see on „Viieteistkümneaastane kapten"..."

„Need tuleb kevadel ära lõigata," otsustas ema, pidades silmas Marcu mandleid, ja hüppas kärmesti voodist välja; ta tõmbas paksu hommikumantli õhukese milanees-öösärgi peale ja läks vannituppa. Alumisel korrusel võttis keegi dušši, märk, et ta polnud enam Nartsissi tänava maja ainus virge asukas: iga teisipäeval sõitis vana õpetajanna proua Prodan esimese rongiga Mănăștiuri — tiiru tegema. Proua Prodan oli hulk aastaid lesk. „Olen peaaegu unustanud, et kunagi abielus olin," tunnistas ta emale... Ta oli tilluke ja pealtnäha luitunud naisterahvas, tegelikult aga väga intelligentne ja haritud. Temaga ajas ema aeg-ajalt hoovis pikad jutud maha; nad vestlesid loetud raamatutest, rajoonikinos viimati nähtud filmidest („Suuri lootusi" käisid nad seltsis vaatamas) ja ka mitmesugustest majapidamismuredest. Ehkki üksik, oli proua Prodan esmaklassiline perenaine: ema kirjutas tema paksust kartongkladest terve hulga koogiretsepte, samuti oli tal tõeliselt kasulikke näpunäiteid piprakaunade hoidistamiseks. Piprapurgid, mis ema suvel sisse tegi, võtsid juba jõuluks hallituskorra peale, seevastu proua Prodani omad säilisid täiesti korralikult lihavõtteni... Ta laenas emale ka raamatuid lugemiseks, need olid hoolikalt taevasinisesse paberisse pandud. „Need on haruldased raamatud," selgitas ta, osutades Cronini ja Maughami teostele, „midagi niisugust tänapäeval enam välja ei anta... Käisin möödunud nädalal linnaraamatukogus," jutustas ta emale, „ja uskuge, olin sunnitud tühjalt tagasi tulema. Vene klassikuid olen juba mitu korda lugenud, aga neid uuema aja kirjanikke huvitab ainult sõda! Mõned romaanid on hästi kirjutatud, need on nii-öelda paeluvad, kuid mulle ei meeldi. Raamat," seletas ta emale, „peab sulle pakkuma ka midagi erilist: looduskirjeldust, peisaaži, veidike armastust," lisas ta kergelt unistava naeratusega. „Ei või öelda, et ma armastusromaane jahin, pole ma enam selles eas, aga romaanis peab siiski juhtuma ka midagi niisugust, mis on teisti kui argielus... Vaata, õnnetused pole minust mööda läinud, otse vastupidi, ükskord, kui mul rohkem aega on, jutustan sulle, mida kõike olen pidanud läbi elama, ja ometi ei meeldi mulle raamatud, kus on juttu vaid sellest, mis elus on inetut. Oled sa Émile Zola „Söekaevureid" lugenud?" — „Ei, ei ole lugenud," tunnistas ema. „Ja ära loegi, see on kohutav raamat," oli proua Prodan nördinud; tema seisukohad kirjanduse ülesannetest olid äärmiselt kindlad, peaaegu vankumatud. Ema asus köögis eelmisest õhtust jäänud klaase pesema; nühkis nuge-kahvleid „Tixiga", kuni need läikima hakkasid. Ta pani iga asja puhvetkappi oma kohale. Nüüd oli väljas juba suur valge. Ema avas akna, paotas seda veidi, mitte ülearu, et kööki tuulutada. Külm õhk, mis talle otse näkku paiskus, peletas viimse väsimuseraasu, selle magusa roidumuse, mis pärast hästi magatud ööd veel mõneks ajaks kontidesse jääb.

Väljas hakkas lund sadama — suuri harvu räitsakaid, üks siin, teine seal. Aken avanes ehitusplatsile, kust — pärast seda

kui maja valmis oli saanud — kasutamata jäänud ehitusmaterjalid olid veel koristamata. Hoovis laiali pillatuna või katusealusesse kuhjule panduna muutus suurem jagu neist kasutamiskõlbmatuks. Torud, mis kogu sügise olid vihma käes ligunenud, hakkasid roostetama, lauad määndusid. Katusealune oli kaetud vana presendiga, mis oli ühest servast lahti tulnud; tuul peksis seda ööd kui päevad. Katusealuses seisid kuhjas tsemendikotid ja kustutatud lubja ämbrid. Tsemendikotid olid lõhki rebenenud ja tsement põrandale laiali puistunud; üks ja teine kandis seda taldade küljes mööda hoovi laiali; ülalt aknast, millest ema välja vaatas, oli näha igas möödus jalgade jälgi ümber poriloikude ja mudaaukude (kõige sügavamatest olid kitsad ja mitte päris kindlad lauad üle pandud). Porilombid hoovis olid nüüd kaetud õhukese jääkirmega; sellele langes valge kohev lumi. Vähemalt seda polnud enam karta, et kõik sopaseks saaks.

Ema nägi, kuidas proua Prodan — kellel oli veel paar aastat pensionini — üle hoovi läks. Karusnahkse kraega mantel seljas, peas karakullmüts, jalas tohutud säärikud (paksu kautšuktallaga), läks ta, veidi ühele küljele kaldu tuubil täis koti tõttu, mis arvatavasti sisaldas kontrolltööde ja tunnikontrollidega koolivihikuid ja muidki õppematerjale, millest ta iial ei lahkunud. Ta käis ettevaatlikult ümber lompide, aimates, kui ohtlik võib olla õhukese lumekirme all peituv jää, iseäranis vanemale inimesele, kelle refleksid pole enam nii väga kindlad. Siiski pidi ta ühel hetkel äärepealt kukkuma. Et tasakaalu säilitada, toetus ta vihikuid ja tunnikontrolle täistopitud kotile, see aga tegi õhus väga kentsaka ja ootamatu kaare. Ta kortsutas kulmu ja hammustas närviliselt oma kitsaid huuli. Heitis hirmunud pilgu käekellale: rongi saabumiseni oli jäänud vaid viis minutit. Kui ta ei rutta — jaam oli üsna lähedal, käeulatuses —, siis riskib ta jälle rongist maha jääda, nagu eelmisel nädalal juhtus, ja just täna, kui tal on nii väga vaja õigeks ajaks kohale jõuda: ta oli seitsmendale klassile, mida ta juhatas, lubanud diaprojektoriga pilte näidata, klassijuhatajatunni teema oli „Rumeenia suured maalikunstnikud". Kuskilt, tõsi küll, üsna kaugelt, kostis juba pikk rongivile, ja proua Prodan hakkas jooksma. Tema eas polnud säärane kross muidugi mõista just soovitav — ta süda oli nõrk, ja vererõhust ei maksa parem rääkidagi!

Nii tegi ema igal hommikul: saatis pilguga neid, kes koidikul majast lahkusid; nad läbisid hoovi, vältides porilompe või astudes ettevaatlikult mööda kitsaid laudu, improviseeritud sildu, mis polnud kuigi kindlad; ta oli igaühe saatuse pärast omamoodi mures, ja tegu polnud väiklase uudishimuga, kaugel sellest, pigem võib rääkida sõbralikust ja siirast huvist ümbritseva maailma vastu, temataoliste inimeste vastu, kellega ema — võib-olla ei andnud ta enesele sellest aru ega olnud sellest ka täiesti teadlik — oli solidaarne... Väga piiratud maailm, tõsi küll, tavaliste inimeste

maailm, nagu öeldakse, tegelikult ainus, mida ema oli tundma ja armastama õppinud. On siis ka teistsugune maailm ja teistsugused inimesed olemas? See on küsimus, mille oleme sunnitud endale esitama. Teisest küljest, kuidas oleks ema nende „teistmoodi inimestega“ käitunud, kuid ta neid oleks kohanud? Kas oleksid neid tundma õppides esile tulnud ka tema veel elutundmiseta halastamatust ja rängast tuleproovist läbikäimata iseloomu teravamad, silumata tahud? Kuidas oleks ema näiteks käitunud suurte sulidega? Pisikelmidest — ainukesed, kellega ema kokku puutus, ja needki polnud tegelikult sulid, vaid viletsad, noh, ütleme, sahkerdajad, kes tahtsid teda tüssata ja alt tõmmata, — möödus ema peaaegu ükskõikselt, neist väljagi tegemata; ainult kerge põlguse vari kõverdas tema kauneid huuli iga kord, kui teda toidupoes või turul peteti. Kuidas ta oleks käitunud, mida ta oleks tundnud, kui oleks kokku puutunud suurte sulidega, seda ei või meie teada, sest ema maailm oli niivõrd väike. Ma arvan, et Sartre, kes oli alati valmis kannatama mis tahes ülekohtu pärast, leidku see aset kas või tuhandete kilomeetrite kaugusel Saint-Germain-des-Prés' kohvikutest, poleks suutnud ema mõista. Naine, kes tundis suuremat muret poja kurgumandlite kui Indo-Hiina valitsuskriisi pärast! Ta teadis nii vähe ajaloo suurtest tapatalgutest! Niisiis oli ta hoopis rohkem mures selle pärast, kust leida korralikku päevalilleõli või maisijahu ja kuidas õigel ajal talveks kartuleid varuda, kui kohutavate ja taevani kisendavate draamade pärast, mis sündisid merede ja ookeanide taga. Võiksime ema karmilt sõidelda — kujutamegi juba ette, kuidas suur filosoof on valmis teda pihuks ja põrmuks tegema, silmitsedes ema halastamatult läbi paksude prilliklaaside, tema võimetuse pärast kõrgemale abstraktsioonitasandile tõusta, kuid me ei taha seda teha (isegi siis mitte, kui riskime sellega kõiki Jean Paul Sartre'i austajaid pahandada!), me hoiame ema kui silmatera, nagu öeldakse. Miks me püüame nii väga hoiduda ema pahandamast ja talle vastu hakkamast? Sest oleme veendunud, et niisugused inimesed nagu ema kannavad kogu maailma raskust ja just tänu nendele püsib maailm ja kestab elu, olgu ta kui tahes halastamatu ja täis loodusõnnetusi — tuult, vihma, rahet —, mis püüavad Maa rahu ja turvalisust häirida. Prantsuse filosoofi kriitilise ja väga range — ja miks ka mitte veidi põlgliku? — pilgu all võib ema, vaeseke, iga hetk pea kaotada! On emal siis midagi vastu panna neile kõrgetele ja sügavatele ideedele, neile hiilgavalt väljaarendatud loogilistele, ühegi lüngata ja veenvalt seostatud teooriatele, suudab siis ema nii võimsatele väidetele vastu seista? Jõudude vahekord on nii ebavõrdne, et võiks arvata — emal ei jää muud üle kui vaikida ja iseenda piiratust ja kitsarinnalisust häbenedes nurka tõmbuda, jätkata sukanõelumist ja mõtelda lõunasöögile, küsida endalt, kas mõni kondike võiks asendada liha, nii et nuudlisupp tuleks piisavalt maitsev (keedetud nõnda, nagu tema oskab, ohtra

porgandi ja maitserohelisega). On siis see tagasihoidlik, vähenõudlik ja tühine eksistents kõik, mida emal on vastu panna mehele, kes on kirjutanud „Olemise ja mitteolemise“? Kas pole seda liiga vähe? Kust siis emal selline enesekindlus, veendumus, et tolles „mõttevahetuses“ tuleks lõppude lõpuks ikkagi tema võitjaks? Hulljulgus, julgus väidelda, vaielda, mitte nõustuda temaga, suurima prantsuse filosoofiga Voltaire'ist tänapäevani (nagu teda pärast surma õigusega nimetama hakatakse), tuleb tunnistada, see hämmastab meidki, ühtlasi, mis siin salata, teeb see meile rõõmu. Mõnikord, tõsi küll, püüame ema peatada, kuni pole liiga hilja, sikutame teda varrukast (muidugi mõista äärmise taktitundega), enne kui ta naeruväärseks muutub, soovitame tal kapituleeruda ja relvad maha panna oma vaieldamatuses hävitavate argumentide ees, mis on filosoofi poolt unitaarsesse ja koherentsesse süsteemi seatud, näitame talle seega, kuivõrd sõge ja lõppude lõpuks lapsik on tema otsus Sartre'iga vaielda. Meenutame hirmuga filosoofi jahmatavat väitlusvõimet ja -viisi, millega ta alati on suutnud vastased nokauti lüüa. Sellest tuleks tõeline veresaun, ütleme endale suurima murega. Niisiis, me jälgime hinge kinni pidades d u e l l i käiku, duelli, mis paljuski sarnaneb keeruka kaardimänguga, ja kaart, mille ema kindlal ja hoopiski mitte väriseval käel lauale paneb, on tõeline trumpäss, alati võidukas kaartide kaart, mida on võimatu lüüa! Niisiis, kui prantsuse filosoof hakkab arendama tervet filosoofilist süsteemi, tuginedes sügavamõttelistele ja veenvatele tsitaatidele omaenda teostest, — „Näed,“ ütleb ta emale, „kuidas ma inimkonna saatuse pärast mures olen!“ —, hakkab ema, veidi ähmis, lausetega, mis pole just raamatust võetud, rääkima oma pojast, kes, näe, alles möödunud nädalal sarlakitesse jäi. „Ma olen mures, et tüsistusi ei tuleks,“ ütleb ema, ja Sartre naeratab, sest tema mure on palju suurem ja üldisem: tema muretseb, tema v a l u t a b s ü d a n t terve maailma saatuse pärast! „Kogu inimkond on haige,“ ütleb filosoof. „Kannatad sa tõesti?“ küsib ema suurelt filosoofilt imestunult. „Ja mida tähendab niimoodi üldiselt kannatada?“ küsib ta veel ja paneb kaalul (kuidas ja kust see kaal välja ilmus, seda peaksime põhjendatult küsima emalt, kes on kõik aegsasti valmis pannud, andes tunnistust suurest leidlikkusest ja kavalusest) ühele poole armastuse sarlakihaige poja vastu, teisele poole aga paneb Sartre oma armastuse kogu maailma vastu; ja nüüd, ema vaekauss vajub tublisti allapoole. „Ma teadsin, et nõnda läheb,“ sõnab ema ja naeratab võidukalt Sartre'ile. „Raskem kaalub kergema üles,“ ütleb ta ja püüab filosoofi veenda, et kaaludel mingit sohki sees ei ole; filosoof aga kaob, kaenla all oma käega kirjutatud tüsedad köited.

Pärast seda, kui filosoof oli olematusesse haihtunud, ei jäänud emal muud üle kui oma tühiste ja tähtsuseta murede juurde tagasi pöörduda: talle meenus, et Marcu saapa konts oli lahti, meenus

pesu, mis ootas pesemist, ja meenus tulele pandud piim, mi tänu ema liialt pikaks veninud vestlusele Sartre'iga oli arvatavasti üle keenud. „Peab ruttama," ütles ema veel. „Ees on üks raske matest päevadest, mina aga istun siin ja lobisen filosoofidega." Talle tuli meelde, et lõuna paiku peaks minema lihapoodi se liha ostma. „Küll kukkusin jutustama, ja pidin äärepealt kõige tähtsamad asjad unustama," heitis ema endale ette.

2.

Plokkmajas oli kaheksa korterit — neli kahetoalist ja ne kolmetoalist. Alumisel korrusel trepikojast vasakul elas perekon Constantinescu. Mees oli kalapüügi- ja jahitarvete kaupluse müüj naine tegeles õmblustööga. Kuna tal polnud luba, töötas ta sala ja teenindas ainult väga ontlikke ja usaldusväärseid klient Mees oli tõmmu, massiivne, kõmiseva bassihäälega. Tema silm olid leebed ja lapselikud ning kes teab mis põhjusel oli alati musta riietatud; naine oli tilluke, nääpsuke, käbe ja koh tavalt jutukas. Lausus sõna, ja unustas kohe. Seisis, käsi lin avas aeg-ajalt ukse, ise seda märkamata, ja — reflektoor liigutus! — pani kähku jälle kinni. Ta oli alati kõigega kur mis linnas toimus. Halvad uudised — surm, haigus, enesetap katse — teda suurt ei erutanud. Ta oli emalegi ühe kleidi lõigan et tal aga kogu aeg kiire oli, ei läbenud ta enne tööleasum mõõtu võtta ja lõikas ema suureks meelehärmiks valesti. Tah emale teist riiet asemele osta; et aga üldiselt on soovitav naabrit võimalikult häid vahekordi hoida, ei võtnud ema temalt mida Trepikojast paremal, alumisel korrusel kahetoalises korter elas keemiainsener. Ta oli poissmees, ja tüdrukud, kellega õhtuti „korsole" ilmus, olid emantsipandid, kellel, nagu öeldak „turukeel" varnast võtta. Seelikud olid neil kas liiga pikad v liiga lühikesed, kuidas mood nõudis, juuksed kas liialt blondeerit või liialt mustaks värvitud; nad jumaldasid kas tvisti v rock'n'rolli — inseneri magnetofon üürgas vahetpidamata mo said meloodiaid naabrite pahameeleks, kes seetõttu puhata saanud. Suviti olid tüdrukud kõik tugevasti päevitunud. (Kui ne küsiti, kuidas nad mere ääres aega olid veetnud, kukkusid n igaühele, kel vaid mahti neid kuulata, oma arvututest seiklust pajatama.) Ühesõnaga, „elutüdrukud", keda insener pidevalt va tas, „lappas läbi", nagu ta sõpradele kuulutas, suutmata üheai juurde pidama jääda. Kahtlemata oli insener neid mehi, k nimetatakse ekstsentrikuteks; talle meeldis end nooremana näid (ta oli nelikümmend täis), talvel käis ta aina nahkjopega, su jälle nähti teda ühtede ja samade velvetpükstega (välismaa mud ta kandis ka kirevaid särke, kaelas aga rippus tal kuldk (ilma medaljonita). Suvel võis teda näha, lohvad jalas, ratt hiljaaegu avatud termaalveeujula poole väntamas. Juuksed hak

id tal halliks minema ja et seda varjata, laskis ta need hästi lühikeseks lõigata...

Teisel korrusel, trepikojast paremal elas arvukas ja üsna kära-rikas perekond — laste tõttu, keda oli arvult neli ja kes väsimatult ringi jooksid; trampisid lakkamatult treppidel või tagusid maja palli. Neid oli neli poissi, vanuselt kümne-viieteistkümne aasta vahel, kõik neli tulipunase peaga (poiste ema oli ungarlanna, tema nimi oli Beji, ja poisid olid juuste poolest temasse). Kuna ta ei osanud hästi rumeenia keelt, kordas ta kogu aeg vaban-davalt: „Pahad, pahad, lapsed, lapsed!" Muidu oli ta äärmiselt sõbralik ja lõbus naine. Tema mees, naisest hulga vanem, oli sõjas ühest käest ilma jäänud ja töötas laos öövahina. Teise korruse kahetoalises korteris elas vana autojuht — tal oli kõigest paar-kolm aastat pensionini — ühes naise ja pojaga, ilusa ja pika, aga vaikse ja tagasihoidliku noormehega. Poeg oli varsti pärast sõjateenistust abiellunud inetuvõitu ja tüüaka neiuga, kelle nimi oli Minodora. Ilmselt oli ta naisevõtuga kiirustanud, sest paistis — arvustades tülide järgi, mis puhkesid mis tahes kellaajal, nii päeval kui öösel, ja kogu maja kõlama panid —, et nad ei saanud omavahel läbi. Dorini häält — nii oli noormehe nimi — polnud, tõsi küll, eriti kuulda, seevastu tungis Minodora hääl, terav ja eriliselt kile, läbi hoone õhukeste ja üsna kehvasti isoleeritud seinte kõige alumisest korrusest kõige ülemiseni välja. „See madu paneb ta elusalt nahka," arvasid naabrimehed, mõistvalt ja kaastundlikult pead vangutades: Dorin pole ometi könn, ja näe nüüd saatust, et just tema pidi säärase naise otsa komistama, oh häda ja viletsust! Ega naisedki Minodora poole hoidnud, nemadki olid noore abielu-mehe leeris, ainsa süüdistusena leiti, et ta on ülearu pehme, laseb end jalge alla tallata... „Kui minu oma sedasi käituks!" raiskisid mehed pead vangutades ja huuli kokku surudes, ja lõid kõik noorest, naise poolt ärapiinatud mehest lahku. „Mis te arvate, miks ta niiviisi teeb?" küsisid naised. „Sest tal on, kelle kallal norida! Oleks minu oma Dorini asemel, küll ta siis mulle näitaks ja vana..." Kuid tülid lõppesid täiesti ootamatult. „Nõnda on see, kuni asi uudne. Kulutasid veidike teineteist, nüüd harjusid ära," võisid majaelanikud viimaks ometi kergendatult hingata. Kõigil oli skandaalidest isu täis, kõik vajasid rahu ja vaikust. Noor abielumees läks varahommikul tööle — ta oli vagunidepoos lukksepaks —, saatjaiks kõigi majaelanike mõistvad ja kaastundli-kud pilgud. Kui inimesel on mure — ja kas võib olla veel suuremat muret kui halb ja riiakas naine? —, siis on hea teada, et oled tema kõrval, et mõistad tema kannatusi ja valu, arvasid naabrid. Aga teiste mõistev suhtumine häiris noort abielumeest. Ta hakkas naabritest eemale hoiduma. Et majaelanikke vältida, harjus ta ao hakul depoosse minema, peaasi, et kellegagi kokku ei juhtuks. Sest ta armastas Minodorat ja teiste vaenulikkus naise vastu ei meeldinud talle... Mitte ainult

tülid polnud lõppenud, nagu juba ütlesin, vaid ka Minodo kes oli parfümeeriakaupluse müüja, oli läbi teinud ootama metamorfoosi. Tusasest ja mornist noorikust, kes ta kogu a oli olnud — terve maailmaga vaenujalal, eelistas ta naabrit mööda vaadata, et aga ei peaks neile tere ütlema —, oli muutunud lahkeks ja väga rõõmsameelseks olendiks. Tema, k alati oli riietunud, kuidas juhtub, hakkas oma välimusele eril rõhku panema. Hakkas kandma kõrge kontsaga kingi, kireva nailonpluuse, siidsukki, ühesõnaga — muutus peaaegu tundm tuseni. Nüüd nähti, kuidas ta trepist üles minnes endamisi naera või isegi mõnda moodsat viisi ümises! Paistis, et iga päeva muutus mitte ainult nii-öelda karakter, vaid ka välimus (ja se korda ei pea me riietust silmas); ehkki ta küll üleöö kaunitariks saanud (niisugused metamorfoosid sünnivad ainult muin juttudes, mitte tõsielus), polnud Minodora enam hoopiski ine nii tema nägu kui ka keha omandasid teatud naiselikkuse, m ta endisele olemusele nii võõras oli olnud. Sellisena, nagu ta nü välja nägi, võis ta mõnes mehes huvi äratada. Teda tähel panelikumalt silmitsedes avastati näiteks, et tal on ilusad jalad j üsna peenike piht. Minodora pingutused esile tõsta kõike, mis tem oli ilusat, olid ilmsed. Näis, nagu tahtnuks ta alustada tõel rünnakut kõigi nende vastu, kes põikpäiselt keeldusid tunnistam tema üha ilmsemaid naiselikke jooni. Oli ehk Dorin suutn äratada Minodoras naise? Oli ehk tema kõigi nende ootamat muudatuste põhjustaja? Oleksime ühes kõigi majaelanikega val sellele jaatavalt vastama, kui meie kõrvu poleks paraku kostn kumu, millele peame tahes-tahtmata mõningat tähelepanu o tama. See heidab kõigile üllatavatele muudatustele, millest eesp juttu oli, hoopis uut valgust. Minodora oli tõepoolest armun (teisiti ei võinud see ollagi), ent mitte omaenda abikaasas nagu olnuks soovitav ja ootuspärane, vaid hoopis võõrasse mehes Peab tunnistama, et Minodora väljavalitul, kellele ta kogu o ohjeldamatu armastuse välja valas, oli esimene noorus juba selj taga; see oli vanapoolne ja mitte eriti esinduslik tüüp, kui n võib öelda: silmatorkavalt kiilas, väikest kasvu ja väga lühike jalgadega paksuke. Tüüp, kes seega polnud mingi Adonis, ja o pealegi veel abielus, kolme täiskasvanud lapse isa, polnud arm keseks — võimeliseks äratama Minodora uinunud naiselikkust just kõige sobivam. Iga juhul nähti neid koos „Pärnapuu trahteri hiljuti avatud restoranis, lõunat söömas (kõrgete hindade tõttu o see restoran enamasti inimtühi) ja Marius — nii oli kino „Moder direktori, Minodora armukese nimi, — tellis pärast ohtra pun veiniga niisutatud lõunasööki šampanjat ja aprikoosikeedis lehttaignarulle. Valgus kustus, kõlas triumfimarss „Aidast“ j kelner kandis nende lauale salapärasesse sinakasse leeki mähkun lehttaignarullid. Kui valgus taas süttis, kutsuti viiuldajad, et n Minodora kõrva ääres ta lemmikromansse mängiksid. Et sol

ei osanud romanssi „Valge kaserist“ tervenisti, laulis Minodora viimased read üksi, pisarsilmi, ja tema kristalne hääl kutsus kõikides vaimustuse esile. Kino „Modern“ asus parfümeeriakaupluse vastas ja mitu korda päevas jättis Minodora oma kolleegi üksinda — niikuinii polnud poes suurt tungi — ning „lippas“ vastasmajja vaatama, „mis film tuleval nädalal jookseb“. Nii vähemalt rääkis ta Mihaelale — pikakasvulisele kõhnale, kottis silmaalustega tüdrukule. Tagasi tuli ta kolleegi tunnistust mööda erutatuna, nägu õhetav ja juuksed sassis. Seesama kolleeg pani tähele, et iga kord, kui Minodora pärast niisuguseid ärakäimisi ostjatele odekolonni või šampooni ulatas, värisesid tal käed... Nagu harilikult juhtub, oli viimane, kes Minodora seiklustest teada sai, tema mees, noor lukksepp Dorin. Kõikide majaelanike üllatuseks ei järgnenud tüli ega valjuhäälset sõnelust. Ei olnudki muud, kui et ühel päeval — teisel või kolmandal pärast seda, kui noormehele kogu lugu selgeks oli saanud, — kadus Minodora majast igaveseks. Kadus, nagu poleks teda kunagi olnudki, nagu poleks iial olnud ei esimeste pulmajärgsete nädalate tülisid, ei sellele järgnenud kuude kirevaid pluuse, ei kõrgete kontsade kõpsumist trepil ega tasa ümisetud meloodiaid. Ja me tundsime tema kadumisest suisa rõõmu! Ehkki meil pole vähimatki kavatsust teha neljakorruselisest majast, kus ema elas, väikest heade inimeste paradiisi, puhast ja helget maailmanurka — ei, säärast klantspilti pole meil mõtteski maalida! —, ei saa ometi jätta märkimata, et niihästi Minodora esimese perioodi hüsteerilised plahvatused kui ka järgmise ajajärgu kiretuhin andsid justkui liiga tugeva aktsendi, lisasid karjuvaid värve lõuendile, kus üldiselt polnud kohta eredatel toonidel... Palju raskemini elas poja õlgadele langenud muresid üle noore lukksepa ema. Mõnda aega ei näidanud ta end inimestele, ja kui läks sisseoste tegema — keegi ju pidi poes käima —, siis olid tal silmad nutetud ning ta püüdis naabritega rääkimisest hoiduda. Tihtipeale läksid isa ja poeg seltsis tööle, poeg depoosse ja isa (kui talle hommikune vahetus juhtus) garaaži, kus ta pidi auto vastu võtma. Kummalgi oli kaenlas väike, ajalehepaberisse mässitud toidupakk. Nad olid peaaegu ühte kasvu ja teineteisega väga sarnased, ainult autojuht oli veidi priskem ja juuksed tema meelekohtadel hakkasid halliks minema...

Samal korrusel, naaberkorteris, elas hambaarst. Tema naine oli juba kaks aastat surnud, kuid nad olid teineteist nii väga armastanud, et mees ei suutnud elukaaslase kaotusega kuidagi leppida. Mehe nimi oli Christian Foiaş, ja igal pärastlõunal — kella viie paiku — tegi ta kesklinna pargis pikki jalutuskäike; õhtuti oli tal restoranis „Central“ laud tellitud (kõrvalises nurgas, orkestrist võimalikult kaugel). Ta tühjendas vaikselt, sallimata oma lauas ühtegi „sissetungijat“, pudeli veini (tema enda väljenduse kohaselt oli see tembitud „pleek“, milles oli rohkem gaseeritud

vett kui veini), ja kui kell kirikutornis (kirik asus restora
vastas) üksteist lõi, kutsus kelneri, maksis arve (alati ühe ja sam
ning lahkus restoranist. Ta oli linnakesse elama asunud umb
kolm aastat enne pensionileminekut. Liikus kõmu, nagu oleks
poliitilistel põhjustel vangis istunud, kuid midagi täpsemat
teatud, arstil polnud eriti palju sõpru, kellele südant puista
ta oli väga hea, kõikide poolt hinnatud stomatoloog — en
pensionileminekut oli tema kabineti ukse taga alati olnud järj
kord —, ta tegi hea töö ja võttis vähe raha: „Mulle piisab selle
mis ma teenin. Ütleme, et ma teeniksin palju raha! Mida kurad
ma sellega peale hakkaksin! Tänapäeval on rahaahnus lolluse märk
Ahnitsejad on enamasti keskpärased inimesed, väiklased ja eb
intelligentsed. Vaadake ringi ja öelge, kas mul pole õigus, kas po
nõnda. Isegi meil polikliinikus olen seda märganud. Mida rumala
kujutlusvõimetum ja keskpärasem on arst, seda ahnem raha pea
Kui tal juhtub muidki huvisid olema, kui ta loeb raamatuid, kuul
heliplaate või siis on lihtsalt sisse võetud oma arstikutsest, huvit
raha teda vähem. Võtame nad järgemööda läbi, ja küll te näete,
mul on õigus!..." Niisugune oli doktori kreedo, mida ta igal võim
lusel kuulutas patsientidele, õdedele, kolleegidele (neile, kellest
lugu pidas), kelneritele — kui restoranis arvet maksis —, maj
naabritele, kui nendega kevaditi maja ees juttu puhuma juhtu
Päikesepaistelistel päevadel istus doktor Foiaş alati ühel ja sam
pargipingil ajalehekioski vastas ja luges prantsuskeelseid romaan
äratades sellega ametiisikutes kahtlust ja antipaatiat: nad ruttas
teda tembeldama reaktsionääriks (ringi liikus ju ka ähma
kõmu tema vangla-aastate kohta) ja kosmopoliidiks, kellele küll
dasel määral ei meeldi meie tänapäeva reaalsus. Tema kiindum
muusikasse avastati veidi hiljem, siis, kui tema, linna kiru
doktor Müller, muusikaõpetaja Coriolan Bădescu, kes veidi kogele
kelle muusikaline kuulmine aga oli erakordne, ja suure nina
preili Liliana Comiş, haritud vanapiiga, kvarteti moodustasid
isegi publikule esinesid — nad esitasid Schuberti „Forelle" —
olgugi et kuulajad igavlesid; uudishimu oli neid suurel hulg
kokku toonud, kuid nad ei suutnud tõsist muusikat sugugi taluda.
Kolmanda korruse olid hõivanud noored: trepikojast vasak
elas Mimi, juuksurineiu, kes alati välismaa hilpe kandis, sest ta
oli Viinis onu, ema vend, kes saatis talle iga kuu paki; osa saadu
kleitidest ja pluusidest müüs ta maha, kuid kõige hinnalisemat
asjadest oli tal raske loobuda. Need jättis ta endale, šokeerid
kõiki oma elegantsiga, ei vähem ega rohkem kui ehtne viinlan
Mimi oli hull meelelahutuste järele. Ühelegi peole ja koo
viibimisele ei jäetud teda kutsumata! Ta oli linna esime
rocki- ja tvistitantsija. Mimi oli alati valmis sind uue tant
saladustesse pühendama, ise sealjuures kannatlik ja hoolitse
Ta ei olnud silmapaistvalt kaunis, näojooned olid küllaltki tav
lised, aga tal oli ilus keha, mida paljud ihaldasid, tehes muidu

vastavaid vihjeid, veendunud, et lähevad kindla peale välja. Kuid Mimi kohtles kõiki ligitükkijaid ühtmoodi, andes liiga agaratele meesterahvastele mõista, et esialgu pole neil küll vähimatki lootust, sest tema eelistab tantsida ja meelt lahutada ega soovi nendega voodisse minna... Kindlasti polnud ta „nunn", kuid ilmselt oli ta nende seast, kel on õnne. Kõike toimetas ta väga diskreetselt — tingimus, mille Mimi esitas äärmise otsustavuse ja vankumatusega: Mimi kandis hoolt oma reputatsiooni eest, oli kaine mõistusega ja mitte põrmugi sentimentaalne. Ühelainsal korral, siis, kui ta tuli mere äärest, olles päevitunud ja päikese käes heleblondiks muutunud, kuulutas ta valjuhäälselt, et oli lihtsalt teinud seda, „mis pähe tuli". „Seiklused, mu armas, seikluste otsa," rääkis ta särasilmil. Ootamatu avameelsus, mida ta hiljem kahetses: linn oleks just nagu oodanudki, et ta midagi niisugust ütleks. Välkkiirelt hakkas levima igasuguseid kuuldusi. Liikus isegi kumu, et ta olevat rasedaks jäänud, täiesti alusetu ja tühi jutt. Mimi piht oli niisama peenike nagu ennegi ega tahtnud mingi hinna eest jämedamaks minna, nagu mõned ahnitsejad soovisid. Mereseiklustel, millest ta nii suure vaimustuse ja naudinguga oli jutustanud, polnud paljude väiklaste ahnitsejate suureks pahameeleks mingeid tagajärgi.

Teises korteris elas noor abielupaar — perekond Roca —, mõlemad õpetajad, naine andis rumeenia keelt, mees matemaatikat. Neil oli ka laps, haruldaselt armas tüdrukutirts, nüüd juba algkooli esimese klassi õpilane. Hommikuti lahkusid nad üheskoos kodunt, tüdrukuke kargles trepil, hüppas kaks astet korraga. „Inimesed magavad," kutsus noor ema teda sosinal korrale. „Niisiis trampides äratad kogu maja..." Talvel viisid nad last kooli kelguga; väike punapõskne kubujuss nägi välja nagu elus nukk. Tüdruk oli jutukas ja sõbralik ning laskis majaelanikel end meeleldi hellitada. Kui ta mumpsi jäi — raskel kujul, igasuguste tüsistustega —, siis elas kogu maja seda üle. Arst käis mitu korda päevas, ronis hingeldades — tal oli algstaadiumis astma — trepist üles kolmandale korrusele, ja korteri ukse taha jõudnud, vajutas ühe käega kellanupule, teisega aga võttis taskuräti ning pühkis näolt higi. „Pole põhjust nii ehmunud olla, proua..." kostis arsti hääl, siis sulgus uks tema taga... Ühel päeval kohtas arst trepil Mimid; noor juuksurineiu tuli parajasti postkontorist, kaenlas pakk, mille oli muidugi mõista saatnud ta Viini onu — ja samas trepil võttis arst tema käe isalikult oma kortsulisse vanainimesepihku ja kuulutas head uudist, mis peagi terves majas ringi tegi: „Ta paraneb," ütles arst. „Nüüd ei ole enam mingit ohtu. Ta saab terveks..." Viimasel korrusel oli Marcu vanemate korter kõrvuti õpetajanna, proua Prodani omaga... See oli maailm, kus elas ema, maailm, kus leidus igat sorti inimesi, kes ometi olid üksteisega nii sarnased. Lähemal vaatlusel — nagu me teha püüdsimegi — hakkavad ühised jooned kahanema ja erinevused

ütlevad oma sõna. Küllap oleks meil väga raske leida sarna-sust näiteks ekstsentrilise ja elumeheliku, kaunitest naiste ümbritsetud inseneri ja härra Constantinescu, halli ja ilmetu mehe vahel, kel kummatigi (arvatavasti kompensatsiooniks) oli sügav ja väga mõjuv hääl (meenutagem, kuidas ta oma kõmiseva häälega „Tere hommikust, naaber..." ütleb), ainult tema võis anda igale sõnale piduliku ja tseremoniaalse kõla. Ka pole vaba, igasugustest eelarvamustest kammitsemata eluviisiga Mimi kaugeltki võrrelda proua Prodaniga, vana õpetajannaga, kes igal teisipäeval esime rongiga Mănăştiuri sõidab, et õigeks ajaks klassijuhatajatund jõuda. Ka ei saa öelda, et härra Foiaş, kes oli elus nii palju läbi elanud, et polnud täpselt teadagi, mida nimelt (meenutagem vaid tema kiindumust Schuberti muusikasse), millegi poolest sarnaneks noore matemaatikaõpetajaga, massiivse ja priske mehega, kes vabal ajal kultuurimaja klubis malet mängimas käis ja oli — muidugi ilma põhjuseta — väga armukade oma abikaasa, pisikese rumeenia keele õpetaja, blondi ja kahvatu naise peale, keda ei peetud ilusaks, kuid kellel mõnede arvates oli seda, mida sarmiks nimetatakse.

On teada, et ainult teatud kauguseșt vaadatuna — lennukist näiteks, igal juhul kuskilt „ülevalt", — on inimesed omavahel sarnased; veidi lähemalt, tavalisest kaugusest vaadatuna, ei sarnane nad üksteisega mitte sugugi. Ja kas pole siis meie kohus, kes me neid ridu paberile paneme, inimesi siiski väga väga lähedalt vaadelda? Selle väikese universumi, nii erinevatest inimestest koosneva universumi (tahaksime vaadelda kõnealuse maja elanikke kui inimkonda miniatuuris) keskmesse katsume asetada ema, kes kogu selle aja, mil meie nii pika kõrvalepõike tegime, aknast välja vaatas, sukanõeluminegi veel pooleli. Ootame kuni ta nõelumise lõpetab, jälgime, kuidas ta niidi hammastega katki kaksab (tal on valged ja terved noore naise hambad) ja kuidas ta, pärast seda, kui on nööpide, niidirullide ja nõelte karbi puhvetkapi sahtlisse pannud, läheb magamistuppa „mehi" äratama (talle meeldis neid niiviisi kutsuda, üheainsa õrnust tulvil sõnaga). Mees, juba ärkvel, istub aluspükste ja särgiku väel voodiserval ja hõõrub silmi, ponnistab, et täiesti virgeks saada. Pikalt haigutades tõmbab ta sokid jalga. „Pane need ära," ütleb ema. „Ma annan sulle teised, puhtad. Ihupesu oleks sul ka tulnud vahetada. Mul on suur pesupäev..." — „Vaata, mis laps teeb," ütleb mees uniselt, ikka veel haigutades. „Ma olen tal juba teab mitu korda käskinud üles tõusta. Võib-olla sind ta kuulab. Mina temast aru ei saa..." — „Sa pead luuletust kordama," ütleb ema range, kategoorilise häälega, mis ei salli vasturääkimist. Mõte luuletusele, mis vaid suurte pingutustega oli meelde jäänud, sunnib Marcut voodist välja hüppama. Tungivad vajadused kihutavad teda vannituppa. Mõne aja pärast kostab klosetist vee pahinat. Ema aitab tal kingad jalga, ja nagu alati on vasakut jalga väga raske kinga sisse suruda. Suurest pingutusest väsivad mõlemad, nii ema kui

Marcu, ning istuvad higistena ja raskelt hingeldades vanade jalanõude kastile köögis. „Las ta kordab enne äraminekut veel luuletust," ütleb isa. „Jäta, ta on seda küllalt korranud," ütleb ema ja puhkeb naerma. „Mis sa naerad?!" küsib mees imestunult. „Miks ma ei peaks naerma," ütleb ema, „ma pole elu sees lobedamat luuletust lugenud! Mina ei oleks suutnud seda pähe õppida, löö või maha. Ja mulle," meenutab ema „on luuletused alati meeldinud: „Ehatähte" ja „Zorabi" teadsin peast. Praegugi pole ma neid unustanud, kui väheke meelde tuletan, võin need teile algusest lõpuni ette lugeda..." — „Hüva, hüva," ütleb isa, „küll sa siis loed, kui me koolist tagasi oleme. Meil tuleb otsekohe minema hakata, muidu jääme hiljaks."

Mõlemad, isa ja poeg, lähevad kooli, mis pole nende majast kuigi kaugel: keeravad tänavale, ja ongi mõne minuti pärast kohal. Kooli ees lähevad nad lahku: isa suundub vana koolimaja poole, kus on algklassid (isa on kolmanda klassi õpetaja) ja Marcu uue, alles aasta tagasi ehitatud koolihoone poole, kus on teise astme klassid...

Ema alustab oma tavalist koduperenaise-päeva: askeldab köögis, peseb pesu, teeb gaasipliidil toitu. Et gaasipliit on väike, kahe põletiga, võtab ema mõnikord appi vana suitsunud priimuse, mida isa ei talu. Isa tunneb petrooleumilõhnast, et jälle on priimus sahvrist... kolikambrist tuppa toodud, ja hakkab sõitlema. „Ühel heal päeval viskan ma selle aknast välja," ütleb ta emale vihaselt... Vaatamata kõigile ähvardustele kasutab ema seda aga ikka edasi. Iseäranis siis, kui on otsustanud mitmeks päevaks toitu teha, ei saa ta läbi lehkava priimuse abita. Muidugi kannab ta hoolt, et see aegsasti, enne kui isa koolist tuleb, ära on koristatud. Ta lööb aknad pärani valla, kuid lõhn on sedavõrd püsiv, et ei kao niisama lihtsalt.

Vaevalt jõuab isa kööki istuda, kui otsekohe taipab, et jälle on priimus välja toodud. „Ma näen, sa kipud ikka viletsusse tagasi," ütleb ta pahaselt. Priimus meenutab isale esimesi sõjajärgseid aastaid, mil see lehkav ja suitsev ese ühestki köögist ei puudunud. Niisugustel priimustel — veidi vähem või veidi rohkem tahmunud kui see, mida ema kasutab, — keedeti igavesi kartuli-, tomati-, oa- või kapsasuppe, samuti makarone, igaühe argipäevatoitu. Priimuse lõhn — sest harilikult ta suitses — segunes tihtipeale kastrulipõhja kõrbenud toidu lõhnaga ja tulemuseks oli niivõrd halb lehk, et kaotasid söögiisu, ükskõik, kui näljane sa olid. Isa oleks otsekui näinud, kuidas suitsevast priimusest tõusvad tahmaebemed köögis ringi hõljuvad, langedes musta ja pahaendelise lumena kõikjale (nagu isa ahastades ütles), hingepõhjani välja. Tõepoolest, neid ebemeid võis leida ka sealt, kust ei osanud oodatagi: kuuma piima tassist või taskurätilt, millega sa nina pühkisid, öösel voodis, säravpuhtalt padjapüürilt — kes oskaks öelda, kuidas need sinna said! — või kirsimoosist; pärast

seda, kui hapukas kirsimaik oli kadunud, jäid need keele teravad kui rauapuru, kleepusid suulakke, kui kohutav! Priim meenutab isale ka petrooleumijärjekordi pimedatel ja külma talvehommikutel. Pereemade lobisemist, kes oma järge oodates i suguseid lugusid jutustavad; aeg-ajalt pahvatavad nad m soolasema nalja peale naerma, trambivad jalgu, et külm neid ei võtaks.

Nüüd peaksime minevikku pöörduma, minema mõned aast tagasi, veidi vanemasse aega, nendesse aastatesse, mil Mar veel ei olnud, niisiis aega, mil noor, äsja kooli lõpetanud ja a teenistusest läbikäinud õpetaja — just parajas abiellumiseas, n öeldakse, — võtab naiseks Marginea küla neiu, too aga on veel vä väga noor — kooli lõpetamisest pole tal veel kolme aasta möödas; habras, äärmiselt õbluke on see neiu, kes mehe soovil välimuselt muutub ja prouaks saab... See muutumine poln kaugeltki kerge, sest jutt ei olnud ainult välimuse muutmisest niisiis, lihtsate körtsikute asemel parima Făgeti õmbleja teht kleit, hulga voltide ja pitskraega; kui kõik oleks sellega piirdun olnuks hoopis lihtsam: muudatused aga olid palju sügavamad. Ü asi on olla muretu tütarlaps, keda kõik nimepidi hüüavad, teine on olla õpetajaproua, külakoolmeistri naine! Muutmist ei vajan ainuüksi soeng: paksude kolme pletiga patside asemel rullide langevad lokid, nagu tol ajal kanti, vaid mõtteidki tuli muu Kuidas sa ilmud külarahva ette, kes sind läbi ja lõhki tunn hoopis uue inimesena! Ja pealegi nii kiiresti, paugupealt. Eh emal tõepoolest läks korda oma uude rolli sisse elada — kindla aitas teda vaist, millega kõik naised on õnnistatud —, tegi ta se siiski üsna kohmakalt. Ta ei olnud loomult ülearu häbelik, k liiga enesekindel ka mitte; kui tal teinekord tekkiski mi esinemisjulgus, oli see alati mõõdukas. Nii et mõni aeg pär abiellumist veenis ta meest mujale üleviimist paluma. Noo naisemehe otsus tekitas hämmeldust ülemustes, kellest vas üleviimine olenes. „Kui sa tahad," ütles talle haridusinspekt (nad olid neli aastat koos pedagoogilises koolis käinud ja tund teineteist hästi), „vormistan sulle üleviimise, aga minu meelest te sa suure rumaluse: selle asemel et äia-ämma juurde jääda veidi varandust koguda — nad on ju alles noored ja võik teid aidata, nägin neid pulmas, paistsid asjalikud ja heal jär inimesed olevat —, tahad sõita mingisse kolkakülla, pärapõrgus Mõtle, et seal pole veel elektrit! Pealekauba viisteist kilomeet raudteest... Oota järgmise aastani, kui sa siis veel ära tahad sõi ja kui mina siis veel inspektor olen, kui mind selleks ajaks väl ei vahetata, annan sõna, et leian sulle midagi inimlikum Midagi, mis oleks tõesti ka sinu vääriline..." Eeltoodud ju ajamine leidis aset kesklinna suveaias, mõne õllepudeli ja vä maitsvate praevorstikeste juures. Kuigi inspektor rääkis üp veenvalt, jäi isa oma otsusele kindlaks. „Ei," ütles ta ja pühk

käeseljaga huulilt õllevahtu, „kui sa saad mulle kohe praegu midagi paremat pakkuda, on väga hea, kui ei, lähen sinna, mul pole valikut. Ei maksa kuradeid seinale maalida, küllap elavad Bîrnaski inimesed, egas ma maailma otsa lähe, pole siin nii väga karta midagi." — „Äkki käib su naine peale, et te siit ära läheksite," ütles inspektor, täiesti juhuslikult tõtt tabades. „Kas võtame veel õlut või on sul kiire?" tegi noor õpetaja teist juttu. „Õlut rohkem võtta ei saa," lausus inspektor ja vaatas närviliselt kella. „Niigi olen istungile juba hilinenud. Loodan, et ka teised hilinevad, nii et pole häda midagi..." sõnas ta lauast tõustes. „Mina jään veel veidikeseks siia," ütles isa, „ootan oma naist. Ta läks õmbleja juurde kleidiproovi." — „Arvesta, et sa oled üle viidud," ütles inspektor enne lahkumist ja patsutas talle sõbralikult õlale. „Aga kuula, mida ma sulle ütlen: sa teed vea, pärast kahetsed, küll sa näed." — „Muidugi teen ma lolluse," tunnistas isa endale sisimas, saates oma endist õpingukaaslast pilguga. „Aga kui tema on selle endale pähe võtnud, pole parata, pean teda kuulda võtma..."

Ema vanemad ei saanud nende Bîrnasse kolimise tõelist põhjust kunagi teada. Nad olid veendunud, et „halvad inimesed" olid noori töödelnud, ning nende kahtlus langes ühele või teisele külaelanikule, kes nende tütre õnnele kade oli. Olid ju paljudel vallalised tütred, ja nemadki oleksid noort õpetajat koduväiks tahtnud. „Maailm on õelaid inimesi täis, pole ruumi hingatagi," arvasid ema vanemad ja vangutasid nördinult pead. Praegusel ajal tarvitseb vaid poetada sõna seal, kus vaja, ja pahandus ongi käes. Kuni uuritakse, kas see sõna vastas tõele või mitte, kulub aega..." rääkisid nad suure südamevaluga.

Niisiis hakati pakkima: alustati söögitoast, mille sisustuse olid ema vanemad ostnud endiselt vabrikudirektorilt. Pähklipuust magamistoamööblile sai samuti osaks eriline hool... „Olge peegliga ettevaatlik," hoiatas ema, pidades silmas nii söögitoa puhveti kristallpeeglit kui ka magamistoa tualettlaua veidi tavalisemat klaaspeeglit. Kui kõik oli paksu paberisse pakitud, kuhjati kogu majakraam kaubavagunisse. Mööbel laaditi Bujorul Bănățeani jaamas maha ja veeti vankritel suurima ettevaatusega edasi Bîrnani. Emal polnud kerge lahkuda külast, kus ta kõik oma kuusteist aastat oli elanud, kuid ta püüdis seda mitte välja näidata.

Nad ise ei läinud rongiga, vaid vankriga, mis oli ääreni täis laobitud niihästi pakkimistuhinas unustatud esemeid — näiteks oli seal ilus pähklipuust riidenagi, samuti noore abielumehe pingikaabrilt pulmakingiks saadud valge, lillede ja lindudega ehitud pesukauss — kui ka hinnalisemaid asju, neid, mida ei saadetud rongiga kartuses, et need võiksid puruneda: veiniserviis, mis polnud küll kristallist, kuid oli siiski väga heast klaasist; seegi oli pulmakink, saadud ema õe lastelt. (Klaasid oli kõrge jalaga, nii et purunemisoht oli seda suurem: ema pakkis need õhukestesse

roosadesse salvrättidesse ja pani pappkarpi; karbi sidus ta jäme kanepinööriga kinni.) Samuti oli vankrisse heinasületäie peale, e vähem põrutaks, pandud seitsmeharuline lühter — see oli kuul nud Kubicekile, söögitoamööbli endisele omanikule —, roosipuu nikerdatud, vaskilustustega (et neid läikima lüüa, hõõrus em neid nädal otsa). Polnud unustatud ka kaht portselankujuke üks oli jaapanlanna, väike koketne päevavari pea kohal, tei niisama eksootiline, oli eelmise paariline: paks ja väga lustak laplane, läikivad nööbid kuue ees ja arvatavasti Vene-Jaapani sõj saadud aumärk rinnas; tema pilusilmad olid helesinised ja ääret lapselikud. Laplasel oli käes hiiglasuur kala, kuid kahjuks oli kalal saba otsast tükk ära murdunud, mis kuju väärtust mõist kahandas... Need peenimast böömi portselanist nipsasjakesed ema saanud pulmakingiks oma onult, kuulsalt ja väga rikk kirurgilt. Seepärast ei pannudki ema neid teiste asjade hulka viimasel hetkel avastati veel üks taburet ja lillepostament, mill ülekoormatud vankris suurivaevu koht leiti —, vaid avaldas soo neid käes hoida. „Siis olen ma vähemalt kindel, et need kat ei lähe," sõnas ta otsustavalt. „Su käed hakkavad krampi kisku ära unusta, et meil on pikk tee ees. Ligemale kolmkümme kilomeetrit," tuletas mees talle meelde. „Küll ma toime tul ole muretu," kinnitas ema, tulvil otsustavust ja julgust, ni lõpuks ronis ka onu Coriolan, kes pidi noorpaari viima selle külla, kus noor abielumees pidi lastele edaspidi korratabelit j Pythagorase teoreemi õpetama, vankrisse ja viskas suitsuko keset õue maha. Suguselts oli kokku tulnud; naised nutsid j pühkisid körtsikusabaga rohketest pisaratest paistes silmi, se vastu aga Marcu vanaisa — Marcu polnud veel sündinud, em oli temaga kuuendat kuud rase —, karm mees, kes kaotas har enesevalitsemise ja oskas isegi nüüd end vaos hoida, jälgis noo mornilt ja mõninga varjatud pahameelega. Kahtlustas ta ehk, e just tema tütar oli see, kelle pärast kolimine ette võeti? Ig juhul vältis ema ta pilku, pelgas oma isa jälle, nagu kuna lapsepõlves. (Tol ajal polnud ta mõne rumalusega hakkama sa des kordagi keretäiest pääsenud.) Siis tuli talle meelde, e nüüd pole ta enam plikake, vaid proua, koolmeistri abikaa täiskasvanud naine, kel on oma kodu ja pere. Ta viskas uhk pea selga ja vaatas isale otsa. Isa silmitses tütart ja imestas to otsustavust ning kartmatust ja — veider, küll! — tema pahame kadus paugupealt. Ta jälgis tütart ükskõikselt ja veidi pilkav „Te veel tuletate mu sõnu meelde, te veel kahetsete, küll te se põrgut näete!" paistsid tema heledate, peaaegu valgete ripsmete silmad ütlevat.

Onu Coriolan heitis pilgu ümberringi nagu kindral, kelle vägi o rünnakuvalmis. „Kui teil on veel midagi vankrisse panna, s pange, kuni pole hilja," hüüdis ta pukist ja vaatas, piits tõstetu igaühele järgemööda otsa. „Midagi on kindlasti maha jään

...ei saa see ollagi," ütlesid naised ühest suust. „Pole viga, kui meelde tuleb, küll me siis saadame teile ära," rahustasid nad noori. „Nii et võib minna?" küsis onu Coriolan veel kord. „Lase käia," ütles Marcu vanaisa, „ja õnn kaasa..." — „Me siis läksime," lausus onu Coriolan otsustavalt ja andis hobustele piitsa; ülekoormatud vanker nõksatas raskustega paigalt, asjad, ehkki hoolikalt peale laaditud, hakkasid hirmsasti kolisema; iseäranis talumatut lärmi tegi plekkpesukauss. Oli näha, et onu Coriolanile ei meeldinud see kolin sugugi, sest vaevalt väravast välja jõudnud, peatas ta vankri uuesti. „Te ei lasknud minul asju peale panna," sõnas ta pahaselt, „ja näete nüüd, mis sellest välja tuli! Viskasite asjad peale, nagu juhtus, aga seda ei mõtelnud, et enne oleks vaja olnud väheke aru pidada! Ma ju palusin teil mind kutsuda, kui teil asjad pakitud on, et koorem saaks korralik, teie aga ei võtnud mind kuulda! Kas oskate nüüd öelda, mis me tegema peame? Kui mina juba suu lahti teen, siis lollusi ma ei räägi!" ütles onu Coriolan pahameelest punetades, vanker aga liikus taas paigast ning tegi tõelist põrgulärmi. „Nii need naised on, jätad sa midagi nende hooleks, siis näed häda ja viletsust!" kuulutas ta valjul häälel ja keegi ei julgenud talle vastu rääkida. Ta kargas vankrilt maha ja üritas pesukaussi kõvemini kinni siduda, sest see üksi tegi rohkem lärmi kui kõik teised asjad kokku. „Nüüd on korras, läksime," otsustas ta viimaks. „Saagu, mis saab, enam ma kinni ei pea. Sedaviisi jääme veel ööseks teele, kui me siin kaua seisame ja kaupleme," sõnas ta rahulolematult. „Ja mulle ei meeldi pimedas sõita..." Nii nad siis läksidki ära, ja sugulased ning vanemad, pisarad silmis ja terve hulk õpetussõnu huulil, jäid maha, ning alles siis, kui noored külast välja jõudsid (ehkki oli märtsikuu, langes maha niiske udu nagu sügisel), hakkas ema nutma. „Sina ju tahtsid ära minna, et ma nüüd su halinat ei kuuleks," ütles isa karmilt, aga tema sõnad panid ema veelgi hullemini nutma. Kuuldes naist nii ohjeldamatult ja lakkamatult nutmas, läks Marcu tulevasel isal süda pehmeks, see oli ju tema noorik, tema noor naisuke, ja ta armastas teda väga! Pealegi oli naine rase, sünnituseni polnud enam palju aega jäänud (nende arvestuse kohaselt ei olnud täit kolme kuudki enam), ja raskejalgset naisterahvast ei tohi ju ilmaaru erutada! „Nutad, nagu läheksid maailma otsa," ütles ta emale. „Sa tuled ju pärast sünnitust siia tagasi, oled sa siis unustanud?"

Onu Coriolan vaatas taevast ühe murelikuma pilguga: Fageti kohale kogunes pilvi ja ilm sättis vihmale. „Üsna varsti hakkab tibutama," lausus ta pead vangutades. „Paistab, et läheb ruttu üle," lisas ta, et noori rahustada. „Kevadine vihm. Ma ei usu, et pikalt sajab." — „Märjaks saame ikkagi, olgu ta nii väike sadu kui tahes," ütles isa. „Otsin vihmavarju välja, enne kui sadama hakkab," arvas ema.

Ülekoormatud vankrist läks tal suurivaevu korda päästev vihm vari välja tuhnida.

Sadu algas alles Mănăştiuri teel. Peenike ja tihe vihm, m polnud sugugi kevadise vihma moodi. Onu Coriolan võttis t õlgadele, et vihm teda läbi ei leotaks. Noor abielupaar su end vihmavarju all teineteise vastu. „See ei mõtlegi üle jääd ütles onu Coriolan tuhmi taevast silmitsedes. „Muudkui saj lõppu ei tule," lisas ta ja vangutas tusaselt pead, siis pühkis ü käega karedalt kortsuliselt näolt vihmapiisku.

Isa üritas vihmavarju nii hoida, et ema saju eest võimalik hästi kaitstud oleks, aga kuidas ta ka vihmavarju ei hoidn neetud vihmapiisad muutsid kogu aeg suunda — kord piitsuta ühelt, kord teiselt poolt —, nii et lõpuks oli ema kleit — tol päev esimest korda seljas — vihmast läbimärg.

Lõuna paiku jäi vihm siiski üle ja rohetavate nõlvade kohal nende rohelus oli väga õrn ja habras — tõusis värvikas vikerka see laskus kaugusesse, niisama värskelt haljendavasse metsa, mi rohelus oli veidi erksamat tooni kui orasepõldudel, millest mööd Pilved hajusid otsekohe ja päike hakkas paistma kogu o kevadises säras ja hiilguses. Niiske maa auras soojalt. Ometi päike okkaline, nagu öeldakse, soojasaamisest polnud juttu Siiski oli päikesel nii palju väge, et kerge tuule abiga said m reisijate riided kuivaks. Ja see äsja tõusnud tuul, mis haljendav metsade poolt puhus, tõi kaasa rohu ja märgade lehtede lõhn Tee veeres õitsevad laukapuud lõhnasid lausa hullupööra! Ras ja ühtaegu õrn lõhn.

Noor abielupaar, Marcu tulevased vanemad, vähem küll o Coriolan, sest kangekaelset vanatoid oli raske rööpast välja vi olid kerges uimas, just nagu oleksid nad teab mis kanget vi joonud ja mõtteselguse kaotanud... Ema tundis, et külm poeb na vahele ja hakkas värisema; murelik abikaasa püüdis teda sooj dada, hõõrudes õrnalt naise selga. Ta pani naise õlgadele väik teki, ema aga oli lapse pärast mures. „Et ainult midagi ei juhtuk sosistas ta isale. „Tal pole häda midagi," lausus isa naiivs „seal, kus tema on, on ju soe ja hea. Ja isegi vihm ei pääse ta liiga tegema..." — „Ma kardan rappumist," ütles ema ja tõmb mehe kaitsva rinna najal kössi. „Tee on väga sant," kurtis o Coriolan. „Kevadised vihmad on tee pehmeks leotanud, pu auke täis teine, ma ei saa neist kuidagimoodi mööda, kuid ma ka ei püüaks..." — „Hea, et vihm üle jäi," ütles Marcu tuleva isa.

Selle kehva tee tõttu, lompide ja aukude tõttu, mis olid ü sügavamad ja mida tee üha tihedamalt täis oli, sedamööda kuid sihtpunktile lähemale jõuti, sest Bujorul Bănăţeanist alates sõid mööda külavaheteed, sündis Marcu enneaegu, seitsmekuuselt (ju niisamuti nagu tema kauge esivanem, kes ka muus osas tema sarnanes). Ta ei mallanud oma aega ära oodata ja oli justkui ve

küpsemata, pooltoores, liiga vara korjatud puuvili, seemned alles rohelised, ennatlikult ilmale toodud ja ellu saadetud.

Varsti pärast sünnitust (niipea kui ta suutis jalule tõusta) sõitis ema, süles mähkmetesse pakitud ja hoolikalt tuuletõmbuse eest hoitud imik — et ta jumala pärast haigeks ei jääks! —, koju tagasi... Ta oli pärast sünnitust veel kohutavalt nõrk. Vanemate suureks meelehärmiks ei saanud ta kuidagi jõudu tagasi; vanemad ei teadnud enam, mida temaga peale hakata. Aeg läks, ema istus lapsega aias (tagaaias, suurte vanade pähklipuude all), käed rüpes, millelegi mõtlemata, ja vaatas, kuidas puude varjud päikese liikumist mööda pikemaks venisid. Möödus veel üks kuu, viinamarjad ja kollased melonid hakkasid valmis saama. Sattus hea aasta, eriti melonite poolest. Need olid justkui magusamad, mahlasemad ja aromaatsemad kui eelmistel aastatel, ja arst soovitas emale tervise kosutamiseks „tõsine" meloni- ja viinamarjakuur ette võtta. Niisiis istus ema aias, vanade laia võraga pähklipuude varjus, imik süles; laps nuttis, ent mitte nii valjusti ja mitte nii palju, et emal oleks olnud põhjust muretseda; poiss uinus, sõrm suus, ta imes seda lootusrikkalt ega tahtnud mingi hinna eest suust lasta, kuidas ema ka ei püüdnud last sellest kombest võõrutada; siis virgus poeg taas, ema tõstis ta nisa juurde ja andis talle rinda, seejärel vahetas mähkmeid, ja suvise pärastlõuna mahedalt lõhnavas õhus (lõhnas valminud vili, magusalt ja raskelt, ning keskpäevases kuumuses kõrbenud rohi, siis oli veel segamini mitmesuguseid lõhnu; küpsed kõrvitsad — mõned neist olid hakanud juba mädanema —, hilised ploomid —, need olid nii küpsed, et ikka ja jälle kukkus mõni magusat mahla pritsides maha; õhus oli ka vaevu tabatav karge õunalõhn; veel võis tunda kõrvitsasuuruste hiigeltomatite mõrkjat lõhna; põldudelt tõi mõni tuulepuhang aeg-ajalt sõnnikulehka, luhalt aga pekstud vilja kuiva hõngu, peksumasina urin mõjus emale rahustavalt) levis mähkmete terav lõhn, väikese imiku lõhn, mõnevõrra teravam neil päevil, kui poisil kõht lahti oli, ja nõrgem siis, kui tal ema suureks mureks kõht kinni jäi. Pärast imetamist laps rahunes, jättis nutu ja hakkas rõõmsalt lalisema, jälgides silmadega enda ümber kärbeste lendu või mõnda lindu (ta oli harjunud, et keegi ikka tema pea kohal lendas), ise kõigest väga jahmunud ja ühtlasi huvitatud. Ja kuni tema niiviisi vagusi pikutas ja lalises, lõikas ema mõne tüki meeldivalt lõhnavat jääkülma melonit, meloniloik sulas tal suus ja ta tundis, kuidas jõud vähehaaval tagasi tuleb. Ema nokkis ükshaaval musti ja magusaid viinamarju või haukas kollast pirni, nii et mahl lõuga mööda alla nirises. Ta jälgis, kuidas laps iga päevaga sirgub.

Iial varem ega hiljem ei olnud ema enesega niivõrd rahul kui neil hilissuve päevadel (need olid vagusad ja lõpmata monotoonsed päevad, mil esemetele ja olenditele melanhoolset õlist valgust langes), sisimas kindel, et tema elu laabub. Ta silmitses poega,

tulvil usku ja veendumust, et pojale elus üksnes õnn osaks sa Ema ei osanud aimatagi — liiga noor ja liiga kogenematu ta —, kuivõrd raske, komplitseeritud ja koormav on niisugu väliselt lihtne ning väga loomulik ema ja poja suhe. Ainu kahtlus, ainuski vari ei tumestanud tema rahu, kui ta n hilissuve pärastlõunatel tagaaias vana pähklipuu all istus. Te ema, sarnanes Botticelli või pigem Perugino madonnadega, k lapse kohale kummardudes olid niisama helge ja rahuliku ilme Sest nad olid niisama noored ja kogenematud kui ema — ja hap kesed oma nooruse säras: lapse kohale kummardudes naerat nad, ja nende naeratus oli täis valgust ja sügavaimat rah

Selle suve lõpul, oktoobrikuu hakul, tuli ema lõpuks (t tervises) oma mehe juurde tagasi. Viinamarjade ja kollaste m nite ravikuur oli parimaid tulemusi andnud. Ema puhkes õits (igaüks, kes teda vaatas, võrdles teda kindlasti lillega, nii tegusõna „õitsema“ sobib suurepäraselt), lühidalt — muutus vee kaunimaks. Õigupoolest häbenes ema veel oma noorust, ja kui oma vanusest rääkis, kandis ta ikka selle eest hoolt, et saa paar aastat juurde lisada. Enne kui ta need aastad, mis tegelikult puudusid, juurde lisas, kõhkles ta siiski viivu. S kõhklusehetk oli aga nii üürike, et inimene, kellele ema o vanuse ütles, ei pannud seda tähelegi. Ja ei märganud seda kuidas ema neid lisatud aastaid veidi rõhutas, et tema j usutavamalt kõlaks. Oleks kuulaja emale tähelepanelikumalt o vaadanud, oleks ta märganud, kuidas sellistel puhkudel ema nä kaval naeratus ilmus, sootuks reetlikum kui see pisuke kõhklu hetk: ema lisas endale vanust rohkem naljapärast — kes us hüva on, kes ei usu, tühi temaga! — ja tema sõnu saa vaevumärgatav vandeseltslaslik silmapilgutamine. Ta tõmb korra sügavasti hinge, nagu nõuaks eluaastate juurdeluiskamine veidi julgust...

Viimaks tegi ema küla koorekihiga tutvust. Esimene, kelle ta tuttavaks sai, oli papp Cristinoiu, punapäine kitsehabeme mees, nelja tütre isa, abielus endast vanema naisega. Tegelikult naine temast vaid kolm-neli aastat vanem. Aga tänu massiivsuse hiiglasuurde krunni keeratud hallidele juustele ja esmajoon unisele näoilmele tundus ta palju vanem. Unisest ilmest hoolim kohtles ta oma meest hirmus võimukalt. Ta käis mehega ümb nagu hajevil ja tuulepäise lapsega, kes võib iga hetk mõne loll teha, kui pole kõrval naist, kes oma ettenägelikkuses halvi ära hoiab. „Ole vakka, papp, sa ju ei taipa midagi!“ kär ta oma käheda, madala ja käskiva häälega, ja papp jäi vait kui su tema punakas habe aga hakkas hirmust tudisema. Nii uim ja loid kui naine kogu aeg oligi, näitas ta siis, kui asi puutus te mehesse, üles hämmastavat otsustavust. „Jäta, ema, kindlasti ole asi nii hull, nagu sina räägid, ära liialda,“ olid ainsad sõnad, m isa Cristinoiu suust tulid, iga kord, kui naine teda oma kõmise

häälel (ehkki papiemanda näoilme oli poolunine) rahva ees noomis. Niisiis võttis mees vaguralt kuulda oma naise kõiki korraldusi ja käske, nagu tuleksid need jumala enda suust, kelle sulane papp oli. Ta noogutas kuulekalt, ja kui naine temalt midagi palus, ise toas laisalt ringi loivates (enamasti vedas ta end ühelt toolilt teisele, voodilt kušetile, tavaliselt aga lesis, keedisekausike käeulatuses ja klaas vett selle kõrval, mõlemad käed pea all, ja vahtis lakke), võis näha, kuidas kõhn punapäine kitsehabemega mees nagu sälg traavi laskis, kärsitu ja innukas võimalikult kiiremini oma uimase abikaasa käske täitma... „Võtku sind kurat, isake, jälle oled end täis kaaninud,“ ütles naine talle jämeda häälega ja välgutas ähvardavalt oma kollaseid kassisilmi, iga kord, kui papp (ta oli napsivend, aga mitte joodik; pigem meeldis talle sõpradega klaasikese juures istuda ja poliitikat arutada) mõne ülearuse klaasi oli kummutanud... See naine ei kõhelnud iial, ja ükskõik kust ta oma mehe ka leidis, ikka hüppas talle peale, nagu öeldakse, ja sundis väevõimuga koju tulema, kiskudes meest rjassahõlmast. „Kuule, naine, palun, ära tee mind naerualuseks,“ anus papp sosinal, ja tema punakas habe hakkas ärritusest tudisema. Naine aga laskis mehe jutu kõrvust mööda, nügis teda ühtevalu (olgugi papiemand muidu alati uimane, muutus ta siis tõeliseks ematiigriks), kuni tal õnnestus mehele jalad alla teha. Naine kriipis teda teravate küüntega, mis tungisid läbi paksu rjassa ja kiskusid naha verele...

Papiemanda emainstinkt väljendus nii suurel määral mehe hooldamises, et nelja tütre jaoks (kõik neli olid punapäised, lokkis juustega, justkui papi suust kukkunud, pikad ja peenikesed nagu lapuridvad) ei jäänud suurt midagi üle. Seetõttu kasvasid tüdrukud rohkem omapäi: nad tundusid alailma näljased olevat (tihtilugu olidki, sest papiemand, unine nagu ikka, „unustas“ toitu teha), nad oli riiakad lobamokad ja vastandina emale lausa pulbitsesid energiast. Sassis juustes rohukõrsi või põllulilli, silmitsesid nad määrdunutena kõiki väljakutsuvalt ja nokkisid nina... Kohe pärast esimest visiiti — et Marcu vanemad olid külas uustulnukad, oli selline visiit nii-öelda kohustuslik — mõistis ema, et papi naisele ta eriti lähedaseks sõbrannaks ei saa.

Tutvuti ka peaagronoomiga, alles noore, väga nägusa mehega, kes oli lahinguväljal jalast ilma jäänud ja enne sõja lõppu demobiliseeritud. Ta naasis rindelt — kepi toel, veidi longates —, kaasas noor blond neiu, nimega Tamara. Tamara laulis kitarri saatel vanu melanhoolseid laule. Noore naise sügava hääle ja tema pilgu vahel oli teatav vastuolu: pilk jäi külmaks ja ükskõikseks, olgu laul kui tahes kirglik ja kurb. Tema silmi tähelepanelikumalt vaadates võis näha, et need ei tundnud iial rõõmu ega kurbust, vaid olid otsekui surnud. Sõda oli alles kahe aasta eest lõppenud. Agronoomi sõjamälestused olid veel värsked, ja mis ta ka ei teinud, ikka meenutas ta neid. Need piinasid teda

kohutavalt, ja sõjast jutustamisega katsus ta arvatavasti ne
vabaneda. Kui ta taipas, et läheb kuulajatele tüütuks, jättis t
jutu järsku, teinekord lausa poolelt sõnalt katki; hakkas rääkim
millestki muust või laskis Tamaral laulda. „Seda ma olen te
juba rääkinud," vabandas ta häbelikult naeratades. „Küllalt, ma
tüüta teid enam..." Tihtipeale vaikis ta ja vaatas Tamarat, pi
hajevil, või mängis notariga malet; notar oli keskealine me
kel naine oli hiljuti surnud, see aga ei paistnud meest er
kurvastavat. (Nad ei olnud omavahel läbi saanud; mitu korda ol
notar tahtnud lahutust sisse anda ja viimasel ajal, enne na
surma, olidki nad lahus elanud.)

Talvisel koolivaheajal ilmusid vennad Hegheduşid, mõlem
lõpuklasside õpilased — üks lütseumis, teine pedagoogili
koolis —, samuti preili Virginica, väga lustakas blond neiu, tu
silmini. Preili Virginica õppis „Iulia Hajdeu" lütseumis. Uusaas
ööl korraldati agronoomi juures väike oleng, mis jättis ema hin
kustumatu mälestuse.

Agronoomil oli vana grammofon — selle oli ta, nagu mees
jutustas, juba enne sõda Clujist ostnud, kui ta alles tudeng oli, —
kõigest kaks plaati, üks rahvamuusikaga (sellel oli hoogne paar
tants), teine aga ooperiaariatega. Niisiis tantsiti valssi „Rigolet
kuulsa hertsogiaaria ja tantsuks väga sobiva „Traviata" aa
saatel. Agronoom — ühe jalaga ei saanud ta ju tantsida — vahe
aina plaati, mängides kord üht, kord teist poolt. „Mina tantsi
tudengipõlves oma jao täis," ütles ta ja vaatas Tamarale lootuset
otsa. Oma roosas, suurte tumepunaste lilledega siidkleidis oli na
ilusam kui kunagi varem. Marcugi võttis sellest peost osa, k
nii võib öelda, lebas mähkmetesse pakitult agronoomi magam
toas abieluvoodil. Aeg-ajalt astus tuppa ema ja kummardus la
kohale vaatama, kas ta magab. Toas oli pime, ahjust kostis leek
vuhinat ning tulekeeled mänglesid seintel ja lael... Võis siis Mar
nii kauge mälestus meeles olla? Muidugi mitte, ta oli tollal li
väike, et midagi meelde jätta. Aga ta tundis, et see öö oli teist
erinev, seda ta taipas, nii väike ja mõistmatu, kui ta oligi, — veh
käekestega, muudkui lalises, vaatas suurte ümmarguste silmad
laes mänglevaid tulekeeli, kuulas leekide laulu ahjus — ja iga ko
kui uks avanes, kuulis temagi Verdi aariaid; ta ei nutnud, t
oli hea olla, nii nagu ühel pidupäeval olema peabki. Suur
akendest paistis talveöö jäine taevas. Rõõmus, et lapse magam
leidis, lahkus ema kikivarvul toast ja läks tagasi söögituppa, k
pidu käis. Vaimuliku nooremad tütred tantsisid partneri puudu
omavahel. Nad ei osanud valssi veel kuigi hästi ja komist
teineteise jalgadele. „Vaata ikka ka," heitsid nad ette iga kord, k
vastastikku teineteise kinganinasid tallasid. „Kui te endid ko
likult üleval ei pea," ähvardas neid papi naine (tants oli te
tavalisest uimasest olekust välja toonud ja ta keerles tan
hoos nagu tuulepööris lütseumipoisi kaenlas, nägu lõkend

saadan teid koju, ja jutul lõpp! Et ma enam seda nägelemist ei kuuleks, saite aru!" kärkis ta võimukalt. „See on inglisvalss, seda ei tantsita nii kiiresti. Mis sa keerled nagu hull!" seletas noorim tüdruk oma vanematele õdedele. „Teed sammu, ja tõused kikivarvule, näe nii. Oh jumal, sul pole põrmugi graatsiat, sa oled lausa puine," sõnas ta jahmunult, jagades õpetusi õele, kes oli temast peajagu pikem...

Papp kui vaimuliku seisuse esindaja ei tantsinud; istus laua ääres, koogitaldrik ees, lõi jalaga takti ja silmitses huviga tantsijaid. Ka tule valvamine oli tema mureks, ja puid täis topitud ahi hõõgus nõnda, et ei võinud ligi minna. „Paota väheke seda ust, muidu sureme, kallis," palus papiemand, iga kord, kui ta mehe eest mööda pöörles. „Ma leemendan higist, ei suuda enam," kurtis ta. Kahe valsi vahel kukkus ta mehe kallal võtma: „Jäta klaas rahule, ära liiale mine! Tead ju küll, mis eelmisel korral juhtus!..."

Ahi hõõgus tõepoolest ülearu, aga seetõttu oli toas soe ja mõnus. Toitu oli ohtralt nagu pühade ajal ikka, seks puhuks oli sigu tapetud, vorstid olid värsked, lõhnasid meeldivalt ja isuäratavalt; ei puudunud ka head soolakurgid. Ärgem unustagem ema tehtud hiiglasuurt kihilist torti; kuigi glasuur polnud hästi välja tulnud, oli tordil tohutu menu. Joodi pipra ja kaneeliga vürtsitatud kuuma tsuikat, millest tõusvad soojad aurud meeldivalt ninasõõrmeid kõditasid. Tsuika tekitas kõigil erilise isu. Igaüks kurtis, et on liiga palju söönud, ja agronoom tunnistas, et Tamara pole tükil ajal nii õnnestunud maiuspalasid valmistanud.

Aknast paistis talvise koidiku hämune valgus, see oli väga sündmusrohke tuhande üheksasaja neljakümne seitsmenda aasta esimene hommik, ja keegi ei mõtelnud kojuminekule, vastupidi, pidu paistis alles täies hoos olevat. Kuid kella viie paiku hakkasid nooremad papitütred väsimuse märke ilmutama; mõlemad läksid ära magamistuppa ja viskusid kõigi riietega, nii nagu nad olid, Marcu kõrvale (tema magas hea lapse kombel edasi justkui kott) teise voodisse, uinusid otsemaid ja hakkasid vaikselt piuksudes läbi ühe ninasõõrme nurru laskma...

Keegi teine polnud küll pidutsemisest väsinud ega olengust isu täis saanud, kuid pererahva lahkust ei tohtinud lõpmatuseni kuritarvitada! Niisiis hakkasid külalised lahkuma. Kaks õekest, papi nooremad tütred, saadi suurte raskustega maast lahti (papiemand sakutas neid hulk aega, enne kui nad jalad alla võtsid), Marcu pakiti hoolega riietesse, et külmaraasugi ligi ei pääseks, ja kui kõik juba riides olid — daamidel mütsid ja mütsikesed kõrvuni pähe tõmmatud, sallid kõvasti kaela ümber keritud (oli vali pakane, ja selge talvehommiku õhk oli suisa jäine) —, jätsid külalised pererahvaga hüvasti, tänasid kõige eest, järjepannu korrates, et oli imetore, ja läksid siis kodu poole, külmast õhust erksad ja lõbusad. Kui nad jõudsid kitsa sillani, mis viis üle külmunud jõe, kuulutas isa lärmakalt ja enesekindlalt, et saab

sillast üksi, teiste abita üle. „Saan üle, miks ma siis ei saa!" ütles ta
vaevumärgatav naeratus suunurgas, pehme ja veidi laulva häälega,
mis samas väga jonnakalt kõlas, sallimata mingit vasturääkimist.
„Ma tean, mida ma räägin, ära vaidle," põrutas ta, kui ema
püüdis teda maa peale tagasi tuua (nagu ta teistele ütles),
katsudes mehele selgeks teha, et ta on liiga palju võtnud, sild
aga on üksinda üleminekuks liiga kitsas ja habras. „Kui sa
veel kaua tänitad," ütles isa, emale sellesama kummalise naeratusega otsa vaadates, „vean ma kihla, et saan üksinda üle
ilma igasuguse toeta. Usute või ei usu?" — „Hoia minust kinni,
kui sa ei taha vette kukkuda!" manitses teda ema, nagu poleks
mehe suurustamist kuulnudki. „Mina peaksin vette kukkuma?"
küsis isa ääretu imestuse ja nördimusega. „Ja niisugust asja võid
sa minu kohta väita?! Ütlen ausalt, mu armas, seda poleks ma
osanud oodata, et sa minuga niimoodi käitud. Võta teadmiseks, et
ma panen seda väga imeks..." Ja energilise liigutusega lükkas ta
eemale ema käe, mis oli valmis talle abi pakkuma. „Ma ütlesin
juba sulle, et mul pole kellegi abi vaja!" kuulutas ta trotslikult ja
astus kindlalt, selg sirge, külmunud ning libedale sillale, läks kõndagi vääratamata keskpaigani ja siis äkki kaotas kõikide suureks
ehmatuseks (Tamara koguni karjatas, nii suur oli tema erutus) tasakaalu. Kaldus kergelt vasakule, seejärel niisama palju paremale,
tema üks jalg tõusis õhku, siis ka teine jalg, ja ta kukkus alla
jäätunud ning mustavasse jõkke. Jää ei olnud nii tugev, et peaaegu sajakilose mehe all tervena püsida. (Võib-olla oli isa kehakaal isegi üle saja kilo; viimasel ajal, pärast abiellumist, oli ta
mõned kilod juurde võtnud.) Aga õnneks polnud jõgi kuigi sügav,
vesi ulatus vaid põlvini, seega polnud kukkumise tagajärjed
kõige hullemad...

Isa jäi paariks minutiks liikumatult keset jõge, õieti aru saamata,
mis on juhtunud. Tänu ehmatusele lahtusid joomaaurud pau...
pealt. Täiesti kainena kuulis ta kuskilt ülevalt papi väga mõistva
ja leebet häält: „Kas tulen alla, mu sõber, ja aitan sind jõest
välja?" — „Justkui ma ise välja ei saaks?" kostis isa, ikka veel
suureline, seistes siiski üsna hämmeldunult külmas vees, mis talle
põlvini ulatus. Siis aga tundis ta, et jalad külmetavad, kohkus ja
toibus täiesti ning tal läks korda veest välja ronida. Õnneks oli kodu
üsna lähedal, nii et pakane jalgu ära ei võtnud, ent külmetus oli
siiski üsna kõva...

Oli pikk ja unustamatu talv. Sel aastal sadas rohkesti lund ja
see püsis küngastel aprilli keskpaigani.

Naabrimees meisterdas noorpaarile jämedate jalastega la...
kelgu — vajaduse korral mahtus sinna istuma kolm inimest — ja
igal pärastlõunal (isa tuli koolist kella ühe paiku, nad sõi...
kiiruga, et aega mitte kaotada, seda enam et talvepäevad on ni...

...hikesed: niipea kui kell saab neli, ongi päev otsas, väljas hakkab
hämarduma!) mindi koos agronoomi (ehkki ühe jalaga, juhtis ta
kelku meisterlikult) ja tema naise Tamaraga kiriku taha mäenõlvale. Mõnikord tuli ka papiemand ja ronis vaevaliselt mäkke —
tihti juhtus, et ta poolel tõusul väsinult hingeldades peatus —, seevastu olid tema tütred, iseenesest mõista kõik neli, alati kohal.
Neil oli ülearu jämedate jalastega kelk (selle oli papp ise meisterdanud, nagu oskas), mis poolele teele jõudes ikka lumme kinni
jäi. Tõsi küll, tüdrukud ei osanud seda ka kuigi hästi juhtida;
nad kartsid, ja iga kord, kui kelk hoo sisse sai, toetasid saapakontsad
(kõigil neljal oli suur jalg ja nad kandsid külakingsepa — ühe
silmaga mustlase — tehtud saapaid, mis üpris fantastilised välja
nägid) maha, kelk peatus järsult ja paiskas tüdrukud nagu
kaalikoonlad suures kaares kõrgetesse lumehangedesse. Kord
juhtus, et kõige pikem õde vajus peadpidi sügavasse lumme,
jalad õhus. (Ta sattus auku, kus lume sügavus oli oma kaks
meetrit). Õed vaatasid, ühtaegu lõbustatud ja ehmunud, kuidas
ta meeleheitlikult jalgadega vehkis, ise vööni lumes. Saadud põrutuse tagajärjel käis ta mõnda aega, kael veidi ühele poole kõveras,
ja kõik katsed seda sirgeks ajada tegid tüdrukule kohutavat
valu. Nüüd polnud papitütardel enam julgust üksinda mäele
minna. Nad sõitsid kordamööda kas isa või agronoomi kelguga.
Kõige ees olid mehed, kes juhtisid, siis ema või Tamara ja kõige
lõpus tüdrukud. Mõne suurema hüppe puhul juhtus tihti, et
tüdrukud teele kaotati. Nad hõikusid rõõmsalt kelgule järele, ise
lumekeeristes...

Kui hämarduma hakkas, ei raatsinud keegi koju minna, nii
tore oli säraval lumel libiseda, näol meeldivat pakasenäpistust
tunda. Täie hooga paiskus kelk mäest alla ja sööstis mustavasse
sügavikku, väljas oli juba üsna pime, kostis tüdrukute ehmunud
kiljatusi, naerupahvakuid ja hõikeid. Vahel läks kelk pimedas
kõige täiega ümber. Oli mõnus hetkeks lumme selili lamama
jääda, silmitseda tähti pigimustas taevas. „Ma ei leia oma muhvi
üles!" kostis Tamara kõlav hääl. „Ma kaotasin kindad ja mütsi
ära," kuuldus pimedusest ema puhas sopran.

Oli päevi, mil lund sadas nii ohtralt, et neil oli mäkketõusmisega
raskusi.

Kelk kihutas läbi saju, lumeräitsakad olid nii suured ja neid
tuli nii tihedalt, et küla lausa uppus valgetesse siidjatesse lumeloometesse. „Vaadake ette, tüdrukud, hoidke suu kinni! Tõmmake
mütsid kõrvuni, et silmad kaetud oleksid!" hüüdis papiemand, kes
all reetee lõpus kiriku seina vastu nõjatus, endale pihku puhus,
et käsi soojendada, ja jalgu trampis, et külm neid saabastes
ära ei võtaks... „Hoidke kõvasti kelgust kinni, ärge kartke, minuga
koos ei juhtu teil midagi," rahustas agronoom hirmunud õekseid.
„Te olete ju näinud, kui vahvalt ma juhtida oskan!" kelkis ta
rõõmsalt nagu poisike, samal ajal kui kelk alla sügavikku

sööstis... Nad kõik olid väga noored — kõige vanem oli vi
Tamara, kes pidi varsti kakskümmend kaheksa saama —, ja n
koperdasid pimedas mööda külateed erutatult koju tagasi, valju
häälel üksteise jutu vahele rääkides. „Ei tea, kuidas teiega on,"
ütles isa, „aga minul võtab nälg silmanägemise ära..."

Marcu jäeti südamliku ja väga jumalakartliku naabrinai
hoolde, kelle mees oli sõjas surma saanud ja kel polnud lapsi. Se
naine hoidis Marcut nagu omaenese poega, söötis last, pesi teda j
tema mähkmeid. Ema tundis süümepiinu: liiga kauaks jättis
Marcu ikka naabri hoolde, ta peaaegu unustas poja, sedavõrd köit
teda kelgusõidulust! Ema tegi tule pliidi alla ja soojendas lõuna
kartuli- või oasuppi.

Märtsi lõpus — nagu juba ütlesin, oli talv sel aastal pikk, nä
nagu oleks ta end igaveseks sisse seadnud, sest õhus polnu
ühtegi kevademärki, — kadus Tamara mingil kummalisel mo
jäljetult ja täiesti ootamatult... Siiani polnud keegi suutnud te
linna minema keelitada — hirm „tähelepanu" äratada võttis tem
sedamaid kohutavad mõõtmed! —, aga viimasel ajal rääkis ta ai
Timişoarasse sõidust, ettekäändeks soov lasta endale uus kle
õmmelda. „Kõik mu riided on vanaks jäänud, varsti pole ena
midagi selga panna," rääkis ta agronoomile. Mees aga oli ka
gooriliselt vastu, keelitas naist sõidumõtet peast välja viskama. „M
olen ometi oma sünnipäevaks uue kleidi ära teeninud!" sõna
Tamara meelitavalt... Neil päevil pidi Tamara kahekümn
kaheksa aastaseks saama, nii et uus kleit oli üsnagi veen
ettekääne. Üksikasjaliselt kirjeldas ta agronoomile ihaldatav
kleidi tegumoodi: „Ma nägin unes, ma nägin seda unes, us
mind, palun," seletas ta rõõmsalt. „Sel kleidil on valge krae j
sinine tikitud vöö. Just niisuguse, nagu ma unes nägin, lasen
teha, ei lisa midagi juurde ega muuda kriipsukestki." Niisi
sõitis ta ühel neljapäevahommikul endale „unelmate" klei
tegema. Kui agronoom temaga kaasa minna tahtis, oli Tamar
kategooriliselt vastu. „Ma pole laps," ütles ta, „saan ise hakkam
Üheskoos äratame ainult tähelepanu." Ta jättis mehega hüvast
tegi näo, nagu mõtleks endiselt ainult kleidile, aga tema silma
olid vähem tardunud kui tavaliselt, väga rahutud, nagu oleks t
kukkumas ja otsiks silmadega mõnda tugipunkti, seda leidmat
see oli tagaaetava, surmahirmus olendi pilk; agronoom, kes tava
liselt naise iga reaktsiooni jälgis, ei märganud seekord mida
isegi mitte silmade erilist sära. Pavelilt, küla küüdimehelt, k
Tamara oma vankriga raudteejaama viis, — see oli küll viinanin
aga muidu hoolikas ja töökas mees —, sai agronoom teada, et
„agronoomiproua kogu tee kuni jaamani hirmsasti nuttis, nii e
hing välja minemas". Tema, Pavel, oli küsinud, miks ta niimoo
nutab, proua aga oli vastanud, et tal valutab pea, valutab ni
kõvasti, et ta ei suuda end valitseda ja nutust jagu saada, kuid
ta ka ei püüaks nuttu järele jätta... Siis oli küüdimees arvanud

et parem oleks tagasi minna, sest pole hea peavaluga teele asuda, olgugi ainult Timişoarasse. „Aga tema ei võtnud mind kuulda," jutustas Pavel agronoomi ehmunult kiigates, „aina nuttis ja palus mind kiiremini sõita, et rongist maha ei jääks. „Kui sellest maha jääme, proua, ootame järgmist, pole suurem õnnetus," ütlesin mina talle. „On küll," ütles tema, ja kui talle näis, et ma teda ei vaata, vaid hobuseid silmas pean, sest ajasin neid kiiremale sõidule, pühkis ta taskurätiga silmi ja peitis siis räti kotti. „Kui tal nii kange peavalu on," ütlesin endale, „oleks parem, kui me sellest rongist maha jääksime ja järgmist ootaksime. Kui valu üle ei lähe, vahest siis mõtlete ümber ja lähme ilusasti koju tagasi," ütlesin prouale. Jõudsime jaama just siis, kui rong ette sõitis, ja proua Tamara palus jaamaülemat, et ta natuke ootaks ja enne ära-sõidukella ei annaks, kui ta on pileti ostnud. Proua Tamara ostis pileti, jaamaülem aitas ta rongi peale, ja kui ta juba rongis oli, ütles ta aitäh. „Elu lõpuni ei unusta, kui lahke te minu vastu olite," ütles proua. Rong sõitis ära ja ma nägin veel, kuidas proua mulle ja jaamaülemale lehvitas, aga ma ei saanud aru, sest rong oli juba kaugel, kas ta nuttis või mitte... Õhtul, kui ma talle vastu läksin — teie ju ütlesite, et ta tuleb kella kaheksase rongiga tagasi —, hoidsin kõigil vagunitel silma peal, kuid asjata, sest ühtegi inimest ei tulnud rongist maha. Seisin jaamas, kuni vedur vett võttis, oleks küllalt aega olnud maha tulla... Ma seisin ju veel pärast sedagi, kui rong oli juba ära läinud, mõtlesin, et mine tea, proua võib-olla eksis ja väljus valelt poolt, tukastas ehk veidi, ja nii ei pannudki unesegasena tähele, kustpoolt maha tuli. Ütlen ausalt, et ma ei söandanud ilma prouata koju tulla. Mõtlesin, et hakkate hirmsasti muretsema, kui ma tühjalt tagasi tulen. Kui jaamaülem nägi, et ma ikka veel ootan, saatis ta mind koju. „Asjata ootad," ütles ta, „enne homme hommikut ei tule ühtki rongi." — „Parem helistage Mănăştiuri," ütlesin, „järsku proua ajas juttu ega märganud, et rong peatuma hakkab. Ja kui taipas, oli juba hilja. Nii et sõitis veel ühe peatusevahe edasi." Ülem kuulas mu jutu ära ja helistas, aga ei Mănăştiuris ega Făgetis polnud rongist ühtki daami väljunud."

Järgmisel päeval sõitis agronoom Timişoarasse Tamarat otsima. Pavel ootas teda jaamas kogu pärastlõuna, istus pukis ja keeras ajalehepaberist suitsu. Agronoom tuli tagasi üksi, viimase rongiga. Oli ilus kevadine õhtu. Terve tee saatis neid lindude lõbus vidin. Pavel aga vahtis kogu aeg kohmetult otse enda ette, et mitte näha, kuidas agronoom nutab. „Kas proua on haige või mis?" söandas ta siiski küsida, kui nad umbes poolele teele olid jõudnud, kuid agronoom jäi vastuse võlgu. Pavelil oli oma küsimuse pärast piinlik ja ta tegi kähku teist juttu: „Kevade lõhn on igal pool tunda, küll on mõnus," sõnas ta, aga et agronoom seegi kord ei vastanud, niheles Pavel veidi aega pukil ja hakkas siis oma mõtteid mõlgutama. Kui nad väikese jõe äärde jõudsid, palus

agronoom peatuda; ta ronis maha ja loputas nägu külmas jõeve[e]. Siis viskus ta rohule ja jäi mõneks ajaks lebama, nägu vastu ma[a]. „Maa on märg, härra agronoom," ütles Pavel, „tõuske, palun te[id] ja sõidame edasi." — „Miks ma tookord ei surnud, miks ma pid[i] ellu jääma ja niiviisi kannatama?" küsis agronoom nuuksatuste[ga] pooleks. Pavel sattus segadusse ega osanud vastata. „Ja viimak[s]," jutustas ta järgmisel päeval, „läks mul korda härra agronoo[m] vankrisse upitada: äkki oli ta mu käte vahel lõtv, just nagu surn[u], aga kui ma kummardusin tema südant kuulama, nägin, et see l[öö], nii et ma rahunesin. Ta ei nutnud enam ega ütelnud üht[e] sõna, ainult oigas tasakesi. Aga äkki hakkas üle keha vabisem[a], hambad plagisesid suus, ütlen teile ausalt, proua," (nii jutustas [ta] emale, istudes köögis, tsuikaklaas ees), „mul hakkas hirm, kui te[da] niisugusena nägin! Äkki sureb ära, mis ma siis teen! On sed[a] nähtud, proua, et mõnel jääb liiga suure valu või viha pär[ast] süda seisma, teie võib-olla ei usu, aga mina tean, mis ma rääg[in], lollusi ma ei jahvata! Hoidsin teda käte vahel, kuni ta rahunes, [j]a ma ei tea, kas te mind usute, aga ta oli nagu väike laps. Ja all[es] siis, kui ta oli natuke rahunenud, sõitsime kodu poole..."

Kas need aastad olid tõepoolest kõige ilusamad ema elus? Ja[h], kahtlemata jaa, ses suhtes ei saa mingit kahtlust olla! Aga mil[l] nimelt? See on küsimus, millele on raske rahuldavat vast[ust] anda. Mis põhjusel hakkas ema süda, iga kord, kui ta ne[id] ammuseid päevi meenutada püüdis (ajapikku oli nagu kerge ud[u] nende piirjooned ähmastanud, tollased sündmused olid teravu[se] kaotanud), tugevasti ja erutatult peksma, ja ta hing sai puha[st] helget rõõmu täis... Teame ju hästi, et kõik polnudki toona n[ii] väga ilus ja lõbus, näiteks ärgem unustagem Tamara jäljet[u] kadumist, samuti tema agronoomist mehe saatust, pealegi ol[id] rasked inflatsiooniaastad; tuletagem meelde: läksid linna, kott ra[ha] täis, aga kõik see, mis sa sealt said, mahtus ühte kandekotti, [j]a ometi olid need aastad imeilusad ning keegi ega miski ei sa[a] unustamatute päevade igavest sära tumestada!

Nüüd harjus ema kandma erksaid lillelisi kleite, kõrge kontsa[ga] kingad ei häirinud teda enam nagu esimestel päevadel, mil [ta] need jalga pani, vastupidi, ta kandis neid teatud graatsia[ga], kõnnak veidi õõtsuv, ja sünnipäevaks sai ta isalt toreda laiaääreli[se] küpse nisu karva kübara, nagu tol ajal moes oli. Kübar sobis ta[lle] hästi, ta ei paistnud enam nii lapselik, vaid nägi välja na[gu] tõeline daam, külakoolmeistri proua. Uhiuut mantlit ehtis reba[se] nahk, koos saba ja kõigega (et seda talle osta, olid Marcu van[a] vanemad rasvase sea müünud), koheva karvaga rebane leb[as] kaitsvalt ema peenikese nõtke luigekaela ümber. Ema õpp[is] siidsukki kandma (olgugi et mitte parimaid, mida tollal saa[da] võis), ja hoolitses selle eest, et mõni silm jooksma ei hakkaks.

Teeksime siiski suure vea, kujutades ema ainult tihedalt plisseeritud naturaalsiidist kleidis (plissee algas ülalt kaelusest ja avanes nagu tõeline lehvik)... Näemegi, kuidas ema, põll ette seotud, seljas tagasihoidlik sitskleit (see polnud veel kulunud), vaipu klopib, lootusrikkalt, koguni teatava innuga, teatava rõõmuga, sest tema nägu õhetab. Nüüd on ta paljajalu aknalauale roninud ja nühib määrdunud klaasi paberinutsakuga, nüüd aga peseb sahvri tsementpõrandat, magamistoa või söögitoa põrandat... Jälgime, kuidas ta (me pole küll juures, aga võime kõike seda kujutleda) köögi soemüüri värvib, ühes käes pintsel, teises värvipott. Ta uurib seina kriitilise pilguga, huuled kokku pigistatud, — temal on see suurima keskendatuse märgiks —, et mõni nurk või serv mingil juhul värvita ei jääks... Ema on pliidi kohal kummargil, pliit on vana, emal aga on mõttes see uueks teha, ta nühib seda hommikust peale ning on oma nina ja lauba tahmaga määrinud. Ta tirib üksipäini magamistoa voodit (isa on koolis ja tal pole kedagi appi võtta), tahab mööblit ringi tõsta; kui isa tuppa astub, ei tunne ta seda enam äragi. Seegi noor naine, kes labidaga, mille vars on liiga lühike ja ühtlasi ka nõrk, aias maad kaevab ja roose istutab, on ema. Ta on liiga kaua kummargil olnud ja tema ristluud valutavad, ta ajab end vaevaliselt sirgu, sõrmed kleepja saviga koos, ja vaatab päikest, et näha, kas loojanguni on veel palju aega ja kas ta jõuab rooside istutamise lõpetada... Suvistel õhtupoolikutel riisub ta puulusikaga vahtu aprikoosi- või vaarikakeediselt ja iga õppeveerandi algul tõmbab petrooleumilahusega (talle ei meeldi lahuse lõhn, sest pärast seda tööd valutab tal alati pea) kahe klassiruumi põrandad üle (sest kooliteenija George on enamasti purjus ja keegi peab ometi need tööd ära tegema). Muidugi mõista peseb ema ise ka Marcu mähkmeid vannis seebivahuga...

Kas tõsiasi, et ema töötab nõrkemiseni, teeb teda vähem õnnelikuks? Kahtlemata mitte, ja piisab, kui me veidi aega vaikselt kuulame, kuidas ta vaipu kloppides oma ilusa aldihäälega laulab (pidudel oli ta isale ikka saateks laulnud, oma julguse üle häbelikult naeratades) vanu ja natuke venivaid romansse, kontrastiks klopitsa trummeldavale rütmile... „Mu kaunitari rohelised silmad nagu kaks müstilist smaragdi!" laulab ema üht uuemat romanssi ja laul voogab läbi toa, kus kõik on pahupidi pööratud ja pilla-palla, ning tungib lahtistest akendest välja. Kevadine suurpuhastus on praegu täies hoos ja ema tuulab ringi nii rõõmsa innuga, et väsimusest pole jälgegi; tema käed-jalad ei seisa hetkegi jõude, ja ainus asi, mis talle tuska teeb, on see, kui ta tähelepanematusest või liigsest rutakusest midagi ära lõhub, näiteks lõhkus ta söögitoas imeilusa kristallvaasi: suure kiiruga pani ta selle puhvetkapi nurgale, ja kui ta siis tõusis, tarvitses tal seda vaid küünarnukiga kergelt riivata, ja vaas libises põrandale ning purunes kildudeks. Silmad pisarais — piisk piisa järel tilkusid need põrandale —,

korjab ta killupuru kühvlile, ja kui ta on kõik kokku korjanud, ei
suuda ta end enam vaos hoida, puhkeb taas nutma, südantlõhesta-
valt nuuksudes ja luksudes; tööind on kadunud, miski ei eden
enam, ja silmad paistes ning punased, ootab ta isa ega oska al
otsustadagi, kas talle rääkida või mitte, ja juhul, kui ta otsust
kõik maha vaikida (isa pole nii tähelepanelik, lohutab ta end, et
vaasi kadumist esimesel pilgul märkaks), ei suuda ta end talitseda
nähes, kuidas isa heatujuliselt ja midagi aimamata uksest sis
astub, ja pisarad purskuvad ema silmist nagu allikast — ehkki ta o
enne isa tulekut silmi niiske taskurätiga hoolikalt tupsutanud, et
mees ei märkaks, kui palju ta nutnud on. Nii et kõik tuleb päev
valgele, enam ei saa midagi salata: isa küsib, miks ema nutab, te
aga ei tihka mehele kohe õnnetusest rääkida. Isa käib pea
painab küsimustega, kuni sõnad suurest nutust paistes huul
valla pääsevad. „Kristallvaas läks katki," ütleb ema, nagu itk
surnut taga. Mõnikord suudab ta siiski teeselda ja esime
hetkel suud pidada. Ja kui isa küsib, mis on juhtunud („S
paistab ju mitme versta peale, et sa nutnud oled," ütleb ta, „no
ära teeskle, sa ju tead, et ma saan otsekohe aru, kuidas sa ka
salgaks!"), nuputab välja mõne vale, esimese, mis pähe tul
„Uhmer kukkus varvastele," luiskab ta, „ja ma sain haiget...",
aga kergitab veidi ta lõuga ja sunnib naist endale otse sil
vaatama: „Ei kukkunud sulle mingi uhmer varvastele," ütl
isa, „ütle parem otse välja, ära lollita mind. Milleks sulle k
need riukad?" Ja ema, nähes, et isa on nii range ja tõsi
pealegi pruugib nii käredaid sõnu nagu „riukad", puhkeb nutma j
räägib viimaks kõik ära: „Tahtsin ainult kööki enne sinu tulek
korda teha," pihib ta isale, „ja kiirustasin kangesti. Olin hoole
ja seepärast läkski katki!" — „Jäta järele, ära enam nut
ütleb isa, aga kuidagi poole suuga, sest kõnealuse eseme lõhkum
puudutab tedagi, ei jäta külmaks... „See mõni õnnetus," ütl
isa, ent ta sõnad ei veena; ema märkab seda ja puhkeb taas nutm
„Kuidas siis ei ole," ütleb ta nutuga pooleks, „arvad, et ma
taipa, ma ju ometi tean, kui kallis niisugune vaas on, mine te
millal ükskord uue saame osta." — „Pole viga, saame läbi k
ilma selle vaasita!" ütleb isa lõpuks ennast talitsedes; ta o
kahjutundest täielikult vabanenud ja ebameeldiva teatega seot
ehmatusest üle saanud. „Kui sa selle kord juba katki tegid,
saa me seda enam kuidagimoodi kokku liimida, nii et po
mingit mõtet nutta," tuleb isa lagedale väga mõistlike ja loo
liste argumentidega, mis aga emale mingit mõju ei avalda, se
ta nutab edasi. „Parem anna mulle süüa, nälg võtab silmanägemi
ära!" ütleb isa, ja alles nende sõnade peale saab ema ene
valitsemise tagasi, naaseb pimeduseriigist, mis on tulvil va
igavesti kaotatud vaasi pärast, igapäevaste tööde juurde, na
kohustuste juurde, kel pole õigust — mis ka juhtuks! — me
näljas pidada. Toitu lauale pannes unustab ta valu, kuid kill

hunnik prügiämbris tuletab talle juhtunut jälle meelde ja ta puhkeb uuesti nutma.

„Kui rumal ma olin," ütleb ema enesele, ajas tagasi vaadates, „ja ometi oskasin toime tulla!" Tegelikult meeldib talle oma esimesi abieluaastaid meenutada (kord imestuse, kord vaimustusega) ja mõned tollased juhtumused ajavad teda nii kangesti naerma, et ta ei suuda end talitseda. „Küll ma olin ikka saamatu ja lapsik," ütleb ta endale. Mitu head aastat on möödunud, kuid veel mitte nii palju, et ema oleks melanhoolseks muutunud või endisi aegu taga igatsema hakanud. Sest praegugi veel on ema väga noor naine: ta pole kolmekümnenegi. Siiski ei ole ta loobunud harjumusest oma tegelikule vanusele aastake juurde lisada. Ütleb, et on kakskümmend üheksa, kuigi me väga hästi teame, et ta on kõigest kakskümmend kaheksa! Niisiis seisab noor ja ilus, alles kahekümne kaheksa aastane naine ühel talvehommikul Nartsissi tänava plokkmaja akna juures. Ta seirab tuttavaid majaelanikke, saadab neid aknast pilguga, kui nad läbi hoovi lähevad, et alustada oma tavalist päeva. Ja vahepeal möödub veel üks aasta (seega siis kolmteist aastat sündmustest, millest on olnud juttu eelnevatel lehekülgedel, ja neliteist aastat pulmadest), ja just sellel viimasel aastal muudab ema oma elukorda: hakkab sideteenistujaks, täpsemalt — telefonistiks. Kolm korda nädalas on ta öövalves, need on talle väga väsitavad, sest ta pole harjunud päeval puhkama. Kõnealusel hommikulgi võime näha, kuidas ta postkontorist väljub ja kärmesti kodu poole sammub, külmast kössis. Ta on väsimusest veidi kahvatu. Jah, ta on tõepoolest kurnatud, ehkki öö polnud kõige raskem: telefon helises üheainsa korra, ema andis pooluniselt ühenduse ega pannud hääli, mis telefonitorudes teineteist (nii kaugel ja ometi nii lähedal) taga hõikasid, suurt tähele. Pärast seda öist telefonikõnet jäi ta tukkuma, pea laual, või õigemini kodunt kaasatoodud väikesel padjal (päevaks peitis ta selle kappi) ja koguni norskas tasakesi, põsk pehmesse patja surutud. Ta ärkas alles koidikul, läbi kõrgete tolmuste akende pritses ihmjat valgust, äärelinna poolt kostis turuplatsile suunduvate vankrite loginat — oli turupäev ja juba ööhämaras hakkasid ümberkaudsete külade talumehed linna saabuma; kostis suure ja vana pendliga seinakella monotoonset tiksumist; ja kuigi ema kõike ümbritsevat tajus, ometi polnud ta veel päris virge; marksismi-leninismi klassikud seintel silmitsesid teda kerge etteheitega, otsekui tahaksid teda noomida ebaseadusliku magamise pärast tööajal; kibedast süütundest aetuna ärkas ta viimaks täiesti, haigutas pikalt ja sirutas mõlemad käed ette; liigutused polnud just kõige kaunimad, et aga niikuinii ei olnud kedagi pealt nägemas, välja arvatud portreed seintel (nüüd, virgena, ei pidanud ta neid enam luust ja lihast olenditeks), polnud tal tarvis end tagasi hoida. Maalitud laega tuba (maja oli kuulunud ühele saksa kaupmehele), lae igas nurgas ingli reljeef, oli vahepeal jahedaks läinud.

Ema oli küll kahhelahjud puid täis toppinud ja õhtul kõva kütnud, pärast keskööd hakkas ikka jahe... Ta hõõrus kangestun liikmeid, kõndis jalgu tasa vastu põrandat kõpsates toas ring seisatas akna all ja vaatas tühja tänavat, vastasmajade jäätun aknaid. Külmast kange koer läks üle tänava. Mõned mustad ronga istusid liikumatult (või olid nemadki külmunud, mõtles em kõrgetel raagus puudel akende taga. Hea, et hõõguvaid süsi ve alles on, ütles ema endale, roobitses tukke ahjus ja viskas mii vatele sütele kuivi pilpaid peale (need oli ta aegsasti valm pannud). Ahi oli tõepoolest suurepärane ja tuli lahvatas ta põlema. Palitu õlgadel, ikka veel külmast kössis, surus ema sel vastu ahju kahhelkive, mis siiski veidi soojust andsid ega olnu veel täiesti jahtunud. Väljas oli juba suur valge. Linn ärka Telefonid hakkasid helisema...

Oma telefonistiametis oli emal võimalus suhelda igasugu inimestega. „Suhelda“ pole õige sõna, sest kõik need inime polnud temale sõna tõsises mõttes elusolendid, oli olemas va nende kõne, kõigest hääled (leebed või ranged, ülbed või alan rõõmsad või kurvad, riiakad või viisakad), mis liiku likud, rõõmsad või kurvad, riiakad või viisakad), mis liiku mööda traati, abstraktsed ning ühtaegu väga elavad ja konkre sed, sest tahes-tahtmata sai ema nende kohta teada terve hul üksikasju. (Kuigi ta oma tagasihoidlikkuses poleks midagi tea soovinud, kuulis ta neid tahtmatult.) Tegelikult avastas em kerge hirmu ja hämminguga, kui suur ja kirju on maailm kuivõrd erinevad me kõik olla võime, väliste sarnasuste kiu Kuivõrd mitmekesine on niisiis maailm ja mida kõike seal juhtu võib, kui vaid kuulata hääli, mis nende väikesest linnast te lähevad või sinna saabuvad. Säärane maailma avastamine vapus teda. Seepärast kuulas ta suure erutusega kahe abikaasa vestlu kes pidid paar nädalat teineteisest eemal viibima ning oota kärsitult taaskohtumist (mees on matemaatikateaduskonna ka õppetudeng, ta on just äsja oma esimese, planimeetria eksa ära teinud: „Kujuta ette, ma sain üheksa*!“ — naine on las aednik: „Sel nädalal olid nad kole pahad, sõid mul hinge seest!“ et hetke pärast — vaevalt sai värske tudeng toru ära panna, k emal tuli juba uus ühendus anda, — sattuda hoopis teise kan hääled pole enam noored ja armurõõmust tulvil: „Vaada doktorihärra,“ kostab vanema naise kähe ja veidi värisev hä „tal on hirmsad valud, ja mis kõige hullem, ta ei taha peaa üldse süüa. Palun küll, et pangu või moepärast midagi suhu, k isu ei ole, aga asjata, ta on vanuigi uskumatult põikpäis muutunud, ei kuula mind, mis ma ka ei ütleks ja palju ma ka paluks. Ma olen väga mures, doktorihärra, kui te näeksite, pa

* Rumeenia koolides kehtib kümnepallisüsteem. *Tlk.*

...a selle nädalaga on alla võtnud, kohkuksite teiegi! Ma tean, et see ...lle hästi ei mõju, et teekond teda väsitab, aga ma ei või niimoodi, ...ed rüpes, istuda, doktorihärra, ja tema suremist pealt vaadata, ...lge ometi teie ka midagi...“, ja see kähe ning veidi värisev ...ääl, elust tüdinud vana naise hääl, vaibub nutuhoogu, viimased ...nad on vaevu arusaadavad... Kõiki neid järske ja ootamatuid üle-...nekuid talub ema raskelt. Pole kerge kannatustest otse rõõmu ...pata, ja just siis, kui usud end õnne tipul olevat, saada äkki ...idetud kõige mustemasse ja põhjatumasse lootusetusesse! Sest ...ma ei või jääda kõrvaltvaatajaks, ei suuda sõnu, mis talle tahes-...htmata kõrvu kostavad, ükskõikselt kuulata. „Salakuulajana“ ...ab ema oma rolli vahest liialt sisse, aga niisugune on juba kord ...ma loomus, siin ei saa meie talle mingit nõu anda ega kuidagi ...biks olla...

Keegi naine on avastanud, et mees teda petab, ja kõneleb mehe ...mukesega: seadusliku naise hääl on kriiskav, tulvil vihkamist, ...ise oma aga, selle, kes talt mehe üle on löönud, rahulik, vaos-...itud, koguni veidi põlastav. Armuke räägib üleolevalt, väga ...enelt pealegi. Kui naine, nutt kurgus, teda teotama hakkab, ...hkeb armuke naerma — tõsi küll, tema naer kõlab veidi ...nnitult, — ja paneb toru ära... On ka teistsuguseid hääli, enese-...ndlaid ja tõsiseid, mis on harjunud otsuseid kuulutama (ülearu ...oni tõstmata), kasutades tihti ebamääraseid pöördumisi (näiteks ...Oleks vaja!“ või „On ette nähtud, et...“) või siis väljendeid, ...gu „Meie arvame, et“ või „Peame vajalikuks“, millele tavaliselt ...statakse: „Sain aru!“ — lühidalt ja otsustavalt, ilmutades sel ...oel tegusat initsiatiivi ning valmidust saadud näpunäited suure ...nuga ellu viia. Neidsamu hääli, mis enamasti ebamääraselt ...ljenduvad, võib tabada ka sootuks intiimsemalt dialoogilt, kus ...uleb ilmsiks kõnealuste tegelaste teine, hoopis isiklikum külg. ...ui muutlik võib olla inimene, mõtleb ema, tundes asjaomased ...ääled ära pigem tämbrist kui väljendusviisist, mis on varasemast ...otuks erinev: „Ära siis unusta, et meil on täna õhtuks ...atripiletid!“ sõnab too tegelane, „Tänase omad tulevad, Tomazian ...n ka nendega ühes. Pead sa siis iga kord uue kleidi saama! Pane ...lga mõni nendest kleitidest, mis sa hiljuti oled teha lasknud. ...ul on neid küllalt, pole põhjust kurta!... Hüva, mu armas, aga ...üüd jäta mind rahule, mul on tööd üle pea, ära hoia mind telefo-...iga kinni... Ma pole su palvet unustanud, ole mureta, rääkisin ...edelcuga, et ta selle asja enda peale võtaks, ei ta unusta, kus ...a siis unustab, kui mina teda palusin...“

Igaühel oli kuulajale kõnetraadi teises otsas rääkida mõni uudis, ...õni sündmus!... Ühel päeval esitas ema endale küsimuse, kas ...lefoni teel antakse edasi rohkem häid või halbu uudiseid. Kas ...nnelike inimeste arv (selle järgi otsustades, millised nad telefoni-...õnede ajal paistsid olevat) on suurem või väiksem nende arvust, ...es kuuldetorusse ohkisid või nutsid, — sellele küsimusele oli

üsna raske vastata... Kõik head ja halvad uudised käisid emal — võime nii öelda, kartmata eksida, — otse südamest läbi. Em oli hea valu- ja rõõmutundja, ning teinekord, kui saabus homm kune või õhtune vahetus, leidis see ema nutmas, pilgeni täis, ku nii võib öelda, võõraid kannatusi.

Olgugi et ema polnud võimeline kannatama inimkonna ku niisuguse pärast, nagu kannatas näiteks Sartre, võis ometi tüh seimgi telefonitorusse sosistatud mure, vähimgi ebameeldiv uud ta endast välja viia. Oma muresid pihtiva mehe või naise rolli el ema niivõrd sisse, et ühtis nendega mõnikord täiesti, nagu näite selle naisega (et too talunaine telefoniga ümber käia ei osanud j seesugust loomuvastast suhtlemisvahendit pelgas ning toru täiest kõrist karjus, oli tema jutust raske aru saada), kes kõne oma mehega, mees aga oli kodunt kaugel, Moldovas, mingil eh tusel raha teenimas. („Meie hakkasime ka ehitama, aga parem, ku me poleks selle majaga jändama hakanud; mis te's arvate, prou seletas ta emale, „praegusel ajal pole niisama lihtne maja ehita ja nii ma siis lasksin tal minna, rahateenimise vastu pole m midagi. Ega see paha tee!")... Ta rääkis mehega, mees aga — ka siis seepärast, et naine liiga kõvasti karjus, või oli seal, kus me rääkis, liiga suur lärm, — ei saanud naise jutust aru ja laskis ta iga sõna korrata. Nii näiteks ei taibanud ta, kes oli haigeks jään kas lehm või nende pesamuna, kas naine oli mehe saadetud ra kätte saanud ja kuidas naine arvab, kas mees peaks pühade koju tulema või oleks tal targem sinna jääda, kus ta on, et mit ilmaaegu raha kulutada... See oli niisiis kõne, millest kumbki tar maks ei saanud. Naise õitsvast jumest ja kollasest lillelisest rät järeldas ema, et naine peaks olema kuskilt „mägedest", Crivin näiteks, või mine tea mis kolkast, kus veel elektritki po telefonist rääkimata. „Ah, Ion, see ei ole hea!" karjus naine te fonitorusse, ja oli, nagu karjunuks ta ema suu läbi, nii sügav puudutasid ema selle naise mured. Naine kordas iga sõna, aga m kõnetraadi teises otsas vaikis kohmetult, teadmata, mida nais kosta, sest viimaks oli ta naise hüüdmist kuulnud, sellest just n aru saanud nagu tarvis ja taibanud, mis avitaks. Aga kui ta olek naisega rääkinud ja talle nõuandeid jaganud, polnud mitte te nõuanded need, millest naine puudust tundis...

Ema tegi ühelt kõnelt teisele lülitudes läbi kõige ootamatum muutusi ja ümberkehastumisi. Ta polnud mitte ainult see nai kes kõne lõpul paluma hakkas, et mees koju tagasi tuleks („Jä see neetud raha, olgu teda või ärgu olgu, ükspuha kõik; n kuinii pole meie nende hulgast, kes rikkaks lähevad; raha jää meie juurde pidama, tead ju küll!..."), vaid ka poeg, kes rää kuskilt haigla koridorist, püüdes ema rahustada. („Ära närvi ema, ma olen juba täitsa terve, usu mind. Kõige rohkem ka nädalat veel peavad arstid mind siin, siis tulen koju! Olen n kõvasti juurde võtnud, et sa ei tunne mind enam äragi, kindel s

Ole laupäeval kodus, siis helistan jälle. Nüüd panen toru ära, keegi on ukse lahti jätnud, tuul tõmbab siin koridoris. Suudlen sind, ema...")

Headestki uudistest polnud puudust, ja ema tegi kõik, mis tema võimuses, et sadade kilomeetrite kauguselt kostev hääl selgesti kuulda oleks. „Paps, ma tegin eksami ära!", ja emagi näeb, kuidas poiss sigaretikoni vastu telefonikabiini akent kustutab ja rõõmsalt keksib, samal ajal kui tema tulevased kolleegid talle märku annavad, et ta ometi kord lõpetaks: ütlesid papakesele edasi, et tegid ära, ja valmis, mis seal veel venitada!; ta näeb ka, kuidas äsja eksami sooritanute nimekirja kantud nooruki isa kõnetraadi teises otsas kohmetult köhatab, justkui mataks tal hinge, ega tea, mida ütelda. „Mis rongiga sa koju jõuad, et teaksin sulle jaama vastu tulla?" küsib ta lõpuks justkui pisut ebakindla häälega. „Ei tea," vastab poeg põiklevalt ja annab teistele, kes väljas grimasse teevad ja vastu kabiini klopivad, et ta rutem lõpetaks, märku vakka olla, „kui pileti saan, tulen homme kiirrongiga..."; ja nagu väga mitmekülgne näitleja, kes on võimeline kõige erinevaid rolle mängima, on ema kord poeg telefonikabiinis, kord hea uudise saanud isa; aga telefonid muudkui undavad, sest sisseastumiseksamite aegu on nad tõepoolest üle koormatud. Head uudised vahelduvad halbadega; ema kuulab kordamööda nende argumente, kes eksami ära tegid, ja nende üksikasjalisi seletusi ja eneseõigustusi, kes läbi kukkusid...

Ema ei jäänud telefonistiametisse kauaks, isal õnnestus talle lõpuks teine, kergem töökoht leida. Kultuurimaja vajas hädasti kassapidajat — ringreisidel käis linnast palju teatritruppe läbi ja keegi pidi hoolt kandma nii piletite levitamise eest asutustes kui ka nende müümise eest. Nii et ema vormistati vastavale tööpostile poole kohaga ametisse. Emal avanes võimalus siseneda kunsti võlutemplisse, või õigemini — seista selle uksel. Ta õppis tundma paljusid kuulsusi, nägi neid lähedalt. Väga kannatlikult kuulas ta näitlejate kurtmist, sel ajal kui ta pileteid nummerdas. Kõige sentimentaalsematele neist (igas vanuses) sai ta usaldusaluseks. Ta laskis neil rääkida, neid kordagi katkestamata, küll [illegible] rollidest, küll hoobelda kärarikka menuga. Lauljatarid, kes esitasid rahvalikke palu või šlaagreid, jutustasid talle menulauludest, mida rahvas korduvalt tagasi plaksutab. „Kujuta ette, mu armas, mind plaksutati kolm korda tagasi, ja ikka ei olnud neile küllalt!" pajatasid nad, kavalehega tuult lehvitades. „Neljandal korral jätsin mõne salmi ära, olin surmväsinud, rääkimata sellest, et laval oli tõmbetuul, minul aga oli seljas see õhuke vuaalkleit! Ime küll, et ma haigeks ei jäänud!..." Paari kuu pärast tulid nad taas uue etendusega (üldiselt oli tegu [illegible]distega, mille lavaletoojaiks olid nutikad keskealised meeste-

rahvad, kirjud lipsud ees, sõrmed täis võltskive), ruttasid ema suudlema, ühtaegu koomilised ja sentimentaalsed, väljendasid valjuhäälselt oma rõõmu teda jälle nähes, seejärel kukkusid üksteise võidu elevalt lobisema või siis peavalu kurtma. Nad palusid emalt valuvaigisteid ja jutustasid „kirjeldamatult jubedatest" tingimustest, milles olid sunnitud „selle õnnetu turnee" ette võtma. Oleksid nad teadnud, ah, oleksid nad ometi teadnud, mis neid ootab, siis poleks nad mingi hinna eest seda tapvat ringreisi kaasa teinud, neid lihtsalt peteti, jah, see on õige sõna, just peteti! Neile lubati maad ja ilma, ja mis viletsusse nad tegelikult sattusid! „Niisugustes tingimustes, öeldagu mis tahes, kunsti teha küll ei saa!" hüüatasid nad väsimusest tuhmil häälel ja pööritasid silmi. „Mul on õudne migreen!" kurtis kuulus lauljanna, õhtunael, kes saalitäie rahvast kokku meelitas, Bukarestist suurte ohvrite hinnaga kohaletoodud diiva, „arvan, et niisuguses kurnatud olekus ma lavale minna küll ei saa, tunnen end elava laibana, kullake, otsi, palun, oma kott hoolega läbi, ehk leiad siit midagi nende hirmsate valude vastu. Ei, teil ei jätku julmust mind niisuguses seisundis lavale saata!" sõnas ta ja palus ühe noorema orkestripoissi apteeki joosta. „Ja vahest ostaksid mulle ka ühe rõngassaia, aga vaata, et soola peal oleks, palun sind!"... „Ma olen seest õõnes," kurtis ta emale ning tema kortsus ja maksaplekiline, sõrmustega koormatud käsi pigistas suurima sõpruse ja südamlikkuse märgiks ema väikest kätt. „Las ma soojendan end pisut," palus ta kustuval häälel, „las ma toibun. Ja veel see opakas autojuht," pajatas ta edasi, ikka veel reisi muljete mõju all, „temaga on võimatu läbi saada. „Tuleb kiirustada," ütleb ta, „muidu ei jõua õigeks ajaks kohale, armuline proua!" — „Ja mis sellest, kui ei jõua? Arvad, et see mulle korda läheb! Võivad oodata küll, kuskil ei põle ju! Toetavad tagumiku toolile ja ootavad, miks nad ei peaks ootama! Egas ma seepärast pea õnnetusse tormama, selle suure rutuga vastu telefoniposti või puud kihutama..." — „Minuga pole teil midagi karta, armuline proua," kelgib see idioot just nagu nimme selleks, et mind närvi ajada!..." Ja lauljanna jätkas juttu, puudutades meelekohti nikotiinist parkunud sõrmedega. Esimene noorus oli tal ammu seljatage, tegelikult oli ta endine kuulsus, pealinnas juba pooleldi unustatud, ent siiski veel üsna tuntud provintsis, kus ta nüüd viimaks ometi pakkus võimalust end näha ja imetleda. Ta oli paksuks läinud, põdes algstaadiumis Basedow' tõbe, ja arst — tervelt kolm-neli kuud oli ta doktor Mihalcealt, üsna nimekalt terapeudilt ja oma noorpõlvesõbralt, väikest konsultatsiooni palunud — oli avastanud, et tal on „suhkur veres". Suhkruhaigena ihaldas ta kõigest hingest magusat, ja käekott oli tal pungil täis kompveki- ja šokolaadikarpe — ta kostitas emagi —, kust ta enne lavaleminekut komme krõbistas. Raskelt hingates jutustas ta emale õudsetest ringreisitingimustest: hotellid olid enamasti

kehvad ja kütmata, kemmergud räpased, ja söögist ei maksa parem rääkidagi, täielik katastroof. „Ma pole teab mis ajast enam sooja suppi söönud. Ja siis need jahukördid, mida teil siin Banaatis tehakse. Kujuta ette, mida see minu kõhule tähendab," kurtis ta kustuval häälel. „Üks lusikatäis seda körti, üksainus lusikatäis, ja ma olen omadega läbi! Tavaliselt on toit vana, mitme päeva eest keedetud, tulisoolane ja maitsetu! Näe, praegugi, ega see välja paista, aga mul on kõht hirmsasti puhitunud. Võtsin soodat, ja enesetunne hakkab just nagu paranema... Mis siin tahtagi, vanadus, mu armas, vanadus on nii hirmus," tunnistas ta avameelsushoos ja vangutas ühtesoodu pead, omaenese olukorrast masendatud. Ja ta silmitses ema hellalt, sest vaatamata hoolimata suuvärgile, artistialpusele ja tõsiasjale, et tal oli pidev, laugematu himu näägelda, oli ta lahke ja sentimentaalne naine, juba hulk aastaid vanaema (lapselaste fotod, kaks ilusat poissi, olid tal alati kaasas, ja ta näitas neid emalegi, öeldes ka, kuidas kummagi nimi on). Must satiinkleit tõi eriti hästi esile tema kaelrinna, millel puhkas mitmerealine kee — kas need olid ehtsad pärlid või osavad võltsingud, jumal seda teab. „Mine saali," sosistas ta enne etendust emale, „ja pärast tule ütle, kuidas ma laulsin..." Kultuurimaja laval mängisid oma tükke ka tagasihoidlikumad trupid, kes parasjagu ringreisil olid. Suure menu osaks said Mușatescu näidendid „Titynic-valss" ja „...Escu", samuti Victor Eftimiu „Inimene, kes nägi surma". Emal läks korda saalid täis panna. Vähem menukatele päevastele etendustele toodi ajateenijaid kesklinna garnisonist, samuti vanemate klasside õpilasi. Ja et etendustel oli ainult tund aega vahet, jõudis koristaja suurivaevu põrandad ära pühkida. Ta pritsis neid hoolikalt veega, et liiga palju tolmu ei tõuseks. Erilise menuga läks „Tulipunane lilleke", muinaslugu kuningapojast, kelle kuri nõid oli koletiseks muutnud. Ennekõike meeldisid kirevad dekoratsioonid, ja kui koletis näitemängu lõpul jälle inimese kuju võttis, muutudes inimsilmseks blondilokiliseks, väga sihvakaks noormeheks, plaksutas publik kaua ja vaimustusega...

Päevase ja õhtuse etenduse vahepeal jalutasid lavatöölised linnas ringi ja krõbistasid rõngassaiu või sõid jäätist; vahtisid ammuli sui vitriine või käisid mööda poode ja ostsid tühja-tähja kokku. Etendusepäevaks jõudis ema tavaliselt kõik piletid ära müüa, ja vihmastel või jahedatel õhtupoolikutel kogunesid jutukamad näitlejannad tema kontorisse. Vastu päratut kahhelahju liibudes vadistasid nad väsimatult ühest ja teisest — harilikult rääkisid taga neid, keda parajasti kohal polnud, või siis nurusid emalt koogiretsepte. Retseptid kirjutati täie tõsidusega tillukestesse taskuraamatutesse ümber, ja otsekui vastutasuks või siis selleks, et emale näidata, kuivõrd emantsipeeritud ollakse, jutustasid näitlejannad nilbeid anekdoote, kõiksuguseid rõvedaid palju. Ema kuulas, katsus naerda ja nägi vaeva, et mitte ülearu

punastada. Põledes soovist emale, sellele sümpaatsele ja vä meeldivale, aga nende arvates liiga provintslikule naisolend õpetusi jagada, pajatasid nad talle oma noorpõlveseiklusi. N olid tõepoolest väga pikantsed ja erutavad romaanid: kuidas n omavahel mehi või armukesi vahetasid, ühe järele jooksid j teise maha jätsid! Muidugi mõista oli kõik see sündinud h aastaid tagasi: „Selline on noorus, kena proua, teed lollusi mõtle sugugi järele! Kuid ma ei kahetse midagi: „*Rien de ri je ne regrette rien!*", nagu Edith Piaf ühes oma šansoonis ütl kas oled kuulnud, võimatu on seda mitte kuulnud olla, see võrratu. Need kogemused, kui nii võib öelda, mis ma omanda rikastasid mu hinge. Mõnikord ma kannatasin, elu ei hellita mind, elasin kolm aastat suure näitleja Cristian Ionescuga, oli nagu abielupaar, elasime koos tema poissmehekorteris Rom väljakul, ruumi polnud seal palju, kuid kahele tuvikesele, n me tollal olime, rohkem kui küllalt! Kujutad sa ette, mill löök see mulle oli, kui teada sain, et ta on abielus..." Jaa, n tahtsid ema tummaks lüüa, rääkides talle lugusid oma „pöörase noorusest, samas aitas jutustamine veeta aega, kurbi ja vihmase lõpmata pikki ja igavaid sügisesi õhtupoolikuid, ja leeven kurbust, mis talvise külma ja lumelörtsiga koos hinge tung

Teatrisaal oli väike — muul ajal harilik kinosaal —, ja põrand oli õige vähe kaldu, ei näinud need, kes oma õnnetus olid saanud piletid tahapoole, suurt midagi. Kui täpne olla, need, kelle kohad olid kõige viimases reas, ei näinud üldse mi midagi! Niisiis jahtisid kõik esiridade pileteid, ja selleks et n saada, löödi tõelisi lahinguid. Ema rünnati igast küljest ja ig kandist, nii et ime küll, kuidas ta sellises olukorras pead kaotanud. Vastupidi, esile tulid, kui nii võib öelda, tema erili strateegivõimed, ja mis esimesel pilgul täiesti uskumatu näib — suutis kõiki rahuldada. Andis keisrile, mis keisri kohus (li koorekihil olid kohad esiridades), kandes samas hoolt ka sõpr eest (rakendades seega tõelist onupojapoliitikat). Viimatimaini „omad inimesed" paigutas ta „ametiisikute" sekka, tehes niisuguse osavuse ja diskreetsusega, et see silma ei hakan Ühesõnaga, tal läks korda kõiki rahuldada, keegi ei kurtnud kellelgi polnud talle midagi ette heita. Aga kui mõni võhivõõ oleks tahtnud meie linnakesest (seisustest ja suurusjärkud täit ülevaadet saada, piisanuks talle ühel teatriõhtul saali heide pilgust. Ta oleks kohe ära näinud, kes on linnas kõige tähtsam esimeses reas keskel, ja tegu oli üsna arvuka perekonnaga: nai kaks suurt last, lütseumi lõppklasside õpilast, vend, kes õppealajuhataja vana aguli järgi Kõrkjakandiks kutsutud elamurajooni seitsmeklassilises koolis, kaadriülemast õde, ja t tipuks veel koduperenaisest ämm, kes armastas väga rahvamuusi kontserte; nemad hõivasid peaaegu kogu rea... Olgugi hierarhia teeriumid üsna erinevad, võeti neid täie tõsidusega arve

...itkem näiteks — piltlikustamiseks — veidi tähelepanelikum ...lk kolmandale reale: lastehaigla peaarst Pavelescu (väga hea ...a kirurg, ent lõdva suuvärgiga, millest ka kolm „kanalil" ...etud aastat; suur kange kohvi sõber ja hiilgav maletaja) ...konnaga, mis oli eelmisest vähem arvukas, — alati musta ...tud naine ja üksainus laps, alles lasteaiaealine, kuid kõigil ...dustel platsis, sest doktoril polnud teda õhtuti kellegi hoolde ..., — hõivas seega kolm kohta, nende kõrval istus teise lütseumi ...ktor, kes hõivas — ema suureks rahulduseks, kes selle arvel sai ... „meeles pidada", — üheainsa koha; tema kõrval olid emal ...d kinni pandud ühele „soosikule" ja tema abikaasale (õpetaja ...eşi pere, kellega Marcu vanemad tihedalt läbi käisid). Pärast ...hist ja üpris silmatorkamatut kõrvalekaldumist tõsteti ranged ...rhiakriteeriumid jälle ausse: perekond Meteşi kõrval istus ...ginea atsetooni- (ja teiste puidust toodetavate kemikaalide) ...iku direktor Boteanu (ta sõitis koju veerand üheteistkümnese ...a ja mõnikord, kui etendus juhtus pikem olema, lahkus enne ...u, paludes viisakalt vabandust neilt, keda ta seejuures tülitas). ...mise koha hõivas vana Goian, kõva kuulmisega meesterahvas, ...ina kätt kõrva ääres hoidis, et kuulda, mida näitlejad laval ...ivad, ja liigsest keskendatusest vajus tal suu ikka lahti. Muidu ... väga väärikas härra, kikilips ees, seljas alati üks ja seesama ...hall ülikond — kauasest kandmisest oli riie juba pisut läikima ...ud —, jalas arvatavasti sajandi algul Viinist ostetud terava ...a kingad; ta oli kunagi selles linnas vägagi lugupeetud pere-...a viimne võsu, veel üsna helge peaga ja hoopiski mitte rauk-...r; üks vanataadi esiisadest, kuulus advokaat, oli ministritoolini ...nud, teine, suur bioloog, juba enne sõda Prantsusmaale asunud ... tema teaduslikud tööd olid kogu maailmas tuntud jne. Sellest, ...ma vana Goiani — „klikiaegse", nagu tollal tavatseti ütelda, — ...egse atsetoonivabriku direktori kõrvale paigutas, näeme, et ...lt olid tema hierarhiakriteeriumid, kuigi vankumatud, siiski ... eriskummalised, ja mis siin salata, öelgem otse, et need ei ...tanud momendi poliitikat. Heitnud pilgu kõige eelistatuma-..., oleme veendunud, et lugeja on saanud üsna täpse pildi sellest, ... pileteid jagati ning kuidas ja mil moel hõivati kohad saalis, ...llega tahaksime piirduda.

...a ennäe, veel hulk aastaid hiljem meenutab ema teatrisaali, ... nagu see tol ajal välja nägi. Ta manab silme ette pealtvaata-... nägusid (need on täielikus pimeduses liikumatud, kõikide ...ud on prožektoritest heledasti valgustatud lavale suunatud) ... tühjusest eraldub mõne väga osavasti „ametiisikute" vahele ...tatud „soosiku" tuttav nägu. Ema mäluekraanile ilmub — ...iliselt plaksutades ja naeru rõkates (mis on puhkenud mine ... mis repliigi peale „Titanic-valsist" või Nušići „Proua ...istrist") või siis pisarsilmi (kui lõbusad ja seltskondlikud ...iserid lahkuvad ja kolm õde üksi jäävad) — see või teine

tuttav, kellest pole juba pikemat aega midagi kuulda olnud. „Kus ta praegu olla võiks, või mine tea, kas teda üldse enam ongi?“ küsib endalt ema talle nii omase nukrusega. Talle meenub, kuidas vana Goian istus, veidi ettepoole kaldu, et paremini kuulda, suu paokil ja käsi närtsinud kõrva ääres, meenub, kuidas vanataat talle enne etendust alati kas lilleõie või šokolaadikarbi tõi: „Minagi flirdin veel daamidega, mis seal ikka!“ ütles ta ja tõstis käe kähku kõrva juurde, kärsitult ema vastust oodates. „Minu eas,“ lisas ta kahetseva ohkega, „pole enam mingit ohtu, pole midagi karta, ausõna. Ma naljatan teiega veidi, proua, ärge pange pahaks... Need kommid aga on tõepoolest maitsvad, võtke või üksainuski, avastasin need täiesti juhuslikult, välja nägemise järgi ei ütleks seda, eks ole? Täna on tõsine tükk, mind huvitab, kuidas nad seda mängivad, kujutage ette, mina olen seda Nottaraga näinud, mu jumal, milline näitleja, milline näitleja! Tal oli erakordne diktsioon, istusin rõdu viimases reas, tollal olin muidugi tudeng, ja iga sõna oli kuulda, iga sosin... Aga lõpustseenis oli ta tõepoolest suurepärane. Ja milline hääl, tugev ning samas meloodiline, lausa nauding oli teda kuulata, tõeline nauding...“

3.

Sel aastal, kui ema sai ametiühingust tuusiku mere äärde, püsisid ilusad ilmad — ühelainsal pärastlõunal kattus taevas pilvedega ja eriliselt tüünesse ja vaiksesse merre langes isegi mõni tiba vihma; puhkajad hakkasid muidugi mõista pabistama. „Ilusad päevad on otsas,“ ütlesid nad, „asjata kulutasime raha, ja mõelda vaid, puhkuse lõpuni on veel terve nädal...“ Asjatu hirm, ilmaaegne paanika: ei läinud kuigi palju aega, ja taevas selginenud, loojuv päike heitis merepinnale vikerkaarevärvilisi längus kiiri, rahvas tuli jälle rõõmsalt rannapuiesteele jalutama, mõned noored uljaspead tõmbasid ujumispüksid jalga ja läksid merre. Tõepoolest tore mõte: vesi oli nii soe, et ei tahtnudki sealt enam välja tulla, võib-olla olid need mõned vihmapiisad, suured ja rasked, mis pealelõuna jooksul olid langeda jõudnud, seda soojendanud. Ema jagas tuba — nii oli majutatud — veel kahe inimesega, üks oli noor neiu, Turdast pärit pangaametnik, ja teine keskealine vene keele õpetaja, väärikas ja eriliselt südamlik daam, kellega ema kiiresti sõbrunes...

Pärastlõunati, õhtu hakul, käisid nad seltsis rannapuiesteel jalutamas. Ostsid ettejuhtuvatest kioskitest postkaarte ja astusid mõnda kohvikusse, kus need kaardid leiget limonaadi juues kiiresti pastakaga täis kirjutati ja seejärel koju saadeti.

Öösiti ei olnud õpetajal und. Tal oli kaasas tillukese pirni-

...lamp. Mingi klambriga oli võimalik lampi raamatukaane külge ...tada; valgus langes otse leheküljele, nii et toakaaslasi tema ...ne lugemine ei häirinud. Mõnikord vastu hommikut, kui ema ...tus hästimagatud öö järel kogemata ärkama, leidis ta õpetaja, ...mat käes, lugemisse süüvinult.

Ühel õhtul jõi ema liiga kanget teed ja tal läks uni ära: ...ärkas keset ööd; mõnda aega vähkres ta voodis, püüdes taas ...uda; õpetaja luges, ja lõpuks hakkasid nad sosinal lobisema, ...mitte äratada noort neiut, kes rahulikult magas, koguni norskas. ...neiu oli väga üksildane olend. Igal õhtul lõi ta ennast üles, ja ...gu ta toanaabritele ütles, läks „meelt lahutama“. Tõmbas selga ...me väga leidliku lõikega pluusi, mis ta oli ise välja õmmelnud, ...rdas ohtralt lõhnaõli peale, pani jalga kõrgete kontsadega ...rulaugurohelised kingad (kinganumber oli tal suur, neli...mmend üks või nelikümmend kaks) ja läks lustlikult, tulvil ...timismi, laulu ümisedes, maailma vallutama; tagasi tuli aga ...ni, kõige rohkem paari tunni pärast, kurb ja mõttes; läks ...e vannituppa „dušši võtma“. Jäi sinna pikemaks ajaks, ja ...hästi emal kui ka õpetajal tekkis tõsine kahtlus, et vannitoas, ...l ajal kui dušš tulutult jooksis, nuttis vaene tüdruk üksi...ni. Ta ei olnud inetu, pigem „luitunud“ ja ilmetu. Noormehed ...kiirustanud teda tantsule kutsuma; lootused, mis tema hinges ...l õhtul uuesti tärkasid, purunesid ikka ja jälle; muidugi mõista ...ka temal oma uhkus, ja ta kannatas, pealegi oli see neiu, ...gu ta toakaaslastele tunnistas, hiljaaegu väikese „isikliku“ ...raama läbi elanud. Ta olnud „samahästi kui kihlatud“ ühe ...ditsiinitudengiga Clujist, väga toreda ja intelligentse poisiga; ...d mõistnud teineteist suurepäraselt, neiu mäletamist mööda ...nud nad kunagi tülitsenud, ja tülitsemiseks polnud ka põhjust; ...rmees oli väga heast perekonnast, tema isa oli Cluji lähedal ...gifarmis peaagronoomiks; kuid siis tuli neiule pähe õnnetu ...te tutvustada peigmehele oma töökaaslast, head sõbrannat, ...llega koos nad kaugõppekursustel majandusteadust õppisid. ...tegi nad tuttavaks, oli ju see tema parim sõbranna, kust ...ta aimata, mis edasi saab! Kui ta asjalugu taipas, oli juba ...ga hilja: töökaaslane jäi rasedaks („Kujutlege, proua, kui ma ...da kuulsin, mõtlesin küll, et lähen hulluks, ei muud!“), nii et ...ma loodetud tulevane abikaasa pidi ta sõbranna ära võtma. ...ja mõelda vaid, et nad tutvusid tänu minule! Kui rumal ja ...iivne ma küll olla võisin!“

Niisiis läksid vene keele õpetaja ja ema sel hommikul seltsis ...ikesetõusu vaatama. Nad jalutasid kahekesi rannapuiesteel, ...lesid ühest ja teisest. Jutuhoos unustasid nad päikesetõusugi, ...ni ema juhuse tahtel pilgu tõstis ja nägi, kuidas meri koidupunas ...eb. Vaatepilt oli sedavõrd vapustav, et ema imestunult ja ...kunult karjatas, ehmatades ka õpetajat. Kõik kestis vaid ...ne sekundi. Kui sõbranna taipas, milles asi õieti on, oli hõõguv

ja sädelev meri jälle tavalise väljanägemise saanud; niisiis võib öelda, et ainuüksi emale oli antud näha seda täiesti erakordset esimest koidikuviivu. „Niisugust vaatepilti iga päev ei näe," seletas õpetaja emale hiljem: ainult siis, kui taevas on täiesti selge, kui seal pole udu, pole pilveviirugi. Muidu hakkab päike paistma alles siis, kui ta on taevaserval juba kämblakõrgusele tõusnud, ja esimest koidikuviivu (seda, mida oli näinud ema) ei saagi imetleda...

Vene keele õpetaja oli pärit Devast („Kah meie kandist!" nentis ema rõõmuga), tal oli kaks poega, mõlemad üliõpilased, üks polütehnilise instituudi esimesel kursusel, teine aga, meditsiini tudeng, juba viimasel... „Kujutage ette, proua, sügisel tahab naist võtta; põhimõtteliselt pole mul midagi selle vastu, aga ta on nii noor, poisike alles; mulle tundub, et ta ei jõua pere ülal pidada."

Õhtul leidis noor pangaametnik mõlemad „vanad", nagu ta neid mõttes nimetas, kuigi ema oli alles üsna noor naine, juttu puhumas, nagu neil kombeks oli: ema istus laua ääres ja õpetaja kõõlus voodiotsal. Sel korral ei kiirustanud Turdast pärit noor panganeiu vannituppa, et rahus ja kellegi nägemata oma ebaõnne ja üksindust välja nutta. Lugu, mida õpetaja jutustas, näis liiga kaasakiskuv selleks, et veel omaenda muredele ja luhtumiste mõelda... „Et palgalise teenida, töötan suvel turismi-büroos giidina," oli õpetaja juba hulk aega enne noore piiga saabumist juttu alustanud. „Küsimus pole ainult rahas, ehkki ka raha on muidugi tarvis, kahe lapsega pole kerge, aga see töö lihtsalt meeldib mulle: saan uusi tuttavaid, mõned neist on väga huvitavad inimesed. Võib öelda, et mul on õnnestunud koguni häid sõpru soetada, kellega siiamaani kirjavahetuses olen. Nojah, ühel aastal saatsin niisiis mere äärde — kohe jõuame asja juurde — kaks täiesti erinevat turistide gruppi. Ühes grupis olid valdavalt intellektuaalid: jäigad ja distantsi hoidvad. Mul polnud nendega mingit muret, söögiaegadel ilmusid täpselt kohale, olid rahul minu pakutud programmiga ja kandsid hoolt, et ükski vaatamisväärsus nägemata ei jääks. Õhtuti palusid, et ma neid autorongiga naaberkuurorti viiksin, vaatama mõnda filmi, millest nad kuulnud olid, et see olla väga hea, ostsid tõsise muusika plaate, kunstialbumeid, ühesõnaga, olid asjalikud inimesed, aga samas kuidagi igavad. Üksainus paar käis mulle pisut närvidele: nii mehel kui ka naisel oli esimene noorus ammugi seljataga, kuid nad elasid parajasti läbi, ja andsid seda kõigile mõista, suure armastuse harukordseid hetki. Mees oli ligi viiekümnene, naine üle neljakümne, aga nad käitusid nagu esimeste tundepuhangute ikka jõudnud teismelised. Tristan ja Isolde, kes eksikombel olid keelatud märjukest, võlujooki rüübanud: nad kõndisid käsikäes ja vahtisid tundide viisi teineteisele silma, ühesõnaga, olid veidi pentsikud, samal ajal, miks ka mitte, omamoodi liigutavad. Et nad

ei olnud abielus, ei võinud nad ühes toas elada, nii et naise majutasin ma kokku kellegi farmatseudiga, mehe aga ühe noore, väga noore, ma usun, ta polnud rohkem kui kaheksateist, traktoristiga, tarmiselt ujeda linalaka poisiga, lihtsa inimesega, kes oli mine tea kuidas intellektuaalide gruppi ära eksinud. Peab ütlema, ta oli niivõrd kohmetu, et nõretas higist iga kord, kui tal oli vaja suu lahti teha ja minult midagi küsida... Äkki märkasin, et minu noor turist — ta oli mulle väga sümpaatseks saanud, õpetajana on mul alati olnud eriline nõrkus abitute õpilaste vastu, kahjuks ega pole mul võimalust olnud seda rahuldada, minu oma poisid on sidid ja enesekindlad, teinekord lausa jultunud, — ilmutab suure väsimuse märke, jääb ekskursiooni ajal bussis magama, püsib vaevu jalul. Ühel päeval jäi ta intellektuaalide suureks lõbuks plaažil magama ja muutus seeläbi kõiksugu naljade ja irooniliste torgete alaliseks märklauaks... „Mis sul viga on?" küsisin temalt ühel heal päeval. „Millest sa nii väsinud oled? Milles on asi?..." Algul ei tahtnud ta mulle ütelda, pomises midagi segast, kuid ma käisin poisile senikaua peale, kuni ta mulle tõtt tunnistas. Õhtupoolikuti tõmbus küpses eas armastajapaar mehe tuppa (mis kuulus ühtlasi ka meie traktoristile) malet mängima, ja otsekui juhuslikult istusid nad noormehe voodile, nii et iga kord, kui noormees tuppa tuli, leidis ta, et niihästi tuba kui ka tema voodi on hõivatud. Veelgi enam, nad silmitsesid noormeest säärase pilguga, et noor traktorist taipas, kui ülearune ta on, ja lahkus. Jättis nad mängima ja läks toast välja. Malet mängiti noormehe voodil keskööni, ja tal ei jäänud muud üle kui puiesteel jalutada. Kui valgus toas kustus, — märgiks, et naine on magama läinud —, ja siis tuli temagi oma üksildaselt jalutuskäigult tagasi. Kuna ta polnud harjunud nii hilja magama heitma, ei saanud ta üldse enam und. „Katsu enne neid tuppa minna," ütlesin talle. „Malet võivad nad väga hästi ka teisel voodil mängida." Ühel päeval, kui minu noormees tõepoolest enne malesõpru oma tuppa jõudis, mõtles ta, et käib enne nende tulekut duši all ära. Ta võttis riidest lahti, kuid jättis kõik rõivad tuppa, unustas need endaga vannituppa kaasa võtta, et oleks, mida pärast dušši selga panna. Vahepeal tulid armunud malesõbrad tuppa ja tavapärane partii algas nagu ikka noore traktoristi voodil. Noormees, kellele tema arglikkus seegi kord vembu mängis, ei söandanud ustki paotada ja naabrit paluda, et see tuppa unustatud rõivaesemed talle ulatada; ta jäi duši alla — need kaks ei kuulnudki, et vesi jookseb, sedavõrd olid nad armuvalus või, mine tea, malemängu kütkes, — pikaks ajaks, laskis vett joosta, kuni jäi magama, väsinud, nagu ta oli. Ta leiti alles siis, kui hasartsel malemängijal tekkis tarvidus vannituppa minna. Noormees magas, kuigi vesi talle ühtesoodu kukla̋sse jooksis. Ta oli juba külmast kange ja õhtul tõusis palavik neljakümne kraadini. Kutsusin kähku arsti, oli kahepoolne kopsupõletik, ja kui noormehe organism poleks olnud täiesti

terve — ta oli sitke, vabas õhus kasvanud ja sirgunud, pikk, pe aegu kahemeetrine, nagu öeldakse, raudse konstruktsiooniga noo mees —, oleks ta kindlasti teise ilma läinud. Kui ta paranes, sa kogu grupp tema arvel kõvasti nalja, erilist lõbu tundis mei hästi tuttav paarike: kuulge nüüd, duši all magama jääda, olete t varem niisugusest lollusest kuulnud! Need kaks armunud maletaj ei meeldinud mulle, pange tähele, proua, ja kogu see inte lektuaalide grupp oli mulle üsna vastumeelt, välja arvatud noo traktorist, kes mulle iseäranis armsaks sai. Ja vahest oleksin m sel suvel igavust tundnud, kui poleks olnud teist gruppi, mi koosnes ainult ümaratest ja tervisest pakatavatest, lõbusatest ja pidulembestest maanaistest, kelle seltsis ma ööd otsa istusin ja laulsin, kuni koit meid leidis. Just neist ma tegelikult tahtsin rääkida, ja loost, mille üks naistest mulle ühel ööl jutusta Tõepoolest harukordne lugu. Aga kõigepealt, armas prou kirjeldan teile asjaolusid, mis selle kõigeni viisid, sest lugu o pikk, ja parem siis juba päris algusest peale hakata. Niisii nagu ma teile juba rääkisin," (nüüd pöördus õpetaja mitte ainul ema, vaid ka noore ametnikuneiu poole, kellega nad mõlemad tub jagasid), „koosnes teine grupp eranditult naistest, maanaiste jutukatest ja punapõsistest. Nad olid mulle väga sümpaatse Ja niipalju kui minu võimuses, püüdsin ma viibida nende selts Nad harjusid minuga, ja mäletan, kuidas nad mulle kui oma sugusele muresid kurtsid. Nende hulgas oli ka üks suure kõhu naine. Tema rasedus oli küllaltki kaugele arenenud, vaatasin te ja mõtlesin, et iga hetk võivad tal tuhud alata. Naine a rahustas mind, kinnitades, et tema arvestuse järgi on sünn tuseni veel vähemalt kuu aega. Teised naersid teda: surmkind et tulevad kaksikud, rääkisid nad, liiga suur kõht, mis muu „Mul on kodus ennegi kolm olemas, suured juba, nendega po enam muret; seal, kus on kolm tükki kasvanud, võivad ve kaks kasvada, see ka mõni mure!" rahustas naine neid; ja nii na end selle raseda arvel lõbustasid, kuid sellest, mida min kartsin, — mõtlesin ikka, mis sekeldusi säärases „kriitilis seisundis" naine võib mulle kaela tuua —, ma ei pääsenud Vaevalt olime ühel pärastlõunal Adam-Clisi ekskursioonilt taga jõudnud, kui minu naisterahval tuhud algasid. Muidugi mõist kutsuti arst ja naine toimetati kuurordi haiglasse, kus laps õht kella kaheksa paiku ilmale tuli; naine sünnitas kergelt ja kiires polnud mingeid komplikatsioone ega eriprobleeme. Tegu polnud j enneaegse sünnitusega, laps oli normaalne, sündis just õigel aja ja muidugi mõista polnud naisel tegu mingi teadmatuse või taipamatusega: ta polnud eksinud päevade ja nädalatega, nagu t tahtis mind uskuma panna. Aga oleks ta tõtt rääkinud — küs ta, mulle otse silma vaadates, kui ma teda haiglas vaatama käisin —, kas poleks ta siis sellest toredast ekskursioonist ja väli reisist ilma jäänud? Ja kas poleks ometi kahju olnud, kui ju

ma ei oleks saanud sellest haruldasest võimalusest rõõmu tunda?... Nii või teisiti, sündmust tuli tähistada, ja õnnelikku juhtumit arvesse võttes tegi turismibüroo mulle kohustuseks naisele kingitus osta; selleks eraldati teatav summa, ja ma ostsin talle tõepoolest midagi, praegu enam ei mäleta, mida nimelt, mõne praktilise eseme. Kohale ilmus ka rajoonilehe esindaja, pildistas naist kui too, laps süles, parajasti rinda andis, ja foto ilmus ajalehes, saateks lühike kommentaar. Nurganaisel oli raudne organism, mõne päeva pärast sai ta täie tervise juures haiglast välja, ja ehkki ta koos oma reisikaaslastega koju sõita ei saanud, ei viivitanud ta lahkumisega kuigi kaua... Kaaslased tahtsid siiski sündmust pühitseda, olgu või naise äraolekul — lapse sünd, pealegi niisugustes tingimustes, pole asi, mida võiks niisama mööda lasta! —, niisiis pandigi rahad kokku, osteti joogipoolist, peamiselt šampanjat, lisaks midagi kangemat meestele, ja kutsuti intellektuaalide grupp peole: nood ei varjanud olengule tulles kerget põlastust, aga ikkagi tuli seda sündmust pühitseda, oli ju vastsündinu ema ometi nende kaasmaalane; pärastpoole võeti šampanjast julgust ning muututi ülemeelikuks, ja tuli pidu missugune. Muretseti — kokku leppides söökla öövahiga ja pakkudes temalegi üht-teist — muusikaautomaat ning plaate valsside ja argentiina tangodega, ja tantsiti hilisööni; intellektuaalid lahkusid mõne aja pärast ja naised jäid üksi, keerlesid söökla toolide ja laudade vahel nagu tuulepööris, siis aga väsisid ja istusid juttu puhuma. Nad meenutasid aegu — enamikul neist oli esimene noorus juba seljataga —, mil nad ise olid rasedad olnud, ja kuivõrd raske oli olnud last kanda. Nad meenutasid sünnitust: kui kohutavalt oli nad piinelnud, kui pikad, kui lõpmata pikad olid tundunud need hetked, mil nad sünnitusvaludes visklesid; nad lausa imestasid, kuidas nad kõige sellega üldse hakkama olid saanud, kuidas selle üle elanud; naised meenutasid, kus nad olid olnud, kui tuhud algasid, põllul või lehma lüpsmas, naabrinaisega väravas juttu puhumas või koosolekul, ja kes neile sünnitusabi andis, kas arst või ämmaemand. Nende hulgas oli üks naine, teistest inetum ja inetum, võib-olla ka veidi vanem, kes kaaslaste lobisemise sekka sõnagi ei poetanud. „Mis sinul siis on, et sa sõnagi ei räägi?" küsisid naised. „Või oled sa viljatu, lasteta, ja sul polegi midagi rääkida?" — „Minu jutt," sõnas see naine, „on veidi pikem. Ei tea, kas teil on kannatust seda ära kuulata. Enne kui ma oma loo räägitud saan, jõuab hommik kätte... Jätame parem teiseks korraks. Küllap tuleb veel juhust," ütles naine ja puhkes naerma. Mind aga hakkas asi kohe väga huvitama, naises oli midagi erilist, midagi, mis mind iseäranis intrigeeris. Nii et ma segasin eneselegi ootamatult nende jutu vahele ja palusin, et ta oma loo kohe ära räägiks... „Olgu, kuidas on, ka mina tahaksin seda kuulda," ütlesin talle. „Võib-olla teisel korral pole mind enam siin, ja oleks kahju, kui see mul kuulmata jääks..." — „Parem

oleks, kui ma selle unustaksin," lausus naine ja hakkas jä
kohmetult naerma. Ta läks näost punaseks ja pani käe suu pe
et naeru summutada. „Mul endalgi pole kerge seda meenutad
lisas ta. „Mul on tütar," lisas ta pärast järjekordset lühik
pausi, mille vältel ta näis jutustamiseks hoogu võtvat, „su
ja ilus kurivaim, möödunud kuul, kaheteistkümnendal juunil,
üksteist täis... Ja kui ma nüüd teile räägin, kuidas see mi
plika sündis, siis te ei usu, ehkki ka teie olete need asjad
elanud ja saate väga hästi aru, et ma ei luuleta ega luiska..." — „Ä
lase end kauem paluda," julgustasid naised ja kogunesid se
naise ümber, kes pajatama valmistus; ta niisutas huuli ja vaa
igaühele järgemööda huviga otsa, et näha, kuidas me loo v
võtame, kas usume või ei... „See oli esimestel sõjajärgsetel aa
tel," hakkas ta viimaks jutustama... „Teiegi olete need a
üle elanud, teate küll, kuidas tollal oli, ainult et meie kandis
raskem kui kuskil mujal... Sest meie kandis olid terved kü
meestest tühjaks jäänud, sõda oli kõik mehed hauda viinud. Ku
sa ka ei vaadanud, ikka nägid ainult naisi, noori ja vanu, i
eas. Veel olid taadid ja poisikesed, nii et polnud, kelle õlale toetu
kogu koorem jäi meie, naiste kanda, polnud parata. Naisi nä
ratsa sõitmas, traktoriga põllul või veoauto roolis, igal p
meeste eest väljas! Ja kõik oleks jäänudki, nagu oli, kogu
kurnav töö — õhtul varisesid rampväsinult maha," (talle meen
kuidas tal teinekord õhtust süües supilusikas käest taldriku
kukkus või kuidas ta, pea laual, magama jäi, sel ajal kui vanae
või ema temaga juttu ajas), „kõik oleks läinud ikka vana ra
kui poleks olnud üht muret, suuremat kui kõik teised kok
ja mureks oli, et külas polnud nelja aasta jooksul ühtki l
sündinud. Selge see, et naised ilma meesteta lapsi teha ei saa!
meestest just puudus oligi, nende sugu oli sealtkandist soot
kadunud... Ja ärge nüüd arvake," pidas naine vajalikuks täps
tada, igaühele otse silma vaadates, „et selle küla naised ai
oma lõbu jahtisid nagu tiirased hatad innaajal; kahtlemata
ka sääraseid, ja juhtus asju — milleks luisata? —, mida mul o
raske teile praegu rääkida; nii mõnigi küps, nagu öeldakse, ko
mustega naine, kel esimene noorus ammu seljataga, tiirles nolk
ümber, kel vurrud vaevu tärkama olid hakanud, tegi kõik,
tema võimuses, et noorukeid peibutada; ainult et poisid," (s
kohal hakkas naine neid piinlikke lugusid meenutades naer
„olid pigem ehmunud kui ahvatletud; pistsid ülepeakaela pleh
panid plagama, nad polnud veel selles eas, et naistega jänna
Jutustaja ei salanud niisiis, et tuli ette ka sääraseid juhus
ihu nõudis oma, selle vastu ei saanud, aga mitte see ei ol
peamine. Naiste peamine häda oli hoopis midagi muud: laste
pärijate puudumine, suguvõsa hääbumise oht. Vanemad nai
kel omad lapsed juba ilmale kantud olid, jutustasid, silmad uh
sest ja ääretust kõrkusest säramas, kuidas raseduse ajal on, m

...mult tunneb naine niisuguses õnnistatud seisundis. Tavaliselt
...id nad oma jutule veel mitmesuguseid ilustavaid üksikasju;
...dusega seotud ebamugavused — raskus liikumisel, iiveldus, pea-
...ritus, valud, mis aeg-ajalt esinesid, — vaikiti kas meelega või
...mata maha. Naised tahtsid näha ainult selle ajajärgu ilusat
...lge ja idealiseerisid kõike. Rääkisid, millist rahuldust valmistas
...lle teadmine, et nad oma ihuvilja kannavad. Kuidas nad püha-
...viti tänaval jalutamas käisid, uhkeldades oma suurte, paisu-
...d kõhtudega, mida nad vaevu kanda jaksasid, astudes laisalt,
...mm veidi taaruv, aupakliku ja hoolitseva mehe käevangus.
„Vaata ette, mu armas, et sa end ülearu ei väsita," õpetasid
...hed ühtesoodu. Nii nad siis käisid tänaval, pead püsti, kiiljad
...hud õhku lõikamas, ja siis korraga liigutas loode nende ihus,
... nad vaigistasid teda, kombates käega kohta, kus liigutusi
...ndsid. Naised meenutasid, kuidas nad jahedates tubades laisalt
...kutasid — oli suvi, kõik ilm õhkus kuuma! — ja aeg-ajalt
...kastasid, sest rasedusega on nii, et tahad aina magada, ei saa
...st iial isu täis... „Pole maa peal meeldivamat asja ega suuremat
...õmu," rääkisid nad elutargalt pead noogutades ja jäid mõttesse;
...d püüdsid kogu oma olemusega taaselustada ainulaadseid hetki,
... mälestused võtsid nende üle võimust nende naiste kadedate
... uudishimust laetud pilkude all, kes seda harukordset seisundit
...nda polnud saanud. „Ja kui hinnas me olime, kuhu me ka ei
...nud ja kus me end ka ei näidanud," lisasid nad, muidugi
...sta liialdades ja kõike kauniks muinasjutuks muutes, millesse
...d ajapikku kogu hingega üha enam kiindusid... Meie maja
...sed jutustasid kordamööda, kuidas nemad olid sünnitanud.
Vanaema meenutas oma kolme sünnitust; mis tal kahte poissi
...nitades juhtus ja kui pikk tundus talle see öö, mil ta sünnitas
...ma. Ema ei jäänud alla ja jutustas, kui kerge oli tal mind
...nda olnud, et ta ei läinud laiaks nagu teised naised, vaid
... nii kergeks ja nobedaks, et veel paar päeva enne minu ilmale-
...mist tegi üksinda heinakoormat; meenutas, kuidas ta oma suure
...hga koorma otsas seisis ja kui reipalt ta alla hüppas, kui
...orem valmis sai, mis tegelikult sünnitust kiirendas. Ja kuidas
... veel enne ämmaemanda tulekut mind ilmale tõi. „Sinu isa,"
...tas ta, „oli mu juures ja võttis lapse vastu. Ta, vaeseke,
... näost valge ja vabises hirmust; ausalt öelda, mul oli temast
...le, aga teist teed ei olnud, polnud midagi parata, sest keegi
... pidi lapse vastu võtma, aga me olime majas ainult kahekesi...
... tõmbas su oma kätega välja, hoidis kõvasti, kuni sa karjuma
...kasid, pärast seda aga vajus korraga kokku ja oli äkki
...piti maas, kukkus hirmu pärast põrandale kummuli. „Rahune,"
...sin talle, „ära ole nii kangesti ehmunud, mina ju sünnitasin,
...tte sina... Ämmaemand peaks iga hetk kohale jõudma ja siis
...nab juba tema kõige eest hoolt, mis veel teha on jäänud..." —
„... tea, miks ta näost nii punane on?" sosistas tema ja vahtis

sulle kohkunult otsa, praegugi tuleb tema nägu mulle silma ette. Ja ema hakkas neid aegu meenutades naerma, muutus aga k kurvaks, läks äkki naerult nutule üle. Talle tuli meelde, et ei olnud enam nägemas — isa oli rindel surma saanud —, kui tütar suureks sirgub ja pruudiikka jõuab... Ma olin juba tõepoole meheleminekueas, aga kedagi polnud mind võtmas, mäletam aegadest polnud ükski mees meie külla jalga tõstnud. Tõsi küll ma olin veel üsna nooruke, peaaegu laps, ja mul polnud mehe minekuga niisugust tuld taga nagu teistel; mõnel oli õige a juba mööda lastud ja kuskilt ei paistnud lootusekiirt. Muide, m polnud veel täie inimese arugi peas, mu mõtted tegelesid i suguste lapsikute mängude ja meelelahutustega, tunnistan, oleksin veel nukkudegagi mänginud, aga naabrite ees oli piin kihutasin mööda hoovi ringi nagu vurrkann ja muudkui lagista naerda; minupärast, ütlen ausalt, oleksid mehed võinud hoo olemata olla. Mina olin, nagu olin, lapselik, nagu juba ütlesin, a ema ja vanaema mõtlesid teisiti: neil polnud peas muud kui mi mehelesaamine, ja mitte niivõrd ema, sest tema nägi mi teinekord veel last, kui just vanaema oli kärsitu mind tanu al panema. Ta ihkas, maksku mis maksab ja nii ruttu kui võimal lapselapselast saada, mõtles ööd kui päevad ainuüksi selle kõige rohkem kartis ta, et läheb enne hingusele, kui oma unist täitumas näeb... Ja et külas polnud meesterahva varjugi, siis jäänud neil kahel naisel muud üle kui mind haletseda, mõeldes, ma jään eluks ajaks patsi punuma, vanapiigaks, viljatuks ahtraks!"

„Ja ennäe, korraga ilmus silmapiirile valgusekiir," jutustas v keele õpetaja edasi, „ning väljapääsmatuna näivas olukorras lä ometi pisut lahedamaks. Nimelt olid kogukonna juhtivad tegela võtnud vastu otsuse, et neiud ja naised, kes olid endid hommik õhtuni tööd rühmates ära väsitanud, saadetakse, kogukonna ku muidugi, mere äärde puhkama. Rõõm oli kirjeldamatu, kõik mõtted võtsid üheainsa kindla suuna. Sest meri mereks, e neil merest nii väga lugu olnudki; ehkki nad polnud seda v kunagi näinud, ei igatsenud nad ka kuldseid liivarandu taga, kuumi päikesekiiri, ei vahuseid laineid. Nende eesmärgiks poln kuulsatest ja kaua ihatud merekuurortidest tagasi tulla päev tununa ja puhanuna, vaid titeivaga üsas, seda nad tahtsid, küllap juba seal, mere ääres, leidub ka neile meelepära mehi, kuidas siis muidu. Igal juhul avanes võimalus, prao uks, paistis valgusekiir, ning naised ja noored neiud haara võimalusest küünte ja hammastega kinni.

Nõndaks, sõidabki esimene — kõige töökam ja tragim — m äärde. Kogu küla on teda jaamas saatmas, mitte ainult nai vaid ka vanataadid ja poisikesed, ühesõnaga, tõeline pidupäev. Kõige kogemusterikkamad, elu näinud naised seisavad tema ümb ja jagavad kõiksuguseid nõuandeid. „Pane tähele," räägivad n

Ära ole rumal, aja asju arukalt ja näita, et sul on nuppu! Me kõik loodame sinu peale, nagu sa isegi hästi tead, nii et sinul jääb teha, mis sinu võimuses, ja ära meid alt vea." Kõrvalt vaadates, pealiskaudselt ja olukorra tagamaid tundmata, võivad heatahtlike naiste nõuanded veidi kentsakad paista, justkui pahupidised, võrreldes nendega, mida tavaliselt jagatakse: mitte niisugust nõu ei andnud nad talle, et hoia end või vaata, et sul viperust ei juhtu, vaid vastuoksa, kuidas just nimme viperusi otsida, õigemini, kuidas kõigist neist „viperustest" saada, mida tahad, kuidas korraldada, et päikesepaistelisel rannal veedetud aeg tühja ei läheks, ei tooks mitte ainult üürikest rõõmu, mis peagi möödas on, vaid midagi arukale naisele soetuks olulisemat; ühesõnaga, tee, mis teed, aga ära tühjalt tagasi tule!...

Esimene, kes puhkusele saadeti, — ta oli hoolikalt välja valitud — oli osav ja väga taibukas naine, üks neist, kes, nagu vanasõna ütleb, kivistki vee välja pigistab; aga olgu siis ka kindel, et nad teda asjata ei saada, et kogukond tema peale ilmaaegu raha ei kuluta! Kogu küla, mitte ainult naised, vaid ka poisikesed ja vanataadid, ootas pikisilmi tema tagasitulekut, ja kui tähtaeg kätte jõudis, olid kõik jälle raudteejaamas; ja kui naine rongilt maha astus, said nad tema salapärasest ja ütlemata uhkest naeratusest aru, et see, mis päikeselise sinimere ääres juhtuma pidi, oligi juhtunud, kõik oli lõpuks korras, meeste sugu polnud maa pealt veel päriselt kadunud, nad polnud teda asjata välja valinud, temasugust naist võis igas asjas usaldada, ta polnud aega asjata raisanud; tõsi küll, ega see niisama lihtne olnudki, andis ta mõista ja pilgutas velpalt silma, ega seal vahuse mere kaldalgi piimajõed ja pudrumäed oota, kuid üksikasjad on siinkohal üleliigsed, sest kõik lõppes, nagu öeldakse, parimate tulemustega. Järgnesid pikad nädalad, täis ootust, kogu küla ihkas näha saada, kas kõigest sellest, mis mere ääres oli toimunud, — üksikasju nad ei teadnud, naine hoidis need taktitundeliselt endale; (üldse oli ta niisugune naine, kellele ei pakkunud mingit lõbu oma tegemiste ja saavutustega hoobelda, üks neist, kes, nagu rahvasuu ütleb, teab oma kohta!) — kasu oli olnud või mitte. Kauaoodatud nimepärija pidi ju kuuluma kogu külale, mitte ainuüksi naisele, kes pealtnäha ükskõikselt külarahva seas ringi jalutas, — ta oli väga uhke, ei näidanud välja, mis tal hingel pakitses —, tegelikult oli ta hirmul ja andis enesele täielikult aru oma suurest vastutusest kogukonna ees. Aga äkki oli kõik asjata, tühi ootus ja purunevad lootused?... „Meie, nooremad tüdrukud," pajatas jutustaja, „luurasime teda vargsi aknast või kitsukese ukseprao vahelt, tema aga kõndis mööda tänavat, silmad maas, väga sügavais mõtteis, kuulatades, nii arvan ma nüüd, mis toimub tema sisemuses, ja oodates häid endeid, teades, et teda luurati ja hinge kinni pidades jälgiti; kuni ühel päeval nägime teda möödumas, pea püsti, ümberringi väljakutsuvaid ja uhkeid pilke heites;

nähes, et keegi ei tule tema käest midagi küsima, — meie vahtisi
teda oma redupaigast hinge kinni pidades, kuid ei julgen
tänavale teda tülitama minna —, tõmbas ta räti peast ja hakk
tänaval ihuüksi tantsu lööma ning mehe kombel hõiskama, ja s
peale ilmusid väravate tagant (kust nad teda luurasid) väl
teisedki naised ja kukkusid koos temaga tantsu vihtuma
hõiskama. Ta oli käima peale saanud, selles polnud enam min
kahtlust! Kogu küla oli temasse uskunud, ja näete, ta poln
pettumust valmistanud, polnud alt vedanud, ja nende meest
külas sünnibki nüüd viimaks ometi laps, pärast nii pikki aast
tuleb laps ilmale..." Ja naine jutustas edasi, kui vaevali
möödusid kogu külale need üheksa kuud, kuidas raseda na
kõht kuust kuusse üha enam ümardus ja kuidas ta tänav
jalutas, uhkust täis, kergelt õõtsudes; mõne aja pärast hakkas
pardi kombel taaruma, nagu käivad tegelikult kõik rasedad nais
mõlemad käed kõhul, ümberringi ülbeid pilke heites. Kõige vaev
rikkam oli viimane nädal. Kolm naaberküla ämmaemand
pakkusid oma teeneid, soovides sünnituse juures olla. Nädal o
magasid nad naabriperedes, et sünnitaja läheduses viibida,
niipea kui kostis naise esimene valukarje, tormasid tulistvalu
kes teab, võib-olla olid nad kogu aeg, kõrv kikkis, vahti pidanud,
oma abistavat kätt sirutama. Kuid sünnitus oli raske. Kaalum
oli keisrilõige, ja arst pani vajalikud instrumendid valmis. Õn
et juures oli üks vanem, suurte kogemustega ämmaemand; tem
oli naisel rohkem abi kui arstist. Ämmaemand juhtis loodet os
valt — ema abiga, kes kuuletus kõigile tema korraldust
valjuhäälsetele ja kategoorilistele käskudele —, ja laps sünd
ilma et tohtri nuga vaja oleks olnud... Ja kõikide pettumus
sündis tüdruk. Aga nii tilluke — veidi üle kahe kilogrammi —
kipras näoga, kui ta oligi, oli ometi põhjust rõõmustada! Pär
pikki aastaid oli külas esimene laps sündinud, ja kõigi südam
tärkas, nagu öeldakse, uus lootus... Kiiremas korras saadeti v
üks tüdruk päikesepaistelisele mererannale puhkama ja löög
tuma. Ja nagu esimest, nii oli tedagi kogu küla saatmas; temal
sosistasid elukogenud naised kõrva, jagasid nõuandeid ja ma
susi. Ja seegi kord olid puhkuse tagajärjed rahuldavad; igal ju
oli puhkaja osanud päikeselisel mererannal omadega toi
tulla, ja üheksa kuu pärast sündis meesteta külas lõpuks om
ilus ja punapõskne kolmekilone poisslaps... Siis sõitis mere äär
terve grupp naisi ja noori tüdrukuid; meheleminekueas tüdru
anti kogenumate naiste hoolde, et naised neiude järele valvak
ega laseks neil omapead tegutseda. Päikesepaisteline aastaaeg
juba möödas, talv koputas uksele, aga meri jääb talvelgi mere
ei kao ta kuhugi! „Ja nii või teisiti, saate veidi meelt lahutad
julgustasid külanaised, „natuke vaheldust, pole ju paha vaad
kuidas mujal elatakse." Oli kujunenud omamoodi kokkulepe mi
rääkida mere äärde läkitamise peamisest põhjusest; mitte, et s

häbiasi olnud või kuidagi häirinud, kaugel sellest, vaid see
pidevaks meeldetuletamiseks ja jututegemiseks liiga tähtis,
püha... — „Ma ei unusta teda iialgi," rääkis õpetaja emale.
joones pöördus ta ema poole, ehkki nende juures oli ka noor
neiu.) „Ta polnud kaunitar, nagu juba ütlesin, võib isegi
, et ta oli inetuvõitu — nina oli tal lame, suu suur, silmad
ja liiga laia vahega, liiatigi hakkas ta paksuks minema —,
ometi ei saanud teda niisama kergelt unustada! Pisarad voolasid
silmist; ta ei pannud neid tähele ega teinud neist väljagi,
aga edasi. „Lõpuks saabus kevad ja jõudis kätte minu
mere äärde puhkusele sõita. Ma teadsin, mispärast mind
takse ja mida minult oodatakse, kuid et ma väga noor ja
olin, ei osanud ma suurt midagi karta ega olnud ka teab
rõõmus. Mul oli üsna ükskõik — mine võta kinni, kus mu
ekslesid —, kas ma saan emaks või mitte. Kuid teised meie
naised, vastupidi, kaotasid mõlemad aru. Nad ei rääkinudki
muust kui lapsest, kes selle reisi tagajärjel kindlasti nende
all sünnib; nad teadsid juba ette, et tuleb poiss; nad
juba titeriideid kuduma ja õmblema, tegid mähkmeid,
pööningult alla vana hälli, kus väikese imikuna oli maganud
ema; mind ajasid kõik need ettevalmistused naerma. „Kui
peakski juhtuma, küll jääb siis aega ka titeasju teha,
te liiga, olete liiga läbematud!" ütlesin, püüdes neid rahus-
; eriti vanaema — see vaeseke lausa värises mõttest, et talle
lapselapselaps, kes tema sugu edasi viib; ta muudkui
, ei leidnud kuskil asu, keerles majas ringiratast nagu
. „Ole ometi paigal," keelasin teda, „ära nõnda keerle ja
, mul hakkab pea ringi käima!" Mu ainsamaks sooviks oli
ini ära sõita ja nende nõuannetest ning tüütust vadast
... Ja nõnda siis võtsin ma ühel hommikul kohvri — täis
kleite, mis ema õde oli spetsiaalselt selle reisi tarvis õmmel-
—, lehvitasin neile, kes mind jaama saatma olid tulnud,
aknast — perroonil tungles kenake hulk rahvast —, andes
mõista, et ma väga hästi tean, mis mul seal mere-
dis teha tuleb, ning alles siis, kui rong liikuma hakkas ja
kodukülarahvas silmist kadus, valdas mind mingi hirm ja
: aga äkki ei tule ma mulle usaldatud austava ülesandega
, ütlesin ma endale ja tundsin end — see ma ju tegelikult
— rumalavõitu ja kohtlase plikana, kel tuleb äkki süda
võtta ja hakata ajama asju, mida polegi nii kerge ajada...
jõudsin reisi sihtpunkti, päikesepaistelisele mererannale.
in mehi ammuli sui, olin rõõmus, nähes, kuidas nad liiguvad,
isekeskis vestlevad, unustasin aga hoopiski, milleks mind oli
äärde saadetud; ja meri oli soe, täis väikesi mänglevaid lai-
... Kerge tuulevinu pani sinise veepeegli vaevumärgatavalt
ma — ja siis veel päike —, ja mis võiks veel imelisem olla, kui
liival lesida, silmitseda sinist taevast ja jälgida kajakate

lendu... Tunnistan teile, ma unustasin, mis eesmärgil mind ol läkitatud, ja kui see mulle meelde tuli, oli puhkus lõpukorral, va kaks päeva oligi veel jäänud; kaks päeva, mida mul polnud õigu tulutult raisata. Minu õnnetus oli selles, et ma paistsin noore kui olin, — sarnanesin pigem hea õppeedukuse eest mere äärd saadetud kooliplikaga —, nii et asjata vahtisin meestele ol nii tungivalt, kui vähegi oskasin ja suutsin, nemad möödusid mi märkamata ja minust välja tegemata; mida ma pidin pe hakkama, egas ma võinud end neile heast peast käevangu riputa ja kui ma viimases hädas oleksingi proovinud seda teha, ei te kui tõsiselt nad mind oleksid võtnud! Ähmi täis, nägin ka om viimast puhkusepäeva tühja jooksvat, ilma et midagi ole juhtunud. Sõitsin rongiga koju tagasi. Õnneks ei teadnu keegi, millise rongiga ma tulen, nii et mul polnud keda jaamas vastas. Ma tulin vargsi rongist maha, ja et keegi mi ei märkaks, peitsin end WC-sse, ja seal ma siis redutasin, ku perroon inimestest tühjaks jäi. Kui ma koju jõudsin ja ütlesin, e seda, „mida nemad lootsid", ei juhtunud, kukkusid mõlemad, ni ema kui ka vanaema, mind klohmima. Nad rahunesid sii õige pea ja hakkasid, nii üks kui ka teine, nutma, nagu itkeks surnut taga.

Aasta otsa rühmasin usinalt tööd teha, et mind uuesti me äärde saadetaks, ja tõepoolest saadetigi mind järgmise suve lõpu septembrikuus, sinna teist korda. Vahepeal oli küla täis saanu uhkesti ehitud titevankreid, kus karjusid prisked põnnid, ni kuidas kõrid võtsid. Pühapäeviti jalutasid emad väärikalt mööd peatänavat, tegid ühe või teisega juttu, nemad olid nii-öeld meie uhkus."

Naine jutustas, et seekord ei saatnud keegi teda jaama; üksin astus ta rongi ja võttis akna all istet; vaevalt sai rong liiku hakata, kui ta kohvrist peegli välja võttis ja end sellest pik aega uuris. „Kuidas võiks minutaoline mehi köita?" küsis ta en selt hirmuga ning hakkas ahastusest ja meelekibedusest nutma Ja niiviisi nuttis ta kogu tee, kuni rong jälle päikeses sädele sinimere kaldale jõudis. Ja kui ta oma nime ütles, et tal määratud tuba saada, olid tema silmad suurest nutust paist Teda ei tõuganud takka ainult auahnus, vaid ta tundis ka, kuid temas kasvas uus ja senitundmatu iha; iha omada last, saada emak vahepeal möödunud aasta jooksul oli, ta küpsenud, ei olnu enam toonane saamatu ja rumal plika. Kuid mehed, keda ta kohtas, olid just nagu pimedad, ei näinud ei muudatust ega tem nii ilmset ja ootamatut küpsust! Vaatasid teda endist vi nagu last ja kõnetasid isalikul toonil. Üks mees, keda ta mõn aega väga visalt jälitas, tõlgendas tema visadust, nähes, et ta plika kuidagi lahti ei saa, sootuks vääriti ja pakkus talle tuututä kompvekke. Ja taas hakkas puhkus lõppema, ainult kaks päev oligi veel jäänud päikesepaistelisel mererannal veeta, ja jälle pi

ta tühjalt koju tagasi minema. Oma ahastuses ei teadnud ta, mida peale hakata, ega pannud mõttesse süüvinult tähelegi, kuhu läks, kuni märkas, et on mingil põllul, kuurordist väljas. Ja oma suureks rõõmuks nägi ta keset kõrrepõldu traktorit ning umbes temaealist poissi, kes — suurte poriste rataste all siruli — traktori parandamisega ametis oli. See oli üsna inetu poisikõrend, kes teda nähes esialgu kohkus; oli valmis kohe plehku panema, aga tüdruk muutus ühtäkki väga arukaks: oskas teda leebete ja hellade sõnadega kõnetada, küsis, kust ta pärit on ja kas ta on oma tööga rahul; pakkus talle koguni abi: hoidis tööriistu, senikaua kui poiss remonti tegi, ja ulatas need talle järjekorras ükshaaval kätte, sedamööda, kuidas poisil neid vaja läks, nii et nooruk sai julgust ega olnud enam nii uje nagu algul; ta ütles oma nime ja rääkis, et elab ühiselamus koos teiste omasuguste traktoristidega, et tal on üksildasest poissmeheelust villand ja et ta tegelikult tahaks naist võtta, aga et ta nii näotu on, ei tee keegi temaga tegemist, kõik käivad, nina püsti; tüdruk teeskles üllatust; see jutt paneb imestama, ütles ta umbusklikult kulmu kergitades, ta on veendunud, et poiss mängib nimme tagasihoidlikku, et teda narrida, pole võimalik, et ta pole siiani suutnud endale meelepärast tüdrukut leida; paistab, et ta pole tõsiselt otsinudki, on vaid niisama, pealiskaudselt ringi vaadanud, võib-olla tegevusetult istunud; sest tüdrukuid on ju niisama palju kui lehti puudel ja rohtu maas, kogu maailm on neid täis, aga mehi tundub küll üha vähemaks jäävat. „Nad kõik jooksevad ühe peale tormi," kurtis traktorist, „nagu oleks see meega määritud, aga teisele, heasüdamlikule ja tulevikuga poisile, kes on tõsine ja karske, teenib head raha ja kel on pealegi kuldsed käed, ei heida pilkugi!" — „Ei usu," sõnas tüdruk uuesti ja kergitas kulmu, „tähendab siinkandis, päikesepaistelisel mererannal, olgu ta nii päikesepaisteline kui tahes, on tüdrukud aruta tuulepead, kahju nendest... Oleksin mina nende asemel..." Ja omaenda sõnu häbenedes pani ta kärmesti käe suule. Ja siis võttis see varemalt nii uje noormees südame rindu ja küsis, mida ta siis ikkagi teeks, kui ta nende asemel oleks, ja nii juhtis tüdruk jutu lause lauselt ning võimalikult taktitundeliselt soovitud rööbastele, kõik sündis kõige loomulikumal viisil, ja inetu traktoristikõrend võttis kätte ning palus teda endale naiseks, sel ajal kui nad mõlemad traktori poriste rataste all kükitasid; tüdrukul polnud mõtteski pirtsutada; ja poiss lubas õige pea tema koduküllা sõita, loobudes neiu armastuse nimel sinistest merelainetest ja päikesepaistelisest rannast... „Mina saavutasin (olen selles veendunud) palju enam kui kõik teised naised enne mind, mina tulin koju tagasi isikliku mehega, oma abikaasaga... Ma olen elus hea hulga raamatuid lugenud, lapsena olin nende järele lausa hull, kuid arvan, et ühelgi jutul maailmas pole nii ilusat lõppu kui sellel, mille ma teile praegu jutustasin," ütles naine ja taas tõmbusid tal silmad veekalkvele.

„Ja sa elad temaga praegugi?“ küsisime, kui ta oli lõpetanud. „Kellega ma siis teie arust elama peaksin?“ küsis ta imestunult. „Mul on temaga tütar, möödunud sügisel sai üksteist, ja vahepeal on küla poisse täis saanud, nii et mul pole enam muret, et minu tütar meest ei leia, vanatüdrukuks jääb...“ — „Ilus ja õpetlik lugu,“ ütles ema. „Eks ole, proua?“ küsis õpetaja. „Öelge nüüd, kas tasus vaeva seda teile jutustada... Lõpuks võttis naine kaelast merevaigukee ja kinkis mulle: „Kui teil tütar sünnib, andke temale,“ ütles ta. Minul aga on ainult kaks poega — see kaelakee on mul siiamaani alles...“

V

1.

Vasika jalad on peenikesed, ei kanna veel hästi, ta väriseb ja vaatab sulle otsa, justkui paluks abi. Tunned tema vastu midagi armastusetaolist: mõtled kogu aeg temale ega saa öösiti tema pärast und; päeval aina keerled tema ümber, ükskõik, mis sa teed, ikka katsud tema lähedal olla... Ühel ööl juhtusid teda unes nägema: keegi oleks talle justkui kirvega otsaette virutanud, ja vasikas lõi hoobist vankuma nagu joobnu ja varises oma ebakindlail jalul kokku. Purskus verd — sinu unenäos oli see tumepunane, peaaegu must —, õled, millel vasikas lamas, imbusid verd täis, ja sina karjatasid unes hirmu pärast. Ja see karje äratas sind ning sa kartsid, et vasikas on tõepoolest tapetud. Olgugi kesköö, ei läbenud sa oodata, vaid tahtsid otsekohe näha, kas ta on elus või mitte. Kange kiiruga komistasid sa ühe tooli otsa ja üks vendadest, see, kellega sa ühes voodis magasid, ärkas. „Kes seal on, kes seal pimedas kolab, ei lase magada?“ küsis ta. Uinus siiski taas, enne veel, kui oleks päriselt virgunud; sa ootasid pisut, ja alles siis, kui kuulsid, et ta uuesti norskama hakkas, hiilisid vargsi toast välja. Võtsid suuna lauta, läksid läbi hoovi, mis oli mattunud nii tihedasse pimedusse, et lõika või noaga. Ka laudas oli niisama pime; ja et näha, kas vasikas on veel elus, koperdasid pimeduses käsikaudu selle koha poole, kus teadsid teda magavat, ja kui sa lõpuks teda riivasid — ta keha oli soe ja elav, tundsid tema hingamist —, hakkasid sa teda ühe käega silitama, teisega haarasid tal hellalt kaela ümbert kinni...

Väljas on pimedaks läinud, on möödunud veel üks päev, mil sa temast sammugi maha pole jäänud. Ta rõõmustab sind nähes, taob pead vastu lehma kõhtu ja on nii kohmakas, et ei saa oma nooja ilase suuga kuidagi udarat kätte. „Küll sa oled loll, ma pole nii lolli veel näinudki,“ tõreled sa temaga, ent väga hellalt, ja kui ta püüab tõusta, aga ei suuda, tahad teda eelkõige halastusest aidata, kuid lehm põtkib jalgadega, ei lase sind ligi, kaitseb vasikat, nagu oskab ja suudab. Vasika karv ei ole enam nii märg ja pulstis kui möödunud kolmapäeval, mil ta lehma kõhust välja tuli: silmad kinni kleepunud nagu kassipojal ja jalad nagu hernekepid... Vahepeal on väljas kottpimedaks läinud. Laternas

hubisev leek meelitab ligi sääski ja ööliblikaid; pimesi ja sõged põrkuvad nad vastu lambiklaasi; klaas on tuline ja nad kõrvetav oma õrnad kirjud tiivad ära...

„Keera leek väiksemaks, et klaas katki ei läheks," hõikab e suveköögi ukselt. „Ja tule magama! Kas sul tema vahtimis juba küllalt ei saa? Jäta see vasikas issanda hooleks!..." Kats nagu varas sinu hinge tungida; avastan seal piinarikka ja rahu armastuse, kiindumuse abitusse vasikasse, keda omad jala veel ei kanna! Kõigi teiste silmis on see tühi-tähi, keegi ei suu seda mõista. Ainult mina, sinu kauge järeltulija, püüan sin aru saada, ennast sinuga samastades. Kas ma suudan sind tõ poolest kunagi läbini tundma õppida? Need pole ju luulud, po ju lõppude lõpuks mina neid välja mõelnud! Kas ma tõesti nä vastu lampi pekslevaid ööliblikaid või tundub mulle ainult, et nä neid?...

...Sa ei osanud aimatagi, mis sinu teadmata ette võeti; ja mi selleks, et sulle kiusu teha, mitte meelega, vaid seepärast, vasika või varsa müümisel ei tule kellelgi pähe lapselt luba küsi nii et õhtul, kui sa koju tulid ja jooksujalu vaatama tõtta mida vasikas teeb, oli laut tühi, see koht, kus t e m a oli seisn oli tühi; olid jäänud vaid tema aseme õled, sületäis räpas segitrambitud õlgi, sest siis, kui teda kinni taheti võtta, rab ta vastu, ei lasknud end niisama lihtsalt oma pesast välja tirid kes teab kuhu viia...

„Aja poiss üles," ütleb isa, „päev hakkab koitma, meil on aeg t asuda. Niikaua kui mina hobuseid rakendan, anna lapsele mid hamba alla..." — „Ja kui ta on elus ja on suuremaks kasvan kas siis on ka valge lauk tema otsmikul laiemaks läinud?" kü sa kärsitult. „Võta lambanahkne vammus kaasa," ütleb ema, „ja ruttu, ära sagi ringi, olgu asja pärast või asjata, sest isa oot Tead ju, et talle ei meeldi oodata..."

Tee paistab sulle pikk, sel ei tulegi lõppu; ja ehkki sa õla najal veidi tukastad, virgud taas, sest tee on auklik vanker rappub igat kanti. Tõmbad kopsudesse kõdunevate leht kirbet lõhna ja tunned suulael märja sambla ja seente ma (võiseened on tärganud, ja ema astub vankri järel, seelikus võiseeni ja pilvikuid täis)... Sa mõtled temast nagu inimesest, mi nagu õnnetust vasikast, kelle su vanemad olid maha müün juba siis, kui ta vaevu jalul püsis. „Kas ta tunneb mind ära," kü eneselt, „või on selle pika aja peale unustanud? Ja kas ta mi nähes rõõmustab või mitte?..." Ema näitab sulle peaaegu müt suuruse kübaraga võipuravikku, mille ta on leidnud... Muud sõidate ja sõidate läbi põlismetsa, kuni jõuate noorendikuni, k

lõpuks ometi päikesekiired läbi tungivad. „Varsti oleme päral," ütleb ema. „Metsas on ikka nii, viluvõitu," ütleb isa. „Kuidas see õhk peakski soojenema, kui valgus läbi ei pääse!"

Sõidate külla sisse ja ema paneb sulle mütsi pähe, et päike liiga ei teeks. „Mis poisil viga?" küsib isa ja vaatab sind ettevalt. „Küll oli ta kärsitu, kui läbi metsa sõitsime, muudkui keldas. Ei püsinud hetkegi paigal!" — „Sina ei tea, aga niisugune on ta juba nädal otsa," ütleb ema. „Hirmu täis, et sõidad ilma temata! Et saad millegipärast vihaseks ega taha teda Groşi kaasa võtta... „Kui sadama hakkab," arvas ta, „siis mõtleb isa ümber ja ei sõidagi! Halva ilmaga ta hobuseid välja ei aja... Niipea, kui üksainus tibagi kukub, ei saa teda enam kuidagi kodunt välja..." Nii ta hädaldas hommikust õhtuni ja muudkui vahtis taevasse: ega ometi mõni pilv ilmu, et me peaksime koju jääma..."

„Ema kullake, kuidas ta küll kõige pärast kannatab... Tema hing on nii ärevil ja vaevatud," ütleb ema ja raskelt langevad ema sõnad äkki sugenenud vaikusesse. Sinu isa ei kuule neid, ta juhib rahulikult hobuseid. Vanker rappub külatänavail... Mina aga võin siiski kujutleda, mis piinu ja endeid kätkevad ema sõnad. Ainuke, kes ema juttu kuuldes võpatab, olen niisiis mina, sinu kauge järeltulija... Ema haarab sinust kinni, otsekui kaitseks sind (kelle eest, seda ei tea ta isegi hästi), müts libiseb sul peast ja isa peatab hobused; läheb järele mütsile, mis on teeäärsesse kraavi veerenud.

Ja nüüd katsun mina, sinu järeltulija, sest sinu järeltulija ma olen, kuna sina olid minu isapoolse vanaisa noorim vend, endale ette kujutada teie taaskohtumist: kärsitusest komistad sa lauda lävel, ning ma teen näo, nagu ei märkakski pisaraid, mida sa hoolega silmist pühid, iseenda nõrkust häbenedes. Heidad pilgu avatud ukse poole, sest sa ei taha, et teised sind näeksid, — minu juuresolekust pole sul vähimatki aimu —, siis aga tormad oma meeletu armastuse objekti poole, heidad oma peenikesed poisikäed talle kaela ümber ja jääd viivuks niiviisi erutusest tardunult seisma. Sa kuuled oma südame pekslemist ja hoiad looma tugevasti ega taha enam lahti lastagi. Vasikale aga ei meeldi sinu haare, ta raputab tigedalt peaga, trambib jalgu, ja kui sa eest ära ei põikaks, siis lööks ta sind arvatavasti! Ta seisab kindlalt jalul, jalad pole tal enam nii nõrgukesed, nagu sina mäletad. Üldse on ta palju muutunud, kui ei oleks valget laiku otsmikul (seegi on aja jooksul kasvanud ja laienenud), võib-olla ei tunneks sa teda äragi. Näib, et ta jääb üha vihasemaks ja tigedamaks. Püüad tal uuesti kätega kaela ümbert kinni võtta, aga tema ei lase enam, vaid võtab hoogu ja tahab sind lüüa. Sa oled looma mälunõrkusest nördinud ja sulle kipub nutt peale. Püüad tema viha leevendada sellega, et raputad talle värskeid õlgi alla; näed vaeva, et iseennast petta, sisendad endale, et armastad teda ikka veel, aga vahepeal, mõne hetke vältel, mis on möödunud sellest ajast, kui sa lauta astusid,

on su armastus surnud, kustunud nagu leek, millele keegi oo matult ja kõigest jõust peale on puhunud. Vasikas aga vaat sind mõistmatu looma tühjade silmadega ja pillab süda rahuga — mitte selleks, et sind karistada või sulle kätte maksta, sinu jalge ette oma koogi.

2.

...Ühel pärastlõunal tõusis tugev tuul. „Soldat" seisis keset hoo ja tuul paiskas ta vastu suveköögi ust, lõi jalust maha. Ta vihaseks — sina piilusid läbi aiaaugu, jälgisid teda hinge ki pidades, — ja püüdis kehkjal sammul (pildus jalgu kõrgele, n marsiks paraadrivis) õue keskele kõndida; läks, nagu poleks tuulest sooja ega külma. „Nüüd haarab tuulekeeris ta kaas ütlesid endale hirmunult, „tõstab üles, sest kanagi on sold raskem, paiskab ta vastu saraposte või väravat, ja kui ta väh kõvema obaduse saab, siis ei tõusegi ta enam!" Aga „sold püsis oma peenikestel keppjalgadel; tuul koolutas teda ko ühele, kord teisele poole, jalad aga olid kindlalt — nii pe kesed, kui nad olidki, — maa küljes, ei andnud niisama liht järele; sa nägid, kuidas ta hambad kokku surus, valmis lahingu tormama; oleks tal olnud kellegagi võidelda, siis oleks ta kindlasti võidelnud, aga tuule peale võid küll vihastuda, v teda needa kas täiest kõrist või veidi vaiksemalt või omas mõt ja sellega asi jääbki, muud ei midagi!

Kui ta sarasse ulualla pääses, keeras ta endale rahuli suitsu, silmitsedes väljakutsuvalt tuult, mis mööda õue ri keerutas ja millel polnud mõtteski vaibuda. Siis katsus ta sui tuld panna — varjas tuleraua sädet tuulepuhangute eest. T aga lõõtsus veel korra, kõvemini, leek kustus ja suits ei sütti „Mis kurat sul arus on! Mitte ei jäta!" hüüdis „soldat" pead va tades ja ähvardas sõrmega. „Küll ma sulle teen uut ja vana, m nalja ei mõista!..." Tuul oleks nagu taibanud, et „soldat" t sõimab, pühkis tal vihaselt mütsi peast ja heitis õue kesk poriloiku. Kui oli mütsi küllalt sopas veeretanud, viskas t mütsi suveköögi kõrval kasvava pirnipuu oksa. Müts kõl oksa otsas edasi-tagasi, nagu nimme „soldati" narrimiseks. „V endale uue osta. See mõni häda, niigi kannan teda juba teab ajast, mul ongi tast juba villand," ütles „soldat" rohkem enda kuid ometi nii valjusti, et ka tuul tema sõnu kuulda või „Las ripub seal oksas ja kuivab, parem ongi!" Tuul aga r mütsi oksa otsast maha, keerutas seda veidi aega õhus ja viskas mehe jalge ette. „Hästi tegid, et aru pähe võtsid," a „soldat", kahmas mütsi ja pani pähe, nii märg ja porine, see ka oli, tõmbas silmile, et keegi seda enam tal peast ei saaks p kida. „Ma teadsin," ütles ta tuulele, „et lõpuks kuulad ikka m

na. Teisiti ei saagi, teisiti ei sobi. Näe, see pea," — ja „soldat" lõas endale mitu korda käega vastu laupa, et öeldut rõhutada, — see kolu pole loll, see teab, mis teeb!..."

Ja kui tuul on vaibunud, poed läbi aiaaugu „soldati" õuele, kes rahulikult suitsu tõmbab. Sa oled uudishimulik kuulda saama, mis ta ise läbielatud juhtumist pajatab, kuidas selle ümber juttu veerutab. „Nägid seda kuradi tuult?" küsib ta, rääkides tuulest nagu elusolendist, kellega tal äsja väike arusaamatus on olnud. Inimene kannatab palju, aga mis liig, see liig!" Ja ta sülitab põlglikult saepuruhunnikusse saepuki all, sülg on paks, ilava tubakaga segi. „See polnud tuul ega midagi," (sina istud pukile ja valmistud kuulama) „nende kõrval, mis minu nooruses möllasid — kukepea, ütlen, tühiasi... Piitsutas sind igast kandist: küll eest, küll tagant, küll kurakäelt, küll healt! Aga niikaua kui mina ennast tean, olen ikka paras põikpea olnud: kui tuul näkku puhus, keerasin selja. Ja tollal," kukkus „soldat" pajatama, „polnud ma niisugune nagu praegu! Olin suur ja tugev kui härg! Kus minu jalg astus, seal maa kõmises... Liha pole mul nüüd enam ollagi, nagu näed," lisas „soldat" ja jäi viivuks mõttesse, „see-eest kondid on kõik alles," ja ta laksas peoga vastu kumbagi raagpeenikest säärt. „Ja nemad ongi kõige tähtsamad, nad on inimese kõige kallim vara! Kondid jäävad, nii nagu nad on, ei nad kahane ega kasva, ei vähene, ei lähe peenemaks ega paksemaks! Näe, nii mitu konti, kui mul haiglasse minnes oli, niisama palju oli ka koju tulles..."

Ta oli haiglast tulnud, seljas vana, 77-nda aasta sõja munder. „Selle jättis mulle mälestuseks," jutustas ta neile, kel himu kuulata, üks „kuningriigi alam", kelle tohtrid lõhki lõikasid, et näha, mis tal sees on, ja noa all ta surigi, operatsioonilaual..." Enne operatsiooni oli ta „soldati" oma haigevoodi juurde kutsunud — tollal oli „soldati" nimi Rădulescu Ion — ja talle ütelnud: „Kui ma surema peaksin, siis jätan mundri sulle, et sul minust ilus mälestus jääks, kui mind ennast enam ei ole..." Nii et Rădulescu Ion tuli haiglast välja, kadunukese munder seljas — ja uus hüüdnimi „soldat" jäi talle paugupealt külge; see oli ka üsna loomulik, sest vana nimi ei sobinud talle enam nüüd, kus kogu tema olemus oli tundmatuseni muutunud.

Üha oma kontidele kiidulaulu lauldes nööbib „soldat" mundri lahti ja näitab lumivalget rinda, mille nahk on peaaegu läbipaistev — ribid on näha, võid need ükshaaval üle lugeda. „Neid on niisama palju kui ennegi, pole neid vähemaks jäänud ega juurde tulnud," jätkab mees endist juttu. „Lugesin üle, arv on ikka sama... Mis küll siis oleks saanud, kui, ütleme, pärast kõiki neid õnnetusi, mis ma läbi tegema pidin, oleksid nemadki kadunud, nii nagu kadusid mu lihased, — mis mulle siis veel jäänud oleks? Oleksin vist kohe otsad andnud!..." Ja „soldat" on naerust nõrkemas, aga tema naer on hääletu, ta naerab rohkem silmadega.

Seda, et ta tõepoolest naerab, võib näha tema laiade lõuapär liikumisest.

Talle anti nõu — soovitajaks oli keegi haiglapäevade voo naaber — värsket loomaverd juua, et kosuda, taas jalule tõust oma nii visadele luudele veidi liha peale koguda. Nii et kord, kui külas tapeti mõni loom — lammas, lehm, või siga —, „soldat" jaol; täitis klaasi äsjatapetud looma sooja verega ja ku mutas ühe sõõmuga kõrist alla. Oli pikk raske talv, lund sa lakkamatult ja lummemattunud õuedes võis tihti näha „soldati kes, käes klaas tulipunast verd, pajatas kõiksuguseid lugu haiglatest, kus ta oli lamanud... Sina aga saatsid teda kõik käisid tal sabas. („Soldat" on üksik, naine oli ta maha jätnud, ku haiglast tuli, ja tal on hea meel, et saab vähemalt kellegagi sõ vahetada, olgugi trööstijaks ainult laps...)

Langeb suuri harvu lumeräitsakaid. Te olete kahekesi to soojas. „Soldat" pajatab: „Tohtrid tegid minuga, mis tahtsid: n torkisid mu naha nii auke täis, et see on kõigist neist süsti nagu sõelapõhi. Ja kui noa peale panid, siis lõikasid, nagu sü kutsus, muudkui lõikasid. Üks noormees, praegugi tuleb ta mu silme ette, surus kõrva vastu mu rinda, et teada saada, kas süda veel lööb, kas ikka tuksub või on äkki hoopis seisma jään Teisel tohtril olid tangid käes, sihukesed, millega põrandalauda naelu välja kistakse, ja kangest sikutamisest oli tal nahk mä Siis palus ta ühte teist arsti, et see tuleks ja tema asemel sikut est ta ei jaksa enam... Nad lõikasid mind lõhki ja lappisid jä kokku, ning ma arvan, küllap olid ka ise imestunud, et ma ik veel surra ei tahtnud... Pole võimalik, et kõik need kannatu mis mina läbi elasin, — ütlen ma mõnikord enesele — on tõ sündinud. Küllap nägin neid unes, küllap on see paljas ett kujutus... Olen katsunud end sedaviisi petta, aga siis hakka kondid karjuma, lausa väänlevad naha all vihast, et ma n kärbseid pähe ajan; nemad, vaesekesed, teavad, mida kõike kannatama olen pidanud, neid ma petta ei saa, kuidas k püüaks! Minu valud ja vaevad on nende sisse läinud ega t niisama lihtsalt välja! Nii alalhoidlikud on need minu kondi lausus „soldat" ja naeris oma hääletut naeru: naeris ainult silm ja lõuaparadega; tema kondidki naersid, kogu keha rappus naeru ja sinule tundus, et kuuled kontide klobinat.

Suguselts hakkas „soldatile" peale käima, et ta kätte võtak selle asemele, kes oli ta maha jätnud, enesele uue naise vaat „Sa oled alles täies mehejõus," rääkisid nad, „egas sa el ajaks ükşi jääda saa! Keegi peab sinu eest hoolt kandma, p pesema ja süüa tegema. Üksikul mehel pole muud kui häda ja viletsus..." Algul punnis „soldat" vastu, ei tahtnud na võtust kuuldagi. „Mulle aitab," ütles ta neile, kes teda ta sundisid. „Üks naine mul juba oli, see jättis mu maha, sa häbisse. Või tahate, et teisega sama lugu juhtuks?... Ja kes see k

lla võiks, kes minusugusega paari läheks? Kas te siis ei näe, ma olen rohkem tondi kui inimese moodi?" „Soldat" katsus siis naisevõtust kõrvale hiilida, suguselts aga ei vandunud niisama lihtsalt alla, talle käidi niikaua peale, kuni ta lõpuks tahes-tahtmata neid kuulda pidi võtma. Majja toodi naine naaberkülast, samuti lesk, kel esimene noorus ammugi seljatagа, nägu morn ja pilves. Reedeti istusid nad kahekesi vankrile ja sõitsid turule. Naine juhtis hobuseid ja „soldat" istus tema kõrval, käed rüpes, pilk kaugusesse hälbinud. Kondid, mis pingul nahast esile tungisid, helendasid fosforselt... Naine pesi pesu, kraamis tube, lüpsis lehma, keetis sigadele rokka, pühkis õue; pühade puhuks pesi aknaid ja küüris puhtaks maja tänavapoolsete tubade põrandad. Omavahel rääkisid nad harva ja kumbki kandis hoolt, et vastus oleks lühem kui küsimus ja vastupidi. Naine magas väljas muldrikul ja tõusis varavalges. Istus järil ja kirnus võid, seelik üle kondiste põlvede kerkinud. Enne kui ta asus hoovi pühkima, võttis ta vett suhu, et oleks, millega pritsida; ta piserdas suumusest tuliseks köetud tolmu sisse suurte ringidena vett, ja alles pärast seda hakkas pühkima. Mõnikord rääkis ta mehe haigusest, sest oma karusel ja tõredal moel oli ta „soldatisse" kiindunud. „Järgmisel nädalal lähen temaga arsti juurde," lausus ta maja ees toolil istudes ja pahuralt maha vahtides. „Las kuulab tal südant. Las vaatab, kas ta on paranenud. Ja andku talle mingit kõhurohtu; ta on justkui isutuks jäänud," lisas ta murelikult lhates.

3.

Kui ärasõiduni oli jäänud vaid nädal, panid su vanemad vennad sinu voodi kõrvale vineerkohvri, et see sulle kohe silma hakkaks, niipea kui ärkad. Et sa seda nähes iga kord enesele ütleksid: näe, jälle koidab päev, ja seegi läheb mööda, nii nagu nad kõik on läinud, ja mul ei jää sõjaväkke minekuni enam kuigi palju aega.

Petrică ja Simion ronisid kuurilakka kohvri järele, ja kui nad seda avada tahtsid, kargas sealt välja ehmunud hiir. Simion, kes lakaluugi all redelil seisis, sööstis teda püüdma, kuid hiir kadus vanade pehkinud hobuseriistade sekka... Petrică pühkis tolmu üle vana, roostes lukkudega kohvri ja patsutas peoga vastu vineeri. „Esimese sordi kaup!" avaldas ta oma arvamist. „Sellest ajast, kui meie aega teenisime, on ta lagunenud, aga pole midagi, küll mina selle eest hoolt kannan, et ta nagu uus välja näeks." Ja kui nad selle kohvri lakast alla olid toonud ja kuuri maha pannud, nii õlgi täis ja tolmune, nagu see oli, hakkasid nad meenutama, mil nad ise olid aega teeninud, ja teineteisele ungari- või saksakeelseid käsklusi hüüdma, nii nagu

nad neid õppinud olid. Üks hõikas käskluse ja teine tõttas se täitma. (Pavelit polnud kohal.) Kord oli üks rumala ja välj õpetamata sõdurpoisi osas ning ohvitser kärkis temaga, dri hullumoodi, kaotas aeg-ajalt kannatuse ja tõstis silmad taeva poo („*Jó Istenem, mein Gott**, sina loll soldat, ma lasen su kartsa pis *ja, ja!*"), kord teine, järgemööda; ja mida kõvemini ohvit röökis, seda nürimeelsemaks näis muutuvat sõdur! Kui käsut vasakule ümberpöörd, siis pööras ta paremale, nii et ohvit ei osanud temaga midagi peale hakata, haaras viha pärast p käte vahele: „Kartsa!" möirgas ta ja osutas käega pärani ku ukse poole. „Püsti, pikali, püsti, pikali!" kamandas Petrică, Si aga (seekord oli tema kohtlase sõdurpoisi osas) täitis käske, näost punane ja higist läbimärg. „Nii see sõjavägi on," selet nad, kui pärast hirmsat mahvi kurnatult vankriserval istu „mida ülemus käsib, seda teed, seal pole nii nagu tsiviilis, „mulle ei meeldi" või „ma ei taha"! Kui sa üheainsama kor julged „ei" ütelda, ootab sind türm!..."

„Oli meiegi rügemendis," võttis Petre jutuotsa üles, „üks, ohvitseridega vaidlema tikkus, ennast tähtsaks tegi... „Miks ja mitte teisiti? Mina arvan, et nõnda, nagu teie ütlesite, hea..." kuulsid teda aina rääkivat. Kuid ohvitserihärrad ei hak talle seletama, miks just nii ja mitte teisiti, ja nähes, e lõugu ei pea, pistsid ta kartsa! Aga isegi siis, kui ta oli tür istunud, ei jätnud ta järele; oli teine näost kollane nagu v ja ma arvan, kui keegi oleks ta peale vähe kõvemini hinga oleks see ta jalust maha rabanud, nii kõhetu oli ta, ainult kõigist oma katsumustest ei võtnud ta mingit õppust. Sels hetkel, kui ta soolaputkast lahti sai, tõmbas nina kirtsu: polnud söök kellegi söök, paras sigadele visata, küll pigist tal saapad, küll hõõrus munder teda hirmsal kombel. „Jäta jä Ioşca," — nii oli ta nimi, Ioşca Kicsi, — „jäta juba kord järele, sa niiviisi jätkad, lendad kuradile! Sõjavägi on sõjavägi ja teeni on teenistus, pole parata. Seisa aga valvel, mis sul muud jääb. Saa ometi aru, ega sa loll ole!" Meilgi hakkas temast h nähes, missugust vatti ta sai ainult sellepärast, et ei taht mingi hinna eest lõugu pidada. Lõppude lõpuks oli see kõik enese süü, tema ise, võiks öelda, otsis lausa tikutulega õnne taga. Kõigi tema kannatuste põhjustajaks oli üks ohvitser nim Silagy: peenike, uhkete kulmudega poiss, ilus nagu mõni pr Ja see Silagy paistis loomult häbelik olema: kui me juhtu vähegi vängema sõna pillama, siis lõi ta näost lõkendama, pöör silmi ja tagus meile vastu käsi, et me aru saaksime, et seda pole ilus rääkida... Ja ühel päeval kaevasime meie, nekrutid, ka kraavi, Silagy aga istus kõrgemal künkal ja vahtis läbi pikksil Senikaua kui meie kahe meetri sügavust kaitsekraavi kaeva

* Mu jumal. (Ungari ja saksa k.) *Tlk.*

tema pilk pikksilmas kinni. Muudkui vahtis ja ohkas aeg-ajalt valjusti, et meiegi tema ohkeid kuuleksime... Ja Ioşca ei suutnud muidugi lõugu pidada. „Küllap peab sealt pikksilmast imeasju näha olema, et te nii kange himuga uurite," ütles ta. Silagy hakkas häbelikult naerma, ja ta naer kõlas inetult, nagu hobuse hirnumine. Meiegi pistsime nagu ühest suust naerma, sest sõjaväes on sedasi, et nagu ülemus ees, nii soldat takkajärgi. „Kuulge, nekrutid," ütles seepeale Silagy ja vaatas oma kõrgendikult meie peale alla, „oh, häda ja viletsust, te naerate nagu lollid, ja oleks mille üle naerda ja rõõmustada! Kui mina naeran, siis on mul selleks vähemasti põhjust, mul on, mida vaadata ja millest rõõmu tunda, mitte nii nagu teil..." Ja ta kutsus Ioşca, andis talle sedasi sõrmega märku, et tulgu ja vaadaku läbi pikksilma, kust palju imeasju näha võib. Ja niipea kui Ioşca pikksilma tõstis, otsekui kleepus talle näkku kinni, mitte ei saanud ta enam silku lahti. Muudkui vahtis, kuni härra ohvitser selle tal käest ära kiskus... Siis saime meiegi teada, mida nad mõlemad nii kange himuga vahtinud olid, mida nimelt nad läbi pikksilma näinud olid: mitte kuigi kaugel voolas suuremat sorti oja, ja selles suplesid paljalt, nagu ema neid sünnitanud oli, mõned tüdrukud, ja neile ei tulnud pähegi, et keegi neid näha võiks. Aeg-ajalt istsid nad end päikesepaistel soojendamas, sest oli augusti lõpp ja vesi oli juba üsna jahe... Nüüd siis tahtis ohvitser teada, missuguse tüdruku oleks Ioşca enesele võtnud, kui talle valida oleks antud. Ioşca tõstis veel kord pikksilma, sest nii äkki oli tal raske valikut teha, otsust langetada polnud sugugi kerge... „See vasakpoolne, härra ohvitser," ütles Ioşca ja andis pikksilma Silagyle, et see võiks vaadata, kelle peale sõdur silma on heitnud ja kes talle kõige rohkem meeldib. Ohvitser puhkes naerma, seekord aga ei hirnunud enam hobuse moodi, vaid mökitas tasa nagu kits. „See," ütles ta, „pole suurem asi, oled sina, nekrut, ikka loll ja taipamatu! Sellest näha, et sa asja ei tunne." Ta naeris, nagu oleks keegi teda kaenla alt kõditanud. „See suurte rindadega, kes just praegu vette läheb, see on priima tots!... Kuid sinusugune maamats ei tea ega taipa midagi." Ja siis ei suutnud Ioşca lõugu pidada ega järele anda: „Selle jaoks," ütles ta, „ei jätku teil, härra ohvitser, laskemoona. Ja kui laskemoona pole," ütles ta, „ei tasu proovidagi. Püssil pole laengut ja pauku ei tule! Teeb ainult suss, ja kõik..." Seda kuuldes läks ohvitseril hari punaseks, mis muud. Ta sattus nii marru, et kukkus raevukalt revolvripäraga taguma, kuhu juhtus, ei vaadanudki, kuhu lõi. Ja kui Ioşca siiani oli laia lehte mänginud ega polnud kellegi ees küüru selga tõmmanud, siis nüüd äkki nägime, kuidas ta tümaks tehti. Ta palus ohvitserilt vabandust, sest tema polnud ainult nalja ega mõelnud midagi halba. Silagy oli julma loomuga mees, valas kogu oma õeluse Ioşca peale välja. Ta andis tema kohtu alla, ei jõua rääkidagi, mida kõike Ioşca pidi läbi tegema! Et nekrut olla laimanud keiserlikku armeed nii ja naa, et

sõjaväel polevat laskemoona ja et püssid ei kõlbavat kuskile, sihi, kuhu tahad, pole neist tolku... Meie, juuresolijad, teads väga hästi, missugusest laskemoonast käis jutt, kui Silagy Ioşca pikksilma vaadata andis. Aga mis kasu sest oli, et meie teads keda see huvitas, mis meie asjast arvasime või mis meil öel oli... Nii et sõjaväes tuleb ikka ülemuse käsku täita. V hakata ei tohi..."

„Mis soldat küll sinust saab?" küsisid vennad. „Ei kujuta ettegi marssimas, püss õlal! Sest sinul läheb vähegi pike ütleme kaheteisttunnise, mitte kahekümne nelja või neljakü kaheksa tunnise marsiga, nagu meie tegime, hing välja, ja ol valmis... Sul pole jaksu lõugu pidada ja virisemata ühtevalu e marssida."

Olgu laul, mida Luţă Ioviţă oma rämedal kähiseval häälel le tab, kui tahes nukker, emad ja pruudieas neiud võivad nutt palju kui süda kutsub, teil aga on nüüd, mil te kõik o magustatud tsuika pudelist (selle põhjas paistavad roosa vaarikakujulised karamellid) hea punnsuutäie rüübanud, n pisaraist ja soigumisest villand: noortel meestel on sootuks sobiv teha nägu, justkui ei läheks kõik see neile üldse korda, pummeld kuni ärasõidu ja lahkumise aeg kätte jõuab, räusata, nii ku kõri võtab, et külassegi kostaks, et kõik kuuleksid, mis lus nekrutid prassivad ja laulavad. Neil on sõjaväkkeminekuni kõi nädal veel, ja järelejäänud päevad kuluvad pummeldades ja pr des, ja nad tahaksid näha, kellel midagi selle vastu on! N olete kõik seitse või kaheksa nagu üks mees. Hoiate kokku n kaaskannatajad ja head sõbrad kunagi, ja kui Luţa Ioviţă t uut laulu alustada, midagi lõbusamat mängida (teistel on p vaadata, kuidas te küljelt küljele õõtsute ja lällate), siis kost teda sõimuga ja olete valmis talle koguni kere peale an Praegu olete teie peremehed, teie käsutate! Neile, pillimeestel parem, kui nad teile vastu ei hakka. (Kas nad siis ei mõ mäherdust musta tuska teie hing täis on? On's nad pimedad mis? Küll nad alles näevad, mis juhtub, kui nad teid ei kuul austa, kui nad teile vastu hakkavad...)

On juba hilja, ja emad, kes koidikuni teie seltsis vii (ehkki neil silmad väsimusest kinni vajusid; suurivaevu neil korda silmi lahti hoida, ja siiski juhtus mõnel aeg- pea rinnale langema ning äärel istujaid ähvardas oht ü kukkuda!), hakkasid keelitama — lahke sõnaga, ühelgi pol südant häält tõsta —, et te koju tuleksite, sest olete kü pummeldanud... „Teil pole tarvis meid kauem oodata," soovit neile, endal silmad joomisest punased, üksteiselt tuge ots „meie jääme veel natukeseks pummeldama, sest niipalju m veel lõbu ja lusti jäänud ongi, nüüdsest on kõigel punkt, m

... on kõik läbi!" Ja pärast seda, kui emad olid magama ..., jäite omapead ning hakkasite vastastikku kurtma: pole ... kerge lahkuda kõigest, mis sulle siinilmas armas on, venda- ... ja õdedest, vanematest ja kallist kodukülast... Teil oli süda- ... kogunenud nii palju valu, ime küll, kuidas te suutsite seda ..., ilma et oleksite oma ränkade kannatuste kätte surnud. ... teab, kuidas seal on, hea igal juhul mitte, sest sõjavägi on ..., sellega pole nalja: aga elust pole te tänini täit lõbu ... ja sellest on väga kahju. Vaevalt saite ta magusast ... aimu, ja oligi otsas kõik...

... kõik seitse (või kaheksa) Florica maja poole, ja ... tema tareni jõuate, saavad sinu semud (nii on kokku lepitud) ... mahti maja ees kasvavate vanade pähklipuude taha peitu ..., enne kui sina akna alla astud ja sellele hiljukesi kaks ... koputad. Niipea kui sa koputanud oled, lahtuvad jooma- ... hoobilt. „Millega ma nüüd hakkama sain?" jõuad veel eneselt ..., vahepeal on toas tuli põlema pandud, võib näha, kuidas ... unest ärganud noor naine aknast möödub, seejärel liigub ... vari verandal, kostavad paljaste jalgade sammud õue ..., koer pistab haukuma ja naisehääl rahustab teda leebete ... „Ole vakka, ära haugu, ega nad ju halvad inimesed ole," ... hele hääl õrnalt ja koer võtab perenaise nõu kuulda, ... haukumise, sina aga tahaksid kangesti plehku panna, kuid ... häbi nende ees, kes vanade pähklipuude varjus redutavad ... summutatud naerukihin sinu kõrvu kostab, ja ennäe, ... paotub vähehaaval, ainult õige pisut, nii palju, et noore ... õbluke keha läbi mahub, sina aga astud lähemale, et ..., kes väraval seisab, paremini näha. Õhukeses valges särgis ..., peaaegu luupekseni ulatuvad öömustad juuksed valla, ... vastu väravaposti ja vaatab sind uniselt ja imestunult, ... sinu vaprus on kadunud, sa ei tihka pilkugi lumivalge ... ja mustade säravate silmade poole tõsta. „Ega sul külm ei ...?" esitad tobeda küsimuse ja tema puhkeb tasa naerma, paneb ... suule, et naeru peita, et keegi ei kuuleks, et naabrid ei ... ega näeks teda võõra mehega väraval seismas. „Kas sa ... ajasidki mind üles, poja, et pärida, ega mul külm pole?" ... ta ja vaatab mulle imestunult ja küsivalt otsa. „Selleks ... mu aknale kloppima ja mind keset ööd äratama? Ükspäinis ...?" küsib ta sinult ja hakkab jälle tasakesi naerma ega ... kättki enam suule, et varjata naeru, mis paljastab särava ... esihamba... Sa ei tea õieti, mida Florica küsimuste peale ..., vaatad vaid, kuidas ta õhukeses siidsärgis külmast väriseb; ... naine ootab, et sa midagi ütleksid, tema pilk on küsiv ja veidi ..., sina aga vaikid endiselt ja vaatad maha, ja korraga ... Florica hoopis teiseks: tõsiseks ja asjalikuks naisterahvaks, ... öösel unest äratatud. „Minu teada olid sa korralik poiss," ... leebel, kaeblikul häälel, „aga sinagi oled nüüd rikutud, pole

enam see, kes olid. Mine nüüd, tibuke," sõnab ta äkki pilkava riiaka häälega, „mine parem heida magama." Kostab tema pal jaste jalgade patsumist õuel, seejärel paugatab uks, lõksat riiv. Tuli Florica toas kustub, majas võtab maad vaikus ja pimedu Veel mõnda aega seisad sa suletud akna taga, siis lähed semu juurde, keda tead pähklipuude taga redutavat. „Tulge välja" hõikad neile, „enam pole vaja peidus olla, ta läks ära! Lä magama. Ütles, et on surmani väsinud!" Aga su semud ei ku sind enam, nad on igaüks oma koju läinud, ja sina seisad esimest päikesekiirtest valgustatud tänaval ihuüksi.

...Vagunis on mõned sakslased naaberkülast, nende seas akordionist, igerik punapäine poisinolk. Ta laseb sõrmed proov mitu korda üle klahvide käia ja võtab siis hoogsa lustaka lau üles. Noormehed laulavad kaasa ühes akordionistiga ja švaa neiuga, kes on arvatavasti kellegi armsam, pikk ja kõhn na tapuritv. Siis akordionimängija kummardub ja sosistab mid švaablannale. Naine vihastab äkki, läheb täitsa pööraseks. Ta häbematu poisinolgi iga hinna eest rongist välja visata, tõukab te mõlema käega (käised on tal üles kääritud, et asi libedam läheks). Nooruk aga ei taha lasta end niisama lihtsalt mine ajada — ühe käega hoiab ta pingist kinni, teisega kaitseb akordi švaablanna löökide eest, kes virutab, kuhu juhtub; nii et tek kirjeldamatu segadus ja lärm...

„Niisiis olin mina tentsikuks kellegi Ferenc Laszlo juur hakkab onu Filimon pajatama, aga ainult sina kuulad te (Filimoni poeg vaatab aknast välja, tema aadamaõun jõnksat üles ja ta naeratab hajameelselt.) „Ja näe, see Feri oli e poolt rumeenlane, nii et minuga rääkis ta rumeenia keelt, ainult siis, kui me kahekesi olime ja teisi ohvitserihärra kuulmas polnud: ta ei tahtnud, et kasarmus sellest teada saada Ta oli Oradeast pärit ja tema isal, ungarlasel, oli kõrts ja ligidal, kus äri õitses... Ja ohvitser Ferenc Laszlo oli me uhkus, Seghedini prouad ja preilid langesid tema pärast mi tusse. Pühapäeviti ilmus ta korsole, kuid ega ta jalgsi käi kus sa sellega: kas ratsa või voorimehega, ja kuhu sa ka ei va nud, kõik aknad olid täis noori neiusid, kes tema järele igats nutsid ja õhkasid. Tema aga oli niisuguse iseloomuga, et ei va nud nende poolegi, nagu poleks neid üldse olemaski! Te jändas rohkem hobustega. Ja lõpuks tõigi just hobune talle õn tuse kaela, mis te's arvate..."

Mănăştiuris jääb rong jaama peaaegu tunniks. Nekrutid ron maha, tormavad arteesia kaevu juurde ja pritsivad üksteist ve Leiavad enesele rongi väljumiseni meelelahutuse. Üks mustl ise pealaest jalatallani märg, paljajalu, räpased riideräb kuivetu keha ümber ripnemas, teeb kõikide suureks lõbuks ig

...gused vigureid: raputab end nagu kõuts (veepritsmeid langeb ...berolijailegi), pööritab silmi ja ägab, et on palavusest suremas; ...b särgi vihaselt seljast ja jääb aluspükste väele. Tema ... kuivetu keha on nagu põletatud puu. Üks vaevu tärganud ...kjate vurruudemetega nooruk tormab, ämbritäis vett käes, teda ...sti märjaks kastma. Mustlane pistab jooksu, hööritab oma ...diseid puusi nagu mõni preili, tuues kuuldavale heledaid ...teerilisi tütarlapsekiljeid, ja kõik saavad nalja: pöörmeseadja ...rab, suu kõrvuni, ja viibutab laternat nagu papp viirukipanni, ... ja näost lõkendav kiilaspäine jaamaülem (suurest naerust ...ab see kahe käega oma kõhtu kinni), noored neiud, kes on ...ne tea kust välja ilmunud (nemadki on tulnud nekruteid ...tama). Neiud naeravad, käsi suu ees, summas koos, justkui ...aksid igale võimalikule agressioonikatsele nagu müür vastu ...da, „sest neid nekruteid ei või iial teada"...

Teiegi olete rongist maha tulnud — onu Filimon jäi vagunisse ...hvreid valvama. Vahepeal on sagin veidi vaibunud. Läbimärg ...tlane on perrooniesisel pingil siruli, et päikese käes veidi ...eneda; imeb suitsu ja ägab suure häälega, et külm on. Ja ...kord on tal tõsi taga, kuid keegi ei tee tast enam välja... ...rdionist, švaabide semu, kes on nõuks võtnud sõbramehi ...tuvõtupunktini saata, mängib ardeali rahvaviisi; mõned poisid ... käed üksteise õlgadele pannud ja tantsima hakanud. Tantsu-...ninamehel on vasakus käes tsuikapudel; ta hoiab seda kõrgel ... lippu, teised aga hõiskavad ja trambivad pastlais jalgu. ... astub mitte enam noor, kuid veel täies jõus, laiade puusade ...urte rindadega naine. (Lipp aga ei taha langeda ega anna ...ama lihtsalt alla! On siiani osatud elust rõõmu tunda, miks siis ...te samas vaimus edasi lasta!) Kuradi eit: tahab nekruteid ...utada, et nad seal, kasarmus, kuhu nad saadetakse, aina ...le mõeldes öösiti igatsusest õhkaksid ja tema pärast meele-...u ning une kaotaksid!... Tema suur toekas keha on erakordselt ...e, jämedad, päikeses põlenud jalad peaaegu ei puudutagi maad! ... punane rätik on tantsuhoos vallandunud. Ta lehvitab seda ...rukite nina all, see lõhnab naiseihu järele ja teeb nolgid ... haigeks. Naise kuklasse krunni keeratud must juus pääseb ...la. Naine teab hea hulga siivutuid laulukesi ja üürgab neid kõi-... suureks lõbuks täiest kõrist ega häbene põrmugi. Nekrutid ...ravad ja nende naer on pingutatult räme; nad tahavad mehe ...a välja anda... Naine ei näi üldse väsivat, keerleb nagu tuule-...ris. Viskab kärme pilgu ümberringi, kaalub mõttes igaüht ...valib kõige nägusama välja; tõmbab tolle kättpidi ringi keskele ...ma ja õige pea keerlevad nad üheskoos lõputus mõnu- ja ...dingupöörises.

Jaama taga on hundinuiadesse kasvanud tiik. Veepiiril on ...eid iiriseid. Jaamaperroonilt jõuavad sinuni naerupahvakud, ...a summutab tiigist kostev konnade krooksumine. Mõned

konnad on kaldale tulnud ja vahivad sind pungis silmi. Ti
sädeleb läände loojuva päikese kiirtes nagu tohutu hõbevaagen

Pimedas paistavad kiilaks aetud läikivad pead, enam-vähe sümmeetriliselt üksteise kõrval reas; kõigil poistel on tekid lõua Olgu öö kui tahes soe, neis ruumides — mis sarnanevad pi suurte saradega — on peaaegu alati jahe. Niiskus tungib kontide nii et nekrutid magavad kerratõmbunult, põlved lõua all, p õlgade vahel, ainsaks soojuseallikaks omaenese keha.

Ja kõigi nende üksteisega nii sarnaste paljakspügatud pea seast pole mul kerge leida sinu oma. Ma seisatan ühe voodi e kindel, et olen lõpuks ometi sinule sattunud, ja taipan järgmi hetkel siiski, et mitte sina pole see poiss, kes siin magab, s pärani, pea kuklasse heidetud, nii et suur kühmjas aadamaõu kurgualusest õrnast nahast esile tükib, tekk voodi kõrvale ma libisenud, käed-jalad laiali, poosis, mis väljendab täielikku loo setut alistumust... Sina pole ka too noormees tema kõrval, väike töntsakas, lühikesed käed vastu punaseid neiupalgeid surutud mine tea, võib-olla nuttis ta ja jäi magama, enne kui jõud pisaraid peoga ära pühkida —, ega seegi pikliku kurgikujuli peaga loikam, lausa luu ja nahk, kes unes soiub, kes teab m pañajaist vaevatud, ja kelle katkendlikud nuuksed koera vau mist meenutavad...

Õhk ruumis on raske. Ninna tungib noorte pesemata keha fohn. (Alles homme koidikul viiakse teid arstlikku komisjo aga enne seda pistetakse kuuma duši alla, et kodust „kor ihult maha uhtuda.) Keegi teist on ülearu joonud ja oksenda tiidakil raudahju kõrvale, kuhu teab mis ajast pole tuld tehtu

Kõigi nende kiilaks aetud peade hulgast — sest niipea ku kasarmusse jõudsite, pügasid punapäised õhetavpõsised tervi pakatavad kapralid harkisjalu teie selja taga seistes, mundrika jämedate reite ümber rebenemiseni pingul, teid paljaks, al suurte kääridega, seejärel masinatega, surr-surr, nii nagu pü takse lambaid, — niisiis, kõigi nende isekeskis sarnaste pea hulgast on mul üsna raske sinu oma ära tunda. Kui ma su lõpu otse ristseliti ukse kõrvalt avastan, käib mul südamest valuva läbi, just nagu oleksin ma seal saralobudikus, kus maga sõdurid, täiesti juhuslikult sattunud omaenese isiku peale (ilma pole ma meievahelist sarnasust sel määral tunnetanud), kes raskesse, unenägudeta unne vajunud. Sind vaadates meenub mu foto, mille ma aega teenides teha lasksin, punasesse ümbrik panin ning emale saatsin. Vormimüts pihus, et kiilas pea nä oleks, teine käsi sõbramehe õlal, nii nagu ma olin näinud a teenijaid üles võetavat... Jaa, meie paljaks aetud pead on ükstei kohutavalt sarnased: oimudelt kitsamad, selja tagant, kukla hulga laiemad, mis hakkab silma ainult siis, kui oleme „nulli

...gatud, muidu varjavad juuksed kolju erilise kuju täiesti. Suure-...u pea pole kehaga kuigi heas proportsioonis.

...uur punane kuu peitub pilve taha. Magala vajub pimedusse. ... nekrut näeb halba und. „Appi, ma upun," kisendab ta, „tulge ...u, ärge jätke mind maha..." Painajalik uni kestab, poiss ...kab unes tihkuma nagu laps. „Ole vait, kurat võtku," sosistab ... voodinaaber, kelle tema halin on äratanud. „Oled sa nupust ...tanud või mis! Jää kohe rahule, muidu saad vastu lõugu." — ... tema kõrval on, veljed?" kostab üks teine summutatud ... patja surutud suust. „Võta sel matsil rinnust kinni ja ... ta voodist välja, muidu ajab veel meid kõiki üles..."

...nesegaselt tõused sa voodis istukile ning hiilid magalast ...varvul välja. Võtad suuna kasarmu taga asuva kemmergu ... Mõne aja pärast tuled tagasi ja sinu hiiglasuur vari mängleb ...gel seinal.

Üks nekrut tõmbab ukse kõrval nurgas konutades suitsu. Sa ...duksid temast teda märkamata, kui ta sul jalast kinni ei ...raks ja sind jõuga peatuma ei sunniks. „Pea, ära kiirusta," ...istab ta sulle ja teeb semulikult silma. „Ajame paar sõna ...u. Või kardad, et ma sind oma latramisega kinni pean ega ...ul magama minna?... Sul on õigus, sest homsest on puhkamisel ..., homsest hakkame mahvi saama! Aga mina, vennas," ütleb ... ja viskab hõõguva koni keset õue (jälgite mõlemad selle ...kuvat trajektoori), „mina panen pea küll ilmaaegu padjale, mul ... sellest mingit tolku..." (Ta räägib sosinal ja tema suu on ... kõrvale nii lähedal, et sa tunned tema palavat hingeõhku.) ...urim lollus," lausub ta ja vaatab sulle silma, et näha, mis ... asjast arvad, ja tema nägu on sinu näole niivõrd ligidal, ...ed, kuidas tema tumedad silmad kuuvalgel klaasjalt läigivad, ...urim lollus, nagu ütlesin, on enne ajateenistust naist võtta!" ...dab ta ja lähendab oma nägu sinu näole veelgi, peaaegu ... põske riivates, ja tema piinatud meeleheitlikust pilgust loed ... välja abipalve, ehkki teisele mehele on selge, et sina teda ...ata ei saa. (Tema soe hingeõhk kõditab su kõrva. Ta paneb ...järjekordse suitsu põlema ja annab sullegi märku sigaretti võtta, ... soovi on.) „Ma pole suitsumees," ütled sina ja lükkad käe-...ga eemale käkras suitsupaki, mida ta väriseva käega sinu ... sirutab. „Mul pole kuskil asu," räägib õnnetu naisemees ... hakkab lävepakul nihelema ja on sulle niivõrd lähedal, et ...ed läbi särgi tema palavat õlga), „ma ei leia rahu ega püsi!" ... ta ja purskub nutma. Laseb pisaraid ojadena voolata, ... hiljem pühib need oma raskete hiigelrusikatega ära... (Mis ... talle trööstiks ka ütleksid, abi poleks sellest ometi, nii et oled ... vait.) „Me polnud veel teineteist korralikult tundmagi ...nud, kui tuli see valus ja ränk lahkumine..." räägib noormees ... purskub taas kibedalt, hambaid kiristades nutma. „Ja kui sa, ..., teaksid, millise naisega saatus mind kokku viis, — taeva-

manna, ei muud! Kui sa teaksid, kui hea süda tal on! Kui kuulek ja kannatlik ta olla võib!... Ja just siis, kui oli see kõige ilus ja toredam aeg, tuli lõpp!..." Kurtja on sulle niivõrd ligidal, et te pisarad, palavad ja soolased, jätkavad oma voolu sinu põske Sa tõused, ja tema vajub lävel lõdvalt kägarasse, sinna ta nu jääbki. Sa lähed oma voodi juurde, heidad pikali ja tõmbad te üle pea. Sinu lahkudes jääb naisemees künnisele kössita Kuuled veel hulk aega, kuidas ta nina luristades pisaraid neel

4.

„...Vististi on sul oma saladus, sa hoiad seda ainult en teada ega räägi kellelegi. Sa ei mõtlegi vananeda, paistab mul räägib Sofiale tema mees Simion. „Lapsed on sirgunud, suur kasvanud, aga sinusse poleks see nagu puutunudki! Oled n nagu ennegi!" — „Nii tundub sulle, nii näed mind sina, mu arm ja hea on, et sa mind niisugusena näed, ma valetaksin, k ütleksin, et see mulle rõõmu ei valmista. Aga mina arvan, asi pole nii, nagu sina räägid. Sest vanaks olen ma siiski jään pole enam niisugune nagu kord nooruses! Mina üksi tean, et k ei ole enam nii nagu varemalt..." — „Mis sa tühja kurd Paljudki sinuealised naised tahaksid nõnda välja näha nagu si Suvel saab sellest juba kaheksateist aastat, kui me paari läks ja sina oled ikka veel nagu noor neitsi..." — „Me oleme küll pik aega koos elanud, aga nagu näha pole sa mind senini tund õppinud. Sina vaatad nagu mõni võõras ainult välist kesta, s mis silmale paistab, aga seda, mis mu hinges on, sa ei näe. M kasu on sellest, et ma noor välja näen, nagu sa ütled, k hing on vanaks jäänud, kui süda enam ei hõiska, nii nagu ennemalt hõiskas, ega tunne enam niisugust rõõmu, nagu ma t kunagi teadsin tundvat... Tuleta meelde, kuidas mulle meel laatadel käia ja kõiki ilusaid asju vaadata. Ja kuidas mu h kord üht, kord teist himustas, ja mis rõõmu mulle valmistas liht uudistada, ja kuidas ma tahtsin, et see kõik ainult mulle kuulu sest olin omamoodi ahnegi! Palusin sind, et sa mulle iha asju ostaksid, enne ei jätnud, kui sain koju minna, kaasas te laadung mõeldavaid ja mõeldamatuid kaupu, ja su ema muu sõitles meid selle pärast, et olime raha raisanud. „Raha välja a pole raske," rääkis ta meile, „seda mõistab igaüks. Aga õige mee see, kes oskab raha hoida ja koguda. Sest kulutada on liht raha teenida aga sootuks raskem..." Ega me hästi kuulanudki, m ta rääkis, ühest kõrvast läks sisse, teisest jälle välja! Tema ei jätnud niisama lihtsalt järele, ajas oma joru, ta oli ju suur k pung ja imestas, kuidas meie küll sedasi raisata võime. „Ei kellesse sina, Simion, küll läinud oled, sest ei mina ega su isa ol säärased..." porises sinu ema, ja meie lasksime tal rääkida,

kuulnudki hästi, mis ta ütles; tundsime oma ostudest rõõmu, meile ei läinud korda see, et raha kulus, et meie varandus vähenes... Läks pimedaks, meie aga oleksime ikka veel laadal ringi käinud, just nagu poleks süda lubanud veel koju minna... Aga nüüd ei tõmba mind enam miski, haruharva juhtun mõnda ilusat asja nähes rõõmustama, sedavõrd olen muutunud..." — „Jäta jutt, pole sa nii väga muutunud ühti, ära kurda midagi, ma ei usu sind!" — „Võid rääkida, mida tahad, mina aga ütlen sulle, et ma pole enam see, kes olin... Need säärega saapadki võtsin rohkem sinu pealekäimisel, et sa ei ütleks, et ma sinu sõna ei kuula, aga kui oleksin oma aru järele toiminud, mine tea, kas need saapad mulle nii väga meeldinud oleksidki. Ja nii, nagu ma nad ostsin, nõnda nad mul kastis seisavadki, ei usu, et nad mul kahte-kolme kordagi jalas on käinud. On neid või pole, mul ükspuha... Mäletan, kui ma veel vallaline olin, siis võtsin Inişconi Ana kaasa ja me kolasime seltsis laadal, tuhnisime mööda pudupoode, ei jätnud enne järele, kui leidsime midagi, mis meie südant rõõmustas. Katsusime oma käega lõuendit ja siidi, võtsime terve rulli ja tarisime akna alla, et värve paremini näha... Me mõistsime teineteist suurepäraselt... Tingisime sakslaste ja juutidega, et nad hinda alla jätaksid, nii et aina imesta. Hinnad on liiga üles kruvitud, tõstsime häält, mis muud, ja meie oleme vaesed naisterahvad, meil pole nii palju raha, kui nemad küsivad. Liiga ahned on. Niisugune see inimene on, ütlesime elutargalt pead vangutades, mitte ei saa rahast isu täis. Ja oleksid sa siis näinud, kuidas nad maa ja taeva nimel vanduma hakkasid, et küsivad just seda hinda, mis õige hind on, ja et odavamalt enam müüa ei saa, sest ükspäinis meie meeleheaks pole neil võimalik kahjuga kaubelda. Aga Hollinger langes meie veenmiseks koguni põrandale maha ja kukkus oma naise ja laste nimel vanduma, et tema on kauba kolm korda kallimalt ostnud, kui ta meile müüb! „Ärge enam vanduge, olge hea, niikuinii ei usu me teid," ütles Inişconi Ana. „Niisugune te olete," kargasin mina omakorda kaupmehele ninna, „enne ei jäta, kui olete inimese puupaljaks koorinud!" Ja Hollinger vahutas vihast. Silmad kahetsusest pisarais, alandas ta hinda veel pisut, mõne leu võrra. Rohkem meie meeleheaks, kinnitas ta, sest ei suutvat tema meile vastu panna, oleme ju nii noored ja ilusad. „Kui veel palju teiesuguseid tuleb, siis lähen ma pankrotti," halises ta ja pühkis käeseljaga pisaraid. Ja just siis hakkasime meie jonnima, ütlesime, et tema kaup polegi nii hea, kui algul tundus, ja et ega me seda vist ostagi. „Kas te ei näe, et see on luitunud?" lausus Inişconi Ana uurivalt. „Mine tea, kui kaua see juba päikese käes pleekinud on, ja keegi pole seda ära ostnud! Ja ega ma imestagi, et seda ära ostetud pole," kirtsutas ta nina, „sest pole sel ei eriti ilusat läiget ega värvi, ja kui hoolega vaadata, tundub, et ega see mulle enam nii väga meeldigi kui algul. Paistab kuidagi elutu." —

„Mullegi meeldiksid erksamad värvid rohkem," pirtsutasin mi „Aga nüüd, mil me oleme juba lubanud osta, peame selle võtma, pole parata," laususime ühest suust ja ohkasime rahul olematust teeseldes. „Ärge siis võtke, kui teile ei meeldi!" sõn seepeale Hollinger, ei vandunud temagi alla. „Kunde peab rahul jääma, muud soovi meil pole!" Ta pani silmad kinni, na palvetaks, ja palus meid oodata, sest võib-olla leidub poes sii midagi meile meelepärast. Nüüd, kinnitas ta, sai ta õieti selge mida me otsime, missugust kaupa vajame ja mis nimelt mei meeldiks. Ja ta ei jäta enne, kui on meile selle kauba leidnud, se tema poest pole veel keegi rahulolematult lahkunud, kõiki o teenindatud nagu kord ja kohus. Ootasime siis umbes veera tundi ja kaupmees tuligi tagasi nii ilusa siidkangarulliga, mille sa nast enne polnud nähtud. Ja hõõrus heameelest käsi, nähe kui rõõmsaks see kaup meid tegi. „Olge lahked, tulge järgmi nädalal jälle," meelitas ta. „Saan Timişoarast midagi haruldast." „Ei me enam tule," vastas Inişconi Ana nipsakalt. „Teil on kõi liiga kallis. Oleksite te natuke alla jätnud, siis võib-olla veel, a niimoodi..." — „Pole midagi, küllap juba tulete!" ütles seepea Hollinger ja tegi meile silma. „Mulle meeldib nii noorte ja ilusa naistega kaupa teha..." lipitses ta meie ümber, ja siis tõmbasi meie mõlemad kulmu kortsu, vaatasime talle pahaselt otsa j tormasime poest välja, enne kui ta ülearu jultunuks jõud muutuda.

„Mul ei ole kahju ilusa asja eest raha välja anda!" ütl Inişconi Ana ja lisas sammu, sest Hollinger võis ju äkki ümb mõelda, kahetsema hakata, et oli liiga odavalt müünud, ja me tagasi hõigata. Ana käis nii kiiresti, et jõudsin talle vaevu järe „Kas sa ka tead, kui kaua me oleme aega viitnud," heitis enesele ette, „mida meie omad nüüd küll ütlevad, et me ne nii kaua oodata oleme lasknud." Küllap me teid juba üle otsida oskasime, teid polnud raske leida, küll me juba teadsime kuhu kõik teed viivad, teadsime, kus teile meeldis aega vee kuni meie poodides jahtisime. Miks te oleksitegi pidanud välj külma käes ootama, kui Dimeri kõrtsis soojas oli hoopis pare ja hubasem, mis seal rääkida! Astusime kahekesi kõrtsi ja jäi ukse juurde seisma, hõikasime teile, et te selle, mis teil klaasis o rutem ära rüüpaksite, muidu jääme pimeda kätte, enne ko koju jõuame. Mingi hinna eest ei tahtnud me kõrtsi jääda, a siis hakkasite teie paluma, et ka meie veidikeseks lauda istuksime j end soojendaksime. „Selle pakasega väljas ringi kolades on t südagi rindu kinni külmunud," haletsesite meid härdameelse Käisite peale, et meiegi suu seks teeksime, — üks lonksuke, mi rohkem, ei põle ju! — teie klaasist mekiksime, meie aga ei tahtn sellest kuuldagi, lükkasime teie käe kõige klaasiga eemale. „Me oleme korralikud naised, mitte mõned joodikud nagu Bi Solomia." — „Ma olen nii läbi külmunud, et saan vaevu rääki

...luud on lausa jääs," kaebas Inişconi Ana. „Ära kaeble," lausus ...a mees Petrică. „Just nagu ma ei teaks, kuidas sulle meeldib ...da poode joosta, nagu ma sind ei tunneks! Siiani polnud sul ...t kuhugi," ütles ta, „alles nüüd, kus laat läbi on, hakkas sul ...ki rutt..."

Möödunud nädalal palus Inişconi Ana, et ma koos temaga laadale ...ksin, nagu me noorpõlves käisime. „Et mööda poode kolada ...u ennemalt," ütles ta. Läksin temaga kaasa rohkem selleks, et ...a mitte pahandada, mitte seepärast, et mul tõepoolest oleks ...u olnud minna... Ja kogu selle aja, mis me Făgetis ringi ...isime, usud või mitte, ootasin pikisilmi, millal jälle koju saan. ...a ei tundnud mingit mõnu kaupmeestega tingimisest ja ...llingeriga vaidlemisest, et ta hinda alla jätaks, mis mulle nii ...a oli meeldinud siis, kui ma noorem olin... Ja kui inimene pole ...m võimeline rõõmu tundma, kas ei tähenda see, et ta on vanaks ...nud, et ta hing on ära kuivanud, või kuidas seda siis nimetada... ...i et ära sinagi ainult selle järgi otsusta, mis pealt paistab! Sest ...n võib ju ilus välja näha ja silmale rõõmu teha — võib olla küps ...punane —, aga tema sisu ei kõlba ometi kuhugi..." — „Jäta ...le, ära enam kurda! Pole su hing ära kuivanud ühti, nii ...u sa endale ette kujutad. Sulle meeldib praegugi veel tantsu ...a, just nagu ma poleks näinud..." — „Sa ei pannud tähele, sa ei ...danud hoolega! Ka tants on noorte, mitte vanade inimeste lõbu. ...tsud ja pidustused on selleks seatud, et noored rõõmu tunnek... Ma ei tahtnud alla vanduda, lõin küll tantsu nagu nooredki, ...a ma võin tantsu vihtuda, palju tahes, nendesarnaseks ma ikka ...aa! Polnud minus enam seda rõõmu, mis ennemalt. Kui ma ...l nooruke piiga olin, siis tarvitses mul vaid Luţă Ioviţă ...li häält kuulda, kui jalad juba iseenesest liikuma hakkasid, ei ...lanud enam sugugi sõna, ja mu süda põksus niimoodi, et ...dagi ei tahtnud vagusi jääda. Aga täna, usud sa või ei, jõudsin ...evu ära oodata, millal Luţă Ioviţă oma loo lõpetab, et saaksin ...le kõrvale pingiäärele istuma ja puhkama. Nende sekka, kes ...uvad, jalad laiali, ja vahivad tantsijaid. Ja ma arvan, et ei ...gi enam kaua, kui ma seal oma kindla koha sisse võtan, ...t inimene ei pane tähelegi, kuidas elu mööda läheb; oli noor, ...ikki avastab, et on vana. Ja tahes-tahtmata peame harjuma ...ttega, et me pole enam noored, mu armas... See pole sugugi ...e, ma tean; miks ma siis ei tea, aga parata pole midagi..."

5.

Vaatasin, kuidas Sofia magab, pea minu paremal käsivarrel, ...tad juuksed kui rongatiib padjal laiali. Üksnes ta rind kerkis, ...e tasa, hingamist polnud kuuldagi. Mõne aja pärast suri mul ...si, millel ta pea lebas, ja ma tõmbasin käe hiljukesi ära, et

ta ei ärkaks. Ja niipea kui ma oma käe olin ära tõmmanud, va
ta pea patja. Ta hingas raskelt ja ütles mulle poolunes: „Ei
mis see on, aga palavus tahab ära tappa..." Ja ühe käega teg
särgi rinna eest lahti; unine, nagu ta oli, pusis ta hulk aega,
kui nööbid valla sai, kuuvalgel paistsid tema valged rinnad,
nibu keskel. Siis aga läks kuu õuel seisva heinakuhja
peitu ja väljas muutus äkki kottpimedaks. Naine uinus taas,
enne, kui oleks päriselt virgunudki. Minagi uinusin, käsi ümbe
sooja ihu, ja kui ärkasin, oli väljas juba suur valge...

Ma ärkasin alati enne teda ja kuulatasin ta hingamist, pa
käe ta rinnale, puudutasin seda vaid riivamisi, mulle meeldis
pihus tema südamelööke tunda, ja ma imestasin, milline masi
värk võib küll üks süda olla, kui ilusasti ta tiksub just nagu
ja kõigi nende mõtetega, mis mul peast läbi käisid, uinusin t
Hommikuti äratas meid jahedus, magasime väljas, muldrikul,
tõusime vara, juba enne koitu. Naine oli unine, talle ei meeldi
voodist äkitselt välja karata, ta lesis veel veidi, pistis pea
kaenlasse ja liibus minu vastu, et end pisutki veel soojend
Mina aga vaatasin, kuidas taevas Zorani pool hahetama lõi. Te
nagu magaksin, ja siis tõusis ta hiljukesi voodist, et mitte mu
segada. Ta istus mõnda aega voodi äärel, keeras ühe kä
oma kuklasse krunni, teisega silitas rindu. Ma pöörasin se
tahtsin jätta muljet, et magan nagu kott, tema aga kõndis k
varvul, kuulsin, kuidas ta nägu pesi ja endamisi sosinal rää
See komme oli talle viimasel ajal külge hakanud, ta esitas
suguseid küsimusi ja vastas neile ise. Ta rääkis endale, mis
sel päeval teha on, kuhu ta minema ja mida tegema peab,
oma arvutuid asjatoimetusi mitte unustada. Ja vahepeal hak
päev koitma. Ma panin käed kukla taha ja vaatasin, kuidas ta kö
askeldas, nägin, kuidas ta tule pliidi alla tegi ja leegile p
puhus, et see põlema lahvataks, kuidas ta piima kurnas ja
järel keema pani, kuidas ta suurde puuvakka nisujahu sõe
sirutasin end voodis välja, nii pikk kui lai, mulle meeldis kuul
kuidas kondid ragisevad; vaatasin, kuidas tähed tuhmiks tõmbu
kuidas nad üksteise järel kustusid; kuulsin, kuidas mu na
kastrulitega askeldas, muudkui kolistas nendega pliidil, et n
ruumi teha. Ja kui päike tõusis, lõid kuurikatuse telliskivid ükst
järel kiiskama, ja seejärel hakkasid hõõguma ka heinakuhjad õ
Hõõgusid nii, nagu oleksid põlema löönud. Vaatasin Sofiat,
tuulas kuuris, otsis mine tea mida, suutmata seda leida; tõmb
tasapisi suitsu, tundsin, kuidas soojus mu sisemusse tungis,
mõtlesin, kui hoolas ta on, kuidas tema jalad hetkegi paiga
püsi, ja mulle tundus, et niisugust naist nagu minul pole kell
et pole teist nii töökat ja kuulekat kui tema! Ta rääkis suvekö
endamisi, nagu tal nüüd kombeks; justkui riidles mine tea kell
nii nagu teevad naised siis, kui neil on palju muresid ja
ei suuda neid enam endale hoida: nemadki peavad kellelegi kurt

...iis või seintele, kui teisi kuulajaid pole. „Mis viga, naisuke,
...ga sa nõnda tõreled?" küsisin temalt rohkem naljaks ja
...pasin voodist välja, sest olin küllalt põõnutanud. „Minulgi on
...d mured, ära päri," kostis tema, otsekui häbeneks, et olin teda
...misi rääkimas kuulnud. „Ma arvasin, et keegi sind pahandas,"
...sin mina. „Ei teadnud, kellega sa riidled." — „Ei riidle ma
...egagi," rahustas ta mind. „Olgu peale, kõik on kombes,"
...sin mina. „Mul on omad mured, ära tee väljagi!" Ja nähes,
... teda naeruks panin, sai ta pahaseks. „Parem keera teine
... ja maga veel natuke. Sest hommikune uni on magus, oleks
...ju seda kaotada!" — „Tore, et sul on, kellele kurta," ei jätnud
... järele, „hea seegi!... Minulgi on hea meel, et keegi sind kuulab!"

VI

1.

Asjad arenesid järgmiselt: kirikus oli rahvast murdu ja suu vaevu läks kahel naisel — emal ja tädi Ştefanial — korda ene eespool kohad leida. Nad tahtsid iga hinna eest munki näh niihästi kaht valge hõreda habemega kõhetut ja katkutud väl nägemisega vanataati kui ka verinoort munka, kel veel hab polnud tärganud ja kelle mustad säravad niisked silmad rohk maas püsisid, vältides usklike pilke. Oli näha, et rahva uudishi häiris teda kangesti, ta oli häbelik ja higine. Tema hääl tugev, puhas ilus tenor, kontrastiks kahe ülejäänu kähedatel värisevatele raugahäältele.

Mõnda aega jälgis Marcu munkade askeldamist — kord sisen nad altariruumi, kord väljusid sealt viirukipanne viibutades; k lesid pealtnäha sihitult ikoonide ümber, toimetasid kõike kin tava kohaselt, mille mõtet lapsel oli raske taibata. Tema tähe panu köitis eelkõige viirukipann, mida hoidis ühe munga närtsi ja pahklik, jämedate soontega käsi: ta jälgis, kuidas see lämm tavasse suitsu mähkunult siia-sinna viipus. Ikoonid olid suitsu ja pühakute nägusid oli raske eristada. Üksainus — uhiuus — sä erksates ja väga rõõmsates värvitoonides. Marcu keskendas viiv kogu tähelepanu sellele ikoonile: Jumalaema hoidis mõlema kä oma südant. Pühaku süda — kuidas tal küll õnnestus see v võtta? küsis laps endamisi, — oli üpris sarnane suure ja pun õunaga. Madonna sõrmed oli roosakad, täis kalliskividega ehi kuldsõrmuseid. Need hiilgasid nii, et silmadel oli valus vaada Poiss trügis ettepoole, et paremini näha. „Seisa paigal," kostis t selja tagant tädi Ştefania sosin. Marcu aga tegi, nagu ei kuulek

Korraga sattus ta vanade naiste kõrvale, kelle hingamine vaevane ja kähisev. Talle tundus, et mutikestel on rinnus paju nõnda vilises neil sees. Eitede hingamine näis aeg-ajalt katkeva ilmselt põdesid nad astmat —, nad läkastasid ja korisesid, Marcu eemaldus neist. Ta tegi endale rahvasummas teed, a noore naise jalale, kellest vänget „odekolonnilõhna" hoovas. „K sa trügid, kulla laps?" sosistas naine ja tõmbas teda varruk Talle eneselegi polnud päris selge, kuhu ta minna tahtis, aga e juba kord läbi rahvamurru trügima oli hakanud, ei võinud ta en peatuda, kuni tundis kuklas rasket mehekätt, mis ta paigale sund

Mees haaras tema pea oma suurde pihku, püüdes poissi taltsutada. „Kätte sain. Valmis! Ma tahan näha, mis sa nüüd teed!" sosistas mees talle vasakusse kõrva elus ohtralt viina ja suitsu pruukinud ...mise rämeda häälega; ta sõrmed pigistasid poisi kukalt otsekui ...tide vahel, ja ometi oli nende haare hell ning seletamatult ...sev; tegelikult tahtis mees poisiga mängida, ja Marcu mängis ...hega õhinal kaasa: ta hakkas keerlema ja keerutas pead, nagu ...htnuks seda mehe karusesse, parkunud pihku sisse kruvida. Poiss tõstis pilgu, et mängukaaslast paremini näha — sõrmede haare polnud enam nii tugev ja niipalju sai Marcu liigutada — ja ...tas kaht tumehalli naerust silma, mis teda leebelt uudistasid, ja hiiglasuuri punakaid vurre; need paistsid küll hirmuäratavad, kuid ei kohutanud teda eriti. „Vaata preestrit," sosistas mees ...ratades, „selleks sa ju kirikus oled, ära minu otsa vahi!" Ja ta pööras poisi näo altari poole. Siis võttis ta käe ära ja laskis tal minna, Marcu lendas nagu püssikuul, tormas ülepeakaela edasi, ...mus, et taas vabadusse pääses.

Suure kaarega möödus ta põlvitavast naisest, astus üle tema ...pastes kalossides jalgade... Ta oli nüüd juba üsna altari ...hedal ja küünalde — neid oli nii vahast kui ka steariinist — lõhn ...i väga tugev. Altariruumi uksed olid kinni ja eesriided ette ...matud: mungad astusid altariruumi; samal ajal luges üks kileda ja nutuse häälega vaimulik usutunnistust. Siis tõmbasid mungad ...s eesriided ette (kostis kardinarõngaste kõrinat) ja tulid altarist ...ra, palveraamatuid rahva poole sirutades. Marcu tahtis teada, ...is seal altariruumis küll peidus on, kuidas näeb välja see ...ht, kust mungad oma äranägemise järgi sisse-välja käivad, ...uu aga kellelgi teisel pole luba astuda. Ta kujutles, et uhkelt ...statud altariruum on tuubil täis ikoone, et seal on kuhjade viisi ...lleid kirikuröivaid ja laest ripuvad kullast viirukipannid...

Vahepeal oli jumalateenistus lõppenud ja rahvas kogunes ...nkade ümber, kes armulaualeiba jagasid. Marcu kasutas seda ...inat ja melu oma huvides. Tal õnnestus kellegi märkamata ja ...gemata altari juurde hiilida; ta tõukas ettevaatlikult ust, sest ...ngad olid selle vahepeal sulgenud. Et uks oli hooletusse jäetud ja ...tes, krägises see pikalt, kuid poisi õnneks ei pannud keegi seda ...hele ja ta puges sisse.

Et mungad olid omavahel — kaks neist pealegi raugad —, siis ...htusega nad just ei hiilanud; põrand oli teab mis ajast pühkimata ja kõike kattis sõrmepaksune tolmukord; aknad olid niivõrd ...stad, et päike vaevu sisse paistis. Kirikurõivad, mis jämedate ...tes naelte otsas rippusid, näisid vanad, kulunud ja mitte kõige ...htamad. Ühes altariruumi nurgas märkas poiss katkise jalaga ...li — et tool ümber ei kukuks, oli see vastu seina toetatud, — ja ...lel sinist pesukaussi, millelt email oli maha koorunud. Kausi ...rvale oli asetatud suur kamakas sinkjashalli, lehkavat pesuseepi. ...uss oli täis musta pesuvett ja seebivahutorte. Lausa põrandal

seisis elektripliit kohvikeedunõuga, mille põhjas kees natuke ve
Marcu uuris altariruumi tähelepanelikult ja avastas tagasei
kirikukalendri, pleekinud ja kärbsemustakirju. Selle ühte nurka
keegi joonistanud tindipoti, hanesulg sees, tindipoti alla
kirillitsas midagi kirjutatud. Marcul oli püksitaskus nüri tin
pliiats. Selle pliiatsiga joonistas ta tindipoti alla pildi: ta jooni
niisiis suurte akendega ja viilkatusega maja. Majaelanikud o
ahju kütnud, teinud valusa tule, nagu kord ja kohus; korstn
tõusvatest suitsurõngastest võis aimata, kuivõrd soe ja hub
oli selles majas. Ta silmitses pilti mõnda aega ja talle n
et see pole veel valmis; siis tegi ta ka pererahva, jooni
nad nii, nagu oleks maja klaasist ja nagu paistaksid sei
läbi. Ta ei unustanud koeragi — oli ju tarvis maja var
ja röövlite eest kaitsta. Koer võttis tal veidi kauem aega, s
polnud nii kerge joonistada; koer pidi hirmuäratav välja näge
et kõik inimesed kardaksid. Et keegi ei julgeks majale lähene
eriti öösiti, kui pererahvas magab ega kuule kurjategijate tuleku
Niisiis joonistas ta koera, kes, karv turris, raevukad lõuad pära
nähtamatuid vaenlasi ründab. Maja taha joonistas ta kuusemets
kaetud künkad — sealt tulevadki röövlid ja vargad, mõtles ta, n
varjavad end metsas, et keegi neid ei näeks ega kuuleks... V
joonistas ta puu, täis suuri punaseid õunu, igal oksal kaks;
tegi maja ette ka väikese lilleaia; kõige rohkem aega kuluski t
lillede peale: need suurte õiekroonidega karikakrad joonistas
hoolikalt, veel tegi ta kanakuudi ja künka varju koheva saba
kavala rebase, hambus murtud kana... Vaatamata detailirohkus
ei võtnud joonistus tal kuigi palju aega. Ta kavatses just lis
veel viimase puuduva pisiasja — teha veel teeraja, mis algaks m
eest ja kaoks loogeldes üles mägedesse —, kui kuulis selja t
samme. Ta pöördus ümber ja nägi noort munka, sedasama, k
olid mustad säravad silmad, endale lähenevat. Munk näis pig
imestunud kui pahane, et poisi altariruumist leidis. „Keegi ei t
siia tulla," ütles munk rahuliku ja vaikse häälega. Ta kummard
et Marcu pilti vaadata. „Pealegi oled sa kalendri täis sodinu
sõnas ta kerge etteheitega. „Tindipotti mina ei joonistanu
õigustas end Marcu. „Aga maja? Kes selle tegi?" küsis mu
Marcu ei saanud parata, tuli joonistus omaks tunnistada. „N
näed!" sõnas munk. „Siis oled sa küll vitsa väärt," ütles t
„Või ei ole?... Aga meie Issand Jeesus Kristus õpetab: anna and
oma võlglastele! Nii et mis mul muud üle jääb, kui sulle and
anda," lausus munk sosinal ja silitas poisi pead. (Tema kä
erinevalt selle mehe omast, keda Marcu kirikus oli kohanud, o
kerge, vaevalt puudutas teda.)

Jumalateenistus oli lõppenud ja rahvas, kes veel kirikusse o
jäänud, rüsis kahe munga ümber. Naiste hulgas, kes oma jär

ootasid — kas armulauda või pihti —, ei silmanud Marcu ei ema
ega tädi Ştefaniat. Ta tormas kirikust välja ja hele päikesevalgus
kontrastiks sees valitsenud hämarusele pimestas teda. Ümbrit-
sevast suurest rahvahulgast otsis ta silmadega oma vanemaid.
Naised, kes kirikust väljusid, armulaualeib taskuräti või paber-
salvräti sisse keeratud, heitsid talle möödudes heldinud pilke.
„Mis laps see on ja kelle oma ta on? Küllap ta, vaeseke, on
vanemad ära kaotanud... Pole ka ime, et kaotas, sellises saginas,"
rääkisid nad isekeskis, aga üks härdameelsem astus Marcu juurde
ja hakkas talle küsimusi esitama. Teda huvitas, kes on poisi
vanemad ja kus ja millal ta neist lahku läks. Siis keelitas ta
Marcut kirikusse minema ja seal ootama: Marcu võttis naise
nõu kuulda. Vahepeal oli kirik tühjaks jäänud. Ainult paar-kolm
naist ootasid veel pihijärge. Nad rääkisid palavikuliselt ja tõtakalt,
ühe munga epitraheelioni varjus, üks neist nuttis, oli kuulda tema
katkendlikke ohkeid ja nuukseid. Kirik lõhnas vahaküünaldest,
viirukist, pehkinud puust ja inimhigist. Marcu silmas noort munka;
too seisatas iga küünla juures ja kustutas need järgemööda.
Kui ta oli kõik küünlad kustutanud — ja kirikus oli läinud
veelgi pimedamaks kui enne —, kadus ta altariruumi. Kardinad
altariruumi ukse ees — vanad, narmendavad ja mitte just puh-
tad — olid kinni tõmmatud. Marcu astus altariruumi. Ta leidis
munga kükakil elektripliidi kõrval. Munk pildus kannus mulli-
tavasse vette kõiksuguseid maarohtusid ja jälgis tähelepanelikult,
kuidas need keesid. Ta ei paistnud poissi nähes üllatuvat ega
kohinud — nagu olnuks loomulik —, kas ta oma vanemad
üles leidis või mitte. Liiga hõivatud oli ta rohuteest ja omaenda
hädast, ei saanud muule mõtelda. Viimaks hakkas ta Marcule
kurtma tugeva ja veidi laulva häälega, mis halisemiseks eriti
ei sobinud: „Kogu teenistuse aja püsisin vaevu jalul, nii läbi
olin omadega! Mul on siin," näitas ta kõhule, mis rjassa all pigem
aimata kui näha oli, „õudsed valud! Täna hommikul, niipea kui
silmad lahti tegin, hakkas peale! Piinas mind ühtesoodu, ei
lasknud hingegi tõmmata! Paaril-kolmel korral pidin suurest
valust peaaegu viirukipanni käest pillama..." rääkis ta järjest
pead noogutades. Omaenda kannatused tegid tal meele härdaks
ja silmad märjaks. „Selle keedusega, kui jumal aitab, annab
valu järele... Need maarohud siin kotikeses," näitas ta mingile
pusarale, „andis mulle möödunud aastal üks Radna nunn, kui ma
seal kloostri õnnistamisel käisin. Rüüpan paar lonksu, mitte
rohkem, ja valu on nagu peoga pühitud, nii head rohud! Mis rohud
need on, ei tea, ei oska öelda. Küllap on see nunna saladus, ta
ei tahtnud mullegi nende kohta seletust anda," ütles munk, ajas
huuled torru, et mitte suud põletada, ja rüüpas lonksu tulist
leedust. „Tundub, et naiste ravimid on ikkagi paremad kui need
tänapäeva tohtrid," lisas ta ja jäi viivuks mõtlikul ilmel ootele —
tahtis näha, kas valu annab järele või närib endiselt. „Ja kui palju

raha olen ma arstide peale kulutanud, kelle juures ma kõik olen käinud, ei oska kohe üteldagi! Õnn veel, et mul on õde, vaeseke; kui teda poleks, kust saaks siis raha? Tema on mu ainuke lootus, tema on mulle toeks... Oma säästudest saadab ta, vaeseke, mulle raha, et ma enda eest hoolitseksin ja tervist nõutaksin. Ta teab, et mul on magu haige, ja ei möödu ühtki kuud, mil ta mulle ilusat summakest ei saadaks. Kuni ta mehele läheb, pärast seda jääb mulle vaid Jumala halastus..." — „Kas ikka veel valutab või andis järele?" küsis Marcu uudishimulikult. Noore munga kõhuvalu hakkas teda sedavõrd huvitama, et ta unustas hetkeks, et on oma vanemad kaotanud. „Muidugi andis järele, kuidas siis muidu," ütles munk heameelest särades. „See on puhas ime," lisas ta ja osutas vaimustatult vedelikule tassis. „Möödunud nädalal," jutustas ta edasi, olles rõõmus, et saab kellelegi oma piinadest rääkida (sest haigus oli ta täiesti ära vaevanud), „möödunud nädalal, nagu ütlesin, käisin Lugojis Bunea jutul: ma kuulsin, ta olla väga hea arst, kuulus kogu maal... Vaatab siis see Bunea mulle otsa, paneb mind peegli ette ja kus hakkab siis hurjutama: „Teie, mungad, paastute liiga tihti, ja kui te just ei paastu, siis neelate paljast kurgisoolvett! Ja kuidas kurat sihuke hapu vesi teil siis magu haigeks ei peaks tegema! See on ju loomulik, kas pole?" — „Mis te nüüd, härra doktor," püüan teda rahustada, „pühade puhuks tapame meie mõne kanakese." — „Mis kanakese?" kargab arst mulle ninna. „Küll ma juba tean, kui kitsid te olete! Ja tean sedagi, mis te aina paastute, kas arvad, et ma seda ei tea!" — „Miks siis, härra doktor?" olen mina üllatunud. „Te olete enesele pähe võtnud," ütleb arst, „iga hinna eest paradiisi pääseda, otseteed sinna te tahategi jõuda. Paastute aasta otsa, ja siis tulete mulle maohaavu kurtma!" — „Ega meil pühi nii harva olegi, härra doktor," ütlen mina, „vaadake kirikukalendrit, see on kristlikke pühi täis." — „Ja kas sina," küsib doktor ja vaatab mulle silma, mõõdab mind pealaest jalatallani, — teist nii umbusklikku ja uudishimulikku inimest pole ma eales näinudki —, „võid mulle öelda, miks sa mungaks hakkasid? Ära pane pahaks, et ma küsin," ütleb ta, „aga näe, ma olen uudishimulik." — „Kuhu mujale mul oleks minna olnud?" küsin mina temalt. „Noh, praegusel ajal," ütleb tema, „on ju igasuguseid koole." — „Uskuge aga, et mind kuskile vastu oleks võetud!" ütlen mina tohtrile. „Aga miks nad poleks pidanud sind vastu võtma?" küsib tema. „Oli su isa siis kulak või mis?" — „Ja veel missugune kulak," ütlen mina. „Suuremat sorti! Ega meie olnud mõned niisugused," hakkan hooplema, „meie olime rikkad inimesed, härra doktor. Mitte minu isa, tema sai sõjas surma, tema kondid jäid Bugi äärde, aga vanaisa, tema oli jõukas mees. Tal oli ümmarguselt viiskümmend juugerit maad. Ja et ta Bărăgani laagrist pääses, see oli tema saatus, teisiti seda võtta ei saa. Sest vaadake, kuidas see juhtus, härra doktor: just sel ööl, kui talle autoga järele tuldi teda Bărăgani viima,

just selsamal ööl tabas teda halvatus! Jäi kangeks — ei saanud voodistki välja —, ja mida seal niisugusega peale hakata! Nad jätsid ta Issanda hooleks, et võtnudki kaasa. Ja ei möödunud nädalatki, kui ta, vaeseke, juba suri, jäi õhtul magama, ja hommikul oli juba teises ilmas... Ja kui asi nii, siis on pappide juures vist parem," ütlesin arstile, „sest seal ei küsi minult mitte keegi, kui palju maad mul oli või mis ja kuidas..." — „Võta need pulbrid," ütles arst, „ja kui sul kuu aja pärast pole paremaks läinud, kui ikka veel valutab, tule uuesti minu juurde, siis vaatame, mis me teeme." — „Ärge ainult lõigake, härra doktor, ma kardan nuga." — „Ja mis sellest siis on, kui me sind lõikame?" küsib arst. „Paneme magama, ja sa ei tunnegi midagi." — „Parem surra," ütlen mina, „kui lasta ennast lõigata!" — „Kas sa siis terveks saada ei tahagi?" küsis seepeale arst. „Oled noor mees. Kas pole vilets omaenda maost sõltuda? Kas teie külas," küsis arst seejärel minult — ta rääkis sosinal, ehkki kabinetis polnud kedagi meid kuulamas, — „oli palju neid, kes Bărăgani viidi?" — „Küllalt," vastasin mina. „Noh, siis oli sinu vanal õnne," ütles arst. „Pääses hädast! Halvatus, ja valmis! Polnud tarvis hullemaid kannatusi üle elada..." Küllap oli temalgi keegi Bărăganis, sest siis, kui ma hakkasin ära minema ja kavatsesin maksta, ei tahtnud ta minult ühtegi bani võtta. „Saa kõigepealt terveks, ja siis räägime..." Ravimid sain tasuta, aga terveks need mind ei teinud! Ja kui need otsa said, ei läinud ma siiski enam selle arsti juurde tagasi. Kartsin, et panevad mind lauale ja lõikavad vastu minu tahtmist. Olgu muud, mis on, aga noast ei taha ma kuuldagi... Nii et ikkagi on Radna nunna rohud rohkem väärt! Rüüpad paar-kolm lonksu keedust, ja valu on nagu peoga pühitud..."

Ta rüüpas tillukesest sangata tassist imerohtu ja torutas huuli nagu imik. Haigus oli ta niivõrd ära vaevanud, et ta tõi kõik oma hädad lagedale, arvestamata, et kuulajaks oli laps, liiga väike ja mõistmatu, et tema jutust suuremat taibata... Kui ta oli umbes pool keedust ära joonud, pani ta tassi aknalauale, olles sellele küünalde ja küünlajalgade seas eelnevalt ruumi teinud. Marcu vaatas teda mossis näoga, ja kui munk tahtis tema põske silitada, põikas kõrvale. Munga väga kõlav, ühtaegu kaeblik lüüriline tenorihääl, tema kollakas raseerimata nägu, määrdunud rjassa ning vesised väsinud silmad äratasid lapse hinges ootamatult antipaatia, mida ta ei püüdnudki varjata. Kui munk teda nii ebasõbralikuna nägi, püüdis ta teda lõbustada. „Noh, vaatame, mitu kilo see lapsepamp ka kaalub," ütles ta ja haaras poisi sülle, hüpitas teda kätel, enne kui Marcu jõudis vastupanu osutada. Ta tõstis lapse altariruumi madala laeni ja hoidis teda veidi aega üleval, siis laskis kiiresti alla, peaaegu pillas, või tegi nagu pillaks käte vahelt, enne kui poisi põrandale maha pani. „Noh, oled raske küll!" ütles ta. „Pidin su peaaegu maha pillama,

ei jaksanud enam hoida. Mul pole kätes enam rammuraasugi, ei tunne iseennast ära," hakkas ta taas kurtma. Siis unustas ta oma haiguse ja silmitses Marcut huviga, nagu oleks ta just äsja tõelusse toibunud. „Mida otsib see laps siit, altariruumist?" küsisid tema imestunud ja hämmeldunud pilgud. „Mine, laps," tõukas ta Marcut kergelt käega, et poiss paigast nihkuks. „Küllap su omaksed heidavad sind otsides meelt, aga sinul pole nende murest ja hirmust sooja ega külma! Mine, mu armas, ja rahusta neid," sõnas ta mesise papihäälega, nagu ta kõnetas naisi, kes tulid pihtima ja tema rjassahõlma suudlema. Siis, nähes, et Marcu ei mõtlegi niisama lihtsalt lahkuda, tõukas munk teda veidi kõvemini, nii et poiss altariesisel vaibal komistas.

Ta eemaldus altarist, rõõmus, et on munga ebameeldivast seltskonnast pääsenud. Kirik oli tühi. Vanad mungad olid koristama hakanud: pühkisid põrandat ja kohendasid ikoone. Nad vaatasid imestunult poissi, kes kirikust tulistvalu välja tormas. „Kelle laps see võiks olla?" küsis vanem munk. „Mine tea," ütles teine, väikese lõualotiga munk, „küllap on omaksed kaotanud. Ja polegi ka ime, täna oli kirikus ju nii palju rahvast. Pole ime, et laps kaduma läks..." ütles munk ja läks lohva-lohva altari poole. Ta tõmbas kardinad ette, rõngad kõlisesid tuhmilt nagu vanametall. „Rinnus pitsitab sellest suitsust," kurtis see, kes altariukse juures seisis. „Raske õhk," soostus teine. „Aga näe, niipea kui värsket õhku saan, läheb kohe üle," sõnas esimene munk. „Selge see," nõustus vanem. „Puhas õhk teeb ikka head..."

Neiud ja noormehed, lapsed ja lastevanemad lendavad läbi õhu, kuid üksteiseni ei ulatu; äärmisel juhul tõmbab mõni hakkaja noolk eespoolset tooli kettidest jõuga enda poole ja keerutab seda õhus; seejärel laseb lahti, ja tool ühes tüdrukuga, kes kiljub kas naudingust või hirmust, ei saa õieti aru, sööstab ülepeakaela minema, lendab taeva poole, üha keereldes, nii et Marcul tardub süda rinnus, lakkab tuksumast, ja poiss rahuneb alles siis, kui tool ühes sellel istuva hirmunud olendiga oma kohale tagasi jõuab ja keerleva ringiga jälle ühineb. Tüdruku kiljatused, mis ei pruugi just hirmust tingitud olla, sest küllap tunneb ta ka teatud naudingut, mille varjatud põhjustest Marcu veel aru ei saa, — sellekс on ta liiga väike —, vaibuvad sedamööda, kuidas karusselli hoog raugeb. „Huhh, hea, et see ometi kord lõppes, süda tahtis hirmu pärast välja hüpata, ei muud!" räägivad tüdrukud maha tulles, siluvad käega „marusõidul" kortsunud ja keerdus seelikuid, samm ebakindel ja pisut kõikuv. Järgmised võtavad kiiruga kohad sisse, Marcu aga vaatab vaimustatult kogu seda saginat. Alles nüüd tulevad talle taas kodused meelde ja ta hakkab neid silmadega otsima — ta tahaks nad kähku üles leida, et nad talle pileti ostaksid, nii et temagi karusselliga sõita saaks.

Poisid julgustavad tüdrukuid, kes paistavad hirmul olevat: „Sul pole midagi karta, istu rahulikult, mina olen ju sinu selja taga," räägivad nad jämeda tasakaaluka häälega, mootor turtsatab suure mürinaga käima ja karussell hakkab keerlema, algul pikkamisi, seejärel üha hoogsamalt... „Kas sina ka tahaksid marusõitu teha?" küsib Marcult keegi võõras, ja poiss noogutab jaatavalt pead, et see talle tõepoolest meeldiks. „Ära ainult tule mulle rääkima, et sa sugugi ei karda!" õrritab mees ja vaatab talle küsivalt otsa. „Noo, sa oled küll vist sünnist saati vapper! Vaata ja imesta, kus see vaprus sul siis peidus on!" on mees üllatunud. Marcule tundub mees liiga jutukas, pealegi ei meeldi talle narritav toon. Ta pöörab selja ja tahab oma teed minna... „Küsi isa käest, kas ta lubab sul ühes minuga marusõitu teha," keelitab mees. Marcu aga ihkab võimalikult kiiresti karussellile pääseda ja luiskab pikemalt mõtlemata: „Lubab küll," ütleb ta, „ta on mind ennegi lubanud, miks ta ei luba!"

Nad ronivad kahekesi karussellile, mees tagumisele istmele, Marcu tema ette. Erutusest ja rõõmust klopib tal süda õige tugevasti, nagu tahaks rinnust välja karata, ja kurgus on päratu klomp. Nad teevad Balta-Caldasse kogunenud rahva kohal peadpööritavaid ringe; kord on Marcul hirm, kord jälle tunneb ta ääretut õnne kogu kehas laiali valguvat... „Ja kelle laps sa siis oled?" küsib külamees, kui nad on karussellilt maha tulnud. Marcu ütlebki, püüdes samal ajal taas maapealse eluga kohaneda. Jalad on üsna ebakindlad ja põlved värisevad. Endiselt tiirleb kõik ringiratast. „Pikk, suure ninaga mees?" kuuleb ta meest küsivat, pärast seda, kui ta on oma nime öelnud. „Ma tunnen teda sest ajast, kui meil kolhoosi tegemas käidi. Ta oli ka selles salgas, aga pidas suu kinni, polnud sihuke lobamokk nagu teised. Seisis kõrval ega seganud vahele. Teised muudkui lasksid keelel käia, justkui oleksid nad sünnist saati kolhoosnikud... Enne äraminekut astus õpetajahärra minu juurde ja palus, et ma talle samasuguse arteesia kaevu teeksin, nagu mul endal on, ta oli seda hoolega uurinud ja see meeldis talle... Ütle isale, et ma pole oma lubadust unustanud, ja kui ta mind kutsub, tulen teen tallegi samasuguse... Vesi on niisama külm ja hea maitsega, nii ütle talle, aga sel aastal on seda nagu vähemaks jäänud. Jääb meelde või ei?" — „Jääb küll, miks ta ei jää!" ütleb Marcu. „Otsigu mind üles, kui aega saab, ta leiab mind hõlpsasti. Mulle meeldis, et ta polnud sihuke lobamokk ja tarkpea nagu teised. Mine nüüd, küllap sind oodatakse, ja ära unusta ütelda, et tegid marusõitu koos George Poenaruga Temereștist, sellega, kellel on arteesia kaev... Kas pead siis meeles, lapsuke, või ei?" küsib ta teab mitmendat korda ja Marcu lubab meeles pidada.

Kui Marcu oli meest tänanud, kadus too rahvahulka, mis endiselt siia-sinna sagis ja aeg-ajalt müügilettide ees peatus, et midagi osta. Marcu leidis end taas üksi, ta oli nagu hulgus-

laps, kes sihitult Balta-Calda laadal ringi kolab... Teda köitis kõik, mis ümberringi näha oli, ja ta unustas, et pidi vanemaid otsima. Mõnda aega vahtis ta ammuli sui lette, kus magusaid kooke ja komme müüdi. „Sakslannad" silmitsesid teda tusaselt. „Mis laps see on, kas tal siis vanemaid pole, kes tema järele vaataksid?" küsisid nad, ja ehkki Marcu neid pisut pelgas — õlg kübarad kirjude rättide peal, mitu kihti seelikuid ülekuti seljas, pakkusid nad täiest kõrist hõikudes oma kaupa ja silmitsesid pahaselt neid, kes ainult sorisid, midagi ostmata, ja maailm oli ju uudishimulikke täis —, sest nad nägid üsna hirmuäratavad välja, ilmutas ta äkki ootamatut julgust ja kõnetas neid: küsis, roosadele vaarikakommidele osutades: „Palju maksab?", ja nähes, et naised ei vasta, kordas küsimust. „Mis sa pärid, kui sa ei osta?" käratas vurrukestega „sakslanna" ja heitis talle tigeda pilgu. „Ostan küll, miks ma ei osta," sõnas Marcu ja vaatas talle silma sisse. Tema nägu reetis valet, see paistis mitme versta peale ära ja „sakslanna", kellele sellest asjast täiesti selge pilt oli, — „Mis me ilmaaegu aega raiskame!" ütlesid tema tusased pilgud —, pööras lapsele selja ja hakkas jälle kileda, lausa üllatavalt läbilõikava häälega oma kaupa pakkuma...

Punamütsike oli sattunud kõige tihedama laadasagina keskele ning uudistas nagu temagi, suu ammuli, roosasid ja rohelisi kompvekke (kauasest päikese käes seismisest hakkasid need juba sulama), imetles magusate tortide südamikku pistetud läikivaid kilde, kus aeg-ajalt tema armas punapõsine nägu vastu peegeldus. Ta ei olnud sugugi vaimustatud otsekohesusest, millega Marcu teda kõnetas, — ta silmitses poissi mornilt ja ebasõbralikult ning vastas vaid mokaotsast tema taktitutele küsimustele. „Ema ütles," sõnas ta, poisile kõrgilt ja põlastavalt otsa vaadates, „et ma ei tohi võõraste ja tundmatute inimestega rääkida. Kui nad minult midagi küsivad, teen ma end kurdiks, nii käskis ema, keeran neile selja ja lähen oma teed." — „Ja iseäranis ettevaatlik ole hundiga, ära temaga jutustama hakka!". sõnas Marcu kohkunult, ühtlasi aga rõõmustades, et oli Punamütsikesega kokku saanud. „Mis hunt?" küsis tüdrukuke ja hakkas naerma. „Küll sa oled rumal," lisas ta täie veendumusega ja mõõtis Marcut pealaest jalatallani. „Sa oled pisut oh-oh," ütles ta veel ja osutas sõrmega Marcu peanupule, et küllap pole seal kõik päris korras, kui poiss niisuguseid rumalusi suust välja ajab. „Jäta see vanaema issanda hooleks," sõnas Marcu tõsiselt, „ära täna küll tema poole mine. Jäta teiseks korraks, see ei põle ju." — „Mis vanaema?" küsis tüdruk, kes millestki aru ei saanud. Ja siis Marcu plahvatas, suutmata end kauem talitseda, põrutas Punamütsikesele, püüdes teda iga hinna eest tõelusse tuua: „Hunt sööb su ära, lollike!" Ja et tüdruk taipaks, hakkas poiss teda mõlema käega kõigest jõust raputama. „Ema!" kisendas Punamütsike seepeale nagu surmasuus, „see poiss kiusab mind!" Rebis end Marcu haardest

lahti, tõukas teda vihaselt ja laskis jalga. „Ma ju ainult hoiatasin teda, soovitasin tal end hoida," püüdis Marcu oma käitumist õigustada. Kummatigi võpatas ta ükspäinis mõttest sellele, mis kõik võib juhtuda: ta nägi hunti metsas varitsemas, ootel, silmad punased ja kiiskavad! Ta kujutles, kuidas tüdruk hundi vatsas kössitab. „Küllap hunt kugistab tüdruku alla," mõtles Marcu, „kugistab tervelt alla, nagu ta on, aga kindlasti kriimustab teda mõne teravama kihvaga. Ei tüdruk kriimustamata pääse..." Ja kriimustusest, mille hundi hammas on tõmmanud, voolab mööda tüdruku õrna põske peenike verenire. Marcut valdas õud.

Nüüd oli ta juba laadaplatsi servas. Poisid olid üsna jõe ääres varjulise koha leidnud; nad olid väikese maalapi pajuvitstest aiaga piiranud. Sissekäigu kohale oli naelutatud suur tahvel, kuhu keegi oli ilukirjas maalinud: „T e r e - t u l e m a s t!" Allapoole oli seesama käsi väiksemate ja vähem kaunistatud tähtedega ja sedakorda valge kriidiga lisanud: „Kes tantsib — viis leud, kes pealt vaatab — kaks leud." Viga — sidekriips oli pandud sinna, kuhu vaja polnud, — vihjas koolipoisile, kes õpingute käigus vastavast grammatikareeglist jagu polnud saanud, nii et lõpuks kasutas sidekriipsu kõikjal, olgu seda siis tarvis või mitte. „Parem on," ütles ta enesele, „kasutada seda valesti, kui jätta mulje, nagu poleks mul sidekriipsu olemasolust aimugi!" Marcu, kes käis alles esimeses klassis, ei märganud viga, olgugi et luges kolm korda nii seda tervitust kui ka märkust piletihinna kohta. Ta möödus poisist, kes sissepääsu juures pileteid rebis, — poiss oli liiga hõivatud laekunud raha lugemisest, et teda tähele panna, — ja jäi ootamatus ujeduses ukse juurde seisma. Ta oli sattunud sinna just vahepausi ajal. Pillimehed jahutasid endid mõne kruusi õllega, samuti tantsijad, eriti noormehed. Nad keelitasid ka tüdrukuid mekkima — üksainus lonks, et tüdrukud näeksid, kui külm ja hea see on. Nood pöörasid pea kõrvale, kui mõni pealetükkivam noormees neile kruusi huulile tõstis. „Kuule, sina, see on ju hea, ära pirtsuta," rääkis kõnealune noormees, kuid edutult. Kõige nooremad osalejad, kes niisuguse rahvahulgaga harjunud polnud, puhkasid emade põlvil; hoolitsevad emad lehvitasid seelikusabadega neile tuult, et lapsi jahutada, — suurest tantsust oli noortel nahk märg, põsed lõkendasid nagu tulekuri, ja et õhetust leevendada, surusid nad aeg-ajalt peopesi vastu nägu. „Uhh, ma ei suuda enam!" rääkisid nad. „Jumal nagu oleks kogu maailma põlema süüdanud, ei muud!" Ja seepeale lehvitasid emad veelgi innukamalt seelikusabasid. Noormehed olid keset tantsuplatsi kobaras koos, maa oli tantsijate jalgadest trambitud, nad rääkisid vastastikku igasuguseid roppe nalju, piisavalt valjusti, et ümberkaudu ka nende juttu kuuldaks, kui himu on. Nad olid tantsust kihevil, peotujus — selleks nad ju

Balta-Caldasse tulnud olidki, et lõbutseda! Higi voolas neil oim- delt ojana. „Ega nii pikka pausi maksa ka ikka pidada," hüüdsid nad pillimeestele. „Me maksime, palju küsisite, ei koon- danud, olge siis aumehed, käituge inimese moodi!" — „Ol- viisakad!" hüüdis neile kõige vanem tantsija, nahkrõivais me- keda noorukid Misuks kutsusid ja kellele nad kõik otsekui pea- kule kuuletusid; mingi hinna eest poleks keegi talle vastu hakan-

Mişu oli „Punases Terases" tõepoolest mingi ülemus olnud, kee- ei teadnud täpselt, mis ametit ta seal oli pidanud. Arvatav- oli talle sulg sappa pandud, sest paari-kolme nädala eest oli kodukülla tagasi tulnud. Sest ajast kui ta tagasi oli, pummelda- ühtevalu, maksis kõigile helde käega, raha ei lugenud, nii muidusööjaid kogunes tema ümber nagu kärbseid meepoti ümb- „Kuni mul raha on, maksan mina," rääkis ta neile, „kui en- pole, maksate teie minu eest... Kuradit te mul maksate," paran- ta end samas. „Pöörate mulle selja ega taha mind enam tund- Kuni oled rikas, oled hea küll, aga siis, kui kehvaks jääd, po- sa enam küünemustagi väärt. Nagu ma ei teaks! Poleks ma se- omal nahal tunda saanud, võiksite veel vastu vaielda, aga nüü- ei salli ma mingit vaidlemist! Kes on poolt, kes vastu?" küsis ametialasele harjumusele lõivu makstes ja tellis seejärel kelne- veel ühe ringi kõigile... Mõned emantsipeeritumad neiud lütseumipiigad Devast või Lugojist — palusid tangot või val- mängida ja pillimehed lõid suure menuga lahti „Siberi ballaadi" lugu oli, tõsi küll, pisut ajast ja arust (tüdrukute meelest, kes ni- kirtsutasid), esitus aga seevastu väga tundeküllane. Et poisid val- ei osanud, tantsisid tüdrukud omavahel. Siis alustasid mängi- pisut kiiremat valssi ja tüdrukute seeliku- ja körtsikusabad ker- sid kõrgele. (Pühade puhul kandsid isegi lütseumipiigad rahv- riideid.) „Me ei unusta oma esivanemate rõivaid!" kuulutasid n- samal ajal laubatukka — viimast moekarjet — kohenda- Välkusid valged põlved ja peenikesed jalad. (Internaaditoit ol- kehvavõitu: kapsas, kartul, oad; kodus olid nad olnud vaid mõn- nädala, jõudmata selle aja jooksul kosuda ja juurde võtta.) Si- valmistus orkester tangot mängima, kuid poisid tõstsid prote- neil oli sellest näugumisest kõrini. „Aitab küll," hüüdsid nad pill- meestele, „tegite neile meelehead, nüüd laske parem hoog- tantsulugu!" Ja mustlased oleksid justkui seda oodanudki: ots- maid kõlas tuline tantsuviis. Kollane savikas maa tantsijate jal- all oli poriseks trambitud; pori kleepus jalanõudele, kuid tantsij- ei teinud nii tähtsusetust pisiasjast väljagi, nende jalad liiku- väga kärmelt; poisid trampisid maad väikeste, raskete ja kindla- sammudega, seevastu tüdrukute sammud oli kerged: tüdruku- lausa lendasid partnerite tugevate käte vahel, seelikud kerki- üle põlvede, jalad peaaegu ei puudutanudki savist, poriseks tramb- tud maad.

Vaevu tegi Marcu endale tantsijate seas teed. Higilehk, segami-

…lise ja seebiga pestud tärgeldatud pesu lõhnaga, paiskus talle …nna ja kõditas sõõrmeid. „Kuule, poiss, mis sa sagid mul …lus, tahad, et ma su ära tallan või mis!" kuulis ta ühe noormehe …hast häält. Nii et Marcu tõmbus nurka — ehkki talle oleks väga meeldinud sellest lakkamatust peadpööritavast tantsuiilist osa saada. Nagu iga laps, nii oleks temagi tahtnud tantsijate jalus …gida, sest pole midagi tüütumat kui istuda niiviisi eemal, …es eitedega ja inetute tüdrukutega, keda keegi tantsima ei kutsu. (Nood istusid piirdeaia ääres, mossis ja tigedad.)

Mõne aja pärast tegid pillimehed väikese vaheaja — nad ei jaksa- nud vahetpidamata mängida, nii nagu tantsijad seda oleksid tahtnud, — ja Marcu leidis end äkki ühe tütarlapse sülest, kes teda hellitustega üle külvas. Tütarlapse nimi oli Domnica, ja teised neiud, tema sõbrannad, hakkasid, nähes, kuidas ta poissi sili- tas, ülemeelikult nalja viskama. Ehkki Marcu püüdis nende sõnu väga tähelepanelikult kuulata, ei suutnud ta nende käitumist mõista: tarvitses vaid kellelgi sõna öelda, kui teised otsekui märguande peale naerma pahvatasid. „Mis neile küll nii suurt lõbu pakub?" küsis Marcu eneselt ja vaatas järgemööda iga- ühele otsa, ise imestunud ja ääretult jahmunud. „Kas tead, kui hoolega vaadata, on ta koguni sinu nägu, ütle..." sõnas niisiis üks tüdrukuist, ja teised puhkesid sedamaid naerma, ootamata, kuni ta jutu lõpetab, et teada saada, mida nimelt ta öelda on tahtnud. „Mine tea, kellega sa ta valmis tegid, ei hinganud kellelegi, olid vait kui sukk!" — „Just nii oligi, nagu sa ütlesid, täpipealt," vastas Domnica sõbrannale täiesti tõsiselt ja silitas nagu armastav ema Marcu pead. „Ja mis sellest?" küsis ta ääretult hämmeldunud ilmel ja vaatas igaühele järgemööda otsa. „Tegin ta kellega, kes mulle armas, oli, ühe ilusa mehega!... Tema on ilus, mina ka ilus, tuligi kõige etem välja!..." — „Millal sa siis mehele läksid ja miks sa meid pulma ei kutsunud?" nokkisid tüdrukud. „Pidasid pulmad ilma meieta, unustasid oma sõbrannad ära!" Aga Domnica vastus tuli varmalt, nagu olnuks see ette valmis mõeldud: „Mul oli kange rutt, ei läbenud oodata, tahtsin otse- kohe abielumõnusid maitsta, nii et mul polnud mahti teid kutsuda. See käis kähku, halja rohu peal, nagu see kõige magusam armastus on! Nägime teineteist, ja hakkasimegi teineteisele meeldima! Paugupealt otsustasime asja ära, ei hakanud pikemalt aru- tama!..." — „Ole vait, tüdruk, ära niiviisi räägi, see pole ilus," sekkus seepeale tüdrukute jutusse vanem naine, keda tema arust häbitud sõnad kohutasid. „Hoidku jumal millegi niisuguse eest! Ma arvan, sa ei tea isegi, mida räägid, lased aga jutul joosta! Keel käib sul omapäi. Kui mõni võõras teid kuuleks, mis mulje talle siis jääks! Vähemalt selle lapsegi ees võiksite häbeneda..." sõnas nördinud naine, Domnica tädi, kes oli neiu seltsis Balta-Caldasse …ud, et tema üleriideid hoida (öösel jahedas koju minnes kulu- …d need marjaks ära!) ja tantsijaid uudistada, et oleks, mida

nädal otsa eitedele jutustada. „Kui ma ei teaks, kui häbelik ja vagur sa loomu poolest oled..." ütles ta imestunult. „Ma ei tunne sind äragi! Pole sind eladeski niiviisi rääkimas kuulnud! Kui su ema teada saaks, lööks ta risti ette, ei muud!..." Tütarlapsed jäid vakka kuuldes, kuidas lihane tädi Domnica kallal võtab. Nad langetasid pilgu ja häbenesid, naerutuju läks üle. „Ma tegin ju nalja, tädike, aga sina võtsid tõeks!" sõnas Domnica ja patsutas sõbralikult tädi kätt. „Sa ju tead, missugune ma olen, ainult jutt jookseb! Meiegi lõbutseme, nagu oskame, selleks me ju Balta-Caldásse tulimegi." — „Ja pane see laps sülest maha," ütles tädi niisama tõredalt ning pahaselt, „nüüd on ta nii palju häbituid nalju kuulnud, ja ega need tal niisama peast lähe! Kas sa siis ei näe, kui suur ta juba on!" — „Suur kui hobune!" — „Ütle talle, tädike," sekkus vestlusse keegi noormees, „et ta võiks poisi asemel parem mind süles hoida." — „Hoiaksin, kui sa niisama kerge oleksid kui tema," ütles tüdruk, kes hoolimata kõigest noomimisest vakka jääda ei tahtnud, nagu näha. „Aga ma pole ju üldse raske," ütles noormees. „Ma olen kerge kui udusulg..." — „Hoidku sind see, kes sind seni on hoidnud, mitte mina," ütles Domnica ja pööras pea tühjast jutust tüdinuna kõrvale. „Kes mind kord on hoidnud, hoiaks veelgi, ei laseks üldse lahti," hoople noormees, „ja kes mind kord on armastanud, ei see enam unusta!" — „Seda juttu oleme ennegi kuulnud, meil on sest kõrini, sa ei teagi, kui tüdinud me sellest oleme!... Segasid end meie jutu vahele," ütles Domnica talle ja vaatas noormehele tõredalt otsa, „ja rikkusid kogu lõbu! Mulle ei meeldi need, kes oma nina igale poole topivad. On neid siin tarvis või ei, nemad on ikka platsis." — „Ära ole temaga nii vali," astus üks Domnica sõbrannadest vahele, „inimene ei öelnud ju sulle midagi halba, mis sa pahandad..." — „Tema õnn, et sina kaitseks välja astusid," ütles Domnica, kes näis üha vihasemaks muutuvat, „sest sinu abita oleks ta, väetike, kadunud mees. Näed ju, kui kõhnuke ta on, korra puhud, ja kukubki kokku..." — „Mulle meeldib, kuidas ta mõistab vastu mõõta," ütles noormees. „Võtku mind kurat, kui ma valetan, aga nähes, kuidas ta mulle sõnadega sähvab, olen armastusest suremas!" —„Tore on, et see sulle meeldib," sõnas Domnica tõredalt ja pani Marcu sülest maha; ühe käega kohendas pluusi, mis veidi kortsu oli läinud. „Meiegi puhume siin juttu, et aega viita, et veidi lõbutseda, selleks me ju Balta-Caldásse tulime," ütles ta. Seejärel ohkas ta sügavalt; teeseldud, ent samas ääretult siiras ohe, millega ta tegelikult väga palju ütelda tahtis. („Ma näen küll lõbus välja," ütles Domnica selle ohkega, „aga mis mul südames on, seda ei tea keegi siin ilmas ega saagi kunagi teada. Sest ma ei ole nii lõbus, kui pealt paistan, see ainult näib. Kust leida inimest, kes võiks lugeda, mis mu hinge varjul on, näha, mis on mu sisimas! Mitte ainult seda, mis on pealispinnal. Ma otsin teda, kuid asjata otsin, sest nagu te isegi näete, pole leidmisest juttugi.")

Pillimehed hakkasid jälle mängima, noormees, kes Domnicaga juttu teinud oli, võttis ta tantsima. Domnica nägu oli kahvatu ja pilk veidi hajevil. Nad tantsisid „sammudega": tüdruk liikus poisi käe alt läbi, tippis keereldes paigal; poiss pani kogu oma osavuse mängu, et näidata, kui hea tantsija ta on, ja ega Domnicagi alla jääda tahtnud. Nad püüdsid teineteist üle trumbata, ja aeg-ajalt vaatas noormees neiule silma, otsekui tahtnuks talle pilkudega mõista anda, et tüdruku sügav ohe polnud teda ükskõikseks jätnud ega märkamata jäänud, nii nagu piiga arvas. Otse tüdruku mõistatuslikku hinge tahtis poiss nüüd tungida, saagu, mis saab, seepärast ta neiut niimoodi vaataski, muud põhjust ei olnud. Ent Domnica teeskles, nagu ei märkakski teise vihjeid tulvil pilke; ta sulgus endasse, tema nägu sarnanes hingetu maskiga, mille tagant peaaegu midagi ei olnud võimalik välja lugeda. Tüdruk allus vaid poisi liigutustele, mis olid täis julget fantaasiat, ennetades neid imetabasel viisil; tarvitses poisil vaid liigutus teha, kui tema juba täpselt taipas, mida poiss tahtis, ent tüdruku mõtted näisid siiski mujal viibivat, ja poiss ei jõudnud kuidagimoodi nendeni...

Ta eemaldus paikadest, kus tung oli kõige suurem, maiustustelettidest ja lauakestest, kuhu oli välja pandud igat sorti kaupa, kummijalatsitest lambitahtideni ja plisseeseelikutest kammvillaste mantliteni, mis olid muide niivõrd hinnas, et kadusid asjaomastelt lettidelt esimestel hommikutundidel; neid haarati tormijooksuga, niipea kui kaup veoautodelt maha laaditi. Marcu toibus niisiis laadaplatsi serval, kus seisid Balta-Caldásse tulnute vankrid, mõnda neist valvas vanake, teised olid saatuse hooleks jäetud; siin-seal võis näha mõnda temaealist last, kui mitte väiksemat, vankris heinasülemil magamas; suu pärani, kübar näole tõmmatud, et päike liiga ei teeks; mõni laadamelust rammetu eideke puhkas vankri all varjus külili, mõlemad käed pea all padjaks. Marcu möödus ühest niisugusest eidekesest ja kuulis, kuidas see norskas peenikese, peaaegu meloodilise ninahäälega. Üks hoolikam eideke oli päevavarju maasse torganud, et päike liiga ei teeks; aga sel ajal kui vanake magas, oli päike taevas oma asendit muutnud ja kaitseks pea kohale sätitud päevavarju vari vahepeal edasi liikunud. Nii et eideke magas nüüd suisa päikese käes ja tal polnud aimugi, et päevavarju vari praegu täiesti paljale maale langes. Marcu uudistas mõnda aega hobuseid ja talle meeldis kõige rohkem väike sälg, kes kogu aeg rahutult oma pikki närvilisi jalgu trampis. Poiss oleks tahtnud sälule pai teha, kuid ei julgenud talle ligi minna, sest kartis, et hobu võiks teda lüüa. Kõigi nende mahajäetud vankrite hulgast püüdis Marcu leida seda, millega nemad laadale olid tulnud — onu Arioni oma —, laia nahkistmega ja kõrge seljatoega vankrit, ees kaks musta mära, üks tulisem kui teine... Ta otsis tükk aega, kuid nähes, et seda polegi nii lihtne leida, lõi käega.

Veidi kaugemal, maantee veeres, seisis presentkattega ve auto — sellega olid tulnud Tomesti klaasivabriku töölised, niip kui vahetus läbi sai. Juht oli mõlemad kabiiniuksed meele ristseliti lahti jätnud. „Et tuul väheke läbi käiks," seletas Marcule. Nad meeldisid teineteisele esimesest pilgust, nagu öel dakse, ja hakkasid juttu puhuma. Autojuht, kes üksi olles igavles, oli rõõmus, et vestluskaaslase leidis: olgu pealegi laps, see ei tähend aga aeg läheb kiiremini, kui saad kellegagi juttu ajada! Ta olek võinud laadal uidata „nagu kõik need maakad, kellel jõllitamis isu täis ei saa". „Aga mis mõttega?" küsis ta Marcult, kell arvamust näis iga hinna eest teada tahtvat. „Seal pole mida näha ega osta, pojuke," ütles ta ja sülgas põlastavalt otse enda ette siis hõõrus sülje tallaga laiali. „Trügimine, kuumus tahab ära tappa, ja kõik see tolm — aga milleks, võid sa mulle öelda? Olek siis veel, mille nimel!... Parem vaatame, kuidas sulle rool istuks," lausus ta siis ja tõstis poisi üles, võttis ta oma tööst parkunud käte nagu pihtide vahele ja pani rooli taha istuma.

Algul ei tihanud Marcu ujedusest kätt rooli külge panna. Vaatas vaid, häbelik ja ähmis, autojuhile otsa. „Luban sul minu asemel juhtida, mis sa sellest arvad?" küsis autojuht ja tegi poisile silma. „Hea amet, ja raha kui raba! Kasva veel tsipake, siis tule minu juurde õppima, teen sust mehe, said aru!" lubas ta Marcule tõsimeeli. Marcu noogutas erilise innuta — autojuhi amet ei tõmmanud teda eriti. Autojuht aga ei märganud, kui vähest huvi poiss tema ameti vastu üles näitas, ja hakkas paja tama — poissi süles hoides ja rooli kord vasakule, kord paremale keerates, nagu oleksid nad sõitnud, — pikka igavat lugu, mida Marcu ei vaevunud jälgima. „Tead, meie direktoril on umbes sinuvanune poeg, vahest aasta-paar vanem, ja usu, see poiss on auto järele lausa hull! Aina korrutab, et muud ta ei taha, kui suureks kasvab, kui autojuhiks õppida. „Ma ei taha arstiks saada," ütleb ta, „tahan autojuhiks! Onu, õpeta mind," ütleb, „kui sa mind õpetad, lasen isal sulle preemiat anda!" Näe, mis kurat tal peas läbi käis, millega tahtis mind ära osta... „Lausa ripub su küljes," ütleb direktor, „oled ta ebajumal!" — „Nii need lapsed on, härra direktor," rahustan teda mina, „väikesest peast tõmbab meie amet neid kangesti. Tahavad autojuhiks saada. Ma olen seda teistegi juures märganud...""

...Marcu on iga hetk tukkuma jäämas, pilk ajakirjadest välja lõigatud ja kabiini seintele kleebitud fotodel: imetlusväärse rinna partiiga Gina Lollobrigida „Tulp-Fanfanis", Sophia Loren „Ilus tes öödes", samuti üpris napilt riietatud, ja teised näitlejannad mitte nii kuulsad, ent niisama paljad; ei puudu ka poksijad ja kõrg liiga jalgpallurid: üks, kes üritab parajasti palliga triblada, ja siis veel mustanahaline poksija, kes vastast tümaks tagudes oma va geid hambaid näitab.

„Selle direktoriga, kes enne praegust oli," pajatas autojuht

klassi, „juhtusin Orasties ühes kutsekoolis käima. Ta oli minust aasta noorem, kuid ma tundsin teda hästi. Ja kes teda ei tundnud! Võib öelda, et teda tundis terve linn. Meil, õpilastel, oli oma orkester ja tema oli kõige parem pillimees. Puhus klarnetit, et lausa kerest käis läbi, nii ilusti mängis! Õhtuti lasksime tal magamistoas mängida. Siis tuli kasvataja ja käratas, et me tule kustutaksime ja magama heidaksime, ja siis mängis ta pimedas klassi; mõnikord, eriti kevaditi, kuulasime teda hommikuni välja. Ta mängis ühe loo teise järel, ja meie panime imeks, kust ta neid küll nii palju teab. Lütseumi omad palusid, et ta neilegi mängiks. Kuid direktor ei tahtnud teda hästi lasta. „Enne õppimine, ja siis alles klarnet," ütles meie direktor... Niipea kui teda nägin, kohe tundsin ära, miks ma poleks pidanud teda ära tundma! Kuid ma ei teadnud esiotsa, mida teha ja kuidas käituda: kas tuletada talle meelde, kuidas ta meie sõpruskondlikel olengutel klarnetit mängis, — mäletan, kord ajas direktor tal juuksed nulliga maha, sest oli teada saanud, et poiss käis ilma tema loata lütseumis mängimas —, või on parem teha nägu, nagu ei tunneks ma teda. Äkki talle ei meeldi?" ütlesin endale. Mis oli, on möödas, lõppenud, nüüd on ta täismees, pole enam see, kes toona... Nii et esimesel hommikul, kui ma talle autoga koju järele läksin, et teda vabrikusse sõidutada, olin, nagu öeldakse, kimbatuses, ei teadnud, kuidas oleks parem toimida... Ootasin teda umbes veerand tundi ja olin kogu aeg ärevil. Ja kui ma nägin teda tulemas, ühes käes pillikast ja teises nahkportfell, luksklassi kaup, peab ütlema, läksin veelgi enam ähmi. Paistab, et see polegi meie printsa, kõnnakustki näha, et hoopis teine mees, kindel see. Mina olid eelmise direktori autojuht, eks ole?" küsis ta minult autosse ronides. „Mina, seltsimees direktor," ütlesin talle. „Neli aastat ühtejärge olen sohvriks olnud, kõiki direktoreid sõidutanud, kes meil selle aja jooksul on olnud." — „Braavo," ütles ta, tähendab, nad usaldasid sind, ju sa oled siis asjalik mees. Küllap meiegi omavahel läbi saame, mis sa arvad? Aga mina nõuan distsipliini nagu sõjaväes." Seda öeldes vaatas ta mulle pikalt otsa ja tema näole ilmus naeratus, mida ma nii hästi tundsin: seda-sama naeratas ta siis, kui palusime tal veel korra „Karavani" mängida. See oli kelm „aktivistipoisi" naeratus, millega ta meid kõiki alati ära võitis. Ja jälle tuli mulle meelde, kuidas ta meile klarnetit mängis, kuidas me palusime tal mõnda swingi mängida, ja swingi mängis ta ainult siis, kui direktor oli koju läinud, sest meil ei tohtinud mängida muud kui valssi või tangot, ülejäänud lood olid dekadentlikud... Ja tema mängis meile, tegi meie lõbustust... Ta kandis alati hoolt, et mõni esmakursuslane valves oleks ja siis, kui direktor tagasi juhtub tulema, meid hoiataks. „Kuus!" hõikas õpilane, kes uksel vahti pidas, ja tema läks ringilt kähku „Siberi bal…adile" või „Amuuri lainetele" üle... Alati tuli ta omadega puhtalt välja, sest oli nutikas poiss! „Sain

aru, seltsimees direktor," vastasin talle, ja oligi justkui kõik
„Ma ei tea praegugi, kas ta tundis mind ära või ei. Ta oli meil
kaks aastat, mitte rohkem, ja ei või öelda, et inimestel oleks
põhjust olnud nuriseda. Oma direktoriametis ehitas ta söökla ja
need kaks ühiselamut. Kuid raha oli vähe ja kõik ei tulnud just
sedasi välja nagu vaja, aga hea, et niigi palju sai. „Ma tahan
lahkudes midagi endast maha jätta, et inimesed mind ei kiruks ega
ütleks, et ma millegi vastu huvi ei tundnud," lausus ta ja vaatas
mulle naeratades otsa, oma lustaka sullerinaeratusega, millega ta
kõiki võitis... „Kuidas siis nii, seltsimees direktor, on teil siis
mõttes ära minna, meid maha jätta?!" tegin ma imestunud näo.
„Siia ma küll ennast maha ei mata, ole mureta," sõnas tema ja
vaatas naeratades autoaknast välja. „Seda te ütlesite küll õigesti,"
kiitsin takka. „Puha hall mass, kuhu sa ka ei vaata, pole ümber-
ringi kellegagi sõna vahetada... Lihtsad inimesed, seltsimees
direktor!" — „Meie oleme ka töölised, seesama tööliskla..."
lõikas ta mul sõna suust. „Kuule, poiss," ütles ta ja vaatas
mulle naeratades otsa, paistis, et ta polnud nende lolluste pärast,
mis ma suust välja ajasin, mulle pahane, „sa peaksid rohkem
lugema, et oma taset tõsta! Ole oma väljendustega ettevaatlikum."
Ja nagu tal mõttes oli, nii ta ka tegi: kui kaks aastat täis
sai, läks ta meilt ära. Clujisse või Sibiusse, mul pole enam hästi
meeles, kuhu ta läks... Tema naine palus mind appi pakkima, ja
nädal otsa pakkisime kahekesi. Võtsin siis ka oma naise appi, et
kiiremini valmis saada... Ja ennäe, kui me pakkimisega juba
lõpukorral olime, sattusin ühes kapis kooliaegse klarneti peale.
Niipea kui seda nägin, kohe tundsin ära! „Kelle oma see on,
proua?" küsisin direktori naiselt, ehkki ma väga hästi teadsin,
kellele klarnet kuulub ja kes seda mänginud on. „See on mu mehe
oma," vastas tema, veidi segaduses. „Kuidas, kas siis seltsimees
direktor oskab klarnetit mängida?" küsisin. „Jaa," vastas tema,
„sul pole aimugi, kui andekas ta on!""

Nähes, et Marcu juba pooleldi tukub, võttis autojuht ta sülle
ja tõstis autost välja. „Näed nüüd," ütles ta „meie puhume siin
rahumeeli juttu, ja samal ajal otsivad sinu omad sind meeleheit-
heitlikult kogu laadal taga. Mis sa ise arvad?..." — „Isa tahab
mulle karakullmütsi osta," hakkas Marcu äkki hooplema. „See on
tal hea mõte," oli autojuht päri, „suvel on mütsidel teine hind,
võid nii-öelda poolmuidu kätte saada. Talvel küsivad mägilased
hingehinda, nii et ei tihka neile ligi minnagi." — „Halli
karva," kiitles Marcu edasi. „„Linalakkadele," ütleb ema, „sobib
hall värv hästi."" — „Hea küll, linalakk," sõnas autojuht ja
sagis poisi juukseid, „otsi oma vanemad üles. Aga kui sa neid ei leia,
tule minu juurde tagasi, said aru? Niisuguses rahvamurrus võib
kergesti ära eksida."

Algul tahtis ta minna laadaplatsi südamikku, sinna, kus oli kange
müsin, siis aga mõtles ümber ja pööras selja rahvahulgale, kes küll
...ja pärast, küll asjata ringi sagis; ta oli küllalt kolanud, kogu see
...lu hakkas talle juba vastu, ta kõndis mööda jõekallast, võlutud
... lakkamatust vulinast: puhas kristallselge vesi, mitte ülearu
...gav (vette astudes oleks see talle vaevu luupekseni küündinud),
hüples lõbusalt valgetel ja läikivatel, ilusasti lihvitud või sametise
samblaga kaetud kividel; niihästi vesi kui ka valged, otsekui luust
kivid, ja sammal, veest läbi imbunud just nagu käsn, särasid
pärastlõunase päikese raskes valguses; aeg-ajalt laksas vastu vett
...nnul forell, kes oma tujuka ja täiesti ootamatu hüppega
pani jõepinna kerges laines värelema; ta oli nagu nuga, see forell,
...gas ja vahe; skalpell, mis peeglina läikivat veepinda lõikas.
Marcu kõndis mööda teerada, mis lustakat ja meeldivalt sulisevat
jõge saatis. Ta tundis huvi, kuhu nimelt see rada välja viib. (Iga
rada kätkeb saladust ja iga laps on alati kärsitu seda ära mõista-
tama.) Üha kaugemalt, üha ebaselgemalt, üha ähmasemalt kostis
laadakära; seevastu muutus vee lõbus sulin kord-korralt selgemaks
ja oli kõrvale üha meeldivam kuulda — oma tasases, sugugi
mitte tõtakas voolus hüples vesi vallatult üle kivide —, lisaks veel
linnulaul (kaldapõõsastikust kostis rästa vilistamist ja poiss seisa-
tas, et kuulata), mesilaste sumin, ja kumalane, kes ühtesoodu
tema ümber tiirles. Paistsid heinamaad, hein oli kõrge, just
paras niita, sekka madarate valgeid ja kollaseid õisi, säravvalgete
kroonlehtedega karikakraid — „armastab, ei armasta", ja viimane
kroonleht avab suurima saladuse! —, lisaks veel õrnu helesiniseid,
kabraste kellukate sarnaseid õisi, mis tasa heljusid, iga kord kui
mõni tuulepuhang neid riivas. Marcu viskus siidpehme heina sisse
pikali ja jäi ainiti taevasse vahtima, kuni tal silmad kipitama
ja vett jooksma hakkasid, siis sulges ta need, ja jäid vaid hääled
tema ümber: kõrge rohu vaevukuuldav sahin, vallatult hüpleva
vee vulin, lillelt lillele lendavate mesilaste sumin ja kõik need teda
ümbritsevad hurmavad lõhnad: rohu magushapukas ja madarate
väga tugev, lämmatav lõhn, ja kuna selle koha lähedal, kus ta
lamas, kasvas närbunud ja suuremalt jaolt mahavarisenud õitega
pärnapuu, oli pärnaõite meeldivalt uinutav lõhn tugevam kui kõik
muud lõhnad; ja see pärnaõite lõhn suigutas ta unne, samuti nagu
Eminescu luuletuses. Muidugi mitte ainult lõhn, vaid ka väsimus:
varahommikune tõusmine (ja erutusest — ega siis iga päev Balta-
Albasse sõideta! — polnudki ta maganud nagu kord ja kohus, oli
öö jooksul mitu korda ärganud) ja koiduaegne vankrisõit ema
süles, sest muidu poleks kõigile ruumi jätkunud, lõpuks ihuüksi
laadal kolamine, kõik see oli teda ülemäära väsitanud, nii et ta
jäi magama justkui kott, nagu öeldakse, samal ajal kui tuul kõrges
rohus endiselt sahistas; mesilasedki ei katkestanud oma suminat
ega lakanud laulmast ka linnud; kõik see toimus kuidagi väljas-
pool Marcut ega tunginud tema rahulikku unne, ehkki siiski

teatud määral, raske öelda, kui palju just, tema unele mõjus, la sel rahulikult voolata, peletades eemale halbu ja painajali unenägusid...

Suur kollane liblikas tiirutas Marcu pea kohal ja istus tema ninasõõrmele; poiss peletas ta ühe käega minema, ilma oleks ärganud, peaaegu riivas tema tiiba, ja ehmunud liblikas hüvastijätuks veel ühe tiiru, siis aga jätkas oma lendu, võttis su silmapiiri taha kaduvate heinamaade poole ühes terve trobiko igat liiki ja igat värvi liblikatega; Marcu aga ei ärganud isegi kui möödus paarike, kes teda märkamata oma keelatud armast varjulist aset otsis — mitte enam noor, aga siiski veel kütk naine kullast esihambaga ja pikk kõhn sõdur, kelle munder ri seljas tühjalt nagu kott; vahepeal oli päike taevas juba maad allapoole vajunud, loojakuni jäi veel vaid paar kämb laiust, kui Marcu ärkas, ja suure ähmiga ei teadnud esim pilgul, kus ta viibib. Nägi, et on üksi keset ääretut lagendi Tal polnud aimugi, kuhupoole hoida, ta tõusis, ja rapsis püks särgilt ja juustest rohuliblesid ja mulda ning hakkas astuma jõekallast, vana rada mööda tagasi; ta suundus niisiis ki laadaplatsi poole, mille kära kostis seda selgemini, mida ligema sellele jõudis. Ta oli veel unesegane ja üsna kohkunud: magami eelnenud ja praeguse laadapäeva vahel oli uni, surnud aeg, julmal, peaaegu hirmuärataval moel oli katkestanud aja ta pärase voolu. Näe, päikeseloojang polnud enam kaugel, ja „katkenud" aeg oleks tema lahusolekut vanematest justkui ve pikendanud. Ta kaotas huvi kõige ümbritseva vastu, teda ei köit enam ei selge vee mahe vulin ega kollased liblikad, kes mada kohal lendlesid (madarad sarnanesid valgete küünaldega!), n nuttis ta lohutamatult, luksudes, nagu nutavad väikesed lapsed, on vanemad kaotanud. „Ema!" hakkas ta täiest kõrist hüüdma muidugi teadis, et ema ei saa teda kuidagimoodi kuulda, ja pistis ta jooksu, et kiiremini laadale, inimeste hulka jõuda ja üles otsida.

Laadamelu oli palju väiksem kui lõuna ajal; rahvast oli vä maks jäänud, kaugemalt tulnud laadalised, kel oli pikem tee mi olid vankritel või suisa jalgsi juba koju läinud. Naaberkü Curtea, Coşava või isegi Româneşti rahvas viitis veel aeg raatsinud enne päikeseloojangut ära minna. Need, kes olid ka malt ja kes olid jala tulnud, olid tasapisi koduteele asunud, ni kui palavus veidi järele andis, kohe pärast lõunat, juba k kolme paiku, kui päikesel pole enam endist väge ja ta ei p enam suisa lagipähe.

Niipea kui Marcu laadaplatsile jõudis, hajus tema ärevus pa

alt. Laat polnud enam endine, nägi välja hoopis teistmoodi kui mil Marcu sealt lahkus, et piki jõge õieküllaste heinamaade poole suunduda. Kõikjal, kuhu pilgu heitsid, torkas silma väsimus nukrakstegev loidus. Rõõmsameelsus ja inimeste soov iga eest lõbutseda olid kadunud, hajunud tolmust tihkesse suvepäeva sumbunud leitsakusse. Kõik oli määrdunud, dunud, miski ei säranud enam nii nagu enne! Ühesõnaga, aline laadapäeva lõpupilt...

Eemal, varjulisemates kohtades, kus polnud riski rahvahulgale jääda, puhkas kodunt just selletarvis kaasatoodud tekkidel tolmusel, päikesest põlenud rohul ja norskas vaikselt või siis — uoksa — iseäranis kõlavaid ninahääli kuuldavale lastes hea neid, kes olid „endale liiga teinud", kas siis ülearu õlle- kummutanud või ülearu viinereid ja grillvorste söönud. rdune liialdamine kurnas eriti rängalt linnavurlesid, kes pol- harjunud roheluses toimuvate olengutega... Üks talumees küll purujommis olema, et päise päeva ajal rahva silme vedelda ja põõnata! Linnavurled seevastu, igamees vaid särgiku püksirihm valla, olid ammugi „eemale" tõmbunud, puhates ate ja samuti üpris väsinud naiste valve all: nägu päevasest musest punetamas, rätt või kübar viltu peas, juuksed sassis, id need oma meeste kõrval. Jälgisid möödujaid; pilk kuidagi likult ja õelalt uudishimulik, valmis pigem kritiseerima ja ma kui laadal nähtust rõõmu tundma. Nad olid liiga palju ja röhitsesid tasa, lamaskledes ühel küljel, küünarnukile des; nad olid jalad paljaks võtnud, sest need olid suurest mist paistes.

Üks osa kaubitsejaid hakkas müümata jäänud kraami kokku ma, teised — põikpäisemad, rahamaiamad — ei vandunud niisama kergesti alla. Nad jäid paigale, olgu, mis on; enne kui looja läheb ja viimasedki ostjad lahkuvad, pole kiiret kuhugi! võis näha leti taga seismas, käed vaheliti, ja kõik lootus nüüd nende peal, kes olid pikaldasemad otsustama, kitsi- d ja ihnuskoid ning nii lihtsalt raha taskust välja ei anna. kui nad kord juba minna lasevad, siis hoia alt!" ütlesid ubitsejad, püüdes iseendale kärbseid pähe ajada, ja silmitsesid lt rahvast, kes möödus lettidest, heitmata väljapandud padele ainsatki pilku. Tõsi küll, kauba väljanägemine polnud enam säärane, et sind vastupandamatult ligi tõmbaks: laada- algul oli kaup olnud ilusasti paika seatud, iga asi omal kohal, silma rõõmustaks ja pilku püüaks. Ent kauba praegust välja- mist ei saanud võrreldagi esialgsega! Sest mis sa teed nendega, tulevad, vahivad, kaupa käes keerutavad ja igat kanti uurivad, kui sulle tundub, et nüüd on asi kombes ja nad on otsustanud teha, ümber mõtlevad, kauba tagasi kohale viskavad ja ma lähevad; ütleme küll t a g a s i k o h a l e, tegelikult aga vad nad selle, kuhu juhtub; lasevad eseme jälestusega käest,

nagu oleks selle peoshoidmine neile lausa vastik. See kraam pole ostmist väärt, paras loopida, midagi niisugust võib lugeda nende väsinud ja tülpinud nägudelt, ja nad eemalduvad kiiresti, ei hakka kuulama, teevad, nagu ei kuulekski leti taga seisjate sajatusi. „Kui sul niikuinii polnud kavas osta, miks sa, inimeseloom, siis asjata mu aega raiskasid?" hurjutab müüja, see aga, kes oli ostmist plaanitsenud (või ainult näo teinud, nagu plaanitseks), kas ei vaevu üldse vastama või siis, vastupidi, seda just ootabki, sest kaup mehega sõnelemine pakub talle suurimat lõbu. Ta kannab kaup mehe vastu mingit vimma, kaupmees ju lausa supleb rahas! — mis sa õige mõtled, sellise kraamihulgaga! —, samal ajal kui tema ja teised temasugused vaevu ots otsaga kokku tulevad, peost suhu elavad. „Kas siis inimene vaadata ka enam ei tohi, oled sina Ioji, alles põrguliseks muutunud!" (Sest enamasti on kauba omanik ja teda alt vedanud ostja isekeskis tuttavad.) „Sul on peas ainult omakasu! Ma ütlen, nii see hõlbuelu on: raha tuleb kergelt, tööd pole ollagi." — „See pole minu kaup, see on riigi oma," sõnab Ioji mingi väärika kibestumusega. (Ta on vahepeal „era-sektoriga" lõpu teinud ja riigipoes müüjaks hakanud.) „Mida riik mulle annab, seda ka müün." — „Nii et sa tahad ütelda," imestab külamees, „sa tahad siis ütelda, et sul on ükstapuha, kas ma need saapad ostan või ei?" ütleb talumees ja keerutab saabast igat kanti, väänab prooviks nahka, et näha, ega see rabe ole. „Palk, tähendab, jookseb?" — „Jookseb, miks ta ei peaks jooksma?" imestab Ioji ja paljastab laias naerus oma kollased hambad. „Braavo, Ioji, mul on hea meel, et sinagi palgaline oled," sõnab eeldatav ostja ja patsutab kaupmehele soosivalt õlale. „Sinu õnn, et tulid uued ajad, mis sinustki inimese tegid! Kas sa ka tead, keda sa selle eest tänama pead?" — „Keda?" küsib Ioji samal ajal kui vestluskaaslane talle saapa ulatab, et ta selle tagasi paneks. „Stalinit, teda pead sa tänama. Sest poleks seda isakest olnud, müüksid praegugi lambitahte." — „Jeesus Maria, mis lollusi sa räägid, ma ei taha sind kuulatagi," imestab Ioji teeseldud pahameelega. „Mis lambitahte? Daamide seep, ekstra peen, see oli minu kaup, sinul aga on mälu nõrgaks jäänud! Oled unustanud või pead mind tont teab kelleks... Ja kuidas ma seda isakest tänama peaksin, kui ta surnud on? Ma tahaksin kuulda, mis sa selle peale kostad!" ütleb Ioji ühelt jalalt teisele kiikudes. „Ei kirjuta talle kiri, miks sa ei võiks kirjutada? Või saada telegramm, jõuab rutem kohale!" —„*Jó Istenem*," jahmub Ioji ja pööritab hämmeldusest silmi, samas tõusevad tal juuksed, punased kui tulekuri, peas turri. „Aga kuhu, ütle ometi, ma selle saatma peaksin, kui ta on manalasse varisenud? Kui ta on elust lahkunud!" — „Ja mis siis?" küsib talumees, kes Ioji kujundikeelest hästi aru ei saa. „Ta on elust lahkunud," selgitab Ioji, „tähendab surnud." — „Kaputt?" jahmub talumees ja teeb käega vastava liigutuse, et seda, mida ta ütelda tahab, veelgi rõhutada. „Kaputt,"

sõnab Ioji ja hakkab taas kollaseid hambaid näidates ja külamehele otsa jõllitades naerma. „Ei mina usu..." ütleb talupoeg umbusklikult. „Ma ei usu, et see nii on. Sa võid mulle rääkida, mis tahes, ma ei usu ikka!" — „Mida sa ei usu?" küsib Ioji ja hakkab kaupa sisse pakkima. „Ei usu, et ta on kaputt, et on surnud, näe, mida ma ei usu," seletab talumees Iojile. „Vaata, kui tõuseb hauast ja võtab sul naha maha, küll siis näed, mis saab," ütleb ta ja hakkab naerma, märgates Ioji näol pigem teeseldud kui tõelist hirmu. „Pane mu sõnu tähele ja ära nii väga rõõmusta." — „Mis hauast?" küsib Ioji, kes on kange lehelugeja ja keda ei saa niisama lihtsalt haneks püüda. „Sa tahad öelda mausoleumist! Sest seal ta ju on, mausoleumis, niipaljuke sa siis ka tead!" — „Noh, mausoleumist on ju veelgi lihtsam välja tulla kui hauast," arvab talumees, kes on samuti ajalehti lugenud ja teab väga hästi, mis mausoleum on... „Teed ilusasti ukse lahti, lükkad riivi eest, vajutad lingile, ja korras, oledki väljas värske õhu käes. Ei mingit vaeva." — „Kae kus kurat!" on Ioji ühtaegu jahmunud ja vaimustatud. „Mis sul kõik peast läbi ei käi! Tunnistan, et ma pole selle peale mõtelnud. Vahest ta just seepärast balsameeritigi, et oleks hõlpsam välja värskesse õhku tulla!" — „Selge see," ütleb külamees ja hakkab uuesti naerma. „Mul on hea meel, et sa pähe võtsid. Ja kui ta kord välja tuleb, balsameeritud, nagu ta on, ja sul naha maha võtab, küll siis näed. Aga tal pole sinuga nii ma arvan ja kahtlustan. Mine tea, ehk hakkab sind veel ülimagi. „Braavo, Ioji," kuulen teda ütlemas, „hea, et sa erasektoriga lõpu tegid." Ma ei imestaks, kui ta sulle ordenigi annaks..."

Marcu kuulas nende jutuajamist pealt, ilma et ta suuremat aru oleks saanud; ent talle meeldis, kuidas nad võistu teineteist ingasid, ja veelgi enam meeldis talle see, et talumees viimaks, kui jutt otsa sai, vanast, aegade vältel kulunud rahakotist raha võttis ja Iojile kummikute eest maksis...

Maiustustelettidel olid kompvekid ja pulgakaramellid kuumusest sulama hakanud, kuid isegi nii, sulanuina, äratasid nad isu. Poiss silmitses neid himukalt... Kõigi poolt ihaldatud vaimustavad kummivillmantlid olid, nagu ma juba märkisin, hulk aega tagasi lettidelt kadunud, seevastu rohekast kummeeritud riidest vihmakeebid ei võinud suure nõudlusega kiidelda: need olid kogu terve päikese käes vedelnud, mistõttu neile oli halb lehk juurde tulnud; ostjad käisid kõnealustest lettidest kauges kaares mööda, ja kui nad siiski ligemale tulid, hoidsid nina kinni. Mine tea, mis põhjusel polnud ka angooravillast pulloveridel kuigi palju ostjaid olnud. Samuti olid müümata jäänud jänesenahast mütsid ja muhvid. Näis, et arukas vanasõna, mis soovitab talvel vankrit ja suvel rege parandada, oli täiesti unustatud! Need, kes olid Vaduva-Caldăsse sisseoste tegema tulnud, olid selle vanasõna kõrvust mööda lasknud.

Ka järelejäänud kummikud ei lõhnanud just meeldivalt, ent n
oli üllatavalt hea minek. Ostjad lausa ründasid jalatsil
trügisid, et ligemale pääseda, ja rebisid üksteisel kaupa kä
ühesõnaga, müüjad ei suutnud neid kõiki rahuldada. Need, k
kummikute pärast rüselesid, teadsid, mis need väärt on: n
oli hea kanda nii talvel kui kevadel, pealegi olid nad odava
vastupidavad, eluaegsed! Ent neid tootev kooperatiiv oli min
mis põhjusel müügile lasknud ainult suuri numbreid — ala
neljakümne kahest —, nii et need, kel oli väiksem jalg, näg
asjata vaeva trügimisega ja palvetega, et müüja veel otsiks — m
tea, võib-olla on mõni väiksem paar kogemata suuremate sek
sattunud; lõpuks olid nad ometi sunnitud loobuma ja paha
lahkuma, silmitsedes kadedusega neid, kel olid suured jalalaba
kes, kummikud kaenlas, ise uhkust täis, upsakalt Balta-Ca
laadal ringi jalutasid. Meelt lahutama tulnud rahvahulk jagu
äkki kaheks vastandlikuks ja vaenutsevaks, pealegi ebavõrd
leeriks, sest neid, kelle jalanumber oli alla neljakümne kahe,
muidugi mõista palju rohkem. Õnneseened aga teesklesid, nagu
mõistaks teiste rahulolematust: „Balta-Caldăst leiad, mida ig
soovid, kõike, mida su süda himustab, kuulutasid nad vasemal
paremal, „oleks ainult raha, millega osta," rääkisid nad vai
tatult ja proovisid kummikuid ei tea mitmendat korda jalg
imestasid, kuivõrd kerged ja mugavad need on. Vaatamata pidev
ostjatevoolule jäi ometi hea hulk kummikuid müümata ja nü
vedelesid need improviseeritud lettidel halvasti lehkavate ku
dena...

Veel peaksime mainima — et Balta-Caldă laadast, nii nagu
tol suvel välja nägi, võimalikult täpset pilti anda — rask
kangast palituid, mis riidepuudel rippudes tuule käes lehvi
(peab kurbusega nentima, et maha ei müüdud ainustki pali
kalasabamustrilist kõrgema sordi kangast (üsnagi kopsaka hi
naga), samuti lette, kus müüdi värvilisi paberlilli, mida mi
kohalik kooperatiiv tõelise meisterlikkusega valmistas. Laadapl
serval olid terved laadungid läänekarpaatlaste savinõusid — ka
nilt maalitud kausid ja potikesed, igat vormi ja mõõtu — ot
maapinnale laotud. Raamatupoedki olid oma kauba välja pan
romaanid, millel oli üldiselt hea minek, nagu Vinogradovi „Pa
nini" või Kaverini „Kaks kaptenit". Kuid rahvas polnud Ba
Caldăsse raamatuid ostma tulnud, ükskõik kui köitvad need ka ol
sid. Päikese käes tõmbusid kaaned kaardu ja kõrvetasid nagu ku
mad telliskivid, niipea kui sa neid puudutasid, et lehitseda. Ei pu
dunud ka koolivihikud, kladed ja värvipliiatsid, sirklid ja sulep
mis nüüd, keset koolivaheaega, kui suvi oli veel täies väes, tõid p
enam kui ebameeldivad mõtted koolist, niisketest ja külma
lütseumikoridoridest (nagu need sind sügiseti vastu võtsid), vä
kelt värvitud klassiruumidest, tunnikontrollidest ja kontr
töödest ning muudest niisama vähe köitvatest asjadest, mi

kestab suvi, oleks parem unustada. Suurima rõõmuga ja
vahtis Marcu kipsnukke, mis olid välja pandud puu-
tiiruputka vastas. Täpsuslaskureid polnud just murdu
püssid vedelesid puutumata. Marcu uudistas mõnda aega paksu
rrukat naisterahvast leti taga. Küünarnukid letile toetatud, pea
oli see naine iga hetk tukastamas; silmad vajusid kinni,
libises kätelt maha, otsmik ähvardas vastu letti kopsata;
ärkas siiski õigel ajal, tõstis otsustava nõksakuga pea, haigu-
vaata et lõuapärad paigast, paljastades teravad hambad ja kuld-
„*Jó Istenem!*" sõnas ta endamisi, jõllitades päikest, mis oli
jumas, „oleks nagu aeg asjad kokku panna ja ära minna, kui ma
taha, et öö mind Balta-Caldăs tabab..."

Niiviisi sihitult hulkudes jõudis Marcu jälle laada serva. Ta
kitsale rajale, mis viis jõe äärde, ja kui ta jõekaldale jõudis,
ta, nii nagu isa õpetanud oli, vette kivikesi pilduma;
kuni polnud enam kuigi palju aega jäänud ja päike heitis vette
kullalaamu — valged kivikesed riivasid vett, pritsisid
sädelevaid piisku, ja jätkasid lendu: nad olid kaotanud
ja sarnanesid väikeste valgete lindudega.

Lähedusest kostis Marcu kõrvu pidev tõtakas norin. Algul ei
ta hästi aru, kust see tuli, siis aga avastas metsavahi:
oli kõrges rohus siruli, jalad laiali, kortsus ja käkras särk
nööbitud pükstest väljas. Aga „metsaülema" mundrikuub oli
kokkupandult mehe jalgade juurde asetatud ja vasknööbid
päikese käes. Mees oli jalad paljaks võtnud ja tema
nii närud, et hoia ja keela, auklikud nagu sõelapõhi,
sid eemal.

Marcu tundis seda meest hästi, see oli „moldovlane", kelle
kesest küla serval, „mustlaspesast" edasi, ta iga kord mööda
kui koos vanematega „piibelehemetsa" seenele läks. Moldov-
kutsusid meest kõik külaelanikud, ja moldovlane ta tõe-
oligi — üks neist, kes olid Moldovast 45. aasta hävitava
eest pagenud ja nende külas peavarju leidnud. Ta oli
küla servale telliskivimaja ehitanud ja mõnda aega metsa-
koolis käinud. Ent tema kiusatuseks oli märjuke, ja Marcu
teda alatasa külatänavail kakerdamas. Lapsed rippusid ta
nagu takjanupud ja andsid talle igasuguseid hüüdnimesid —
vlane oli loomu poolest lahke ega pannud kunagi pahaks.
narritamiskatsetele vastas ta „moldova keeles", sõnad
ta suust pehmelt ja veidi laulvalt, jõnglaste suureks
kellele selline kõnepruuk, teistsugune kui nende külas —
arust oli ainus õige kõnelemisviis juba Aadama ja Eeva
peale see, mida kasutasid Marginea küla elanikud —, äär-
kohatu ja pentsik tundus. „Karmantsikud ja pasatskid!"
poisid täiest kõrist kisades teda järele ja „moldovlane"

tundis end süüdi, mitmekordselt süüdi olevat: esiteks seetõttu, joomakirg ta laste naerualuseks tegi; ja teiseks — ning se kindlasti tema suurim eksimus — sellepärast, et tema hulku loomus, see, et ta enesele kuskil asu ei leidnud, oli teda sundi jääma võõraste sekka, selle asemel et koos teiste moldovlast koju tagasi pöörduda siis, kui põud ja näljaaeg olid mööda saan Naasta sinna, kus oli tema koht ja kus ta oli kogu küla silm hinnatud ja lugupeetud, mitte heidik, kelleks teda siin pe ehkki seda välja ei näidatud, oli ta veendunud, et inimesed tem just nii mõtlesid, nii et isegi lapsed teda naersid ja pilka

„Moldovlane" oli seegi kord täis kui tina ja magas nagu ko Kõrge rohi ümberringi oli ära trambitud — märk, et mees o enne uinumist mõnda aega maas vähernud ja püherdanud, mugavat asendit leida. Lõpuks avas metsavaht silmad — sini sogased, joomisest ikka veel punetavad silmad — ja hakkas viha porisema. Algul ei saanud tema jutust sõnakestki aru, see rohkem tühi lällutamine; ta näis kogu maailma peale vim kandvat ja silmitses Marcut ilmse vaenuga. Kui sel silmapilgul ka või taevaingel ise oleks end talle ilmutanud, ikkagi oleks m marru läinud. „Ei saa inimene rahus puhata," torises ta; te magus uni oli kihva keeratud, ja ometi on teada, kuivõrd san pärast joomingut ärgata; kuidas pea lõhub, kui kare on keel su just nagu liivapaber, ja kui raske on veel pead tõsta, ots oleks see liiva või saepuru täis; ja iga liigutuse puhul lok liiv ja saepuru peas ringi ja pressib ajudele, mis on veel kõi hullem! Rääkimata luu- ja liigesevalust: kuivõrd raske on kätt v jalga liigutada... Ja kui mees seda kõike rääkis, kasutades o kodust keelt just nagu rohkem kui tavaliselt, tundus Marcule, „moldovlane" sarnaneb igas tükis Ivan Turbincăga*.

Piir, mis pidanuks kõik selle, mis Marcul peast läbi k lahutama vallatusteks ja fantaasiaks ning tõelisuseks, pol kuigi selge, nii et need kaks poolust — reaalsus ja väljamõeld segunesid, põimusid teineteisega, ja lõpuks oli neid võimatu e tada või lahutada. Marcule tundus — ja see polnud ka ime —, tema ees seisab Ivan Turbincă, mitte joomarist metsavaht, „m dovlane", kel on küla serval telliskivimaja. Ivan Turbincă tõu niisiis oma rohuasemelt, kus ta oli kogu pärastlõuna põõnutan jalas rohelised „ülemapüksid", särk kortsus, paljajalu, juukse rohukõrsi ja põllulilli, ja jõllitas Marcut, teda esialgu tundmata... Mees oli enese tõepoolest juba esimestel Balta-Cal veedetud tundidel täis joonud. Tema koolivénnad metsandust kumi päevilt, kellele õlu ja külm mineraalveega tembitud vein mekkisid, väljendasid valjuhäälselt oma rõõmu teda jälle näh nad sülelesid teda, patsutasid turjale: „Vaata meie moldovla laususid nad ja silmitsesid teda ääretult rõõmsal ilmel.

* Tegelane rumeenia rahvajuttudest. T u r b i n c ă — paun, torp. *Tlk.*

üldse muutunud sellest ajast, kui me teda viimati nägime, on iseendaks jäänud, elumeheks, mis sa kostad!" Poolehoid, nad talle ilmutasid, tekitas temas imeliselt hea tunde. Ta oli nende hulgast, nad pakkusid talle just seda lähedust ja just, mida ta taga igatses. Ja nii suurt õnne tuleb kindlasti õllega niisutada, teisiti ei saa! Nii et esimese ringi tegi tema, nägu jällenägemisrõõmust säramas. „Tore, et me täie juures kokku saime, ja andku jumal, et hullemat ei tuleks, kõik vanaviisi!" rääkisid nad ja lõid vastastikku õllekanne kokku, nii et need puruneda ähvardasid. Ajapikku lisandus neile paar-kolm naaberkülade noormeest, metsavahtide nõbusid ja sugulasi, nii et pummeldajate punt kasvas vähehaaval. nõbud pidasid oma kohuseks üks õllering välja teha, seejärel üks, ja kui metsavahid maksta tahtsid, punnisid nad energi- vastu. „Teisel korral! Praegu kostitame meie, järgmisel korral ütle ära," rääkisid nad heldust ja suuremeelsust teeseldes. Üks metsavaht ei tahtnud kehvem olla ja saatis naise — unustasin öelda, et enamikul olid naised kaasas, nood ei sekkunud meeste asjadesse, hoidusid eemale, alandlikud ja kuulekad, — vorstikeste appa. Kui siis naise järjekord kätte jõudis, sööstsid paljud talle appi ja hurjutasid müüjat, et too sinepiga koonerdab. „Pane ometi rohkem," tõstsid nad kisa, „egas see su isiklik varandus ole." — „Nii seda mammonat kogutakse, natukesehaaval: täna üks leu, homme teine, pole ime, kui saabki rikkaks, kihutab sust mootorrattaga mööda ega vaevu sinu poole vaatamagi," peksid nad valjusti keelt. Kogu seltskond tundis end kummatigi suure- paraselt, meeldivalt lõhnavad ja väga maitsvad vorstikesed söödi ülekohe ära... Esimesed, kes piduhoos seltskonna hülgasid, selle maha jätsid — muidugi mõista tõstsid ülejäänud valjuhäälset protesti, nimetades lahkujaid reeturiteks, ülihaledateks venni- lasteks, eitede tuhvlialusteks, kes lasevad omaenda naistel endid kamandada —, olid loomulikult abielumehed. Sest naised, nähes, et pummelung venib ohtlikult pikale, paljastasid, nagu öeldakse, oma tõelise palge, tüdinesid tagasihoidlikult vaikimast, hakkasid mehi avalikult sõitlema ja neile peale käima, oma tundeid varja- mata ja pikemalt teesklemata. „Aitab, olete küllalt lõbutsenud," ütlesid nad. „Saate mõnel teisel korral jälle kokku, egas veel maailma lõpp käes ole. Küllap leiate veel põhjust kokku tulla, ärge muretsege..." Vaatamata meeste kõigile arglikele katseile paigale jääda, õnnestus naistel oma elukaaslased pummeldajate küüsist öelda välja kiskuda. Kas heaga või kurjaga, pahaselt porisedes oma teravkeelse naisega avalikult riieldes lahkusid abielu- mehed lõpuks „patuurkast", ja segamatult jäid edasi pummeldama need, kes olid jätnud oma naised ettenägelikult koju pliidi padasid valvama, seega just sinna, kus on naiste koht, ja mehed (üks suure, joomisest punetava ninaga vanapoiss, nägu kipras, inetu kohmard, mistõttu polnud leidnud naist,

kes oleks ta kas või halastusest, kui mitte muul põhjusel, mehe võtnud) ning kaks „leske“ (üks neist oligi meie „moldovlane“) kelle naised olid mõni aeg tagasi surnud ja kes seetõttu võis pummeldada, ilma et keegi neid takistaks.

Sedamööda, kuidas suvine päev lõunasse kaldus ja päike sini taevas, kus polnud pilvevarjugi, üha kõrgemale kerkis, läi purjutajate aru üha ähmasemaks. Kõik esemed ümberringi hõlju sid kerges, väga meeldivalt suigutavas udus, aeg näis kulge hoopis teiste reeglite järgi kui need, mida inimkond siiani tundn oli: kord ülikiiresti, kord kohutava aeglusega, kuni lõpuks en üldse liikuda ei tahtnud ja seisma jäi; päike taevas tardus, joom seltskond aga jäi terveks igavikuks istuma, ees õllekannud, mi kiiresti kummutati, ja niisama kiiresti järgnes uus ring, ilma keegi oleks õieti teadnudki, kes ja millal selle tellinud oli meeste suhted olid nüüd tavapärasest sootuks erinevad: lahed vabad kõigest, mis neid seni kammitsenud oli, kuid ühtaeg kohutavalt segased ja raskesti mõistetavad. Isegi inimesed tund sid teistsugused: kord näisid võhivõõrad, kord jälle väga lähedas kord paistis, et sa pole neid eladeski varem näinud, kord tund neis ära oma ammused südamesõbrad; kord silmitsesid ne tigedalt ja riiakalt, kord tahtsid kõiki hellalt sülelda na üliarmsaid vendi. „Küll on meile suur õnn osaks saanud, et siin Balta-Caldăs kokku saime ja üheskoos pummeldada võime, et ei tahaks enam üldsegi lahku minna, ausõna!“ räägid sa elupõlistele sõpradele. „Hea, et oleme terved ja täies jõus, ja ole väga tore, kui me jääksimegi niisugusteks nagu seni oleme olnu Ja kui sa neid südamepõhjast tulnud sõnu kuuled, kuidas sa veel üht õlleringi välja ei tee!

„Nüüd kostitan mina,“ kostab nagu läbi udu kähe hääl ja tunned selle ära, kuidas siis teisiti, ehkki maailm sinu ümber muutunud ähmaseks ja kohutavalt segaseks. Ja pole sul ma ennast veel kokku võtta, ja pole sul ka aega sõpru leebe sõnag oled ju vanem ja elukogenum — manitseda, et nüüd aitab, miski, mis liiast, pole hea, ka pummeldades peab siinilmas mõ pidama; toreda vahukraega õllekannud on juba jälle pärale jõu nud, seisavad kullakesed rohul üksteise kõrval rivis, vaevu ä ära oodata, millal saaksid oma hõõguva suu külma vahu kasta, oma meelekibedust leevendada, hinge jahutada...

Üks asi ei meeldi sulle sugugi, üks asi pahandab sind kang kui ringi vaatad, näed kurbusega, et kogu seltskonnast, mis a oli suur, on väga vähesed järele jäänud, sinu ümber on tekki mingi tühjus.

„Kuhu nad läksid, kuhu nad küll nii kiiresti kadusid, ei või natukestki veel istuda, me ei juhtu ju iga päev kokku. Ni suguseid kokkusaamisi on harva, ja kui asjalugu sihuke on sellest ma oma lolli peaga küll aru ei saa —, kuhu neil siis nii k kiire oli? Ja kui neil naised kaasas olid, miks nad siis ometi

naiste sõna kuulama! „Kuule, naine,“ oleksid nad pidanud ütlema, ära sega, käsuta kodus, kui seal kord juba püksid sinu jalga on saanud, aga mitte siin, kus minagi võin juttu puhuda, sest olen oma koolikaaslastega kokku saanud; kuhu meil kiiret, ei põle ju, meil on aega küllalt laadal kolada, nii nagu sina tahad; mida himustad, seda sulle ka ostan, ainult jäta mind praegu rahule, ära käi mulle peale, palun sind, kui mitte muu, siis selle pärast, et teised näevad, kuidas sa minu kallal võtad, ja mõistavad sind hukka. Arvad, et nad sind hukka ei mõista? Arvad, et nad ei näe, kuidas su suu käib nagu tatraveski, ole hea ja jää vakka, enne kui ma vihastan, sest siis sa alles näed!...“ Nii oleksid nad pidanud oma tänitavate naistega ümber käima, aga mitte nende sõna kuulama! Tarvitses naistel vaid suu lahti teha, kui mehed juba valvelseisangu võtsid! Tõsi küll, on ka sääraseid, kes õlut eriti ei kanna: üks-kaks kannu, ja valmis, vajuvad ära, nagu öeldakse, ja ongi omadega läbi; kui järele mõtelda, mine tea, kas pole nõnda ehk paremgi, kas pole parem, et nad ära läksid; niisiis olemegi jäänud ainult meie, kes me alla ei vannu, ja ma ei luiska, kui ütlen, et mul alles nüüdsama kõriluugid valla pääsesid, alles praegu, võib öelda, ma jooma hakkan; ega ma hoople, aga peale minu ja sinu, Cornel, polegi mehi, kellega koos pikemat pidu pidada, tasapisi tipsutada; sulle võin rääkida, salata pole mul midagi, oleme ju nii-ütelda eluaegsed tuttavad: sihuke asi mulle ei meeldi, et viskad klaasikese hinge alla ja lähed minema; aints, tsvai, trai, nagu sakslane ütleb; sest meil Moldovas, niikui sügisel aastalaat lahti lüüakse, käib lustipidu ühtevalu talv otsa; enne kui rohi tärkab ja kevad aknale koputab, ei toibu mitte keegi; olid meie külas mõned vaarid, näen neid praegugi vaimusilmas, näod punetavad, mehed ise pikad ja sirged nagu kuused, ja napsiklaasiga olid nad mõnikord nagu kokku laulatatud; surm otsis ätte kodunt, nemad aga pummeldasid laadal ühes noortega, polnud neil mingit muret! Seepärast ma ütlen, et vanasti olid ikka mehed nagu mehed, mitte sihukesed nagu praegu, kes kuskile ei kõlba! Vaata, kui ma üldse kellestki lugu pean, siis küll nendest vanaättidest!...“ — „Kas tead, see jutt meeldis mulle kangesti,“ kostis seepeale Cornel ja nüüd istusid sõbrad juba kaelakuti, laubad vastamisi. „Nii et surm siis otsis neid kodunt, ütled?“ — „Otsis muidugi, miks ta's ei pidanud otsima! Nende aeg oli ümber saanud; neil kõigil võis sada aastat turjal olla!“ — „Olete teie, moldovlased, ikka kuradi kanged mehed...“

Ja Cornel hakkab laulma, laup vastu „eluaegse“ sõbramehe, moldovlase otsmikku. Siis äkki võtab ta üles teise laulu, milles on juttu Rumeenia trikoloorist, ja moldovlane katkestab sõpra, sulgeb käega ta suu. „Ole ometi vait, panevad veel vangi!“ ütleb ta sosinal, hetk hiljem aga unustab, mis ütles, ja mõlemad üürgavad täiest kõrist, nii et keelatud laul kõlab üle terve laadaplatsi. „Jääge vait, head inimesed, muidu mõni kuuleb ja teid viiakse kinni,“

manitseb neid keegi naine ja mõlemad mehed jäävad äkki nagu käsu peale vait; ent õige pea unustavad nad naise sõnad ja lasevad uuesti laulu lahti, ent jätavad selle siiski pärast esimesi ridu katki ja neil hakkab äkki iseendast nii hale, et nad puhkevad nutma laubad vastamisi, niisutavad pisaratega teineteise nägu ja ei tea isegi hästi, miks nad nutavad; kuskil hingepõhjas pakitseb nii tuim valu, ja seda valu ei leevenda miski muu kui need mõttetult valatud pisarad — ja pärast ei ole enam midagi, ainult hägune piimjas udu, kõik kaob, hajub sellesse uttu ja pimedusse, mis lasub ajudel nagu surm; maa peal püsib vaid keha, see liigub veel mõnda aega, suu jahvatab — tõsi küll, jutust ei saa enam suugi aru! —, jalad käivad — samm on pisut taaruv, veidi ebakindel ja sihitu —, samal ajal kui hing — või see, mida tavaliselt hingeks peetakse, — on kadunud, viin on hinge pihuks ja põrmuks teinud, märjuke tungib hinge ja uputab selle, või kui väljenduda keemia terminites, lahustab hingeolluse, moonutab ja hävitab selle; nii kolasid sõbrad mõnda aega laadal ringi nagu kaks hingeta fantoomi. Siis läks Cornel ühele, moldovlane teisele poole. Nende teed ei ristunud enam; jaladki ei tahtnud enam kanda, nüüd oli ainsaks väljapääsuks uni... Ja moldovlane ärkas unest, mis oli teda tabanud jõe kaldal, hilisel pärastlõunatunnil, ja nägi last, kes teda uudistas. Ja lapse pisut põnevil pilkude all omandas maailm jälle õige kuju ja mõtte, mis oli juba niisama hästi kui kadunud olnud.

Poiss silmitseb teda imestunult ja pisut põnevil ilmega, nagu juba ütlesin, ja leiab, et mees on muinasjutukangelase Ivan Turbincă moodi. Ega laps lõppude lõpuks nii väga eksigi. „Ma justkui tunneksin sind, aga ei tea hästi, kust," ütleb moldovlane end maast üles ajades ja oma praegugi veel üpris ebakindlatel jalgadele tõustes; kergelt vaarudes läheb ta jõe äärde, kummardub riskides, pea ees, selgesse jääkülma vette kukkuda, ja peseb kuumusest hõõguvat ja joomisest pundunud nägu. „Nõndaks lapsuke," lausub ta mõtlikult, „minu suust, kes ma, võib öelda, olen elu näinud ega ole eile või üleeile sündinud, pead sa kuulma, et joomine pole hea," vahepeal piserdab ta endale vett näkku ja hakkab vähehaaval kainemaks saama, „see on suurim õnnetus inimese elus! Tollel, kes joomise välja mõtles, polnud peas muud kui kuri plaan inimese üle irvitada ja ta elajaks muuta, olgu ma neetud, kui valetan; aga mis häda on inimesel juua, võid sa seda mulle ütelda? On tal sellest mingit kasu? Teeb see teda targemaks või mine tea mis veel?... Ei tee, mitte sinnapoolegi!" kirub mees joomist, nii et maa must. „Taevaisa lõi ilma täis kõiksugu imesid, aga Kurat, kes Jumala kätetööd ja tarkust nägi, pistis õelusest otsekohe ka oma saba sisse, et kiusu teha ja kõik ära rikkuda," ütleb moldovlane, ja sedamööda, kuidas tal jutt ladusamalt jooksma hakkab, sedamööda, kuidas tal pea klaarimaks saab ja kassiahastus järele annab, näib tal oma sõnadesse üha

rohkem usku olevat. „Tõsi küll, õige natuke, ütleme, üks klaas, mitte rohkem, ei tee veel kurja," mahendab ta pisut oma liiga ranget ja halastamatut kohtuotsust. „Ergutab sind raasike, kui juhtud väga väsinud olema, annab jõudu! Ja kui inimest tabab mõni õnnetus, siis, võib öelda, teeb viin isegi head..." Ja moldovlane, kes jõekaldal istub ja nägu peseb, on valmis tagasi võtma kõike, mis ta oma alkoholismivastase kõne esimeses pooles on öelnud, ent need viimased sõnad — nii vähemasti tundub Marcule, kes on hiljaaegu „Ivan Turbincăt" lugenud, — meenutavad mõttelaadilt ja kõne maneerilt seda, kes külavaheteel Jumalaga ja Püha Peetrusega kokku oli saanud, ajateenistusest koju pöörduvat soldatit. Nii et Marcu silmitseb moldovlast, kes jõekaldal endiselt alkoholile kaitsekõnet peab, ja hoolimata sellest, et ta seda meest hästi tunneb, on ta kindel, et tema ees seisab Ivan Turbincă isiklikult; poisi pilk otsib pauna, kuhu on pistetud nõid ja mis on jämeda nööriga kõvasti kinni seotud, et paharet mingil juhul välja, päevavalguse kätte ei pääseks... Ta ei leia seda ja on üpris veendunud, et moldovlane — seega siis Ivan Turbincă — on oma pauna laadal kolades kuhugi maha unustanud. „Mis sa paunaga tegid, ega sa seda ära kaotanud?" küsib ta ja moldovlane ei näi tema sõnade üle eriti imestavat, ta ei küsigi, et mis paun, ei pungita silmi, nagu võiks oodata. „Ei mina tea, kus ta olla võib, kuhu ma ta jätsin! Peaks siin kuskil olema..." lisab mees ja vaatab Marcule silma, nagu oleks tegu saladusega, mida teavad ainult nemad kahekesi. Tema nägu on särama löönud ja kassiahastus on nagu peoga pühitud. Moldovlasel lapsi ei ole, ja tal on suur nõrkus jõnglaste vastu. „Köitsin ta kinni," ütleb ta, „ja riputasin ploomipuu otsa. Katsugu nüüd välja rabelda, tühi töö: ei ta sealt pääse." — „Kas sa sidusid ta hästi kõvasti kinni?" küsib Marcu rõõmsalt. „Hästi kõvasti," kinnitab moldovlane. „Tegin paar-kolm sõlme peale. Ei ta jõua neid sõlmi lahti harutada, ole mureta." — „Aga kui keegi juhtub mööda minema, kuuleb kisa, ja tal hakkab nõiast kahju ja ta laseb ta lahti?" küsib Marcu kohkunult. „Ei ta saa karjuda, ma sidusin tal suu rätikuga kinni," lausub moldovlane ja Marcu hingab kergendatult.

Ta ei võinud teada, kas moldovlane tegi nalja või rääkis tõsiselt, ja ometi oli Marcul piisavalt aega olnud mehe isevärki olemisega harjuda. Kevadel oli moldovlane aidanud kooliaias kaevata, sest maatükk, mida lastevanemad ja lõpuklasside õpilased harima hakkasid, niipea kui kevad saabus, oli üsna suur, ja lapsed olid tema ümber kogunenud, et ta neile jutte vestaks. Tõestisündinud ja väljamõeldud lugusid, tema kodukandi Moldova [illegible]. Kuidas pärast sõda oli kange põud, kuidas inimesed surid, sest ei olnud midagi süüa; ka moldovlase laps suri — see maimuke oli olnud vaevalt aastane: siis, kui ema ta rinnast võõrutas, polnud last enam millegagi toita, — ja kuidas nemad, tema ja tema naine, olid pärast lapse surma otsustanud kodunt ära minna, et oma

valu unustada, minna laia maailma, kuhu jalad iganes kannavad, ei ainult näljast ja viletsusest pääseda. Poisid kuulasid ja olid moldovlase jutustamisoskusest võlutud; tema sõnade sügavam tähendus peaaegu ei jõudnudki nendeni. Kuidas mees ja naine kaks ööd ja kaks päeva kaubavagunis loksusid; nad sõitsid kogu maa risti-põiki läbi; ja kui nad Simeriasse jõudsid, kästi neil maha minna — nad polnud ainukesed, oli teisigi „pagulasi" —, sest kaugemale rong ei läinud; nad tulidki maha, magamatusest oimetud, kondid pikast sõidust kanged; vaatasid ringi ja nägid võõraid inimesi ja tundmatuid paiku. „Mis me siit otsime, kas võid sa seda mulle ütelda, mees?" küsis naine ja puhkes nutma. „Ole vakka, naine, ära aja mind hulluks, mul on oma muresidki küllalt," noomis ta naist, aga asjata, sõnad ei jõudnud pärale: naine halas ühtesoodu, nii et õlad suurest nutust vappusid. Räägi temaga või seinaga, ükspuha kõik! „...Kuhu ma nüüd lähen, mis ma peale hakkan?" karjus naine. „Ma tegin suure vea, et sinu nõu kuulda võtsin. Oli minulgi katus pea kohal, aga nüüd!" — „Mis katus?!" hüppasin talle peale. „Nälga surra, see oleks sulle meeldinud, sina põrunud, arulage naine!... Oled sa peast päris segi või, et sa ei taipa..." Oleksin võinud ta vihahoos äragi tappa, kui teda niiviisi rääkimas kuulsin!" kinnitas moldovlane. „Aga ma hoidsin end vaos: jäin vait ja vaatasin talle ainult korraks pika pilguga otsa, sellestki piisas, naine kohkus ega lausunud enam sõnagi... Jaama juurest läks mitu teerada, mis viisid ümberkaudsetesse küladesse, ja ma vaatasin mõnda aega ringi, teadmata, missugust rada valida ja kuhupoole suund võtta. Oli varahommik, alles hakkas koitma. Lõpuks otsustasime, et saagu, mis saab, ja hakkasime edasi astuma mööda rada, mis raudtee äärt mööda läks. Miks ma just selle raja valisin, ja mitte mõnda teist teed, seda ärge minult küsige, sest ma ei oska vastata! Nii ma siis kõndisin mõnda aega raudtee ääres ja naine tuli jalgu järele vedades minu kannul; kuulsin, kuidas ta nutta tihkus, aga teesklesin, nagu ei kuuleks midagi; ja oli hea, et päike vahepeal tõusis ja ilm soojaks läks, oli alles augusti esimene nädal ja ei või öelda, et oleksime soojusest puudust tundnud; me polnud veel raudtee-jaamast kuigi kaugele jõudnud, kui algasid nisu-, päevalille- ja maisipõllud; kuhu sa ka pilku ei heidaks, kõikjal rõõmustasid need silma, nii et ei saanudki vaatamisest isu täis. Ma ei suutnud uskudagi! Sellega võrreldes, mis meil Moldovas oli, oli siin lausa maapealne paradiis! Vaatas mu naine maisitõlvikuid, vaatas nisupäid, küpseid, just lõikuseks valmis, kollaseid kui kuld, ja usu või ära usu, kukkus jälle töinama! Pisarad voolasid tal silmist nagu põhjatust kaevust. Ta vaatas maisi, vaatas nisu, ja nuttis ja nutta ei saanud pidama! Lasksin tal nutta, et tal süda kergemaks läheks ja et ta ometi kord rahuneks. Aga temal polnud mõtteski rahuneda. „Nüüd aitab," ütlesin talle veidi aja pärast. „Nutsid, kergendasid südant, lähme nüüd ja otsime endale peavarju, sest siia põllule me

jääda ei või, olgu see nii viljakandev kui tahes..." Ja näete, niimoodi külast külla rännates jõudsimegi siia, teie külla... Alguses oli raske, kuni endid sisse seadsime, maja ehitasime, et vihm meile kaela ei sajaks. Tema, vaeseke, ei jõudnudki enam rõõmu tunda, elas paar aastakest ja suri. Lapsuke viis ta hauda, kutsus enda juurde... Kui mu naine veel elaks," ütles moldovlane õpetuseks ja ohkas südamest, „siis oleks minugi elu teisiti seatud ja korraldatud!... Aga nüüd..." Ja ta sülgas, pannes sellesse süljeärtsu kogu sapi, mis tema hinge oli kogunenud, kogu meeleheiduse ja viletsuse, millest ta oleks tahtnud pääseda, samas väga hästi teades, et see ei ole tema võimuses...

„Aga seda nõida oli õige raske kinni püüda," ütles moldovlane Marcule, kui nad seltsis Balta-Caldà laadaplatsil kõndisid, et poisi vanemaid üles otsida. „Kõvasti punnis vastu, kurivaim, mis sa arvad! Tema on kaval, aga mina olen ka, leidiski terav kirves kivi! „Ivan Turbincà," kuulen ma teda peenikese tütarlapsehäälega palumas, „ole hea, lase mul hingata, ära kiusa mind nii!" — „Küll ma sul veel elu kibedaks teen!" käratan mina talle. Sidusin ta nii kõvasti kinni, kui sain, nagu ma sulle juba ütlesin, ja riputasin puuoksa, ei teinud tema palumist kuulmagi! „Lase mind vabaks, Ivan, teen kõik, mida sa soovid," palus ta mind, minul aga oleks nagu Jumal ise mõlemad kõrvad kurdiks teinud, ma ei kuulegi, mis ta räägib."

Ivan Turbincă loo uus variant, mille moldovlane käigu pealt välja oli mõtelnud, meeldis Marcule, ta peaaegu uskus, et asi nii just oligi: poiss uuris hoolega iga ploomipuud, millest nad möödusid, lootes pauna üles leida; ja ta kujutles, kuidas nõid selles paunas hirmsasti rabeleb, et välja pääseda, ja meeletult appi karjub, kord raevukalt sajatades, kord mesikeeli meelitades. Talle tuli meelde raamat, kust ta seda juttu oli lugenud, pilt, kus võis näha Valget Mauri üsna päikese ligidal seismas, päike aga naeris, suu kõrvuni; või teine niisama naljakas joonistus: Kurat ronib mülkast välja ja Danilă Perepleac ähvardab teda kavala moega; Marcule meeldis ka see pilt, kus Satanaadi kõige kombekam tütar on taltsate huntide, karude, rebaste ja madude keskel... Kõige rohkem meeldis talle siiski joonistus, mis kuulus Ivan Turbincă loo juurde. Iseäranis ajas teda naerma Surm, sest see nägi uskumatult pentsik välja! Sinkjas lõuga näoga, liiatigi punane rätik pähe seotud, lehv pealael kikkis. Haletsusväärne olevus, ja niivõrd naljakas, et tekitas pigem kaastunnet kui hirmu. Aga kuju, mille Surm võtab Marcu hilisemates košmaarides, ei sarnane põrmugi selle nõdrameelse ja veidra olevusega, kelle õelad plaanid heasüdamlik soldat igasuguste krutskitega nurja ajas ja keda see mees oma imepaunas vägisi vangis hoidis...

VII

1.

Ivo Filipovac kirjutas oma isa teisele naisele: „Armas em viimaks ometi olen harjunud Sind nii hüüdma, ehkki algul tund et minu suus kõlab sõna e m a kuidagi veidralt; see on sõna, mid ma kuni kahekümnenda eluaastani polnud kordagi lausunu Mul polnud võimalust seda sõna lausuda, sest minu lihane em nagu Sa isegi tead, suri selsamal hetkel, kui mina ilmale tul (laps päästetud ema elu hinnaga, nagu ütlevad arstid iga kord, ku lapse sündimine säärase kurva pöörde võtab)... Mul polnud niisii juhust ega võimalust seda sõna lausuda, kuid nüüd, niimood Sinu poole pöördudes, olen veidi ärevil. Teisest küljest teen sed justkui mängides, ma armastan väga kõiksuguseid mänge mängid nii et meie peres kujunenud uus olukord — isa abiellumine hul aastaid pärast esimese naise surma — pakub mulle täiesti era kordse mängimisvõimaluse, ja ma võin nautida situatsiooni uud suse täit võlu. See on mäng, kus kõik osad siiski omavahel kõige paremini ei klapi, ei sobi üksteisega kokku: proua Filipova uus ema — kas võib siis ütelda „uus ema“? —, on „pojast“ (ka tem on „uus“) kõigest kümmekond aastat vanem, ja kümneaasta ei võinud naine ju sünnitada, kas pole? „Meditsiini“ ja „teadu seisukohalt peab naine selleks, et last sünnitada, olema küp jõudma teatud ikka! Ja näib, et ka mu „vana“ ema polnud ve nõutavasse ikka jõudnud — ta polnud sünnitades veel viietei kümnenegi — ja kes teab, vahest oli just noorus tema ootama surma peamiseks põhjuseks. Vähemasti fotodel, mis emast o jäänud, ei anna ta sugugi ema mõõtu välja — seepärast po ma iial mõtteski püüdnud teda emaks kutsuda; ema peab välj nägema hoopis teisiti kui too armas tütarlaps, olgugi et k ütleme näiteks Filippo Lippi, samuti Perugino või isegi Raffa maalidel kujutatud „neitsid“ on pigem plikakesed kui em sõna tõsises mõttes, mistõttu nende emadus on kuidagi võõri tolle ainulise lapse ema on kunstnike silmis sügavaima vagadu kehastus, vaba lihapatust... Sõna „ema“ pole mina niisiis iial lausunud ega ole tundnud vajadustki seda lausuda, vaadates ema jäänud pilte. Mäletan, et iga kord, kui ma vanavanematega tema juttu tegin (sest kuuenda eluaastani jättis isa mind nende hoold ütlesin tema kohta „teie tütar“, ja isegi siis, kui mulle pea

käidi, et ma teda emaks kutsuksin, vältisin ma seda sõna ja valmistasin enese tahtmata vanavanematele meelehärmi. Nii et Sind, armas ema, võin nüüd rahumeeli nõnda kutsuda, kartmata, et teen kellelegi ülekohut, rikkumata kellegi õigusi, sest pojatunne, ema ja poja vaheline katkematu side, see nähtamatu nabanöör pole mind iial sidunud. Meie võime seega rahumeeli ema ja poega mängida, ja see mäng polegi nii tühine, sest tunnen, miks mitte seda Sulle tunnistada, et see täidab teatud lünga, üritades, vahest küll liiga hilja, ravida, õieti öelda vabastada, mind mingist veidrast kompleksist, mida olen kogu aeg eneses kandnud ja millest ma pole seni saanud: tundest, et ma polegi sündinud emast, tulnud kellegi emakojast, vaid pigem nii-öelda toodetud kui sõna tõsises mõttes sigitatud. Instinktiivselt tunnetades emaliku kaitse puudumist, on mul pidevalt olnud hirm, et mind „avastatakse“, nagu sõduril, kes on ihuüksi keset lagedat välja ja võib iga hetk vaenlase märklauaks saada, läheduses aga pole ainsatki metsatukka, kuhu häda korral varjuda; niisiis olen olnud ihuüksi lagedal väljal just nagu seepesal, ja pole olnud ühtegi urgu, kuhu hädaohu korral peitu pugeda... Mul puudub õigupoolest mälestus kaitsvast emakojast, kus mind on sigitatud! Samuti pean Sulle tunnistama, et ema äravad sõimusõnad pole mind eriti solvanud: mul pole olnud tunnet, et on hakkama saadud kohutava pühaduseteotusega, tunnet, mida kogeb iga laps, kui ta labaste sõnadega paika pannakse...

Niisiis püüan Sind emaks hüüda, pannes sellesse sõnasse kogu armuse, milleks olen võimeline, — sest olen ju minagi enesele ema ihaldanud, miks ma poleks pidanud ihaldama? —, ent Sind niiviisi kutsudes olen ometi veendunud, et kõik on lõppude lõpuks vaid mäng, millele ma andun vabatahtlikult ja suurima rõõmuga. Praegugi veel meeldib mulle mängida, ehkki ma pole kaugeltki enam laps: kuueteistkümnendal septembril sain kakskümmend aastat täis. (Sündmust tähistati „Casinos“, joodi šampanjat ja lauldi „Ta elagu!“ kolmes keeles: saksa, serbia ja ungari keeles.) Kui ma oma kolleegidest veidi hoolimatult räägin, „mu armas ema“, ära arva, et ma neid kuidagi kadestan või nendega vimma kisun. Olgugi et elame kõik ühes ja samas garnisonis, sööme ühes ja samas sööklas, külastame ühtesid ja samu lokaale ja vahetevahel, miks ka mitte, ühte ja sama lõbumaja (lustaka, ümara ja väga lahke Mari-tädi oma), ei kuulu ma nende hulka, ja nemad tunnetavad seda suurepäraselt. Ja muidugi mõista tunnetan seda ka mina, võib-olla veelgi teravamalt kui nemad. Ma ei räägi seda kõrkusest, palun, usu mind, a r m a s e m a, kuid pean tunnistama, et ma neid üldse eriti ei kannata. Ma ei tunne vajadust — ega ihalda mingil juhul — nendega kokku kuuluda! Siiski ei saa ma jätta enesselt küsimata, miks ma olen teistsugune, miks sarnanen ma nendega nii vähe, ja seletus, mille ma enesele annan, on taas seotud minu sünnilooga. Emast sündinutena ei saagi nad olla

niisugused nagu mina, kes ma oma ema „teie tütreks" nimeta
(pöördudes muidugi mõista vanavanemate poole). Mõniko
pikkadel talveõhtutel halvasti valgustatud ja üleköetud söögito
istudes, hulk aega pärast öörahusignaali (veniv melanhool
trompetihääl tõi mulle alati pisarad silma, köhatasin, teeseld
nagu oleks mulle midagi kurku läinud, et teised aru ei saa
kuivõrd erutatud ma olen) hakkasid ohvitserid oma emad
jutustama, hooplesid nendega ja nende „peene" kasvatuse
Igaüks pidas vajalikuks täpsustada, et tema ema on daam, vääri
ja lugupeetud naisterahvas, ja selle tõenduseks otsiti rinnatask
välja rahakott ja toodi sealt mõõdetud liigutustega, ettevaatlik
vaid kahe sõrme vahel, lagedale mõned aegade vältel koltun
fotod. Fotod käisid käest kätte, igaüks ütles mõne tunnustussõ
fotol kujutatud naise kohta (kes poseeris üksinda — püsti, marm
sambale nõjatudes, või siis majesteetlikult tugitoolis istud
süles koerake või lillebukett, — või koos kogu perega, käsi me
õlal, esiplaanil lapsed, kas püsti või põlvili, olenevalt vanusest) ja
kinnitas ema ja lapse ilmset sarnasust. Kui foto minuni jõudi
saatsin selle edasi ega vaadanud peaaegu üldse väärikat daami, k
näis mind silmitsevat ääretu haletsusega — tead ju küll, kuid
emad vaeslapsi silmitsevad! —, kartsin, et võin „end reeta",
tuua päevavalgele selle, mida olin kogu aeg suurimas saladu
hoidnud. Sest a r m a s e m a, (olen juba peaaegu harjunud Sin
nii kutsuma!), ma teen kõik, mis minu võimuses, et teistest mi
millegi poolest erineda. Ma arvan, Sind ajab võib-olla naerma mi
äärmine õrnatundelisus, mis on ju lõppude lõpuks nii lap
(tunnistan, et olen lausa uskumatult lapselik!), nagu ka k o m m
e n d a l e i g a s t a s j a s t p r o b l e e m t e h a. Viimane fra
võiks kuuluda Sulle, kujutlen, kuidas need sõnad vallandu
Sinu huulilt, kui Sa minu isa poole pöördud, — te istute lau
teineteise vastas ja sööte hommikust —, kuulen isegi hõbete
lusikate kõlksatusi vastu kristallklaase, ja see väike perekond
stseen (eine kahele, mille vältel te teineteisele tseremoniaalselt
viisaka naeratuse saatel punasesõstramoosi purgikest ulata
paneb mind pisarateni heldima. Ehkki ma sellest stseenist osa
võta, olen ometi mingil moel juures, sest teie murelik jutt käib
minust. (Pojast, kellelt tuleb aeg-ajalt pikki tundeküllaseid kir
„Miks ta küll ohvitseriks läks," kuulen isa häält, „see amet ei so
talle!" Ja ta tõstab küsivalt pilgu noorele naisele, just nagu oota
temalt vastust. (See vastus jääb aga tulemata. Et mind tõeli
tundma õppida, selleks on Sul vaja aega.) Niisuguseid küsimu
(kõiges, mis puutub minusse, on isal varuks tuhandeid küsimu
millele ta iial vastust anda ei suuda) tuleb teie vestlustes alat
ette ning ma ei saa jätta märkamata, millise valmisolekuga, milli
siiruse ja tõsidusega Sa oma rolli suhtud. Millise murega Sa o
kasupoja probleemidest ja hädadest osa võtad! Tegelikult, p
Sulle tunnistama, mõistsin esimesest hetkest, mil Sind nägin,

oled tõeliselt hea naine. Kas mäletad veel? Väljas sadas lund ja Sul
oli suur valge angooramuhv, mina tegin koolitöid, lahendasin para-
jasti matemaatikaülesannet, väga rasket ülesannet, ja Sina tulid
tuppa (isa oli erutatud ja närvitses, sest ta ei teadnud, kuidas meie
esimene kohtumine läheb) ja kummardusid üle minu õla (erutusest
krampis, jätkasin ülesande lahendamist, teeseldes, nagu poleks
märganudki, et keegi oli tuppa tulnud), vaatasid kritseldusi minu
vihikus ja küsisid, kas ma tulen ülesandega toime. Mäletan, just
nii Sa küsisid: „Tuled sa selle raske ülesandega toime, Ivo?..."
Me saime esimesest hetkest sõpradeks, ja kõigi nende aastate
vältel, mis meie esmakohtumisest on möödunud, pole ma teinud
katsetki toibuda sellest uimast, mis valdas mind hetkel, mil
avastasin Sinu headuse. Kui olin Sind paremini tundma õppinud,
turgatas mulle hoopis pähe küsimus, kas Sa ise ka tead, kui hea
Sa oled...

Sedamööda, kuidas ma Sind tundma õppisin, selgus mulle üha
enam, et ükski mees ei saa iial olla nii jäägitult hea, nagu olete
teie, naised; meeste loomuses puuduvad teatud alged, mis seda
võimaldaksid. Isekas elajas mehes on alati valmis kõike nurja
ajama. Hoopis enesekesksem kui teie, hõivatud iseenda keerukast
„minast", valmis lõpmatuseni omaenese naba vahtima, tuleb mees
suurivaevu iseendagagi toime ja tohterdab — oh häda! — ainult
omaenda haavu, ilma et teiste omad talle üldse korda läheksid.
Headus aga — sõna, mida paljud on naeruks pannud, kuid kas
ei ole just headus omamoodi maailmatelg! — eeldab, kas pole,
esmajoones väljapoole suunatud pilku? Nii näiteks annab Sinu
headusest tunnistust pilk, millega Sa mind vaatad (mitte halet-
sevalt, kaugel sellest, lõppude lõpuks solvaks haletsus mind rängalt,
vaid teatud helge õrnusega)... Teil, naistel, on sootuks eriline vaist
võõra õnnetuse suhtes, meeste suhtes, kes mine tea millisel raskesti
mõistetaval põhjusel enesele maa peal kohta ei leia. Niisugused
olete te ikka olnud, olete püüdnud, kuigi te tihtipeale mingeid
tulemusi pole saavutanud, mõista m e e s t e ü k s i l d u s t. Kas
mäletad, mu armas ema, Solveigi laulu „Peer Gyntist", või meenub
Sulle Ophelia? Kuidas ta istub, pea õnnetu printsi süles, ja
püüab temast kõigest hingest aru saada, murrab pead, et teda
mõista, nii et läheb lõpuks omadega päris segi ega mõista enam
mitte midagi!... Tühi vaev, ent samas üllas, kas pole? Tühi
vaev, sest ainus asi maailmas, millest te iial ei suuda aru saada,
on meeste üksildus! See on ju palju vanem kui teie, see on olemas
olnud, kui nii võib öelda, enne teid. Tolle mehe üksildus, kes tallas
kord paljajalu ammu unustatud aedade siidpehmet rohtu, maa-
ilmaloomiseaegne üksildus! Ja ehkki teid just selleks loodi, et mees
end enam üksildasena ei tunneks, oli üksildus liiga sügavale tema
olemusse tunginud; aeg-ajalt annab see enesest märku, ümbritsedes
mehe hinge ja ihu oma jäise hingusega just nagu parandamatu,
„raskekujuline" ja halastamatu haigus. Iga mees ütleks Sulle, mu

armas ema, just needsamad sõnad, mida mina Sulle praegu ütl
kõrgid sõnad: „vääriti mõistetud“ meeste sõnad, mis on maailm
kõlanud nii palju kordi ja mida on öeldud nii mitut mood
Kuidas m e i e ka vastu ei paneks, pole teie, naised, niis
lihtsalt nõus loobuma õigusest meie haavu ravida... Ja kas ei
lõppude lõpuks ka mina neid pikki kirju kirjutades oma haava
rohtu? Sest minu loomus on kohutavalt lapselik, nagu Sa isegi te
ja mida muud teeb laps, kes on mänguhoos haiget saanud, k
jookseb tulistvalu emale kurtma ja valutavat kohta näitama!
ema puhub peale, et valu üle läheks, ja kui haav on suurem, s
selle kenasti kinni, olles seda eelnevalt hoolega igasuguste salvid
võidnud, et haav kiiremini paraneks.

Tahaksin nüüd, et Sulle viimaks ometi ka midagi lõbu
jutustada, pöörduda tagasi oma lapsepõlveaastatesse ja eelkõi
selle juurde, mida ma nimetan — kohe selgitan Sulle, miks ma
ütlen, — jõulupühade m a t r i a r h a a d i k s. Need pühad kuul
vad peaaegu jäägitult teile, naistele, ja mitte ainult seetõttu
et pühitsetakse lapse sündi ja et lapsuke sõimes ning ema, maim
süles, on jõulupühade peategelased, nagu hästi teada, lisaks on
veel Hommikumaa targad, inglid ja karjased, ning mitme
litograafiatel, samuti mõnedel kuulsatel maalidel võib näha
Joosepit, kuid meessoo esindajatena, välja arvatud muidugi ingli
kelle sugu on raske määratleda ja kellest pole teadagi, kes n
niisugused on, on nad kõik kuidagi tagaplaanile jäetud, vaid ka s
tõttu, et minule, kes ma lapsepõlves naistest suurt puud
tundsin — nagu Sa väga hästi tead, elasime isaga kahekesi suu
sünges majas, kus talvel oli peaaegu alati külm; ahjud, mis pide
küdesid, ei andnud kuigi palju sooja —, tähendasid jõulud, mil
me pühitsesime minu tädi, isa vanema õe pool kaunis ma
linnakeses, pääsu kahemeheelu rangetest ettekirjutustest ja t
minu ümber naiselikku saginat, mida ma nii väga olin t
igatsenud. Külaskäik tädi majja, mida ma kärsitult pikisilm
ootasin, oli mulle pääs meestemaailmast (päevast päeva korduv
monotoonsest elust, alatisest vaikusest, sest isa — tunned
teda! — pole loomult ülearu jutukas), pääs, tõsi küll üürike, m
tüütust argielust. Tädi maja oli naisi täis, sest tädiga koos el
peale tema kolme tütre (üks esimesest abielust ja kaks t
jäänut teisest; noorim tütar oli umbes minuvanune, vanim a
valmistas juba veimevakka) veel tädi nõbu, lesknaine, kes ük
dust peljates eelistas oma vanaduspäevi mu tädi katuse all ve
Lesknaine istus tugitoolis ja sõlmis makrameed, naeratas ala
ega pannud kodakondsete jutuvada tähelegi (ta oli vist p
kõva kuulmisega). Majas oli ühtlasi m o e s a l o n g (nagu v
lugeda klaasukse kohale kinnitatud sildilt, ja iga kord, kui u
avanes, hakkas helisema kelluke, mille meloodiline ja lusti
kõlin oli nagu sõbralik kutse, südamlik tere tulemast, ja kõik s
tundus mulle tookord erakordselt n a i s e l i k), väga soliid

ja kogu linnakeses kõrgesti hinnatud daamide õmblusateljee,
kuhu oli suur tung, sest linnakese koorekiht tahtis iga hinna eest
oma rõivad proua Roza juures õmmelda lasta, tädi klientide seas
oli isegi üks krahvinna: igal reedel peatus „daamide õmblusateljee“
ees uhke tõld, pukis valgete kinnastega kutsar (vägevate tuli-
punaste vurrude omanik), ja tõllast astus välja keskealine daam
(pikk ja kuivetu, minu tollast arusaamist mööda kohutavalt
inetu), astma tõttu raskelt hingeldades ja kimedal häälel reisi-
vintsutusi kurtes — kehva auklikku teed ja hobuseid, kaht
truudat, ent laiska ja kangekaelset mära, kes olid sooja talli ja hea
toiduga ära hellitatud... Ja krahvinna laskis endale tädi Roza juures
õmmelda terve hulga tema soliidse ea kohta pisut liiga kirevaid ja
ekstravagantseid kleite. Tänu „daamide õmblusateljeele“ oli niisiis
tädi Roza majast saanud linnakese daamide seltsielu keskus, ja
tempoolest liikus avaras ning ruumikas ateljees iga päev ringi
kõige peenemaid ja hiilgavamaid daame. Silmitsesin neid tumma
vaimustusega. Nad ei häbenenud mind, olin ju alles laps; tihti-
peale riietusid nad minu juuresolekul lahti ja jäid valges pitsi-
vahus „aluspesu“ väele, levitades enda ümber õrnu parfüüme, mis
mind uimastasid. Minu pilk jäi puhtaks nagu pisar, seda ei
häirinud ükski siivutu ega kahtlane mõte. Minu naistevaimustuses
polnud mitte midagi erootilist, ja ometi tunnetasin kogu oma
kogenematu lapsehingega, et teie, naised, olete t e i s t s u g u s e d,
hoopis t e i s t s u g u s e d kui meie, mehed, ja et maailm ilma
teieta, ilma teie särava, kütkestava, helge juuresoluta oleks inetu,
tuhm ja kurb; tunnetasin seda niisiis enne, kui avastasin nii-
nimetatud „seksuaalse külgetõmbejõu“; kuni ühel päeval tuli minu
tädi ateljeesse kleidiproovi keegi tütarlaps — ta oli kõige rohkem
kuutteist kevadet näinud — ja nähes mind ja minu nõbu mängimas,
küsis minult, kui vana ma olen ja mida ma jõuluvanalt kingituseks
tahaksin; ta rääkis minuga nii, nagu räägitakse lapsega, see-
järel küsis, kas ma olen nõus temalt väikest kingitust vastu
võtma, ja kinkis mulle pildi, mis kujutas kolme Hommikumaa tarka
teel Petlemma; pärast seda pidi ta kleiti proovima. „Mine natu-
keseks välja, kuni ma riidest lahti võtan,“ ütles ta mulle, ise veidi
ehmis, ja mäletan praegugi veel, et olin jahmunud nii tema palvest
kui ka tema õhetavatest põskedest: ma ei mõistnud, miks ta tahtis,
et ma välja läheksin, miks ta ei võinud minu juuresolekul lahti
riietuda! Jutustan Sulle kõike seda, et Sa mõistaksid, kui kogene-
matu ma olin ja kuivõrd suurt rõõmu ma tundsin neist kahest
nädalast, mis ma tädi naisterikkas majas veetsin. Minu suureks
vaimustuseks oli seal viimane kui pisiasi, iga ese lausa naise-
likkusest küllastunud. Tädi majas oli kõikjal tunda naise kätt.
Seevastu meie majas tuletas iga asi meelde nende käte puudumist,
alates sellest, kuidas voodi oli hommikuti üles tehtud; padjad
pilla-palla mitte just puhtal päevatekil, lõpetades rõivastega, mis
loppusid kapis ülestikku, nii et sealt oli võimatu üles leida parajasti

tarvis minevat eset, eriti siis, kui väga kiire oli...) Tasub täh-
panna kas või sedagi, kuidas olid valitud värvid toas, kus m
tädi pool magasin. (See oli tegelikult väike „stiilse" ja väga h
mööbliga salong; tillukestesse roosa satiiniga kaetud tugitoolid
üheainsa jalaga ümmarguse laua ümber ei söandanud istuda
Alustaksingi tugitoolide värvist, kahvaturoosast, mis on mi
meelest puhtnaiselik, seejärel peataksin pilgu raskete sam
kardinate serva kaunistavatel siidnarmastel, mis iga kord, k
avanes uks või aken ja tuppa tungis kerge tuulepuhang, liiku
vaevumärgatavalt ja kahisesid tasa. (Kardinad olid päeval e
masti ette tõmmatud, et päike sisse ei paistaks ja mööbliriie ni
vaibad ära ei pleegiks.) Naisterahva silm oli kindlasti vali
mitte ainult narmad ja kardinasameti, vaid ka kušeti kohal as
gobelääni (kušett oli väike — suurivaevu mahtusin kerratõmbun
sinna magama —, ent kas polnud see kušett just oma tilluke
mõõtmete tõttu äärmiselt naiselik?), mis kujutas karjust (õig
poolest vilepilli mängivat punapõsist tütarlast, kellel oli va
silma kohal sünnimärk); gobelään oli kavandatud, valmistat
(näen vaimusilmas tundmatut naist, kes ööd ja päevad tikkim
raami kohal küürutades nõela välgutab, tema keskendunud
tähelepanelik pilk annab tunnistust naiste sünnipärasest hoo
kusest!) ja ostetud naisterahva maitse järgi. Oli see siis minu tädi
või ehk hoopis tema nõbu (kes päevade kaupa tugitoolis is
ja makrameed sõlmis), või ükskõik kes neist, hakkas kohe silm
et seda võis ihaldada ja osta ainult naisterahvas, keda võlus mi
niivõrd ese kuivõrd teostus... Isegi voodilinad, mille vahel m
öösiti magasin, nägid välja hoopis teistsugused kui meil ko
(meie linadel oli pidevalt küljes leelise ja odava seebi lõhn). Tä
voodipesu oli hoolikalt tärgeldatud ja lõhnas meeldivalt, levit
õrna lavendlihõngu. (Tädi käest kuulsin, kuidas toda lille ni
tatakse.) Padjapüüri ühte nurka oli siidniidiga tikitud mo
gramm! Ka tekikotil ilutses suur R. Seesama R — tõsi k
väiksem — oli tikitud salvrättidele ja käterättidele. See R oli mi
meelest midagi enamat kui tädi Roza monogramm; see tik
täht, mis mulle kõikjal silma puutus, oli ehtsa naiselikkuse märk
embleem, naiselikkuse sümbol, kõige tähtsam ja mõjukam pit

Niisiis avanes mulle üheksa-aastaselt naiste „paradiis"! Mälet
täpselt rongisõitu — sõitsin nagu alati koos isaga, kes luges ko
tee raamatut pealkirjaga „Makedoonia Aleksandri sõjakäig
Aafrikas". Oli talvine õhtupoolik, päike oli loojumas ja te
kiired heitsid valgust rongi jäätunud akendele ja panid jääli
sädelema. Siis läks päike looja ja kupee aken kaotas endise s
jäälillede piirjooned hajusid, klaasile jäi vaid jääkalligraafia,
ainiti seda silmitsedes jäin tukkuma. Mõne aja pärast tund
kuidas isa mind ärkvele raputab, öeldes, et oleme pärал, ja kui m
rongist maha astusime, nägin jaama taga lumiseid mägesid. Ni
pea kui mu jalad perrooni puudutasid, võtsid naised — kogu

kirikas ja lõbus, õrn ja hell naistevägi — mind oma hoole alla. Nad suudlesid mind järgemööda ja mina nuusutasin (ei leia sobivamat sõna, aga võib-olla kõlbab seegi) nende parfüüme; nii tüdrukud kui ka tädi ja tema nõbu olid endid minu saabumise auks lõhnastanud. Samal ajal silmitsesin ma võlutult nende kirjuid volangilisi kleite. Astusin niisiis äärmiselt võlutuna maailma, mis mind esimesest silmapilgust kütkestas ja hurmas.

See oli naisterikas maja, kuhu pärast minu isa lahkumist ainsate meestena jäime mina ja onu Cazimir. Et aga onu oli metsaülem ja veetis suurema osa ajast „metsavaldustes" (nagu ütles tädi Roza, see aknast välja vahtides, nagu oodanuks, et järgmisel hetkel ilmub lumesajust rohelises mundris onu), jäin mina ainukeseks meessoo esindajaks selles sädistavas ja alatasa sekeldavas naistekarjas. Ma tundsin end otsekui paša (nagu kõik lapsed, olin ka mina „Tuhande ja ühe öö" juttude mugandusi lugenud), haaremiomanik, kelle kõik soovid muide tõepoolest täideti. Mõni aeg pärast minu saabumist avastasid tüdrukud minu karmid lokkis juuksed; mina amaaklesin kušetil lõdvas „idamaises" poosis ja lasksin neil oma juustega mängida nii palju, kui süda kutsus; tundsin, kuidas tüdrukute osavad käed mulle kõiksuguseid keerukaid soenguid meisterdasid. Nad sundisid mind peeglisse vaatama, et näeksin, „kui kena ma olen", aga liiga peenesse soengusse sätitud lokikesed ärritasid mind ja ma ajasin juuksed raevukalt sassi, nimme selleks, et tüdrukud kahetsusest nutma hakkaksid. Et mulle juba siis mundrid meeldisid (küllap ma seepärast valisingi sõjaväelasekarjääri, olgugi et see, nagu Sa väga hästi tead, mulle sugugi ei sobi!), kandsin peaaegu iga päev madruseülikonda, mille üle ma väga uhke olin. (Aimasin, et üks meremees jätab kõigile neile naistele kindlasti sügava mulje.) Püüdsin tütarlapsi „peibutada", et neid meie, poiste mängudesse kaasa tõmmata. Lubasin neile maad ja taevast ning ei olnud kitsi kõrgeid aunimetusi pakkuma, ehkki olin veendunud, et tüdrukud neid väärt polnud... Jagasin suuremeelselt aukraade ja ordeneid! Minu vanim nõbu (olgugi juba mehelemineku eas, mängis ta tihti koos meiega) sai maavägede marssali tiitli, keskmist nõbu üllatasin admirali aukraadiga! Ennekõike köitsid mind merelahingud; need olid minu arust põnevamad ja dramaatilisemad ning neid oli raskem pidada kui maismaal toimuvaid; mõnikord, nördinud nõo kujutlusvõimetusest ja vähesest lahingulisest vaistust, võtsin juhtimise üle; läksin tõelist hulljulgust ilmutades lahingusse „võitmatu armaada" vastu, mida mul läks korda tänu kavalale strateegiale puruks lüüa; vaatasin suurima rahuldusega, kuidas hispaanlaste uhked sõjalaevad minu halastamatus turmtules põhja läksid. Nägin kõrke kapteneid vahutavatesse voogudesse kadumas, käsi rooliratal, pilk tumedale süngele taevale suunatud, nägin, kuidas kohutavasse paanikasse sattunud madrused endid päästa püüdsid, klammerdudes mõne viltuvajunud masti külge, mis oli iga hetk meresügavustesse

uppumas, ja muidugi oleksin ma võinud neid päästa, ulatada abistava käe neile õnnetutele, keda ootasid kodus emad või armastavad abikaasad ja kes ise olid alles õitsvas eas, aga mina olin ju neile vaenuliku väe ja laevastiku halastamatu juht; mul oli rinnus terassüda, vaenlase vastu olin ma leppimatu ja karm, mitte keegi ja mitte miski ei suutnud mind kõigutada! Noorim nõbu oli alati minu adjutant, minu parem käsi, minu lähim kaaslane, ja olgugi et ta kõigest väest püüdis (ta oli ka kõige ustavam), ei andnud ma mingi veidra kapriisi tõttu talle aukraadi. Mulle meeldis kamandada, kuulata omaenda häält „Tuld!" röökimas ja näha, kuidas kahurid minu käsu peale halastamatu turmtule avasid, ja ehkki vaenlane oli juba puruks löödud, ei andnud ma tulistamise lõpetamise korraldust enne, kui viimanegi kasemaat oli purustatud, viimane vaenlane tapetud; mulle meeldis jalutada, käed seljal (eeskujuks Napoleon, kelle pilti olin näinud ühes ajalooraamatus), alles suitseval lahinguväljal vaenlaste keskel, kes surmasuus olles minult halastust anusid (minu kõrvad aga jäid nende palvetele kurdiks), julgustada oma sõdureid, kiita neid — kui põhjust oli — ilmutatud vapruse ja ennastsalgavuse eest, neile isalikult õlale patsutada, surijate silmi kinni vajutada, olles neile eelnevalt kinnitanud, et nad võitlesid ja surid nagu tõelised kangelased. Enamasti aga avaldas tegelikkus minu hulljulgetele plaanidele ägedat ja kindlat vastupanu. Kõik ei laabunud mul hoopiski mitte nii, nagu raamatutes kirjutatakse, ja süüdi olid selles ennekõike tüdrukud; nende õudne saamatus viis mind endast välja. Nad takerdusid oma pikkadesse seelikutesse, komistasid ja kukkusid minu suureks ahastuseks just siis, kui oli kõige pingelisem moment. Ma sattusin marru ega andnud neile andeks. „Küll te ikka võite kohmakad olla, ja niisugustega tuleb mul tööd teha," ütlesin neile ja haarasin pea käte vahele; täis viha ja meelehärmi jätsin lahinguvälja keset kõige ägedamat taplust maha ja põgenesin, nagu põgenetakse peenest salongist, kus keegi on sind hingepõhjani solvanud. Muutusin ükskõikseks ja loiuks: minu kapriiside pärast oli impeerium juba hukkumas, ent tüdrukud, kes olid sootuks ratsionaalsemad ja realistlikumad, keelitasid mind, et ma võitlust jätkaksin ja ennast niisama lihtsalt lüüa ei laseks. Seepeale hakkasin nendega riidlema, süüdistasin neid selles, et me lüüa saime, sest kui tüdrukuid poleks olnud, mu jumal, millised kuulsusrikkad võidud oleksid mulle osaks langenud; ma oleksin võidelnud nagu metsik lõukoer. Nad kuulasid minu etteheited vastu vaidlemata ära, olid hirmul ja alandlikud; õigupoolest olid nad armsad ja väga hästi kasvatatud tüdrukud, mina aga olin nende külaline, onupoeg, ja seetõttu pingutasid nad kõigest väest, et mulle meeltmööda olla... Ükskord läks lahingumöllus puruks imekaunis kristallvaas, ja siis näitasid tüdrukud oma tõelist palet, käitusid nagu väikesed naised, kes nad ju tegelikult olidki, — hakkasid nutma! „Nüüd saame tädi käest riielda, see oli tema vaas," ohkisid

ja nuuksusid nad...

Meid ei karistatud ometi: heatahtlikud tädid pigistasid juhtunu suhtes silmad kinni; meile seati ainult üks väike tingimus: salongis keelati sõda mängida. „Mängige õues, seal on ruumi küll, tänu jumalale," öeldi meile, samal ajal kui ilusa kristallvaasi killud prügiämbrisse visati.

Olid selged vaiksed talveilmad, nii et hakkasimegi õues mängima — maja taga aias; aed oma ümmarguste roosipeenardega (rooside kuivanud vartel säras lumi nagu kuhi kalliskive) ja pikkade keppide otsa pistetud värviliste klaasmunadega (me pidime ettevaatlikud olema, et neid lahingumöllus katki ei teeks!) polnud kuigi suur. Vaatamata sellele, et me kogu aeg ringi jooksime, kaebasid tüdrukud, et neil on külm; nad jätsid lahinguvälja maha ja tormasid kööki sooja. Neil olevat jalad külmetama hakanud, ütlesid nad mulle, ja nad polevat seda enam välja kannatada suutnud... Kokk Frau Grete kutsus mind kuuma *chaudeau*'d* jooma ja ma läksin külmast kangena tohutu suurde kööki, kus mind ootas aurav, meeldivalt vanilli- ja kaneelilõhnaline tass... Pärast kõiki neid lahinguid ja taplusi kööki astudes oli mul tunne, nagu oleksin ma tagasi jõudnud kodusele Ithakale; kõige üle valitses seal kulinaarigeenius, tundus, nagu oleksin ma uuesti avastanud naiste maailma — maismaal ja merel möllanud lahingud olid mind sedavõrd köitnud ja haaranud, et kõik muu oli vahepeal täiesti meelest läinud, — miniatuurse kuningriigi, mille troonil istus Frau Grete, käes hiigelkulp, mis valitsuskepi aset täitis. Köögis valitses flaamilik küllus (flaami kunstnike maalid, mida ma alles hiljem tundma õppisin, tuletavad mulle tädi Roza kööki meelde), laudadel kuhjus lihakäntsakaid ja kõiksuguseid köögivilju, ninna tungis vürtside kirbe lõhn, kuumust õhkuvatel pliitidel podisesid pajad, ja Frau Grete, köögi valitsejanna, nägi pigem väikese diktaatori kui kuninganna moodi välja (tal puudus see leebus ja majesteetlik rahu, mida üks tõeline kuninganna minu toonase arusaamise järgi pidanuks kiirgama). Oma alluvatega — Ghiuri ja Iloncaga; nood olid õde ja vend maalt, mingist ungari külast, nad rääkisid vaid ungari keelt ja Frau Grete õiendas nendega rohkem märkide varal, abiks mõni ungarikeelne sõna, mis talle oli meelde jäänud, — käis ta halastamatult ümber, ja kui see tüse blond mamsel keset köögiaure seisis, jämedad patsid nagu maod pikerguse pea ümber keeratud, — lõhnas münt, lõhnas petersell, ja mitmed-setmed vürtsid, mida see naine nii suure osavuse ja tarkusega kasutas (nii et võrdlus alkeemikuga, kes oma salapärases laboratooriumis kõige imepärasemaid aineid kokku segab, poleks sugugi liialdus), levitasid ümberringi teravaid aroome —, oli ta minu meelest tõeline *mater mundi*, inimkonna ürgema, see, kes meid kõiki toidab ja kõikidele lastele maa peal kahe käega toitu jagab (sest

* Veinist, suhkrust ja munakollasest jook. *Tlk.*

oleme ju lõppude lõpuks kõik vaid inimlapsed, ei muud!), nihut
kastruleid ja padasid kuumusest hõõguval pliidil, maitseb siit ja sealt, segab oma määratu kulbiga mine tea mis maiusrooga; „Kes tahab raasike üdi, tõstku kaks sõrme!“ ütleb ta ning õngitseb supipajast päratu kondi ja libistab taldrikule värise üdi, Frau Grete määrib selle kähku, enne veel, kui see jahtuda jõuab, leivakäärudele, mis on ekstra meie jaoks röstitud, ja köögis kolde kõrval järil istudes ning vaadates hõõguvat pliiti, kus podisevad supipajad ja kastrulid kanaraguuga, leian ma taas rahu ja turva (pärast seda, kui olen kõigil maailmameredel vaenla fregattidega ja sõjalaevadega lahinguid löönud).

Frau Grete kergitab paja kaant, ja kui aur on hajunud, võib pajas näha haruldaselt selget kullakarva suppi, millele oranžikad porganditükid lisavad, nagu kunstikeeles öeldakse, kõige sobivama värvilaigu. Veel on mul meeles tapetud kanad, kelle kaelaköntidest nõrgub verd, mis kivipõrandale tilgub, lihakäntsakad, mille küljest Frau Grete lõikab hiiglasuure noaga tükke väga maitsvate viini šnitslite valmistamiseks, kalad, harilikult elus forellid, mis kraani kausi kõrval lauakesel veel vintsklevad, otse pajast, kus vesi alles mulinal keeb, võetud vähid — tõelised tapatalgud, maailm, mis tulvil liha ja verd, ühtaegu ometi nii kodune maailm, kus puudub igasugune julmus, nii-öelda sajaprotsendiliselt naiselik maailm, mida Frau Grete, see *mater mundi*, nagu ma juba ütlesin, ükspäinis oma kohalolekuga suudab taltsutada ja muuta, nii et voolav verigi enam mingit mõju ei avalda; piisab sellest, kui kuuled leekide vuhinat malmahjus ja vaatad hõõguvat pliiti, ei mõista — kõik on korras, mingist ülekohtust ega julmusest pole juttugi; jutt on vaid toidust, ja see on kõik; on ju täiesti loomulik, et laual on kuhjas lihakäntsakad ja et peata kanade kaelaköntidest nõrgub verd (lindude pead ja jalad olid supipatta keema pandud ja vaesed peata kanad nägid üsna pentsikud välja), see on looduse seadus, ja Frau Grete naeratab higist leemendavat otsaesist pühkides (köögis on väga kuum, eriti hõõguva pliidi juures) ja keskendunud ilme — teha on ju veel nii palju! — kaob tema näolt alles siis, kui ta meid silmab. „Nüüd on kõik, minge mängima, ärge sebige mul jalus, muidu ma kaeban prouale!“ ähvardab ta, purssi des meie emakeelt kerge saksa aktsendiga nagu ikka, kui tal kiire on ja pole mahti sõnu valida.

Mõnikord võttis tädimees mind kaasa „oma metsavalduse üle vaatama ja neil puhkudel lahkusime terveks päevaks min nõnda hellalt kohelnud naistemaailmast, et see maailm õhtul jälle eest leida ning kogu hubasust veelgi sügavamalt tunnetada. Lahkusime kodunt koidikul, kas troskaga või jalgsi, ja niipea kui me linnakesest välja jõudsime, seisis loodus meie silme ees kogu oma hiilguses ja ülevuses; onu Cazimir näitas mulle säraval lumel jänese jälgi, mõni punakas rebane jooksis üle tee ja kadus sügavasse salapärasesse metsa. „Kui suuremaks kasvad, õpetan sind

püssi laskma,“ sõnas onu, ja õigupoolest jäigi see ainukeseks lauseks, mis sel päeval öeldi, tavaliselt osutas onu sõrmega asjale, mis vaatamist vääris, olnuks kahju, kui ma oleksin seda märkamata mööda läinud, — näiteks mägraurule välgust tabatud tamme juurte all või karu jälgedele —, ma uudistasin kõike võlutult ja onu noogutas, nagu tahaks öelda, et mets on tõepoolest igasuguseid imesid täis, siin leidus, mida ammuli sui vahtida ja millest imestusest keeletuks jääda, egas ta asjata — andis ta mõista — metsaülema ametit valinud; onu ei teinud isegi siis suud lahti, kui nägi, et ma olen väsimusest ümber kukkumas; meie vahel olid täismeeste suhted: nunnutamine ja poputamine ei tulnud kõne allagi! Ei sobi ju meesterahval teiselt omasuguselt meesterahvalt küsida, ega tal kuskilt ei valuta, kumbki kannatab omaette ja on vait kui sukk, ja alles siis, kui jõud üles ütleb, vaadatakse, mis teha annab; ega ma sind maha jäta, andis onu tugevasti minu käsivart pigistades mõista ja selles pigistuses oli omajagu õrnust; ta julgustas mind, ja minu väsimusest takerduv samm muutus kindlamaks, ma ei komberdanud enam, suutsin taas sirgelt mööda teed astuda, kuni jõudsime metsaonni, kus pidime minu suureks rõõmuks väikese puhkepausi tegema, et „midagi hamba alla pista ja veidi kurku kasta“, nagu onu mulle vandeseltslaslikult silma pilgutades ütles, nagu meeste vahel kombeks. Onn oli muide onu jahitrofeesid täis: hirvesarved lõhestasid õhku oma teravate otstega, andes nipsasjakestega ja vaibakestega ehitud ruumile ka mehelikke jooni, mis oli vajalik selleks, et kõik liiga lääge ja lame ei paistaks. See oli oli kindlasti olemas; mõnikord sai mul kõrini pehmetest patjadest, lõhnapilvedest, mida hoovas sahvrist või köögist iga kord, kui üks asjaomastest ustest avati, ja mind ümbritsevatest pitsidest ja mahedatest värvidest. Salvrätidki olid kompvekroosad ja valgete piibeleheõitega kaunistatud. „Mehelikke“ värve — ma ei mõjutanud enam päris hästi ettegi, kuidas need võinuksid välja näha! — välditi just nagu nimme. Olgugi et ma olin kogu semestri vältel tädi külastamisest unistanud — seal oli tõeline kodukolle, naiseliku intiimsuse ja õrnuse kuningriik, emaliku helluse oaas, millest ma nii suurt puudust tundsin —, hakkasin õige pea igatsema oma kõleda ja range, lagedate seintega kodu järele, mida elustas üksainus ema foto söögitoa seinal, kõvade toolide ja peaaegu vaipadeta põrandate järele. Isa meelest olid vaibad ainult vastikud tolmu ja mikroobide kogujad — kes neid jõuab kloppida ja tapsida? —, seepärast rullis ta need kokku ja pani vannituppa hoiule, jättes vaid üheainsa aegade vältel kulunud ja luitunud vaiba minu voodi ette, et ma hommikul voodist tõustes otsekohe külmale põrandale ei astuks ja ei külmetuks. Seega said onu Cazimiri jahitrofeed tammiks naiselikkuse lainetele, mis ähvardasid maja üle ujutada. Näiteks tekitas tohutu suure peaga, tardunud klaassilmadega ja irevil kihvadega hiiglasuur karunahk tädi magamistoas minus aukartusega segatud hirmu: tore loom, kellest ainult

pea ja nahk veel alles olid jäänud, veetles mind. Kui kedag nägemas polnud, hiilisin kikivarvul tädi tuppa, tegin tiiru ümbe hiiglasuure naha, julgemata sellele ometi peale astuda, just nag oleks karu alles elus olnud ja võinuks tunda; laskusin karu ett põlvili ja sirutasin pelglikult käe tema kohutavate kihvade poole puudutasin neid sõrmeotstega, et tunda, kui teravad need on kujutlesin, kuidas need kitsetallesid lõhki rebivad, ja erutuse ning hirmust (siiski oli see hirm omamoodi nauding ja ma e püüdnudki seda maha suruda) hakkas mul pea ringi käima.

Üks minu suuri avastusi olid tädi ungarikeelsed raamatu (eelistasin lugeda mitte serbia keeles, vaid keeles, mida olin kooli õppinud), kullatud nahkköited, mille kaanele oli suurte tähtede kirjutatud: Verne Gyula*. Tänu raamatutele lasksin ma end jõug välja kiskuda soojast pesast, lasksin end ära röövida, ja nähtamatu tiivad kandsid mind järjest kaugemale majast, kus mind poputa ja hellitati; äkki ärkasin täiesti kaitsetuna vingetest tuulte halastamatult räsitud kasakastepis (olin sisse elanud Miche Strogoffi rolli), kannul julmad kasakad, kes tahtsid mul ig hinna eest silmad välja torgata; lõpuks olen pimedas koopa põlevate tõrvikute lämmatav suits paneb mul silmad vett jooksma pisarad muidugi mu päästavadki, aga momendil ma seda veel e tea, ma ei tea veel ka õnnelikku lõppu, momendil on vaid hig õud ja hirm; avastan sedakorda rõõmuga, kuivõrd ääretu on Ven maa stepp, rändan seal päevi, aga lõppu ei tule; olen väga kauge kodust ja Euroopast, ümberringi kustunud või alles tegutseva vulkaanid; minu pea kohal tiirlevad kotkad; kuulen kuidas allvee laeva ahjud võimsalt vuhisevad — see on nagu hiiglasuure südame tuikamine; kui mind parajasti ei ahista vaenlased, kes mind tapp tahavad, astuvad minu vastu märatsevad loodusjõud, mis pol sugugi leebemad ega halastavamad; merel möllab maru ja lained o kirikutornikõrgused, laev aga, mille pardal olen, on vaid vilets j kipakas mängukann, mis võib iga hetk pihuks ja põrmuks puru neda; pealegi tundub, et üks mootor on rikkis ja et laeva keresse o tekkinud väike, esimesel pilgul tühine pragu, mis ometi üha laiene (madrustel ja kaptenil pole aga sellest aimugi); näib, et ka üks mas on murdumas (äsja kostis kahtlast raginat), paistab, et kompass nõel keerleb täiesti suvaliselt, osutades kord põhja, kord lõunasse kõik orientiirid on silmist kadunud, me upume, laev kaldub küljele tunnen, kuidas jääkülm vesi (oleme Põhja-Jäämeres!) mulle luu pekseni tõuseb; kogu öö olen ärkvel ja pean paljal kaljurünka vahti koos hullu teadlasega, kes kogub eksootilisi liblikaid; meie jalgade ees haigutab mustav kuristik; igasugune inimasustus o väga kaugel; sinnajõudmiseks kuluks nädalaid, meie aga olem teelt eksinud; paduvihma tõttu on meie kaardid puhtanisti pudru

* Jules Verne. *Tlk.*

ligunenud, need ei kõlba enam kuhugi; tagatipuks libiseb mul taskust välja meie ainus ja viimane kompass ja kaob; me ei tea, meil pole õrna aimugi, kuhupoole minna; viimaks hakkab mul hirm, minu üle võtab võimust õud, kardan ääretut, tundmatut lagendikku, mis mind ümbritseb, hirmust jääb mul lausa hing kinni ja kartmatust seiklejast saab jälle tihkuv laps, kes tahab koju. Ja küll on tore leida end äkki „vanaema sülest“, või kui mitte just kellegi sülest, sest see oleks üheksa-aastasele mehehakatisele siiski liiga häbistav, siis oma „pesast“, ümberringi kenakesed tädititred, kes on valmis iga su soovi täitma. On imeline äkki tunda end täiesti turvaliselt, taibata, et tegelikult ei ähvarda sind mingi oht, nuusutada mitte meretuulte soolakat hõngu, vaid isuäratavaid köögilõhnu (sest Frau Grete on just äsja võtnud ahjust maitsva pudingi ja ruttab seda lauale kandma, enne kui see jahtuda jõuab...).

Verne Gyula imelaev seilab maailma meredel ja paiskub vastu tädi Roza roosade aknakardinatega maja nagu vastu tohutut jäämäge. Nahkköited puhkavad taas raamatukogutoa riiulitel, mina aga lasen naistel end lõksu püüda ega osuta seejuures vähimatki vastupanu, langen neile kerge saagina sülle. Nüüd olen naiste vang ja nemad kannavad mind kätel — olen pooluimane, peaaegu transis, — oma paradiisi; lähenemas on, vaimustavad jõulupühad, mis mind tühjast reisihullusest ja seiklusjanust kindlasti terveks ravivad! Äkki leian end keset pühade-eelset lõbusat saginat. Ja nii nagu tüdrukudki, lõikan ma läikivast värvilisest paberist hiiglasuurte kääridega välja särava maagitähe. Kõikjal vedeleb stannioli ja värvilist siidpaberit, mis on mõeldud elutoa kaunistamiseks. Stanniol on lõigatud ühesuurusteks ruutudeks, siidpaber kahiseb, kui seda puudutad, tüdrukutel on käed-jalad tööd täis.

Meil oli jõulupäeva õhtul kavas väike stseen maha mängida ja minul kui ainsal meessoo esindajal oli valida olnud terve hulk rolle. Muidugi mõista ei saanud ma neid kõiki korraga mängida, pole ju võimalik olla üheaegselt nii ingel, kes ilmub karjastele, kui ka püha Joosep! Või karjane, või kuningas, kes tuleb kingitustekoormaga maade ja merede tagant! Tahes-tahtmata oli tulnud valida! Ingli rolli (kes, kui hoolega vaadata, meenutab pigem naisterahvast kui meest) soovitas tädi Iloncat (tüdrukut, kes Frau Gretel köögis abiks oli). Ilonca rääkis küll ainult ungari keelt, aga sel polnud suuremat tähtsust, sest inglite keelt oskavad ju vaid vähesed! Minu vanim täditütar aga ilmutas erakordset mõtteselgust ja juhtis meie tähelepanu sellele, et Ilonca võib ingli osas segadust tekitada: „Kui ta räägib ungari keeles, võib juhtuda, et karjased, kes ungari keelt ei mõista, ei saa aru, mis ta ütleb! Ja siis nad ei tea, kuhupoole joosta! Ja otsivad vastsündinut valest kohast... Kas te siis aru ei saa,“ ütles vanim täditütar, „et ingel on ainus tegelane, kelle sõnadest tõesti midagi oleneb! Targad

võivad sõnagi lausumata kummarduse teha ja kingitused üle anda. Marial pruugib vaid imikut kiigutada ja lakkamatult naeratada ja ta on oma rolliga hiilgavalt hakkama saanud. Ainus tõepoolest jutukas tegelane on ingel. Ja kui ta räägib võõrast keelt, siis läheb kogu näitemäng aia taha!..." Niisiis loobuti kähku Iloncast (kelle vend lamas mumpsihaigena voodis ega saanud meie suureks meelehärmiks — sest meesterahvaid oli meil hädasti vaja — proovidest osa võtta) ja valiti ingli rolli noorim täditütar, võttes arvesse tema perfektset diktsiooni ja väga selget, sõnu rõhutavat kõnemaneeri. Seega oli täiesti välistatud oht, et karjased ingli jutust aru ei saa. Tüdruk pidi ainult juukseid lokkima ja laskma neil lahtiselt õlgadele langeda, ning laubale tähe kinnitama. Mina otsustasin viimaks esineda ühe Hommikumaa targana. (Mind veetles mitte ainult habe, mis tuli ette kleepida, vaid ka toretsev ja uhke rõivastus, niisiis valisin Balthazari rolli, kahte ülejäänud tarka pidid aga mängima minu vanemad täditütred. „Kui ma näo kingakreemiga kokku määrin ja tuliste lokkitangidega veidi juukseid kähardan, ei tunne keegi mind ära," arvas vanim õdedest. Neitsi osa usaldati Iloncale ja meie suureks rõõmuks sai ka tema vend Ghiuri päev või paar enne pühi terveks, nii et kähku anti ka temale osa: talle visati karvane vammus õlgadele ja ta pidi mängima üht karjust. („Piisab ühestki, kui rohkem pole," ütles tädi nõbu, kes liikumatult oma tugitoolis istus.) Selgus, et Ghiuri oli tõesti erakordne näitleja: samasuguse pilgu, millega ta imikut vaatas, pea veidi paremale kaldu, suu paokil, silmad hardusest niisked, — vaimustatud pilgu, mis väljendab harukordselt siirast hämmeldust, — leidsin ma aastate pärast Ghirlandaio maalilt „Karjused Jeesuslast kummardamas". Ghiuri sarnanes mingil määral noormehega sellelt maalilt, tal olid needsamad rohmakad võitu näojooned, ühtaegu oli neis mingit seletamatut õrnust; lihtsa inimese nägu, aga erilise ilmega, mis kiirgab, nagu öeldakse, sisemist valgust, õnnelik, et näeb seda, mida pole igale surelikule näha antud. Ühesõnaga, Ghiuri elas rolli nii jäägitult sisse, et veel hulk aega pärast etendust püsis tema näol karjuse ilme, nagu oleks ta kandnud maski, mida ta enam ei saa ega tahagi ära võtta; tabasin ta mitmel korral köögis Frau Gretele otsa vaatamas — samal ajal kui viimane oma terava, käskiva häälega korraldusi jagas — sellesama vaimustatud ja harda pilguga, millega ta oli silmitsenud lapsukest sõimes. Rohkem vaeva oli Iloncaga. Tüdruk ei tahtnud kuidagimoodi rolli sisse elada; võib-olla pelutas teda mõte, et ta peab Püha Neitsit kehastama; ta istus jäigalt toolil ja tema nägu väljendas ääretut tõrksust; ta vaatas meid ja näis olevat iga hetk nutma puhkemas. Meil läks muide suure vaevaga korda teda keelitada rolli vastu võtma: ta tahtis — nii ta meile ütles —, et teda rahule jäetaks ja lastaks tal oma toimetusi teha; niigi on tal käed-jalad tööd täis, pole tal mingit himu veel maskeraadiga aega raisata. Panime kogu oma

veenmisjõu mängu, et Iloncale selgitada, mis au talle osutatakse, usaldades talle „kõige tähtsama" rolli; meie pika keelitamise tulemuseks oli aga see, et tüdruk hakkas oma missiooni ees kohutavat aukartust tundma ja võttis rolli tõsisemalt kui tarvis. Ilonca kartis nii kangesti, et tal tekkis niinimetatud rambipalavik. Ta muutus jäigemaks ja tuimemaks kui puupakk! Kõik näitekunstialased õpetused, mida talle jagati, ei leidnud vähematki vastukõla ega aidanud teda tardumusest välja. Ta ei teadnud sedagi, kuidas imikut süles hoida, juba eemalt kaugelt võis näha, et see pole ehtne imik, vaid kaltsudesse mähitud puuhalg. Ja mida suuremat aukartust ja hirmu tüdruk talle usaldatud missiooni ees tundis, seda abitumaks ja kohmakamaks muutus tema mäng. „Vaata last, ära minu otsa vahi!" käratas talle meelt heites Frau Grete, Ilonca aga, kelle närvid olid äärmuseni pingul ja tunded üles kruvitud, puhkes nutma; ta tegi stseene nagu mõni kuulus lavatäht, ütles, et „tema enam ei mängi", et tal on lihtsalt „kõrini", leidku Frau Grete kedagi teist, kui „tema mäng talle ei meeldi". Tüdruk tõusis heintega täidetud sõime äärest järilt, valmis plehku pistma („Lähen, kuhu jalad viivad," ulgus ta hüsteeriliselt), viskas põrandale puunuku, mis pidi kujutama Jeesuslast, ja olekski võib-olla ära läinud, kui poleks olnud Frau Gretet, kes vaesele tüdrukule aru pähe pani; viimaks istus Ilonca järile, vait kui sukk, võttis kaltsudesse mähitud puuhalu sülle ja elas taas tujutult „rolli sisse", mängis jälle Neitsit, ehkki ta õigupoolest jäi selleks, kes ta tegelikult oli, — harimatuks ja kohtlasevõitu maatüdrukuks, kellele usaldatud roll üle jõu käib. Hulk aastaid hiljem, kui olin näinud samast teemast inspireeritud suurte kunstnike töid, mõistsin, kui hästi Ilonca tegelikult oma rolli sobis, kui ehtsalt ta seda enese teadmata ja tahtmatagi „esitas"; niisuguseid naiivseid, neile usaldatud rollist heitunud maatüdrukuist „madonnasid" leidub itaallaste lõuenditel hulganisti; ja isegi mõnede primitiivsete sakslaste töödes võib ette sattuda külapiiga, kelles pole midagi taevalikku ja kel pole taevalikkusest õieti asjagi, ühtlasi näib, et ta pole oma osaga rahul, on vaid kohkunud (sest pole kerge tuua ilmale poega, kui sa nii hästi tead, mis teda ees ootab!), valmis toolilt tõusma ja plehku pistma, nutma puhkema nagu Ilonca ja ohkides ning nuuksudes hüüdma, et nad „ei taha", nad „ei oska" niisugust rolli mängida, et see käib neil üle jõu...

Ei usu, et minagi ideaalne Balthazari kehastaja olin. Küllap olin liiga närvis ja tegin palju ülearuseid liigutusi, liigutusi, mis tolle suure kuninga staatusega kokku ei sobinud. Oma ülipüüdlikkuses „läksin liiale" ja „mängisin üle". Minu kuningas oli veidi ekssentriline, tal puudus asjakohane ülevus ja tõsidus. Minu näol oli hammatajailme, sarnanesin pigem inimesega, keda vaevab hambavalu, kui Hommikumaa targaga, kes peaks südamest rõõmustama. Liim, millega olin habeme ja vuntsid ette kleepinud, pani naha hirmsasti kipitama, ma talusin küll kõike ennastsalgavalt ja

kangelaslikult, ohverdasin end kunsti heaks, ent mu pisar silmad — kannatusi pole ju võimalik igavesti varjata — reetsid m

Päev enne koolivaheaja lõppu tuli isa mulle järele. Ta kuul tädilt ja täditütardelt, et ma olin olnud „hea ja sõnakuulelik poiss" ning kinkis mulle Verne Gyula raamatu, mis oli mul veel lugemata. Kui me koju jõudsime, tundus meie n a i s t e v a e n e elu mulle kohutavalt kurb. Maja oli kõle ja sünge ja ma elasin koju naasmist rängalt üle, igatsesin tädi sooja pesakese järele ja nuts salamahti, et isa ei näeks ja mind naerma ei hakkaks.

Ühel päeval — kevad oli juba käes ja akaatsiad meie tänava ääres olid õide puhkenud —, kui ma koolist tulin, astusid üs koduukse ees mulle ligi kaks minust veidi vanemat tütarlast ja tegid väga imestunud näo, et ma neid ära ei tundnud. „Võimat et sa meid ei mäleta, raske uskuda, et su mälu nii kehv on" teesklesid nad hämmastust. Olin veel liiga naiivne ja mul ei tulnud pähegi, et tüdrukud minu kulul nalja teevad; nad olid mi kinni pidanud asja ees, teist taga, et end lõbustada ja mi kitsikusse ajada. Mure omaenda mälunõrkuse pärast — sest arvas tookord, et tegu on tõepoolest mälunõrkusega, — ei andnud mull tükil ajal rahu: need kaks tütarlast olid mu ette ilmunud just nag olematusest, mälu pimedaimast sopist, kuhu ei pääse ainu valguskiir. Küllap oleme kuskil varem kohtunud, ütlesin enese kuna tüdrukud seda nii kindlalt väitsid, — ometi ma ei mäletan kus ja millal, ja seetõttu näisid tüdrukud kuidagi salapärased, na oleksid nad teisest ilmast tulnud. Võib-olla seletub sellega fakt palun südamest, armas ema, ära naera mu üle, kuuldes, mi mõtted mul peas liiguvad, ja ära pea minu südamepuistami veidruseks; pealegi oled ju Sina, nagu Sa ise hästi tead, ain kellele ma söandan südant puistata, ja ometi võib minu äär siirus naiivne paista, ent kui ma juba kord avameelitsema ol hakanud, pole parata, tuleb lõpuni minna, — sellega siis seletub fakt, et veel praegugi — ja nüüd olen ma juba täismees, ka kümmend üks aastat vana! — näib mulle, nagu pärineksid kõi naised, keda ma tunnen, m i n u e n e s e m i n e v i k u s t, mi ma ise enam sugugi ei mäleta. Niisiis on mul kummaline ja ühtaegu seletamatu tunne, e t m a o l e n n e i d k õ i k i ku k i l v a r e m n ä i n u d. Nad ilmuvad mingist mälusopist, mi katab pilkase pimeduse raske kangas. „Kuidas sa meid siis en sugugi ei mäleta?" loen niisiis nende etteheitvaist pilkudest... Se p r e - e k s i s t e n t s ümbritseb naised mingi läbitungimatu sa duskattega: jaa, ma olen üsna kindel, et tunnen neid maail loomisest peale, aga ometi ei mäleta ma neid!... Tundub, na oleksid kõik naised minust enesest (või minevikust, mida ma ei mäleta) välja rebitud, sel ajal kui ma ise surmaund magasin.

Kui ma kaheteistkümnene olin, siis polnud ühelgi tüdruk minu silmis oma nägu. Ma olin päris kindel, et nad on kõi ühtemoodi. Lõputu hulk koopiaid! Kingakestega vaevu ma

puudutades hõljusid nad ringi ja kogu linn oli neid täis, nii et linna muud enam ei mahtunudki. Nende valged sokikesed lausa pimestasid, nende erksavärvilised koolivormid ajasid mind hulluks. Nad kõndisid minust mööda ja mul oli tunne, et nad kõik on mind kuskil varem näinud, ja asjata murdsin pead, püüdes meenutada, kes nimelt. Nende peenikesed kiledad hääled käisid mulle närvidele, ometi tundsin vastupandamatut soovi neid kuulda... Pühapäeviti viidi meid rivis kirikusse. Meie koht oli paremal pool, altari juures, tüdrukud seisid vasakul. Nende pilgud püsisid maas, nad ei vaadanud üldse meie poole, ometi teadsime, et nende mõtted keerlesid" meie ümber. Oli talv, ja kui uks avanes ning külmalaine sisse paiskus, hoidusid tütarlapsed värisedes üksteise [illegible]. Nad olid kohutavalt vastupidavad, nad võisid tundide kaupa liikumatult paigal seista. Meie kõik — nii tüdrukud kui ka poisid — olime surmani tüdinud, sest jumalateenistusel ei paistnud lõppu tulevatki, aga tütarlaste näod ei reetnud ei tüdimust ega väsimust, sedavõrd hästi oskasid nad teeselda. Nad seisid välja nagu vooruse verstapostid, nagu kannatlikkusejumalannad... Nad olid hoopis teistsugused kui meie, poisid, kes me lakkamatult sekeldasime (tõsi küll, üsna vaikselt, et kasvataja ei märkaks ja riidlema ei hakkaks); meid võinuks võrrelda pommiga, mis on iga hetk plahvatamas, inimenergia ja kärsitusega laetud pommiga. Meie vagurus oli näiline, tegelikult ootasime iga hetk mõnda vahejuhtumit, mis meid tardumusest vabastaks... Nende, tütarlaste grupis ei juhtunud iial kõige vähematki. (Vahel harva kukkus kellelgi juuksenõel või pliiats maha ja siis kummardus omanik seda üles võtma.) Nad ei kopsinud isegi jalgu vastamisi, et sooja saada, — talvel oli kirikus kohutavalt külm. Vaatasime lausa haletsusega nende kingakestesse kängitsetud jalgu, mis olid pakase käes küllap vist kangeks külmunud. Tüdrukud lahkusid kirikust enne meid, eeskujulikus rivis: kõigepealt esimene rida, siis teine, siis kolmas, silmad maas nagu sõnakuulelikel tallekestel. Nad äratasid meis uudishimu. Nad intrigeerisid meid, ja seda nad just tahtsidki, — meid intrigeerida. Saatsime neid pilkudega ja kui viimane neist oli uksest välja läinud, hingasime kergendatult. Pärast seda, kui tüdrukud olid lahkunud, jäime meie veel veerandtunniks kirikusse. Rahunesime äkki, taltusime, sest polnud enam vastassugu meid erutamas ja provotseerimas. Muutusime niisama vagураks nagu tüdrukud, igasugune tegutsemisind oli kadunud. Sagin ja sosistamine lakkas. Lahkusime vaikselt jumalakojast.

Olin niisiis, mu armas teine ema, jõudnud „raskesse" ikka, puberteeti, ajajärku, millest juttu tehes ikka murelikult pead vangutatakse. Perioodi, mis on, ütleksin, iga meesterahva elus kõige kurvem, kõige piinarikkam. Mina isiklikult eelistan — ja seda puht taktitundest — selle ea piinlikud kogemused maha vaikida. Tõmmakem häbelikult eesriie ette ja ärgem tungigem hinge ja ihu varjatud soppidesse (just ihu on see, mis põrgutules

vaevleb ja viskleb!), ärgem laskugem sügavustesse, vaid vastupidi
püüdkem libiseda pealispinda mööda, näidakem ja paljastagem
vaid seda, mida vaadata sobib. Ja andesta mulle, kui ma vahel-
vahel siiski peaksin üle piiri minema, nagu öeldakse. Võib juhtuda,
et just see, mida ma kõigest hingest varjata püüan, kerkib pinnale
nagu õli. Kui asju huumoriga võtta (ja mis mõttega peaksingi neid
traagiliselt võtma, on ju need ajad mul, nagu öeldakse, „ammu
üle elatud"), paistavad mõned mu seiklused tõepoolest naljakad.
Jutustan Sulle ühe loo... Tuleb aga välja, et puberteedi „rahu-
tutest" aastatest rääkides on mul sootuks raskem ütelda sõna
e m a. Samas on asju, mida ma vaevalt küll söandaksin lihasele
emale rääkida; olen kindel, et vähemalt paarist aastast pea
vaikides mööda minema, nagu poleks neid olnudki! Emale ei
kõigest rääkida! Ses osas haigutab Sinu ja mu lihase ema vahel
sügav kuristik, mida Sa ületada ei suuda. Oma lihase ema
püütakse küllap paljutki varjata, ta ei pea teadma — isegi
kui ta üht-teist aimab —, mis sinuga sünnib. Sedakorda ei pu
ma südant oma emale (ehkki ma Sind siiani olen nõnda kutsu
ja mitte naljapärast, vaid täie tõsiduse ja otsustavusega), v
oma isa teisele naisele. Kui ma peaksin kirjutama näide
tänapäeva moodsas maneeris, midagi Maeterlincki laadis, kan
sid Sina, mu armas sõbratar, abstraktset nime; kutsuksin Si
Heaks Naiseks. Kirjutaksin niimoodi: „Nüüd astub lavale H
Naine." Ja igas vaatuses saaksid Sa uue kuju: kord ole
ema, kord abikaasa, kord noor armunud naine, nagu olid sii
Sa minu isasse armusid; usu mind, Sinust saaks täiesti erakord
tegelane! Kirjutan seega inimesele, kellega mul on piisav
„vabad" suhted. Sa ei ilmuta mind kuulates liigset uudishimu,
naera minu üle (lõppude lõpuks on ju enam kui kindel, et ne
teistaastase nooruki „hingepiinad" teevad täiskasvanud nais
nalja) ega avalda ka nördimust (kas liigsest häbelikkusest v
kombekusest). Oled valmis mind kuulama, käed rüpes, ilme tõsi
Niisiis jutustan Sulle ühe pigem pentsiku kui skandaalse loo o
„rahututest aastatest", oma puberteedieast. Elasin oma aja
õpetajanna naabruses ja ühel pärastlõunal, kui ma klaveritun
tulin, hõikas ta mind; õpetajanna palus, et ma aitaksin tal
suuremat sorti paki tantsukooli viia. Tantsukool asus pargi kõr
kitsukesel tänaval ning kui ma kohale jõudsin, oli proov tä
hoos; tantsuõpetaja kamandas kileda ja käskiva häälega, õpila
aga pingutasid kõigest väest, et iga liigutust täpselt soorita
Tüdrukute näod — nad olid minust oma paar-kolm aastat va
mad — väljendasid äärmist keskendatust, nende laupadel pär
das koguni higipisaraid, seevastu liigutused olid neil sujuva
vabad ning lõpmata graatsilised. Tõsi küll, aeg-ajalt nad eksis
siis katkestas Frau Christine proovi ja riidles nendega või ha
eksinud tütarlast kurjalt sõitlema. Tüdruk laskis pea häbeli
norgu ja pisarad valgusid talle silma; tantsuõpetajat see ome

tanud. „Veel kord algusest peale," üürgas ta, et hääl klaveri-
üle kostaks, ja tüdrukute jalad hakkasid taas liikuma; see-
ei eksinud enam keegi. „Üks, kaks, kolm!" luges õpetaja, „ja
kord, üks, kaks, kolm!" Ning tüdrukute jalad järgisid võimali-
täpselt tantsu rütmi. Tüdrukud olid väga napilt riietatud, et
täielikku liikumisvabadust, et miski neid ei takistaks;
haprad kujud ilmusid üksteise järel minu heitunud
ette — ma polnud eladeski ühekorraga säärast hulka peaaegu
tüdrukuid näinud! Samas tundsin, kuidas mind valdab
jabur rõõm, tabasin end omaette naermas, siis hakkas ruum
tüdrukutega ja tantsuõpetajaga keerlema ja ma minestasin,
keset tantsusaali maha, nii pikk kui lai! Minestus ei kest-
kaua; kui ma teadvusele tulin, kiljusid tüdrukud ikka veel, nad
väga kohkunud ja seisid ringis minu ümber; keegi ulatas mulle
vett, Frau Christine, täis otsustavust nagu ikka, aitas mind
„Siin on kole kuum, lausa lämbe, praotage väheke akent,"
ta, siis aga küsis minult, kas mul on juba parem ja kas ma
jalul seista. Kas tüdrukud ainult teesklesid, et nad ei taipa,
saanud nad tõesti aru, miks ma olin minestanud? Kas nad
ei mõistnud, et võivad inimeses nii tugevat erutust
et põlved nõrgaks lähevad, nagu öeldakse? Ehkki näis,
poleks tüdrukutel minu minestamise tõelisest põhjusest aimu,
piinlik ja ma katsusin sealt võimalikult kiiresti kaduda.
neile, et tahan koju minna, nemad aga, iseäranis tüdrukud,
mind jääma, et mul teel äkki halb ei hakkaks; nii ma
jäingi nende meelevalda, seisin seal nagu tukunui, klaas vett
ise näost lubivalge, samal ajal kui nemad tantsuproovi
läksin õige ahneks, ma ei saanud nende vahtimisest isu
langesin omamoodi transsi, ja ühel hetkel ähvardas mind taas
minestada.

Pärast seda piinlikku vahejuhtumit (kuidas seda teisiti nime-
) kasvasin veelgi, sirgusin suureks poisiks; kasvasin ühe
niisama palju kui teised aastaga, kui kasutada muinas-
sõnavara, ehkki ma sugugi muinasjutuprintsi moodi välja
näinud; piisas pilgust peeglisse, ja mind valdas meeleheide:
kahvatu ja kõhn, silmade ümber alatasa mustad sõõrid,
peenike kui kelgupael; minu välimus oli niisugune, nagu
noorukil ikka, ma polnud ei ilus ega inetu, ei liha ega
Õigupoolest ei näinud ma mitte kuidagi välja, olin vaid
eas" nolk, kes soovis ainult üht — et aeg kiiremini
ja temast ükskord mees saaks.

, meie teenijannasse, armusin ma esimesest pilgust, sel-
päeval — olin siis juba suur poiss, käisin lütseumi viimases
—, kui ta raskelt hingeldades ja hiiglasuuri pampe enda
lohistades meie kööki astus. „Enam ei jõua," ütles ta ja

prantsatas toolile. „Need kompsud võtsid mul võhma välja, ma ei kõlba enam kuhugi!“ Ent ta ei paistnud sugugi õnnetuna, vastupidi, pigem oli ta rõõmus ja omadega rahul, et oli lõpuks pärale jõudnud ja võis nüüd väsitavast teekonnast puhata ja veidi hinge tõmmata. „Las ma rahunen,“ ütles ta, silmitses meid ja hindas igaüht kiire pilguga. Taipasin, et ta oli omamoodi kaval, ent tema kavalus tuli mitte niivõrd silmakirjalikkusest, kuivõrd tema eluvast ja väga praktilisest mõistusest. Ta ei osanud serbia keelt kuigi hästi ja ma sain teada — niipea kui Eva kohale jõudis, jutustas ta mulle oma eluloo —, et ta oli rumeenlanna, pärit Vîrșeți lähedalt. Mõned üksikud serbiakeelsed sõnad oli ta õppinud sõbrannadelt, kellega ta oli „koos lehmakarjas käinud“, seevastu ungari keelt ei mõistnud ta üldse; aga olgu me mureta, sest ta õppivat kiiresti, tal olevat hea pea. „Küll see laps mind õpetab,“ lisas ta minule osutades, „parasjagu nii palju, et hakkama saada, kui on tarvis poest üht-teist osta.“ Pööningukorrusel oli väike kamber, aknad tänava poole, ja ma aitasin Eval „kompsud“ üles viia; kui me tuppa jõudsime, istus ta rahulolevalt ohates raudvoodile, mis tema raske keha all pikalt ragises... Nagu ma juba ütlesin, armusin Evasse esimesest pilgust. Ta jutustas igasuguse piinlikkuseta oma noorpõlve armuseiklusi. (Eva oli juba viiekümnene ja pidas end vanaks naiseks.) „Sul on minult palju õppida,“ ütles ta tähendusrikkalt noogutades. „Mida õrnemas eas meesterahvas naise hinge tundma õpib, seda parem,“ arvas Eva, „sest naine, mu armas, on hoopis teistmoodi loodud kui mees, ei anna võrreldagi...“ lisas ta iga sõna rõhutades, et nende tähendus minuni jõuaks. „Naine on ju jäätmetest tehtud: küljeluust, ja see tuli enne mehe ihust välja võtta!...“ Ja kui ma vastu vaidlesin ja pigem rüütellikkusest kui veendumusest (sest veendumustest ei võinud veel juttugi olla) naiste kaitseks välja astusin, käratas Eva, et ärgu ma mängigu lolli, ärgu ma lasku end ninapidi vedada. „Sest n a i s e d,“ lisas ta rõhuga ja vaatas mulle otsa sellisel pilgul, nagu sisalduks sõnas n a i s e d kogu maailma kurjus, „on püsti kuradid, nad on nimelt selleks loodud, et mehi ninapidi vedada!“ Ta parem ei hakkagi mulle rääkima, mis riukaid ja krutskeid n a i s e d tunnevad, et mind mitte ülearu ehmatada; naisi vältida poleks õige (sest mehel pole valikut, naisteta ta elada ei saa), aga end nende meelevalda anda pole ka hea... Tema „naistevastased teooriad“ (ja mõtelda, et tema nimi oli Eva — nimi, mida, nagu me hästi teame, kandis maailma esimene naine!), tema avalik sõjakus „naistevihkamine“ kahvatas siiski selle ees, mida ma isikliku eeskuju jõuks nimetaksin. Eva jäi iseendaks (ja ses suhtes vääris ta oma nime igati), ta oli naiselikkuse kvintessents, naine läbi ja lõhki, pealaest jalatallani, peaaegu täiuslik meistriteos. Sest ükski naine — seda taipasin siis, kui olin teda lähemalt tundma õppinud, — võib maailma tõeliselt lahti mõtestada, asjade olemusse sellise põhjalikkusega tungida, et kaovad kõik vastuolud, kõik

lahkhelid, kõige tühisemadki ebakõlad. Naistel on ikka kerge siin ilmas enesele kohta leida, sest nad tunnevad end kõikjal nagu omas kodus. Iga mees võinuks Evat kadestada, nähes, missuguse innuga ta vaipu klopib, kui energiliselt põrandaid nühib; ta pillas heldelt kõike, mida tal pillata oli... Ühel õhtul jutustas ta mulle oma mehest, kes oli aastaid tagasi surnud; neil oli olnud härjavärss, kellega mees oli mõnikord mängida armastanud, — sest Eva abikaasa oli olnud õige noor ja tal polnud veel täismehe aru peas —, kuni loom ühel ilusal päeval marru läks ja mehele äkki sarved kõhtu lõi; mehel polnud üldse võimalik end kaitsta; kui loom ükskord maha rahustati — naabrid olid appi jooksnud —, oli puskida saanud mees juba surnud; lamas vereloigus, tardunud silmad pärani... Kõike seda jutustas Eva, ja ehkki tal rääkides aeg-ajalt pisarad silma tulid — sest valus mälestus elas ikka veel tema südames, aeg polnud suutnud seda kustutada —, polnud ta juhtunu pärast julmale ebaõiglasele saatusele ei vihane ega nördinud, nagu oleks kõik just nii pidanudki minema; kõik on ette määratud, andis ta mõista. „Pole parata, nii see pidi minema,“ ütles ta mulle, samal ajal kui nõusid pesi või neid rätikuga kuivatas. „Me ei jõudnud lapsigi teha,“ lisas ta ja jäi viivuks mõttesse, „ma ei kiirustanud, ütlesin ikka, et aega küll, ja näe, nüüd on, mida kahetseda,“ tunnistas Eva, ent kahetsusegagi oli ta harjunud; kahetsus oli muutunud osaks tema loomusest, põimunud salapärasesse lõimesse, millest maailm koos seisab, maailm, kus on võrdselt nii head kui halba. Nii et asjata sain ma mõnikord tema juttu kuulates pahaseks, miski ei võinud teda endast välja viia; tema juuresolekul tundsin end nõrgana ja väetina ja ärritusin ilmaaegu. Tema aga, vastupidi, oli tugev ja vankumatu nagu kalju. „Noh, rahune maha, noorhärra!“ Ta kutsus mind „noorhärraks“ iga kord, kui meie vahel arusaamatusi tekkis, ja süüdi oli alati minu iseloom, mis Eva sõnade järgi tahtis kõik asjad pea peale keerata; neil puhkudel olin ma tema silmis tänamatu poisike, tema ise aga leebuse ja mõistvuse kehastus; muidu kutsus ta mind ikka nimepidi: „Ivo,“ hõikas ta, „tule aita mul vaipu kloppida!“ Aga mõnikord, kui me teineteisega eriti kenad tahtsime olla, tõlkis ta minu nime oma emakeelde: Ivost muutusin ma Ioniks. „Oleksin ma teadnud, et sa kõike nii väga südamesse võtad, Ion, poleks ma sulle midagi rääkinud,“ ütles ta. „Sinusugune noormees ei peakski kõike kuulma ja teada saama, jääd ruttu vanaks,“ lisas ta pooleldi naljaga, pooleldi tõsiselt. Eva ei seostanud vanadust tarkusega, nagu üldiselt kombeks on; tema meelest oli vanadus niisugune elujärk — ja ei väärinud mingit erilist austust —, mil inimestel aru enamjaolt niisama nõdraks jääb nagu väetil lapsel. Nii konservatiivsete vaadetega inimese puhul nagu Eva oli vanadusepõlgus üllatav. „Annaksin kõik aastad, mis mul veel elada on, ja rohkemgi,“ ütles ta mulle kord, „kui ainult saaksin veel nädalakese noor olla, kordki veel hullata, nagu

hullasin siis, kui ma alles õitsvas eas olin, veidikenegi veel elu nautida, nagu ma tollal nautisin. See mulle meeldiks, miks ta meeldima ei peaks, ainult et see pole enam võimalik..." Tabasin tema hääles vaevumärgatava rahulolematusenoodi, imetillukese kübeme mässumeelt looduse vastu, halastamatu ja karmi aja vastu, sest aeg ei hooli inimese soovist igavesti noor ja õitsev olla. Seal samas aga oli Eva taas eluga leppinud. Ta pani ise ka imeks, mis lollused tal kõik pähe võisid tulla. Mõte möödunud aastatele, mida pole enam võimalik tagasi tuua, ei häirinud teda enam. Ainult mõni vaevukuuldav ohe pääses veel tema rinnust. Alistunult ja ükskõikselt õlgu kehitades luges ta mulle värsse ühest oma kodukandi laulust: mis oli haljas, on kuivanud, mida kord armastasin, on põrmuks saanud, ja hakkas naerma, sest naer peletas kurvad mõtted eemale...

Ja ometi pöördus ta tihtipeale — unustada polegi ju nii kerge! — tagasi „nendesse aegadesse, kui ta veel noor tüdruk oli". „Oleksid sa mind siis näinud," ütles ta ja vaatas mulle väljakutsuvalt otsa. „Kõndisin nõnda, et tallad maad peaaegu ei puudutanudki, nii kerge samm oli mul..." Kangest uudishimust aetuna tungisin nagu varas salamahti noore neiu — toonase Eva — intiimsesse, varjatud ellu, kärsitu tema saladusi teada saama, avastama, mil määral nemad, neiud, meist, meestest, e r i n e v a d; olin nimme taktitu; teadsin, et naiselikkuse saladus on olemas, ja püüdsin seda Evale lõputuid küsimusi esitades välja uurida, kuni ta viimaks, minu pealetükkivusest kõrini tüdinud, vihastas, käratas: „Liiga palju tahad teada!" ning sulgus endasse, muutus ligipääsmatuks, ja tema suu jäi lukku (üks tema enese väljendeid), ning minust sai äkki tema silmis inimene, kellest on parem eemale hoida, inimene, kes oma salakavalate küsimustega teise hinge püüab. „Tühi vaev," ütles ta, sest aimas täpselt minu uudishimu tagamaid, „niikuinii ei saa sa teada seda, mida sa teada tahad. See, mis on naise hinges, jääb igavesti saladuseks, kuidas mehed ka ei püüaks seda välja uurida. Meil on oma saladus, mida meie üksi teame, ja meil ei tule mõttessegi seda teile avaldada! Nii on jumal asjad seadnud. Mehel on see, mida naisel pole, naisel jälle see, mida pole mehel, olgu see sul teada; ma arvan, nüüd peaksid taipama, et kui mees ja naine juba keha poolest nii erinevad on, kuidas võiksid nad siis hingelt sarnased olla! Ja pea meeles, Ion," (ütles ta mulle, tõlkides taas minu nime oma emakeelde), „et ega nainegi või kõike, mis tema hinges on, välja näidata! Seda, mida naisterahvas saladuses hoiab, püüad asjata välja uurida, seda ei avaldata siis, kui sina tahad..."

Mõnikord laskis ta ennast siiski pehmeks rääkida, sai oma naiste vihkamishoogudest üle ja pidas mulle tõelisi loenguid (tuleb tunnistada, et kuulasin teda ammuli sui, olin üksainus suur kõrv) õrnast naisehingest, millele nii palju katsumusi osaks saab, ilma et mees sellest midagi teaks või aimakski. „Seda peab hoidma nagu oma silmatera," seletas ta. Meie, mehed, ei oska aimatagi, kui ära verega naised on! Nii näiteks oli Eva oma nooruses kõige rohkem kartnud Püha Toaderi hobuseid. Sest juba iidsetest aegadest liikus nende külas jutt, et ühel varakevadisel ööl, ao hakul, ilmutavat end kõnealuse pühaku hobused, ja räägiti, et kui mõnel tüdrukul juhtub sel ajal töö pooleli olema, näiteks koonal värtnal ketramata, lähevad Püha Toaderi hobused püsti peruks; ja need metsikud peruhobused kisuvad vaeseid piigasid juustest, lohistavad neid mööda maad, tallavad kapjadega ja teotavad igal viisil, pühivad nendega põrandaid ega anna neile niisama lihtsalt andeks... Ja kuidas sa siis nii julmade ja halastamatute hobuste ees hirmu ei tunne! „Mina aga," jutustas Eva, meenutades neid kaugeid aegu, mil ta alles esimesi kordi teiste neidudega käsikäes tantsuringis kaasa lõi, „värisesin suurest hirmust ega sunnud öö otsa silmi kinni; ja kui juhtusingi viivuks suigatama, nägin unes hobuseid, ja mitte tavalisi hobuseid, mitte niisuguseid, nagu meil kodus tallis olid, vaid säherdusi ratsusid, mida maa peal enne nähtud pole: neil olid säärikud jalas nagu ohvitseridel ja unes näis mulle, et ma kuulen, kuidas nad oma saabastes jalgu trambivad ja meie maja poole traavivad, et müdin taga. Ja nad trampisid ja hirnusid nii, et mul veri soontes tardus, kisendasin unes, vähkresin ja nutsin nagu loll, kuni ema tuli ja mind äratas, oma käed mu rinnale pani, praegugi näen teda vaimusilmas, ja palus mul rahuneda..." Minu kujutlusvõime võttis tuld, kui ma kuulasin Eva juttu peruhobustest, kes käisid noori tüdrukuid hirmutamas. Nägin vaimusilmas terveid parvi hirmust hullunud tütarlapsi, kes Püha Toaderi hobuste eest pagesid, ja ühel ööl nägin ma neid hobuseid ka unes; neil olid jalas pika säärega saapad, nii nagu Eva unenäoski, ja mina ise olin üks neist hobustest, kes noori neidusid halastamatult kimbutasid, müdinal kappasin küla tühjadel tänavatel, idas veretas koit, ja unes valdas mind metsik rõõm; olin lõast pääsenud hobune, kihutasin täiesti vabalt ringi ja minu unenäo tütarlapsed ei paistnudki nii väga kohkunud olevat, tundus, et nad hoopis rõõmustasid, kui nägid mind uhkelt lähenemas... Niisiis andis Eva jutt minu kujutlusvõimele toitu. Hoidsin siiski oma unenägu suures saladuses, ei rääkinud sellest kellelegi. Õigupoolest häbenesin seda, mida nimetaksin elajaks oma sisimas, ja varjasin seda hoolega, et keegi sellest aimu ei saaks... (Sulle seda kõike jutustades annan enesele aru, et olen taas ohtlikul pinnal. Sest on asju, mida ei või naisterahvale tunnistada.) Olin kohmakas, kokutasin rääkides ja teised ei saanud minu jutust suurt midagi aru. Raamatud, mida ma lugesin, — aga ma lugesin päevad ja ööd läbi, ja halbade hinnete rodu koolipäevikus kasvas halastamatult —, muutsid minu iseloomu.

Möödus kolm aastat, siis veel kolm (mäletad, lugesime koos ühe saksa autori lugu; olen jutu pealkirja ning kirjaniku nime unus-

tanud. Lugu oli romantiline ja läägevõitu, aga meile — tollal oli mina viieteistkümnene ja ka Sina olid alles verinoor ema — meeldis see väga, usun, et me isegi nutsime pisut, teineteise eest pisaraid varjates; siis aga jäi jutt äkki katki tänu sellelesamale fraasile, mis oli ootamatult poole jutu pealt sisse toodud: „Möödus kolm aastat, siis veel kolm," ütles autor, ja meie huvi sündmuste vastu langes paugupealt, need kuus aastat viisid meid eemale õrnast armastusloost, kiskusid meid sellest välja; kuue aastaga oli kangelaste välimuski muutunud, meil oli raske neid äragi tunda — nende armastus aga oli nagu ülessoojendatud supp —, mäletan, et lugesime jutu lõpuni, ent huvi see meile enam ei pakkunud...), ja jõuamegi (järgin ikka veel peaaegu tahtmatult kõnealuse autori jutustamislaadi!) „tänasesse päeva". Sinu ees, mu armas ema, on nüüd noor keigarlik honveedivägede ohvitser; Sind tervitades lööb ta kannad kokku, uhke oma Zagrebist ostetud (need maksid hea pataka raha!) saabastele (mis läigivad nii, et võid nende najal peegli ees vurre kohendada) ja uhiuuele mundrile. Noormees ajab uhkelt rinna ette, lööb kinnastatud käe mütsinoka äärde ja on äravahetamiseni sarnane rügemendi teiste ohvitseridega! (Mundrid nagu hästi teada, vähendab erinevusi või kaotab need hoopis.) Niisiis küsid Sa eneselt, milline kõigist neist toredatest ja lärmakatest ohvitseridest võiks olla Sinu kasupoeg; otsid mind silmadega ja oled pisut kõhkvel. Vaatamata monoklile, mida ma sundimatult paremas silmas kannan, ning viimase moe järgi ülespidi keeratud punakate vurrude ja siledate, keskelt lahku kammitud juuste kiuste tead Sa, et ma pole muutunud. Kõik see — monokkel, vurrud, kriuksuga säärikud, juukselahk — on osa minu ohvitseri mundrist, mitte minust enesest...

Ja nüüd sea end kuulama armastuslugu: lugu noorest ohvitserist, kes armus oma sõbra ning ülemuse naisesse. Mees, Imre Kokabsa, tavatses mind pärastlõunati külla kutsuda, et mulle ette lugeda pikka teaduslikku lahingutaktika-alast uurimust. Ta oli selle kallal mitu aastat vaeva näinud — tema elutöö, nagu ta pooltõsiselt, poolnaljaga rääkis — ja tahtis minu arvamust teada. Kui ettelugemine oli lõppenud, järgnes põhjalik arutelu, mille vältel proua Grete Kokabsa vaguralt meie juures sohval istus ja meile tähelepanu pööramata heegeldas. Tema abikaasa läks mõnikord keema, tegi valjemat häält, kui ta mulle mine tea mis keerulist lahingustrateegiat seletas, ja siis tõstis naine pilgu näputöölt, vaatas mehele imestunult otsa ning tema huulil värales naeruvine. Pooleldi iroonilne („Mis sul hakkas, kallis, et sa nõnda röögid?" küsis ta pilguga), pooleldi õrn: ta armastas oma meest, ja olgugi et ta abikaasa lahinguteooriatest tuhkagi ei taibanud, oli ta nende tähtsuses sügavalt veendunud; naine ei kahelnud, et kui mehe töö kord trükki pääseb, — Kokabsa kavatses oma uuringud „väikese brošüürina välja anda, et ei öeldaks, nagu oleksin ma asjata aega raisanud" —, pole kuulsusel, ja miks mitte ka rahal, otsa ega

äärt... Naeratus aga kustus naise näolt üsna varsti, kadus täiesti, ja kirsipunasel sohval istuvale Grete Kokabsale hakkas uni peale kippuma; mõnikord ta koguni tukastas; pea vajus rinnale, ent naine virgus otsekohe ja heitis meile veidi kohmetu pilgu. Niisiis olen ma esmajoones pidanud armuma tema unisesse pilku, leebusesse ja õdususse, mida õhkus tema täidlasevõitu kehast, — naine oli sellesse leebusesse nagu sooja pehmesse salli mähkunud —, ning tema erakordsesse rahusse ja äärmisse vagurusse. (Oleks ta teadnud, et ma temasse armunud olen, oleks ta hirmsasti ehmunud, kindel see.) Armusin tema kõrgesse kahvatusse laupa, puhtsüdamlikku laupa, mis talle kuuleka, süütu ja õrna ilme andis, tema väikestesse valgetesse kätesse, mis pidevalt liikusid, kui ta heegeldas, ja usun, et armusin ka tema korrapärastesse hingetõmmetesse, mis minu tähelepanu mehe pikkadelt ja küllap liiga igavalikelt arutlustelt eemale juhtisid. Imre Kokabsa oli ungarlane ainult ema poolt (tema isa oli tšehhi ja poolaka segu), minust vaid mõni aasta vanem, tore mees ja truu sõber, nii et ma tundsin kohutavaid süümepiinu, et ma just tema naisesse armunud olin. Temal polnud õrna aimugi, mis minu hinges toimus. „Kuule, ära salga, ma tean, et sa kirjutad salaja luuletusi, alles eile oli kasiinos sellest juttu," ütles ta mulle ühel päeval. „Sa võiksid homme tulla ja neid meile ette lugeda. Mina ja mu naine ihkame siiraimast hingest neid kuulda saada." Imre jutu peale tõstis Grete Kokabsa pilgu näputöölt ja vaatas mehele hämmeldunult otsa. Lugesin naise silmist, et ta polnud sugugi nii kärsitu minu luuletega tutvuma. Mina omakorda kartsin end paljastada, olles unustanud Gretele ette lugema luuletusi, mis olid just temale pühendatud, nii et kui ma järgmisel päeval Kokabsade poole läksin, tegin, nagu oleksin unustanud, et pidin neile värsse tooma. „Tõid sa oma teosed kaasa?" küsis Imre Kokabsa, kui ma kabinetti sisse astusin. „Me ei lase sind enam ilma nendeta sissegi. Eks ole, armas?" pöördus ta naise poole. „Jaa, muidugi," kohmas naine ja punastas kergelt. Õigupoolest polnud ta meie kõnelust kuulnud ega teadnudki, millest on jutt. Niisiis polnud mul midagi parata, pidin oma värsid neile ette lugema, ja niikauaks, kui ma lugesin (*nota bene!*), jättis Grete heegeldamise katki; ent tema pilk jäi endiselt hajameelseks ja käsitamatuks, ta vaatas üle meie pea, ja sellest mõistsin, et minu leegitsevaist värssidest polnud ainuski sõna temani jõudnud... Kui ma olin lugemise lõpetanud, ise higine ja näost punane nagu vähk, tõstsin pilgu oma südame valitu poole. „On see kõik?" küsis ta tuhmi häälega, millest oli aimata, et ta polnud mind kuulanud. „Kas sa ei tahaks veel midagi ette lugeda?" Küsimus oli küll viisakas, aga ma sattusin segadusse ja heitsin Gretele hämmeldunud pilgu, teadmata, mida vastata. „Poiss on armunud," kuulutas Imre Kokabsa. „Noh, ära salga, see on ju silmaga näha! Nüüd jääb ainult välja uurida, kellesse siis..." Mina aga lõin tema lustaka sõbraliku pilgu all näost lausa lõken-

dama. „Ka mina ootan pikisilmi, millal pulmi saaks,“ elavnes äkki proua Grete. „Otsime talle ühe korraliku ja kena tütarlapse. Muidugi kui tohib!“ pöördus ta minu poole ja nähes, kui suures kimbatuses ma olen, puhkesid mõlemad naerma. See, et mind ei mõistetud, tegi mulle hingevalu, ühtaegu aga olin rõõmus, et nad midagi märganud ei olnud, et minu salajane, keelatud armastus avalikuks ei tulnud. Eelistasin pigem vaikides kannatada kui oma arutu armastusega ebameeldivusi põhjustada. Teadsin, et mul pole mingeid väljavaateid, ja mul polnud mõtteski provotseerida. Ma ei tahtnud võtta vägivallaga seda, mis õigusega minule ei kuulunud, ega võinudki iial mulle kuuluda. Grete Kokabsa oli oma mehele liiga truu; talle ei mahtunud pähe, et teda võiks armastada veel keegi teine peale abikaasa, kellega ta oli paari laulatatud. Ma ei loonud enesele mingeid illusioone, mind rahuldas pelgalt võimalus teda nähagi... Ühel ilusal päeval teatas Imre mulle, et on palunud üleviimist teise garnisoni, kuskile Galiitsiasse, et olla lähemal oma vanematele, kes olid vanad ja haiglased. „Hakkame sinust puudust tundma,“ tunnistas ta ja patsutas mulle sõbralikult õlale. „Oleme sinu külaskäikudega harjunud. Ustavaid sõpru ei leia igal sammul...“ Viivuks käis mul peast läbi mõte talle üles tunnistada, et ma tema naisesse armunud olen, talle näidata, et ma pole sugugi nii ustav ja siiras sõber, nagu tema endale ette kujutab, ent selle ohtliku mõtte viskasin siiski üsna kähku peast välja. Mulle ei istu teatraalsed žestid ja skandaalsed enesepaljastused. Armastada salaja, kellegi teadmata, see oli seisund, mis mind tollal kütkestas. Midagi polnud vaja forsseerida ega välja tada. Tihti küsisin eneselt, kas ma pole mitte neid inimesi, kelle elus puudub kõik see, mida võib nimetada sündmusteks, või kui sündmusi ongi, toimuvad need kuskil sügaval sisimas, on just nagu maa-alused jõed, mis voolavad, ilma et kellelgi nende olemasolust aimu oleks. Ma ei kutsunud oma head sõpra ja lahingutaktika spetsialisti duellile ega jooksnud ka koos tema naisega ära sundides viimast minu omaks saama; ma ei üritanud isegi enese tappu, nagu nii paljud õnnetud Wertherid oma kirjanduslikule eeskujule truuks jäädes teinud on. Pomisesin vaid mõned hüvastijätusõnad, mis pidid kahetsust väljendama, ent rääkisin nii vaikselt ja minu laused olid nii segased, et sõber ei saanud hästi aru, mida ma õieti öelda tahan. Ometi mõistis ta, et mul on kahju, et nad ära sõidavad, ja et mul pole sugugi kerge neist lahkuda.

Viimasel nädalal enne Kokabsade ärasõitu läksin neile appi asju pakkima. Mälestuseks — ja „et ma neid iial ei unustaks“ — kinkisid Kokabsad mulle peenimast portselanist kohviserviisi ja piibu. „See piip sobib sinu punakate vurrudega imehästi, armas sõber,“ ütles Imre ja patsutas mulle õlale; tal olid pikad kaunid sõrmed. „Kahju küll, et ma ei suitseta,“ ütlesin mina. „Aga kes teab,“ tõotasin võimalikult pühalikult ja vaatasin otse sõbra silmadesse, mis olid lahkumisvalust kergelt looritatud, „ma olen

... noor ja jõuan veel suitsetama õppida.“ — „Tõesti kahju, et ... ei suitseta,“ arvas ka Imre naine, „sinu välimusega sobiks piip ...lselt.“ — „Meie sõber on niigi vastupandamatu meesterahvas,“ ... Imre, haaras mul õlgade ümbert kinni ja kaisutas õrnalt. „Oh, ma olen kindel, et ta on suur südametemurdja,“ ütles Grete ning puhkes naerma ja see tema lahkumiseelne naer kõlas veel kaua mu kõrvus. Pärast Grete ärasõitu hoidsin mõnda aega tema fotot (selle olin pakkimise ajal näpanud) voodi kõrval ...kapil. Nad kirjutasid mulle mõne korra (kirjutas Imre nende mõlema nimel), siis ilmselt unustasid, sest enam ei tulnud ühtegi kirja, ühtegi ümbrikku peene käekirjaga, mida ma nii hästi ...ndsin.

Minu esimesest õnnetust armastusest polnud aastatki möödas, kui ma juba uuesti armusin. Seekord oli minu tunnete objektiks ... lavatäht, näitlejanna teatritrupist, mis lühikest aega ka meie linnakeses etendusi andis. Niisiis näed vaest ohvitseri, kes iga ... kui õhtu loožis või parteris istub ja näitlejanna järele ... (mõnikord on ta koguni päevasel etenduselgi kohal). Selle ... jalge ees on kõik noored toredad mehed igas linnas, kust ... läbi sõidab! Ta kehastab Racine’i ja Corneille’ tragöödiate ... kangelannasid ja näib oma kuulsusesäras ligipääsmatu ... kõrgele pjedestaalile tõstetud marmorkuju. Tekib küsimus (ja niisuguse küsimuse esitamine enesele on üsna lobomulik), kas ... armastasin ühtainust olendit, kas ma armastasin mademoiselle Fela Weiringeri või kangelannasid, kellesse ta oma vaieldamatu ...andiga elu sisse puhus? Või keerlesin ma nagu ehtne Don Juan ... õhtul uue naise ümber, olenevalt sellest, keda näitlejanna ...jasti kehastas? Niisiis olin ma ühel õhtul armunud Juliasse ja ...kasin Romeod, nagu vihatakse rivaali (või vastupidi, elasin Romeo rolli sisse ja langesin ühes temaga kibedaid leinapisaraid ... kaotatud kallima surnukehale), järgmisel õhtul aga armastasin Andromachet?! Arusaamatuste vältimiseks pean siiski kohe ...nistama, et ma polnud armunud mitte ühtegi Fela Weiringeri ...statud kangelannasse. Vastupidi, minu palavaim soov oli ... nende maskide, kostüümide ja butafooria tagant üles leida ... Fela Weiringer; tema ainulaadset, kordumatut olemust ... ma tundma õppida; maskid, mida ta kandis, huvitasid mind ... vähem. Seega igatsesin kõigest hingest teada saada, kuidas ... ta välja siis, kui mink on maha võetud, kui grimm on eemaldatud, ja ma mäletan veel praegugi, kui erutatud ma olin, kui ... korda tema nägu nägin. Ühel õhtul õnnestus mul tema ...deroobi tungida, ja kui uks lahti läks ning ma teda peegli ... seismas nägin, pidin erutusest äärepealt minestama. Tema ... lihtne ja väga inimlik nägu paistis väsinud (tal oli olnud ... etendus — Racine’i „Andromache“) ja hetkeks meie pilgud ...tusid; mulle tundus, et tal läks suurivaevu korda oma ärritust ...jata; tal oli ilmselt kõrini taktitutest ja tüütutest tüüpidest,

kes pärast etendust näitlejate garderoobe ründavad, et kuul- näost näkku näha, ta oli nende pealetükkivusest ja kiidulaulu- tüdinenud.

Nüüd, mil ma teadsin, kuidas Fela Weiringer mingita v- näeb, avastasin iga kord, kui ta lavale ilmus, rõõmuga mõne p- asja, mis oli omane ainuüksi temale, mitte tegelaskujule, ke- kehastas. Eriti meeldis ta mulle neil etendustel, kus tal mine te- põhjusel ei õnnestunud rolli sisse elada, sest just neil õhtut- temas rohkem seda naist, keda ma armastasin. Seega, pa- doksaalne küll, eelistasin ma teda vaadata neil etendustel, ku- halvasti mängis, mitte siis, kui suur näitlejanna iseennast ül- Iga kord, kui Fela kehastatud tegelaskujuga sedavõrd ühte sul- ma neid enam teineteisest eraldada ei suutnud, olin paanik- pean silmas neid etendusi, kus näitlejanna polnud enam mi- armastatud Fela Weiringer, vaid ehtne Phaidra või Androma- väljamõeldud kuju, keda tegelikult olemas ei olnud, mõne a- surnud kirjaniku fantaasiasünnitis, udukogu, suitsupilv või vii- tus, kellesse ma kuidagimoodi ei võinud armuda, sest pärast e- dust kadus ta olematusesse, haihtus, lakkas olemast. Neil õhtu- kui ma olin laval oma armsama kaotanud, jooksin kulisside taha, teda taas leida. Lahti ununenud ukse vahelt nägin teda pee- ees seismas, ja paksu grimmikihi alt ilmus, mitte küll paugupe- vaid järk-järgult, selle naise nägu, keda ma armastasin.

Ja ometi oli ka näitelava salapäral ja butafoorial mi- armastusloos teatud osa. Ärgem unustagem, et esimest kor- nägin ma Fela Weiringeri just laval mingis rollis, ja mulje, m- siin salata, oli tõepoolest rabav. Olin lausa šokiseisundis, o- hingepõhjani vapustatud! Kuidas muutus see esteetilist la- emotsioon millekski hoopis muuks, kuidas äkki üks asendas te- kuidas väljamõeldud kuju kadus, et teha ruumi luust ja lih- naisele, seda ma ei tea ega oska Sulle seletada. Seega nutsin m- kõigepealt Eriphyle, Antigone õe, tolle neitsi pärast, kes, juuk- valla, rahulikult surma läks, ja alles pärast seda armusin m- Fela Weiringeri. Niipea kui eesriie sulgus, haihtus Eriphyle o- matusse, kust ta oli sündinud, ja teine, luust ja lihast naine, as- otsekohe asemele... Näen taas Eriphylet laval prožektorite ere- valguses! Ja kuidas sa tema viimaseid sõnu kuuldes nutma - puhke? (Eriphyle ei sure ju iseenda surma, vaid teise eest, si- dudes uhke ükskõiksusega salapärasesse varjuriiki!) Võib-olla - õnnestunud Fela Weiringeril kõnealusel õhtul täielikult rolli si- elada, nii et ma võisin tema traagilise maski tagant silmata n- mis kuulus naisele, kellesse armusin, niipea kui teda grimm- nägin.

Ühel päeval kohtasin Felat viimaks ometi tänaval, kübara- ees, ja astusin kõrvale, et talle teed anda. Küllap nägin üp- kohkunud välja, sest ta naeratas ja silmitses mind ilmse uudi- himuga. „Ennäe, mis kentsakaid ohvitserikesi siin linnas leidub!"

-ta mõtlevat, mina aga saatsin teda pilguga, lootes, et ta tagasi -b, kuid ta ei vaadanud. Ta oli ju daam, maailmakuulus -lejanna, ja kuigi mina võisin oma uhiuues mundris üpris tore -, ei andnud see veel põhjust tagasivaatamiseks. Ometi jäi -u ainitine, ühtaegu ehmunud pilk talle meelde; minu väga -likud sinised silmad (nagu ta mulle hiljem tunnistas) olid teda -da aega jälitanud. Ma tundunud (tema tähelepanek) taga- -va metsloomana, kes ometi ihkab tabatud saada...

-rupp, kus Fela Weiringer mängis, lahkus linnast, ja nädala -l püüdsin ma teda unustada. Seejärel tundsin huvi, mis linnas -näitetrupp nüüd Corneille' ja Racine'i tükke mängib, ja olin -mus, kui teada sain, et nad polnudki läinud nii kaugele, nagu -enesele ette olin kujutanud. Niisiis võtsin pileti kesköisele -le ja jõudsin varahommikul kõnealusesse linna. Oli jahe -öö, ja kuni valgeks läks, istusin ma, ohvitserisinel seljas, -alis ja värisesin külmast. Kuid olin õnnelik; olin ju linnas, - Fela mängis, me hingasime temaga ühte ja sedasama õhku, ja - punakas koiduvalgus määrdunud akendesse paistma hakkas, -in oma kallimat otsima. Mul polnud raske teda leida, sest - oli üksainus enam-vähem korralik hotell; niisiis võtsin toa - majas, kus elas tema. Aeg oli alles väga varajane, kogu -l oli vaikne. Olin väsimusest ümber kukkumas; niipea kui -se heitsin, vajusin unne. Kui ärkasin, oli tuba hilissügisese -se raskest ja õlisest valgusest üle ujutatud, hotell aga näis -st tappidest nagisevat; põrandad oigasid südantlõhestavalt -orruse asukate sammude all; mul olnuks raske nende hulgast -da oma jumaldatu samme, mis minu kujutluses olid kerged... - armastus ei aidanud mul tema samme ära tunda! Lootuses -t kohata läksin pärastlõunal linna jalutama; kõndisin Doonau -promenaadil; silmitsesin jõe sogaseid vooge ja mu meel -tus nukraks; Fela Weiringer ei teadnud minust ju mitte kui -gi; kui tema pilk oligi hetkeks minul peatuma jäänud, oli ta - tõenäoliselt kohe unustanud, seda, et ma olemas olen, polnud - enam meeleski. Õhtul ilmus Fela taas lavale — nägin teda juba - mitmendat korda! Ta esines Eriphyle rollis ja tal oli nagu ikka -tu menu. Pärast etendust läksin tagasi hotelli. Viskusin - voodile ja püüdsin magama jääda, kuid ei saanud. Tõmbasin -rikuue sirgu, heitsin pilgu peeglisse ja astusin seejärel -ori — põrandad nagisesid minu sammudest kohutavalt —, -n trepist üles ja seisatasin Fela Weiringeri tuppa viiva ukse -. Koputasin. Mulle vastas ehmunud ja pisut värisev naisehääl.

- Fela Weiringer armastas mind, kas ta oli tõepoolest minusse -nud? Mitte sinnapoolegi! Nüüd, kus kõik on lõppenud, võin - täiesti kainelt ja rahulikult näkku vaadata. Õigupoolest tahtis - vaid veel üht rolli mängida, lisaks nendele, mida ta laval -. Liiga üllad olid kangelannad, kellesse ta elu sisse puhus, - kohutavad draamad, et mitte igatseda ja ihata mõnda teist-

sugust rolli, mis olnuks tema tõelisele loomusele lähedasem. Sest Fela Weiringer polnud kaugeltki keerukas isiksus, mitte sinnapoolegi! Vastupidi, ta oli pigem väike provintsitar, omamoodi lihtne külapiiga. Vaatamata hulkurielule ja üpris arvukatele armuseiklustele oli tal elust väga piiratud ettekujutus. Võimalik, et nii mõnigi pidas Fela Weiringeri rumalaks naiseks. Mina aga tean, sest mul oli aega teda tundma õppida, et tegu polnud rumalusega, vaid lihtsusega, omamoodi hingepuhtusega. On tõsi, et Fela Weiringer algkooli suurivaevu lõpetas. „Neljandasse klassi jäin istuma," tunnistas ta mulle. „Eriti matemaatikas olin omadega puntras. Lihtnegi arvutus ei saanud mulle selgeks, kuidas ma ka ei püüdnud! Korrutustabeli õppimine võttis mul tohutult aega." Nii siis tekkis Felal äkki himu mängida rolli, milles võiks jääda iseendaks. Ta nägi ennast — ja oli sellest suures vaimustuses — sõdurpoissi armunud lihtsa külapiiga rollis. Jalutada noore mehe käevangus (olin temast kümmekond aastat noorem), saatjaiks „provintslaste" uudishimulikud pilgud, — see väike stseen võlus teda hullupööra... Väikekodanlaste nördimus ei lähe talle lihtsalt korda, ta vaatab neid väljakutsuvalt ülalt alla!

Istume pingil teineteise embuses ja meie ümber langeb kollaseid sügislehti. Pargi keskel väikeses kõlakojas mängib sõjaväeorkester. Ja Fela, suur näitlejanna, näeb tõepoolest välja malbe ja süütu tütarlapsena, kellel keigarist ohvitser on pea segi ajanud (nagu ta ise armastab ütelda)... Loobime teineteise võidu kivikesi Doonausse ja õhtuti pärast etendust teeme pikki jalutuskäike või sõidame voorimehega, hingame sisse sügise kirbeid aroome, niiskust ja koltunud lehtede lõhna alleedel... Armunud tütarlapse rolli mängib Fela äärmiselt saamatult, vahel lausa halvasti; kasutab kõige labasemaid efekte. Kord tunnistas ta mulle, et paradoksaalsel kombel õnnestuvad tal laval just need osad, mis on tema tõelisele loomusele väga võõrad. Sarnasus, rääkis ta mulle ja näis ise oma sõnadest lõbu tundvat, muutvat teda saamatuks ja kohmakaks, selle asemel et aidata tal rolli sisse elada. Nii näiteks õnnestub tal suurepäraselt Eriphyle roll, sest tal polevat tolle tobeda ja ahastava tegelasega Racine'i tragöödiast mitte midagi „ühist" (tema enda väljenduse kohaselt). „Mida vähem tegelane minuga sarnaneb, seda kindlamalt ma end laval tunnen." Võib-olla tahtis Fela unustamatuid rolle mängides just iseenda eest põgeneda ja mine tea mis põhjusel laenatud maskide varju pugeda? Ta oli veendunud, et „tõelist" elu ja „mänguelu" on täiesti võimatu kokku sobitada. Ta oli surmkindel, et tegelikkuses ei juhtu iial midagi niisugust, mida tal ühes või teises näidendis mängida tuli, ja oma maanaisesüdame põhjas ei uskunud ta ainsatki sõna, mis ta laval ütles, olles ise ühtaegu üllatunud ja võlutud oma oskusest „teeselda" ja „valetada". Näitekunst polnud Fela meelest muud kui valetamisoskus pluss täiuslik butafooria! Näitlejanna, kes oli õnnistatud hämmastava sünnipärase talendiga, kellel aga

puudus see, mida võiks nimetada professionaalseks kultuuriks, uskus kaljukindlalt — alati, kui ta nägi, kuidas publik pisaraist nõretades ja katkendlikult hingates iga tema sõna püüdis —, et tema ametis on möödapääsmatu teatud annus „pettust", mis elus on lubamatu, ja et näitleja veab oma tohutu silmakirjalikkusega ja teesklemisoskusega ikka vaatajat ninapidi. Mõnikord hüüatas Fela siira hämmastusega, just nagu lihtne tüdruk, kes vanemate eest tõde varjab: „Jumal, kui hästi ma valetada oskan, kui veenvalt ma oskan teeselda!" Selles „valede" ja „teeskluse" keerises avastas ta rõõmujoovastusega, et teda ennast, seda tõelist, pole enam olemas, pole enam olemas ka maailma, pole enam olemas midagi muud kui see vaimustav muinasjutumaa, mille ainuvalitseja on tema, „valelik" Fela Weiringer; see maa asub muidugi väljaspool reaalsust; Fela on selle oma talendi võlukepikesega esile mananud. Hämmastavaks ja peaaegu seletamatuks jääb fakt, et Fela Weiringer, provintsitar, kes pealegi oli neljandasse klassi istuma jäänud, tabas alati naelapea pihta, teadis täpselt, mis toimub Andromachega või Medeiaga! Nagu ma juba ütlesin, oli ta veendunud, „et niisuguseid asju tegelikkuses ei sünni", et kõik on omamoodi pettus, ühtaegu aga pidas ta täiesti loomulikuks, et seal, laval, juhtub uskumatuid lugusid, sest tema arust polnud teatril eluga vähimatki seost. Need jubedad, mõnikord lausa hämmastavalt julmad lood kütkestasid teda, nii nagu haaravad lapsi õhtuti ahjusuu ees loetud muinasjutud. (Raske öelda, mil määral lapsed tegelikult draakoneid ja peruhobuseid usuvad, see aga ei takista neid kõiksugustele väljamõeldistele põnevusega kaasa elamast.) Nii võlus ka Felat Klytaimestra tragöödia ja ta ei võrrelnud seda iial tegeliku eluga; see olnuks tema meelest absurdne võrdlus. Ometi ei selgu siit, kuidas õnnestus Felal tabada Andromache olemust, kuidas läks tal publiku lummatud pilkude all korda olla ehtne Andromache. Kust ta teadis, kuidas käituvad kuningannad ja kuidas nad oma hukkunud poegi ja mehi taga nutavad, kust ta teadis, mis on „roimarihing" (tema, kes polnud võimeline kanapojalgi kaela kaksama), ja mida õieti tähendab „ohvrimeelsus" (ärgem unustagem, et Eriphyle osas, naise osas, kes sureb Antigone eest, oli ta tõepoolest suurepärane)? Kuidas õnnestus tal nii jäägitult rolli sisse elada, kui ta ühtaegu ometi kaljukindlalt uskus, et sõnades, mis ta laval erutusest väriseva publiku ees lausub, pole tõeraasugi? Tegelikult kannatas Fela mingi ülepakutud absoluutse estetismi all. Kõige rohkem kartis ta — nagu ta mulle ühel päeval tunnistas —, et sild kunsti ja elu vahel võib puruneda ja ta ei saa enam rollist välja. Avastad äkki, et oled igaveseks mõistetud teisele kaldale — kunsti kaldale, jääd niisiis igavesti Medeiaks või Andromacheks! „Nagu juhtus vaese kureks moondunud kaliifiga „Tuhande ühe öö muinasjuttudes"," ütles Fela ja hakkas naerma.

Esimest korda elus hindas Fela ümber oma vaated näite-

kunstile — tulen taas meie armastusloo juurde tagasi — ja püüdis üheaegselt nii „mängida" kui ka „elada". Fela seisukohalt oli nende kahe valdkonna — elu ja kunsti — ühendamine ja kokkusobitamine andestamatu viga. Fela polnud võimeline ei „siiralt" armastama ega ka oma suure talendi vääriliselt armunu rolli mängima! Kuulus lavatäht ei lasknud naiivsel provintsitaril armastada meest kõigest oma rikkumata hingest, ühtaegu ei lasknud „lihtne tütarlaps" näitlejannal eelarvamusteta armunut mängida, sest, nagu ma juba ütlesin, ei õnnestunud Felal rolli, millel oli õige tühinegi side tema enese eluga. See, mida Fela kartis, — et ta ei saa enam rollist välja ja et tema hing jääb kehastatud lavakujudesse, — läks teatud määral täide, sest armastuses ei suutnud ta iseendaks jääda, ei saanud lavastampidest lahti, ei osanud armastada ei päriselt ega *mängult*. Ehkki tal oli laitmatu mälu ja osad olid tal alati peas, ei tulnud talle ometi meelde sõnad, mida kasutavad armunud igapäevases elus! Ka armunu lihtsad ja loomulikud žestid ei tulnud tal välja! Tõeline Fela, too lihtne provintsitüdruk, kes polnud õieti korrutustabelitki selgeks saanud, oleks mind ilmselt armastada võinud, kuid seda naist, keda mu hing ihaldas (nagu juba ütlesin, pole ma iial armastanud teda kui suurt lavatähte), oli mul temas üha raskem leida. Isegi meie lahkumishetkel eelistas ta esineda Eriphylena — oma lemmikrollis —, mängis mulle ette suurejoonelise lahkumisstseeni ja kasutas neidsamu efekte, mis „Antigone" etendustel saalis tormilise aplausi vallandasid. Ainus erinevus oli see, et meie „lahkumisestseen" ei leidnud aset mitte palees, vaid kopituselehalises, maitsetult sisustatud hotellitoas. Väljas sadas lörtsi. Oli ju detsembri algus; meie nii-öelda armastus polnud täit kahte kuudki kestnud...

Soov armastatud olla on minus sedavõrd tugev, et tahaksin teada, kas tõeline Fela veidikenegi kannatas. Mul polnud mõtteski paluda tal mind armastada niisama kirglikult, nagu mina teda armastasin, kaugel sellest, ent kogu selles jutuvoolus, mida ma meie armastuse kestel tema suust kuulsin, oleks võinud üksainuski siiras sõna olla! Olin Felale maruvihane. („Saa aru, me peame lahku minema, sest ma abiellun teatridirektoriga," ütles ta mulle, seistes nagu Eriphyle, kassikulla ja võltskividega ehitud käsi kirsipunasest sametist aknaeesriidel. „Meie vahekord on selleks liiga laialt teada, et mu tulevane võiks silmad kinni pigistada ja leppida..." Ja järgnes pikk, ilmselt Shakespeare'ilt laenatud tiraad, mis tõi meelde Romeo ja Julia lahkumisestseeni.) Tahtsin talle iga hinna eest kätte maksta ja sundisin teda — teda, ideaalset Racine'i tõlgendajat, — ainuüksi minule mängima tühist rollikest viletsas operetis! Paningi siis talle ette teha hüvastijätuks veel ühe, sedakorda viimane troskasõit, ehkki väljas kallas nagu oavarrest. Troskas, mille kate oli üles tõstetud, et meid külmade vihmapiiskade eest kaitsta, paistsime tõepoolest paarikesena mõnest

Kálmáni või Lehári operetist ja ma poleks eriti imestanud, kui Fela oleks hakanud laulma mõnda aariat „Silvast" või „Naeratuste maast". Mõnda aega sõitsime sajus ja aeg-ajalt paiskas tuul meile vihmapiisku otse näkku... „Ma kardan, et see niiskus teeb mu häälele halba," ütles Fela Weiringer ja palus, et me hotelli tagasi läheksime. Tema hääl kähises tõepoolest veidi; ma olin mures ja tundsin süümepiinu... Hotelli ees läksime lahku, tema astus troskast maha ja tõstis hüvastijätuks käe, ja kui ta oli majja kadunud, käskisin ma voorimehel raudteejaama sõita. Ma nutsin, kuid ei tahtnud, et mühaklik voorimees mu pisaraid näeks. Jaama jõudnud, istusin tühja ooteruumi, pühkisin taskurätiga pisaratest ja vihmast märga nägu ning püüdsin rahuneda.

Fotod, mis ma olen Sulle, mu armas teine ema, saatnud, on enamasti tehtud sel ajavahemikul, mil ma olin kannatustest — ma ei suutnud Fela Weiringeri nii kergesti unustada! — päris kõhnaks jäänud. Kuid ma kasvatasin enesele väikese lõuahabeme — mõnel pool on meestel kombeks leina märgiks habet kasvatada —, see ei teinud mind küll vanemaks, pigem hoopis nooremaks, ent andis mulle melanhoolse ja mõtliku ilme. Oli karm talv, peaaegu iga päev tuiskas, aga mulle meeldis üksipäini jalutada ja vingeid tuuli kopsudesse ahmida. Näkku paiskuvad vihmapiisad ja lumepihu mõjusid mulle hästi, ma rõõmustasin nagu laps, nähes, et võin loodusjõududega rinda pista. Jalutuskäigud viisid mu mõnikord linnast välja ja ühel õhtul eksisin ära. Ekslesin nagu sõge lumetormis, mis tahtis kõik oma teel purustada. Äkki ilm muutus, torm rauges ja võimust võttis käre pakane, mis tungis lausa üdini... Ja üha kõndides leidsin juhtumisi tee linna.

Linna serval olid mõned tsirkusebarakid üles löödud ja mingi kahtlase välimusega tüübi pealekäimisel astusin ühte sellisesse barakki sisse. Keset tuba oli katafalk, millel lebas Egiptuse kuninganna Kleopatra, seljas punane pitskleit, roheline madu rinnal. Tema nägu oli paksult võõbatud, kulmud tihedad ja mustad; tema ebaloomulikult suured silmad olid harilikust klaasist; tema nina, see kurikuulus nina, mille pärast hukkus terve impeerium, oli liiga pikk. Kleopatra rind tõusis ja vajus ja tema sisemusest kostis mingi masinavärgi mürinat... Viivuks näis mulle, et Kleopatra asemel lebab katafalgil Fela Weiringer, ja ma võpatasin. Siis meenus mulle, et Fela polnud seni veel Kleopatrat mänginud, ja ma katsusin ette kujutada, kuidas ta sellesse rolli oleks sobinud. Fela oleks muidugi Egiptuse kuninganna osas välja näinud hoopis teisiti kui too kumminukk oma hingamisaparaadiga! Selle nuku oli kindlasti mõni naistevihkajast meister vihahoos loonud. Piinatud kunstnik oli Kleopatrast teinud groteskse panoptikumiviirastuse, mitte selle igavese naiselikkuse kehastuse, kes ta oleks pidanud olema... Vastikustundega läksin barakist välja.

Lahkumine Fela Weiringerist, õigemini viis, kuidas ta mu

maha jättis, kuulutades, et etendus on lõppenud ja eesriie võib langeda (võrreldes suurteostega, mida ta laval mängis, oli meie lugu tema meelest ilmselt üsna labane), ei jätnud mind kaugeltki ükskõikseks. Mõnda aega hoidsin inimestest eemale, siis otsustasin oma päevad muretult elu põletades õhtusse saata, see aga ei läinud mul korda."

2.

Elas kord noor ohvitser. Ammu-ammu, vanal hallil ajal, oli ühes keiserlik-kuningliku armee garnisonis ohvitser, kelle nimi oli Ivo Filipovac. Uhke, punakate vurrudega honveedivägede ohvitser. Nagu tolle aja mood nõudis, olid tal juuksed keskelt lahku kammitud ja monokkel silmas. Niisiis elas kord vanal hallil ajal noor keigarlik ohvitser, kes armus näitlejannasse Fela Weiringeri, kes mõni aeg pärast nende lahkuminekut rongiõnnetusel hukkus. Noor ohvitser nuttis ööd kui päevad ühtesoodu ja puistas kallima kalmule valgeid sireleid. Ta oli lohutamatult kurb, ja mida ta ka ei teinud, unustada ei suutnud ta seda naist ometi. Kevadiste manöövrite ajal kirjutas ta lahinguväljal värsse paberitükikestele ja heitis need seejärel tuulde; kõik tundus talle tühi ja mõttetu. Tüütute õppuste ajal meenutas ohvitser kasetüvele nõjatudes pikki tiraade Racine'i ja Corneille' tragöödiatest, meenutas naist, keda ta nii väga oli armastanud ja kes oli osanud neid tiraade nii ilusasti ette kanda; ja noormees silmitses kõrget selget taevast, kus lendasid rändlindude parved, ja ohkas. Sest oli kevad, loodus ärkas, mullust lehekõdust tärkasid haprad lumikellukesed, ainult Fela Weiringeri, suurt näitlejannat, ei olnud enam... Noor ohvitser paugutas ajaviiteks püstolit, tulistas õieti sihtimata ja kuulatas kaja, mis kõrges metsakatedraalis vastu kõmatas ja siis kustus, ja äkki tabas Ivo end lugemas värsse Racine'i „Phaidrast", mida oli lugenud Fela, siis kui ta alles elus oli: „Ja oleksin ma teadnud, mis ränk saatus on mulle määratud, siiski oleksin ma valinud surma, sest mu süü on suur..." Elas kord ohvitser Ivo Filipovac, noor nägus honveedivägede ohvitser. Tema kummaline käitumine pani linnakese elanikud pead murdma. „Ega ohvitserihärra äkki ole suurest armastusest aru kaotanud?" arutas niisiis koorekiht, jalutades päikesepaistelistel kevadistel pühapäevadel kesklinna pargis, kirevad päevavarjud pea kohal. Õpetajateseminari piigad vahetasid isekeskis suurima saladusekatte all põnevaid kirjakesi, milles oli juttu sellestsamast „väga omapärasest" ohvitserihärrast!... Elas kord noor, väga omapärane ohvitser, õpetajateseminari piigade silmis romantiline kangelane, kes polnud küll just aru kaotanud, ei suutnud aga kuidagi unustada suurt näitlejannat Fela Weiringeri, kes oli rongiõnnetusel traagiliselt hukkunud. Neiukesed naeratasid ohvitserile ja isegi abielunaised silmitsesid teda

leebelt ja kaastundlikult, tema aga ei pannud neid tähelegi, käis ringi, põsed aukus, habe ajamata ja mõtted laokil. Ta oli sedavõrd hajevil ja maistest asjadest kaugel, et ajas kevadistel manöövritel kõik käsklused segi; möirgas: „Tuld!" ja tormas ülepeakaela rünnakule (nagu olnuks ta valmis lahinguväljal oma elu andma), kui tegelikult oodati käsklust tulevahetuse lõpetamiseks... Tekkis kohutav segadus. „Vaenlane" (tookord polnud küll veel tegu tõelise vaenlasega, ent sõda puhkes õige varsti, kõigest mõne aasta pärast) löödi äkkrünnakuga puruks ja sunniti relvi maha panema; et aga kõnealuste õppuste eesmärk oli teine, oli täiesti loomulik, et noore ohvitseri käitumine kutsus esile väejuhatuse sügava nördimuse ja pahameele: „Millega see taipamatu ohvitserinolk Ivo Filipovac jälle on hakkama saanud?" küsisid ülemad pahameelega. Ja härra ohvitser Ivo Filipovac kutsuti väejuhatuse ette, noomiti, näägutati ja tõreldi: „Härra ohvitser, kuidas võib niisuguseid segadusi tekitada?" küsisid äärmiselt nördinud ülemad; kõik need etteheited aga (olgu need siis tehtud rahulikult või vastupidi, teraval ja kõrgendatud häälel), olid Ivo Filipovacile nagu hane selga vesi, ta ei kuulnudki neid; tema mõtted olid hoopis mujal, neil polnud lahingustrateegia ja -taktikaga mingit pistmist. Tõsi küll, noormees tegi näo, nagu kuulaks, aga tegelikult ei kuulnud ta ainsatki sõna, mis ülemad talle ütlesid. Pealegi olid tema tunded äkki üpris kummalise pöörde võtnud, kui nii võib öelda, sest tõelist Fela Weiringeri, keda ta peaaegu kolm kuud oli armastanud, ei suutnud ta enam õieti meenutada, selle naise kuju oli mähkunud uttu; seevastu mälestus Felast Berenike või Phaidra rollis oli elav; just nagu ilmsi nägi ta Felat enda ees seismas ja ette kandmas pikki kõlavaid tiraade, mida saatsid teatraalsed žestid: Fela pööritas silmi, pani mängu kõik tähendusrikkad ja mõjuvad võtted, millega ta vaatajaid lummas ja mis alati aplausitormi valla päästsid. Teine Fela Weiringer aga, see, keda Ivo oli armastanud — võib-olla oli see näitlejanna surmajärgne kättemaks? —, hakkas kahvatu (noormehe nägu oli tõepoolest väga kaame ja põsed kannatustest aukus) honveedivägede ohvitseri mälust kustuma...

Elas kord kahvatu honveedivägede ohvitser, kes armastas linna ümbruses üksipäini jalutada. Käes oli tal siis sarapuuoks, mille ainus hoop niitis maha väljal kasvavate karikakarde kroonid. Just nii, ütles ohvitser võpatades enesele, niideti õitsvas eas maha naine, keda ta oli armastanud. Ta seisatas viivuks, pani silmad kinni, et mitte näha lilli, mis ta oma käega oli tapnud, ja püüdis mälust kustutada näitlejanna paksu mingikorraga kaetud nägu — nii nagu see oli olnud Eriphyle unustamatus rollis! Ta pidas end Fela surmas süüdlaseks, ehkki Fela oli tegelikult hukkunud banaalsel rongiõnnetusel. Karikakraid sarapuuoksaga niites oli Ivol veider tunne, et Fela Weiringer on see, kes tema halastamatust hoobist maha variseb. Elas kord noor, kõhn ja

kahvatu honveedivägede ohvitser; tal olid punakad vurrud, monokkel silmas, juuksed aga tolle aja moe kohaselt keskelt lahku kammitud. Romantiline kangelane, kelletaolisi härrade ohvitseride seas kuigi palju ei ole, mistõttu õpetajateseminari tüdrukud tema vastu salajas õrnu tundeid hellitasid. Nad vahtisid talle isekeskis sosistades ja naeru kihistades järele iga kord, kui ta mööda läks, ilma et oleks tüdrukuid märganud; nad saatsid talle kirjakesi, mis ta oma pikkade peenikeste sõrmedega kokku kägardas; tal ei tulnud pähegi neid lugeda... Üks õpetajateseminari tüdrukuid oli kirgliku loomuga Irma Toth. See tüdruk oli oma ea kohta mitte ainult üliküps, vaid pealekauba veel teatud väärõpetuste mõju all. Elas kord noor ohvitser, romantiline ja näost kahvatu, kelle teele astus ühel õhtul mingil kõrvalisel tänaval õpetajateseminari läheduses abiturient nimega Irma Toth, et noormeest kinni pidada ja talle oma palavat armastust avaldada. Ja kui ohvitser tüdruku tulistele sõnadele vähimatki tähelepanu ei pööranud, võttis tüdruk oma ahastuses südame rindu ja asus otserünnakule; haaras ohvitseril mundrikuue hõlmast kinni ja katsus teda väevõimuga paigal hoida. Viisakalt ja tõsisel ilmel lükkas härra ohvitser Ivo Filipovac tüdruku teelt eest, sest Fela Weiringer (kelle värskel kalmul valged sirelid iial ei närbunud) elas ikka veel ta südames, Fela kuju (Eriphyle või Phaidra rollis) polnud tema mälust kustunud! Nii et hulljulge anastaja ei saavutanud suurt midagi. Vastupidi, näib, et talle langesid osaks vaid katsumused! Tüdruk, kellele Irma oli südant puistanud, ei osanud suud pidada; lugu jõudis peagi õpetajate kõrvu; koolijuhatus otsustas tüdruku aasta lõpuni koolist eemaldada, nii et õnnetul armastajal tuli abituuriumikursust korrata...

Elas kord härra ohvitser Ivo Filipovac, keda nekrutid armastasid ja kellel oli tentsik Martin Koluşek. Kõik leidsid, et Martin Koluşekil oli hirmsasti vedanud, et ta Ivo Filipovaci tentsikuks määrati. Ivo Filipovac laskis tal magada, nii palju kui süda kutsub, hommikust õhtuni ja õhtust hommikuni, nii et Martin Koluşek polnud peaaegu kunagi ärkvel ja magas kõige uskumatumates paikades ja asendites. Ta tukkus hilise ööni püstijalu tara najal, oodates, kuni härra ohvitser Ivo Filipovac ohvitseride kasiinost tuleb. Taevas oli tähti täis tipitud ja kuu valgustas tentsikut, ning alles päris ligi astudes kuulsid, et tüse tentsik tasa norskas; ta oli sügavasse, unenägudeta unne vajunud. Mõnikord hakkas tentsik ohvitseri saapaid puhastama (pigem sisetungist, ähmasest ja täiesti ootamatust kohusetundest, sest härra ohvitser Ivo Filipovac ei palunud ega käskinud tal eales midagi teha) ja jäi akna all järil magama, ühes käes saabas, teises saapahari... Või siis hakkas Martin sellesama ootamatu impulsi ajel põrandaid pesema, vajus aga äkki, nii pikk kui lai, märjale, saastasele ning seebivahusele põrandale ja jäi magama, nii et härra ohvitser Ivo Filipovac pidi ta üles äratama, aitama tal mundrikuue seljast ja märjad

püksid jalast, ta voodisse talutama ja teki talle hoolitsevalt lõuani tõmbama. Kogu selle aja oli tentsik poolunes; ärkamisega oli tal üldse raskusi ja päris virge polnud ta iialgi: teda võis näha linna tänavail loivamas, samm taaruv, üksainus silm lahti, kuna ta samal ajal Sisyphose kombel ränka vaeva nägi, et ka teine silm lahti teha ja kordki elus täiesti virge ja selge aruga olla; kummatigi sai uni tema loiust ja uimasest tahtest võitu; teine silm, mis tentsikul hetke eest lahti oli olnud, hakkas pilkuma, ja siis vajus kinni seegi. Martinit võis näha kinnisilmi ringi tuiamas nagu kuutõbist; tegelikult otsis ta neil puhkudel rahulikku nurgakest, kus võiks vabalt magada, nii kaua kui süda himustab. Unehaigus, millest tentsik kuidagimoodi ei paranenud, sai talle lõpuks saatuslikuks; kui Martin Koluşek ühel õhtul kodu poole läks, tuli talle uni peale just sel hetkel, kui ta üle raudtee minema hakkas. Ta jäi keset raudteed tikksirgelt seisma ja uinus püstijalu; kahjuks märkas vedurijuht teda liiga hilja ega jõudnud enam pidurdada; mõne nädala pidi härra ohvitser Ivo Filipovac tentsikuta läbi ajama, kuni igavesse unne suikunu asemele määrati liigagi keevaline Carol Kolosvary, kes vastandina Martin Koluşekile peaaegu üldse ei maganud, eelistades uneaja armuröömudele pühendada. Carol Kolosvary arvas, enese teadmata üht kuulsat sententsi parafraseerides, et elu on üürike, kuid armastus pikk. Seetõttu kandis ta hoolt, et aega tulutult raisku ei läheks; vargsi hiilis ta koos järjekordse kallimaga üles katusekambrisse, kust tüdruk ao hakul niisama vaikselt jälle kadus; neidudel oli kahju sellest külalislahkest kambrikesest lahkuda. Tentsikuametis ei saanud uut noormeest igaveseks uinunud Martin Koluşekiga võrreldagi. Carol Kolosvary pidas oma aukohuseks — ja kuulutas seda ka valjusti oma kõikidele armukestele — hoolt kanda, et vähemasti mundri ja sõjaväelasliku elegantsi poolest oleks härra ohvitser Ivo Filipovac, kelle teenistuses ta oli, igapidi „priima" ja kõige „etem" kogu rügemendis. Ta veenis muide ohvitseri uut mundrit muretsema; samuti käis ta peale, et Ivo Filipovac enesele uued säärikud ostaks; tentsik valis välja saapapaari, mis oli kõige pehmemast klantsnahast, liiatigi erilise „kriuksuga" (tema enese väljenduse kohaselt). „Kui säärikud käimisel ei kriuksu, pole neist mingit tolku," arvas tentsik, ja et jalavarjud ilusti klantsiksid, nühkis ta neid iga päev akna all ning leidis ühtaegu võimaluse tänaval kõndivatele tüdrukutele lustakaid meelitusi hüüda; aeg-ajalt jäi mõni piiga seisma ja hakkas Caroliga juttu ajama, võlutud noormehe tõmmust jumest ja uhketest kulmudest. Neil puhkudel unustas tentsik saapad ning hakkas neiukesega kudrutama ja lobisema, ja tihtipeale leidis härra ohvitser Ivo Filipovac eest paari saapaid, millest üks silmipimestavalt läikis, teine aga oli üleni sopane. Ta hõikas tentsikut, et see tuleks ja ka teise saapa läikima lööks, kui see töö juba kord ette oli võetud (ei võinud ju ohvitser kasiinosse minna, ühes jalas läikiv, teises porine

säärik), ent asjata kutsus ta Carolit: muidu nii hoolas ja ustav tentsik oli just nagu maa alla vajunud! Tõsi küll, vahetevahel kostis katusekambrist naerupahvakuid ja kahtlast kihistamist, ent härra ohvitser Ivo Filipovac pidas paremaks neile häältele kurdiks jääda ja teha, nagu poleks ta midagi kuulnud. Ta oli ennemini ise valmis oma saapaid viksima kui tuulepeast tentsikule märkust tegema. Selleks, et säärikuid silmipimestavalt klantsima lüüa, kulutas Carol Kolosvary aukartustäratava hulga sülge ja kasutas mitut sorti saapaharju. Üks hajameelne piiga unustas külalislahkesse kambrikesse maha sametkotikese, ja et neiu juba järgmisel päeval linnast ära pidi sõitma, ei saanud Carol Kolosvary talle seda enam kuidagimoodi tagasi anda ja ohverdas nagu eeskujulik tentsik kunagi kotikese oma ametialtarile: lõikas selle tükkideks ja sai terve hulga lappe, millega oli väga hea saapaid vuntsida.

Carol Kolosvary ajas oma asju alati ettevaatlikult. Kandis hoolt, et tal armulugudest mingeid sekeldusi ei tuleks. Lõbujanused neiud kadusid olematusesse, kust nad olid ka tulnud, ja Carol omakorda unustas nad juba järgmisel päeval. Aga pill tuleb pika ilu peale, nagu öeldakse, ja nii läks ka keevalisel tentsikul. Nagu tihtipeale juhtub, kukkus Carol sisse kõige näotuma ja kohtlasema neiuga kõikidest tema kallimatest. („Armastasin temaga rohkem haletsusest, et temalgi elus üks hea päev oleks," tunnistas Carol Kolosvary hiljem härra ohvitser Ivo Filipovacile.) Niisiis ilmus tüdruk, kõht ees, garnisoni kaebama „selle soldatisea Carol Kolosvary" peale, kes oli talle tite teinud ja „nüüd ei taha minust enam kuuldagi". Tüdruku pisarad ja kurtmine avaldasid mõju. Süüdlast karistati mitme kartsapäevaga ja soovitati tal tüdruk ära võtta. Carol punnis kõigest väest vastu, ei tahtnud abielust kuuldagi ja keeldus tüdruku kõhus kasvavat inimesehakatist kangekaelselt omaks tunnistamast. Tänu kõigile neile ebameeldivustele jäi härra ohvitser Ivo Filipovac teist korda tentsikuta. Tema säärikud ei läikinud enam ja ka mundrit ei harjanud enam keegi...

Elas kord noor ohvitser, kelle nimi oli Ivo Filipovac. See oli ammu-ammu. Kui ei oleks olnud, siis ma ka ei pajataks. Ohvitseril oli looduslooõpetaja Isaac Pilitski juures tuba üüritud. Toa aknad olid vana pargi poole, kus kasvasid iidsed puud. Aknaluugid olid rohelised. Suvel seisid aknad enamasti lahti. Pargi keskel oli katoliku kirik. Iga veerandtunni tagant kostsid kirikutornist kellalöögid. Härra õpetaja Isaac Pilitski maja oli herbaariumituubil täis. Majas püsis raske lämmatav apteegilõhn. Härra looduslooõpetaja abikaasa oli nooruses olnud Budapesti Ooperiteatri baleriin, ta ise kinnitas, et koguni priimabaleriin, et aga tema sõnu on raske tõestada, ei maksaks meil neid puhta kullana võtta. Endise baleriini nimi oli Wanda. Ta kandis pikki lillelisi (idamaise mustriga) kitleid ja lokkis iga päev juukseid pliidil kuumaks aetud lokitangidega. Õpetaja Isaac Pilitski majas püsis lisaks närtsinud

põllulillede lõhnale (mis tuli herbaariumidest) veel kuuma raua ja kõrbenud juuste lõhn. Olgugi et Louis XV stiilis salongi ukse ette oli tõstetud massiivne biidermeierkapp, kuulis härra ohvitser Ivo Filipovac tahtmatult — nagu me hästi teame, oli ta kehastunud taktitunne, — väga väljendusrikast kõrgehäälset nuttu. See algas ikka ühel ja samal ajal — pärastlõunal kell kolmveerand viis...

„Ma nutan," puistas endine baleriin meie sümpaatsele kangelasele südant (südamepuistamine leidis aset köögis, kuhu Ivo Filipovac oli läinud vaid mõneks minutiks, et teed keeta; proua Wandal olid ühes käes tulised lokitangid, millega ta juukseid kähardas, teise käega tõmbas ta koomale kuivetut, närtsinud keha katva kodukleidi hõlmu), „ma nutan, nagu juba ütlesin, oma igaveseks kaotatud karjääri taga. Sest nüüd on juba liiga hilja, pole midagi parata. Ei möödu päevagi, mil ma meelde ei tuletaks, kui kaugele oleksin võinud jõuda, kui ma poleks olnud nõrk ja lasknud end võrgutada — jaa, mu armas, see on õige sõna, tollal olin ma kogenematu neiu ja Pilitski (ta kutsus oma meest alati perekonnanime pidi) lihtsalt võrgutas mu, niikui ta mind nägi, kohe võttis lausa väevõimuga! Kutsus mind ühel õhtul pärast etendust restorani, jootis mulle šampanjat, ja siis... Naiivsed tüdrukud on ju teada — olin alles laps, vaevalt kuusteist. Et ta oli minu elu esimene mees, siis olin kindel, et teist temasarnast ilmas polegi, lõpuks armusin nagu loll ja jätsin kõik muu sinnapaika, minu hiilgav karjäär läks vett vedama..." Väga raske oli härra ohvitser Ivo Filipovacil kujutleda vana õpetajat, kes herbaariume täistuubitud tubades vaevaliselt jalgu järele vedas, kirgliku võrgutajana ja „hiilgava karjääri purustanud" tüübina. Kunagisest kirglikkusest polnud kõige kahvatumatki varju alles jäänud... Et näonahk värske seisaks, määris õpetajaproua seda munakollasest klopitud võidega. Kollakas mask andis tema kortsulisele närtsinud näole pateetilise ilme. Üldiselt hoidus ta niisuguse välimusega oma üürilise silme alla sattumast, ent mõnikord siiski ristusid nende teed kitsas koridoris, mis viis ühisesse vannituppa. Ehkki härra ohvitser Ivo Filipovac väga hästi teadis, et vanaproua püüdis munarebumaski abil oma ammu möödunud noorust tagasi saada, võpatas ta iga kord, kui nägi seda naist maskiga, mis andis tema veel kaunikujulistele huultele traagilise kibedusejoone ja meenutas Ivo Filipovacile mingi veidra assotsiatsiooni tõttu Corneille'd ja kadunud Fela Węiringeri. Ühel lämbel augustikuu pärastlõunal sooritas endine baleriin (kelle neiupõlvenimi Wanda Latzco oli hulk aastaid tagasi Budapestis Suure Ooperiteatri afiššidel ilutsenud) härra ohvitser Ivo Filipovaci ees mõned graatsilised tantsusammud — poolkogemata muidugi, aga siiski soovides näidata, et tema kunagine graatsia ja suur anne polnud aastatega hääbunud, jäägitult kadunud; õige natuke oli siiski veel alles jäänud ja säilinud, kui nii võib öelda. Vaid kerge väljaaste, graatsiline tõus varvastele, väljendusrikas žest vasaku käega, ja hetkeks ärkas vanas kuivetus

kehas taas baleriin. „Milline graatsia, proua," pomises härra ohvitser Ivo Filipovac ja punastas, kartes, et auväärt emand võib arvata, et ohvitser tema üle naerab. Endine tantsijanna haaras kahtlase komplimendi siiski lennult ja et oma ainsale imetlejale veelgi sügavamat muljet jätta, alustas südilt väga keerukat *pas de deux*'d ja komistas alles tuuri lõpul, mil ta liiga suure hoo tõttu tasakaalu kaotas ja äärepealt pidi oma kohkunud austaja käte vahele langema. Seegi kord pobises ohvitser mõned ülistussõnad. Ta annaks palju, ütles Ivo Filipovac, et näha proua Pilitskit Budapesti Ooperiteatri laval. Ta on veendunud, et Wanda oli suurepärane baleriin. Seda on muide praegugi näha, lisas ta mokaotsast, kartes, et tema sõnad võivad pilkena kõlada. Ent proua Wanda Pilitski näis kiitusest rõõmu tundvat, ta ei kahelnud hetkegi ohvitseri sõnade siiruses. Meelitused erutasid teda sedavõrd, et ta tulistvalu väikesesse salongi tormas, alati lukustatud kapist tillukesed tantsukingad lagedale tõi ja mine tea millisesse tantsuhoogu oleks sattunud, kui just sel hetkel poleks kõlanud loodusloõpetaja härra Isaac Pilitski hääl. Mees kutsus teda appi: oli kadunud väärtuslik herbaarium eedelveissi ja teiste alpi lilledega, mis vanahärra oli suurte ohvrite hinnaga kogunud ja muretsenud. „Tule, kallis, otsime koos," palus loodusteadlane naist, „sul on teravamad silmad, võib-olla leiad sina selle kergemini üles..."

Elas kord härra ohvitser, kelle nimi oli Ivo Filipovac. Tal oli vana õpetaja Isaac Pilitski majas üürituba. Ohvitseril oli olnud kaks tentsikut: esimene neist põdes mingit isemoodi unehaigust. Ühel ilusal päeval jäi ta raudteel seistes magama ja ei ärganud enam iialgi. Teine tentsik seevastu oli liiga keevaline ja tormakas. Mistõttu kohtusekretäri teenijatüdruk rasedaks jäi. Piigat häbistanud soldat sai karmilt karistada, aga härra ohvitser Ivo Filipovac jäi tentsikust ilma. Ja ennäe, lõpuks ilmubki kolmas tentsik — kes huvitab meid hoopis rohkem kui kaks esimest — ja koputab väga tagasihoidlikult uksele, ja proua Wanda Pilitski, endine Budapesti Ooperiteatri baleriin, praegu loodusloõpetaja Isaac Pilitski abikaasa, avab paraadukse, millel on küljes kelluke. Ta avastab hämmeldunult, et külaline — kes esitleb end tentsikuna — sarnaneb kohutavalt nende ohvitserist üürnikuga. „Arvasin, et te olete härra ohvitseri noorem vend," lipsab proua Wandal suust, kui ta soldati sisse laseb. Tollel on käes raske vineerkohver, mida ta vaevu tõsta jaksab. Proua Wanda Pilitski, sündinud Latzco (seda nime kandis ta ka Budapesti Suure Ooperiteatri baleriinina) ei suuda kuidagimoodi jahmatusest toibuda: tentsiku ja ohvitseri sarnasus näib talle mõistusevastane ja üleloomulik. Õpetaja see vastu ei paista sarnasusest eriti rabatud olevat. „Sulle vaid näib, mu armas," ütleb ta ja paneb prillid ninale, et Marcut hoolikamalt uurida. „Ime küll, mis kõik sulle pähe võib tulla!" ütleb ta ja silmitseb naist etteheitvalt. „Igasugused pentsikud mõtted. Ma olen alati arvanud, et sul on liiga elav kujutlusvõime..." Wanda Pilitski ei vannu siiski niisama lihtsalt alla, ei pane abikaasa kitsarinnalisuse ees relvi maha; ta palub tentsikut nägu profiili pöörata ja keelitab oma meest — too on ikka veel väga skeptiline — Marcut tähelepanelikult uurima, et Isaac Pilitski alles siis, kui ta on hoolikalt vaadanud, ütleks, kas nood kaks — nende üüriline ja tentsik — on ühte nägu või ei. Teadusmehena tahab härra Pilitski siiski alati maa peal seista ning — ehkki kahe noormehe sarnasus on ka temale täiesti ilmne ja pole õieti midagi vaielda — toetuda kainele mõistusele, sest juba maast-madalast on igasugused labased fantaasiamängud temas ääretut tülgastust tekitanud. „Nad on vennad, ainult et nad ei tea teineteisest midagi!" oletab viimaks vana õpetaja. Selle hüpoteesiga on raske nõustuda (nii arvab proua Wanda Pilitski), sest nende kahe — ohvitseri ja tentsiku — sünnipaigad (üks on serblane Voivodinast, teine rumeenlane Banatist) pole kaugeltki lähestikku. Kahe noormehe vanemate eluteed ei võinud kuidagimoodi ristuda. Seepeale peab õpetaja paremaks väita, et õigupoolest polegi mingit sarnasust. Selle on tema elukaaslane välja mõelnud; naise kujutlusvõime on mehe suureks nördimuseks ja pahameeleks varemaltki perutanud. „Sa loed liiga palju," seletab mees. „Oled oma pea Dumas' ja Mór Jókai romaanidega segi ajanud ja nüüd hakkad jampsima. Elus ei ole kokkusattumusi ega imesid!" kuulutab ta sententsioosselt. „Selliseid üllatusi ette ei tule, otsi või tikutulega! Sina võtad ikka elu nagu mingit juturaamatut! Sinust ei saa iial küpset, täie aruga naisterahvast... Vaata, ega tal juhuslikult ketikest kaelas ole," pilkab õpetaja. „Ma ei paneks sugugi imeks, kui sa avastaksid, et ohvitser ja tentsik on kaksikvennad! Kui mu mälu ei peta, on ühes Dumas' romaanis umbes niisugune juhus." — „Tegele oma herbaariumidega ja ära ärrita mind!" karjub endine baleriin (ta on lõpuks vihaseks saanud) oma liiga skeptilisele ja tuimale abikaasale, kelle pärast ta on loobunud hiilgavast tantsijannakarjäärist. Ja kui mees solvunult ning ühtaegu ärritatult toast välja läheb, satub tentsik väga uudishimuliku proua Wanda Pilitski ristküsitluse alla. Nii saab proua Wanda teada, et Marcul on kolm vanemat venda, kes temast suurt ei hooli; veel saab proua Wanda teada, et tentsikul on kodus armastav ema (kes armastab teda rohkem kui teisi vendi, sellest ka viimaste kadedus ja vaen). Kuuldud üksikasjadest ei selgu ometi, kuidas ohvitser ja tentsik nii ühte nägu võivad olla.

Kui Ivo Filipovac sel õhtul kasiinost koju tuli, pidi ta äärepealt komistama oma uuele tentsikule, kes oli rammetult ukse kõrvale toolile vajunud ja magama jäänud. Koridoris oli pime, nii et ohvitser ei võinudki teda näha. „Kes seal on?" sosistas Ivo, et pererah-

vast mitte äratada. „Teie uus tentsik," vastas hääl, mis kõlas samuti üpris kohkunult. „Pane tuli põlema!" käskis härra ohvitser. Ei aga tentsikul polnud, millega lampi põlema panna, pidid nad pimedas juttu ajama. Suveöö taevas oli pilves, iga hetk võis sadama hakata ja pärani lahti aknast — noormehed olid vahepeal tuppa läinud — hoovas sisse aiarooside mahedat uimastavat lõhna. Tentsiku tume siluett joonistus toa heledale seinale ja ohvitser märkas, et nad on enam-vähem ühte kasvu. Kõigepealt küsis ta tentsiku nime. Pimedusest kostis tentsiku vastus, mis kõlas nagu haugatus — just nii oli nekruteid õpetatud raportit esitades oma nime ütlema — ja Ivo Filipovac käskis tal vaiksemalt rääkida, sest nii hilisel tunnil tahtis majarahvas magada... „Et me oma jutuga kedagi üles ei ajaks," ütles härra ohvitser. Tentsikul tuli oma nime sosinal korrata. „Crăciunescu, ungari keeles siis Karácsony, sõnast „jõulud"," tähendas härra ohvitser, kui noormehe perekonnanime kuulis, ja hetkeks nägi ta vaimusilmas tädi Roza maja täis naisi: tädisid ja nõbusid — mälestus, mille ta kähku peast välja tõrjus, sest antud kohas ja sellisel ajal näis see liiga ilus. „On igasuguseid nimesid, härra ohvitser," ütles noormees tagasihoidlikult, rohkem selleks, et rääkida, et mitte vait olla, ja tema ungari keel oli kehv. Siis ei osanud Ivo Filipovac oma uuele tentsikule, kelle nägu ta polnud pimedas õieti näinudki, enam midagi öelda. Mõnda aega seisid nad täielikus vaikuses vastamisi. Vahepeal oli väljas hakanud vihma sadama; see oli tugev suvine pagi, ja avatud aknast langes mõni suur külm piisk tuppagi. „Kas panen akna kinni, härra ohvitser?" küsis uus tentsik ja tõttas vastust ootamata akent kinni panema. „Kuna majas pole küünlaid, ei jää meil muud üle kui katsuda pimedas kuidagimoodi hakkama saada," ohkab härra ohvitser. „Juhatan su tuppa, kus sa nüüdsest peale magama hakkad." Mõlemad lähevad toast välja ning siis mööda koridori trepini, mis viib katusekambrisse. „Vaata ette, ära komista," hoiatab härra ohvitser Marcut. „Ei komista, olge terve," vastab tentsik kõva häälega. Ja veel kord käsib ohvitser tal sosinal rääkida... Lubaduse kiuste komistab tentsik siiski, ja kostab vali mürts. „Said sa viga?" küsib härra ohvitser Ivo Filipovac, ilmselt mures tentsiku pärast, kes näib kohmakavõitu olevat. Alt kostab lühike, samas südi, koguni uljas vastus, kui nii võib öelda (just nagu kannaks sõdur ette, et vaatamata raskustele ja takistustele on ülesanne lõpuks täidetud, nii nagu peab): „Pole mul häda midagi, ainult pea on lõhki, olge terve," teatab tentsik seega nii vapralt, kui vähegi suudab. Härra ohvitser küsib uuesti — mitte sadismist, vaid seepärast, et on tõepoolest mures: „Ega ometi verd jookse?" Ja tentsik viivitab vastusega, nagu peaks ta asja veidi uurima, et siis võimalikult täpne vastus anda. „Jookseb, aga mitte väga palju," ütleb noormees tagasihoidlikult ja häbelikult, otsekui andestust paludes. Viimaks ronib tentsik mööda kiibakat treppi jälle üles. „Pulmadeks paraneb ära," ütleb tentsik, aga nali kukub

tal üsna hädine välja ja näib kohatu; ometi hakkab tentsik, kes suudab, kui vaja, halva mängu juures hea näo teha, ohvitserile meeldima. Katusekambrisse kostab vihmarabin hoopis valjemini. Sajab südasuvist äikesevihma ja välgu valgel näeb Ivo Filipovac viimaks tentsiku nägu ning see tundub talle kuidagi tuttav, ehkki ta ei tea, kust. „Meie kasarm," jutustab Marcu, „põles möödunud nädalal maha, sihukest tulekahju pole enne nähtud, ausõna, majast ei jäänud mitte kui midagi järele, paljas tuhk! Ja siis saadeti meid mööda teisi kasarmuid laiali, kes kuhu..." Jälle näeb ohvitser välgu valgel tentsiku nägu, ja inimese kohta, keda ta elus esimest korda näeb, tundub see liiga tuttav. Ent uus tentsik vaikib kohmetult, ta ei julge härra ohvitser Ivo Filipovacile ütelda, kui sarnased nad teineteisega on, — fakt, mida on kinnitanud ka endine baleriin Wanda Latzco, abielus Pilitski. Ta ei julge ütelda, et ka tal enesel oli välgu valgel võimalus nende sarnasuses veenduda; ta kardab ohvitseri pahandada; äkki peab ohvitser vihjet sarnasusele lugupidamatuks, tema, rumala nekruti ninakuseks. Säärane ninakus olnuks kurjast. Tentsikul pole vaja liiga palju rääkida ega kõike teada! „Nüüd võid magama heita!" kamandab härra ohvitser Marcut ja viimane vastab nii sõjaväelasliku tooniga, kui vähegi suudab: „Just nii! Heidan magama härra ohvitser, olge terve!..." Kui ta aga on tillukesse katusekambrisse üksi jäänud, ei tõtta ta ohvitseri käsku täitma. Mõni aeg seisab ta keset tuba. Ja hirm, et tema ja ohvitseri sarnasus võiks ülemust pahandada, hoiab teda öö otsa ärkvel.

Härra ohvitser Ivo Filipovac võtab pimedas riidest lahti, poeb voodisse ja jääb mõneks ajaks lebama, pilk lakke suunatud, käed pea all. Ta uinub üsna ruttu (ega mõtle enam uuele tentsikule, keda ta „on kusagil näinud"), kuid tema uni pole kaugeltki rahulik. Öö jooksul ärkab ta mitu korda, siis vajub sügavasse unne ja võib-olla painab teda isegi mõni kerge košmaar. Mõnda aega vähkreb ohvitser voodis, siis viskab teki pealt. Tema habras öösärgis keha jääb vagusi alles koidikul, siis, kui hirmuunenäod enam ei kimbuta.

Elas kord noor ohvitser, kelle nimi oli Ivo Filipovac. Ta seisis peegli ees, pügas kääridega oma punakaid vurre ja vilistas vaikselt moodsat marssi, ja ühtäkki jättis ta vilistamise katki. Tema selja taga seisis uus tentsik ja jälgis, kuidas ta vurre kärbib. Härra ohvitser Ivo Filipovacil tardus käsi kääridega paigale ja ta jäi jahmunult vahtima tentsiku nägu, mis paistis samast peeglist, kuhu tema vaatas. Nendevaheline sarnasus oli liiga silmatorkav, et märkamata jääda. „Ei või olla," ütles ohvitser ilmse hämmeldusega ja pööras näo tentsiku poole, et vaadata, ega peegel äkki valeta, vahest oli tegu lihtsalt optilise illusiooniga. Ei, peegel ei petnud! Härra ohvitseril ei jäänud üle muud, kui jõllitada tema ees seisvat soldatit, kellel oli seesama nina, needsamad silmad ja seesama suu mis temalgi, pealekauba veel seesama näokuju, ja kes sarnanes

temaga lubamatul määral (kes aga oskaks öelda, kui palju just on kahel inimesel teineteisega sarnaneda lubatud?); nad olid tõepoolest uskumatult ühte nägu (meiegi võiksime koos hämmastusest soolasambaks tardunud ohvitseriga küsida: kus on siis lõppude lõpuks piir usutava ja uskumatu vahel?), just nagu tahtnuks loodus neile nimme ühe hea vembu mängida. Sest tegu oli just looduse vembuga! Äkki — tentsiku suureks imestuseks, kes üha jalalt jalale tammus, — hakkas Ivo Filipovac naerma; oma südames oli ta juba ammu pikisilmi oodanud, et temaga midagi ebatavalist juhtuks. Ta pidas elu igikestvaks imeks; selle muinasjutulisus kütkestas teda. Ja ennäe, ütles ta enesele rõõmsalt, kui hämmastava ja samas lõbusa olukorra on elu talle kinkinud: heitis tema käte vahele (kui nii võib öelda) omamoodi noorema venna (sest ainult vennad, täpsemalt kaksikvennad, võivad nii ühte nägu olla). Võhivõõras, kes tuleb tont teab kust, on temaga sedavõrd sarnane, nagu oleksid nad ühes ja samas üsas kasvanud, nagu oleks neil üks ema! (Tema aga ei tundnudki oma ema, polnud teda näinudki, sest ema oli surnud teda sünnitades!) Vaatad ja ei usu oma silmi, ütled, et kõik on paljas meelepete ja et see pole tõsi, kisendad täiest kõrist, et *see pole võimalik*. Aga näe, on siiski võimalik: sinu ees seisab noormees, kes on sinu nägu, ja jälgib iga sinu liigutust, et näha, mis ohvitserihärral kogu selle loo kohta ütelda on. Esialgu ei taha härra ohvitser Ivo Filipovac ülearu pead murda (kui sa niisuguse kokkusattumuse üle liiga palju juurdled, riskid omadega sootuks segi minna!), esialgu tahab ta ainult vaadata, kas *need kaks eksemplari* (tema ja tentsik) on täiesti ühesugused; seega paneb ta ette teha mõned mõõtmised. Ta käsib tentsikul seina äärde seista, kannad koos, kukal vastu seina ja pea püsti, siis võtab laualt joonlaua ja kui ta on noormehe pikkuse kindlaks teinud, joonistab seinale pliiatsiga väikese märgi. Seejärel asub ta ise tentsiku kohale ja mõõdab sellesama joonlauaga ka ennast... Mõõtmisest võib järeldada, et härra ohvitser on tentsikust kõigest kolm sentimeetrit pikem. Et ta aga on ka oma kolm-neli aastat vanem, võib tentsik talle järele jõuda, noormees võib veel kasvada ja olla mõne aasta pärast niisama pikk kui härra ohvitser praegu. Sel ajal kui härra ohvitser tentsikut mõõdab, sundides teda seisma, selg vastu seina, püüab noormees end ikka ja jälle välja vabandada, teisele selgeks teha, et tema pole süüdi, täpsustamata, mis süüst on jutt. Ta on küll vaikne poiss, aga räägiks ilmselt mingi täiesti ootamatu eneseõigustamistungi ajel edasi, kui härra ohvitser talle kätt suule ei paneks ja teda sel viisil vaikima ei sunniks. „Keegi ei süüdista sind, nii et palun, ole hea ja jää vait! Me mõlemad oleme tegelikult omamoodi looduse haruldused,“ seletas ohvitser, kui mõõtmised olid lõpetatud. „Me võiksime väga edukalt kahekesi mingis erilises tsirkusenumbris esineda, ehkki me ilmselt suuremat efekti ei saavutaks. Hämmastav pole mitte fakt, et me sarnased oleme, — on ju nii palju vendi, kes

üksteisega sarnanevad, rääkimata kaksikutest, kes võivad olla sarnased nagu kaks tilka vett, nii et nende vahel on võimatu vahet teha, hämmastav on see, et me oleme sarnased, olemata seejuures vennad; enamgi — me pole isegi sugulased...“

Ivo Filipovac laskis tentsikul aknad puhtaks pesta, saapad läikima lüüa ja toa korda teha, siis aga (sest, nagu me hästi teame, meeldis talle mäng) käskis tal oma ohvitserimundri selga tõmmata. Ta tahtis näha, kas nad on sedavõrd sarnased, et üks võiks teisena esineda, ilma et pettus avalikuks tuleks. Nad olid täiesti sarnased, kahtlemata olid, ja kui tentsikul oleksid veel ka vurrud olnud, oleks ta vabalt võinud esineda oma ülemusena, härra ohvitser Ivo Filipovacina. Oleme siiski veendunud, et pettus oleks otsekohe avalikuks tulnud. Tentsikul oleks tarvitsenud vaid suu lahti teha ja rääkima hakata, ja oleks selge olnud, et tegu pole ohvitseriga. Maapoissi, kes pealegi räägib üsna kehvasti ungari keelt, ja serbia keelt, härra ohvitseri emakeelt, ei mõista üldse, ei saa niisama lihtsalt ohvitseriga ära vahetada, olgu sarnasus kui tahes suur. Ometi oli tore vaadata peeglisse (mida nad sel hetkel ka tegid, ohvitser lõbustatult, soldat aga piinlikkust tundes ja suures segaduses) ja näha omaenese kuju kahes eksemplaris, ehkki ühel neist polnud vurre, seljas aga oli tal lihtsõduri munder ja ta näis teisest pisut nooremana. Niisiis ei saanud jätta imestamata ja küsimata, mida kogu see lugu õieti tähendama peaks. Kas oli kõik puhas juhus, looduse tuju, küsis eneselt ohvitser, sest tema teisik oli sedavõrd suures kimbatuses, et ei olnud suuteline enesele isegi küsimusi esitama, või oli kõigel sügavam, nii-öelda saatuslikum tähendus; aga mis tähendus ja kuidas tema saatusega seotud, seda ei suutnud Ivo Filipovac esialgu ära arvata... Vaatamata sarnasusele jäi tentsik ohvitserile tundmatuks, võõraks, kes oli tulnud tont teab kust ja kellest ta midagi ei teadnud. Niisiis hakkas ta tentsikut usutlema, ta tahtis sellest noormehest võimalikult rohkem teada saada. Aga säärases küsimustelaviinis kaotas soldat pea, kogeles ja puterdas, nii et Ivo Filipovacil ei õnnestunud suurt midagi välja uurida. Tundmatu jääb tundmatuks, olgu ta pealegi sinuga lausa lubamatult sarnane, kui nii võib öelda, ja Ivo Filipovac küsis eneselt, kas ei peitu selles eriskummalises sarnasuses — kes on seda enne näinud või kuulnud, et sa võid olla äravahetamiseni sarnane inimesega, kellega sul pole mingit veresidet, kes pole sulle isegi mitte kaugelt sugulane! — saladus, millele tema esialgu jälile ei saa, mingi riugas või pigem looduse mitte just päris süütu vemp — loodus teeb, nagu kingiks sulle noorema venna, aga see osutub ometi võõraks, kellega sul pole mitte midagi ühist, mitte kõige vähematki —, et sulle nimme veel kord näidata, ehkki sul on juba piisavalt juhust olnud selles veenduda (meenutagem vaid meie ohvitseri õnnetuid armulugusid!), kuivõrd *üksildased ja paaritud* me tegelikult oleme, hoolimata kõigist pettemanöövritest ja lõksudest, mis vahel meie püüdmiseks

valmis seatakse! Nii mõtles meie kangelane, silmitsedes peeglis oma teisikut: temaga ühte nägu noormees, aga ometi võõras, kaugem veel kui mis tahes planeet maailmaruumis. Ei, tema, Ivo, keeldub seda nalja mõistmast ja taipamast!

Mõnikord tabas ohvitser tentsiku akna all seismas, säärik ühes, saapahari teises käes, ja silmitsemas akna taga langevaid suuri lumeräitsakaid; siit järeldas Ivo Filipovac, et tema teisikul on niinimetatud unistajaloomus. „Ennäe, kui sarnased me oleme," arutas ohvitser endamisi, andmata enesele õieti aru säärase välise eriskummalisusest, „ka mulle meeldib aknast välja vaadata, kui lund sajab." Siis hakkas tal oma mõtete naiivsuse pärast häbi. Nähes, et teda niisuguse tähelepanuga jälgitakse, sattus Marcu segadusse, asus innukalt saapaid harjama ja kui oli säärikud läikima löönud, läks toast välja. Ivo Filipovac hõikas ta tagasi ja küsis, kas tal on veel vendi ja kas need on temaga ühte nägu. „Kas või niisama palju kui meie sinuga oleme..." Kui ohvitser kuulis, et Marcul on kolm venda, kes temaga ei sarnane, („Just nagu polekski me vennad," oli tentsik ütelnud) ja kes teda pealegi eriti ei armasta, pani ta seda väga imeks. „Aga mina olen oma vanemate ainuke laps, pole mul ei vendi ega õdesid," ütles ta tentsikule, nagu oleksid nad ka ses osas pidanud sarnased olema.

See uskumatu sarnasus, millele oli väga raske loogilist või, ütleme, teaduslikku seletust anda, vaevas Ivo Filipovaci vaid nädala või paar; siis harjus ta sellega, et tema toas askeldab — koristab tuba või korrastab mundrit, et see näeks alati välja nagu nõela silmast tulnud, — uus tentsik, kes on tema enese peaaegu täiuslik koopia. Tõsi küll, mõnikord ta siiski võpatas, eriti neil puhkudel, kui tentsik ootamatult tema ette ilmus; ohvitser astus sammu tagasi, nagu olnuks tema ees peegel, mida ta mingil juhul katki teha ei taha. Tentsiku reaktsioon oli just niisamasugune, ja oli üpris naljakas vaadata, kuidas mõlemad ehmunult võpatasid, iga kord kui nad teineteist ootamatult silmasid... Niisiis murdis Ivo Filipovac mõni aeg pead, otsides võimalikult usutavat seletust, et aga ebatavalised juhtumused talle erakordset rõõmu valmistasid, harjus ta tentsikuga, võib öelda, et peaaegu unustas olukorra tavatuse...

Elas kord ohvitser, kelle nimi oli Ivo Filipovac ja kes armus — kahekümne kahe aastaselt — noorde õhuakrobaati nimega Anny Scheindler. Tütarlaps esines ühes oma venna Lutz Scheindleriga igal õhtul „Severini" tsirkuses täiesti erakordse numbriga. Mõlemad olid väga noored: Anny Scheindlerii oli äsja täitunud kauni kuueteistkümnes eluaasta, Lutz oli temast aasta vanem, ent nende number, mida kirevad tsirkuseafišid suurte tähtedega teatavaks tegid, oli üsna uus; nii et konferansjee hõikas täie õigusega megafoni, et kuulus paar, õde ja vend Scheindlerid, keda on kõikjal saatnud tohutu menu, „viibib teie linnas esmakordselt" ja näitab täiesti erakordseid akrobaaditrikke, milleks on võimeline

ainult see noor kütkestav paar — õde ja vend. Tuled kustusid, kostis trummipõrinat ja siis ilmus ülal valgusesõõris nähtavale kaunis Anny Scheindler oma sädelevas kleidikeses, kohkunud näol valvenaeratus... Nende number oli tõepoolest uus ja tütarlaps polnud veel jõudnud omandada seda sundimatust ja külmaverelisust, mis tuleb aastatega.

Härra ohvitser Ivo Filipovac istub esimeses reas orkestri kõrval. Muidugi vaatab ta etendust hinge kinni pidades, sest noore akrobaadipaari trapetsinumber on lausa kaelamurdev. Millised on härra ohvitser Ivo Filipovaci tunded, kui ta jälgib noorukest õhuakrobaati, keda pidevalt ähvardab surmaoht? Kas ta armus Anny Scheindlerisse esimesest pilgust (nagu Fela Weiringeri)? Ei, seda ei või me väita, riskimata tõde moonutada! Jälgides noort tütarlast, kes tema pea kohal lendas, ei tundnud ohvitser esialgu midagi muud kui hirmu, et tütarlaps võib vääratada; vähimgi tähelepanematus võis õhuakrobaadile elu maksta. Just selle tundelise pealtvaataja põnevusega segatud hirmu tõttu märkas Ivo Filipovac, et tütarlapse elu sai temale eriliselt tähtsaks. Ta läks tütarlast veel teisel ja kolmandalgi korral vaatama, kuid ka kolmanda etenduse järel ei või me veel täie veendumusega öelda, et Ivo Filipovacil oli noorukese õhuakrobaadi vastu mingeid õrnemaid tundeid; oli ainult suur mure — jumal hoidku, et ta sealt ülevalt alla ei kukuks! Tütarlaps oli nii habras ja kaitsetu — teda pidanuks hoidma nagu silmatera! —, et oli üsna loomulik tema pärast hirmust väriseda ja põleda soovist talle appi tõtata, niipea kui selleks peaks vajadus tekkima. Tütarlapsel muidugi oli juba üks kaitsja; vanema venna käed hoidsid teda kindlalt, ja ometi, ütles enesele Ivo Filipovac, polnud oht täiesti välistatud. Seega oli hea, et ka all saalis keegi noore õrna olevuse elu järele valvas... Ivo Filipovac ei küsinud eneselt, tal ei tulnud pähegi eneselt küsida, kui palju tema vahipidamisest — see jutt on ju omamoodi vahipidamisest! — kasu oli. Ta oli veendunud, et kuni tema saalis viibib, ei saa tütarlapsega midagi halba juhtuda. Ta ei teadnud, miks, aga nii ta tundis, ja sellest oli küllalt... Armumisest aga polnud veel juttugi, kaugel sellest! Muidugi jälgis ohvitser südamevärinal, kuidas tütarlaps õhku viskus ja kuidas vend ta alles viimasel hetkel kinni püüdis, ent armastuseni oli siit veel pikk tee. Ei saagi ju armuda olevusse, kelle elu ripub juuksekarva otsas, oleks Ivo Filipovac võinud veendunult lisada. Armastuses, võinuks ta veel lisada, on vaja teatud kindlustunnet, ei saa ju armastada inimest, kellest ainult üks pool on siin ilmas, teine pool teises ilmas... Ivo Filipovac, armuasjus vilumatu noor ohvitser, ei taibanud, kuivõrd seotud olid tema tunded noort tütarlast pidevalt ähvardava surmaohuga. Sest kui ohvitseri hingepõhjas teatud tunne tärkas, sündis see enne kõike soovist, olgugi alateadlikust, seda habrast surmaohus elu kaitsta, nagu ta korduvalt rõhutas. Nii et enne kui end armu-

lummusest pimestada lasta, oleks Ivo Filipovac tahtnud haarata piitsa ja minema kihutada Surma, kes, pilkav irve näol, tütarlast varitses. Ta tahtis Surma igaveseks hävitada!

Jutustame nüüd lühidalt Ivo Filipovaci ja õde-vend Scheindlerite kohtumisest, mis leiab aset Oscar Catona kohvikus. Lutz Scheindler vahib tülpinult lakke, oodates, et Anny oma koogi ära sööks. Koogil kõrgub vahukoorekuhi nagu muinasjutuloss torn, kaunistuseks vaarikasiirup ja šokolaad; Anny limpsib kooki vähehaaval (nokib hõbelusika otsaga), nii nagu tüdrukud ikka teevad, kartes, et muidu saab kook liiga ruttu otsa. Ivo jälgib toimuvat stseenikest tähelepanelikult. Esimesena hakkab rääkima vanem vend. Vastukaaluks poisikesenäole on tal jäme kähe hääl. Ta räägib õega, kes on temast vaid aasta noorem, nagu karm isa hellitatud tütrega. „Ma olen juba terve igaviku oodanud, millal sa oma koogi ükskord otsa saad," ütleb ta ja heidab pilgu seinakellale, mis lööb just pooltundi, pikalt ja nii kõlavalt, et kaja on vi[illegible] kustuma. „Kuule, Anny, ära piina mind! Mu kannatus katkeb. Palun, ole mõistlik," lausub noormees ja niheleb toolil. Tema lihased kehale liibuva trikoosärgi all võbisevad; noormees hõõrub lihaseid peopesadega, otsekui tahaks neid rahustada. Katsub rakkus pihkudega oma keha ja rõõmustab. Enesega rahulolu muudab ta tütarlapse vastu leebemaks. „Hüva, ära siis kiirusta, kui see kook sulle nii väga maitseb, näksi pealegi rahus. Kas ma siis pole sul vend, kes sind armastab ja kõik su soovid täidab?" küsib ta ja tema noore metslooma pilk muutub äkki taltsaks; silmad lähevad niiskeks, ent keha, mis alles äsja oli pingul kui pillikeel, tulvil jõudu, näib lõtvuvat; lihased puhkavad mõnusas lõõgastuses. On silmaga näha, kui väga armastab noor artist oma õde. Ta küünitub tütarlapse poole ja tema siidjas udemes ülahuulega kaunijooneline suu otsekui valmistuks suudluseks; tütarlaps paneb oma väikesed roosad sõrmed venna suule ja tõukab teda kergelt käega, siis aga puhkeb lõbusalt ja mänglevalt naerma, kuid tema naer on siiski veidi kohmetu, nagu olnuks venna õrnuseavaldus ta meelest sobimatu. „Kiirustad mind takka, aga ise ei lase mul rahus kooki ära süüa," püüab tütarlaps õigustada jõhkravõitu liigutust, millega ta oli armastava venna väga õrna suudluse tagasi tõrjunud. (Ivo Filipovac jälgib kogu stseeni mingi kummalise erutusega, millele ta ei oska ei nime ega seletust anda.) „Parem söö oma kook ära," ütleb Anny Scheindler ja osutab koogile, mis puutumatult venna ees taldrikul seisab. „Keegi ei palu sul ära süüa tervet kooki, aga maitsta võiksid ikkagi!" — „On see hea?" küsib vend surmtõsiselt. Ainult tema õde, suur maiasmokk, võib kookidele asjatundliku hinnangu anda. „Maitse minu oma, kui tahad," ütleb Anny Scheindler ja taas küünitub vend üle laua, just niisamuti, nagu ta alles mõne hetke eest oli suudlemiseks üle laua küünitunud, liigutus enam-vähem sama; graatsiliselt ulatab armsasti naeratav õde talle suutäie oma koogist. „Oivaline," ütleb vend vaimustust

teeseldes. Ometi on silmaga näha, et kook ei ole jätnud talle mingit muljet. „Kui sa ise ei söö, ehk annaksid selle siis mulle?" küsib Anny Scheindler, kelle magusahimu pole veel otsas. Tüdruk pistab roosa keele suust välja ja limpsib lusika mõlemalt poolt puhtaks. „Nagu sa ei teaks, et koogid teevad paksuks," ohkab vend, kes on õe maiustamisest tüdinud, siis aga, tabanud tütarlapse pettunud pilgu, puhkeb Lutz naerma. „Jumal küll, kui maias sa võid olla!" imestab ta, küünitub välkkiirelt üle laua, ja enne kui õde jõuab liigutusele reageerida, suudleb teda laubale. Seejärel heidab vend kohvikus istujaile häbeliku pilgu ja silmab härra ohvitser Ivo Filipovaci. Viimase uudishimu näib noorele akrobaadile kohatu; ta võtab istet teisel toolil, selg ohvitseri poole, ja varjab õe tolle jõllitaja tema arust liiga häbematute pilkude eest. Talumatu tõug need ohvitserid, Lutz kannab nende vastu ammu viha; näe, kuidas seegi seal vahib, ütleb akrobaat endamisi, läheb siis äkki näost punaseks ja hakkab tüdinult mängima sõrmusega, mis tal sõrmes on: kord võtab selle sõrmest ära, kord paneb tagasi.

Kui akrobaadipaar temast möödub (tütarlapsel, kes ei heida talle ainsatki pilku, pole tema olemasolust õigupoolest aimugi), jõuab Ivo Filipovac järeldusele, et nood kaks, õde ja vend, huvitavad teda kaugelt rohkem, kui oleks loomulik. Ja lõppude lõpuks ei huvita nad mõlemad teda ühepalju, sest t ü t a r l a s t t a a r m a s t a b, ütleb enesele härra ohvitser Filipovac. Ja jahmub. Tema enese ülestunnistus, et ta noort akrobaadineiut armastab, tabab teda ootamatult. Ohvitser reageerib nii, nagu oleks ta oma armastusest kellegi teise suust kuulnud. Ta ei usu oma kõrvu! „Kuidas siis nõnda — armastan!" hüüatab ta nördinult tollele kujuteldavale kolmandale isikule, kes söandab nii skandaalseid kuuldusi levitada, „kas sa ei näe," pöördub ta tolle isiku poole, „et tüdruk on alles laps, päris plikaohtu! Ta paistab koguni nooremana kui kuusteist, ehkki ta on tegelikult just nii vana! Tema armastuseajad on alles ees; oo, läheb veel hulk aastaid, enne kui ta mõistab, mis armastus on!" ütleb enesele Ivo Filipovac, püüdes vabaneda jaburast mõttest, et ta on armunud. „Tütarlaps on veidi alaarenenud," püüab ohvitser Annyt halvustada (silmakirjalikult ja ebasiiralt, sest õigupoolest ei usu ta oma sõnu mitte üks põrm), „ta ei mängi plikakest, nagu teevad mõned kapriissed ja hellitatud naised, kes pudikeelt räägivad ja huuli torutavad; tema on tõepoolest alles plikake!" Ivole meenub üks ammune lugu — tollal käis ta lütseumis ja mingi teatritrupp tuli nende linna mängima kuulsat Shakespeare'i tragöödiat „Romeo ja Julia". Julia osas oli väga noor näitlejatar, või vähemasti jättis ta saalis olijaile niisuguse mulje. Ja kui Romeo kummardus Juliat suudlema ning oma suure karvase käe (Romeod mängis täies elujõus meesterahvas) neiu rinnale pani, ei suutnud vanaldane ladina ja kreeka keele õpetajanna, väga härda loomuga ja heasüdamlik naine, niisugust pühaduse-

teotust, mis see tegu tema meelest oli, välja kannatada. Tasa, ometi mitte nii tasa, et teda ümberkaudu poleks kuulda võidud, noomis ta vana himurat Romeod: „Jäta, kulla mees, ta on ju väike!" sosistas õpetajanna; tema lähedal istujad hakkasid naeru kihistama ja üksteist küünarnukkidega togima, ent sisimas tundsid nad sedasama: nad tundsid kaasa plikaohtu Juliale, kellel mees ühe käega rindu muljus, tüdrukut teise käega veidi kõrgemale tõstes, et tüdruku suu tema huulteni ulatuks.

„Jäta, kulla mees, ta on ju väike," ütles niisiis omakorda härra ohvitser Ivo Filipovac enesele, ja esimene tunne, mis teda valdas, kui ta nii äkki ja ootamatult oli oma armastuse avastanud, oli häbi. „Hoidku, et keegi sellest teada ei saaks," ütles ta enesele ja tundis just sedasama, mida oli tundnud siis, kui ta armus (tema esimene armastus) oma sapööriohvitserist sõbra naisesse. Ometi oli midagi nüüd teisiti, sest sedakorda polnud tegu „lootusetu" armastusega, mis oli juba ette — tärkamise hetkest peale — surmale ja luhtumisele määratud. Sedakorda polnud enam tegu armastusega, mille vastu mõistus pidanuks iga hinna eest sõdima. Olgugi väljavalitu alles laps ja olgugi et ohvitser enesele üha kordas — nii leebelt, kui vähegi suutis —, et tüdruk on ju väike, ei tulnud Ivo Filipovacil pähegi, et ta peaks oma armastusest lahti ütlema. Muidugi pidi ta veel veidike ootama, aga ärgem unustagem, et tütarlapsed sirguvad lausa üleöö. „Ärgem unustagem," ütles ohvitser enesele lootusrikkalt, jäädes pärast nende kahe lahkumist veel kohvikusse istuma ja tühja kohvitassiga mängima, „et vend, kes on Annyst vaid aasta vanem, annab juba täismehe mõõdu välja!" Ivo tõrjus venna kuju siiski kohe oma mõtetest (vaimusilmas nägi ta Lutzi, luitunud meremehesärk seljas, õe poole küünitumas, kas selleks, et õde suudelda, või selleks, et vastu võtta koogitükk; see õigupoolest polnudki oluline, sest liigutus oli üks ja seesama), või kui täpne olla, siis p ü ü d i s seda oma mõtetest tõrjuda, ilma et see tal korda oleks läinud; tahes tahtmata ilmusid õde ja vend tema mäluekraanile kahekesi koos. Kujuteldavale pildile, millelt tütarlaps talle vastu naeratas, olnuks vaja raami, mis oleks alles jätnud ainult selle tütarlapse, Anny Scheindleri, ja eraldanud ta kõigest ümbritsevast, isegi vennast, kellega ta oli nii lähedalt seotud. Ohvitser oli õe ja venna kuulsat trapetsinumbrit mitu korda näinud (õige ruttu oli talle harjumuseks saanud neid igal õhtul vaatamas käia), ja kuni ta polnud avastanud, et ta Annyt armastab, oli ta arvamisel, et kumbki vajab teist selleks, et nende mõlema isiksus paremini esile tuleks. Tütarlapse õrn ja habras ilu joonistus justkui selgemini välja, kui tema kõrval oli sihvakas ja tugev noormees, kelle lihased päevitunud naha all mängisid... Nad täiendasid teineteist ega saanud teineteiseta läbi. „On nad tõesti teineteisega sedavõrd seotud?" küsis Ivo Filipovac mingi erutusega, millele ta ei osanud hästi seletust anda. Otsekui seisnuks ta foto ees ja püüdnuks sealt tütarlapse nägu

välja lõigata, seda kääridega teisest näost lahutada. See polnud sugugi kerge: sellistel fotodel seisavad noormees ja neiu tavaliselt käsikäes või hoiavad teineteisel hellalt õlgade ümbert kinni; toda teist polnud võimalik päriselt kõrvaldada. Kui püüad fotot pooleks lõigata, võib sellele poolele, mida sa tahad alal hoida (millel on peal sind huvitav isik), jääda ka tolle käsi või õlanukk, keda sa tahtsid kõrvaldada, ära lõigata. Seepärast siis ei õnnestunud ka meie armunul too kujuteldav käärilõige, mida ta üritas teha.

Ühel päeval kohtas ta tänaval Lutz Scheindlerit. Seekord oli Lutz üksi, ilma oma veetleva õeta. Kuna Ivo Filipovac kujutles neid ainult kahekesi koos, oli tal kummaline tunne, et noorel akrobaadil — nii nagu see, käed taskus, üksi mööda kitsast tänavat kõndis, — on midagi puudu: ta näis ebatäiuslik, just nagu vigane. Lutz ostis kastaneid vimmas eidekeselt, kes neid tänavanurgal söerestil küpsetas ja müüs. Kastanid olid tulised, kõrvetasid sõrmi; noormees loopis neid käest kätte... Kuna just sel hetkel hakkas ootamatult vihma kallama, otsisid noormehed varju ühe ja sama räästa alt. Nad seisid üpris lähestikku, kuid tsirkuseartist ei pööranud ohvitserile vähimatki tähelepanu. Ivo märkas — kui ta noormeest ligidalt silmitses —, et vennal ja õel on ühesugune suujoon, suur meelas suu väga paksu ülahuulega; samal ajal kui ohvitser ennastunustavalt akrobaadi suud silmitses, tundis ta, kuidas tema armastus noormehe õe vastu kasvab, see muutus peaaegu väljakannatamatuks. Ta muidugi teadis, et pole võimalik ühele inimesele otsa vahtides hoopis teist armastada, nii et ta pööras pilgu ära. Kui sadu lakkas, astus artist neid vihma eest varjanud räästa alt välja ning lonkis edasi; Ivo Filipovac järgnes talle mõningase vahemaa tagant. Tsirkuseartist taipas siiski õige ruttu, et teda jälitatakse. Ta jäi äkitselt seisma, pööras kannal ringi ja vaatas oma jälitajale imestunult otsa.

Kord ammu elas ohvitser, kelle nimi oli Ivo Filipovac ja kes armus akrobaadineiusse, haprasse kaunisse kuueteistkümneaastasesse olendisse nimega Anny Scheindler. Annyl polnud aimugi, et ohvitser teda armastab, ta oli muide liiga noor, et armastusele mõelda; seni mõtles ta ainult trapetsinumbrile, mida ta koos vanema vennaga iga päev oma neli-viis tundi harjutas. Lutz Scheindler oli tema vastu üsna karm; iga kord, kui Anny eksis, sai ta venna käest võtta. Anny puhkes nutma, vajus keset tsirkuseareeni põlvili maha, surus käed karedasse saepurusse, laskis pea norgu, nii et juuksed silmile langesid — heledad küpse nisu värvi juuksed —, ja kui vend teda nii õnnetuna nägi, hakkas tal viimaks õest kahju: ta haaras tüdruku pea oma suurte käte vahele („Noh, õeke," ütles ta, „aitab jonnimisest, hakkame otsast peale!") ja tõstis ta jalule nagu väikese lapse. Ja õde kuulas sõna ning sai ruttu enesevalitsemise tagasi; ta sidus juuksed paelaga kinni, et need treeningul ei segaks, ja oli taas valmis tööle hakkama. Ta usaldas venda jäägitult. Täieliku sõltuvuse tunne, mis teda

treeningutundidel valdas, sest ta oli venna kätes ja see võis temaga teha, mida tahtis, tegi Anny õnnelikuks. Ta oli kindlates kätes. Temaga ei võinud midagi halba juhtuda. Treeningud väsitasid teda, sest ta oli üsna õrn olevus. Õhtuti pärast etendust püsis ta suurivaevu jalul, kuid ei kurtnud kunagi. „Minu hea vapper õde," ütles Lutz Scheindler ja silitas tüdruku kahvatut põske, kui nad numbri lõppedes aplausitormi saatel taas kulisside jahedasse lehkavasse — lähedal oli maneež — varju jõudsid.

...Elas kord noor ohvitser Ivo Filipovac, kes polnud õieti küll ohvitseriks loodud, ehkki munder sobis talle imehästi ja istus tema saledal kehal nagu valatud. Nagu tolle aja mood nõudis, olid tal punakad kikkis vurrud, säärikud, mille eest uus tentsik (kes oli ohvitseriga hämmastavalt sarnane) hoolt kandis, läikisid silmipimestavalt, rinnas aga oli Ivo Filipovacil romantiline süda (teame, et ta kirjutas salaja luuletusi, ehkki me pole neid lugeda saanud). Seega armastas ta Anny Scheindlerit nii palavalt, nagu poeedid ikka on armastanud muusasid, kes neid inspireerivad. Ta käis igal õhtul tsirkuses. Tal oli orkestri kõrval kindel koht. Akrobaadineiul polnud tema olemasolust õrna aimugi. Tütarlaps ei tulnud selle pealegi, et teda võidaks nii kirglikult armastada (Ajastu oli „romantiline" ja niisugune kirglik, olgu või õnnetu armastus oli täiesti võimalik, ehkki mitte just sagedane...). Õde ja vend Scheindlerite trapetsinumber oli enam-vähem etenduse keskel, enne vaheaega... Õhtust õhtusse kuulas Ivo Filipovac klouni Toto ühtesid ja samu tobedaid nalju. Tolle klouni kile ja läbilõikav hääl käis talle närvidele... Häbitus, millega kloun oma igerikku keha demonstreeris, ajas teda iiveldama. Toto, ei mees ega naine, esines vabatahtlikult soota olendi rollis — värdjas, kes publikut kahemõtteliste naljadega naerutas. Ivo Filipovaci noorus möödus ajal, mil polnud veel ei Charles Chaplini filme ega Becketti romaane ja näidendeid, ja ta ei võinud seega teada, mida kõike üks tõeline klouninali võib sisaldada. Kõik need stseenikesed, mida Toto esitas kas üksinda või koos mõnega neist hakkajatest poistest, kes pidevalt areenil olid, et artiste vajaduse korral abistada, olid Ivo Filipovaci meelest labased. Ta ei pannud tähelegi, et kloun oli koguni õige pisut luuleline... Kõige rohkem tüütasid teda siiski mustkunstitrikid. Abielupaar Monaco võlus välja igasuguseid esemeid, et neid siis jälle kaduda lasta, Ivo Filipovac aga oli juba ette kindel, et kõik on puha pettus ja valskus, ja ta sai vihaseks, nähes, kuidas publik laskis end vabatahtlikult ninapidi vedada. Kõnealune number venis alati lubamatult pikale, härra Monaco (milline nimi, jumal küll, ütles enesele Ivo Filipovac) lehvitas ääretu sundimatusega oma frakisabasid, sarnanedes kord hiigelkõutsiga, kord saatanaga, nii nagu viimast kujutatakse Offenbachi operettides (need meeldisid Ivo Filipo-

vacile, sest ärgem unustagem, et noor ohvitser oli oma aja kangelane). Madam Monaco seevastu polnud pooltki nii käbe kui tema abikaasa, või eelistas ta nimme seista publiku ees tõsiselt ja rangelt nagu raidkuju. Tal poleks ka hästi sobinud areenil oma väleda mehega võidu joosta; isegi siis, kui ta oleks tahtnud seda teha, oleks tal ilmselt üsna raske olnud nii kiiresti liigutada oma jalgu, mis mustast liibuvast sametkleidist välja joonistusid nagu kaks sammast. Naine oli mustkunstnikust peajagu pikem, tal oli võimas büst ning tema punased juuksed — kas loomulikud või värvitud — olid tohutusse krunni keeratud (soeng, mis muutub moeröögatuseks sellesama, kõnesoleval ajal veel lapsekingades sajandi kuuekümnendatel aastatel). Naise näol püsis veidi imestav valvenaeratus (ka see naeratus käis Ivo Filipovacile närvidele), otsekui olnuks naisel raske uskuda, et tema abikaasa on võimeline selliseid kunsttükke tegema, just nagu näeks ta esimest korda, kuidas kaabust ilmub välja jänes või kuidas torukübarast, kuhu on muna katki löödud, võetakse kuldpruun kukkel; samas näis tema naeratus õrn ja osavõtlik: oli ju naine abiks fenomenaalsele inimesele, kes suutis korda saata tõesti uskumatuid imesid. Naine pidas sidet mehe ja publiku vahel; juba ilme ja olekuga innustas naine publikut vaimustust avaldama. Mees oli oma tegevusest liialt hõivatud, äärmuseni keskendunud, ei saanud üldse mahti hoolida rahvast, kes teda ammuli sui vahtis. Põnevil publikut aga, kes ootas, et mustkunstnik kaabust või torukübarast imeasju välja võluks, tuli ometi ohjes hoida, juhtida, suunata või vähemasti mingil määral arvestada; kõige selle eest pidigi hoolt kandma punapäine naine, kelle sääred olid nagu antiiksed sambad, ja see naine võttis ülesannet täie tõsidusega... Kui publik vaimustatult plaksutas, kas või tavalisest rohkem sahistas, naeratas naine rahvale julgustavalt (jaa, ka tema arvab, et abikaasa on ära teeninud kogu vaimustuse, mida rahvas avaldab), ühtaegu muutus naine ise, tänu peaaegu täiuslikule ümberkehastumisvõimele, „publiku hääleks", tema eatul näol peegeldus seesama hämmeldus, mis paistis iga vaataja silmist. Võinuks öelda, et ta oli samasugune anonüümne ja tagasihoidlik imetleja nagu kõik teisedki, kui poleks olnud seda kelmikat ja leebet naeratust, millest juba eespool juttu oli, naeratust, mis ilmub iga naise huulile ja silmisse siis, kui ta näeb oma abikaasat tegemas mõnda kunsttükki või lihtsalt midagi iseäralikku, mõnda ebatavalist tempu... Omavahel suhtlesid need kaks ainult pilkudega, ja kui naine juhtus vahel eksima ja kiiskava metallrõnga asemel eboniitkepikese ulatas, kergitas mees rahulolematult oma puhmas mefistokulme ja naine parandas otsekohe vea, naeratus aga ei kadunud tema näolt hetkekski. Muide, naine pidigi jätma diletandi, vilumatu ja mõnikord hajameelse inimese mulje, kes ei küüni saladusteni, mida ainsana maailmas tunneb ja käsitab tema mees, suur kunstnik... Üks õige tsirkuseetendus ei saa läbi dresseeritud loomadeta, ja alles

siis, kui need areenile tulid, elavnes Ivo Filipovac veidi ja ilmutas mõningat huvi. Suured metsikud džunglikiskjad — tiigrid, lõvid, leopardid — ajasid talle siiski hirmu peale. See polnud hirm enese pärast (äkki tormab raevunud loom areenilt, kus ta igasuguseid trikke tegi, välja ja ründab neid, pealtvaatajaid, kaitsetuid ja süütuid ohvreid); ei, Ivo Filipovac mõtles enne kõike dresseerijale. Kui see oma pea tiigri päraniaetud lõugade vahele pistis, nii et elaja koletud kihvad tema peenikest kaela riivasid, käis ohvitseril kõhust äge valuhoog läbi ja sees hakkas keerama. Dresseeritud maod aga oli niivõrd võikad, et Ivo ei suutnud vaadatagi. Ta vahtis maha ja tõstis pea alles siis, kui numbri lõppedes puhkenud käteplagin oli vaibunud. Seevastu lõi tema nägu särama — ning ohvitser hakkas kõval puuistmel nihelema ja mundrinööpe keerutama — iga kord, kui areenile ilmusid sebrad, need kentsakad väikesed triibulised hobused; nad traavisid ringiratast ja pöörasid aeg-ajalt pea vaatajate poole, galopeerides mõne lustaka marsi või Johann Straussi polka taktis... Hais, mis tuli loomade maneeži poolt, hakkas noorele ohvitserile samuti vastu — läpastanud õlgede, loomakarvade ja sõnniku vänge, iiveldama ajav lehk... Tuleb tunnistada, et üldiselt tsirkus Ivo Filipovaci ei köitnud. Niinimetatud tsirkusepoeesia jättis ta külmaks. Küsisin eneselt, mil määral oleksid Fellini filmid suutnud ohvitseri veenda, et tsirkusemaailmal, mida ta põlgas, oli ometi oma ilu ja võlu. Kuidas oleks ta käitunud, kui tal oleks olnud võimalus näha näiteks „Kloune" või „Teed"? Tahaksin teada, kas ta vahest raugaeas (sest on aeg tunnistada, et ta tuleb eluga välja Esimesest maailmasõjast ja elab veel hulk aastaid pärast Teist maailmasõda) neid vaatas (sümpaatne kikkhabemega vanahärra, kes elab tagasitõmbunult kenas linnakeses, mis kunagi kuulus nüüd juba ammugi lagunenud Austria-Ungari keisririigile); kas meenutas ta, sel ajal, kui Fellini klounid ekraanil nutsid või naersid, oma noorpõlve peaaegu unustatud tsirkuseetendusi, mida ta õhtust õhtusse vaatamas käis, oodates t r a p e t s i n u m b r i t?

Ivo Filipovaci armastus, nagu juba öeldud, oli tihedalt seotud situatsiooniga, milles asus tema armastatu neil hetkedel, kui Ivo teda nägi. Situatsioon oli tõesti ebatavaline: iga hetk võis tütarlapse või tema partneri vähimgi tähelepanematus kaasa tuua õnnetuse. Sõna „õnnetus" tõrjuti siiski peast nii kiiresti kui võimalik. Akrobaadipaar lausa põlgas seda sõna — nad olid julged, hoolimatud ja tundsid riskist rõõmu! —, ainus, kes ei suutnud ähvardavast ohust mööda vaadata, oli tema, Ivo Filipovac... Võrdeliselt hirmuga kasvas ohvitseri südames ometi veendumus: tema armastus on sedavõrd tugev, et suudab ainuüksi kire tohutu jõuga kaitsta Anny Scheindlerit iga õnnetuse eest ja kõik halva eemale tõrjuda. Õigupoolest oli ohvitser, nii nagu kõik romantikud, kindel, et vajaduse korral võib armastus mägesid nihutada. Niisiis pole võimatu, et just armastus hoiab Anny Scheindlerit seal

kõrgel ülal kinni, sõnas ta enesele veendunult. Seega vähenes ühtlasi tütarlapse vanema venna osa. Annyt ei hoidnud niisiis kukkumast mitte esmaklassiline akrobaat, kes tal sekundi murdosa vältel kätest kinni haaras, vaid just tema, Ivo Filipovac, oma kõikevõitva armastusega... Jälgides õhtust õhtusse kõiki neid silmamoondusi ja imetegusid (tsirkuserahva igapäevane leib), oli Ivo Filipovac surmkindel, et ta suudab veelgi rohkem. Ta võiks näiteks — kui ta vähegi tahaks ja midagi niisugust pähe võtaks — teha nii, et hüppel ühelt trapetsilt teisele jääks Anny lihtsalt õhku ja lendaks päriselt, heites väljakutse rangetele ja vääramatutele gravitatsiooniseadustele...

Mõnikord öösel istus Marcu tänava lõpus arteesia kaevu ääres pingil justkui mingi veider viirastus. Mõttelagedal ilmel jälgis ta vee lakkamatut voolamist. Ta tukastas, kukal vastu puupingi niisket seljatuge. Mõne aja pärast äratas külmatunne ta üles. Sadas uduvihma, Marcu aga istus edasi. Pühkis käeseljaga vihmast märga nägu ja silmitses tuhkhalli taevast. Üdini märg, seljas vettinud munder, heitis ta pingile pikali, pani käed pea alla ja lamas nii tundide viisi liikumatult. Aeg-ajalt üritas ta suitsu põlema panna. Sigaret tema vihmast märgade sõrmede vahel ei tahtnud põlema hakata. Marcu hiilis koju tagasi. Ronis tasahilju, kikivarvul, et keegi talle peale ei satuks, tillukesse katusekambrisse. Seal viskus ta, ise läbimärg, ülestegemata voodile. Otsekohe vajus ta tinaraskesse unne. Ärkas alles siis, kui väljas hakkas koitma. Külmast lõdisedes võttis ta lõpuks riidest lahti ja puges, paljas kui porgand, kareda teki alla. Tõmbus kerra, vedas teki üle pea ja magas nagu kott peaaegu keskhommikuni välja, sest härra ohvitser Ivo Filipovac, kelle kõik mõtted oli hõivanud armastus kauni akrobaadineiu vastu, oli tentsiku olemasolu unustanud.

Teadusmehena oli härra õpetaja Isaac Pilitski veendunud — elas ta ju teaduserevolutsiooni ajastul ja oli maast-madalast õppinud teadmistest lugu pidama —, et kõiki nähtusi on võimalik täpselt ja teaduslikult ära seletada ja et mitte miski, isegi mitte varjatud südamesaladused (kui neid põhjalikult uurida), pole seletamatu ja käsitamatu. Otsustades selle põhjal, kuidas vanamees teatud meelerahutuste ja ängi-ilmingute tagamaid seletas, võinuks temast saada truu mõttekaaslane Freudile, kelle teooriad just sel ajal laineid lõid, ainult et endine loodusloošpetaja polnud juba aastaid midagi lugenud, rahuldudes oma meelest kaljukindlate ja vääramatute tarkustega, mis ta oli kogunud kauges tudengipõlves; peame siiski mõningase kahetsusega nentima, et needki teadmised jäid kord-korralt ähmasemaks, sest vanahärra mälu hakkas viimasel ajal üles ütlema.

„Selle poisiga on midagi lahti," lausus niisiis härra Pilitski oma naisele ja vangutas raugaliku kõiketeadvusega pead; proua

Wanda Pilitski võidis parajasti oma vana kortsus nägu tolle paksu jälgi munarebuvahuga. „Miski on tal kas s i i n või s i i n korrast ära," lisas õpetaja, osutades algul peale, siis südamele, justkui oleks tegu millegi niivõrd materiaalse ja konkreetsega, et seda võiks, kui vaja, käega katsuda, asugu see siis tentsiku südames või peas; see võis olla mõni tilluke hammasratas, mis oli kas roostes või muidu rikki läinud (osundame siin õpetaja mõtteid — naiivsevõitu, tõsi küll!) ja takistas lausa lubamatul moel asjade loomulikku käiku. Jaa, õpetaja nägi, et härra ohvitser Ivo Filipovaci tentsikuga on midagi lahti, ja püüdis viimast omal kombel aidata: olgu siis lahke sõnaga või hea nõuga. Ta tundis aga, et tema arukas jutt läheb tentsikust mööda, ei jõua pärale. Ta hakkas juba kahetsema, et raiskab aega soldatihakatisega, kes enesele kuskil asu ei leia, ometi sai õpetaja hea süda pahameelest võitu. Vanahärra leebus ja tema kalestunud hinge põhjas tärkasid isalikud tunded. (Et tal lapsi polnud, siis ei olnud ta niisuguseid tundeid varem kogenud.) Talle näis, et tentsikul on kogu aeg külm, ja ta kutsus noormeest ahju juurde sooja, olgu väljas või tappev kuumus. Mõnikord segas vanahärra omakorjatud rohtusid kokku, keetis nendest teed ja sundis tentsikut seda haisvat vedelikku jooma, ise rohtude rahustavas toimes kindel... Näeme härra Pilitskit katusekambri lävel seismas ja etteheitvalt pead vangutamas: „Kuule, poiss," ütleb ta Marcule (tema raugahääl on nutune ja väriseb pisut), „sedaviisi jääd ju päris otsa..." Köögis kordab vana õpetaja neidsamu sõnu oma naisele, sel ajal kui endine Budapesti Ooperiteatri baleriin endale muna keedab. „Liiga palju vaevad tema pärast pead," lausub proua Wanda Pilitski, vaadates kord kella, kord keema pandud muna, et see liiga kõvaks ei keeks. „Ohvitseril, nagu näha, pole temast sooja ega külma, tal pole aimugi, mis tentsik teeb." — „Poisil tuleks siiski silma peal hoida," jääb vana loodusloo̦õpetaja kindlaks. „Mingi hinna eest ei tahaks enam noor olla," lisab ta, meenutades arvatavasti mine tea missugust vana, ammu unustatud ja mälust kustutatud hingepiina. „Egas kõik noored ole sellised!..." ütleb proua Pilitski. „Kas sa siis aru ei saa?" küsib ta ja koputab sõrmega oma hallide juustega kaetud meelekohale (mõne päeva eest nägime härra Pilitskit sedasama liigutust tegevat), „et tal pole s i i n," (ja naine keerab sõrme tähendusrikkalt meelekohal ringi) „kõik korras, et ta pole n o r m a a l n e?" Seepeale ütleb härra Pilitski, keda abikaasa künism nähtavasti ärritab (naine ei ole loomult küünik, see joon on tema juures uus ja harjumatu), niivõrd ootamatu lause, et jääb ka ise imestusest tummaks, kui enese suust selliseid sõnu kuuleb: „Mis tähendab normaalne?" küsib niisiis oma naiselt vana õpetaja; see küsimus kõlab tema suus enam kui ootamatult. Tahab härra loodusloo̦õpetaja võib-olla ütelda, et normaalsuse ja ebanormaalsuse vahel ei olegi kindlat piiri? Kas ei sunni me vanahärrale selliseid sõnu suhu panne-

talle peale liiga „revolutsioonilisi" vaateid, mis on ilmses vastuolus tema ellusuhtumisega? Sest õpetaja Pilitski — nagu iga enesest lugupidav väikekodanlane — tunneb loomulikult tülgastust igasuguste „ebanormaalsuse"-ilmingute vastu, või kui mitte just tülgastust (tema väga mõistlikus, karmide reeglite järgi korraldatud elus pole tal olnud võimalustki kokku puutuda nähtustega, mida üldiselt „ebanormaalseks" peetakse), siis hirmu igal juhul, kõhedust hullusepuhangu ees, mis võiks kuskil tema läheduses valla pääseda. Kaitseks sellise puhangu eest oleks vana õpetaja kiiremas korras aknad sulgenud ja aknaluugid naeltega kinni löönud, et ainult terveks jääda. Ärgem seega võtkem tõsiselt fraasi, mis vanahärral suust l i p s a s, ja ärgem tehkem suurt viga, pidades neid sõnu pikkade arutluste ja mõtiskluste tulemuseks. Härra Pilitski lihtsalt ärritus sellest, et tema abikaasa näis terasem või õieti teravkeelsem kui harilikult (seni oli ta oma naist ikka härdameelseks pidanud), ta läks endast välja ja laususki need sõnad, mis tema suus lausa šokeerivalt kõlasid. „Mis tähendab normaalne?" küsis niisiis härra Pilitski, otsekui mõista andes, et pisuke annus hullust on meis kõigis, nii et teatud vaatenurgast ei peaks tentsiku käitumine meid eriti imestama. Omaenese mõtted ja sõnad olid vanahärrale siiski suureks üllatuseks; ta ei uskunud oma kõrvu, kui kuulis, et nii räägib tema ise ja ei keegi teine. „Unustasin küsida, kas sina ei tahaks keedetud muna," ütles proua Pilitski, et kõneainet muuta, sest abikaasa küsimus näis talle liiga keeruline ja ühtlasi hämmastav, nii et ta ei osanud sellele kuidagimoodi vastata.

„Ta näeb nii välja, nagu tuleks teisest ilmast," jätkas härra Pilitski, kes polnud nõus teemat vahetama, ehkki naine seda soovis. „Ega sul kõht tühi ole?" küsisin temalt, kui nägin, missugune ta välja näeb. „Tahad, mu naine toob sulle süüa? Väike suupiste kulub ikka ära," püüdsin teda veenda. („Kohtlen teda tõepoolest, nagu oleks ta mu lihane poeg ja mitte minu ohvitserist üürniku vilets tentsik," turgatas härra Pilitskile pähe mõte, mis teda segadusse ajas ja häiris.) „Vahest tahad tass teed?" küsisin temalt. „Kuule poiss," ütlesin talle siis, nähes, et ta mulle ei vasta, „sedaviisi jääd ju päris otsa!" Ja seegi kord ei suvatsenud ta vastata; siis küsisin veel kord, mida ta tahaks, tema aga vastas, et ei taha midagi... „Üldse mitte midagi?" olin mina üllatunud, ja ma vaatasin, kuidas ta lamas, nägu patja surutud; siis pööras ta pead, aga ei vaadanud mulle otsa, vaatas kuhugi üle minu pea. „Ma tahan, et see kord lõpeks," ütles ta. „Ma tahan surra!" — „Missasi peaks lõppema?" tegin mina näo, nagu poleks viimaseid sõnu kuulnud. „Ma ei suuda niiviisi edasi elada," lisas tema ja hakkas nutma. „Ära ole rumal, võta end kokku," püüdsin teda vaigistada, tema aga ei tahtnud kuidagi rahuneda. Nuttis ja värises kogu kehast, nii et voodi ühes temaga vappus... Ma ei osanud teda aidata, nii et jätsin ta rahule, läksin toast välja..." —

„Ta on ju kõigest tentsik," ütles proua Pilitski abikaasale nõutult otsa vaadates. („Selline suhtumine ühte tentsikusse on üsna harjumatu, kui mitte enam," ütlesid tema pilgud.) „Ja mis sellest?!" tõstis vana õpetaja jälle mässu naise liiga lihtsa ja kategoorilise mõtteviisi vastu. „Arvad, et kui ta on ainult tentsik, siis polegi tal õigust õnnetu olla?!" — „Noh, hüva," karjus mehele endine baleriin ja oleks tulikuuma keedetud muna suurest vihast äärepealt maha pillanud, „ütle mulle, mis õnnetusest sa räägid! Mina tahaksin ka teada, mis temaga lahti on, mis tal juhtus!" Härra Pilitskile ei meeldinud naise taktitus, aga ühtlasi pidi ta tunnistama, et naise küsimus oli täiesti omal kohal. Kuid naise sõnad ajasid mehe ummikusse, nii et tal läks närv uuesti mustaks. Ta püüdis end siiski valitseda: naine pole ju milleski süüdi, arutles mees oma loomupärasele tervele mõistusele toetudes. „Jäta, kullake," vaigistas ta naist maheda, lepitava ja veidi nutuse häälega, väsinult, nagu ei jääks nüüd enam muud üle kui vaidlus kasutuks tunnistada ja lõppenuks lugeda. „Liiga palju tahad teada." Tõsi küll, ta oleks võinud oma juttu jätkata Hamleti tarkade sõnadega, mida Hamlet ütles Horatiole, et on asju maal ja taevas rohkem, kui naise „filosoofia" seletada suudab. Härra Pilitski aga polnud kaugeltki selline erudiit, kel Shakespeare kaanest kaaneni peas on. Ta oli kõigest vana õpetaja: ta oli unustanud sellegi, mida kord teadnud oli. Vaese õnnetu tentsiku nägu ei läinud tal ometi meelest, ehkki ta loobus noormehe nii raskesti seletatavat ja keerukat „juhtumit" oma naisega arutamast. Abikaasa pealekäimisest hoolimata keeldus vanahärra midagi hamba alla võtmast ja läks jalutama, et veidi värsket õhku hingata...

Härra ohvitser Ivo Filipovac oli ikka veel sedavõrd hõivatud armastusest kauni akrobaadineiu vastu, et tentsik tuli talle meelde alles siis, kui ohvitser leidis eest puhastamata säärikud või kui korralagedus toas oli liiga silmatorkav. Ohvitseril polnud kombeks tentsikuga kärkida, nagu oleksid teinud ilmselt kõik teised ohvitserid, kel jalad rohkem maa peal olid kui meie kangelasel... Ühel päeval ta siiski hõikas tentsikut, ise peegli ees oma punakaid vurre siludes, aga katusekambrist ei tulnud mingit vastust. Ohvitser hüüdis veel kord, pisut valjemini. „Mine tea, kus ta on, et ei vasta," mõtles ta, uurides mõningase murega tolmusest peeglist oma kahvatut nägu ja sinakaid silmaaluseid. Aga vastu ootusi ei vastanud tentsik selgi korral. Härra ohvitser Ivo Filipovac ei ärritunud ega hakanud tentsikut kiruma — nagu oleks ilmselt teinud iga teine keiserlik-kuningliku armee ohvitser —, selle asemel hüüdis ta veel kord ja tõstis pilgu lakke, otsekui lootnuks tentsikut läbi lae näha. („Võib-olla poiss magab nagu kott seal ülal oma toas, et ta ka kolmandale hüüdmisele ei vasta!" mõtles ohvitser.) Ja kui Ivo Filipovac lõpuks kannatuse kaotas ning neljandat korda hüüdis, ilmus uksele proua Wanda Pilitski. Naise nägu oli paksu munakollasevahuga kokku määritud ja ta nägi nii tontlik välja, et ohvitser kohkus. Ivo astus peegli eest sammu tagasi. Naise selja taga seisis härra looduslooõpetaja, kulunud hommikukuub seljas. Vasakus käes oli tal habemeajamispintsel; võib-olla oli ta just kavatsenud sellele meeldivale tegevusele pühenduda. „Asjata hüüate teda, härra ohvitser," ütles baleriin nutuse häälega. Tema silmad läikisid, nagu oleks tal [illegible]rast murest palavik tõusnud. „Teda pole juba kolm päeva näha olnud," teatas ta ohvitserile. „Tõesti üllatav, et te seda siiamaani märganud ei ole," torkas härra õpetaja Pilitski naise selja tagant vahele, hääles etteheide. („Olgu, mis on," arvas vana õpetaja, „ohvitser peab oma tentsiku eest hoolt kandma, tal pole õigust teda saatuse hooleks jätta.") Teatele, et tentsik on kadunud, reageeris Ivo Filipovac juba nagu tõeline ohvitser: ta sai vihaseks, et „talle ette pole kantud" (unustades hetkeks, et abielupaar Pilitskid polnud sõjaväelased ega allunud seega temale), kortsutas kulmu ja usutles vanapaarist pererahvast täie rangusega, võib-olla tõstis isegi pisut häält: „Kuidas siis nii, pole juba kolm päeva näha olnud, ja mulle ei öelda midagi!" kargas ta vanakestele ninna. „Seda tahaksin mina ka teada, kus ta kolab," pomises looduslooõpetaja kohkunult. „Selle poisiga on midagi lahti," toetas abikaasat proua Pilitski ja istus keset tuba seisvale toolile... Kõik kolm vaatasid hetke murelikult üksteisele otsa, teadmata, mida ette võtta... „Ma otsin ta üles, küll ma talle jälile saan," lubas härra ohvitser Ivo Filipovac.

Niipea aga, kui vanapaar on toast välja läinud, unustab härra ohvitser — peame seda kurbusega nentima —, tõsi küll, vaid mõneks ajaks, nii tentsiku enese kui ka tema kadumise, olgugi et ta hetke eest paistis tentsiku saatuse pärast mures olevat ja oli otsustanud asja uurida... Nii et me oleme sunnitud Ivo Filipovaci ja kauni akrobaadineiu armastusloo juurde tagasi pöörduma. Tuletagem meelde, et lahkusime neist siis, kui härra ohvitser hinge kinni pidades võluva tütarlapse hulljulgeid trapetsihüppeid jälgis. Seega oli ohvitseri pilk suunatud tsirkuse lakke, ja keskendatus, millega ta jälgis kõike, mis toimus seal ülal, tema pea kohal, kus õde ja vend oma tavalist trapetsinumbrit sooritasid, meenutas püha evangelisti Johannest ühelt El Greco maalilt Prado muuseumis. Ohvitseri näol oli seesama ekstaas, seesama hardus! Üks meesterahvas aga ei suuda lõputult oodata, salajas jumaldada, lootmata vastuarmastust. Armunud ohvitser otsustas tegutseda, midagi ette võtta, astuda niisiis otsustav samm! Sest ajast, kui ta oli tütarlast salajas armastama hakanud, paistis viimane olevat küpsemaks saanud. Päevast, mil meie kangelane sellesse tütarlapsesse armus, oli see mõne sentimeetri sirgunud, veidi vormikamaks muutunud, olles seega, kui üht tuntud väljendit kasutada,

„just nagu armastamiseks loodud“. Miks ei peaks siis Ivo Filipovac teda armastama, miks peaks ta igavesti ootama; see ei lõpeks niikuinii heaga!

Plaan, mille järgi ohvitser kavatses tegutseda, küpses tema peas ühel ilusal päeval, kui ta nägi kloun Cocot kehkjalt „Kuldhane“ trahterist välja astuvat. Mees tuigerdas; küllap oli liiga palju õlut joonud. Kloun komistas ja pidi äärepealt Ivo Filipovacile kaela langema. Ta palus siiski südamest vabandust, astus veel paar-kolm sammu ja prantsatas pingile — õnneks oli see sealsamas —, nööpis lahti kulunud ja plekke täis palitu (õigupoolest tegi ta lahti üheainsa nööbi — seegi rippus ausõna peale ees —, mis tema palitul veel olemas oli), vahtis häbelikult ringi (ega keegi mind näinud, näisid küsivat tema pelglikud peiarisilmad), siis hakkas tal oma hirmu pärast justkui häbi: pingil lösutades tundis ta end kindlamini kui oma peenikestel keppjalgadel, mis pealegi sõna kuulata ei tahtnud. Kloun võttis pateetilise poosi, ajas käed laiali ja hakkas üllatavalt jämedal häälel laulma kuulsat hertsogiaariat ooperist „Rigoletto“. Vahepeal oli tema ümber lapsi kogunenud; nad uudistasid meest niihästi huviga kui ka hirmuga, valmis iga hetk jooksu panema. Kui kloun oli aaria lõpetanud, hakkas ta palitutaskutes tuhnima; koukis sealt välja mõned kokkukleepunud klaaskommid ja andis need lastele.

Ivo Filipovacil oli vaja spiooni, kes aitaks tal pääseda tsirkusetsitadelli, kus Anny elas oma autoritaarse ja kiiva venna range valve all. Kloun näis selle kaugeltki mitte kerge missiooni täitmiseks väga hästi sobivat. Teades mehe nõrkust — kloun oli kirglik joomar ja võis oma ümarasse vatsa mahutada aukartustäratava koguse õlut —, oli ohvitseril kerge teda ära osta. Niisiis astus Ivo Filipovac ühel päeval otsekui juhuslikult sisse kõrtsi, kus „Trubaduur Coco“ (see oli klouni hüüdnimi) aega surnuks lõi. Ohvitser istus, samuti otsekui juhuslikult, klouni lauda ja hakkas temaga juttu ajama (rääkis muidugi, kuidas ta Cocot imetleb). Kui tutvus oli tehtud, tellis ohvitser õlut. „Löögem õlleklaasid kokku, ja väljendagu see minu sügavat austust teie vastu,“ ütles Ivo Filipovac. (Ohvitser pani ise ka imeks, et ta niisuguseks makjavellismiks võimeline on, aga nagu me väga hästi teame, annab armastus jõudu tegudeks, mis meile muidu pähegi ei tuleks; muudab meid sedavõrd, et me ei tunne enam iseennast ära.) Muidugi mõista tuli ohvitser ka järgmisel päeval kõrtsi. Ta istus kuulsa artisti lauda ja tellis kaks kannu õlut; kui need joodud olid, palus kloun ohvitseri talle seda au teha ja veel ühe kannu tellida, kui ohvitser teda kord juba nii väga imetleb. Järgnesid veel kaks kannu... Õnnetuseks jäi kloun liiga ruttu purju ja ohvitseril ei läinud korda temalt suurt midagi välja pinnida. Niipea kui märjuke Cocole pähe lõi, valdas meest jõuetus ja melanhoolia. Ta jõllitas Ivo Filipovaci nõdrameelse lapse juhmide silmadega, ja kui ohvitser just nagu juhuslikult jutu kaunile akrobaadi-

neiule viis, oli ainus uudis, mis ta klouni suust kuulis (mehel oli joomisest pealegi keel pehme), see, et too pateetiline joomarist kloun oli Anny Scheindlerit oma põlve peal kiigutanud, kui tütarlaps alles „nii tilluke“ oli... See mälestuspilt — too armas blondilokiline punapõsine tüdrukutirts tema põlvedel istumas — tegi klouni nii härdaks, et ta Ivo Filipovaci suureks meelehärmiks nutma puhkes; ohvitseri nördimus kasvas veelgi, kui ta nägi, et artist oli magama jäänud, pea laual. Klouni nägu — lubivalge ja tursunud — oli nagu surnul, ja kui poleks kostnud peenehäälset norinat (see oli vastuolus mehe jämeda sügava bassiga), võinuks arvata, et mees on looja karja läinud. Ivo Filipovaci taoline kirglik armastaja ei vandunud ometi niisama lihtsalt alla. Vaid mõni päev hiljem ilmus ta jälle — otsekui juhuslikult seegi kord — kõnealusesse kõrtsi. Niipea kui kloun ohvitseri nägi, tervitas ta teda õhinal nagu vana sõpra ja andis Ivole aupaklikult märku tema lauda istuda. Otsekohe telliti mõned kannud õlut („Parem võtame kohe mitu kannu, et me ei peaks iga natukese aja tagant endale tellimisega tüli tegema,“ arvas artist) ja meenutusi Anny Scheindleri eluloost ning artistikarjäärist jätkati punktist, kus need eelmisel korral purjus klouni härdameelsuse ja sellele järgnenud sügava une tõttu olid pooleli jäänud. Kuid sel korral ilmutas artist vihastavat (Ivo Filipovaci meelest) kiindumust fantastikasse ja muinasjuttudesse; kloun luuletas tütarlapse elust kokku üpris uskumatu loo, mida ta oli vist mingist populaarsest žurnaalist lugenud, või oli tema jutt veidi mugandatud kokkuvõte mõnest ajastu maitse järgi valmis vorbitud läägest romaanist. Klouni versiooni kohaselt olid õde ja vend ühe ungari krahvinna sohilapsed (algul oli sündinud poiss; seejärel oli kergemeelne krahvinna ka tütre ilmale toonud; laste isa olnud kuulus transilvaania haidukk, kes öösiti korstna kaudu lossi roninud, et teda ei nähtaks). Krahvinna andnud lapsed kasvatada ustavale toaneitsile, kes teenis sellessamas lossis. Ühel ööl aga lapsed kadusid: toaneitsi leidnud nende aseme tühjalt eest... Ja lugu, iseenesest väga põnev, nagu võisite veenduda, katkes siinkohal, sest uni — justkui mingi isemoodi transiseisund — võttis jälle klouni üle võimust. Mees ajas veel kogemata ümber õlleklaasi ja selle sisu voolas härra ohvitser Ivo Filipovaci pükstele, sest härra ohvitser ei jõudnud eest ära hüpata. Mõne päeva pärast kohtusid nad taas ja seekord mõtles kloun välja uue loo, veelgi pentsikuma kui see, mis oli lõpetamata jäänud; ent kartes lugejale, kellele seda sorti sentimentaalsed lood vahest ei meeldi, tüütuks muutuda, loobugem siinkohal neid lugusid ümber jutustamast. Igal juhul olid Anny ja Lutz tõepoolest õde ja vend ja olid alles kaks aastat tagasi tsirkuses esinema hakanud. Niipalju siis Ivo Filipovac teada saigi, sest kõik need luiskelood, mis klouni paksude huulte vahelt lõputu kergusega välja voolasid, jättis ta kõrvale. „Poiss on armukade, just nagu polekski tegu õega,“ lisas kloun, tema vesised

17*

ripsmeteta silmad hakkasid pilkuma ja ta väärutas väga tähendusrikkalt ja ühemõtteliselt pead. Kloun koguni itsitas, et oma sõnadele kahtlast või pigem lausa siivutut ja skandaalset tagamõtet anda. „Õde ja vend, aga mis sest, nagu sihukest asja enne poleks nähtud!“ irvitas kloun. Tulvil ääretut tülgastust ja viha — ta oli pahane ennekõike iseenda peale, et oli niisugust mängu alustanud, — tõusis Ivo Filipovac lauast ja lahkus kõrtsist vastikuklouniga hüvasti jätmata. Ja ometi kohtus ta juba järgmisel päeval sellessamas populaarses õllekeldris taas trubaduur Cocoga. Sedakorda uhkeldas Coco suurte punaste mummudega valge siidsalliga, mille talle olevat kinkinud keegi austajanna (nagu kloun kelkis), kelle nime ta ei võivat avaldada niihästi diskreetsusest kui ka selle naise äärmiselt kiiva mehe tõttu. Ometi näis temas pakitsevat soov südant puistata. Ta jutustas ohvitserile oma naisest, keda Coco ise eelistas Magdalenaks kutsuda; naise õige nimi oli Erjike ja ta oli Satu Marest pärit ungarlanna. „Enne kui me paari läksime,“ pajatas kloun (ja vaimustus tema silmis reetis, et seegi lugu oli nüüdsama, käigu pealt välja mõeldud), „elas mu naine ühes kahtlase kuulsusega pansionis. Ta oli orb. Hakkas litsiks, et mitte nälga surra...“ Niipea kui Coco teda nägi, mõistis ta paugupealt, kuidas neiu kannatas oma ameti pärast, mis tema tundliku loomuga sugugi kokku ei sobinud. Ja Coco otsustas ta päästa. Palus tema kätt. Asutuse madaam andnud talle isegi kaasavara, ja kui Magdalena avalikust majast lahkus, langenud teised pansionipreilid erutusest ja kadedusest minestusse. „Nüüd saate aru, miks ma teda Magdalenaks kutsun, härra ohvitser, taipate, eks ole, missugusele piiblitegelasele ma vihjan?“ küsis kloun ja tema ümmargused vesised ripsmeteta silmad pöörlesid peas. Ta oli kindel, et ohvitser ei võta tema juttu tõsiselt ja ei usu seda, ning heitis vestluskaaslasele silmanurgast kahtlustavaid pilke. „Minu pime ema,“ (too klouni ema nägi tegelikult üsna hästi, ehkki kandis prille; kloun aga ei suutnud oma lemmikraamatute kujunditest loobuda) „elas meiega koos. Talumatu naisterahvas — olgu ta pealegi mu ema, mul pole temast muud rääkida kui halba, liiatigi tige nagu nõiamoor.“ (Kloun ei vihanud oma ema, nagu tema sõnadest, millega ta teda iseloomustas, võinuks arvata, vastupidi, ta kartis teda; see oli väga võimukas ja range naisterahvas, kes tegi üleinimlikke pingutusi, et poeg alkoholi küüsist päästa, ja tihtilugu puhkes nende tillukeses barakis kohutav riid; vaese naise nuttu ja kisa oli hilise ööni kuulda.) „Ema läks ühel õhtul Vîrşeţi, õe poole. Me jäime Magdalenaga kahekesi. Ilma emata tunneme end suurepäraselt...“ ütles kloun ja hõõrus oma väikesi lihavaid käsi. Ta kordas oma pakse huuli torutades mitu korda sõna „suurepäraselt“. „Tõsi küll, täna hommikul, enne kui mu naine sisseoste tegema läks, tekkis meil väike tühine tüli. Magdalena väitis, et Anny Scheindler,“ (Ivo Filipovac ajas kõrvad kikki) „värvib oma juukseid, mina jälle vaidlesin kange-

kaelselt vastu, et tal on loomulik blond juus! Nähes, et mina tüdruku kaitseks välja astun, läks naine armukadedaks ja õelaks. „Ta on oma ea kohta liiga vormikas,“ peksis mu naine keelt. „Sa kujuta ette — plika vaevu kuusteist, aga rinnad juba sihukesed, et... Kui mina nii vana olin, ohoo...““ Ivo Filipovaci esimene reaktsioon oli kõrvad kinni panna, et mitte kuulda Magdalena-Erjike, klouni abikaasa labasusi. (Isegi kui too polnud pordumajast üles korjatud, nagu trubaduur Coco kinnitas, oli ta üsna kasimata suuga.) Ohvitser läks näost punaseks, hakkas kogelema nagu poisike (tegelikult ta oligi poisike, tal oli väga lapselik loomus, nagu ma juba märkisin) ja katkestas klouni jutu nii jämedalt, et viimane talle imestunult otsa vaatas. „Mind ei huvita, mis teie abikaasa Anny Scheindleri kohta ütles,“ sõnas Ivo ja tõstis enese tahtmata käe, nagu tahaks sellega klounil suu kinni panna. „Muide, t e m a,“ (seda asesõna rõhutas ohvitser nii tugevasti kui vähegi suutis) „on sellistest hinnangutest üle. Ta on nagu printsess!“ ütles ohvitser, ja see oli esimene kord, mil ta oma siiraid tundeid Anny Scheindleri vastu kellelegi pihtis. Siis taipas ta, et oli ülearu lobisenud, sest artist silmitses teda imestunult, klouni alkoholiga immutatud ajus hakkas midagi koitma. „Tahan öelda, et trapetsinumber on mulle alati meeldinud,“ lisas Ivo Filipovac nüüd juba erapooletul toonil, kandes hoolt, et tema hääl vähimatki erutust ei reedaks. „Tore paar,“ lisas ta, jagades seega kiidusõnu ka Lutz Scheindlerile, olgugi et ta teda silmaotsaski ei sallinud... „Vaevalt sai vanaeit kodunt ära minna,“ pöördus kloun endise teema juurde tagasi (ja pööritas oma ümaraid vesiseid silmi, et jätta intelligentse inimese muljet, kes on valmis vestluskaaslase soove lennult tabama), „kui me mõlemad kergendatult hingasime. Me nääkleme küll aeg-ajalt, kuid see on meie kahe vaheline asi, mehe ja naise äge mõttevahetus, kus kolmas on ülearune! Ema aga segab vahele ja valab omakorda õli tulle! Tee, mis tahad, tema on ikka Magdalena poolt, olgu tal siis õigus või mitte... Jaa, tunnistan teile ausalt, härra ohvitser, täna hommikul me tülitsesime; hea, et keegi meid ei näinud ega kuulnud. Tüli oli üsna äge, sest Magdalena hakkas õige varsti ähvardama, haaras puuhalu ja püüdis mind koguni sellega lüüa. „Ma tahan su viinast läbiimbunud peakolu lõhki lüüa,“ karjus ta ja halg pidi juba äärepealt mulle vastu pead lajatama; minu õnn, et mul on väga hea reaktsioon, nii et ma jõudsin õigel ajal kõrvale põigata. Vihast ja ahastusest hammustasin tema vasaku käe väikest sõrme, ja et mu naine ei kannata verd, hakkas ta appi karjuma, niipea kui nägi, et haavast verd immitses. Siis ähvardas ta, et läheb ära, jätab mind maha, tunnistas, et kavatseb ühe angrookaubitsejaga laia ilma pageda. Võib-olla ta ongi ära läinud,“ arutas kloun ja vaatas suurt pendliga seinakella. „Nüüd peaks ta siis juba õige kaugel olema!“ (Just sel hetkel lõi kell pooltundi.) „Vahest on ta just praegu selle kaupmehega nokkapidi koos!...“ Ohvitseri suureks

imestuseks jättis niisugune võimalus klouni täiesti külmaks. Mees rääkis, nagu poleks jutt tema naisest, vaid kellestki võõrast, kellega tal mitte midagi ühist pole... „Perekonnaelus ei saa tülideta läbi, muidu jäävad tunded lahjaks, aga tunded olgu ikka esikohal," seletas kloun hämmeldunud ohvitserile. „Ja nüüd, pärast seda, kui me oleme nagu kord ja kohus kakelnud, — tema oleks mul äärepealt pea lõhki löönud, mina aga hammustasin tal sõrme, nagu juba ütlesin, ja kedagi kolmandat polnud meie tüli pealt nägemas nagu tavaliselt —, tunnen, et armastan teda palju rohkem, kui ma seni olen armastanud..." Kogu selle vägeva õpetliku keskustelu vältel voolas märjuke ühtesoodu. Kloun oli muidugi see, kes kannud hämmastava kiirusega tühjendas. Härra ohvitser Ivo Filipovac tõstis ainult kannu suule, kastis külma õllevahuga oma punakaid kikkis vurre ja ülemist huult ja pani kannu lauale tagasi. Ta niisiis tegi, nagu jooks, tema kohus oli ennekõike klouni joodud õlu kinni maksta. Täiesti ootamatult tuli klounile pärast neljandat või viiendat kannu äkki Anny Scheindler meelde. (Tal tekkis õrn ja hägune aimus — õlu oli mehele juba pähe löönud —, et just see teema huvitab ohvitseri kõige rohkem.) „Ta on väga töökas," ütles kloun. „Harjutab koos vennaga iga päev, kuni väsimusest kokku variseb. Ühel õhtupoolikul leidsin ta orkestriruumist magamast, pea vastu suurt trummi. „Mine heida magama, Anny," ütlesin talle. „Etenduse alguseni on veel aega. Jõuad välja puhata." Ta vaatas mulle unesegaselt otsa, praegugi on ta mul silme ees, ja naeratas süüdlaslikult nagu väike laps..." Armunud Ivo Filipovac nägi vaimusilmas, kuidas Anny „unesegaselt naeratades" klouni tursunud joodikunäkku vaatab, ja ehkki ohvitser polnud armukade, tundis ta rinnus siiski kerget torget. Mis ta kõik oleks andnud, et Coco asemel olla... Kloun püüdis juttu Anny Scheindlerist ja tema kütkestavast ilust jätkata, et ta aga oli vahepeal kiiruga veel kaks kannu õlut kõrist alla kallanud, vedas mälu teda alt: kauni õrna akrobaadineiu kuju kadus jäädavalt alkoholiaurudesse. „Ta on nagu helendav tuluke," ütles kloun siiski, ja ei valetanud, sest just nii ta tütarlast sel hetkel nägi: midagi helendavat ja hajusat, pigem tuluke, mis kumab läbi tiheda alkoholiudu, kui inimnägu. Vaatamata kaosele oma peas taipas kloun ometi, et peab ohvitserile nimelt Anny Scheindlerist jutustama, et noormehele rõõmu teha ja ühtlasi kuidagi tasuda arutu hulga õlle eest, mis ta oli oma ümarasse kõhtu kallanud. Viimaks oli kloun taibanud, ehkki kõik polnud talle veel päris klaar, et ohvitser ei jooda teda sümpaatiast tema isiku vastu. „Keegi ei armasta mind," pudrutas kloun. Talle tundus, et Ivo Filipovac üldsegi ei kuula, mis ta räägib, ja äkitselt tegi see tema meele kohutavalt kurvaks. „Keegi ei armasta trubaduur Cocot," kurtis ta veidi valjema häälega, ja kui seegi härra ohvitserile erilist mõju ei paistnud avaldavat, küünitus kloun üle laua ja sosistas ohvitserile ärritusest kiledal häälel: „Sa põlgad

mind, eks ole?" Kloun ei oodanudki vastust, mis poleks teda niikuinii ümber veennud; tema süda oli liiga raske ja meel kurb (kirjandusest ja filmidest teame, et on ka nukrameelseid kloune!); ta tahtis kiiremas korras koju jõuda, kus tema abikaasa Magdalena-Erjike teda võib-olla enam ei ootagi; kes teab, äkki oli naine vahepeal tõepoolest kaupmehega jalga lasknud; Coco aga oli pärast hommikust tüli veendunud, et armastab naist veel rohkem ja kirglikumalt kui enne; jaa, kloun tahtis iga hinna eest vaatama minna, mida naine teeb, aga kui ta kõrtsist lahkuda kavatsedes püsti tõusis, valgusid tema jalad nagu tina täis ja õllekelder hakkas ühes temaga pöörlema; talle näis, et õllekannud laual põrkuvad isekeskis kokku, just nagu oleks maavärin. „Üksi ma koju ei jõua," ütles Coco Ivo Filipovacile üllatavalt kindla ja selge häälega. „Ma kardan," tunnistas kloun ohvitserile, hääldades sõnu võimalikult selgelt — tema rääkimist kuuldes polekski võinud öelda, et mees on porujommis —, „et mõni voorimees võib mind alla ajada, kui ma üle tänava lähen..." Ivo Filipovac ausalt öelda seda just ootaski; juba klouniga tutvust sobitades oli ta lootnud, et mees palub end koju saata. Nüüd avanes tal võimalus tungida kindlusesse, mida ta tahtis vallutada, sinna, kus oli vangis (mitte küll lossitornis, vaid tsirkusebarakis) tema südamedaam: tütarlast ei „valvanud" küll lohemadu, vaid ülearu murelik ja hoolas vend, kelle vastu Ivo Filipovac tundis üsna ähmast ja seletamatut antipaatiat, kusjuures kõige rohkem häiris teda õe ja venna sarnasus. Niisiis näeme, kuidas Ivo Filipovac kõnnib linnakese tänavatel, purjus kloun seljas; me ei tea, kas mõni tuttav teda nägi või mitte, ja sellel pole meie loo seisukohast ka mingit tähtsust. Teame ainult, et klouni tursunud ja õllest läbiimbunud ihu levitas tülgast lehka, mehe olemuse sügavaimatest soppidest hoovavat haisu, millest ükski maailma seep ega vesi jagu poleks saanud. „Anna andeks," pudrutas kloun otsekui ohvitseri mõtteid lugedes, „ma haisen vastikult. See ajab ka mu naise mõnikord marru, aeg-ajalt satub ta lausa hüsteeriasse ja keeldub minuga ühes voodis magamast"; järgnesid mõningad intiimsed üksikasjad, millest siinkohal eelistame vaikida. Muide, ega meie loo kangelane Ivo Filipovac klouni loba eriti tähelepanelikult kuulanud (see oli ju purjus mehe aruta ja otsata jutt, tühi sõnamulin), tema ainus mure oli võimalikult kiiresti pärale jõuda: tungida kindlusesse ja näha Anny Scheindlerit silmast silma — näete, mis oli ohvitseri palavaim soov. Mõne aja pärast aga ajas kloun Ivo suureks meelehärmiks sõrad vastu; ta ei tahtnud enam koju minna, tema süda tundis, et Magdalena-Erjike oli tema juurest ära jooksnud. Juba pikka aega oli naine plaanitsenud ära joosta, kas tolle kaubitsejaga või mine tea, vahest hoopis mõne teise mehega, kuid Coco oma lihtsameelsuses polnud seda õigel ajal tõsiselt võtnud. „Tal on armuke!" karjus kloun äkilises kiivusehoos. „Ta on ära läinud, mind maha jätnud..." halises kloun pisaraist nõretades.

Veidi aja pärast andis ta siiski Ivo Filipovaci palvetele järele ja laskis ohvitseril end koju tassida. Klouni halvad aimused läksid täide: Magdalena-Erjike oli tõepoolest kadunud. Barakk, kus abielupaar elas, oli segi pööratud — vist oli naine enne lahkumist meeleheitlikult mingit eset otsinud, aga kes teab, kas ta selle viimaks oli leidnud või ei; uksele oli knopkaga kinnitatud matemaatikavihikust rebitud leht, kus seisis: „Läksime Robertinoga laia maailma. Anna andeks, kui võid.“ Kloun ei suutnud esimesel hetkel siiski naisele andeks anda, nagu naine oma hüvastijätusõnumis oli palunud, ja Ivo Filipovac sai küllaltki piinliku stseeni tunnistajaks. Trubaduur Coco ei käitunud kaugeltki nõnda nagu tõeline mees: hingevalust ja vihast hakkas ta juukseid katkuma ja röökis nagu meeletu. Klouni jutust sai Ivo Filipovac teada, et eespool mainitud Robertino oli kääbus, kelle väga lustakat numbrit — dresseeritud tuvisid — võis näha spetsiaalselt lastele mõeldud hommikustel etendustel. Robertino oli kõigest meetripikkune (võib-olla mõni sentimeeter üle selle), mis aga puutus mehikese erootilistesse võimetesse — need pidid tal tõesti erakordsed olema —, siis ses osas nautis ta tsirkuse õrnema soo üldist imetlust. „Ma ei teadnudki, et mu naine on peale kõige muu veel perversne,“ kisendas õnnetu kloun täiest kõrist. „Olgu mis on, aga niisugust teotust ei ela ma üle,“ lisas ta traagilisel ja süngel toonil ja prantsatas siruli maha. Kloun oli sügavasse minestusse langenud. Ohvitser piserdas talle vett näkku, katsus isegi kunstlikku hingamist teha (mõne aja pärast tuli talle meelde, et kunstlikku hingamist tehakse uppunutele, ja et minestuse puhul ei pruugi sellest mingit abi olla); nähes aga, et õnnetu hüljatud mees ei kavatsegi toibuda, jooksis ta kõrvalbarakki abi tooma. Nii mõnigi võib nüüd öelda, et ma läksin kergema vastupanu teed ja paigutasin õde ja vend Scheindlerite eluaseme just selleks tolle baraki kõrvale, kus vaene hüljatud abielumees minestunult lamas, et Ivo Filipovac — juhuslikult muidugi — satuks nimelt sinna, kuhu ta jõuda tahtiski, vastavalt suurima saladuskatte all sepitsetud plaanile. Saatus on ometi iga kirjaniku fantaasiast võimsam, ja kas pole siis mõistlik jätta saatusele, mis saatuse kohus, ning mitte süüdistada ilmaaegu autorit, kes ei taha muud kui seda, et kokku saaksid kaks noort inimest, kellest üks on juba liigagi kaua armastuse tuleriidal põlenud. Autor eemaldub taktitundeliselt ja laseb Anny Scheindleril armunud ohvitseriga mõned sõnad vahetada, muidugi banaalsed ja täiesti tähtsusetud sõnad; siiski peame need siinkohal ära tooma, sest nendest just meie armastuslugu alguse saabki. „Jeesus Maria, mis on juhtunud!“ hüüatab niisiis veetlev akrobaadineiu, niipea kui ta Ivo Filipovacit esimest korda näeb, ja need sõnad saavad omamoodi piirikiviks, sest alles nüüd, mil need on lausutud, võib väga ilus ja liigutav armastuslugu lõpuks alata. Kui on olemas armastus esimesest pilgust — ja see on tõepoolest olemas! —, siis sobib meie

noorte vahel tekkinud lühiühendust (ohvitseri lõõmavad pilgud üheks ja noore neiu silmad teiseks pooluseks) väga hästi iseloomustama prantslaste väljend *coup de foudre** (tõsi küll, iga kord, kui prantslased neid sõnu lausuvad, ilmub nende näole pisut irooniline ja umbusklik naeratus, aga prantslased on prantslased, veendunud kartesiaanid ja fanaatilised ratsionalistid: inimhinge „sügavikud“ ei ole kaugeltki nende ala!). Jaa, me võime kindlalt ja eksimist kartmata väita, et selsamal hetkel, mil Anny Scheindler Ivo Filipovaci nägi, armus ta ohvitseri; ja ümberpöördult ütleksime, kui me ei teaks, et ohvitser seda tütarlast juba pikka aega armastas. Niisiis näeme kaht noort inimest minestanud klouni kohale kummardumas ja üritamas viimast teadvusele tuua. Lõpuks lööb kloun silmad lahti ja Anny Scheindler pühib käterätiga tema otsaesiselt higi, kui aga kloun nutma puhkeb (Magdalena-Erjike pärast muidugi), pakub tütarlaps talle silmade pühkimiseks oma lõhnastatud taskurätti. „Ta pole seda väärt, et tema pärast kannatada,“ ütleb Anny õnnetule hüljatud mehele. „Kui kohutav julmus sinuga niiviisi teha!“ Kuigi Anny klouni naist nii karmilt hukka mõistab, ei peaks me sellest järeldama, et ta on kiuslik iriseja. Kaugeltki mitte! Nii mõeldes teeksime talle suurt ülekohut! Anny Scheindler on hoopis maksimalist nagu kõik noored, keda elu pole veel jõudnud vormida ja rikkuda. Truudusetus, vale, reetmine armastuses (ja kõigis neis raskeis pattudes oli klouni naine tõesti süüdi!) tekitasid temas loomulikult nördimust. Ta vaatas Ivo Filipovacile otsa, otsides noormehe pilgust oma sõnadele kinnitust. Kahe noore inimese vahel hakkas põimuma salaniite, mis neid ühte sidusid, ja meil jääb nüüd üle vaid järgnevad sündmused kirja panna ning asjadel omasoodu areneda lasta. Meie sekkumine oleks muide nüüdsest peale asjatu. Seda süvenemist ja küpsemist, mis noorte tunded nüüd pidid läbi tegema, ei suudaks enam keegi peatada. Näeme, et isegi meie jutustuse toon on kuidagi märkamatult muutunud — sest armastust tuleb võtta täie tõsidusega —, ja praegu on jutt armastusest kõige puhtamas ja helgemas tähenduses! Nägite ju isegi, milliste silmadega Ivo Filipovac Anny Scheindlerit vaatas, ja kui tähendusrikkaid pilke neiu omakorda ohvitserile heitis! „Palun aidake mul ahju tuli teha,“ palus neiu ohvitseri, pärast seda, kui nende vahel oli niivõrd väljendusrikas tumm kahekõne aset leidnud. „Kas te ei näe, et ta väriseb külmast?“ küsis neiu. Ta rääkis sosinal, sest vastu ootusi oli kloun vahepeal tukkuma jäänud. (Ilmselt oli tugev närvipinge mehe lõplikult ära kurnanud.) Sel ajal kui noor ohvitser püüdis tuld ahjus lõkkele puhuda — puud olid üsna vettinud —, sai Anny Scheindlerile täiesti selgeks, et temaga sünnib midagi enneolematut. Ta oli kindel, et elab parajasti üle kordumatuid hetki. Ta oleks justkui mingisse mahedasse uimas-

* Pikselöök, armastus esimesest pilgust. *Tlk.*

tavasse lummusesse sattunud...

Tunnistagem, et me ei tea, mida teha Lutziga, akrobaadineiu vennaga. Kas lasta kahe noore inimese armastusel veidi jõudu koguda ja alles siis vend lavale tuua? Niikuinii on Lutzil selles väga helges armastusloos oma roll mängida. (Mõne aja pärast näeme teda asjasse sekkumas, pimesi ja pooljuhuslikult, ilma et ta seejuures — tujuka juhuse tahtel, sest tegu on tõepoolest ainult juhusega! — armastajaile liiga teeks.) Käesoleval hetkel piirdugem sellega, et toome ta siiski lavale ja paneme koos Ivo Filipovaciga tuld lõkkele puhuma, et vettinud puud põlema hakkaksid! (Vend ei taipa veel sugugi, mis tema ümber sündinud on ja sünnib, ja on pahane, et tuli ei taha põlema hakata, aimamata, et vahepeal on süttinud, koguni leegitsema löönud üks hoopis teist laadi tuli!) Kaks noormeest kükitavad ahjusuu ees ja puhuvad kordamööda tulle, siis aga vaatab Lutz ohvitserile otsa. Ivo Filipovac näeb Lutzi mandlisilmi, mis on akrobaadi õe silmadega nii häirivalt sarnased, ja vaadates noormehe silmi, mis on hetkel talle väga lähedal ja mis sedavõrd sarnanevad tütarlapse silmadega, tunneb Ivo Filipovac, kuidas tema südames kasvab armastus just nende teiste, talle nii kallite silmade vastu, mille omanik parajasti näikse noormeestele midagi ütlevat, neid appi kutsuvat, et õnnetut magavat klouni voodisse tõsta. Peame siiski tunnistama, et antud momendil huvitab Lutz Svheindler meid hoopis rohkem kui nood kaks armunut, kes on viimaks ometi kokku saanud. Seda, mis sünnib nende kahega, võime enam-vähem aimata; loomulik armastus, olgu see oma avaldustes kui tahes hämmastav, on ikkagi valdkond, mida on lihtsam mõista kui tolle õnnetu nooruki hinge, kes raugaeani ainult oma õesse kiindunud on (ta ei võta iial naist!), seda sorti kiindumus aga polegi nii haruldane. Nägus noormees, sõnakehv ja alatasa mõttes, on oma ea kohta liiga tõsine. Tütarlapsed — neid tiirleb tema ümber küllalt — teda ei huvita ja ta on veel süütu (süütuse kaotab ta alles viie aasta pärast, kui üks tiigritaltsutajanna ta peaaegu vägisi võtab). Seitse või kaheksa tundi päevas veedab ta ühes noorema õe Annyga trapetsinumbrit harjutades. Treeningutest vabal ajal uitab ta maneeži ümber ja on loomade talitamisel abiks. Lutz Scheindler, kellele loomad on hulga lähedasemad kui inimesed, põetab neid, kui nad haiged on, ta on väga osav loomi tohterdama, osavam veel kui loomaarst. Annyga käib ta karmilt ümber, samas aga on Lutz suurepärane sõber. Selle järgi otsustades, kuidas vend Annyt kohtleb, võiks arvata, et noorel akrobaadil pole olnud mahti märgata, et Anny on õrnemast soost. Näib, nagu poleks Lutzil pähegi tulnud, et õde on naisterahvas, mitte noorem vend, poiss nagu Lutz ise. (Vähimagi piinlikkuseta riietus vend õe juuresolekul lahti. Neiu pööras alati pea häbelikult kõrvale. Lutz aga ei märganud, et õde segadusse sattus.) Tema armastuses õe vastu pole varjugi ihast, mida tunneb mees naise järele, ihast, mis võiks noormehest verepilastaja teha.

Muide, Lutz Scheindler paneks väga imeks, kui keegi talle ütleks, et tema õde pole enam kaugeltki plikake. Ja ometi, kui Lutzilt küsitaks, millised on tema tunded lihase õe vastu, vastaks noormees kohutava, jahmatamapaneva fraasiga: „Ma ei saa temata elada..." Ja mis võiks olla veel hullem kui see tunne, et sa *e i s a a e l a d a* ühe teatud inimeseta, et sinu elu on mõttetu, kui tema pidevalt sinu lähedal ei viibi! Seega on enam kui loomulik, et Lutz Scheindler saab Ivo Filipovaci peale armukadedaks. (See on üsna isevärki armukadedus.) Ei, veel mitte praegu. Hetkel puhuvad mõlemad noormehed põlema tuld, mis ei taha kuidagi põlema hakata.

Kahtlemata on iga kirjaniku üheks meelistegevuseks armastusloo ümberjutustamine — see teema on niisama vana kui inimkond, kuid alati uus, sest ikka veel on armastus see, mille ümber keerleb kõigi maailma romaanide tegevustik. Äkki aga, just sel hetkel, kui ohvitser ja Lutz Scheindler tuld põlema puhuvad, noor neiu aga on tundest, mida ta kogeb esimest korda elus, niivõrd jahmunud, et ei tea, mida öelda või teha, meenub meile üpris kummaline isik (tema ongi tegelikult meie loo peategelane), kes on härra ohvitser Ivo Filipovacile tentsikuks määratud.

„Mis selle minu tentsikuga lahti on ja kus kurat ta kolab?" küsib Ivo Filipovac niisiis eneselt, ja tunnistagem, et selle küsimuse esitame enesele meiegi. Meie mure on koguni suurem kui Ivo Filipovacil; et ta on kõrvuni armunud, unustab ta juba hetk hiljem Marcu, ja kauni akrobaadineiu nägu ilmub taas tema silme ette, nii et ohvitser viskub voodile ja tema keha valgub täis ääretut õnne. Kostab ohe, mille kaja hääbub pimedusse mattunud toas pikkamööda. Ohkajaks on meie armunu, aga juba mõne minuti pärast hakkab härra ohvitser Ivo Filipovac tasa norskama. Ta keerab end vasakule küljele, tõmbub kerra ja norskamine lakkab äkki. Me ei tea, kas ohvitser sel ööl Anny Scheindlerit unes näeb või mitte, ja ega see meid eriti huvitagi, sest nende kahe armastuslugu on niigi juba hakanud ilmet võtma: nad nägid teineteist, meeldisid teineteisele ja nõnda edasi... Mis edasi sai, jutustan siis, kui selleks on õige aeg.

Sügavale ja ilmselt unenägudeta unele vaatamata kuulis härra ohvitser hommiku hakul katusekambrist müra ja ärkas. „Tentsik on tagasi," ütles ta enesele ja surus pea patja, kavatsedes uuesti magama jääda. Und ei tulnud. Lamades kinnisilmi, pea patja surutud, küsis ohvitser eneselt juba teist korda: „Kus kurat ta küll kolas?" Seejärel tegi ta silmad lahti ja kikitas kõrvu, et kontrollida, ega ta valesti olnud kuulnud. Jaa, tentsik oli kahtlemata tagasi; sealt ülalt, tentsiku kambrikesest, kostis samme, ja härra ohvitser hakkas asemel vähkrema: kui oled kord juba ärganud, on unel lõpp, vaevalt sa enam magama jääd. Õigupoolest polnud Ivo Filipovac niivõrd pahane kuivõrd uudishimulik, ja niisama uudishimulik on ka autor. Mõlemad, niihästi autor kui ka

noor ohvitser, tormavad üheskoos ummisjalu trepist üles katuse-kambrisse, riskides pimedas teineteisega kokku põrgata. Ohvitser kavatseb tentsiku läbi võtta, et kordki elus käituda nagu ohvitserile kohane. Niisiis tormab ta trepist üles ja tõmbab katusekambri ukse lahti. Marcu istub ainult aluspükste väel voodiserval; ohvitseri nähes kargab ta püsti, võtab valvelseisangu ja valmistub sõja-väelaslikuks tervituseks, ise tikksirge ja jäik. Ivo Filipovac aga takistab teda. „Jäta see," ütleb ohvitser. „Parem räägi mulle..." Ivo Filipovac kavatseb tentsikule väikese moraaliloengu pidada, ent kohkub poolelt sõnalt vait, sest tentsikul on halb: ta vaarub jalgadel ja on iga hetk maha prantsatamas. Hambad plagisevad tal suus ja ta vahib ohvitserile suuri silmi otsa, just nagu tahaks temalt abi paluda. Too tentsik näeb välja nagu uppuja, kes silmadega anub, et sa talle käe ulataksid, teda uppumissurmast päästaksid ega laseks tal põhja vajuda. Vaese soldati meele-heitlik pilk ajab Ivo Filipovaci suurde ärevusse. „Ta on haige," ütleb ohvitser enesele kohkunult. „See vaene poiss pole terve..." Ja alles nüüd võime öelda, et ohvitser v i i m a k s o m e t i n ä e b o m a t e n t s i k u t ja äkki tärkab tema hinges soov noormeest aidata (ta muidugi ei tea, mida ta tegema peaks ja kuidas). Marcu pole tema silmis enam distsiplineerimatu tentsik, vaid kannatav inimene. Noormeeste omavaheline sarnasus teeb olukorra justkui veel keerukamaks: hetkeks on ohvitseril tunne, et tema ise ongi too ahastav olend: ta seisab just nagu peegli ees ja vaatab oma enda kannatustest moondunud nägu. Talle tundub koguni, et tema ja tentsik on üks ja seesama inimene, ent juba järgmisel hetkel taipab ta, et kõik oli vaid meelepete, see tema nägu noormees on siiski keegi t e i n e, võõras inimene, kellest Ivo, nagu selgub, peaaegu midagi ei tea. Õigupoolest avastab Ivo Filipovac sel silmapilgul, milline sügav kuristik eraldab meid teistest inimestest. „Me oleme k o r d u m a t u d," ütleb ta enesele meelehärmiga, „ja minu sarnasus tentsikuga on vaid olemuse ja nähtumuse kummaline mäng. Meie viga on see, et laseme endid ninapidi vedada ja usume seda peeglite sohimängu!..." — „Ärge jätke mind maha, härra ohvitser," palub tentsik, seejärel tekib pikk vaikus, millel ei näi lõppu tulevatki, sest Ivo Filipovac mõistab, et ta ei saa tentsikut kuidagi aidata. Katse end tentsiku nahka sobitada läheb nurja. Ivo Filipovac tunneb, et ta ei suuda olla keegi muu kui tema ise, et kõik katsed ümber kehastuda oleksid kasutud. Väljast igritseb hämust koiduvalgust ja mõlema noormehe kimbatuseks katkestab toas valitseva vaikuse ööbikulaul. Marcu läheb nõtkuvi jalu, tuikudes akna juurde ja paneb selle kinni, et lummavat linnulaulu enam mitte kuulda. Ohvitserile tundub, nagu peegelduks tentsiku silmis üks uus, alles ebaselge ja ähmane mõte, just nagu oleks noormehel äkki nii ööbikulaulu kui ka omaenese käitumise pärast häbi. „Teil pole tarvis minu pärast muretseda," ütleb tentsik, pilk maas. „Ma olen kõigest üks rumal

nekrut," vabandab ta siira alandlikkusega. „Elu on nii imelik," lisab ta veel, „ega ma õieti taipagi — nii harimatu olen —, mis see elu õieti on..."

Tentsik räägib rohkem selleks (ohvitser tajub seda), et teise eest oma mõtteid varjata. Või räägib ta vahest selleks, et võtta ohvitseri õlgadelt (Ivo Filipovac on tema headusest ja lahkusest jahmunud) vastutusekoorem, mida tema, ohvitser, ei ole kohus-tatud kandma. „Teil pole tarvis minu pärast muretseda!" näib tentsiku pilk ütlevat.

Selsamal õhtul ajab Ivo Filipovac kasiinos juttu kapten Alfred Rotmanniga, oma kolleegiga. Juba mitu kuud, jutustab ta kaptenile, on tal uus tentsik, kelle käitumine muutub üha veidra-maks. Tentsik — rumeenlane Banatist — on pealegi temaga ühte nägu! Seda on muidugi raske uskuda, aga kui Alfred Rotmann näeks neid kahekesi koos, võiks ta vanduda, et tentsik ja ohvitser on vennad, nii sarnased on nad. Loomulikult ei saa juttugi olla mingitest sugulussidemetest nende kahe vahel; ohvitser aga, kui siiras olla, tunneb vaesele poisile südamest kaasa. Tentsi-kut vaevab mingi hingevalu ja ohvitser ei tea, kuidas sellest, mis õnnetut poissi ahistab, jagu saada. „Ta on ju ikkagi minu tentsik, ja niikaua kui ta minu teenistuses on, pean ma tema eest hoolt kandma," ütleb Ivo Filipovac ja vajub mõttesse, silmitsedes tassi, milles aurab kuum lõhnav kohv. „Sellistest maapoistest on mul nii mõndagi jutustada," lausub härra kapten Alfred Rotmann. (Tõsine meesterahvas, pikk nagu taevatala ja meie kangelasest palju vanem. Tema paljast pealage ehivad mõned üksikud hallikad juuksesalgud.) „Igasuguseid lugusid, üks veidram kui teine. Kui ma neid sulle praegu pajatama hakkaksin, sa võib-olla ei usuks mind, ütleksid, et ma luiskan. Ma võin siiski kinnitada, et kõik, mis ma räägin, on sulatõsi! Milleks luisata ja igasuguseid lugusid välja mõelda, kui mul on elus nii tihti ette tulnud olu-kordi, mida ka kõige rikkam fantaasia ei suuda välja mõelda! Kui oled nii pikka aega nekrutitega tegelnud nagu mina, saad mõnest närviarstistki hulga targemaks. Kui tahad inimaju patoloogiast kuulda, siis küsi minu käest, *fiam drága**!" (Aeg-ajalt meeldib kaptenile oma juttu mõne ungarikeelse sõnaga kaunistada.) „Usu mind, mul on, mida jutustada. Kui tahad maapoistega hakkama saada, pead katsuma üht-teist nende elust välja uurida, siis ei tundu nende käitumine enam nii pentsik või absurdne. Võta arvesse, et enamik neist pole jalgagi kodukülast välja saanud, või kui ongi, siis mitte kaugemale kui pühade ajal naaberkülla simmanile; nende maailm, pea seda meeles, piirdub mõne kilo-meetriga: koduküla ning selle lähim ümbruskond, ja ongi kõik.

* Kallis poeg. (Ungari k.) *Tlk.*

Neil ei tule pähegi, et küngaste ja metsade taga, mis nende küla ümbritsevad, võiks olla veel künkaid ja veel metsi ja veel palju külasid; ja kujuta nüüd ette, milline vapustus on äkki avastada, kui lõpmata avar on maailmaruum, mis laiub veel kaugemale, kui silm ulatub, nii kaugele, et näib, nagu poleks tal otsa ega äärt..." Siiani on kapten rääkinud nagu raamatust, aga tema jutt pole Ivo Filipovaci meelest muud kui banaalsuste jada, mis, olgu see siis tõsi või mitte, tentsiku „juhtumile" mingit valgust ei heida, sellele „lahenduse" pakkumisest rääkimata. Suuremat huvi kapteni jutu vastu ilmutab Ivo Filipovac alles siis, kui kapten asub kirjeldama mõningaid juhtumeid, mis näivad sobivat illustreerima tema enese teooriaid, mille sügavamõttelisuses tal pole vähimatki kahtlust. Nii et nüüd, mil kapten on lagedale tulnud teooriaga harimatute maapoiste maailma-avastamise vapustusest, nüüd, mil ta on kroonukeeles väljendanud — ilmutamata sealjuures erilist spekulatiivset mõtlemist —, kui tapvat k o d u i g a t s u s t vaesed nekrutid tunnevad, tahab ta iga hinna eest mõned näited tuua; alles nüüd, nagu juba ütlesin, hakkab Ivo Filipovac kaaslase jutu vastu huvi tundma, sest Alfred Rotmanni lood väärivad tõesti täit tähelepanu, ja ei teeks paha nende üle pisut järele mõelda. Üht näib kapten mõistnud olevat — ja selle tarkuseni pole ta jõudnud mitte tänu oma lemmikteooriatele, vaid pigem tänu aegade vältel omandatud kogemustele, sest Alfred Rotmann on tubli veerand sajandit elanud kasarmute vahetus läheduses, soldatite keskel, kes on igast Austria-Ungari impeeriumi nurgast sinna kokku aetud. Rohkete isiklike kogemuste põhjal on Alfred Rotmann niisiis jõudnud järeldusele, et kõigi nende soldatite (kellest ta jutustab Ivo Filipovacile kohvikulauas istudes, sigar suus), meeleheitehoogude algpõhjuseks on ääretu üksildus; ja seega „sünnitab üksildus, mu armas, niisama kohutavaid koletisi nagu uinuv mõistus Goya kuulsal gravüüril, millest sa kahtlemata oled kuulnud"... Rotmanni arutlused — mis pole iseenesest teab kui sügavamõttelised ega teoreetiliselt põhjendatud — võiksid tulla mõne sotsioloogi suust, kellel on ka loomupärast psühhoanalüüsivõimet (psühhoanalüüs on alles äsja sündinud ja muidugi mõista on kapten sellest kuulnud). Nii nagu Freudi mõttekaaslased ja vulgaarsotsioloogid, on ka Rotmann veendunud, et kõike on võimalik lõpuni ära seletada, et iga südamesaladuse jaoks leidub võti, mille abil saab avada kõige varjatumaid hingeuksi, nii et mitte miski siin ilmas ei pane sind lõpuks enam imestama. „Mõni ime!" hüüatab ta oma jämeda, liigsest tubakast käheda häälega iga kord, kui tema tähelepanu juhitakse mõnele raskemat sorti juhtumile (seoses järjekordse „peast segi läinud" nekrutiga). „Kannatage üks hetk, ja ma ütlen teile, milles asi seisab: mul oli ükskord garnisonis keegi poiss..." Ja Alfred Rotmann hakkab pajatama ühest selletaolisest juhtumist, ise surmkindel, et lõppude lõpuks pole midagi uut päikese all. Sest temal on kõik maailma asjad nii

täpselt teada, et mitte miski ei pane teda enam imestama! „Kuula, mis juhtus ühe niisuguse noorsõduriga!" ütleb ta nüüd Ivo Filipovacile. „Oli teine piltilus ja vagur kui süütu neitsi. Ta oli vaikne ja väga korralik poiss, poolakas Danzigi lähedalt, teadsin tema nimegi, aga näe, praegusel momendil ei tule meelde. Aegajalt tabasin ta hajameelselt kaugusesse vahtimas... Poolakas oli vaenelaps. Ta jutustas mulle, kuidas ta oli oma vanematest ilma jäänud: ükskord laadal olid hobused lõhkuma hakanud ja poisi vanemad olid vankri alla jäänud, või midagi selletaolist. Poolakal oli kodus noorem vend, lütseumiõpilane, ja noormees oli mures, mis ta seal teeb ja kuidas ta üksinda hakkama saab. Poiss käis mul vahetevahel tuba koristamas, ja kui ta oma töö väga kohusetruult ära oli teinud, siis istus ta toolile ja hakkas oma kodustest pajatama; ta oli äärmiselt tasane, mu armas Ivo Filipovac, ja seesama poiss — tal olid sinised silmad ja nii selge pilk nagu suvehommik! — võttis ühel päeval kuulipilduja, pööras toru oma kasarmukaaslaste poole ja tappis ühe valanguga kaheksa noort meest, kellega ta polnud elus ainustki sõna vahetanud, tappis heast peast, saad aru!..." Poolaka teost rääkides ei paista Alfred Rotmann seda eriti imeks panevat. „Ma olen oma elu jooksul nii palju näinud, et miski ei kohuta mind enam..." ütleb tema väsinud vana sõjamehe pilk. „Mõistad, ta laskis nad maha, ilma et oleks neid vihanud, tal polnud nende vastu kõige vähematki! Põhjuseks," ütleb kapten pead vangutades, „on ikka seesama sügav ängistus, mille all kõik need noorukid kannatavad, mõistad sa, mu armas, mis ma ütelda tahan?" küsib kapten, imedes sigarit, mis jutustamise ajal on ära kustunud. Aga Ivo Filipovacile polnud asjad kaugeltki nii selged kui kaptenile, ja seletus, mille kapten soldati draamale nii enesestmõistetavalt andis, oli Ivo Filipovaci meelest vaieldav. Noore ohvitseri mõtteviis polnud nii teaduslik ja sotsioloogilis-deterministlik kui kaptenil... „Jutustan sulle veel teise niisama paradoksaalse loo," jätkas Alfred Rotmann. „Seekord on kangelaseks Oradea lähedalt pärit noormees, madala lauba ja punase juuksepahmakaga väikest kasvu ja rangjalgne inetu poiss, kelle hääl aga oli kristallpuhas, nii et kui sa oleksid teda laulmas kuulnud, oleksid võinud vanduda, et kuuled ingli häält: pikkade väsitavate rännakute ajal panin ta laulma, et aeg kiiremini läheks... Noh, ja ükskord suuremate õppuste aegu — need olid öised õppused, millest võttis osa kogu rügement, — tahtsin laulumeest säästa, sest ta oli mulle sümpaatne, ja saatsin ta kahe-kolme kilomeetri kaugusele põlluservale „vaenlast mängima". Ta pidi niikaua metsatukas redus olema, kuni meie patrull, kes „keelt" otsis, talle pooljuhuslikult peale satub; patrull pidi poisi nagu kord ja kohus kinni siduma ja minu ette tooma. Ka vangide võtmine oli õppuste kavas. Omamoodi peitusemäng, ei midagi nii-öelda erilist... Seega pidi noormees paar-kolm tundi põllu servas ootama, kuni mainitud patrull ta avastab. Tavaliselt

lasevad soldatid sel ajal silma looja, vaesed poisid kasutavad neile antud aega selleks, et pisut puhata. Oli soe augustiöö, mul on kõik nii selgesti meeles, nagu oleks see eile sündinud, taevas oli tähti täis — lausa võrratu öö! Kui patrull viimaks minu inglihäälega poisi metsaservast leidis, lamas poiss vereloigus. Oli endale kuuli kõhtu lasknud. Suri enne, kui ambulants temaga laatsaretti jõudis, mina aga sain siiski temalt veel küsida, miks ta seda tegi. „Ma lõin kartma, härra ohvitser," ütles ta. (Hädavaevu suutis ta veel rääkida!) „Oli pime ja ma olin üksi ja mul hakkas kange hirm..." Ta palus, et me teda maha ei jätaks, sest ta ei tahtnud surra, ta tahtis meile pikkadel rasketel rännakutel veel oma inglihäälega laulda, aga kuul oli tema kõhu läbi puurinud, nii et ta suri hirmsates valudes ambulantsis, enne kui see ühes temaga laatsaretti jõudis," jutustas Alfred Rotmann ja tal läksid silmad märjaks; veel praegugi, hea hulk aastaid hiljem, avaldas selle kurva loo jutustamine talle sügavat mõju.

Nii et Alfred Rotmann ei paistnud Ivo Filipovaci tentsiku kummalist käitumist imeks panevat. Oma pika sõjameheelu jooksul oli tal palju niisuguseid lugusid ette tulnud. Ta oli näinud — ja kui palju kordi veel! —, kuidas Marcu-taolised poisid äkki peast segi lähevad. „Katsu temast lahti saada nii ruttu kui võimalik, saada ta kasarmusse tagasi, enne kui ta sulle teab mis supi kokku keedab," andis kapten noorele ohvitserile head nõu. Ivo Filipovac aga ei võtnud tema nõu kuulda. Kes teab mis põhjusel tahtis ta ikka veel tentsikut aidata, ehkki ei teadnud, kuidas.

Peab tunnistama, et nüüd käitub meie ohvitser lausa kummaliselt: täiesti ootamatult tunneb ta, et ei saa või ei taha tentsikust lahkuda! Äkki näeb ta tentsikus justkui nooremat venda, vennakest, keda ei või — ainult selleks, et temast lahti saada, — arstide kätte anda!... Teda nende hoolde jätta, arutas ohvitser, tähendaks õigupoolest oma käed puhtaks pesta, tähendaks püüda võimalikult hõlpsasti vabaneda kõikidest kohustustest ja kogu vastutusest. Ja Ivo Filipovac avastas, et ta ei taha vabaneda ei vastutusest ega kohustustest...

Sel ajal, kui meie tegelesime tentsiku kummalise käitumisega, jõudsid armastajad õige mitu korda kokku saada. Nad kohtusid pärastlõunati salaja katoliiklaste kalmistul, et neiu vend teada ei saaks. (Lutzil poleks olnud raske taibata, milles asi on, ja teadmine, et tema õde on armunud, oleks ta armukadedaks teinud); nad jalutasid teineteise ümbert kinni hoides haudade vahel, seisatasid mõne sirelipõõsa juures ja neiu hingas sügavalt, joobudes õite mahedast lõhnast; krüpte valvavate marmoringlite kõrval suudlesid nad kirglikult jne. Armastus teeb isekaks, nii et küsime eneselt, millal küll saab keiserlik-kuningliku armee ohvitser, kes pealegi on armunud, mahti õnnetule tentsikule mõelda. Siiski

sai ta mahti! Isegi Anny Scheindlerile kurtis ta mitmel korral oma muret: „Minu tentsik teeb mulle tõsist peavalu," jutustas ta. „Öeldakse, et me olevat väga sarnased..." Armunut, kes kujutleb — mis on ka loomulik —, et tema kallim on täiesti erakordne inimene, on raske veenda, et too võib kellegagi sarnane olla. Niisiis kuulutas tütarlaps valjusti oma umbusku: „Sina ei sarnane kellegagi," ütles ta ja suudles noormeest (üsna kohmakalt, sest polnud veel korralikult suudlema õppinud). „Ja ometi oleme sarnased, nii imelik, kui see ka pole," jäi Ivo kindlaks. „Meie vahel pole mingeid sugulussidemeid. Me ei ole isegi mitte ühest rahvusest. Tema on rumeenlane, mina serblane." — „Sina oled ohvitser, aga tema on tentsik," ütles äkki tütarlaps, kel oli terav vaist sotsiaalsete erinevuste peale. „Sellegipoolest oleme sarnased," kordas ohvitser ja vajus mõttesse. „Jaa, jaa, me oleme sarnased," jäi ta öeldule kindlaks, vastuseks noore neiu üha umbusklikumatele pilkudele. „Ta on võõras kohtlasevõitu maapoiss, pursib vaevu mõne sõna ungari keelt, meil on teineteise jutust raske aru saada, kuid sellegipoolest, usu mind, Anny, teeb tema saatus mulle muret, tema õnnetus lihtsalt piinab mind. Ma tahaksin teda aidata, aga ei tea, kuidas! Pentsik küll, aga ma ei saa lahti tundest, et tema saatus on minu kätes." — „Minu arust ajad sa liiga keerulist juttu," lausus Anny Scheindler peaaegu julma siirusega, nii nagu räägivad mõnikord neiud, kelle hing on veel puhas ja muserdamata. Ja nad suudlesid jälle. Me ei ole nii taktitud, et lugeda suudlusi, mida armunud jagasid teineteisele õitsva sirelipõõsa ja kipsingli kõrval, kus muide nende kõnelus aset leidiski...

Vaid mõni päev pärast ülalkirjeldatud kohtumist jäi Lutz Scheindler düsenteeriasse ja pandi haiglasse. Haigus oli väga ebameeldiv. Tollal võis düsenteeriasse surragi... Haigla, kuhu noormees viidi, oli niisugune, nagu haiglad tänapäevalgi on: seinad olid niisama valged, halastajaõed niisama punapõsised ja nende ilmetutel nägudel püsis seesama valvenaeratus; koridorides oli seesama haiglalõhn ja akende taga õitsesid needsamad haigetes nostalgiat tekitavad kastanid... Anny käis venda igal neljapäeval ja pühapäeval vaatamas (ka külastusajad olid needsamad, mis tänapäeval), istus voodi kõrvale toolile, haigusest kurnatud näoga Lutz aga (mõne päevaga oli ta üle kümne kilo alla võtnud ja tema ilus atleedikeha kuivas päev-päevalt üha enam kokku) vaatas õele otsa ja üritas naeratada... Anny Scheindler oli liiga armunud, et suuta oma õnne venna uuriva pilgu eest varjata. Kahtlemata pole sünnis nii õitsev välja näha, samal ajal kui sinu vend lamab haigevoodis (mistõttu trapetsinumber on programmist välja jäetud), aga tütarlaps ei osanud teeselda. „Tal pole minust kahju, ta ei armasta mind," ütles Lutz enesele kibedusega, ja kui visiit oli lõppenud, surus ta näo patja, et halastajaõed teda nutmas ei näeks... Jaa, Anny Scheindler vaatas venda säravi silmi ja tal ei tulnud pähegi, et parem oleks oma õnne varjata. „Arstide arvates olen

ma väljaspool hädaohtu," ütles Lutz Scheindler oma õele. „Kas tead, ma kartsin surra! Ja mõte, et sina siis üksi jääd, vaevas mind kohutavalt..." Kui tütarlaps seda kuulis, tuhmus äkki tema särav pilk — sest ta armastas oma venda ja polnud kaugeltki tundetu — ja tema silmadesse ilmusid pisarad. Ta süüdistas ennast, et suudab õnnelik olla, samal ajal kui vend on nii raskesti haige. „Las ma saan terveks, siis hakkame jälle tööle," ütles Lutz. „Muidugi mitte otsekohe; kordame vanu trikke, kuni ma kosun. Loodan, et sa pole unustanud, mis ma sulle olen õpetanud," lisas ta ilmse murega.

Kui Anny Scheindler hetkeks oligi venda haletsenud ja talle kaasa tundnud, kadusid nii haletsus kui ka süütunne just nagu nõiaväel, niipea kui ta haiglauksest välja astus. Neil tunnetel polnud tema südames enam kohta! Armastus oli vallutanud neiu hinge varjatumadki sopid. Järgmisel külaskäigul (kas neljapäeval või reedel) reetis Anny end jälle. „Laman siin haiglas ega saa teda selle armastuse küüsist päästa..." ütles Lutz Scheindler enesele meelehärmiga. Et Lutzil puudus igasugune erootiline kogemus — ta polnud iial armunud olnud ja ainus naissoost olend, kellesse ta kiindunud oli, oli ta lihane õde —, polnud tal õrna aimugi, mida tähendab armastus. Ta ei aimanud, kui tugev on armastus. Ta ei teadnud, et kui jutt on armastusest, ei saa keegi kedagi päästa ja et kõige targem on armunute teelt kõrvale astuda ja neid mitte segada. Niisiis ei olnud Lutz suuteline oma õde armastuse eest kaitsma, kuid naiivne ja kogenematu noormees ei teadnud seda, ta ei võinudki seda teada. Ta oli kohutavalt lihtsameelne...

Möödus veel üks nädal ja Lutz Scheindler oligi taas jalul. Ta oli siiski veel liiga kurnatud, et haiglast välja saada. Oli neljapäev, külastamispäev, õde ja vend jalutasid haigla pargis. Anny hoidis vennal käe alt kinni. Niipea kui Lutz viis jutu „ohvitserile, kes sinu ümber tiirleb", tekkis nende vahel täiesti ootamatult pinge. Sellega seletus ka otsekohe maad võtnud vaikus. Lutz Scheindler oli väga otsa jäänud. Raske oli selles luidras poisis ära tunda toredat atleeti, kelle trapetsitrikid olid vaimustuse esile kutsunud. Kasutame vaikusehetke, et nendevahelist pinget analüüsida ja kumbagi veidi hoolikamalt uurida. Tütarlapse habras keha on veidi täidlasemaks muutunud. Tema huuled on omandanud teatud sensuaalse pehmuse, silmad aga on tumesinised, peaaegu violetsed. Jaa, silmad ja suu on õel ja vennal ühtemoodi — seda märkas ka meie sõber Ivo Filipovac —, ent hoolikamal vaatlusel tabad tütarlapse silmis siiski midagi sooja ja hella; poisi silmis seevastu on pidev rahutus, need on, kui efektset võrdlust kasutada, „noore kiskja" silmad, mis iga hetk oma ilmet muudavad. Mõnikord lähevad Lutzi silmad nii tumedaks, et näivad peaaegu mustad... Püüame taas olla kõikenägijad ja kõiketeadjad ning välja uurida, millest mõtleb Anny Scheindler. Nõndaks, tema mõtleb — ja õnneks ei saa vend, nagu saame meie, oma õe mõtteid lugeda —, et

tal on kõigist neist trapetsitrikkidest villand, juba mõnda aega ei paku need talle mingit huvi. „Tegelikult," ütleb ta enesele tusaselt, „pole mul selleks ametiks vähimatki kutsumust!" Ta on olnud oma vanema venna kätes nagu pehme savi ja vend on teda oma tahtmist mööda voolinud. Vend pole õele valikuvõimalust andnud. „Ma armastan liialt elu, et niisugune riskantne amet mulle meeldida võiks!" ütleb ta enesele... Nüüd aga püüame välja uurida, millest mõtleb Lutz Scheindler, katsume ka tema mõtteid lugeda. „Me ei või oma vanade trikkidega publiku ette minna," mõtleb Lutz. „Peame midagi uut ette valmistama. Midagi, mis vaatajad tõepoolest pahviks lööks, nii et neil imestusest suu lahti jääb... Anny hoiab mul armsasti käe alt kinni, nõjatub hellalt vastu mu õlga, kuid ma taipan suurepäraselt, et tema mõtted on sootuks mujal... Ma vihkan seda pentsikut ohvitseri, kellesse Anny armunud on, ja teen kõik, et neid lahutada. Annan ohvitserile niisuguse keretäie, et ta eluaeg mäletab," ütleb niisiis enesele Lutz Scheindler, kes on nii naiivne, et usub, nagu saaks kõik ühe keretäiega lahendada, „teen temast hakkliha, kui näen, et ta veel mu armsale õele ligi ajab! Sest kui ma õigel ajal kiiremas korras vahele ei sega, on Anny minule kadunud. Mina aga ei saa ilma temata elada..." kordab akrobaat enesele. Lutz arutleb — võisime selles ise veenduda — nagu rumal poisike, ja võib-olla ei võtakski me tema juttu eriti tõsiselt, kui poleks seda viimast lauset, et ta „ei saa õeta elada", lauset, mis Lutzi suus kõlab väga tõsiselt ja mis meid tahes-tahtmata mõtlema paneb.

Ühel laupäevasel pärastlõunal sai Lutz Scheindler haiglast välja. Ta tahtis viivitamatult tööle hakata. Lutz oli tige ja närviline, et peab kurnatuse tõttu veel ootama. Iga kord, kui ta trapetsiharjutustest juttu tegi — ta ju kavatses koos õega treenida — vahetas Anny Scheindler kõneainet... Lutz hakkas Ivo Filipovaci eluaseme ümber tiirlema. Mõttes ähvardas ta ohvitseri keretäiega ja kavatses oma ähvarduse ka täide viia. Nii nõrk, kui ta alles oligi, arvas ta, et suudab ohvitseri vaeseomaks peksta. Küllap on too ohvitser mingi memmepoeg, kes ei oskagi kakelda, kindel see! Lutz aga on tsirkuseartistide hulgas meheks sirgunud ja igasuguseid nõkse õppinud; näiteks oskab ta vaenlast ootamatult rünnata, jalga taha panna. „Leidiski terav kirves kivi," ütles noormees enesele, samal ajal kui tema õde õisi puistavate pärnapuude all Ivo Filipovaci suudles. See oli kirglik suudlus, niisugune, nagu võib näha mõnedes meie sajandi neljakümnendate aastate Hollywoodi-filmides. Neiu on kikivarvule tõusnud, et armastatu huulteni ulatuda; Ivo Filipovac hoiab tal ühe käega ümbert kinni ja kui neiu tasakaalu kaotab, tõstab noormees teda veidi kõrgemale, huuled endiselt neiu huultel, nagu tahaks ta, et nende õrn embus lõpmatuseni kestaks.

Suvi saabus äkki. Õde ja vend Scheindlerid hakkasid jälle

treenima ja valmistasid kiiruga uut numbrit ette. Nad tahtsid publikut rabada. Noor ohvitser vaatas alatasa kella, ootas tundi, millal ta pidi Annyga salaja kokku saama. Tentsikut aga näeme linna servas asuva jõekese poole sammumas. On alles juuni keskpaik, ilm aga on kuum nagu südasuvel. Tentsik kavatseb suplema minna... Näeme niisiis, kuidas Marcu nõlvakust üles sammub — tema ümber on õiterikas aas: valged ja kollased madarad seisavad suvepäeva lõhnavas õhus liikumatult nagu küünlad. Siis näeme Marcut mööda künkanõlva alla tulemas ja seal all, orus, mis noormehe ees laiub, paistab sädelev jõelint. Meie kangelane kiirustab. Ta tahab rutem kohale jõuda. Ta teab üht varjatud kohakest, kus vesi on üsna sügav; seal võib supelda, kuidas süda lustib. Niipea kui ta pärale jõuab, tõmbab ta saapad jalast ja viskab mundri seljast; ta võtab jalast ka aluspüksid ja hüppab, paljas kui porgand, vette, mis on jahe, sest aeg on veel varajane. Vesi on nii külm, et sinna on võimatu jääda kauemaks kui paariks minutiks; Marcu tuleb veest välja ja heidab rohule päikese kätte. Hambad plagisevad tal suus, huuled on külmast sinised, kuid tasapisi sulatavad päikesekiired noormehe üles; tal hakkab soe ja ta tunneb meeldivat loidust. Marcu paneb silmad kinni ja tukastabki veidi, ümberringi aga laulavad linnud lausa kõrvulukustavalt; lauglennul lõoke riivab tiivaga tema põske, nii et Marcu teeb silmad lahti ja näeb sinist taevavõlvi, siis paneb ta silmad jälle kinni, aga mitte selleks, et veel pisut tukastada, nagu võiks arvata, vaid et kuulata hääli enda ümber.

Kõik põimus ja segunes omavahel: lõhnad ja hääled ja silmaga nähtavad asjad, ja täiesti ootamatult tajus Marcu maailma ainulaadsust, harukordset harmooniat ja täiuslikkust. Näis, nagu oleks kogu tema olemus lahustunud ja ümbritseva loodusega ühte sulanud; teda nagu polnudki enam olemas, ühtaegu elas ta justkui edasi mingis hoopis avaramas ja kõikehõlmavas tähenduses: ta oli nii jõgi kui ka lill, nii rohi kui ka maa, nii ääretu taevas kui ka laulvad linnud, ja Marcu, kes polnud tahtnud emakojast välja tulla, adus maailma täiuslikkust ja ilu ning tundis, kui suur patt on seda kõike ära põlata; sest just seda oli tema, õnnetu ja rumal noormees, teinud — mingist veidrast ja raskestimõistetavast v õ i m e t u s e s t e l a d a, tõeliselt elada oli ta ära põlanud niivõrd harmooniliseks loodud maailma! Maailma kõikehõlmava ja kõikemõistva leebuse ees tulid meie kangelasele häbist ja alandusest pisarad silmi, ja nüüd läks kõik veelgi keerukamaks ja arusaamatumaks: Marcu ei teadnud enam, kas tema pisarate allikas on see tuim valu, mida ta oli pikki aastaid, sünnist saati, rinnas kandnud, või voolavad tal pisarad hoopis õnnest, mis oli tema nii nagu kogu maailmagi üle ujutanud sädelevate voogudega, mida keegi ega miski iial tõkestada ei suuda.

Oleks hea, kui võiksime Marcust lahkuda nüüd, tema elu kõrghetkel; kujutledes, et ta on õnnelik, võtmata arvesse, kuivõrd

habras ja üürike on õnn, sest Marcu eksistents inimlikus ajas, tema „õnneseisund“, loodusega ühtesulamise tunne, kestis väga üürikest aega. Kujutlegem, kuidas Marcu ärkab sügavast unest, nii nagu ärkavad nõidusunest muinasjutukangelased, kes unesegaselt jalgadel kõiguvad ja imestunult hüüatavad: „Tohoh, kui kaua ma magasin!“ Noormees toibub joovastusest ja silmitseb veel uimasena õitsvate niitude vahel looklevat teerada; kollased ja valged õied säravad suvepäikese käes nagu põlevad küünlad ja eemal kaugel näeb Marcu üht meest, kes rada mööda pikkamisi läheneb. See mees, kes meie kangelasele üha ligemale jõuab, ei kiirusta eriti: aeg-ajalt kaob ta kõrgesse rohtu, siis ilmub jälle nähtavale. Jätame selle stseeni meelde: Marcu on end küünarnuki toel püstakile ajanud ja silmitseb lähenevat meest. Siin võikski meie lugu lõppeda, ja sel juhul peaksime oma kangelasega hüvasti jätma, samuti peaksime hüvasti jätma härra ohvitser Ivo Filipovaciga, kelle armastuslugu jääks siis muidugi pooleli, lõpule viimata; et Marcu puhul mingit lugu õieti polegi, siis pole meil ka midagi lõpule viia. Põhjustel, mida me ei saa lugejaile avaldada, pole meil nüüdsest peale enam võimalik nende kahe, ohvitseri ja tema tentsiku seltsis viibida. Kui me siiani võisime jälgida nii ühe kui ka teise (seega nii ohvitseri kui ka tentsiku) elukäiku sammhaaval, olles niisiis, nagu öeldakse, kõikenägijad, võisime oma silmaga näha võluvat Anny Scheindlerit ja tema venda (üsna veider tüüp, kes meile eriti ei sümpatiseeri), ka võisime venna ja õe ohtlikke trapetsitrikke jälgida, suu jahmatusest pärani, siis nüüdsest peale tuleb meil rahulduda kuuldustega, mis ei pruugi just puhas tõde olla. Nii et lugu, mis sai alguse enne Esimest maailmasõda ühes Austria-Ungari impeeriumi väikelinnas — tolle impeeriumi päevad olid juba loetud, nagu öeldakse (linnakese nimel aga pole meie loos olulist tähtsust) —, see lugu on niisiis aegade hämarusse vajunud: sellest on möödunud rohkem kui seitse aastakümmet ja on üsna loomulik, et me ei näe toonaseid sündmusi enam selgesti, vaid just nagu läbi udu; kõik asjad paistavad hägused, kui neid liiga kaugelt vaadata. Ja pole mingit mõtet valjusti nördimust avaldada, et me ei või sündmuste edasises käigus päris kindlad olla. Kuna meil pole enam võimalik kontrollida, kuidas kõik tegelikult oli, peame kogu seda lugu, mis meile tõtt-öelda üpris uskumatu näib, tõe pähe võtma ja uskuma jääma. Kõik sai alguse, kui nii võib öelda, härra ohvitser Ivo Filipovaci ja tema tentsiku sarnasusest. Kättemaksuhimuline vend (meenutagem, et ta lubas ohvitseri vaeseomaks peksta) näis omadega nii sassis olevat, et pidas tentsikut ohvitseriks, mis pole iseenesest mingi ime, sest nad olid tõesti väga sarnased. See, kes läbi kõrge rohu pikkamisi Marcu poole sammub, ongi niisiis Anny vend (ehkki meil on üsna raske niisugust kokkusattumust millegagi põhjendada), kes Marcut nähes (Marcul pole mundrit seljas ja seetõttu ei taipa Lutz, et tegu pole härra ohvitseriga, vaid lihtsõduriga, vaese tentsikuga)

enesele ütleb, et tasumise tund on tulnud. Kui akrobaat Marcu näeb, arvab ta niisiis, muidugi tänu tentsiku ja ohvitseri sarnasusele, et tema ees on Ivo Filipovac, ja teda valdab sõge kiivusehoog. Tal läheb silme ees mustaks ja ta hakkab peksma, lööb rusikatega ja jalgadega, kuhu juhtub, et vastast hävitada; ta tahab, et too mees kaoks ja et õde Anny, kelleta Lutz e i s a a e l a d a, jälle vaba oleks... Püüdkem kogu seda stseeni ette kujutada: Marcu ei tee katsetki end kaitsta. Ta ei taipagi hästi, mis temaga toimub; ta tõmbub valust kööku ja tema näolt ning kehalt, millele langeb hoope nagu rahet, voolab ojadena verd. Näeme seda stseeni vaimusilmas, see on rohkem meie ettekujutus, sest tegelikkuses pole me selle stseeni tunnistajaiks olnud ega saa päris kindlad olla, kas kõik just niiviisi sündis. Nähes, kuidas Marcu vaikides ja justkui omal vabal tahtel end peksta laseb, tegemata katsetki end kaitsta, peame enesele ühe küsimuse esitama. Kas ta sai üldse aru, et tegemist on eksitusega — see ongi küsimus — ja et mitte tema pole see, kelle peale Anny Scheindleri kiivas vend tahtis oma viha välja valada? Ja kui ta sellest aru sai, miks ta siis ei püüdnud kallaletungijale asja selgeks teha, öeldes: „Sa ajad mind kellegagi segi, minuga pole sul mingeid arveid klaarida, vaid hoopis kellegi teisega. Ma ei ole Ivo Filipovac. Ma olen kõigest tema tentsik." Tõde oleks päevavalgele tulnud ja Marcu poleks pidanud süütult kannatama. Võib oletada, et Marcu ei jõudnudki häält teha, et tal polnud selleks mahti; liiga tihedalt sadas rusikahoope, ent asi võis olla ka nii, et Marcu ei tahtnud n i m m e suud lahti teha ja teisele selgitada, mis tal selgitada oli. Kas see, et Marcu võttis teisele määratud löögid vastu piiksatamata, tegemata katsetki valjusti hüüda, et tema pole see, kelleks teda peetakse, ehkki ta on preili Anny Scheindlerisse armunud ohvitseriga lubamatult sarnane, ei tähendanud, et ta nõustus vabatahtlikult talle määratud märtrirolliga?

Järgmine stseen on äsja jutustatuga põhjuslikus seoses: suvepäev kaldub õhtusse, päike on loojumas; tõuseb kerge tuulevinu, mis paneb kaldaäärsed pajud kahisema. Akrobaati, kelle kättemaksuhimu on rahuldatud, pole näha. Marcu lamab maas. Vaevaliselt ajab ta end püsti. Ta vaarub, ta on kohutavalt väsinud. Suurte pingutustega komberdab ta jõeni, läheb vette, mis ulatub talle kaenlaaukudeni, ja peseb end porist ja verest puhtaks. Vesi on külm mähis, haavad ei tee enam valu. Pisarad voolavad just nagu külm mähis, ta nutab vaikselt, nuuksub ja luristab nina nagu tentsiku silmist, ta nutab vaikselt, nuuksub ja luristab nina nagu laps. Ta tuleb veest välja ja paneb kogu kehast värisedes riidesse, üha niutsudes nagu peksasaanud koer. Ta tahab puhata. Tema pea on täiesti tühi, ta on uinine. Ta vajub sügavasse letargilisse unne ja hetkel, mil päikese suur punane ketas majesteetliku rahuga allapoole veeredes maad riivab, tuleb mööda rada keegi naine, imik süles, ja leiab Marcu. Noormehe siniseplekilist paistes nägu nähes ehmub naine ja jookseb abi tooma. Kui ta koos kahe mehega

tagasi jõuab, on päike silmapiiri taha vajunud ja ragu varemalt, kangelane lamab, on laskunud pikad õhtuvarjud. r — kes, omahaiglasse toimetada, selleks on naisega ühes tulnuc(nagu ta ühel kaasas vanker, mida veab üksainus hobusekronu... „tüüpiline

Selsamal talvel pärast jõulupühi abiellus Anny Schks ja hea-Filipovaciga. Pulmad olid toredad. Fotodel, mis on tänati pikkade nud, võib näha pruutpaari ja ohvitseri vanemaid: terta valdab „teist ema", kes on alles noor naine. Pruudil on imeilus pi südame pikk loor. Kus on aga pruudi vend, mis on juhtunud sellkahjuks akrobaadiga, sest ühelgi aegade vältel tuhmunud ja kongusse fotol pole teda näha? Vend puudub fotodelt sel lihtsal põhjusgadel ta ei käinudki oma õe pulmas. Ta lamas ebaõnnestunud enrsse tapukatse järel haiglas. Lutz oli võtnud luminaali (või mõnda mb ta uinutit, mida tollal saada oli). Doos polnud piisavalt suur, nagsiikka juhtub enesetapjatega, kes tahavad ja samas ei taha hi oma loomuvastast tegu edukalt sooritada... Mõne nädala pärast oli ta taas trapetsil, Anny Scheindlerit aga asendas tütarlaps, kes teatud kaugusest vaadatuna Lutzi õega veidi sarnanes, lähemalt aga polnud ta pooltki nii nõtke ja ilus kui tsirkusest alatiseks lahkunud Anny. Kolmekümneaastaselt haigestus Lutz Scheindler ühte kurja tõppe, mis tõi kaasa luukoe lagunemise. Poolvigases meesterahvas, kes kesklinna kino „Apollo" uksel pileteid kontrollis (sest vahepeal oli publiku vallutanud tummfilm — Pati ja Patachoni sketšid), oli üsna raske ära tunda endist uhket atleeti, kelle trapetsinumber alati aplausitormiga vastu võeti. Muidugi mõista oli Lutz vahepeal ka jooma hakanud. Ta elas ikka üksi, kannatas ja õhkas vaikselt oma kauni õe järele. Ikka ja jälle tuli talle meelde tentsik, kelle ta oli asja ees, teist taga poolsurnuks peksnud, ja ta uskus (peale kõige muu oli ta vagatseja), et tema praegune elu kogu närususes ja viletsuses — „jumala nuhtlus" — on tihedas seoses toonase kogemata kombel juhtunud eksitusega. Tunnistagem, et niisugune sünge „epiloog" on tingitud soovist akrobaati — kelle mandlisilmad veel raugaeaski lausa lubamatul määral õe silmadega sarnanevad: mehe ihu on küll nõdraks jäänud, ent silmad on endiselt ilusad ja säravad — häbiposti naelutada. Kui me pole talle lisaks veel teisi, hoopis raskemaid ja rängemaid karistusi määranud (näiteks oleks Lutz tõve tagajärjel, mida ta põdes, võinud jalutuks või koguni pimedaks jääda; ka oleksime võinud ta ilma jätta töökohast kinos, mis polnud iseenesest teab mis tasuv koht — Lutz passis uksel koolipoisse, kes üritasid ilma piletita saali lipsata, ja sakutas neid kõrvust), siis seepärast, et kardame kogu loo liiga melodramaatiliseks teha (meenutagem vaid kõiki neid Dickensi laadis epilooge, kus „kurjad" saavad teenitud karistuse, headuse võit aga on lõplik ja pöördumatu). Niisiis mõtlesime välja epiloogi, mis näib üpris usutav... Õigupoolest ei ole meil aga õrna aimugi, mis sai pärast õe pulmi mandlisilmadega noorukist, kes oli kindel, et ta „ei saa ilma õeta

enesele ütleb, oll, ma leidsin kord üht pildiajakirja lehitsedes näeb, arvab tami, kus teiste nimede hulgas — kõik nimed olid väga susele, et ten', enamikus itaalia päritolu, — oli mainitud ka Lutz hoog. Tal läk, kuulsat akrobaati, kelle trapetsinumbrid kogu maa-katega ja jätasid. Ajakiri oli kolmekümne esimesel aastal välja too mees kon raske uskuda, et ligi viiekümnene Lutz Scheindler vaba olek veel võimeline (olgu ta füüsiline vorm kui tahes hästi tee katse trapetsil esinema. Tegu oleks võinud olla tema pojaga, ta tõmbe teame — ja selles osas pole meil mingeid kahtlusi —, et hoope Anny Scheindleri vennal ei olnud lapsi. Ta jäi elu lõpuni silmameheks; ta ei saanudki teada, mida tähendab omaenda kodu-sellee rahu ja õdusus, tema ümber ei saginud vallatuid ja armsaid kõilsukesi, ta ei saanud iial tunda naudingut, mida pakub leebe orr kuulekas naine. Oli Lutz siis tegelikult kesklinna kino „Apollo" piletikontrolör või mitte, selge on see, et „hästi ta ei lõpetanud". Ja mine tea, vahest väärinuks Lutz Scheindler, „kes ei saanud oma õeta elada", selles raamatus, kus peamine on üksilduseteema, kesk-semat kohta. Meid aga ei huvita esmajoones mitte patoloogiline üksildus. Lutz Scheindleri puhul ähvardab meid kindlasti oht enese tahtmata eksida üksildase hinge hämaratesse ja haiglastesse soppi-desse, neile aladele, kus õieti algavad psühhiaatrite ja neuroloogide valdused. Meid aga ei huvita üksilduse kliiniline külg. Ka ei püüa me tungida üksilduse algpõhjusteni nagu meedikud, kelle peaeesmärgiks on haige terveksravimine. Me ei taha kedagi terveks ravida ja oleme vahest veelgi skeptilisemad kui meedikud, sest me kahtleme, kas tervenemine üldse on võimalik. Marcut näiteks ei suuda me kujutleda teisiti ku igavesti üksildasena, „maa-ilmaga pahuksis" oleva inimesena, nagu ta oli juba enne sündimist. Sellest seisukohast vaadatuna sarnaneb ta oma ülemusega ainult väliselt. Nende kahe loomuses on sarnaseid jooni väga raske leida, kui neid üldse on: Ivo Filipovaci meelest on elu võimalik vaid kahekesi, tema on mees, kes otsib naist, kellega koos rajada kodu-kolle ja jätkata sugu. Temale saab selleks naiseks tsirkuseartist Anny Scheindler. (Ärgem unustagem, et lahkusime temast sel päeval, kui ta pidas oma pulmi, talvepäeval, mis oli ilusaim tema elus: sadas laia lund ja pruut kõndis oma valgete kingakestega kohevas lumes. Peig aga ei lasknud tal jalgu külmetada, haaras pruudi sülle ja kandis ta — Anny Scheindler lõi oma valgetes kinnastes käed hellalt ümber peiu kaela — eemal ootavasse lindi-keste ja roosiõitega ehitud kalessi, mille ees hobused, kaks imetore-dat valget täkku, rahutult jalgu trampisid, valmis kihutama nagu tuul, mõttekiirusel, nagu muinasjuttudes kirjutatakse...) Ivo Filipovaci üksilduskriisid olid mööduvad, need olid kasvuea kriisid, seotud „raskete" noorukiaastatega. Ivo sai nendest aastatest õnne-likult üle ja astus jõudsal sammul küpsesse ikka. Jaa, „lapselikust" ohvitserist, keda siiani kujutlesime soldatitega „vargaid ja võmme" mängimas, sai õige varsti pärast abiellumist täismees. Tal on

endiselt kikkis vurrud, mis pole enam nii siidised nagu varemalt, vaid karusemad ja värvilt veidi tumedamad. Ohvitser — kes, oma-vahel öeldes, ohvitseriks suurt ei sobigi, kes seega pole (nagu ta ühel hetkel enesele tunnistab) selle sotsiaalse kategooria „tüüpiline esindaja", kuhu ta kuulub, — jääb niisama tundeliseks ja hea-südamlikuks nagu ennegi. Endiselt kirjutab ta värsse (eriti pikkade sügisõhtute raskes õlises valguses, mil teda enese tahtmata valdab kerge melanhoolia), umbes neljakümneselt aga võtab ta südame rindu ja annab mingis provintsikirjastuses, mille nime me kahjuks oleme unustanud, välja väikese luulevihiku (kõnealusesse kogusse on võetud ka mõned noorpõlveluuletused; neid ammustel aegadel ühele teatud daamile, autori hea sõbra naisele, kirjutatud värsse eristab teistest salapärane pühendus: *X-le*). Mõnda aega kirjutab ta korrapäraselt oma kasuemale. Kahjuks jääb väärikas daam tiisi-kusse. Ta pannakse kuhugi Alpide jalamil asuvasse sanatooriumi ja Ivo Filipovac läheb ühes abikaasa ja vanema pojaga (see on juba peaaegu kuuene) teda vaatama, kaasas terve hulk tarbetuid kingitusi, sest kasuema on juba suremas (tal on veel mõni kuu elada jäänud; ta jätab Ivo ja tema perega pisarsilmil jumalaga). Ei, Ivo Filipovaci elu polnud muretu, kaugel sellest! Ennekõike ärgem unustagem, et ta tegi läbi maailmasõja (sõja, mis oli tema nagu paljude teistegi meelest julm, ebainimlik, ebaõiglane, isegi koletu), ja kui ta rindelt koju tuli (sest erinevalt nii paljudest teistest tuli ta tagasi), oli too lapselik ilme, millest eespool juttu tegime, tema näolt sootuks kadunud; mõni aeg pärast sõjaväljalt naasmist seisis Ivo ühes Annyga ühel pühapäevahommikul salongi suure peegli ees ja poolnaljaga, pooltõsiselt (isegi teatud nukrusega) osutas naine mehe hallinevatele meelekohtadele. Samuti peab mainima, et veidi aega enne seda, kui puhkesid ülemaailmsed tapa-talgud, viidi Ivo Filipovaci garnison X linnakesest üle Timi-şoarasse, kus meie ohvitser ühes perekonnaga (naine ja kolm last: tüdruk ja kaks poissi) muide veel pärast suurt sõda elas. Ivo Filipo-vac läks erru (teame ju, et ta polnud mõni „sündinud" ohvitser) ja temast sai Riigiarhiivi ametnik. Mõnda aega kandis ta oma endise elukutse mälestuseks kikkis vurre (niikaua kui naabrid ja tuttavad teda veel vanast harjumusest härra ohvitseriks kutsusid), siis aga, kui tema endine elukutse unustati, ajas ta vurrud maha ja tema nägu noorenes äkki, omandades taas sellesama lapseliku ilme, millest eespool juttu oli. Kuid nüüd oli Ivo Filipovac läbi ja lõhki eraisik. Mis puutub rumeenia keelde, siis rääkis Ivo Filipovac seda perfektselt (erinevalt tema abikaasast, kes juhtus veel aeg-ajalt, eriti turul kaubitsejatega jageldes, sõnu segi ajama) ja ainult nimi (ehkki sõbrad kutsusid teda Ioniks, nagu too legendaarne Eva, kes oli noore Ivo mälestustesse kustumatu jälje jätnud) reetis tema rahvust.

Oleme harjunud ajastute vahele igasuguseid tõkkeid ja kõrgeid müüre ehitama, kuigi neid müüre tegelikkuses pole kunagi olnud.

Meie kangelase noorus möödus aastatel, mille kohta tänapäeval öeldakse — kas nostalgiaga või irooniaga — *la belle époque**, meheiga kahe suure sõja vahel, vanadus Teise maailmasõja järgseil aastail, kuid üleminek ühest ajajärgust teise (või Ivo Filipovaci elu ühest aastaajast teise) toimus peaaegu märkamatult; elu veeres nagu ikka päevast päeva: noorest mehest sai keskealine, siis vana mees, ja tema eluteel polnud mitte mingeid verstaposte, kuhu olnuks märgitud: „Siin lõpeb Ivo Filipovaci noorus!" või „Siin on „*la belle époque*'i" piir!" — ja ka aastate pärast ei sattunud talle ette mõnda niisugust piiritulpa, kust võinuks lugeda: „Siin algavad keiserlik-kuningliku armee endise ohvitseri vanaduspäevad." Elu veeres tasapisi, nagu on kombeks öelda. Isegi maailmasõjad, nii esimene kui ka teine, algasid päevadel, mis teistest sugugi ei erinenud: inimesed sõid, armastasid, tegid tööd, neil valutasid hambad või kõht, ja sel mälestusväärsel päeval (nii nagu meile praegu näib) ei saanud keegi õieti arugi, et miski algab ja millelegi tuleb lõpp. Inimesed — välja arvatud mõned erakordselt läbinägelikud ja terava ajalootajuga õnnistatud isiksused — ei suutnud omaenese eluringist välja murda ega lõpuni mõista, et parajasti on käimas saatuslikud sündmused, mis maailmale igaveseks oma jälje jätavad.

Vahest oleks nüüd kohane öelda mõned sõnad Ivo Filipovaci kolme lapse kohta. Alustagem esiklapsest, kelle nimi on Duşan, mis serbia keeles tähendab hinge. Meie arust see nimi talle eriti ei sobi. Meeldiva välimuse, nõtke keha ja punakate juustega sportlik Duşan oli naiste lemmik ja selles suhtes oli tema elu väga tormiline. Ta oli kolm korda abielus ja lahutas kolmekümne kolme aastaselt lõplikult ka kolmandast naisest. Mugavusest elas ta oma endiste naistega, kellest nüüd olid saanud armukesed, siiski veel kokku. Duşan oli ühes Timişoara lütseumis võimlemisõpetajaks. Ta oli elegantne, kuid hakkas vanemas eas jooma. Purjutas siiski üsna mõõdukalt. Duşan kandis hoolt, et tema pahest aimu ei saadaks, ja püüdis alati sirgelt käia. Kuuekümneselt oli ta veel täies elujõus mees. Tal oli eriline nõrkus näitlejataride ja lavatähtede vastu. Prokofjevi balleti „Tuhkatriinu" esietendusel võis näha härra õpetaja Duşan Filipovacit keskmises loožis istumas, seljas uhke tumesinisetriibuline ülikond, ja innukalt plaksutamas noorele paljutõotavale priimabaleriinile, kes oli alles hiljaaegu naasnud Moskvast balletti õppimast (ja kelle armuke Duşan õige mitu kuud oli). Niipalju siis Ivo Filipovaci ja Anny Scheindleri esmasündinust; järgmine laps, kah poiss, saab nimeks George ja pärib Ivo Filipovaci unistajaloomuse. Lütseumipäevil kirjutab ta „moodsat" luulet. Ometi õpib ta meditsiini ja temast saab üks paremaid noori radiolooge kogu maal. Ta saab aga sõjas, kuskil Idarindel, surma; temast jääb maha lohutamatu abikaasa — Lugoji väga

* Ilus ajajärk. (Prantsuse k.) *Tlk.*

rikka nahaparkali tütar — ja kaheaastane poeg, lisaks veel vihikutäis luulet („intiimseid" ja veidravõitu värsse, mida ettevaatlik naine peab viiekümnendatel aastatel paremaks tulle heita, et tal pahandusi ei tuleks), väga keerukas essee Anatole France'ist ja mõned ülestähendused, mida võiks nimetada tema intiimseks päevikuks. Esseele ja nimetatud ülestähendustele sai kahjuks osaks seesama saatus, mis värssidelegi. Mõnes mõttes teostas end kõige paremini Ivo Filipovaci tütar. Ta õppis lavakunsti ja temast sai näitleja. Tegelikult oli just tema Timişoara Rahvusteatri esimene teeneline kunstnik. Unustamatult mängitud Maša rolli eest „Kolmes ões" sai ta riikliku preemia. Tema õige nimi oli Milena, aga ta võttis endale väga kõlava lavanime: Maria Corint. Temas ühinesid ema Anny Scheindleri ilu ja Ivo Filipovaci tundelisus. Ta oli suursugune, ilus, intelligentne ja heasüdamlik naine. Publik armastas teda ja tema omakorda armastas publikut. Talle oli korduvalt tehtud ettepanek linnakesest lahkuda ja Bukarestis mängida, kuid Maria Gorint ei raatsinud oma armsat publikut hüljata. Ta mängis ka filmis, aga ekraanil kaotas tema dramaatiline anne sära. Vahest polnud ka roll talle päris sobiv — mõisnikutütar, kes ühineb Doja ülestõusnutesalgaga —, sest kõnealusel ajal oli Maria Corint juba kaunites neljakümnendates eluaastates, seega talle pakutud rolli jaoks tõepoolest liiga küpses eas. Pärast seda ebaõnnestumist keeldus Maria Corint filmides esinemast. Seevastu mängis ta „Antigones" Eriphylet. Esietendusel valas nüüd juba vana ja hallipäine Ivo Filipovac, kelle ilusad sinised silmad siiski olid nooreks jäänud, mõne härdusepisara, meenutades Fela Weiringeri, suurt näitlejannat, kes oli rongiõnnetusel hukkunud; ta meenutas oma noorusaastaid, mida enam tagasi ei võinud saada, ja vähkres kogu öö asemel ega leidnud kuidagi rahu. Hommiku hakul võttis ta uinuteid ja jäi lõpuks ometi magama. „Elu on nii üürike, et sa ei saa veel õieti ringi vaadatagi, kui ta juba möödas on. Nagu poleks teda olnudki..." ütles ta unne vajudes enesele ja tundis südames teravat, peaaegu talumatut valu.

VIII

1.

Sadu ei olnud nii tihe, et läbi vihma poleks võinud linna näha, kuna „kojamehed“ täitsid oma kohust, kandes hoolt, et tuuleklaas ikka puhas oleks, ema aga vaevasid muremõtted ja tal polnud linna jaoks silmi, ta ei andnud enesele üldse aru, et on Pariisis ja et takso veereb ülerahvastatud, sõidukeid ja inimesi tulvil tänavail; ta ei näinud firmade silte ega säravaid reklaame, ei kuulnud naistaksojuhi häält, kes rääkis midagi metrootööliste streigist, mistõttu liiklusolud on sedavõrd raskeks läinud. Muide, neist vähestest prantsuskeelsetest sõnadest, mida ema teadis, poleks niikuinii piisanud, et rooli taga istuva väledakeelse naise jutust aru saada. „Jõuaks juba rutem kohale,“ mõtles ema, vahepeal aga oli takso liiklusummikust võidukalt läbi murdnud, veeres Seine'i kaldapealsel (ema vaatas ükskõikselt lõbusõidulaeva, mis oli tungil täis kärarikkaid turiste), möödus Louvre'ist ja taksojuht rääkis emale midagi selle kuulsa muuseumi erakordsusest või siis midagi Pariisi erakordsusest — nüüd oli ka Eiffeli torn juba näha —, kuid mis loeb Pariis või isegi Louvre emale, kelle raskel õnnetusel — autoõnnetusel — viga saanud poeg võib juba surnud olla... Näib, et õnnetus oli koguni väga raske, nii oli ema saadud telegrammist välja lugenud. Autos olid olnud veel kaks inimest, noormees ja neiu, ja neiu, kes muide autot oli juhtinud, oli pääsenud eluga, noormees aga surnud sealsamas, õnnetuskohal; teda polnud jõutudki haiglasse viia. Tema poeg oli siiski ka eluga pääsenud, vähemalt telegrammi saatmise momendil oli ta veel elus olnud. Ema hakkas nutma, suured pisarad veeresid mööda tema kahvatuid väsinud põski ja tahavaatepeeglist silmitses taksojuht teda imestunult ja veidi kohkunult. Tema jutt jäi poolelt sõnalt katki ning ta küsis emalt murelikult, mis on juhtunud. Ema püüdis talle seletada, et poeg on raskesti vigastada saanud. „Autoõnnetusel,“ ütles ta, osutades roolile, mida taksojuht kärmete liigutustega keeras. Lõpuks sai taksojuht aru, milles on asi, ja vangutas kaastundlikult pead, tema ilme aga ei reetnud erilist vapustust. Niisuguses suurlinnas nagu Pariis juhtub sedavõrd palju igasuguseid õnnetusi, et tavalisedki inimesed kaotavad nende suhtes tundlikkuse, mis siis veel taksojuhtidest rääkida. See taksojuht oli siiski väga taktitundeline naine, ehkki mitte just härdameelne, ja et

ema mõtteid õnnetuselt eemale juhtida, küsis ta — vahepeal oli ema taskurätiga oma pisarad ära pühkinud ja nina nuusanud —, kas linn meeldib emale ja kas ta on varem Pariisis käinud. Ema sattus segadusse ega teadnud, mida vastata, kuigi oli sõnadest, mida täiendasid žestid — taksojuht tõstis käe roolilt ja osutas bulvarile, mis paistis läbi „kojameeste“ puhastatud tuuleklaasi —, aru saanud; polnud emal ju seni veel olnud mahti linnale pilku heita. „See vihm on kohutavalt tüütu, eriti kui pead rooli taga olema,“ arvas taksojuht. „Väga, väga väsitav,“ lisas ta, ilma et teda oleks huvitanud, kas ema sellest jutust aru saab või ei; ja taas oli liikluses ummik, autojuht pistis pea aknast välja ega hoolinud põrmugi vihmast, mis alla kallas; ta näis kellegagi riidlevat, tegelikult aga rääkis veidi kõrgendatud toonil, süüdistas metrootöölisi, kelle tõttu selline tohuvabohu oli tekkinud; ema oli väsimusest üle saanud — rongisõit oli tõepoolest äärmiselt väsitav olnud —, ja hakkas ärevusest ning erutusest värisema; tema ärevus kandus osaliselt ka taksojuhile üle, ka rooli taga istuv naine näis kärsituks muutuvat. „Varsti oleme kohal,“ ütles ta emale ja sirutas end üle rooli, et läbi paduvihma paremini näha. Lõpuks nägi ema linna — laugjalt tõusvat tänavat, millele langes suuri suvise vihma piisku —, linna, kus tema poeg *veel elab*; järgmisel hetkel aga kerkis ema silme ette õudne, verdtarretav kujutluspilt: istuv naine, surnud poeg süles! Marcu oli talle kord, hulk aastaid tagasi, kui poeg alles tudeng oli, näidanud postkaarti Michelangelo skulptuuriga, mis kujutas just niisugust stseeni, ja see oli emale väga tugeva mulje jätnud. Kui see pilt meelde tuli, käis emal hirmujudin südame alt läbi.

Naine rooli taga nägi, kuidas ema tagaistmel rahutult niheles, ja naeratas talle tahavaatepeeglist heatahtlikult. Ta ütles emale, et kõik on korras ja et nad jõuavad otsekohe pärale: tuli väike ring teha, et vältida liiga tiheda liiklusega tänavaid; ema tundis nüüd omakorda vajadust öelda talle midagi, mis poleks olnud seotud pojaga, öelda talle midagi meeldivat, kiita ennekõike linna, hunnitut Pariisi, maailma keskpunkti, või siis Louvre'i, toda suurt lossmuuseumi, millest nad äsja olid mööda sõitnud ja millest ka ema muidugi mõista kuulnud oli. „Louvre... Michelangelo,“ sõnas niisiis ema, seejärel aga püüdis meelde tuletada, kuidas nimetati toda skulptuuri, mille pilti poeg oli talle hulk aastaid tagasi näidanud, — siis, kui Marcu alles kunstikooli tudeng oli. (Seda väga ilusat reproduktsiooni hoidis ema öökapil ja vaatas igal õhtul enne magamaminekut.) „„Pietà“,“ ütles siis ema, paistis aga, et rooli taga istuv naine polnud ei sellest kunstnikust ega tema kuulsast teosest kuulnud. Ometi naeratas ta ja noogutas nõusolevalt, ehkki ta polnud jutust hästi aru saanud. Polnud taibanud, mis selle „Pietà'ga“ lahti on, või kes on see Michelangelo, kelle nime ema, soovides talle selgeks teha, mida öelda tahab, ühtesoodu kordas.

Kui arstid ja õed ära olid läinud, jäi ema oma lihase pojaga üksi, ja see oli ilmselt kõige raskem hetk tema elus, palju raskem veel kui jällenägemise hetk, kui nende kahe kohtumist üldse jällenägemiseks võib nimetada; sest tegelikult nägi ainult tema, ema, taas oma poega, poeg ei võinud kuidagimoodi teda näha, ei võinud teadagi, et ema on seal, Pariisi haigla üksikpalatis, tema voodi jalutsis, ja vaatab teda jahmunult, suutmata uskuda, et see kahvatu ja kõhn nägu, tumedad sõõrid silmade ümber, on Marcu, poeg, kelle ta oli sünnitanud — poeg sündis enneaegu, kiirustas liiga, tuli seitsmekuuselt ilmale, — peaaegu kolmkümmend aastat tagasi. See oli tema, ja ometi olid ta näojooned muutunud: midagi võõrast ja äratundmatut oli tema näos! Niipea kui ema poega nägi, kaotas ta pea, ja esialgu oli tal tahtmine arstile öelda, et voodis lamav noormees ei ole Marcu; ta sai siiski otsekohe enesevalitsemise tagasi; haige üks jalg poetus teki alt välja, ja siis tundis ema poja viimaks ometi ära. Ema ei tundnud niisiis poega ära mitte näost, millel oli nii võõras ilme, vaid kõverast väikesest varbast. Ja sel hetkel, kui ema poja ära tundis, pääses valla valu, mis seni oli otsekui mingis veidras ja pingsas ootuses tema hingepõhjas varitsenud, valu, mis oli rahulikult oodanud, väga hästi teades, et tuleb ka tema kord, purskus nüüd välja nagu verejuga, ja ema esimene impulss oli poja unnevajunud keha juurde söösta, et see embusesse suruda, mis läbi kõik tema kannatused lunastust leiaksid; ta sai siiski õigel ajal pidama, ainult kätest käis tõmblus läbi, jalad jäid paigale; esimesele impulsile vahetult järgnenud hetkel tunnetas ema, mitte ainult abstraktselt, vaid lausa füüsiliselt selle elu ja surma vahel heitleva keha haprust ja õrnust, ehmus ja astus koguni sammu tagasi, et haigele mõne liiga agressiivse ja brutaalse liigutusega viga ei teeks. „Minge, minge ligemale, ärge kartke," ütles halastajaõde ja osutas voodile, et ema aru saaks; üsna suurte raskustega läks emal korda voodile, kus lamas tema poeg, sammuke lähemale astuda; siis läks ta kikivarvul veelgi lähemale, aga ta oli nii ähmi täis, et arst, kes ka palatis oli, pidas vajalikuks talle julgustavalt naeratada: ärge kartke, ütles tema leebe pilk — arst oli noor mees, umbes niisama vana kui poeg, vahest nooremgi; kõhn noormees selgete siniste silmadega ja punakasblondi lõuahabemega. Ema, ehmunud, nagu ta oli, paistis lapsena, keda veetakse väevõimuga millegi juurde, mida ta kohutavalt kardab; ta ei heitnud pilkugi Marcule, kelle hingamine oli vahepeal justkui kiiremaks läinud. Ema vaatas arstile otsa, ja lisaks paanikale ilmus tema näkku, iseäranis silmadesse, tumm palve. Niisuguste pilkudega oli arst muide harjunud, ta nägi neid peaaegu iga päev; see polnud talle uudiseks, nii et ta naeratas emale kuidagi professionaalselt: ei lubanud küll maad ja taevast („Imet me teha ei suuda," ütles tema naeratus), kuid ei hoidunud ka vastutusest kõrvale. See naeratus oli nagu tormisesse merre visatud tilluke päästerõngas, millest sa meeleheites kinni haarad; olgu see kui tahes tilluke, ei lase sa

sellest enam lahti, kui oled kord kinni haaranud! Jaa, sel hetkel nägi ema kohutavalt abitu välja. Ta oli väeti ja jõuetu ning ähmi täis, ja arstil oli üsna raske talle selgeks teha — keeleraskused peale selle —, mida nimelt temalt oodati. „Te peate meid aitama," ütles arst viimaks oma emakeeles, „me kõik loodame teie peale." Ema aga vaatas arsti jahmunult, silmad suured ja ümmargused, suu paokil; tema mõistus oleks nagu üles ütelnud, ta ei saanud mitte millestki aru, ja siis mängis arst, kes arvas, et kõiges on süüdi võõras keel, maha omamoodi pantomiimi, mis üllatavalt sarnanes ammustel aegadel linnaväljakutel etendatud näitemängudega. Noore arsti väga väljendusrikastest žestidest sai ema aru, et see, keda kõigepealt püüti kujutada, oli võigas ja inetu emand Surm, kelle nemad kahekesi, nagu arst kord emale, kord iseendale osutades mõista andis, peavad minema kihutama, välja ajama, kellel tuleb kõrist kinni võtta, kellele tuleb harakiri teha, et ta poissi neilt ära ei rööviks; ja et asi selge oleks, mängis arst emale ette, kuidas Surm poisi röövib: kuidas Surm poisist kinni krahmab ja teda vägisi endaga kaasa tirib; stseen oli tõepoolest jube. „Kõik oleneb meist kahest, kas pole, proua? Ainult meist kahest," ütles arst. Et arst oli ateist, ei tunnistanud ta mingit muud jõudu, mis võinuks asjakäiku mõjutada. Nii raske vastutusekoorma all vajus ema veidi kühmu. Arst, peen psühholoog, püüdis teda julgustada: nüüd sõltub k õ i k ainult neist kahest, asi ei tundugi enam nii hull; sest nemad kahekesi, ütles endale ema ja vaatas arstile otse silma — tema pilk oli endiselt lapselik, aga justkui veidi usaldavam, mitte enam nii hirmunud —, teevad kõik, mis teha tuleb. Ema pani niisiis kõik oma lootused arstile, ilmutades peaaegu pimedat usku. Kuni arst — see noor ja väga meeldiva olemisega mees — seisab tema poja voodi juures, ei kaota ema lootust! Tumm stseen, mille nad kahe halastajaõe nähes maha olid mänginud, paistis noorele arstile siiski liiga pateetiline, nii et ta kortsutas kulmu, tegi südame kõvaks ja püüdis talitsetum näida: ta selgitas emale, et sel lubatakse haige juurde jääda. Ühtlasi tuleb emal enda peale võtta mõned, mõistagi poja haigusega seotud kohustused, mida muidu täidaksid õed. Näiteks tuleb tal vahetada infusiooniglükoosi kotte. Ja et ema aru saaks, osutas arst (muidugi mõista oli ta kogu aeg seletanud rohkem kätega kui sõnadega) asjaomastele kotikestele, mis rippusid haige voodi kohal, ja ema heitis neile ehmunud pilgu. Ja jälle sattus ema paanikasse, kartis, et ei tule kohustustega toime; ta tundis end abituna ja rumalana ja oli iga hetk nutma puhkemas, olekski nutma puhkenud, kui arst, kes taipas, mis temaga sünnib, poleks talle uuesti julgustavalt naeratanud, andes sellega mõista, et kõik saab korda; tema, arst, on veendunud, et ema kõigega hiilgavalt toime tuleb. Kahtlemata näitavad õed talle ette, mida nimelt on vaja teha, osutas arst kahele halastajaõele, kes nõusolevalt noogutasid. Nii et ema oli tahes-tahtmata sunnitud end kokku võtma, ja alles siis, kui arst ja mõlemad halastajaõed olid läinud, elas ta, nagu

juba ütlesin, läbi jällenägemise kõige raskemad hetked. See v õ õ r a s i l m e, mis Marcu nägu moonutas ja täiesti teiseks, lausa äratundmatuks muutis, kohutas ema kõige rohkem. Talle näis — ja ta võpatas sellele mõttele tulles —, et ta on jäetud kahekesi tuppa võhivõõra inimesega, ja see võõrastus oli nii õudne, et ema lõpuks nutma puhkes, nuttis vaikselt, et keegi ei kuuleks. Marcu liigutas end unes ja teki alt ilmus nähtavale tema teine jalg, see, mille veenidesse glükoosi manustati, ja ema kummardus pisarsilmi poja kohale, et lähemalt vaadata jalga, mis oli ühendatud, kui nii võib öelda, eluallikaga (ehkki tegu oli ainult ühe torukesega, mille teises otsas oli keerukas aparaat ja poolik glükoosikott), ning selle ühenduslüli nägemine tema arust nii hirmuäratava aparaadi ja poja keha vahel (ning tema poja elu sõltus nüüd glükoosikotist ja torust, mida mööda glükoos ringles!) tegi ema meele lõpmata haledaks. Seda tunnet ei kogenud ta esimest korda, tema meel oli tihtipeale varemaltki haledaks läinud. (Talle tuli meelde hambaravikabinet, lämmatav kuumus ja kärbeste pirin, poisi kuklasse aetud pea ja higine otsaesine ja hambaarst, kes näis läikivate tangide küljes lausa rippuvat, kui ta kõigest jõust hammast tõmbas, murduva hamba ragin, lapse valukarje...) See nii ootamatult tekkinud haledus oli sedavõrd tugev, et emale tundus, nagu oleks tema enda ihusse torgatud nõel ühes torukesega, milles ringleb eluandev glükoos...

Kõige raskem oli emale esimene öö, mille ta poja voodipäitsis veetis, kahekesi pojaga üksikpalatis. Ema oli rongisõidust surmani väsinud, väsinud rongis veedetud öödest, mil ta vähe oli maganud, mil ta õigupoolest peaaegu üldse polnud magada saanud: oli vaid kitsal asemel pikali. Alumisel laudil magas üks elatanud naine; see norskas jämeda mehehäälega. Ema tukastas aeg-ajalt, kuid oli mõne minuti pärast jälle ärkvel. Ärkamise hetkel oli tema hingevalu justkui veelgi ägedam, nagu oleks mõneminutine uinak tema haava ainult osatanud. Tegelikult polnud ta virgumishetkel valuks ette valmistatud... Vaevarikka reisi ajal oli ema tõesti igasuguse lootuse kaotanud, polnud enam kindel, et leiab poja elusana eest. („Raske liiklusõnnetus," teatas telegramm.) Alles mõni aeg hiljem Pariisis sai ema teada, mis asjaoludel see õnnetus oli juhtunud: autot oli juhtinud neiu; ema sai teada ka neiu üsna tavatu nime: teda kutsuti Momoks; isevärki olend, kellesse tema poeg oli ilmselt armunud; autos oli olnud veel üks noormees, kes, nagu emale hulk aega hiljem öeldi, olnud tema lihase pojaga peaaegu uskumatult sarnane; see noormees — prantslane, võib-olla ka belglane, — oli nüüd surnud. Tema poeg oli niisiis armunud neiusse, kes autot juhtis. Neiu aga teda ei armastanud, sest (nii oli Momo ühel suvisel päikesepaistelisel õhtupoolikul Deauville'i rannas Marcule tunnistanud) ta polnud võimeline tõeliselt armastama. Ema arust oli see neiu liiga isekas, liiga egotsentriline. Ema polnud seal juures olnud ega osanud ka ette kujutada stseeni, mil see

inetuvõitu neiu, kellel ometi ei puudunud teatud kummaline võlu, kindlalt ja erilise õrnatundelisuseta tema pojale korvi andis. See neiu sarnanes öölinnuga. Oli ümbritsevast maailmast justkui välja rebitud. Luges kogu aeg kriminaalromaane. Üksildane olend. Nii et kahe üksildase inimese kohtumisest või kokkupõrkest ei tulnud mitte midagi, ja kui veel kolmaski juurde tuli — aga kolm üksildast ühekorraga on ilmselt siiski liiga palju! —, too noormees niisiis, kes ilmus tont teab kust, ei teinud see asja sugugi keerukamaks, nagu võiks arvata, kuid ei toonud ka mingit lahendust. Momo aga oli kahe noormehe sarnasusest otse kohutaval kombel ärritatud, nagu ta ise tunnistas. Kui nood riides olid, polnud asi veel kõige hullem, aga plaažil, kus nad olid paljalt, oli nende vahel võimatu vahet teha! Kus mujal kui kõige kehvemates, kõige lapsikumalt kokkuklopsitud kriminaalromaanides võiks kohata kahe inimese nii täielikku sarnasust... Too teine, niisiis õieti kolmas, otsis plaažil Marcu ja Momo seltsi; ta ei rääkinud suurt midagi, nii et tema tunnete kohta — kas ka tema armus viimaks Momosse või jättis tüdruk ta külmaks? — ei oska me midagi öelda; ja et noormees oli selles kohutavas liiklusõnnetuses surma saanud, viis ta ka saladuse, kui tal üldse mingit saladust oli, enesega hauda kaasa. Võib-olla otsis ta teiste seltsi lihtsalt selleks, et oma üksilduse eest põgeneda, ta kartis — nagu ta oli ühel ilusal päeval Marcule tunnistanud — üksi jääda. Tõsi küll, pärast noormehe surma rääkis Momo kõigile, et tema armunud noormehesse „kohe, esimesest pilgust"; olgugi et neiul oli juba enne seda õnnetust kombeks musta riietuda, pidid mõned pisiasjad, mis ta pärast õnnetust oma rõivastusele juurde lisas, rõhutama tema leina. Ometi oleme veendunud, et Momo ei olnud armunud, ta ei armastanud niisiis ka toda kolmandat, ehkki püüdis niisugust muljet jätta. (Nüüd, mil noormeest enam polnud, võis tüdruk vastutust kartmata sellise väitega lagedale tulla.) Tahaksime uskuda, et Momo oli mõnda aega ühe kuulsa filmi mõju all; seda filmi käis ta tõepoolest mitu korda vaatamas, ja raamat, mille järgi film tehtud oli, seisis peaaegu terve kuu tema öökapil — jutt on romaanist „Jules et Jim"* —, niisiis võis Momo neid kahte noormeest vaadates ja enesele ette kujutades, et mõlemad on temasse armunud, soovida ka ise üht valulist armastuslugu läbi elada. Jäägu meist kaugele mõte teha Momost südametu inimene! Ta oli vaid tüdruk, kes mähkis end oma üksildusse just nagu õrna siidloori. Ta tundis end oma üksilduses hästi, tal polnud neid kahte noormeest vaja; pealegi olid nood liiga sarnased selleks, et ühte neist teisele eelistada. Kumba neist ikkagi armastada? — see oli dilemma, mille lahendamine nõudnuks Momolt liiga palju vaeva. Oleks tulnud võtta aega nende meeldivate hetkede arvelt, mis ta tavatses „Série noire"* sarja romaanide

* „Jules ja Jim". (Prantsuse k.) *Tlk.*

* „Must seeria". (Prantsuse k.) *Tlk.*

seltsis veeta, seda aga polnud neiul mõtteski teha! Momo, nagu nii paljud teisedki, eelistas lugeda, selle asemel et elada. Alles siis, kui ühe noormehe surm otsekui iseenesest lahendas tundeelulised raskused, mis oleksid edaspidi võinud nende kolme vahel tekkida, oli Momol tunne, et talle on lõpuks selgeks saanud, kumba ta kogu aeg „ise seda taipamata" oli armastanud. Sellega oleks Momo Truffaut' filmile justkui veel ühe epiloogi lisanud, tal oleks nagu korda läinud filmi lõpp oma ellujäämisega ja tolle väga kurva ja väga üksildase noormehe taganutmisega, kelle surmas ta end tõesti ka süüdi tundis, ümber muuta. „See oli jube õnnetus," ütles ta enesele, „aga mina ei ole ju üldsegi süüdi!" Ja ometi, ometi tundis ta kogu olemusega — sedakorda polnud enam tegu ettekujutuse ega fantaasiamänguga —, kui rängalt ta süüdi on. See, mis oli juhtunud, kohutav õnnetus, mille tagajärjel üks kahest noormehest hukkus, teine aga alles elu ja surma vahel heitles, jättis temasse igaveseks jälje. Momo, pidevalt pilvedes hõljuv ja tohutul hulgal „Série noire" sarja raamatuid neelanud tüdruk, polnud seda sorti löögiks valmis; see niisiis jahmatas teda. Terve pakk kriminaalromaane lendas prügikasti, ja enam neid ei loetud. Momo polnud osanud enesele ette kujutada, et elus võib surra kergemini kui kriminaalromaanis. Seega nuttis ta surnud noormeest taga mitte niivõrd armastusest, nagu ta kujutles, kuivõrd sügavast kaastundest, ja noormehe haua kohale kummardudes oli Momo ühtaegu tolle noormehe ema ja õde, sõber, keda üksildasel noormehel ilmselt kunagi polnud olnud, naine, kallim ja leinav abikaasa. Enam ei sarnanenud ta romaani „Jules ja Jim" kangelannaga, lõpuks ometi oli ta tõeline elav inimene. Ta oli avastanud, kui julm on elu, tõeline elu, ja kui julm on ka surm, ning nuttis ööd läbi, ja mitte enam kummuli raamatu kohal, lehti pisaratega niisutades, ta nuttis taga seda, keda enam ei olnud, sest ta oli lõpuks täielikult aru saanud, mida tähendab mitte olemas olla, jääda elama vaid kellegi mälestustes, või üldse mitte kuhugi jääda, olematusse haihtuda. Momo mõistis, mis tal teha tuleb, ja täitis oma kohust. See polnud enam filmiroll (filmist „Jules ja Jim"), Momo ei mänginud enam kannatusi, nüüd vaevas omaenda süü teda liiga rängalt, selleks et veel mängida. Ta helistas iga päev Pariisi ja tundis huvi selle noormehe saatuse vastu, kes veel elas. Ta polnud enam see isevärki uhke neiu, keda Marcu oli tundma õppinud ja kellesse armunud: nüüd oli ta süümepiinadest vaevatud tüdruk, näol murekortsud... Ja ometi oli toosama tüdruk mõni nädal tagasi Marcule korvi andnud! Püüame niisiis seda stseeni taaselustada: Momo surub mainitud „Série noire" sarja romaani vastu oma väikesi plikarindu ja vaatab Marcule imestunult otsa; ta ei suuda uskuda, et keegi võiks temasse armuda. (Vaatamata üleolevale ja sundimatule käitumisele olid tal omad kompleksid.) Momol oli mingi eksimatu vaist, ta oli selle võõra noormehe, kes oli ühes Micheline'i ja Vascoga neile külla tulnud, otsekohe lausa

„lõhnast" ära tundnud: too oli võrsunud sellestsamast üksilduseseemnest. („Kas pole siis minusuguseid maailmas üpris palju?" ütles enesele Momo, ja ega ta suurt eksinudki.) „Mis tal hakkas," küsis nüüd eneselt Momo, „et ta armus just siin, Deauville'is, ja pealegi tüdrukusse, kes pole eriti kütkestav?" (Püüdes objektiivne olla ei taibanud Momo, et alahindab ennast. Tal oli oma võlu, tõsi küll, kummaline võlu: nagu juba ütlesin, sarnanes ta kummalise öölinnuga või õigemini eksootilise lillega, mille uimastav kirbe lõhn meesterahval pea segi ajab, kui nii võib öelda.) „Minusugused inimesed jäävad igavesti üksi," ütles Momo Marcule kõiketeadvalt ja kategooriliselt. Andis mõista, et teab väga hästi, kuidas üksildusega lood on. Kuna ta elust tegelikult nii vähe teadis, ei võinud ta ka üksildusest suurt midagi teada! Tõsi küll, kriminaalromaanides on tihtipeale kangelaseks üksildane, naisest mahajäetud detektiiv, peaaegu klišeeks muutunud kuju, karm, aga ühtaegu sentimentaalne mees, kellel, vaatamata vaieldamatule erootilisusele, pole suurt aega naistega tegelda, sest oma ameti tõttu on ta liiga hõivatud (millal sa veel armastad, kui pead parajasti taga ajama kurjategijat, kes on kõigeks valmis!), nii et Momo kujutluses seostus sõna ü k s i l d u s alati seda sorti kangelasega. Et Momo oli lugemisest liialt hõivatud, polnud tal eriti mahti oma üksilduse üle juurelda. Sel suvisel õhtupoolikul aga hakkas Momo äkki, asja ees, teist taga, Marcule Rilket deklameerima, värsse, mis ta õpetaja pealekäimisel pähe oli õppinud, kui ta saksa keele tunde võttis. Need värsid avaldasid noormehele sellist mõju, et ta hakkas neid omaenese elu motoks pidama. „Kes nüüd on majata, ei teegi maja. Kes nüüd on üksi, kauaks üksi jääb...*" Neiu luges värsse liigse tunderõhuga, nägu loojuva päikese poole, ja sasis sireda hapra käega oma öömusti juukseid. Seejärel tõlkis ta värsid Marcule, kes saksa keelt ei osanud, prantsuse keelde, noormees aga kordas nende luuleridade rumeeniakeelseid versioone. Kuidagi veidralt kõlasid Rilke värsid seal, Deauville'is, mere kaldal, kui päike neiu selja taga punerdavasse merre vajus ja meri taganes (algas mõõn) „päikese kannul", nagu ütleks Rimbaud, või siis „päikesega koos". Ometi jäi pärast seda väärikat, rahulikku taandumist punakale liivale loojanguvärvides sillerdav kitsuke veeviir, ja merd ennast (millel polnud ju inimhinge) näis poeedi värsse kuulates valdavat mingi ahastus, üksilduse kibedus. Niiviisi mere kaldal istudes, jalad krõnksus, õbluke keha veidi ettepoole kaldu, mõlemad käed kuklal kokku pandud, sarnanes Momo hukatusliku ja salapärase olendiga. „Lähme," ütles ta Marcule ja tõusis püsti. „Ma lubasin Micheline'ile, et me ei jää kauaks. Tahtsite ju veel Trouville'i põigata, oled vist unustanud. Sulle meeldib see linn kindlasti. Eriti peaks sulle meeldima kirik. See on tõesti veider ehitis. Näeb välja nagu laev. Võib-olla mingid meremehed ehitasid ta kunagi ammu

* Rainer Maria Rilke luuletusest „Sügispäev". Tlk. Harald Rajamets. *Toim.*

19*

meelega niisuguseks...“ Momo ja Marcu olid mererannas kahekesi, kolmandat, seda kummalist hulkurit, kellega nad olid sõbraks saanud, polnud nendega. Hiljem istus ta autos Momo kõrval, niisiis võib öelda, et õnnetushetkel päästis ta Marcu elu oma elu hinnaga.

Ema ei teadnud, kuidas kõik oli olnud ja mida nood kaks seal mere kaldal, Deauville'is, olid arutanud. Ja ega Marcugi, kelle aju oli rahusteid täis tuubitud ja kelle hing alles hämaruseriigi piiril rändas — tema tagasipöördumine ellu polnud esialgu kindel (ehkki arstid ja ema ses suhtes teatud lootusi hellitasid) —, suutnud kuidagimoodi seda õhtupoolikut Deauville'is meelde tuletada; esialgu puudus tal see, mida m ä l u k s nimetatakse; ta ei suutnud meenutada päikest, mis merre vajudes tumeda vee äkitselt sillerdama paneb, otsekui oleks selles lahustunud — vähemalt tundus armunud noormehele nõnda, ja tundus ka neiule, kes oli Rilke värsse lugedes talle korvi andnud —, otsekui oleks päike tumedas merevees sulanud: nõnda nägid merd Momo ja Marcu, pikk blond sinisilmne noormees ja kitsaste õlgadega ning pikliku näoga habras tumedapäine neiu, kes oli kohutavalt öölinnu moodi, neiu, kes mingitel raskesti mõistetavatel põhjustel ei tahtnud armastatud olla. Mõnda aega imetlesid nad merd ning olid selle melanhoolsest ilust kütkestatud; et nad aga ei tahtnud — ses suhtes olid nad üsna sarnased — lasta endid maailma hunnitusest, sedakorda siis merest, hurmata ja võluda, pöörasid nad sellele üpris upsakalt selja. Nende pilgud pöördusid kaldal kõrguvate elegantsete hotellide poole, mille akendes samuti peegeldus loojangulõõm... Teatud kaugusest võisid noored jätta mulje, et tegu on õnneliku paariga: nad näisid armunutena, ehkki nad teineteisel käest kinni ei hoidnud ja ehkki nad iga natukese aja tagant ei seisatanud, et suudelda. (Nagu tegid nii paljud nende ümber. Neil aga polnud silmi seda kõike näha, nad olid pimedad nagu mutid!) Mere poolt hakkas puhuma kerge tuulevinu, mis pani luksushotelle ehtivad värvilised lipukesed lehvima ja sasis neiu juukseid. Momo kohendas neid närviliselt oma pikkade peenikeste sõrmedega.

Jätame nüüd need kaks noort inimest ja astume ettevaatlikult, kikivarvul haigetuppa, kus Marcu süda ikka veel lööb ja raskele koormale vaatamata seisma ei taha jääda. Ema tukub, pärast kahte magamata ööd on väsimus temast võitu saanud. Ta on haigevoodi jalutsis improviseeritud asemel kägaras. Ema on nii õnnelik, et tal lubati poja juurde jääda, peab tunnistama, et sellist vastutulelikkust polnud ta oodanud, niisiis jäi ta rahulikult magama, niipea kui väljas hakkas hämarduma. Ta ei teadnud aga, et seda sorti üleastumised haigla rangetest eeskirjadest on lubatud üldiselt ainult neil juhtudel, kui pole enam mingit lootust, et haige veel paraneda võiks. (Isegi siis, kui ta oleks seda teadnud, poleks ta vist ometi meelt heitnud; ta uskus pimesi, et kui on kord juba poja juurde jõudnud ja võib tema voodi jalutsis istuda ja teda valvata, ei ole kaugeltki kõik veel kadunud.) Õnnekombel oli ema saanud endale arvestatava liitlase — noore habemiku tohtri: ka noor arst uskus pimesi oma võimetesse, ta polnud veel jõudnud panetuda ega skeptikuks muutuda. Tema nähes polnud veel nii palju patsiente surnud, et ta oleks taibanud, kui võimetud nemad, meedikud, tegelikult on...

Ema võpatab ärkvele, hüppab püsti. Esimesel pilgul ei saa ta aru, kus ta on. Koguni hüüatab ehmunult. Kobab pimeduses ja oleks väikese laua kõrval oleva tooli äärepealt ümber lükanud. Ta paneb tule põlema ja vaatab kella, et näha, palju veel glükoosikoti vahetamiseni aega on, ja alles nüüd tunneb ta, et võib oma hinge kogunenud pisaratele voli anda, nutta niipalju kui süda kutsub, sest kedagi pole kuulmas ega nägemas. Ta oli unest ärkvele võpatanud, just nagu siis (tuli emale meelde), kui ta poega alles imetas, ja hetkeks tundus talle koguni, nagu oleks aeg tagasi pöördunud, ja Marcu oleks jälle väike laps, samas aga taipas ema, kus ta on, ja taas valdas teda lootusetus, kuid mitte mõttest — ei, niisugused mõtted tõrjus ema otsekohe peast välja! —, et tema poeg võiks surra; niisiis ta ei halanud, ei itkenud poega taga nagu surnut; seevastu tajus ema tänu haruldasele ümberkehastumisvõimele intuitiivselt kõiki kannatusi, mis Marcu oli üle elanud alates õnnetusehetkest kuni käesoleva momendini, muljutud ja muserdatud keha kohutavat valu; ta nägi vaimusilmas oma poega kaldapealsel lamamas, tundis, kuidas terav valu mööda närve ajju tungib, tundis, kuidas süda meeleheitlikult pumpab, et vastu pidada, tundis verejuga suhu valguvat, seejärel tundis hoopi selga — see oli nagu noalöök, tundis, kuidas teadvus kaob, kuidas ta olematusesse vajub; ta nägi ka seda teist, kelle silmi looritas juba surma vari, nägi, kuidas vereloik asfaldil purustatud keha ümber üha laiemale valgub; ta kuulis isegi neiu peaaegu ebainimlikke karjeid, kuulis võõrkeelset juttu, ometi sai ta igast sõnast aru, sest äkki oli talle antud võime, mis on ainult muinasjuttude tarkadel vanamooridel (nood saavad isegi keeletute loomade kõnest aru!). Pingutus oli emale siiski liiga suur. Ta peaaegu kaotas teadvuse ja pidi toolilt, kus ta istus, peaaegu maha kukkuma; ta toibus siiski üsna varsti, tõusis kärmesti ja läks glükoosikotikest vahetama; oligi juba aeg, just sel hetkel astus palatisse halastajaõde; ta ütles emale midagi prantsuse keeles, tema kahvatutel lõtvadel huultel oli väsinud naeratus; ema ei saanud muidugi tema jutust aru. Halastajaõde, üsna eakas naine, kelle korralikult tärgeldatud tanu alt paistsid säravblondid lokid, võttis tühja glükoosikoti ja pani täis koti asemele, ema aga jälgis teda väga tähelepanelikult; nagu usin õpilane vaatas ta õe osavaid käsi, hoolitsetud käsi, mis väga noored, otse tütarlapselikud välja nägid, ja jälle ütles õde midagi, lähenedes uksele, mille taha ta kadus nii kiiresti, nagu poleks teda toas olnudki; ema ei saanud lahti teatud irreaalsusetundest, talle näis, et kõik toimub just nagu unes: tema poeg on suremas (sest suremas

ta oli; kuigi ema tõrjus sellised mõtted eemale nii otsustavalt, kui ta vähegi suutis, rippus poja elu juuksekarva otsas!) mingis tundmatus haiglas võõral maal, poeg on vajunud letargilisse unne, mis polegi paljas uni; ema oleks tahtnud poega hüüda, teda äratada, talle ütelda, et ta on küllalt maganud, nii nagu oli teda hüüdnud kunagi pakasestel talvehommikutel, kui väljas oli alles pime; poiss on teki all köötsus ega taha silmi lahti teha, ema aga raputab teda pahaselt ja noomib poega, et küllap ta jääb selgi hommikul kooli hiljaks. „Sa pead otsekohe minema hakkama," manitseb ema, ja siis teeb Marcu silmad lahti ning hakkab uniselt ja tusaselt lakke vahtima. „Eks ma siis tõuse," soostub poiss, sirutab end korraks välja ja viskab siis teki jalgadega pealt; tõstab selle algul üles ja heidab siis voodiotsale, — liigutus, mida ema ei salli; ta on pojale mitu korda öelnud, et tekki nii ei loobita... Praegu aga ei saanud ema poega kuidagimoodi ärkvele, tal ei jäänud muud üle kui võimetult poja juures istuda ja tema kiireid hingetõmbeid kuulatada, pilk poja kahvatule aukuvajunud näole naelutatud. Mõnikord läks haigel hingamine nii raskeks, et emale tundus, et poeg lämbub. „Olen mina ikka rumal ja abitu," ütles ema enesele südametäiega. „Pole minust mingit kasu!" lisas ta, siis aga püüdis rahuneda. Mingil juhul ei tohtinud ta väsimusele alla vanduda, tema kohus oli lõpuni vastu pidada, tulgu siis, mis tuleb ja saagu, mis saab. „Mis sellest on, kui ma hetkeks silma looja lasen," ütles ta enesele (äkki oli ta ka enese pärast muretsema hakanud). „Saaksin ma tunnikesegi magada, et veidike jõudu koguda... Muidu varisen kokku. Niimoodi kaua vastu ei pea, kui tugev mu tahe ka poleks..." Nii et ema laskis unel võimust võtta, vajus tinaraskesse unne. Imekombel ärkas ta just õigel ajal ja vahetas ise glükoosikotikese, värisedes nagu saamatu ja kohkunud kooliplika. „Ma ju tulen, proua, milleks kiirustada," ütles emale toosama plaatinablond halastajaõde (ta oli tulnud kohe — paar minutit pärast seda, kui ema oli oma ülesandega edukalt toime saanud). „Te olete väga hea põetaja," lisas õde, ja et ema tema jutust midagi polnud mõistnud, pidas vajalikuks korrata sõna „põetaja", siis aga kadus palatist, lipsas uksest välja niisama kähku kui eelmiselgi korral, just nagu poleks teda seal olnudki; nii kaovad mõnikord salapärased unenäokujud.

Hommiku eel jäi ema uuesti tukkuma. Kui ta silmad lahti tegi, nägi ta, et ka Marcu oli ärganud unest, mis alles äsja oli igavene tundunud. Poeg oli küll ärkvel, ent tal polnud ümbritseva maailmaga mingit sidet; nii ta seal lamas, liikumatu keha läikivate torukeste abil ühendatud glükoosikotikesega, pilk lakke naelutatud, ja teda niisugusena näha oli emal veelgi valusam. Poja ärkvelolek näis unest kohutavam, sest kui magav inimene millelegi ei reageeri, on see ju loomulik, sest tal pole ümbritseva maailmaga sidet, ent inimene, kes näeb välja, nagu oleks ta ärkvel, samas aga ometi ärkvel ei ole, kes vahib pärani silmi, ilma et ta midagi

näeks, äratab igaühes õudust! „On poeg ikka veel teadvuseta, võimetu midagi oma ümbrusest eristama?" küsis ema eneselt hirmuga. Kas Marcu teadis — see küsimus piinas ema kõige rohkem —; et ema on tema juures, kas ta oli ema ä r a t u n d n u d? Poja silmadest aga ei võinud välja lugeda midagi, mis oleks äratundmisele sarnanenud, tema silmad olid tuunjad ja samas ometi nii selged; need olid silmad, millest elu kogu oma rahutusega puudus. Kummaline, et iga kord, kui ema poja vaatevälja sattus, silmitses poeg teda, või emale vähemalt tundus, et silmitses. Ema lausa sööstis sellele kujuteldavale pilgule vastu, väsinud näol ebalev ja uje naeratus, millest võis välja lugeda, et ta ei söanda äratundmisvõimalust lootagi, ühtaegu aga ei taha seda võimalust ka kergekäeliselt ja julma umbusaldusega eemale tõrjuda. „Võib-olla on poeg mu siiski ära tundnud, ei saa sellest ainult mingil moel märku anda..." arutas ema endamisi, püüdes enesele julgust sisendada.

Arstid tulid konsultatsioonile ja palusid, et ema välja läheks ja konsultatsiooni lõpuni koridoris ootaks. Kui ema oli seni Marcu eest pisaraid tagasi hoidnud, siis nüüd, mil poega juures polnud, — kuid kas ta oli üldse kunagi tõeliselt juures olnud? —, andis ta nutule voli ega varjanud enam pisaraid... Kähku tõrjus ema peast mõtte, et seal, palatis, lebab ainult poja keha, mis elu ja surma vahel heitleb ja mida need kaks arsti (üks noor, teine vana, nii et ema tabas end koguni arvamas, et vahest pole noorel arstil väheste kogemuste tõttu kuigi palju teadmisi, vana aga on küllap suure osa õpitust unustanud) parajasti hoolega uurivad. Samuti tõrjus ta peast umbusalduse vana arsti vastu. Ema kohus oli — ja ta täitis seda esimesest hetkest peale täie innuga — arste t ä i e l i k u l t u s a l d a d a. Tema pidi meedikutele ainult abiks olema, ühes nendega jõudu säästmata võitlema. Ema ei tahtnud mingi hinna eest leppida mõttega, et tema valvata on vaid inertne keha, mis, tõsi küll, on alles elus, sest süda lööb, millel aga puuduvad kõik inimlikkuse ilmingud, millel eelkõige puuduvad tunded ja mälu. Ta ei suutnud poja keha ja hinge teineteisest lahutada. Ihu ja hing olid üks tervik ja seda tervikut oli võimatu osadeks jagada. Õigupoolest püüdis ema näha oma poega hoopis rohkem elusana, kui poeg tegelikult oli. Öösiti oli ta tihtipeale üritanud — et end julgustada, petta ja enesele täie teadmisega illusioone luua — pojaga juttu ajada. Ema tervitas poega jällenägemise puhul, kuid ei saanud vastust. Ema ootas ka siis veel, kui tema enese häälekõla juba kustunud oli, nagu olnuks ta kindel, et iga hetk võib sündida ime: Marcu tõuseb voodist, lükkab eemale glükoositorukesed, mis tema keha elus hoidsid, ja hakkab rääkima. Niisugust imet küll ei sündinud, ema aga ei loobunud pidamast poega elusolendiks, kellega võib juttu ajada, niisiis kõnetas ta Marcut ikka ja jälle, rääkis talle kõige banaalsemaid ja tühisemaid asju, see oli õigupoolest kõige lihtlabasem jutt, poeg aga ei reageerinud, ei andnud

mingil moel märku, et ta ema juttu kuuleb. Tema vaikimine tegi emale haiget, nagu olnuks tegu tahtliku ükskõiksusega. Hommiku eel vajus haige taas unne ja magas rahulikult.

Ema tajus nende Pariisi-hommikute ebareaalsust. Päikesekiir hakkas mängima kõigepealt seinal haigevoodist vasakul, siis Marcu näol (tuues esile haige kottis silmaalused, tumedad sõõrid, mis jätsid mulje, nagu oleksid Marcul päikeseprillid ees), libises sealt padjapüürile, raamides kannatustest vaevatud nägu justkui pühapaiste; siis jõudis vallatu päikesekiir, mis näis hämmastavalt elav selles haigetoas, kus luuras surm, ema käteni, ja kuigi ta neid soojendada ei suutnud, elustas ta neid ometi; ja võimalik, et just need kortsulised, reumast kergelt moondunud käed (ja kui ilusad ja õrnad olid ema käed olnud nooruses), millele oli suunatud või vähemasti näis olevat suunatud haige pilk, olid esimesed, mis üritasid tungida Marcu, kelle praegune eksistents nii kummaline oli, elusate, ent kõigest ümbritsevast just nagu äralõigatud (paljas vegeteeriv keha!) meelte öhe, tema surnud teadvusesse, tema mõttesse, kus mitte miski seni veel lõplikku kuju polnud saanud, kus kõik oli alles ähmane ja sassis; olid vaid mõttekatked, kujutluste killud või üksikud pildikesed, mis kohe, niipea kui olid tekkinud, olematuse sügavikku kadusid; nii ka need käed, mille sõrmed — iseäranis nimetissõrm ja väikeats — olid reumast moondunud. „Kellele nad võiksid kuuluda ja mida nad siit otsivad?" oleks näiteks võinud küsida aju, mis polnud veel võimeline millestki lõpuni aru saama; käed, mis proovisid suuri, neile kindlasti liiga suuri kindaid. Ja kellele võiks kuuluda see väga nooruslik hääl, mis haige kõrvus kõlab? Kes küll mängib nende kinnastega, mis nii väikeste ja õrnade kätega sugugi kokku ei sobi? Kes küll nii tuttavlikult naerab? („Kitsenahast kindad," oli ema ütelnud. „Ime küll, et tänapäeval üldse midagi nii ilusat veel saada on..." Need ema sõnad olid juba ammu aegade hämarusse vajunud, ja Marcule ei saanud need kuidagimoodi meelde tulla!) Praegusel hetkel tundis Marcu vaid peaaegu uskumatut valu — kas võib niisugust valu üldse välja kannatada? —, mis sähvas kuskilt teadvuse hämaratest, pimedatest soppidest; need käed, mis olid omal ajal nii ilusad olnud, kadusid; hetked, minutid, tunnid vajusid olematuse öhe, ja nüüd polnud ka valu enam — sedasama valu, mis ainsana suutis haige teadvuse olematuse surnud vetest välja tuua. Üürike selgusehetk, just nagu välgusähvatus, ja ilmus sõna, võttis kuju, paisus, oli justkui päikeseplahvatus, üksainus haavatud ihust rebitud alles veritsev sõna, mis siiski veel tummade huulteni ei jõudnud; keegi ei kuulnud seda, ja ka Marcu ise unustas selle sõna juba enne, kui kustus selle kaja, mis kumises tema ajusoppides nagu hiigelsuur kirikukell; ta unustas selle sõna, mis oli sündinud füüsilisest valust, sõna, mis ühendas põhjuse ja tagajärje; üksainus sõna, mis, alles sündinud, kohe suri, ununes, haihtus — see sõna oli e l a n, polnud midagi rohkemat, isegi mitte rõõmu, mis

pidanuks sellele vapustavale avastusele järgnema; sest jälle võttis maad pimedus, või kui just mitte pimedus, siis ometi miski, mis näis väga segane ja mõttetu, mingi täiesti suvaline kujutlus, ja jälle ilmusid ka nood käed (reumast moondunud käed): sõrmus oleks tulnud sõrmest ära võtta, kuid haige ei olnud muidugi võimeline taipama ega meelde tuletama, mis särav, särav sõrmus see niisugune on, samas sõrmes, kus laulatussõrmuski, ka see säras, säras silmipimestavalt, ja säras ka sõrmuse kivi, mereveekarva kivi. Kõik need särasid niisiis liiga tugevasti ja haige pani silmad kogu selle valusa valguse ja sära eest kinni. Sõrmusel polnud siiski seda toimet, mis Prousti teesse kastetud madeleine'idel, oodatud mälestustevoog jäi tulemata, mälukraanid suletuks (rääkimata sellest, et sõnad, mida ema oli kord ammu lausunud, võinuksid haige nii ähmasele mäluekraanile ilmuda). („Ma saan aru, et sa ei tahtnud juhust kasutamata jätta," oli ema ütelnud oma kooliõpetajast abikaasale, Marcu isale. „Aga arvad sa tõesti, et me võime seda endale lubada? Selle rahaga, mis sa sõrmuse eest maksid, oleksime sel suvel parem võinud kuhugi puhkama sõita! Ma jään aina vanemaks, aga, näe, merd pole veel elades näinud...") Need sõnad aga on ka ema ise juba ammu unustanud. (Ehkki sõrmus on tal ikka veel sõrmes laulatussõrmuse kõrval, nii et Marcu võib näha, kuidas see särab.) Ei tule kõne allagi, et need sõnad võiksid haige mälus taas kõlada; ta ei näe muud kui üht säravat eset, ja mõne aja pärast kaob paraku seegi sära, haige on silmad kinni pannud ja unne vajunud; aga ärevas painajalikus unenäos ilmub särav, ilusasti lihvitud kiviga — ilmselt ametüst — kuldsõrmus jälle: Ja kellegi käed, needsamad käed, mille reaalne olemasolu on lõpuks haige teadvusesse jõudnud, põimivad lõimelõngu; muudkui põimivad ja põimivad, need käed, ja peatuvad vaid selleks, et hetk puhata, siis põimivad edasi.

Veel pidi mööduma aega, mis näis otsata pikk, ehkki seda mõõdeti tundides, kuni Marcu aru sai, et seal, temaga ühes toas, on veel keegi, — millises toas? kus nimelt? olid küsimused, mida ta polnud seni jõudnud enesele esitada —, ja sellele olendile suunaski ta nüüd ruttu kõik oma enneolematult pingsad mõtted, kuid ta ei mõtelnud neid mõtteid lõpuni, need jäid poole pealt katki. See vaevas haiget. Võimetus end kokku võtta, asjade mõtet taibata piinas teda kohutavalt. Taas muutus kõik segaseks ja uduseks, kõik oli justkui poolsurnud, öö ei saanud ega saanud otsa — ja sügavast pimedusest, kuhu ei tungi ainustki valgusekiirt, ilmuvad nii tuttavad käed, jahust valged, hetke puhkavad need leivaastja serval; seekord on käed noored ja tugevad, pole veel reumast moondunud, ja lõpuks võtab haige ähmases ajus kuju mõte, mis üha avardub ja täiustub; Marcu tahab teada (ehkki ta sellest enesele täit aru ei anna), kellele kuuluvad need käed, ja ta tahaks — see on esimene soov, mis tema mõtete hämaras öös tärkab, — kummarduda ning neid käsi suudelda, jahuseid, nagu need on, ja võib-olla

ta tõepoolest suudlebki neid, sest tunneb sõõrmeis nisujahu lõhna, aga kätelt, mida ta suudelda oli tahtnud, liigub mõte mujale, sest jutt on praegu just nimelt mõttest, esimesest erakordselt selgest ja loogilisest mõttest, mis peaaegu lõpuni mõeldi —, õigemini teeb tema mõte lausa tohutu hüppe (ja kindlasti on see mõte sündinud armastusest, nii nagu on armastusest sündinud kogu maailm ühes mõtete ja kõige muuga!) ja jõuab nii kaugele, et haige eneselt küsib (ja tegu on igal juhul küsimusega, olgu see kui tahes ähmane ja udune): m i s m i n u g a o n? Avastusele, mis küsimusele järgnes, kaasneb hirm, mida tunneb inimene, kes on teist korda sündinud: ja mis võiks olla veel kohutavam kui teist korda ilmale tulla, olles juba sünnihetkest peale varustatud kindla teadmisega, et o l e d o l e m a s! Mõttel, et o l e d o l e m a s, on seega päikeseplahvatuse jõud ja ulatus, see vapustab hingepõhjani ja on haprale kehale liiga raskeks katsumuseks, nii et järgmisel hetkel kaotab Marcu taas pikaks ajaks teadvuse, minestusest aga — kui seda minestuseks võib nimetada — saab sügav unenägudeta uni; nõnda magatakse ikka pärast tohutut pingutust, nõnda magavad need, kes on kaua rasket tööd teinud ja siis ühel hetkel surmväsinult kokku vajuvad.

Uni järgnes ainulaadsele hetkele, mil Marcu avastas, et ta elab (ja seekord polnud tegu ainult mõttevälgatusega, see mõte mõeldi lõpuni, nii et teadvus kadus mitte ainult kurnava pingutuse tõttu, vaid ka — jaa, peame tõtt tunnistama, ehkki jutt on Marcust, kes oli kord nii väga igatsenud Surma pehmes rüpes puhata! — rõõmust selle kohutava avastuse üle, mis oli rabavam kui kõik teised); see oli niisiis raske uni, painajateta ja unenägudeta, ähmaste mälestusteta, mis sähvatasid mälu tumedas sombuses taevas otsekui tundmatud meteoorid; kuid see kosutav uni muutus mõne aja pärast taas rahutuks ja piinavaks — märk, et veel polnud juttugi tõelisest paranemisest; ei, elu ei võitnud talle kuuluvaid positsioone niisama kiiresti tagasi! Sammuke paranemise poole oli tõepoolest astutud, aga jäägu ütlemata, mitu sammu pärast jälle tagasi astuti!

Ema on teist päeva — ja ehkki ta on otsustanud mitte alla vanduda, ei saa salata, et väsimus temast aeg-ajalt võitu on saanud — Marcu haigevoodi juures. Temast on vahepeal hea põetaja saanud ja ta ei värise enam hirmust nagu saamatu kooliplika, kui peab glükoosikotte vahetama. Olgugi et haige seisund ei näi seni paranenud olevat, on ometi märgata — ja seegi on juba hea enne — teatud stabiliseerumist. Elu, millest Marcu arvas nii vähe hoolivat, kui ta veel terve oli, ei taha niisama lihtsalt alla anda; arstid aga ei söanda veel lausuda sõna p ä ä s t e t u d (sõna, millest ka ema oleks kindlasti aru saanud; on ju see nii sarnane vastava rumeeniakeelse sõnaga), ometi on nende suhtumises haigesse märgata teatud muutust (ema oli väga terane „nüansse" tähele panema). Mis puutub noorde arsti, siis oli see loobunud oma

teeseldud optimismist. Tal näis nüüd olevat midagi hoopis tähtsamat teha kui ema lohutada! Ta ei pannud ema peaaegu tähelegi, nii hõivatud oli ta oma patsiendist! Nüüd võitles ta Marcu tervise eest sõna tõsises mõttes. Mõnikord vaatas ta ema, väsinult, ent pingsalt, lühinägeliku inimese pilguga, kes tahab, olgugi et silmad teda selles ei aita, iga hinna eest näha. Ema usaldas arsti pimesi. Noore arsti visadusel oli tema silmis rohkem kaalu kui vana arsti kogemustel. Erinevalt viimasest uskus noor arst veel imesid. Ja kui noormees vaatas emale otsa tühjal pilgul, teda peaaegu nägemata, jälgis ema iga tema liigutust, olgu need kui tahes tähtsusetud ja tühised...

Ikka veel näis kogu Marcu olemus nagu põhjatusse sügavikku, tihedasse läbitungimatusse pimedusse vajunud olevat; kui tema teadvuses aeg-ajalt süttiski vaevu hingitsev tuluke, kustus see õige varsti, veel enne, kui Marcu oleks täit selgust saanud, mis temaga toimub ja mis seisundis ta tegelikult on. Valgus, mis oli süttinud hetkel, kui ta avastas, et e l a b, — omamoodi tumm hõise, rõõm, mis valgus kogu tema kehas laiali nagu viimasel hetkel ülekantud veri —, näis olevat taas kustunud. Nüüd ta elas, ise teadmata, et elab! Süda tagus kangekaelselt, just nagu selleks, et näidata, kui visa on inimkeha; ei anna niisama kergesti alla. Jaa, tema keha ei tahtnud alla vanduda, ja arstid, kes tema haigevoodi kõrval seisid, ei väsinud imestamast. Neid hämmastas selle organismi — mis oli hoopis tugevam ja vastupidavam, kui nemad oli arvanud, — võitlus surmaga. „Ma pole veel ühelgi inimesel niisugust elutahet näinud, nagu on sel poisil," ütlesid mõlemad arstid, nii noor kui ka vana. Oleks neid kuulnud keegi, kes Marcut varasematest aegadest tundis, oleks too ilmselt naeratanud. Kas tähendab see, et noormehe eluinstinkt — vähemasti sel hetkel — oli tugevam kui „soov rahus puhata"? Kes võiks seda teada, ja kas poleks vahest liiga vara sellele küsimusele vastata?... Marcu viibis ikka veel maailmas, millel polnud reaalse eluga mingit sidet. See maailm oli täis viirastusi ja ähmaseid nägemusi, mis olid sedavõrd katkendlikud, et neist polnud võimalik kokku panna mingit tervikut, millel olnuks omaette sisu. Üks nägemus asendus sealsamas teisega. Marcu kärsitud, katkendlikud ja rahutud mõtted ekslesid väsimatult tundmatuil radadel. Ja ennäe, unes ilmus talle elatanud naine, nägu kortsudest küntud, hallid juuksed kaetud musta pearätikuga; naisel oli seljas must körtsik ja tikitud vest, samuti must; kord kandis ta pastlaid, kord oli paljajalu, pealegi oli ta väga kurnatud välimusega. Kuhu ta kiirustas, kuhu ta tahtis jõuda, seda ei osanud Marcu ütelda. Naine kurtis, et jalad ei kanna teda enam. Tema pearätik oli ühele küljele libisenud, paljastades hallid juuksed, villane vöö oli lahti tulnud ja ripnes, aga enne kui Marcu jõudis küsida või teada saada, mis naisel viga, muutusid unenäoveed taas sogaseks. Naine lõi käed näo ette, tema õlad vappusid nutust. Marcu ei saanud aru, mis naisel viga, ja kui naine tõstis suurest nutust tuhmid silmad,

ilmselt kavatsedes Marcule ütelda, miks ta nii kurb on, läks unenäopilt häguseks ja asemele tuli hoopis uus nägemus: üks võõras mees saagis puid, punakas saepuru vettis ja tumenes, ja tema, Marcu, püsimatu poisike, mängis ükskõikselt saepuruga... Taas ilmus unenäos see vana naine; ta istus mullahunnikul, võib-olla mõne puu varjus, ja puhkas. Siis ajas ta end püsti ja lonkas tulikuumas teetolmus üha edasi, tema kohal kummus tume taevas, täis raskeid pilvi; iga hetk oli algamas vihmasadu. Kuhu ta nõnda kiirustas, kuhu ta küll jõuda tahtis? küsis eneselt Marcu, ja sellele küsimusele polnud tal kuidagi võimalik vastust saada.

Ta ärkas äkitselt unest ja kuulis esimest korda pärast õnnetust kahe arsti juttu. „Kellest nad räägivad?" küsis ta eneselt imestunult. „Mida need mehed ometi lobisevad, asja ees, teist taga?" küsis ta eneselt pahaselt ja kortsutas koguni kulmu, et oma rahulolematust näidata. Näib aga, et see pingutus käis haigele üle jõu, ta kaotas taas teadvuse... Siis hakkas rääkima vana naine, kelle nägu oli Marcule ühtaegu tuttav ja võõras, kuid Marcu, ehkki ta naise juttu hästi kuulis ja sõnadest aru sai, unustas kõik juba järgmisel hetkel, otsekui polekski ta midagi kuulnud; naise sõnad ei jätnud tema mällu mingit jälge, vajusid unustusehõlma, niipea kui olid kõlanud... Jälle läks naisel vöö lahti ja lohises maanteetolmus järele; unenägu tegi Marcu rahutuks ja ta tundis mingit kummalist kärsitust. Ühtäkki viskus ta üles, nagu tahaks tõusta, ja tundis esimest korda oma pika teadvusetaoleku vältel valu, mis tema keha läbistas; ta sai sellest valust teadlikuks. Nägi voodi kohale kummardunud halastajaõde, kes püüdis teda aidata. Haige näole ilmus mingi uje ja kohmetu naeratus; ta oleks nagu tahtnud vabandust paluda, et ta teisele nii palju tüli teeb. Marcu otsaesine oli higipisarais ja ema (või halastajaõde) pühkis ettevaatlikult, vaevu puudutades, rätiga tema nägu; haige vasakul põsel oli tohutu verevalum, paistes ja sinine, kole vaadata.

Seni polnud haige seisundis mingit muudatust paremuse poole märgata. Seisund „stabiliseerus", ja kõik. Oma viimasel visiidil oli noor arst jälle emale naeratanud, millest viimane järeldas, et arsti usk meditsiini oli kõikuma löönud. „Eks temagi teeb, mis suudab," ütles ema enesele mingi õela põlgusega, mis oli sündinud tema ääretust ahastusest, „muudkui naeratab vasemale ja paremale, nagu poleks tal enam muud teha..." Umbes niiviisi tõlgendas ema noore arsti viisakat naeratust. Ema oli muide kogu aeg paanikas ja hirmul. Kuna ta keelt ei osanud, polnud tal nendega, kes tema poja eest hoolitsesid ja vaeva nägid, et Marcu elu päästa, peaaegu mingit sidet. Näiteks kui halastajaõde püüdis talle midagi selgeks teha (mitte niivõrd sõnadega, kuivõrd märkide abil), jälgis ema teda tähelepanelikult, ponnistas, et aru saada, mida nimelt öelda taheti, et ta aga oli väga hirmul ja endast väljas, ei taibanud ta kõige vähematki. Tähtsaimat oli ta siiski mõistnud: tema poeg heitles elu ja surma vahel ja veel polnud teada, kumb

neist võidab. Kumb neist kahest naisest võidab? (Ema silmis olid elu ja surm võtnud kahe naise kuju: üks noor ja ilus, teine vana peletis.) Tõepoolest kõhedust tekitav küsimus, millele seni vastata ei osatud.

Vahest oli ka vana arst lootuse kaotanud, et kogu aeg midagi omaette pomises ja halastajaõega kärkis, ehkki õde tegi kõik, mis tema võimuses, et tohtrile meele järele olla? Nähes, et ema nii ehmunud on, katsus halastajaõde teda rahustada, tema mõtteid mujale viia.

Samal ajal kui halastajaõde lõbusalt säutsus, puhkes ema äkki nutma. Õde jättis jutu katki ja vaatas emale solvunult otsa — ta ei saanud aru, miks ema ei hinnanud tema suuri jõupingutusi ja lõbustamiskatseid. Ema näost paistis aga säherdune lootusetus, et halastajaõe hea süda otsekohe sulas.

Koit hakkas haigla akendest sisse paistma, Pariisi kohal kummus suvehommikuselt kahvatu taevas. Haige ärkas, tegi silmad lahti ja nägi ema voodi jalutsis improviseeritud asemel kössitamas; seekord oli tal aega oma ema ära tunda ja erutus oli sedavõrd tugev, et murdis hooga läbi tihke pimedusekatte, mis oli iga hetk taas haige peale vajumas. „Las ma vaatan teda veel viivu," ütles Marcu endamisi, „ärge röövige teda minult nii ruttu!" Ja mustavad pimedusevood kuuletusid talle tõesti, külm tuul, mis ähvardas iga hetk puhuma hakata, talitses end veel viivu; poeg niisiis nägi oma ema, kes asemel kössitades magas, nii et paistis vaid osa tema näost; sellest siiski piisas, et ema ära tunda. „Mida sina siin teed?" jõudis poeg veel küsida, siis ei tahtnud pimedus enam oodata; haige mõtted läksid taas ähmaseks, maailm, see tõeline, vajus jälle olematuse mustavasse sügavikku; ometi jäi millegipärast haige mällu, ei kustunud päriselt tema ähmasest teadvusest (mille side reaalse maailmaga oli ikka veel katkenud ja igasugune kontakt ümbritsevaga võimatu) mingi kahetsusevari, just nagu siis, kui oled oma tahtest sõltumata kaotanud midagi niisugust, mida oleksid tahtnud enesele hoida; nagu oleks rong jaamast välja sõitnud, enne kui sa hüvasti jätta jõudsid, nagu oleks sulgunud uks, enne kui jõudsid seesolijaile ütelda, mida sa ütelda tahtsid; ja võib-olla sündisid just sellest alateadlikust kahetsusest nood ähmased kujutluspildid, mis haiget tõelisest maailmast üha kaugemale kandsid: koonduslaager (üks neist, mida võib näha mõnedes fašismiõudusi demonstreerivates dokumentaalfilmides), sügav pime kelder, kuhu oli üksteise otsa hunnikusse kuhjatud trobikond kiilaks aetud lapsi, kes olid sedavõrd kõhnad, et neil luud läbi naha näha olid, ja kõik need täiest kõrist karjuvad lapsed olid jõuga eemale kistud niisama kõhnadest, aukus põskedega ja salkus juustega naistest, kes samuti kohutavalt karjusid, ja gestaapolased, haakrist käesidemel, tagusid neid püssipäradega; lapsed rippusid emade küljes, halastamatud sõdurid aga rebisid neid jõuga eemale, ja Marcule tundus, et ka tema on seal pimedas keldris, et ta on üks

neist timukatest, kes püssipäradega vasakule ja paremale hoope jagavad. „Võtke see püss!“ karjatas Marcu, või vähemasti katsus karjatada, ja sedavõrd tugev ja raevukas oli tema vastumeelsus lüüa püssipäraga meelekohta emale, kes tahtis oma last enda juurde jätta, et tuli kummaline, ometi nii soovitud muutus: nüüd oli Marcu mingis pimedas kongis — läbi kitsukese akna tungis ruumi vaid kahvatu valguseviirg —, kus ninna hakkas seisnud uriini ja hallituse lehk; nüüd oli tema see, keda püssipäraga peksti; ruumis oli nii pime, et Marcu ei näinud peksjate nägusid, ometi püüdis ta löökide eest kõrvale põigata; seal, tolles ruumis, oli peksjaid palju, nad lõid, kuhu juhtus ja kuidas juhtus, Marcu kuulis, kuidas nad suurest pingutusest lõõtsutasid; ja seekord polnud tema hinges enam ei mässu ega raevu, oli vaid talumatu füüsiline valu; ta sai püssipäraga vastu hambaid, tundis verd suhu valguvat, suus oli murdunud hammaste tükke ja vereklompe; järgmine hoop purustas tema parema õla, ta vajus põlvili, ja siis kukkusid kõik hulgakesi teda jalgadega taguma, ja äkki polnud ta enam jälgilt lehkavas kongis, vaid keset laia, ääretult laia välja, tema kohal kummus suveöö tähine taevas, tähti oli nii otsata palju, et kogu taevavõlv paistis tardunud leegina, ja kostis koerte haukumist, näis aga, et ka neil kahel, kes Marcut sõlmiliste piitsadega peksid, oli jõud otsakorral, nad oli väsinud; kostis nende katkendlikku lõõtsutamist, nad püsisid vaevu jalul; nad toetusid oma tohutu suurtele piitsadele, et mitte kukkuda; siis said nad väsimusest jagu ja hakkasid teda jälle peksma, Marcu varjas kätega oma pead löökide eest, vajus põlvili ja ärkas siis ootamatult painajalikust unenäost; ta nägi ema, kes seisis avatud akna juures ja vaatas teda, ta naeratas emale, tema väsinud naeratus oli just nagu teisest ilmast pärit; ometi andis ta sellega emale mõista, et oli ta ära tundnud, et lõpuks ometi teadis, et ema on seal, tema juures, ja et see teeb talle rõõmu; seejärel hüüdis ta vaikselt ema, ta ei tahtnud süngesse viirastustemaailma tagasi minna; ta ei tahtnud end jälle piinata lasta; ta ütleks emale, et teda tahetakse tappa, aga ei jõua enam...

2.

Ema tundis tohutut kergendust; tema rõõm oli enneaegne, ta teadis seda, ei saanud aga ometi jätta rõõmustamata. Need kaks päeva ja kaks ööd, mis ta oli haigevoodi juures veetnud, oli ta tundnud niisugust üksildust ja mahajäetust, nagu ei kunagi varem oma elus. Mõnikord tundus talle, et ta näeb und, et tegelikult on kõik teisiti: tema poeg ei võinud ju olla suremas ja temal endal polnud midagi otsida Pariisis, linnas, mida ta oli näinud vaid filmides ja postkaartidel; isegi aken, mille raamistuses paistis

väike nurgake linnast — Eiffeli torn keskel — nägi välja nagu hiigelsuur postkaart. Kas ei tähendanud see esimene äratundmisemärk, habras side, mis oli ema ja poja vahel tekkinud, et nüüd polnud ta enam päris üksi?

Ja ometi võttis ema hinge kogunenud hirm teisel haiglaööl painajaliku unenäo kuju: veidi pärast keskööd läks haigetoa uks lahti ja lävel seisis erakordselt pikk naine, kasukas üll, täites oma massiivse kerega kogu ukseava. Pigem nägi ta välja nagu morn valvur, kelle kohus on kõiki takistada tuppa sisenemast või sealt väljumast. Hiigelnaise vöökoht oli jämeda takunööriga kokku tõmmatud, ja kui ema talle käratas, et mingu eest, sattus naine raevu ja hakkas ema sõimama. Ema loopis naist kõigega, mis kätte puutus, et naine vait jääks ja eest ära läheks, naisel aga polnud mõtteski paigast liikuda. „Jäta järele, muidu pärib sind vanakuri,“ kähistas naine ja ajas oma hambutu suu irvi. Siis rebis ta vöölt jämeda takunööri, mis tal kasuka peale oli seotud, ja tõstis käe üles, et sellega lüüa. „Ma sulle näitan!“ ähvardas naine ja viibutas köit, ja siis kisendas ema nii kõva häälega, et haigla kajas; valveõed — et oli kesköö, olid nemadki tukkuma jäänud, — ehmusid ärkvele. Haiged — kelle und ema karjatus samuti häiris — hakkasid rahutult vähkrema. See kohutav, peaaegu ebainimlik karjatus äratas ka ema enese; ta vaatas ukse poole, seal aga ei seisnud mingit kahemeetrist musta kasukaga naist, ja ema valdas tohutu kergendus, mida tunneb igaüks, kes painajalikust unenäost ärgates taipab, et kõik oli ainult uni, petlik fantaasiasünnitis. Kuid see nii loomulik kergenduse ja vabanemise tunne kestis vaid üürikest aega: „Ma teadsin, et ta siin ringi luusib, teadsin, et ta on lähedal... Kui ma teda ainult nii kangesti ei kardaks,“ ütles ema enesele, üleni värisedes. Et süngeid mõtteid eemale peletada, hakkas ta argisematele asjadele mõtlema. Mõtles, et Marcul tuleks pidžaamat vahetada, sest see, mis tal seljas, oli higist läbi imbunud ja vereplekke täis. „Ei tea, kui tihti siin linu vahetatakse?“ küsis ta eneselt murelikult. Vaatamata kõigile jõupingutustele ei suutnud ema mõtteid ainult praktiliste küsimuste juures hoida. „No kuule, kas sa siis aru ei saa, milles on asi?“ sosistas salapärane hääl, ema aga teeskles, nagu poleks ta seda kuulnudki. „Või ei taipa sa sugugi, kes on ses mängus k o l m a s käsi?“ sosistas seesama hääl, ema aga vihastas, sest ta ei tahtnud tollest kolmandast midagi teada, ei tahtnud temast kuuldagi. „Küll ma juba selle eest hea seisan, et keegi kolmas mängu ei tuleks,“ hoopleS ema, ja taas kõlas tema kõrvus too tundmatu hääl ning küsis sedakorda, kas ema ei arva, et ta ülearu hoopleb. „Olgu peale,“ ütles ema, „aga on ju selge, et ta tundis mind ära.“ — „Sa siis ei kaota lootust? Usud ja loodad ikka veel?“ kostis taas too ääretult õel ja pilkav hääl. „Ei, ma ei kaota lootust!“ kuulutas ema sedakorda vähimagi hirmuta. „Kas sa ei näinud, et ta mind ära tundis, kas sa ei kuulnud, et kõik läheb paremuse poole? Ja see

pole paljalt minu ettekujutus. Üks asi on midagi enesele ette-kujutada, hoopis teine aga oma silmaga näha!" — „Panen endamisi kogu aeg imeks, kuidas sa veel suudad jalul püsida!" lausus siis too hääl, mis kostis kuskilt ema piinatud hinge põhjast, ja seekord väreles hääles vaevumärgatav eneséhaletsusenoot. „Kahju, et sul peeglit ühes pole, et võiksid vaadata, missugune sa välja näed! Sind, mu armas, on raske äragi tunda!..."

Rahustid, mida Marcule ühtesoodu süstiti, ei rahustanud teda ometi; katkendlikud nägemused, millele haige ei suutnud mingit tähendust leida, pöörlesid tema teadvuses nagu tuulispea ja kurnasid teda. Jaa, ta oli täiesti kurnatud kõigist neist viirastustest, mis kihutasid ringi tema peas just nagu hiigelsuures tühjas toas, katkiste akendega ja ristseliti ustega toas, kus igaüks võis volilt sisse-välja käia. Ta oli rõõmus, kui kogu selles nimeta kujude kohordis, selles jampslike piltide jadas hakkas viimaks m i s k i ilmet võtma, mõtet omandama. Haige keskendus, ja suurte pingutustega, mille üle ta ise uhke oli, läks tal korda mõte lõpuni mõelda. Algul oli vaid mälestuskild — katkine termos, millele Marcu suureks rõõmuks lisandus veel teisi, esimesel pilgul tähtsusetuid, tegelikult aga väga olulisi detaile: suvehommik, kastemärjale rohule valgub kuuma piima, iidsetel puudel laulavad linnud, vedur vilistab läbilõikavalt...

Ja Marcu ärkab, ja esimesed sõnad, mis ta emale ütleb, on: „Minu pärast jäime rongist maha." Esimesel hetkel ei saa ema aru, mida poeg tahab ütelda, nii et haige kordab sedasama fraasi: „Jäime rongist maha, jäime rongist maha!" ja paneb imeks, kui näeb ema silmis rõõmsat üllatust. „Pole midagi," ütleb ema, et poega lohutada, endal pisarad silmis, „tühja sellest rongist, ega see viimane ole. Lähme järgmisega, ole mureta." — „Termosest on kahju," lisab Marcu ja näeb taas, kuidas piim kastepiiskadest sädelevale rohule valgub, kuidas valge rammus piim maasse imbub. „Pole midagi," ütleb ema, „ostame uue!" Poeg tahaks küsida, ega ema pahane ole, kuid on end rääkimisega juba niigi üle pingutanud; ta on väsinud ja nõrk. „Mida ema siin teeb?" jõuab haige veel eneselt küsida, ja selle küsimuse läbi saaks ta oma olukorrast peaaegu täiesti teadlikuks, kui teda jälle ei ründaks katkendlike ja jampslike nägemuste kohort, viirastused, mis pilluvad teda justkui kobrutav sogane tulvavesi, nagu üle kallaste tõusnud vetevood pillutavad habrast laevukest või puupilbast. Ja keset seda aruta ja otsata nägemuste möllu ilmub ikka ja jälle t o o n a i n e! „Mis selle naisega on?" küsib Marcu tema kõhna nägu silmitsedes eneselt. Mitte ainult naise villane vöö pole lahti, vaid ka hallid juuksed on valla. „Kuhu ta tahab jõuda ja miks ta nii kangesti kiirustab?" püüab haige oma kummaliste nägemuste — mis siiski on kord-korralt selgemad — tähendust taibata. „Ma ei mäleta, mulle ei tule meelde!" karjatab Marcu unes, aga naise villane vöö aina lohiseb kuumas teetolmus; kirikukellad löövad,

ja ootamatult ilmub halli habemega vanamees, lambatall süles. „Chartres'i katedraal," ütleb enesele Marcu ja näebki tõepoolest katedraali välisskulptuure, näeb pühakut, pühaku hõbehalli habet ja paljaid jalgu, näeb päikesekella katedraali lõunaportaali kohal, näeb noormeest, kelle inglitiibu pole lõhkise päikesekella tagant peaaegu märgatagi. Noormehe ilme on range, huuled kokku pigistatud ja üks tiib on veidi kõrgemal kui teine. Tema õbluke keha on lõuenditükki mässitud, nina, mille ühelt küljelt on tükike lahti murdunud, annab talle veidi ülbe väljanägemise. Aastaarvust päikesekella keskmes — 1578. Issanda aastal — paiskuvad igasse ilmakaarde kiired, mis märgivad tunde. Kuid noormees Chartres'i katedraali lõunaportaalilt ei hoia enam süles päikesekella, vaid lambatalle, mis alles äsja oli vana pühaku süles, ja Marcu saab pahaseks, et kõik asjad tema unenägudes nii sassis ja segamini on; neis valitseb lausa kirjeldamatu tohuvabohu. Siis tundub Marcule, nagu neelaksid katedraali sogased vetevood. „Katedraal upub!" hüüab ta inimesi appi. Jaa, see hommik on Marcule väga rahutu — kolmas hommik ema saabumisest ja kaheksas või üheksas õnnetusest. Haige on nüüd tollest tuimast hämarolekust väljas ja arstide visiit kestab tavalisest veidi kauem, leiab aset isegi põgus mõttevahetus, mille kestel kaks arsti, vana ja noor, omavahel vaidlema lähevad; lõpuks jõuavad nad siiski ühiselt järeldusele, et noore patsiendi — kes oli päevi ja öid olemise ja olematuse vahel heidelnud — elu on nüüd väljaspool igasugust ohtu. Ta jääb elama, ta on päästetud, kindlalt päästetud ütlevad tohtrid emale, kes on sedavõrd jahmunud ja kohkvel, et ei saa arstide jutust õieti arugi. Ja isegi Marcu tunneb — niipea kui kadusid Chartres'i katedraali vanamees, tall süles, ja päikesekellaga noormees, kes olid isekeskis pidevalt nii veidral kombel osasid vahetanud —, et ähmased ja segased unenäod hääbuvad, jättes tema väsinud peas üha rohkem ruumi reaalsele maailmale.

IX

1.

Igal ööl ärkas ta enne, kui väljas koitma hakkas ja igal ööl kordus seesama, mis esimesel ööl pärast Marcu surma. Ta lamas terveid tunde ärkvel, silmad pärani, kuni pilkane pimedus hajus; ja kõige raskem oli tema süda sel varasel tunnil, mil valgus ja pimedus ühte sulavad; sel tunnil, päeva ja öö piiril, oli tema hingevalu nii suur, et ta tundis, et ei suuda seda enam välja kannatada. „Ma ei suuda enam!" karjatas Sofia. „Kuidas võiks inimene taluda seda, mis talle üle jõu käib?!..." Enamasti tihkus ta vaikselt nutta, silmavesi niisutas patja, mõnikord aga hakkas ta kõva häälega halama, kuni Simion teisest toast tuli — tollal elasid nad veel koos — ja ütles, et ta rahuneks; lävele ilmus minia, hallid juuksed sassis, ja püüdis teda trööstida lahke sõnaga. (Minia oli heasüdamlik naine ja tal oli hale vaadata, kuidas Sofia piinleb.) „Rahune, ema," ütles ta, „ilmaaegu piinad ennast, tagasi ei saa teda niikuinii... Mäletad, kuni teist teadet polnud veel tulnud, lootsime ikka, et ta pole surnud, vaid ainult teadmata kadunud, nagu kirjas seisis. Aga siis, kui tuli teine kiri," ütles minia, kes istus nüüd tema kõrval voodiserval, käed rüpes, — kaks vana naist, sest Sofia oli oma miniast ainult neliteist aastat vanem, ja nüüd polnud nende vanusevahet enam peaaegu üldse märgata, — „teadsime, et enam ei tasu loota, ainult sina, ema," ütles Sofia minia, „ootasid ikka veel, ei tahtnud leppida mõttega, et ta on surnud." See tema minia rääkis nii, nagu peabki rääkima üks vana arukas naine: elu on mõnikord julm ja ülekohtune, aga pole parata, kõike tuleb võtta nii, nagu on, oleks ta oma jutuga justkui ütelda tahtnud, kuid Sofia ei kuulanud teda, nood arukad sõnad ei jõudnudki tema kõrvu. „Mina ei suuda sellega mitte kunagi leppida, et teda enam meie hulgas ei ole," ütles Sofia mingi kibedusega ja tema hääles kõlas koguni vaenulikkusenoot. Tekkis vaikus; teine naine, Sofia minia, ei teadnud enam, mida ütelda, ja vaikus oli sedavõrd raske, et Sofia tundis tarvidust uuesti rääkima hakata. „Mäletad, ma nägin halba und," lausus ta, „aga sel korral pääses ta veel eluga. Keegi mees peksis ta läbi, kuigi tal polnud temaga midagi klaarida. Ta oli ju inimene, kes kellelegi elus kurja polnud teinud..." Sofia pühkis pisaraid ja ajas end padja najal istukile, härdameelne minia aga haaras Sofia käed oma pihku. Mõlemad vaikisid, kostis vaid kahe

vana naise kähisevaid hingetõmbeid. „Need halvad unenäod, mida sa tookord nägid, ehmatasid su päris ära," meenutas minia. „Sa vähkresid voodis, praegugi on mul see silme ees, ja kisendasid unes... Sa ei mallanud enam oodata, läksid jala Seghedini, kus ta aega teenis, võtsid veel Giorguţi ka kaasa; tollal oli poiss neljateistkümnene; Simion ei tahtnud sind üksipäini lasta. Me mõlemad, mina ja Simion, saatsime teid, ja kui me Deheleani majani jõudsime — olime juba küla serval —, hakkas sadama; läksime mooruspuu alla varjule, kuni vihm üle jäi. Polnudki muud kui kerge sagar, suvine vihm, pärast tuli päike jälle välja... Mäletad sa veel, ema, kuidas sa teda otsides kogu Seghedini ja kõik sealsed kasarmud läbi käisid? Ja minu Giorguţist vaesekesest polnud sulle kuigi palju abi!..." Kaks naist olid jutusoonele sattunud; nad istusid voodi äärel, noorem hoidis vanema käsi pihus, viimane aga oli temast ainult neliteist aastat vanem. Aeg-ajalt kaisutas minia ämma, et teda rahustada, surus ta oma rinnale, otsekui oleksid need kaks naist tahtnud ühte sulada, et valu kergem kanda oleks. Nad jäid sellessamas voodis kahekesi magama; kuni nemad juttu puhusid, võttis uni võimust. Koiduvalgus hakkas mängima nende närtsinud, unne vajunud nägudel. Esimesena ärkas minia, ronis tasahilju voodist välja, läks paljaste jalgade lohinal mööda külma põrandat teise tuppa ja puges asemele mehe kõrvale, kes magas nagu kott. „Teda ei saa aidata, tema valu ei saa leevendada," ütles minia enesele alistunult. Ta jäi uuesti magama ja hakkas tasa norskama.

Simioni naine oli muide ainus, kes kõik need aastad, mil Sofia sõjas hukkunud poega taga oli nutnud (poeg oli eesliinile saadetud ja varsti pärast seda kaduma jäänud), oli püüdnud tema lohutamatule hingele trööstì pakkuda. Poeg oli surnud ja polnud haudagi, kus tema luud oleksid puhata võinud... Ja tema, ema, aimas — ning see aimus suurendas tema piina veelgi —, et poeg ise (tal oli ju nii raske elada olnud!) oli surmatoovale kuulile vastu tormanud. Võiks öelda, et ema nägi vaimusilmas kõike just nii, nagu oligi sündinud, ja ta oli muide kindel, et tegu pole paljalt ettekujutusega, vaid kõik oli nõnda juhtunud päriselt. „Just nii see oli ja mitte teisiti," ütles ta teistele ja vangutas jonnakalt ja kangekaelselt pead, ning iga kord, kui keegi temaga nõus polnud, tõmbas ta kulmud pahaselt kipra.

...„Tal oli siiski aega taibata, et ta sureb, oma silmaga enese lõppu näha," ütles Sofia endale, „ja mine tea, vahest oli ta koguni rõõmus, et temalt viimaks võeti elu, mida ta kanda ei jaksanud. Sest seda ta ju ootas," mõtles Sofia ja puhkes taas nutma. „Surma valis ta endale ise, olgugi et teised ta tapsid."

Juba hulk aastaid vedelevad Marcu luud kuskil Galiitsias matmata, vihmade uhtuda ja võõraste külmade tuulte piitsutada, Sofia hingepiinad aga pole kõigi nende aastatega taltunud. „Ta hoidis minust eemale," ütles Sofia enesele südamevaluga, „ma ei

osanud tema mõtteid lugeda, kuidas ma ka ei püüdnud... Mida tal küll varjata oli, et ta oma muresid kellelegi ei usaldanud?" küsis ta eneselt, ja mida rohkem piinavaid küsimusi ta enesele esitas, seda kibedamad ja ohjeldamatumad olid pisarad...

Sofia polnud pärast poja surma küll enam endine — ainult osa temast elas veel —, aga mõnikord tulvas tema südamesse siiski ootamatu ja isegi soovimatu rõõm. Ta püüdis sellest tundest ruttu lahti saada nagu kutsumata külalisest, kellega tal mingit pistmist pole. Hommikuti, koidikul, kui aknast hoovas sisse kirburohu magusat, joovastavat lõhna, ründasid Sofiat mälestused, üks häbitum kui teine: ta oli jälle noor, alles hiljaaegu oma neljanda poja sünnitanud, ja nad magasid mehega väljas muldrikul; Sofia ärkas enne meest, aga et hommikud olid jahedad — ehkki oli südasuvi —, tõmbus ta mehe suure sooja keha kõrval külma pärast kössi, puhkas tema rinna najal, mees aga pani magades oma laia käe naise kuklale; Sofia lamas mõnda aega hiirvaikselt, ei söandanud liigutada, ja tõmbas kopsudesse aialillede magusat, uimastavat lõhna. „Kirburohi õitseb juba," ütles ta enesele, „suvi on samahästi kui möödas, varsti tuleb sügis!" Siis vabastas ta ettevaatlikult, et meest mitte äratada, oma kukla tema kaitsva käe alt, tõusis kahetsusega asemelt, pani kärmesti riidesse, läks suve-kööki ja hakkas askeldama; ja kui mees mõne aja pärast ärkas — Sofia kuulis, kuidas ta uniselt ringutas, voodi nagises täies jõus mehe tugeva keha all —, kuulis ta Sofiat laulmas. Sofia oli haruldaselt rõõmus ja õnnelik, ükski vari, ükski pilv ei tumestanud pikkade suvepäevade ilu... Ja ennäe, see kutsumatu ja soovimatu rõõm murdis läbi aegade hämarusegi, ja kõik oleks just nagu eile olnud, aga mitte palju-palju aastaid tagasi... Ja mõnikord kuumadel suveöödel läks Sofia, pärast seda, kui oli mehega armastust jaganud, aeda, et end jahutada, ja kirburohi sädeles aovalguses, ja selle lõhn täitis tema hinge niisuguse õnnega, et ta nutma puhkes. Tollal võisid rõõm ja helge õnnetunne, mis võrdselt tema hinge mahtusid, ta kergesti nutma panna; niipea kui Sofia tundis, et süda enam kõike kanda ei jaksa, hakkaski otsekohe nutma, pisarad voolasid ojadena, ei tahtnud kuidagimoodi pidama jääda... Häbi- ja süütundega tõrjus Sofia peast mälestused, mis talle aeg-ajalt vastu tahtmist meelde tulid... Kõik see oli igaveseks möödas! Nüüd oli ta vana üksildane naine, kes päevad ja ööd läbi oma sõjas otsa saanud poega taga nuttis...

Vanas eas — pärast seda, kui esimene naine oli põdema jäänud ja haiglas surnud — abiellus Simion teist korda, ühe lesknaisega, kellel oli esimesest abielust kaks last, ja mõne aja pärast kolis ta uue naise majja elama; Sofia jäi üksinda vanasse majja, mis oli viimasel ajal kõvasti lagunenud. Simion oli oma uue maja üle väga uhke, see oli telliskivist, neli akent tee poole. Ühel päeval

hakkas ta Sofiat õpetama, kuidas rullkardinaid akna ette lasta: „Ettevaatlikult," manitses ta, „ei tohi jõuga tirida, tasa ja targu, ja küll sa näed, kui ilusasti nad lahti rulluvad..." Sofiat, kes nüüd vanas majas üksipäini elutses, võis näha jalutamas aias, kus kasvasid temast veelgi vanemad pirni- ja ploomipuud; aeg-ajalt tõstis ta maast üliküpse pirni ja mälus seda hambutute igemetega; juba kummardus ta sibulapeenra kohale, tundes, kuidas kuum juulipäike kukalt soojendab; vana üksildane naine — sest juba väga palju aastaid on maa teda kandnud — argiaskelduste kammitsas. Kui temalt kaks suve tagasi maa ära võeti, jäi talle ainult aed maja taga, väike maalapp, mille eest ta ise hoolt kandis: lapsed ja lapselapsed lubasid talle ikka appi tulla („Saadan järgmisel nädalal Gigi sulle appi heina tegema," ütles Simion. „Sestpeale kui ta vabrikusse tööle läks, pole vaesekesel enam aega, nii palju tööd on tal."), ent unustasid oma lubadused. Oli raske aeg, riiginormid tuli anda, ehkki polnud, mida, Pavelil aga olid suured pahandused; pruukis liiga palju suud, nagu tal kombeks oli, läks suurte ninadega tülli, ja leidiski terav kirves kivi: pahandas üht sandimat sorti meest, ja see ei jätnud enne, kui oli Paveli pokri pistnud. Istus teine terve talve soolaputkas ja jõudis just enne lihavõtteid koju tagasi, pea paljaks pöetud, lahja kui luukarnits, nii et ikka pidi Sofia üksi kõik tööd ära tegema. Heinaga oli kõige raskem. Isegi nooruses, kui ta oli veel täies jõus naisterahvas, polnud Sofia osanud vikatiga ümber käia. „Jäta," oli mees ikka ütelnud, „mis sa temaga tühja vehid, tee parem oma töid, ära tiku sinna, kus sinust asja pole..." Mees oli tal vikati käest võtnud ja naise õrnalt eemale lükanud...

Ühel lämbel õhtupoolikul heina niites — ilm haudus vihma ja Turcoane metsa kohale oli kerkinud ähvardav must pilv — hakkas tal juba pärast esimesi vikatilööke ristluudes pistma. Äkki kadus jõud Sofia liikmeist, vaevu jaksas ta veel jalul püsida, nii et ta istus heinakaarele maha, pani vikati enda kõrvale ja jäi vaatama, kuidas sadu üha läheneb. Vihmaeelne jahe tuulepuhang riivas tema kortsus, pärgamenditaolise nahaga nägu. Turcoane metsa kohal sähvisid heledad välgud, kõuemürin kostis kaugele, ja Sofiale tuli meelde, mäherdust rõõmu olid suvevihmad talle noores eas teinud: sadu tuli äkki — tugev lustakas vihmavaling; säärane sadu ei kestnud kunagi kaua, lakkas niisama järsku, kui oli alanud, õhk aga läks jahedaks, märg rohi ja lilled hakkasid lõhnama. Sofia tõmbas värsket õhku kopsudesse ega saanud sellest isu täis. Kuni kestis sadu, seisis Sofia akna all, ämmad aga — tollal olid kõik tema kolm ämma alles elus — manitsesid hirmunult teda akent kinni panema, muidu, hoidku jumal, lööb viimati välk majja sisse; Sofia aga ei teinud neid kuulmagi, seisis avatud akna all edasi ja tundis vihmast rõõmu; niiske jahe õhk paitas tema noori õhetavaid põski. Ta rõõmustas, kui nägi taevas välke sähvimas. Kõuemürin ei heidutanud teda. Ta teadis, et jumal karistab

ainult patuseid, tema hing aga oli puhas ja plekita... Nii et nüüdki, äsjaniidetud heinakaarel istudes ja vaadates, kuidas sadu lähemale jõuab, — juba võis tasast rabinat kuulda —, ei suutnud Sofia oma raugasüdamest päriselt välja tõrjuda toda ammust mõistatuslikku rõõmu, mis teda vihma lähenedes alati oma võimusesse oli võtnud. Nii nagu nooruses, voolas tema süda tunnetest üle ja ta puhkes nutma. Suured rasked pisarad langesid tema seelikule — jõuetu, nagu ta nüüd oli, ei saanud ta kuidagimoodi nutust jagu — ja Sofia mõistis, et teda nii mitu aastat vaevanud valu kiuste (see valu oli tema südames ikka veel niisama elav kui esimestel aastatel pärast poja surma), piinaku see teda palju tahes, ei suuda ta lahti ütelda maailma ilust ja hunnitusest... Imetlus, mida Sofia maailma piiritu ilu ees tundis, sundis teda ometi end sajakordselt süüdi mõistma. Ja süüdi ta oli, kindel see, sest maailm ei muutunud tema silmis hädaoruks, nagu võinuks oodata, ükskõik kui raskeid katsumusi tal ka läbi elada tuli. Justkui nimme oli nõnda seatud, et ta endiselt rõõmustaks ja õnnelik oleks, ehkki — nii ütles enesele Sofia, aimates, et kuskil, ta ei teadnud küll, kus, oli tehtud mingi viga, — kannatused polnud temast mööda läinud, vaid lausa valinguna tema kaela sadanud ja ta maatasa teinud. Ja ometi ei loobunud rõõm Sofiat külastamast, nagu poleks ta kuuldagi tahtnud murest, mis oli Sofia hinge vallutanud, ja keelduks seda arvestamast... Niisiis võiks öelda, et Sofia võitles rõõmu vastu, püüdes seda oma hinges lämmatada, samal ajal lastes valul end meelega muserdada, kandes hoolt, et valu iial ei vaibuks.

Mõnikord siiski kinnitas ta enesele, et valu ja rõõm on looduses omavahel tasakaalus, ja ükspäinis juba mõte sellele suutis teda mõnevõrra rahustada; see rahu aga ei kestnud kaua, sest taas võtsid maad küsimused ja kahtlused, mis tema hingerahu häirisid.

Võiks ka öelda, et nood üürikesed rõõmupuhangud, mis nii äkki Sofia hinge vallutasid, olid valule omamoodi toeks, hoidsid valu virge, ei lasknud sel väsida. Need hetked andsid vanale naisele justkui igavese nooruse, raugematu jõu ja erakordse vitaalsuse: neil üürikestel hingetõmbehetkedel, mil Sofia südames äkki millestki või kellestki hoolimata puhkes rõõm, lahvatas põlema ka valu miilav tulease. Seetõttu ei kustunud piin tema hinges iial, see lõõmas nagu põlev tõrvik, ja Sofia nuttis ööd läbi — nii juba peaaegu pool sajandit! — oma hukkunud poega taga, suutmata hingevaluga harjuda, ja ka väsimus ei astunud vahele, et tema ränka piina leevendada. Ta ei leidnud eales rahu ega asu...

Nüüd oli ta juba harjunud mõttega, et varsti pärast tema surma müüakse maja ära, ja ta nägi vaimusilmas neid, kes ruttavad seda ostma; võõraid inimesi (üsna palju niisuguseid maju oli viimastel aastatel müüdud võõrastele, kes tulid naaberküladest, taskud raha

täis, ja tahtsid kolida keskusesse, raudteele lähemale, olles pealegi huvitatud töötamisest „puidudestillatsiooni“ vabrikus), kes põlglikult silmitsesid pehkinud seinu, jõudmata ära oodata, millal võib need maha kiskuda ja uue telliskivimaja asemele ehitada, ja õue takseerisid, et näha, kas seal on piisavalt ruumi kõrvalhoonetele, mis neil on plaanis ehitada. „Oleks tore, kui te pirnipuud maha ei raiuks,“ sõnas Sofia neile mõttes, ja nägi neid vaimusilmas mõistvalt noogutamas, küllap nad talitavad tema soovituse kohaselt, „aga kõige muuga tehke, mis tahate, mida heaks arvate... Elu on seesugune,“ tabas Sofia end võõrastele rääkimas, olgugi et nii kurvad sõnad tema suhu ei sobinud, need ei olnud tema loomusega kooskõlas, nõnda siis pani ta ka ise imeks, mis sõnu ta omaenda suust kuulma peab, „kõik saab kord põrmuks ja mullaks, inimene kaob maa pealt ära, nii et isegi omad lapselapsed ja lapselapselapsed ei mäleta enam vanavanemaid, kes siin ilmas kord elasid ja kannatasid, mõni aeg seda maakamarat tallasid, et siis, kui nende tund kätte jõudis, esivanemate juurde kolida, nende kõrvale rahus puhkama heita ja igavest und magada,“ ütles ta neile võõrastele ja rääkis justkui raamatust, tema sõnad pidid ilusasti kõlama, nagu lahkumise- ja jumalagajätusõnad ikka on kõlama pidanud. „Ärge ainult pirnipuud maha raiuge,“ palus Sofia jälle ja osutas aia keskel kasvavale kõrgele pirnipuule, mille lehed äsja tõusnud tuulehoos kergelt värisesid, pimestavas päikesevalguses läikides nagu kuldrahad. Ja ta nägi vaimusilmas neid võõraid, kes olid tulnud kuskilt teisest külast, kes Groșist või Crivinast, soovides nende külla elama asuda, et olla keskusele lähemal, rahva hulgas: „Raha meil on,“ kuulis ta neid ütlevat, „anname niipalju kui küsite, koonerdada me ei armasta. Asupaik on hea, keset küla, kool on lähedal, peame ka lastele mõtlema, nad on nüüd juba suured, kõige vanem lõpetab aasta pärast algkooli; rehkendamises pole ta kuigi tugev, aga ametit võib ta minu arust küll õppida; väiksemaga meil ilmselt raskusi ei tule, temal pea lõikab. „Minust saab õpetaja, isa,“ räägib ta ikka, ja küllap saab kah, miks ei peaks saama, kui ta hästi õpib...“ Ja Sofia nägi, kuidas too võõras, kellel oli kange rutt maja osta, tema kolme pojaga juttu ajas, — nemadki olid nüüd juba eakad mehed, eriti vana nägi välja Pavel, kelle tervis oli vangis käest ära läinud. (Sofia kolmest pojast oli kõige tugevam Petre: kui teda kaugemalt vaatasid, nii et kortse tema näos näha polnud, võisid arvata, et tegu on noore mehega: paksuks polnud ta läinud, meelekohadki polnud veel hallid, ainult hambad olid katki; suu oli ka temal vanainimese oma.) Kui maja ükskord ära müüakse, pole Sofiat muidugi enam elavate kirjas ega saa ta ka selle tehingu juures olla, ja ometi vaataks too Temereşti küla mees, kel on säärane rutt maja osta, justkui üle teiste peade ja pöörduks ennekõike justkui tema, maja pärisperenaise poole, teades, et maja võib müüa ainult tema nõusolekul. Ja Sofia noogutas mitu korda pead, et mees võiks kindel olla, et luba on

antud. „Aga kõik see kraam," ütles Sofia, kui kaup oli koos ja maja müüdud, ja osutas asjadele toas — lauale, kõrgele voodile, seinapeeglile ning pliidile, kus podisesid pajad, „visake minema, viige aianurka, kallake sutike petrooli peale ja pange tuli otsa! Selle vana rämpsuga pole teil niikuinii midagi peale hakata... Teie," pöördus ta seejärel oma kolme poja poole, kes nüüd olid juba vanad mehed, kuid kuulasid teda aukartusega, just nagu siis, kui nad alles lapsed olid ja tema neile õpetas, mida ja kuidas on tarvis teha, sel ajal kui tema kodunt ära on (nad käisid vahel mehega laadal või peol ja olid mõne päeva ära, mitte rohkem), „ärge minu varandusega kitsid olge; küll naised hoolt kannavad, et asjad saaksid jagatud neile, kellele vaja, kui mind ükskord enam pole... Aga minu noorima poja vesti ärge andke kellelegi," ütles ta neile, nemad aga vahtisid maha, nagu poleks nad tema viimaseid sõnu kuulnudki; tegid ainult näo, justkui ei kuuleks, et ema pahandada ja talle meelehärmi valmistada, talle näidata — mitmendat korda juba? —, et nad polnud oma nooremat venda armastanud ja et see vest, mis oli vennal oma pulmas seljas olnud, ei lähe neile seega põrmugi korda. „Palun teid südamest, tehke mulle seda heameelt, ärge temast päriselt võõrduge," käis ta oma kolmele pojale peale, ja need lubasid talle ühest suust, et teevad ema tahtmist. „Ole mureta," ütlesid pojad, „nii nagu sina ütled, nii ka teeme, kanname kõige eest hoolt ja hoiame ka seda vesti, egas see võõra oma ole, vaid meie lihase venna oma, kes, vaeseke, sõjas surma sai..." Poegade sõnadele vaatamata oli ometi selge, et nad oma noorema venna mälestusest suurt ei hooli; nad tegid kurva näo pähe vaid selleks, et emale meeltmööda olla ja teda mitte pahandada. Ja kogu selle aja, mil Sofia rääkis kolme küürus ja hallipäise vanamehega, oma kolme pojaga, luges võõras ostja raha, suurt rahapatakat, kiikas altkulmu Sofiat ja pilgutas talle lustakalt silma, et näe, kõik läks libedalt ja nüüd pole enam muret... Sofia hindas võõrast pilguga, uuris igast kandist, et näha, mis mees see õieti on, ja ostja ei meeldinud talle: liiga kärsitu ja varmas kõike ümber tegema, kõike vana hävitama. „Ei tema minust aru saa," ütles Sofia enesele kahetsusega, „suudaksin ma talle niigi palju selgeks teha, et on suur patt teeäärset pirnipuud maha raiuda. Võiks öelda, terve küla on sellest puust söönud, olen jaganud kõigile kahel käel, pole mul kahju olnud, keegi pole läinud minu majast kostitamata mööda..." — „Uuele majale on rohkem ruumi vaja, nii et pole parata, pean ta tahes-tahtmata maha raiuma. Jääb mulle jalgu," ütles ostja ja sedakorda rääkis ta juba nagu omanik, kes toimib oma varandusega nõnda, nagu heaks arvab...

Sofia kujutles, et nii see kõik sünnibki, kui teda enam ei ole. Pojad ja pojalapsed olid ta mõnde juba unustanud; haruharva juhtusid nad teda veel meenutama, meelde tuletama, et vaatamata pikkadele aastatele, mis on möödunud, on Sofia ikka alles elus.

Pühade ajal saadeti siiski lapsed teda vaatama. „Kutsuge ta kaasa," öeldi neile, „las tuleb ja sööb täna meil lõunat. Lihavõtted on ju ainult kord aastas. Las istub ometi ka oma lastelaste ja lastelastelaste seltsis, nõnda on ju kombeks." Sofiale lõunaks laua äärde pandud tool aga jäi tühjaks. Pahaselt pead vangutades sosistasid miniad isekeskis: „Ta on täitsa metsistunud, enam ei saa teda mingi väega välja inimeste sekka, istub päevad otsa majas luku taga, aknadki riivis. Räägitakse, et nooruses olnud ta lõbus ja piduhimuline. Sihukest juttu on küll raske uskuda, kui näed, mismoodi ta ennast praegu üleval peab..." Ja neil oli omast kohast õiguski, sest pärast Marcu surma oli Sofia tõepoolest metsistunud, ta oli teinud kõik, mis tema võimuses, et katkestada sidemed maailmaga, jääda üksi oma valuga. Sest üksinda pidi ta kurtma ja poega taga nutma...

Kõigepealt oli poeg teadmata kadunuks kuulutatud, siis oli tulnud teine teade, mis ta surnuks tunnistas. Üks paljudest keiserlik-kuningliku armee sõduritest, kes oli lahinguväljal elu jätnud! Kas Galiitsias või kuskil mujal... (Rumeenia rindel polnud Marcu võidelnud ega olnud ta ka hüüdnud: „Vend, ära lase!", nagu paljud tema armeekaaslased olid teinud. Tema oli sõdinud võõraste seas ja needki, kes ta tapsid, olid võõrad.)

Naine, kellega Marcu oli kõigest mõne nädala koos elanud, oli temale läinud vanemate sunnil, et oma „pattu" varjata. Mitte Marcuga, vaid hoopis teisega oli ta suvi otsa armatsenud ja lõpuks rasedaks jäänud. Too teine oli talle armas, aga vanemad ei lubanud tütrel tollele minna. Ei võinud ju nemad oma tütart kokku laulatada külaserval elutsevast vaesest lasterikkast perest pärit noormehega, kelle isa oli joodik ja pealekauba tiisikusehaige; põdes püstijalu, hoidis endal hädamisi hinge sees viinapudeliga, mis ikka rohkem tühi kui täis seisis. Vanemad olid tüdruku nurka surunud ja väevõimuga Marcule minema sundinud. Ei, Sofia polnud tahtnud kuuldagi, kuidas ümberringi sosistati ja keelt peksti, ta polnud kõrvu kikitanud, et teada saada, mida üks või teine räägib. „Elu on niisugune," ütles ta enesele nii veendunult, kui vähegi sai, „inimesed on juba kord nõnda loodud, et ei jää rahule enne, kui on kõik ilusa jalge alla tallanud ja porri sõtkunud! Kuid tema ei kavatsegi neid kuulda võtta ja nende juttu uskuda!..." Jaa, Sofial oli tarvis end veenda, sõnad aitasid tal kõigist kartustest jagu saada ja võetud otsuse täide viia; mingi hinna eest ei tahtnud ta sellest taganeda. Sest ta ei jõudnud ära oodata, millal noorim poeg ükskord naise võtab. Tal ei olnud enam põrmugi kannatust! Seega tõukas ta Marcut kinnisilmi kahel käel tüdruku poole, kel oli nii kiire tanu alla saada, ja tüdruku vanematelgi näis asjaga kiire olevat, sest nad andsid tütrele suure kaasavara, olid nad ju rikkad inimesed, Sofia aga, otsustanud lõpuni pimedaks ja kurdiks jääda, tegi niisiis, nagu ei paneks ta teiste kiirustamist tähelegi, ega püüdnud välja uurida seda, mida tema eest varjati, ja kui Marcu

talle ütles — ise sellest hirmsast kiirustamisest (kõigil oli kange valu talle naist võtta!) kohkvel ja alandlik —, et temal ja sel tüdrukul pole mitte kui midagi ühist („Ta vaatab mind nagu võõrast, ema, ja ega minagi või öelda, et ma tema järele hull olen... Saa minust aru ja ära sunni mind astuma sammu, mida ma eluaeg kahetsen!“), sõitles ta poega vihaselt ja rääkis temaga esimest korda elus nii karmilt, peaaegu vaenulikult. Sofia rahunes siiski kohe ja katsus poega heaga veenda. („Kuula ometi oma ema, ta ei taha ju sulle halba, vaid mõtleb ainult sinu õnnele!“) Marcu teadis, et ta ei suuda, et tal pole jõudu ema soovile vastu sõdida, pealegi usaldas ta ema pimesi: talle tulid meelde sõnad, mis ema kord talvel oli lausunud; nad tulid tookord Fägetist laadalt, hobused sõitsid sammu, olid suurest traavimisest väsinud. „Kui inimene üksi elab, siis ta metsistub!“ oli ema ütelnud, „tema süda muutub kiviks, hing kalgistub ja talle tulevad halvad kombed külge... Kui sina, mu armas, täisikka jõuad, võta korralik ja ilus naine, et su emal oleks, kelle üle uhke olla...“ Marcu kuulas niisiis ema sõna ja pulmad määrati väikemaarjapäevale, aga enne kui pruut altari ette viidi, tormasid Sofia juurde vanemad pojad ja rääkisid talle kõik, mis nad olid kuulnud ja mida teadis kogu küla, kuid tema, Sofia, jäi nende jutule ikka kurdiks. „Pidage suu,“ karjus ta neile, „ja ärge püüdkegi mu pead oma lolluste ja valedega segi ajada! Mul pole praegu aega ega tahtmist teid kuulata!“ — „Mis emaarmastus see sinul küll on!“ torkas Simion veel lävelt, „selle asemel et talle head teha, teed sina, ema, talle halba. Tahad, et kogu küla meie noorema venna üle naeraks, ma näen, see just ongi sul mõttes, seda sa just tahad!...“ Siis läks ka tema ära ja kõik jäi endist viisi, nii nagu Sofia oli mõtelnud ja plaanitsenud, ja elu lõpuni — ning ta elab veel hulk aastaid, nii et tal on aega kahetseda, — ei suuda Sofia toonast kergemeelsust ja mõtlematust enesele andeks anda. „Miks ma tookord nõnda kiirustasin?“ küsib ta eneselt hulk aastaid hiljem. „Kellest ja miks tahtsin lahti saada?“ Tema, lollike, oli arvanud, et suudab poega aidata, aga kuidas aidata seda, kes ei saa või ei taha või ei jõua elada seda elu, mis jumal on talle andnud! „Ta ei hoolinud oma elust põrmugi. Ta ju ei elanudki, ei osanud elust rõõmu tunda ega saanud sellest õiget maiku!... Ta elas ilmaaegu!“ ütles Sofia enesele karmilt, siis aga asendas selle karmuse märkamatult mingi kõikehõlmav kaastunne, ja mida sügavam oli kaastunne, seda suurem tundus olevat ka Sofia süü.

Kõik teadsid niisiis, isegi Sofia aimas üht-teist, — sellele vaatamata, et ta püüdis kõigele, mida tema ümber sosistati ja koguni valju häälega rääg̃iti, kurdiks jääda —, ainult tema, peigmees, ilmsüütu ja puhas kui pisar, ei teadnud ega aimanud midagi. Ja tol hommikul poja peiusärgi volte sättides tundis Sofia, et Marcu oli valmis (kas polnud tema ise seda nii kaua pojale sisendanud) täismehe kombel elama hakkama, nagu ema soovis, ning püüdis

ihust ja hingest uskuda ellu, mille Sofia, tema ema, oli talle omatahtsi määranud; vabatahtlikult ja välise sunnita läks poeg pettusega kaasa...

Ja juba ongi noorpaar pulmavoodis — mõrsja, kes pole õige mõrsja, ja peigmees, kes samuti pole õige peigmees —, ent kogu pika lõputu öö ei tee nad katsetki teineteisele läheneda, teineteist puudutada. Ja kuigi mõrsja nuttis, nägu patja surutud, ei anunud ta Marcult, oma soovimatult peiult, kaastunnet. Tema pisarad olid tulvil vihkamist ja raevu, Marcu aga, peigmees, olgugi veel nii noor ja kogenematu, mõistis, mis naise hinges sünnib, ega püüdnudki teda rahustada või teda kuidagi lohutada. Ta sai väga hästi aru, et sõnadest poleks mingit abi olnud. Ta tõusis sõnagi lausumata voodist, pani pimedas oma peiuriided selga ja läks istus välja muldrikule. Oli soe suveöö, kuu oli suur ja punane, kuiv rohi ja lilled lõhnasid, öö oli just nagu noortele armastajatele loodud, et nende kuum veri täit rahuldust saaks ja taltuks; Marcu aga istus õues koiduni. Paar-kolm päeva ei andnud ta näole, keegi ei teadnud, kus ta hulgub, vähem kui kuu aja pärast aga tuli käsk rindele minna.

Sofial olid alati olnud eelaimused, halvad unenäod, märgid, millega poeg enesest teada andis; aga sel korral ei olnud mingit märki, ja see oli nagu karistus, seda ta teadis; kõik muutus, miski ei olnud enam endine: ema süü oli niivõrd ränk, et tal polnud poja üle enam üldse võimu. Just nagu oleksid köidikud, mis neid nii kaua ühte olid sidunud, — isegi siis, kui Sofia oleks poega alles oma üsas kandnud, poleks nad omavahel tihedamalt seotud olnud! —, pärast neid häbiväärseid pulmi ühe ropsuga puruks rebitud. Sofia ei söandanud enam pojale silma vaadata, nad vältisid teineteise pilku, nagu oleksid teineteist vastastikku peljanud. Kui Sofia tuppa astus ja Marcu juhtus parajasti seal olema, toimetas poeg oma toimetamised ära ja tegi asja õue, ja ega Sofiagi tahtnud temaga pikemaks ajaks kahekesi jääda. Ainukesed sõnad, mis emal mõttes eneseõigustamiseks öelda olid, olid ka hulk aastaid pärast poja surma ikka ühed ja samad — ta tahtnud vaid, et poeg „inimese moodi elama hakkaks“, nii nagu teised temaealised, kes olid kõik abielus, mõnel lapsedki juba üsna suured, ainult et ema oli liialt kiirustanud oma igati loomulikku soovi ellu viima (seda kõike oleks ta pidanud pojale ütlema, olgugi et poeg teadis alati ette, veel enne, kui ema jõudis suu lahti teha, mis tal öelda on, — nad olid teineteisega sedavõrd seotud, et poeg luges ema mõtteid), oleks pidanud pikemalt kaaluma, enne kui otsustada, mida ja kuidas teha. „Saagu, mis saab,“ oli Sofia enesele öelnud, „peaasi, et poiss naise ära võtab!“ Ja kui need sõnad olid kord öeldud, ei jäänud tal enam muud üle kui pimesi edasi tormata, oma kõrvad kurdiks teha, mitte kuulata, mida ühed ja teised vasakul ja paremal räägivad, kartes, et rahva sosinat kuulatama jäädes võib tema tahe kõikuma lüüa. Aga hoone, mis on ehitatud kiirustades ja uisapäisa, variseb

niisama kiiresti ka rusudeks, tõde tuleb päevavalgele, tõuseb pinnale nagu õli. Üürikeseks ajaks läks emal korda poega petta, sest laulatusehommikul paistis Marcu lõbus ja õnnelik, askeldas tänavapoolses toas, vilistas, ema aga kallas pojale vett pihku, et poeg saaks näo ja kaela puhtaks pesta, siis tulid kosjasobitajad, et peig pruudi juurde viia, Marcu aga kostitas igaüht klaasi tsuikaga; ema oli teises toas ja kuulis, kuidas poeg naeris ja naljatas, ning ka kirikus — Sofia mäletas seda nii selgesti, nagu oleks see eile olnud —, kui papp hakkas laulma „Jesaja rõõmutseb", oli poja nägu naerul, Marcu oli õnnelik, et ta naise võtab ja inimese moodi elama hakkab, ta läks ema sepitsustega kaasa ja uskus teda sõnapealt. „Küll sa näed, et kõik läheb hästi," oli Sofia talle ühtesoodu korrutanud ja poeg oli teda uskuma jäänud, ja alles seal, kirikus, siis kui peigmees ja mõrsja — viimane ei tõstnud pilku maast —, pärjad peas, ümber laua käisid ja papp kileda häälega laulis, tagurpidi noorpaari ees astus ja neid enesele järgnema kutsus, nägi Sofia, just nagu oleks Jumal tal üheteistkümnendal tunnil katte silmilt võtnud, et kõik oli vale ja pettus, samuti taipas ta, et tema sepitsused on tühja läinud ja et kõik lõpeb halvasti. Nüüd oli see talle selge, ehkki ta ei teadnud, kust see selgus tuli; tema põlved nõtkusid ja ta oleks keset kirikut maha kukkunud, kui üks tema vanematest poegadest poleks, nähes, et ema vaarub, tal küünarnukist kinni haaranud ja teda toetanud, et Sofia enesele rahva ees häbi ei teeks. Sofia silmad olid pisarais ja otsekui läbi tiheda loori nägi ta, kuidas peigmees pruudil käest kinni võttis, — Marcu hõljus alles oma ilusas unenäos, võlukangas, mille ema oli poja ümber kudunud, polnud veel puruks rebenenud, — ja kuidas pruut oma kitsad huuled kokku pigistas ning käe noormehe käest lahti rapsas. Sofia ei pannud seda imeks ega kohkunud, ta teadis, et nüüdsest peale läheb kõik ikka hullemaks ja hullemaks.

Mõrsja oli üritanud vanemate juurde tagasi minna; need polnud teda tagasi võtnud, vaid olid ta rängalt läbi peksnud — paiskasid põrandale maha ja tagusid jalgadega — ja sundinud laulatatud mehe juurde tagasi minema: nägu paistes ja siniseplekiline, riided räbalais, oli Florica Marcu juurde tagasi läinud, saatjaks külarahva pilgud, mis teda vargsi tarade tagant seirasid. Marcu võttis ta vastu, ei löönud tema ees ust kinni, nagu külarahvas ootas, ja mõnda aega elasid nad ühe katuse all, ometi mitte nagu mees ja naine, vaid nagu kaks võõrast inimest. Tema aga, Florica, vihkas meest, kellele ta polnud läinud armastusest, vaid vanemate sunnil, et „oma häbi varjata". Neile polnud siiski antud kaua koos elada, sest varsti pärast pulmi tuli kutse rindele. (Küla jäi noortest meestest peaaegu tühjaks; mõned saadeti isegi vastu nende eneste tahtmist üle mägede — sõdima „ühte verd" vendadega. Suure sõja leegid olid kogu Euroopa oma võimusesse võtnud.) Niisiis läks Marcu keiserlik-kuningliku armee sõdurina rindele, jättes koju

armastava ema ja noore naise, kes teda vihkas. Sofia saatis poega Lugoji garnisoni, kust soldatid otse rindele saadeti. Enne lahkumist — igaveseks! — silmitsesid ema ja poeg teineteist pikalt, vaikides, ainsagi jumalagajätusõnata. Mis mõte olnuks niisugusel hetkel veel sõnadel?

Ema pisarais silmad anusid andestust ja poeg andis talle andeks: „Kõik, mis sa tegid, seda tegid sa suurest armastusest, sa pole mitte milleski süüdi," ütles poja pilk. „Ära enam minule mõtle, ema, sa unusta mind, mu armas võrratu ema, kui saad." Need olid viimased väljaütlemata sõnad, mida ema luges oma kõige armsama poja silmist. Ometi polnud neil sõnadel mingit mõtet, sest Marcu teadis väga hästi, et ema ei suuda teda iialgi unustada. Möödub palju aastaid, ema südames aga põleb armastuseleek ikka endiselt. Ta elab selleks, et poja mälestus maa pealt ei kaoks: ema ainus süü on, et ta poega liialt on armastanud, kui niisugust piiritut armastust üldse patuks või süüks võib pidada...

2.

„Ema," ütles Simion ühel ilusal päeval (Marcu surmast oli juba hulk aastaid möödas), „sa pole enam niisugune nagu varemalt. Mäletad, missugune sa olid, kui me alles koolis käisime, kuidas sa oskasid kõigest rõõmu tunda! Paistab, et nüüd ei meeldi sulle enam miski, haruharva olen sind näinud rõõmu tundvat. Olen juba unustanud, millal sind viimati naermas kuulsin... Küsin mõnikord eneselt, vahest on su süda kivinenud, vahest on su hing kalgistunud..." Need olid kahtlemata kibedad sõnad, kuid Sofia oli poja kõnepruugiga harjunud — Simion ei halastanud iial, ütles kõik näkku, mis ta mõtles, nii et Sofia ei pannud tema sõnu imeks ega tundnud ka erilist nördimust. Tegelikult teadis Simion väga hästi, miks ema säärane on, miks on tal „kivist süda" (nagu poeg oli ütelnud) temal, kes ta oli loodud kõigest maa peal rõõmu tundma, keda aga oli tabanud õnnetus, nii nagu tabab välk toredat viljakandvat puud. Ja just selle tõttu ei suutnud Sofia vanemad pojad praegugi veel *andeks anda* oma nooremale vennale, vargale, kes oli neilt varastanud ema selsamal hetkel, kui ta ilmale tuli, ja kes praegugi veel, ehkki teda enam elavate kirjas polnud, ei mõtelnudki neile ema tagasi anda, ohtlikule röövlile, kes karistuseks häbitu varguse eest enam elavate hulgas ei tohtinud olla... „Ta on tundmatuseni muutunud," sosistasid omakorda Sofia kolm miniat ja meenutasid, ainustki pisiasja unustamata, kuidas asjalugu oli olnud: kuidas Marcu oli kõigepealt teadmata kadunuks kuulutatud ja kuidas mitu kuud hiljem oli tulnud teine teade, aga ema polnud uskunud, või *oli ta ainult teinud näo, nagu ei usuks* (seda ei osanud miniad oma piiratud mõistusega küll

arvata ega kahtlustadagi), oli seega näo teinud, nagu ei usuks ta, et poeg on surnud, et saatusele veel viimane võimalus anda, niisiis selleks, et tema süükoorem poja ees veelgi ei kasvaks, kuigi ta väga hästi teadis, et mingi õnnelik saatusepööre ei saa üldse kõne alla tulla, nii et ta pigem *teeskles* rahva ees, oma miniate ja eelkõige poegade ees, et ootab: niipea kui ta värava kääksatust kuulis, tormas ummisjalu vaatama, kes tuli. „Katsusime talle selgeks teha," rääkisid miniad, kes olid lasknud endid Sofia mängust kaasa haarata, „et ta ilmaaegu ennast piinab, pole enam mingit mõtet oodata, aga me ei suutnud talle aru pähe panna: ta laskis meil rääkida, istus, käed rüpes, vaatas meile otsa, noogutas, et just nii see on, nagu me räägime, et meil on õigus, aga näost oli näha, et ta meid ei kuula: räägi temaga või seinaga, ükspuha kõik... Teised temaealised naised on lastelaste pärast lausa arust ära, ei tea enam, kuidas neid hoida ja hellitada, mida neile laadalt osta, aga tema, võib öelda, et tee neist väljagi..." kurtsid kõik kolm miniat. Ning ikka ja jälle läksid nende mõtted, tulvil kadedust ja õelust, „vargale", kes oli ema südame enesega hauda kaasa viinud ega tahtnud seda mingi hinna eest tagasi anda.

Ja ometi harjus Sofia ära ühega oma lastelastelastest (selle poisi nimi oli Ştefănuţ), kes üksipäini tema õues mängimas käis; poisil oli tegemist küll laudas, küll laudalakas (kus ta avastas mõned vanad katkised varakirstud), küll kuuris rabatünnide keskel; ta ronis vankrisse ja andis mine tea kui toredale kujutletud hobusele piitsa, sundides looma kas traavi laskma või vastupidi, sammu sõitma; kord kõneles ta loomaga leebelt („Puhka pisut, suksukene, sa oled väsinud, küllap sinulgi on suurest jooksust võhm väljas!"), kord sõimas („Kuule, kronu!"), sundides hobust nelja jooksma. Sofia tegi akna lahti ja käskis poisil tasem olla, poiss aga oli sedavõrd mänguhoos, et ei teinud kuulmagi... Ühel päeval oli poisil nii tuline rutt heinalakka ronida, et ta ei vaadanud üldse, kuhu jala toetab, ja kukkus redelilt uperkuuti alla; poiss lõi pea ära, haavast tuli verd ja ehmunud laps jooksis Sofia juurde, röökides nagu ratta peal. Kui poiss oli pisut rahunenud — tal polnud suurt häda midagi —, andis Sofia talle vanad pudedavõitu rakmed mängida, sest nendega polnud enam midagi peale hakata; poiss hakkaski mängima, jooksis üksi mööda õue, nagu tal kombeks oli, kuni väljas pimedaks läks; Sofia kuulis, kuidas ta akna taga müttas, ja nähes, et laps ei kavatsegi ära minna — nüüd oli väljas juba kottpime, poiss aga mängis ikka veel —, ei jäänud muud üle kui poisiga riidlema hakata ja ta koju, vanemate juurde saata. „Aitab sulle küll," ütles Sofia. „Ei sina taipa õigel ajal ära minna, ootad, kuni sind aetakse! Mitte ei saa isu täis, jääksidki siia mängima." Poiss palus rakmeid endale. Sofia ei tahtnud sellest kuuldagi. Poiss sai pahaseks, et tema tahtmist ei tehtud, ja viskas rakmed keset õue maha... „Noh, siis pole mul neid vajagi," ütles ta ja põrnitses Sofiat altkulmu. Tormas minema ega astunud mitu

päeva, kui mitte terve nädala, üle Sofia läve; Sofia ei tundnud temast puudust ega igatsenud tema järele, nagu öeldakse, ta oli poisi peaaegu unustanud, kuni ühel hommikul teda jälle oma õues nägi; Sofia kuulis, kuidas poiss seal müttas; ja poiss polnud üksi, vaid koos ühe teise lapsega, oma sõbraga; nad mängisid vanade rakmetega hilise õhtuni...

Ştefănuţi vanemad läksid kuhugi kaugemasse külla pulma — peigmees oli Paveli naise kauge sugulane — ja palusid, et Sofia poisi järele vaataks, kuni nad kodunt ära on, paar-kolm päeva, mitte rohkem... Olid kuumad suveilmad ja poiss käis peale, et teda jõe äärde suplema lubataks. Sofia ei tahtnud sellest kuuldagi. (Alles nädala eest oli üks laps uppunud ja kogu küla oli hirmul.) „Sinu omad löövad mu maha, kui sinuga nende äraolekul, hoidku jumal, midagi juhtuma peaks," ütles ta. Nähes, et ta Sofiat pehmeks ei räägi, hakkas poiss nutma. Seisis suveköögi uksel, lausa lävel, et Sofia teda paremini näeks, ja ulgus pööraselt — pisaratevool kord lakkas, kord vallandus uue hooga. Polnud parata, viimaks pidi Sofia ikkagi poisi tahtmist tegema. Ştefănuţ läkski jõe äärde — niipea kui Sofia oli öelnud, et lubab tal minna, kadusid pisarad nagu nõiaväel, poisi nägu lõi särama, nii et oli raske uskuda, et alles mõne hetke eest oli laps südantlõhestavalt nutnud — ühes oma hea sõbraga, naabripoisiga, kes oli temast paar aastat vanem ja kelle hoolde Sofia Ştefănuţi usaldas. „Ärge kauaks jääge," manitses ta. „Kastke endid paar-kolm korda vette, jahutage endid veidi ja tulge siis ilusti koju. Kaua ei tohi olla, ainult natuke aega, et te ei ütleks, et pole supelda saanud..." Poisid lubasid, et teevad nii, nagu ta käskis, kuulavad sõna, ent õhtu hakkas juba kätte jõudma, päike oli loojumas, aga poistest polnud kippu ega kõppu. Murelik Sofia otsis neid vana veski juurest, kus lapsed tavaliselt suplemas käisid: „Ta läks ära," öeldi talle seal, „ütles, et kiirustab koju, muidu saab veel võtta, kui liiga kauaks jõe äärde jääb." Sofia oli vihane, ja mitte niivõrd lapsele, kuivõrd lapse vanematele, kes olid poisi tema hoolde jätnud. Oli juba kottpime, kui Sofia kuulis Ştefănuţi õues mängimas, nagu poleks midagi juhtunud; poiss polnud isegi ütlema tulnud, et ta on tagasi. „Kus sa nii kaua kolasid?" sõitles Sofia kurjalt poissi. Ştefănuţ aga oli vait kui sukk, ei kostnud musta ega valget, riielgu ja pahandagu Sofia palju tahes. Sofia jättis poisi rahule ja hakkas piima kurnama, et see siis keema panna, ta oli poisi peaaegu unustanud, ja kohkus, kui äkki poissi rääkimas kuulis. „Ma tahtsin näha, kas sul on minust kahju, ma tahtsin teada, kas sa hakkad nutma või ei," ütles lapselapselaps. „Ma arvasin, et kui ma pole pimedaks tagasi, siis hakkad sa muretsema ja mõtled, et ma olen uppunud. Ma oleksin öö otsa peidus istunud, niisama, et sulle hirmu teha, et näha, mis sa ütled, aga sinu õnneks hakkas mul jahe ja ma ei saanud oma plaani teoks teha. Sa oleksid hirmsasti kohkunud, kui ma oleksin öö otsa peidus olnud, eks ole,

sa oleksid ju nutnud, eks?“ küsis poiss ja vaatas oma suurte, ripsmeteta silmadega Sofiale otsa...

Ainus, mida Sofia soovis, oli, et ta rahule jäetaks, aga paistis, et poisil oli mõttes just tema rahu rikkuda. „Liiga palju urgitsed inimese hinges, ma pole sihukest last varem näinudki,“ ütles Sofia Ştefanuţile otse näkku. „Liiga pealetükkiv oled!“ Poiss aga vaatas teda oma kollaste, ripsmeteta silmadega, mis olid pealtnäha nii ilmetud, et neist oli võimatu lugeda mõtteid, mis poisi peas liikusid. Ştefanuţi tugev külg oli just oskus varjata oma mõtteid nende silmade taha, mis Sofiale ainiti otsa vahtisid, nagu tahaks poiss teda hüpnotiseerida. Sofia ei teadnud kunagi, kas poiss tema juttu kuulab või ei; poiss haudus juba uut koerustükki, mõtles kõik väga hoolikalt ja üksikasjalikult läbi... Poiss keerles pidevalt Sofial jalus, nii et tal jäid Ştefănuţi pärast tihtipeale kõik tööd tegemata. Ta ajas poisi pahaselt eemale: „Kas sa ei mõista omasugustega mängida, sebid aina mul jalus, olgu mul siis sinuga jagelemiseks himu või mitte, sinu pärast jäävad mul toimetused tegemata...“ Poisil aga ei olnud tema jutust asjagi, ühest kõrvast läks sisse, teisest välja; poiss ainult vaatas teda oma kummaliste silmadega hindavalt, mõõtis pealaest jalatallani; Sofia ei saanud lahti ebamugavustundest, nähes, kuidas uudishimulik laps, kes temast kõike teada tahtis, teda oma hindava pilguga iga kandi pealt uuris...

Sofia oli veel üsna käbe ja kõbus, ta ronis igal hommikul suveköögi katusele, et korjata pirne, mis olid öö jooksul sinna kukkunud. Ühel päeval pani ta lapselapselapse redelit hoidma, et redel, kaitsku jumal, libisema ei hakkaks ja maha ei kukuks. Poisil näis hea meel olevat, et ta Sofiat aidata saab, ta tahtis koguni üles ronida ja aidata pirne korjata. „Kahte inimest see katus ei kanna,“ ütles Sofia, „on niigi nõrk.“ Aga homme laseb ta poisil enda asemel katusele ronida, kui poiss nii kangesti tahab, lubas Sofia, niipea kui nägi, et lapse nägu pilve läks... Aga õige pea taipas ta, et tegelikult tahtis poiss teda ainult vihastada ja ärritada. „Kui sa mind üles ei luba,“ ähvardas poiss, „siis võtan ma redeli ära; ma tahan näha, kuidas sa ilma redelita alla saad...“ Ja poiss ruttaski ähvardust täide viima: võttis redeli, toetas selle vastu väravat ja jäi oma kollaste silmadega ainiti üles Sofia poole vahtima, oodates ilmse huviga, mida ette võetakse. „Mis sa nüüd teed, ma tahan näha, mis sa peale hakkad!“ ütles ta. Suurest vihast hakkas Sofial pea ringi käima ja ta pidi katuselt peaaegu maha libisema. „Ma panen redeli tagasi, kui sa teed, mis ma käsin,“ kuulis ta nagu unes lapselapselapse häält. Korraga tundis Sofia, kui vana ja väeti ta on. Sest just nõrkuse ja viha pärast, kindel see, valgusid tema silmad vett täis. Täiesti ootamatult aga kerkis tema silme ette noor tütarlapselik naine, kes tollessamas õues lõbusasti omaenda lastega oli mänginud, — palju, väga palju aastaid, terve igavik tagasi! —, ja jooksnud nagu poörane, polnud tal rohkem aru peas

kui tema kolmel pojal, kes teda iga hinna eest kinni püüda tahtsid. Nende hääled kajasid tal kõrvus: „Jookse, palju tahad, ikkagi saame su kätte, ole mureta!...“ Sofiale näis, et ta kuuleb isegi tolle noore naise kergemeelset naeru. „Ma panen redeli tagasi ainult siis,“ ütles lapselapselaps, „kui sa laulad mõne vana laulu, mis nüüd enam moes ei ole ja mida keegi peale sinu enam ei oska.“

Sofia istub suveköögi katusel, mida päike üha kuumemaks kütab, ega söanda liigutadagi, kartes libiseda ja maha kukkuda. Ta hakkab kauplema poisiga, kes kangekaelselt oma jonni ajab ja ilmtingimata mõnda laulu kuulda tahab; Sofia ütleb, et on kõik vanad laulud unustanud. „Pole sa unustanud ühti,“ ei lase poiss teda rääkida. „Mõtle natuke aega, ja küll sa näed, et tuleb meelde. Kõik laulud tulevad sul meelde, kindel see! Mina olen üheainsaga rahul, ma ei nõuagi rohkem...“ Sofia küsib eneselt, kas tahab poiss lapselikust ja peaaegu ebateadlikust õelusest tema üle irvitada või on Ştefănuţ, kangekaelne, nagu ta on, enesele hoopis pähe võtnud teda lõbustada, ja mitte seepärast, et tal Sofiat alatasa tusasena nähes kahju oleks hakanud, vaid pigem selleks, et oma jõudu proovida. „Küll ma ta laulma ja tantsima panen,“ on see kummaline, oma ea kohta liiga arenenud laps vist enesele ütelnud. Kui aga Ştefănuţ Sofiaga räägib, pole tema hääles pilget, pigem õhin, nagu oleneks Sofia laulust — seal suveköögi hapral katusel — siin ilmas õige palju. „Hakka juba laulma, ära lase end kauem paluda!“ õhutab poiss, „võta süda rindu ja lase käia...“

Sofia istus katusel, jalad koos, põlved lõua all, poiss aga seisis keset õue ja vaatas teda. Ta vaatas Sofiat oma kollaste kassisilmadega; neis polnud pilke varjugi; poiss oli kaugel sellest, et nalja teha või tema üle irvitada! Paistis, et ta oli ainult kangekaelne nagu lapsed ikka, kui nad midagi kõigest hingest tahavad. Poiss ajas oma jonni: Sofia peab laulma, kui ta ei laula, ei mõtlegi poiss redelit tagasi panna! Ja Sofia teadis, et Ştefănuţ ei mõista nalja: nagu ta on öelnud, nii ka jääb... Tema aga oli liiga väsinud, et laulda. Parema meelega oleks ta võimalikult ruttu alla roninud ja tänavapoolsesse tuppa vilusse vähekeseks pikali visanud — pooleks tunniks, mitte rohkem —, et veidi jõudu koguda. Ta oli nii rammetu, et ei jaksanud enam vihastadagi lapselapselapse peale, kes nii kärsitult ootas, millal ta laulma hakkab. Ometi Sofia teadis, et ei suuda poissi kõigutada, seepärast hakkas ta vana naise ebakindla ja väriseva häälega laulma. Poole laulu pealt jäi ta vait, oli unustanud, ei mäletanud enam laulu lõppu; tähelepanelikult kuulanud laps jäi rahule. „See oli ilus küll,“ ütles ta, „aga sa laulsid liiga vaikselt, halvasti oli kuulda...“

Vihavahk tabas Sofiat alles siis, kui poiss oli kokkuleppe kohaselt redeli paika pannud ja tal oli läbi häda korda läinud katuselt maha ronida. Sofial tulid pisarad silma, aga mitte niivõrd pahameelest, kuivõrd jõuetusest. Ta komberdas vaevaliselt tuppa, viskus voodile pikali ja vajus tukastusse; näis aga, et lapselapse-

lapsel oli plaanis teda veel piinata, et ta viivukestki puhata ei saaks: poiss lükkas hiljukesi ukse paokile, pistis oma pika peenikese kaela ukse vahelt sisse ja jäi Sofiat oma ilmetute silmadega ainiti vahtima...

Kui poisi vanemad pulmast tagasi jõudsid, oli Sofial hea meel, et ta lapsest lahti saab. Vahest oli laps — võib-olla seda ise taipamata — püüdnud võidelda viirastusega, mis oli temast tugevam? Mõni aeg hoidis Sofia väravat lukus — et ainult poissi enam mitte näha —, kuid ega lapselapselaps, kellele tema õues nii väga üksipäini mängida meeldis, niisama lihtsalt alla vandunud: ta otsis ristpuu alt võtit, rebis kõigest jõust käepidet, tagus rusikatega vastu väravat; lõppude lõpuks pani poiss toru hüüdma, anus, et Sofia tuleks ja värava lahti teeks, ta teadvat väga hästi, et vanavanaema on kodus, istub toas, vait kui sukk; viimaks tulid naabrid poisiga riidlema ja ajasid ta minema.

Palju aastaid hiljem tuleb lapselapselapsele, kes on Sofiat suveköögi katusel laulma sundinud, vanavanaema meelde, ja ühel augustiõhtul peatub Sofia värava taga tuledesäras „Volga" nagu must hiigelpõrnikas. Ja lapselapselaps prõmmib väravale, just nagu siis, kui ta alles väike poiss oli, Sofia aga väravat lukus hoidis ja keeldus last tolle visaduse kiuste sisse laskmast. Seekord laskis ta lapselapselapse sisse, ehkki ta teda esimesel pilgul ära ei tundnud, või õigemini teeskles, nagu ei tunneks. „Mina," ütles lapselapselaps ja tõmbas eidekese kõhna närtsinud keha suure karvase käega oma meherinnale, mis oli hakanud juba rasva minema, „olen Petretaadi lapselaps, oled mind vist unustanud ja ei tunne enam ära?" Ja ta hakkas naerma, naeris lõbusalt ning muretult nagu inimene, kellel on elus kõik läinud nii, nagu ta on tahtnud. „See, kes suureks härraks sai?" küsis Sofia, ikka veel teeseldes, nagu ei tunneks ta meest hästi ära. „Sinagi emake, peaksid teadma, et praegusel ajal härrasid enam ei ole," ütles Ştefănuţ ja hakkas toas ringi kõndima, uurides ja uudistades kõike oma kollaste, ripsmeteta silmadega, mida Sofia nii hästi tundis. „Neil on lõpp," lisas ta lõbusalt ja puhkes jälle naerma, siis aga osutas temaga ühes tulnud naisterahvale. „Rääkisin sinust ka oma naisele, tema mulle peale käiski, et me sind vaatama tuleksime," ütles Ştefănuţ, vaadates lävel seisva elegantse naise poole, kes Sofiat uudishimulikult silmitses. (Nagu uudistatakse muuseumis giidi pealekäimisel, kes tahab sulle kindlasti kõiki eksponaate näidata, mõnda saja-aastast eset, mille väärtus seisnebki just vanuses.) „Ma rääkisin Edithile," sõnas Ştefănuţ hooletult ja otsekui möödaminnes, „kuidas sa ühel suvel seal katusel tantsisid." — „Ma ei tantsinud, vaid laulsin!" käratas Sofia. „Sinu mälu on kehvaks jäänud... Kas teil on kõhud tühjad?" küsis ta siis rohkem selleks, et teist juttu teha. „Löön mõned munad pannile, muud mul teile anda ei ole," ütles ta ja tõmbas kähku käega üle toolide, enne kui külalistel istuda palus. „Ära näe vaeva," rahustas lapselapselaps teda, „sul pole tarvis meie pärast midagi tegema hakata. Käisime Făgeti restoranis ja sõime forelli. Oleme, kui nii võib öelda, kaelani täis... Oleks sul ainult kohta, kuhu meid kolmekesi magama panna," lisas ta ja siis avastas Sofia ka tolle kolmanda — autojuhi, turske mehemüraka, keda pimedas koridoris hästi näha polnud. „Costica," ütles lapselapselaps autojuhile, „palun ole nii lahke ja too need kaks pakki autost siia. Aga vaata ette, et sa midagi ära ei lõhu..." Tuhmis lambivalguses avastas Sofia, et lapselapselapse kollased kassisilmad olid endiselt suured, ripsmeteta ja läbitungimatud. Ei võinud iial teada, mis nende taga peitub, mis mõtted Ştefănuţi peas liiguvad. „Kole paksuks oled sa küll läinud," lausus Sofia lapselapselapsele üsna ebasõbralikult, just nagu oleks tahtnud tolle ammuse „laulunalja" eest kätte maksta. „Nii on ikka, kui inimesel hästi läheb, — võtab juurde," lisas ta, otsustanud Ştefănuţile mitte andeks anda, sellesama terava tooniga, millega oli lapselapselast sõidelnud siis, kui too oli alles väike poiss ja lunis temalt luba suplema minna. „Ta on kohutavalt maias," kudrutas Ştefănuţi naine. (See istus akna all toolil, nii et Sofia võis teda volilt uurida. Ta tahtis kangesti näha, missuguse naise oli tema nii nõudlik lapselapselaps endale valinud.) „Ju tal olid muud huvid mängus, et sihukese näotu naise võttis," mõtles Sofia, vaadates väga pikka ja kõhna, kitsaste õlgadega ja terava linnunäoga naist. „Ei mina usu, et ta sihukese järele hull oli!" ütles Sofia endamisi sellesama noriva halastamatu tooniga. „Vaeseke on ju paljas luu ja nahk, kallistades pead ette vaatama, et end vastu konte ära ei kriimustaks..." — „Ma riidlen temaga kogu aeg," kurtis naine, „aga kuidagimoodi ei õnnestu mul teda vähem sööma panna!" — „Nüüd olete kahekesi mu kallal, mis minust niimoodi järele jääb!" lausus Ştefănuţ, haaras poolnaljaga, pooltõsiselt pea käte vahele ning kattis kõrvad kinni, et naiste vada enam mitte kuulda. „Tal on vähemalt paarkümmend kilo üle normi. Tema pikkuse juures peaks ta kaaluma..." — „Hästi, hästi," katkestas Ştefănuţ naist, „mitte sellest pole praegu vaja juttu teha, küsime parem emakeselt, kas ta on terve ja kuidas ta elab, vaatame, kuidas ja millega me teda aidata saame, kui ta millestki puudust peaks tundma..." — „Jaa, muidugi," kiitis naine takka ja vaatas abikaasa vaaremale hellalt otsa. „Ştefănuţ on praegu niisuguse koha peal, kus pole mingeid probleeme, absoluutselt mitte mingisuguseid probleeme..." Sofia aga katkestas teda; pole mõtet ilmaaegu suud kulutada, ütles ta, ja et naine ei pahandaks, võttis Sofia tema käe oma pihku, temal pole mingit abi tarvis. „Toiduga siiski..." ei jätnud Edith. „Nüüd, nende riiginormidega, on ka maal raske," ütles ta nii murelikult, kui vähegi oskas. „Minule jätkub, ja jääb veel ülegi," rahustas teda Sofia. „Mul on kõike küllalt, olge mureta," kordas ta ja silmitses neid sedakorda veidi sõbralikumalt, otsekui tahtnuks neid selle eest tänada, et nad ka temale olid mõtelnud. „Veristasin sel talvel põrsa," jutustas Sofia, „aga liha on praeguseni peaaegu

21*

puutumata!... Tahate, toon teile mõned vorstid, niisama, mekkimiseks, kuigi teil kõhud täis on, nagu räägite..." — „Ütlesin ju, et me oleme söönud," rahustas Ştefănuţ teda, „meile pole midagi tarvis." — „Võib-olla saame memme nõusse," kudrutas lapselapselapse naine, „et ta tulevaks aastaks ka meile sea nuumaks..." — „Ära räägi lollusi," lõikas mees tal sõna suust. „Millega ta peaks seda nuumama? Kas sa siis ei taipa, et talle endalegi ei jätku? Kohe näha, et sa pole maal elanud, sul pole õrna aimugi, kui palju siga sööb!" — „Maisi võiksime ju meie saata..." käis naine peale. Ştefănuţile tundusid naise sõnad nii arutud, et need ei väärinud isegi vastust, ta pöördus taas hoolitsevalt vaarema poole ja küsis mahedal häälel, nagu ikka vanade inimestega räägitakse, ega Sofia haige ole ja ega tal äkki mõne eriarsti abi vaja ole. „Ma tunnen paljusid tohtreid," ütles lapselapselaps, „mulle ei tee mingit tüli nendega rääkida." — „Ei valuta mul kuskilt," vastas Sofia. „Olen terve kui purikas. Pole tarvis minu pärast muret tunda. Tore, et te mind unustanud ei ole ja et mind vaatama tulite, seegi teeb mulle suurt rõõmu. Haruharva," lisas ta kurtmata, andes mõista, et see kõik ei valmista talle erilist meelehärmi, „juhtub keegi veel üle minu läve astuma. Mõnikord pühade ajal tuletatakse mind veel meelde..." ütles Sofia ja katsus neile eelkõige silmadega naeratada.

Nad käisid veel mõne korra teda vaatamas ja tõid kingituseks ilusa seinavaiba. „Ostsin selle Constanţast," ütles Ştefănuţi naine. „Meremehed toovad neid Türgist ja müüvad althõlma. Nad küsivad palju, tõsi küll, aga kui üks asi on ilus, on minu arust patt koonerdada. Eks ole võrratu?" küsis Edith, kui kingitus oli Sofia voodi kohale riputatud. See oli tõepoolest kirev, võttis kohe silmist pimedaks! Iga kord, kui Sofia vaipa vaatas, hakkasid tal silmad kipitama ja pea ringi käima. Vaip oli muidugi idamaine: seal oli tornikeste ja minarettidega serail; kuusirp rippus hämmastavalt sinises taevas. Lillade kottpükstega türklane ratsutas täkul, mis oli must kui rongatiib; türklane põgenes tagaajajate eest, kes ka taamal näha olid. Mees hoidis embuses ümarat odaliski, kelle rinnad olid nagu kaks õuna. Odaliski üks käsi oli kallima kaela ümber, teist aga hoidis ta selja taga kõige ebamugavamas ja ebaloomulikumas asendis. Türklane vahtis taha, et näha, ega jälitajad neil juba kannul ole. Nii tema kui ka vormika odaliski elu oli mõistagi ohus. Türklasel olid vägevad vurrud ja tõstetud käes oli tal jatagan, millega ta oli vajaduse korral valmis end kaitsma... Kui vaip oli seinale pandud, uuris Edith seda mõnda aega, silmad vidukil, nagu uuritakse kunstinäitusel maale. „Ka see motiiv meeldib mulle väga," ütles ta abikaasale. Mõnda aega imetlesid nad üheskoos vaipa. Lapselapselaps hoidis naisel hellalt õlgade ümbert kinni. „Noh, mis sa ütled, eks ole ilus?" küsis noor mees vaaremalt. „Mul on elutoas peaaegu samasugune, ainult värvid on teised," lisas Ştefănuţi naine. „Aga seal on kaks ratsameest, mitte

üks," tuletas abikaasa talle meelde. Mõneks ajaks paistsid nad Sofia unustanud olevat, siis aga, jõulude ja uusaasta vahel, peatus väravas jälle too must „Volga". „Ma veristasin sea," ütles neile Sofia. „Võtke, palju tahate. Mulle pole teab kui palju vaja. Mulle jätkub üsna vähesest." Nad vaidlesid vastu. „Mis siis sulle jääb?" küsis lapselapselaps. „Minule jääb ülearugi," rahustas neid Sofia. „Vorstid on oivalised," kudrutas Ştefănuţi naine. „Ei tea, kas küüslauku sai paras jagu," tundis Sofia huvi. „Suurepärased vorstid," ütles Edith... Siis jäid külaskäigud harvemaks, Sofia kuulis (ühelt külamehelt, kes oli möödunud talvel palunud, et Sofia oma lapselapselapsele tema eest „kostaks", sest mehel oli pahandusi), et Ştefănuţ oli veel kõrgema koha saanud ja Bukaresti kolinud. Et Bukarest oli kaugel, jäid ka külaskäigud ära. Juba mõne aja pärast oli Sofia lapselapselapse ja tema naise unustanud. Isegi värvirikas türgi vaip seinal ei tuletanud neid talle enam meelde...

Seevastu painasid teda pidevalt mälestused ammumöödunud aegadest. Marcu oli Seghedinis honveedivägedes aega teeninud, ema aga oli teda ühtepuhku unes näinud. Üks halb unenägu järgnes teisele. „Olen otsustanud, et lähen otsin ta üles, vaatan, mis temaga lahti on," oli Sofia tookord oma vanematele poegadele teatanud. Sofia soov Marcut jälle näha oli sedavõrd palav, et pojad üsna kähku taipasid, et temaga vaielda oleks tühi töö. „Eks mine pealegi, sa oled ikka oma tahtmist teinud, meid pole sa kunagi kuulda võtnud. Kui on jutt meie nooremast vennast, ei leia keegi sinuga ühist keelt. Kui asi puutub Marcusse, oleks nagu jumal ise sul aru peast võtnud!... Liiga suur ja sõge armastus pole ka hea, aga see on sinu enda asi, tee, nagu heaks arvad, meie ei sega vahele... Oleks sul niigi palju mõistust," lisasid nad, „et sa üksi pikale teele ei läheks. Võta mõni lastest kaasa, võta Giorguţ, ta on juba üsna suur poiss ja võib sulle abiks olla. Paljugi, mis võib juhtuda, Seghedin on ju kaugel, ega see ole siinsamas künka taga, kiviviske kaugusel, ja kui sul keegi seltsiks on, läheb ju ikkagi kergemaks..." Algul ei tahtnud Sofia sellest kuuldagi: „Mis abi või tuge temast on!" sõnas ta. „Kas te ei näe, et ta on alles täitsa laps! Just nagu vana laulusalm ütleb: „Olen päkapikk, aga kange mees: teed mul roogib tagumik lehmadele lume sees. Kus on lumi sügav maas, sõidan teiste turjal ratsa, kuid kus tee on hüva taas, seal ma jalgsi tatsan.*"" — „Päris nii see ka ei ole," vaidlesid pojad vastu. „Sa pole tähelegi pannud, kuidas poiss on viimasel ajal kasvanud. Tal on nii rammu kui ka aru juurde tulnud, sa võid julgesti tema peale loota." — „Tähendab, ma pean veel ka tattnina järele vaatama, kes mind kogu tee tüütab, ja tee on üsna pikk, ega see nii lühike olegi..." — „Üksi me sind minna ei luba," hüppasid

* Tlk. Harald Rajamets. *Toim.*

pojad Sofiale peale. „Tont teab, mis sinuga seal juhtuda võib, jääd põdema või mine tea mis veel, ja ütle, mida sa siis seal võõraste hulgas peale hakkad! Sest võõrad ei tee sinust välja, nad ei vaata sinu poolegi, kui sa haigena maas oled, jätavad su sinnapaika, ei nemad sind aita! „Meie sind ei tunne, me ei tea, kes sa oled, ja see ei ole meie asigi," ütlevad võõrad, ja kas pole siis parem, kui keegi omastest sinu juures on?" küsisid Sofia kolm poega, ja nähes, et nad on ta nurka surunud, ei jäänud Sofial muud üle kui nende tahtmist teha. „Olgu," ütles ta, „võtan Giorguţi ühes, aga olgu ta hea laps ja kuulaku minu sõna, vastu ärgu vaielgu; nii et mina ütlen üht, aga tema teist, siis me läbi ei saa, olgu see tal teada!" — „Ta on juba suur," pistis poisi ema oma lapse kaitseks vahele, „varsti neliteist täis. Ja ta on väga kuulekas. Pai nagu tütarlaps, mida ütled, seda ka teeb, küll sa näed, et ta sulle vastu ei hakka. Võta ta kaasa," keelitasid miniad, „ja sa veel tänad meid hea nõu eest..."

Augustikuu esimestel päevadel olid mõlemad — nii Sofia kui ka tema pojapoeg Giorguţ — minekuvalmis. Teele asusid nad ühel pilvisevõitu päeval lõuna paiku. Poiss näis eriti kärsitu. Sofia mure aga oli liiga suur selleks, et veel rõõmustada. Ja mida lähemale lahkumisetund jõudis, seda suuremat hirmu ja rahutust ta tundis. Lahkumiseelsel ööl valas Sofia kibedaid pisaraid; ta oli öö otsa ärkvel ja alles koidu aegu, kui hämune aovalgus aknast sisse igritses, läks tal korda tukastada. Siis hakkasid õues kuked laulma, nii et Sofia uni polnud kuigi pikk...

Enne teeleasumist püüdsid pojad Sofiat veel kord rahulikuks sundida: „Kui me sind niisugusena näeme," ütlesid nad pahaselt, „oleksime valmis tont teab mida tegema, et sulle aru pähe panna. Sest mis võiks temaga jumala eest juhtunud olla? Kas arvad, et tal pole sõjaväes muud teha kui sulle kirjutada, jah? Näha on, et sul pole õrna aimugi, mida ajateenistus enesest kujutab! Praegu on suveaeg ja mine tea mis pikad ja rasked manöövrid ungarlastel seal Seghedinis käimas on, aga võib ka olla, et garnison on kuhugi mujale saadetud ja sa ei leiagi teda, ja manöövrite ajal pole tal, vaesekesel, aega hingegi tõmmata; ainult meie, kes me samuti oleme aega teeninud, teame, kuidas seal võhm välja võetakse; kunas veel kirju kirjutada! Ilmaaegu võtad nii pika tee jalge alla, aga meie ei sega enam vahele, tee, nagu heaks arvad. Tühi vaevanägemine..." — „Võta, emake, vihmavari kaasa," soovitasid kolm miniat nagu ühest suust. „Kui sajab, on sul millegagi oma pead kaitsta, et vihm sind läbi ei leotaks, ja ka siis, kui päike kõrvetab, on tast kasu, annab varju... Ja sina ära emakesele vastu hakka..." õpetasid nad poissi. „Usaldame ta sinu hoolde," ütles Pavel, poisi isa, „sina oled ju suur mees. Isegi vurru-udemed juba nina all, sa pole kaugeltki enam laps..."

Sofia nägi jälle vaimusilmas, kuidas kodakondsed talle ja poisile nõuandeid olid jaganud, nende hääled kõlasid taas tema kõrvus.

Aga Seghedini minekut ta enam nii hästi ei mäletanud... Nad magasid, kus juhtus, kuuris või muldrikul, kui mõni lahkem peremees neid oma õue lubas. Ööd olid niisama palavad kui päevadki — too talumatu leitse oli tal meeles. Maa (mis hõõgus nagu küdev ahi) õhkus öösiti kuumust, ja isegi taevatähed, mis meile, surelikele, tavaliselt nii kauged ja külmad paistavad, näisid nüüd tulised, valmis iga hetk põlema lahvatama! Sofia ja Giorguţ rõõmustasid, kui neile mõni veekogu teele ette sattus, olgu see nii tilluke ja madal kui tahes, nad kastsid jalad vette, et endid veidi jahutada; kui oli suurem jõgi, heitis Giorguţ kähku riided seljast ja viskus rõõmsalt jääkülma vette. „Aitab küll," ütles siis Sofia. „Lähme, muidu tabab öö meid väljal." Ja poiss kuulas sõna, tuli veest välja, märjad juuksed turris nagu siili okkad, hambad plagisemas. Mööda tema kõhetut keha voolasid veepiisad nagu tillukesed läbipaistvad helmed... Veidi aega enne seda, kui nad Seghedini jõudsid, algasid vihmasajud. Neil aga polnud valikut, tuli edasi minna, saagu, mis saab, olgu ilm kui tahes kehv. Nende õnn, et suvevihmad kaua ei kestnud! Ometi näis, nagu tahtnuks jumal maad üle ujutada, nii tugevasti sadas, sealsamas aga jäi vihm jälle üle, päike tuli välja ja kõik lõi ümberringi sädelema, kuid Sofia mõtted olid niivõrd hõivatud kodus nähtud halbadest unenägudest, et ta kõigest ümbritsevast mingit rõõmu ei suutnud tunda, ehkki oleks tahtnud. Ta oli rahutu ja hirmul, pojapoeg aga, nähes teda alatasa nii mures ja mõttes, hakkas tänitama — nagu olid teinud ka Sofia pojad, enne kui ta teele asus —, ja ütles, et vanaema piinab end asjata igasuguste tobedate mõtetega. „Kui nägid unes, siis nägid, mis sellest! Ega sa ometi arva, et kõik, mis sa unes näed, — unes võib inimene ju igasuguseid asju näha, und näeme enese tahtmata, unenägusid ei saa oma soovi järgi valida, — läheb täide! Mina näen unes kõiksugu jampsi, see ei tähenda veel midagi..." vatras poiss; tal oli küll juba vurru-ude nina all, aga aru poolest paistis ta alles laps olevat. Sofia tegi nimme südame kõvaks, sest küllap poiss just seda ootaski, et vanaema talle oma hinge avaks. „Kurt oled või," küsis poiss tõredalt. „Sinu käest lausa osta sõna. Ma olen tüdinud sedasi vaikides kõndimast, või veel! Nagu oleksime keeletud loomad!..." torises poiss ja Sofia laskis tal toriseda, laskis tal rääkida, mis sülg suhu tõi, sest poisi sõnad — mis lapsest ikka tahta? — läksid tal ühest kõrvast sisse, teisest välja. „Kas sa ei kuule, mis ma küsisin?" põrkis poiss solvunult. „Miks sa vait oled, miks sa ei vasta? Kaua ma pean ootama?" — „Ütlen ausalt, ma tõesti ei kuulnud," vastas Sofia rahulikult, poisi pahameelest välja tegemata. „Küsi, palun, veel kord, küll ma siis vastan." — „Ma ei räägi sinuga enam üldse," ütles poiss, ise iga hetk nutma puhkemas. „Mul on kõrini! Tabagu mind välk, kui ma veel ühe sõna ütlen! Kui tahad, teeme võidu, vaatame, kumb jaksab kauem vait olla." Hommikust õhtuni kõndisid nad sõnatult, kuni Giorguţ viimaks näljast nutma puhkes; siis istusid nad vana kirsipuu varju ja

hakkasid vaikides sööma... „Kui ma sind niisugusena näen, nagu oleks sul kogu aeg mingi vaev ja valu,“ ütles poiss Sofiale ühel heal päeval — ja Sofia pani tema sõnu väga imeks —, „siis läheb ka minu meel hirmus kurvaks ja mul tuleb nutt peale... Mitte kui miski ei paku enam lõbu, isegi koerust ei taha enam teha! Usud sa mind, memmeke, või ei usu?“ Kui Sofia poisile otsa vaatas, nägi ta tema silmis pisaraid. Ta pani seda väga imeks, sest polnud teadnud, et poiss on nii tundeline. Kohkunult, suurte raskustega ja sõnu otsides katsus Sofia poisile selgeks teha, et kõik tema mured ja vaevad puutuvad ainuüksi temasse, poisil pole mingit põhjust kurvastada; pealegi ei tea nii noored lapsed veel õieti, seletas Sofia, mis on valu ja kurbus... „Igal asjal oma aeg,“ lisas ta veel. „Ära ülearu kiirusta, mu armas...“ See oli põiklev, ühtaegu leebe vastus; poisi sõnad olid Sofiale südamesse läinud, ta oleks tahtnud nutta, neelas aga pisarad targu alla. Ja ometi avanesid tema südameluugid äkki ja tahes-tahtmata pääsesid huulilt sõnad: „Ainult temale oli antud seda kõike enneaegu tunda ja kogeda...“ Giorguț sattus segadusse, ega söandanud talle otsa vaadata, Sofia aga küsis eneselt, kui palju suudab too laps tema jutust aru saada ja kas sõnade sügavam tähendus üldse poisi eluvõõra ja kogenematu lapsearuni jõuab; ühtlasi oli Sofial piinlik mõelda, et ta oli mõistmatule lapsele oma hinge avanud. Ta tundis, et ei suuda enam sõnu oma hinges luku taga hoida, need pidid välja pääsema, ja ta hakkas uuesti rääkima poisiga, kes üha maha vahtis ja nuttis ning aeg-ajalt käeseljaga oma pisaraid pühkis. Laps nuttis ja kannatas tema pärast, Sofia aga tundis teda nutmas ja ohkamas nähes kergendust ja rõõmu; just nagu oleks poisi nutt tema südamelt raske kivi veeretanud.

Ta hakkas poisile rääkima asju, millele ta ise õigupoolest polnud veel mõtelnudki, tema sõnad olid kibedad ja rängad, ja ta kahetses neid, niipea kui need olid välja öeldud. „Parem oleks olnud, kui ma poleks teda üldse sünnitanud...“ ütles ta. Seda kuuldes hakkas Giorguț veelgi südantlõhestavamalt nutma, pisarad voolasid ojadena tema puhastest süütutest lapsesilmadest. „Temasugustel oleks parem sündimata jääda...“ Ja need sõnad, mida tema, Marcu ema, nõnda valjusti lausus, kõlasid nii tema enese kui ka temast sündinu needmisena. Sofia kohkus omaenda sõnadest, tahtis neid ümber lükata, tagasi võtta, öelda, et see pole nõnda, et ta oli tühja lobisenud, et need arutud sõnad olid vihahoos öeldud, et need olid rumala, mõistmatu naise sõnad, mida ei tasu tähele panna ja mis tuleks nii ruttu kui võimalik unustada... „Ma lobisen niisama tühja,“ ütles ta, „räägin rohkem suusoojaks. Sina, mu armas, unusta võimalikult ruttu kõik, mis ma sulle rääkisin.“ Kuid seda, mis on kord välja öeldud, ei saa enam tagasi võtta. Sofia püüdis nüüd kogu süü oma õlgadele võtta; ta ei veeretanud seda enam poja õlgadele, keda ta hoidis nagu oma silmatera. „Kui keegi üldse süüdi on,“ ütles ta, „siis mina üksi, kellelgi teisel pole

siin ilmas süüd. Sest ainult mina...“ Giorguț aga ei lasknud tal mõtet arendada, võttis tal sõna suust ja jälle oli Sofia poisi juttu kuulates väga imestunud, nagu polnukski tegu mõistmatu lapsega, vaid täismehega, kes on elu näinud ja selle tagamaid ja allhoovusi tundma õppinud; poiss rääkis nagu tark vanake — ja kust ta küll need sõnad võttis, ja kes küll oli need talle suhu pannud, seda ei võinud tema, Marcu ema, teada. Niivõrd ootamatud olid need poisi sõnad, et iga kord, kui Sofia hiljem nendele mõtles, kahtles ta, kas poiss tõesti oli nõnda öelnud... „Ära enam sedasi nägi,“ ütles niisiis poiss. (Pisarad olid ära kuivanud ja Giorguți pilk taas selge, täis lapselikku rõõmu ja helgust.) „Milleks iseennast või teisi süüdistada?! Sest, k u i t a h a d t e a d a, m e m m e k e, p o l e m i t t e k e l l e l g i s i i n m i n g i t s ü ü d... Ja nüüd läki edasi,“ lisas poiss, tõusis ja rapsis riietelt toiduraasukesi. „Peame kiirustama, muidu jääme pimeda peale. Oleme söönud ja puhanud, o l e m e i s e g i j u t t u p u h u n u d, nii et võime rahus edasi minna.“

Lõpuks jõudsid nad kohale, nüüd siis olid nad sihtpunktis. Nad puhkasid veidi väljakul ausamba kõrval, millel seisis suursugune ja õige uhke meesterahvas ja vaatas kaugusesse. Neid, kaugelt tulnuid ei huvitanud, kes see võõras mees on, nad ei vaadanud peaaegu tema poolegi, aga nad tundsid huvi skulptuurigrupi vastu pjedestaali ümber. Seal oli laps, lillepärg käes, pilk kangelase poole pööratud — ja niihästi tema pilgust kui ka poosist võis lugeda harrast, peaaegu ekstaatilist imetlust —, naine, kleit tuules lehvimas, kes oma mõlemaid käsi aumärkidega ehitud kangelase poole sirutas, siis veel patsiga ja pikkade vägevate vurrudega talumees (müts oli tal austuse märgiks vastu rinda surutud), kes tohutu suurele vikatile toetudes samuti üksisilmi selle mehe poole vaatas, kes oma aukartustäratavast kõrgusest kõige üle valitses... Õigupoolest on see küll Giorguț üksi, kes mitu tiiru ümber toreda ausamba teeb, ammuli sui ilusat skulptuurigruppi vahib ja kord lapse lillepärga, kord vanamehe vikatit jõllitab. Sofia seevastu seisab monumendi kõrval ja nutab, sest ta on kaotanud lootuse Marcut leida. Ta ei tea, mis väeüksuses poeg teenib, — linn aga on kasarmuid täis — ja järelepärimistest pole ta seni mingit selgust saanud. Hommikust saadik, kui nad linna jõudsid, on Sofia ja Giorguț ringi käinud, küsinud ühelt ja teiselt — ja et nad ungari keelt ei oska, on neil suurivaevu korda läinud endid arusaadavaks teha —, ent nad on asjata otsinud, Marcut pole nad leidnud... Viimaks sattusid nad ühe kasarmu juurde; pelglikult küsitati väravas vahti pidavat soldatit. Sofia ütles talle oma poja nime, soldat aga kehitas õlgu, märgiks, et ta pole sellenimelist kuulnudki. „Küllap ta on kuskil mujal, meil niisugust pole,“ ütles ta; suurivaevu said nad teineteise jutust aru. Sofial ja Gior-

guțil oli siiski õnne, üks nende kandi noormees, kes nagu Marcugi Seghedinis aega teenis, oli Sofia valget vammust nähes nende juurde astunud ja juttu ajama hakanud. „Keda sa, memmeke, otsid ja miks sa nutad?“ küsis noormees Sofialt ja Sofia rääkis talle oma vintsutustest: kuidas ta otsib oma sõjaväes aega teenivat poega, aga ei leia. Täna hommikust saadik käib mööda linna, aga pojast pole kippu ega kõppu! „Ole mureta, küll me ta üles otsime, küll me jälile saame, pole siin nii väga muretseda midagi,“ lohutas soldat Sofiat ja kõik kolm — Sofia, Giorguț ja soldat — hakkasid ühes koos otsima. Nad käisid kasarmust kasarmusse, kuni väljas pimedaks läks. Pärisid kõikjal Marcu järele, teda polnud aga mitte kuskil. Soldat hakkas pahaselt pomisema — Sofial on ta hästi meeles, see oli suurevõitu ninaga ja mustade vurrudega nägus poiss —, ütles, et tema ei jäta enne, kui Marcu leitud, sest kui Marcu tõepoolest Seghedinis aega teenib, peavad nad talle ükskord jälile saama, egas ta ometi ole maa alla vajunud! Ja siis tunnistas Sofia soldatile, et on halba und näinud. Soldat aga ei tahtnud sellest kuuldagi. „Jäta need unenäod,“ ütles ta, „egas jutt ole unenägudest. Egas ma praegu unenägude pärast muretse.“ Nad jõudsid ühe kasarmu juurde, mis asus päris linna servas. Soldat palus Sofiat ja poissi kannatlikult oodata, kuni ta järele uurib, mis ja kuidas. „Kui teda siin ka ei ole, siis ma ei tea, kust teda veel otsida,“ arvas ta. Kui soldat tagasi tuli, taipas Sofia tema rahulolevast ilmest, et viimaks ometi on ta otsitava jälile saanud. „Ma ju ütlesin, et ei jäta enne, kui olen ta leidnud!“ hooples soldat. Sofia tundis, kuidas süda klopib, otsekui tahaks rinnust välja karata. Soldat katsus teda rahustada: „Ta on haige, memmeke, aga ole rahulik, ta pole suremas, nagu sa unes nägid.“

Pimedas peaaegu käsikaudu teed otsides läksid nad linnaserva, kõndisid mõnda aega mööda kitsaid tänavaid, siis jõudsid linnast välja ja pöörasid Tisza poole — selles suunas oli neil kästud minna, aga väljas oli juba üsna pime, vaevu nägid jalga jala ette panna — ning sattusid viimaks parki, kus kasvasid kõrged vanad tammed. Nad jõudsid suure punastest tellistest maja juurde. „Vaatame, võib-olla lastakse sisse,“ sosistas soldat. „Oodake siin, kuni ma ungarlasest valvuriga räägin.“ Soldat jäi üsna kauaks ära, Sofia värises ja talle kippus nutt peale. „Sisse ei lubata,“ ütles soldat, kui oli tagasi tulnud. „Aga mul vedas, sattusin lahke inimese peale ja sain kaubale. Ma ootan siin, teie minge, aga ärge väga kauaks jääge — nii palus vahimees —, muidu jääb ta tohtritele vahele ja saab riielda, et teid omavoliliselt sisse laskis.“ Sofia tahtis soldatit tänada, see aga tõukas teda kergelt käega: mingu juba kord, aega on niigi näpilt.

Valvur läks ees ja näitas neile teed. Nad kõndisid mööda valgete seintega kitsast koridori, siis astusid ruumi, kus oli hulk haigeid, kõik olid voodis pikali, tekk lõuani. Haiged vahtisid Sofiat uudishimulikult, nii et ta kohmetus ja abitult ning ehmunult ukse

juurde seisma jäi. Siis suundus ta poja häält kuuldes, mis talle ruumi ühest nurgast kõrvu kostis, Marcu voodi poole. Tema silme ette oleks nagu tihe udu langenud, seetõttu ei näinudki ta esimesel hetkel poega. Sofia istus voodi äärele — Giorguți oli ta peaaegu unustanud ja kohkus, kui poissi kogemata küünarnukiga riivas. „Sina ka siin?“ imestas Sofia, „ütlen ausalt, olin su unustanud...“ Marcu ajas end vaevaliselt padja najal püstakile, et ema paremini näha. Sofia kuulis teda rääkimas, ent poja sõnade mõte ei jõudnud temani. Sõnad hõljusid mõnda aega sihitult õhus, Sofia kõrvu kostis vaid nende kaja, mingi mõttetu pomin... Jaa, kõik oli nagu unes, sest poeg muudkui rääkis ja rääkis, ema aga ei taibanud tema jutust kõige vähematki. Ta mõtles poega koguni paluda, et see aeglasemalt räägiks, et ta mõnegi sõna poja jutust suudaks püüda, aga Sofia hirm oli nii suur, et ta polnud võimeline poja nägemisest üldse rõõmu tundma ja tänulik olema, et oli poja juurde jõudnud, ta üles leidnud, et ta polnud asjata nii pikka maad maha käinud, — hääl oli ära, Sofia lõualuud olid krampis, ta ei saanud rääkida...

(„Kas ma olin ikka tõesti tema juures Seghedinis, kas nägin teda seal haigevoodis, ega ma äkki und näinud, ega kõik äkki unes sündinud?“ küsib Sofia eneselt hulk aastaid hiljem, kuid ei suuda sellele küsimusele selget vastust anda.)

Sofial läks toibumisega aega. „Kellest ta nüüd räägib?“ küsis ta eneselt jahmunult, „mida ta ütelda tahab, mina aga, ehkki peaksin praegu teda kuulama, olema nagu üksainus suur kõrv, ei suuda oma mõtteid koguda, need rändavad tont teab kus...“ — „Peksis mind, ei tundnud haletsust,“ ütles Marcu, ja viimaks taipas Sofia, millest poeg räägib. „Ja siia, ja siia,“ osutas Marcu sinna, kuhu teda oli löödud. Kes nimelt oli teda peksnud ja mis tollel mehel Marcuga klaarida oli olnud, seda oleks Sofia tahtnud küsida, aga tema suu jäi endiselt lukku, ta ei saanud veel rääkida... „Ja ta ei vaadanud, kuhu virutab,“ pajatas Marcu sellelsamal kergel lapselikul toonil, „hoopidega ta ei koonerdanud!“ lobises poeg ükskõikselt, just nagu olnuks jutt kellestki kõrvalisest, aga nähes, et ema on nutma puhkemas, hakkas Marcul temast kahju ja ta otsustas ema säästa... „Juhtus nii, armas emake, et ma olen ühte nägu ohvitseriga, kelle tentsikuks ma olin, nagu ma sulle oma viimases kirjas kirjutasin...“ Sofia tahtis kurta, et ta polnud juba mitu kuud kirja saanud, just see oligi ta nii murelikuks teinud, et ta poega otsima asus, ent tal polnud selleks aega ega võimalust; Marcu rääkis kogu aeg, ja säärase innuga, et ema ei saanud sõnakestki vahele poetada. Sofiat aga kohutas niihästi poja naljatav lapselik toon, mis tema jutuga sugugi kokku ei sobinud, kui ka poja peksust moonutatud nägu...

Tuli juttu tütarlapsest, noorest ilusast tsirkuseartistist, siis ka tütarlapse vennast. Vend, pajatas Marcu, ei vaadanud oma õe ja ohvitserihärra armastust hea pilguga. Ohvitseri nimi oli Ivo

Filipovac... „Ja näe, mis neiu vend endale pähe võttis: peksan selle ohvitseri vaeseomaks, annan talle õpetust, et tal armastamisehimu ja -isu üle läheks! Tegelgu oma asjadega ja jätku mind ja mu õde rahule!“ Sofia aga ei taibanud kõige vähematki, ei leidnud sellel, mis oli juhtunud tema pojaga — keda oli tahetud tappa, nii rängalt oli teda pekstud —, mingit seost looga, mida Marcu peksmisest alles lõhkiste ja paistes huultega jutustas... Sofia tahtis pojale oma segadusest ja nõutusest märku anda, poeg aga ei lasknud tal rääkida, nii kärsitu oli ta oma lugu lõpuni jutustama. „Juhtus nii, ema, et ma sattusin kokku hea inimesega, issanda kingitus, ei muud. Ta ei jätnud mind maha, hoolitses minu eest...“ pajatas Marcu, Sofia aga püüdis tema sõnade mõtet tabada, ehkki seda polnud kerge teha. „Nii et kui ma kuulsin preili venna sõnu: „Ma sind veel õpetan, Ivo Filipovac, siis olin vait kui sukk, lasksin end peksta ja kolkida, sest arvasin, et nii on kõige parem... Ma pidin ju härra ohvitserile kuidagi näitama, e t t a o n m u l l e n a g u l i h a n e v e n d, ehkki me pole ühest emast sündinud, ma pidin tema heaks midagi tegema, mõistad, emake! Ja tütarlapse vend sai petta!“ sosistas Marcu, emale lähemale kummardudes, et ema paremini kuuleks, ja hakkas jälle õnnelikult naerma, uhke, et tal oli korda läinud seda kurja venda ninapidi vedada, just nagu oleks Marcu ise sellest pettusest mingit kasu saanud. „Poiss sai petta,“ ütles Marcu veel kord, „ja ainult seepärast, et me oleme härra ohvitseriga väga sarnased; kui sina, emake, meid koos näeksid, ütleksid, et oleme vennad, nii sarnased oleme...“ pajatas Sofia noorim poeg, ja kui ema oli jutu lõpuni kuulanud, oligi aeg hüvasti jätta ja minna. Niigi olid nad kauaks jäänud.

Nad läksid mööda sedasama valgete seintega koridori tagasi. Soldat seisis haigla väravas ja ootas neid. Oli kottpime, paistis ainult soldati hõõguv sigaretiots. „Nüüd võime minna,“ ütles noormees Sofiale ja põlev sigaretiots valgustas tema punast suud, täidlasi huuli ja musti vurre. „Tuleks juba kuu välja, et näeks, kuhu astuda, et näeks jalga jala ette panna... Ma ei saa kasarmussegi minna,“ (tema hääl kostis pimedusest, mis oli nii tihe, et lõika või noaga), „enne kui olen teid kuhugi öökorterisse saatnud, kus võiksite pea padjale panna ja puhata. Hea, et me teada saime, mis temaga on, hea, et ta üles leidsime, hea, et me ilmaaegu nii pikka maad maha ei käinud.“ — „Ega me eksinud ole?“ küsis Giorgut. „Oleks nagu teine tee, mitte see, kust tulime.“ — „Ära karda, poiss, kui minuga oled, ei juhtu sinuga mitte midagi. Pole aega sulle jutustada, kui palju mina neid teid siin tallanud olen...“ — „Ma teadsin, et temaga on midagi juhtunud, et temaga kõik korras pole,“ ütles Sofia rohkem iseendale kui neile kahele, täies elujõus noorele mehele ja poisiohtu noorukile, kes temast teine teisel pool kõndisid. Ta kuulis nende samme, aga näha ta neid ei võinud, nii pime oli. „Võõraste hulgas on ikka nii,“ kuulis Sofia soldati häält, „paneb lausa imestama, mida kõike juhtub“.

Mõni nädal pärast seda, kui Marcu oli rindele läinud — oli puhkenud maailmasõda —, nägi Sofia oma noorimat poega viimast korda unes, ja see unenägu ehmatas teda rohkem kui kõik eelmised. Unenägu oli väga segane. Polnud õieti selge, kelle pulmad seal olid ja kes oli laua otsas peigmees. Algul oli see just-ungarlane, keda Sofia oli kord — siis, kui ta veel abielus polnud, — laadal magusaid präänikuid müümas näinud ja keda oli ammuli sui vahtinud, sest mees oli nägus ja tore. Miks ta just seda meest unes nägi, ei osanud Sofia ütelda, ja päris selge polnud seegi, miks just peigmehena.

Siis unenäopilt muutus ja käimas olid juba hoopis teised pulmad, palju uhkemad ja toredamad; oli palju rahvast ja hulk pillimehi. Ja Sofia tundis ära oma poja. Poeg, lumivalge särk seljas, uhke lilleline vest peal, istus laua otsas. „Ma olen nii õnnelik,“ ütles Sofia poega nähes. „Sinagi oled niikaugel, sinulgi on tulnud aeg omaenda kodu rajada.“ Aga peigmees ei paistnud sugugi nii õnnelik olevat, kui oli tema ema. „On tulnud ja ei ole ka,“ ütles poeg, ning selle asemel et ema nägemisest rõõmu tunda ja talle õnnelikult otsa vaadata, vahtis maha, näost valge, kulm kortsus. „Kuidas siis ei ole?“ käratas ema vihaselt. „Kas arvad, et aeg seisab paigal ja sina jääd eluksajaks poisikeseks, kel pole ilmas mingit pidet ega sihti? Ei mingit vastutust! On nii?“ — „Ja mis sa mõrsja kohta ütled, ema, meeldib ta sulle või ei?“ küsis poeg. „Sulle peab ta meeldima, pojake, mitte mulle,“ vastas Sofia, „sina ju võtad ta naiseks. Kuid väljanägemiselt ja kommetelt ei paista ta meie kandist olevat. Ta ei tule mulle sugugi tuttav ette,“ lisas Sofia, kui oli pruuti tähelepanelikult silmitsenud. Siis võttis maad ränk vaikus ja mõlemad tundsid, et ei suuda selle painet taluda. Nii et Sofia hakkas uuesti rääkima, õieti kordas, mida ta juba varem oli ütelnud. „Sinule peab ta meeldima, sina võtad ta naiseks, sina oled ta enesele valinud, mina vahele ei sega... Mulle oleks meeldinud, kui ta oleks mõni tuttav tütarlaps olnud, mitte võõras, aga ära seepärast kurvasta, kõik on ju hästi...“ Ja taas võttis maad vaikus, poeg vältis ema pilku, vaatas kuhugi kõrvale, ainult mitte Sofiale otsa. „Mis tal küll peaks olema, et ta nii vaikne, nii sõnakehv on?“ küsis Sofia eneselt unes üha suurema ärevusega. „Kes teda küll on pahandanud? Äkki ei meeldi talle mõrsja, äkki suruti poiss nurka ja sunniti tüdrukut ära võtma... Ja tema, vaeseke, ei söanda mulle hingatagi, mis tal viga on!“ — „Keegi ei sunni sind vägisi naist võtma,“ püüdis ta poega julgustada, unustades, kuidas olid lood olnud enne Marcu rindeleminekut. „Ma tean, sul on kahju, et poissmehepõli läbi on, nüüd pannakse sulle nagu kõigile meestele päitsed pähe; aga nii on see seatud, igaühele tuleb kord see aeg, olgu sul teada.“

Poeg ei andnud ema arukatele ja elutarkadele sõnadele mingit vastust, nagu polekski ta neid kuulnud. Ta vahtis maha, ja

Sofiale tundus, poeg väldib nimme tema pilku, et ema eest oma kurbust varjata. Sofia pani tähele, et poeg pühib käeseljaga vargsi pisaraid, ja kohkus väga... „Sa varjad minu eest midagi, mu armas. Kas arvad, et ma olen loll, et ma ei näe, et sul midagi südamel on? Näen küll, miks ma siis ei peaks nägema!..." ütles Sofia pojale õige tasa, et keegi kõrvaline ei kuuleks. „Kui sa mulle oma muresid ei kurda, kellele sa siis veel peaksid oma hingepiinadest rääkima? Teist nii lähedast kui mina pole sul terves ilmas. Ja halvasti teed, et ei usalda ema, kes on sulle elu andnud ja sind kasvatanud," sõitles Sofia poega ja tema meel läks üha ärevamaks, kui ta nägi, et poeg vaikib ega lausu sõnagi. „Niisugune oled sa alati olnud, ikka nii kinnine, ikka oled sa kõike minu eest varjanud! Keegi ei saa kunagi teada, mis sul südamel on!" — „Jäta, ema," oli poeg siis leebelt, poolihääli öelnud, „ära mind enam sõitle ja ära päri, palun sind, asjata pärid. Näed ju isegi, et ma ei saa ega oskagi sulle vastata!" — „Küll sa saad!" käratas Sofia. „Miks sa siis ei saa? Kuid sulle meeldib salapäratseda, et keegi sind ei mõistaks, et keegi sinust aru ei saaks, just see sulle kõige rohkem meeldibki! Kas arvad, et ma olen nii loll, et ma ei näe?" Ja selle hüüatuse peale unenägu haihtus...

AUTORIST

Tuntud rumeenia kirjanik Sorin Titel (7. XII 1935—17. I 1985) sündis Lugoji linnas, lõpetas a. 1956 Bukaresti ülikooli rumeenia keele erialal ning debüteeris ajalehes „Tribuna" 1958. aastal. Esikteos „Puu" ilmus trükist 1963. aastal. Järgnesid romaanid „Tagasitulek" (1966), „Nooblid ja sentimentaalsed valsid" (1967), „Eine murul" (1968), „Süütute öö" (1969), „Vangi pikk rännak" (1971), „Kauge maa" (1974), „Lind ja vari" (1977), „Kiire hetk" (1979) ja „Naine, vaata, see on sinu poeg" (1983). 1988. aastal ilmus Sorin Titeli viimne, lõpetamata romaan „Melanhoolia".

Lisaks romaanidele on Sorin Titel avaldanud kriitikat ja esseid ajakirjanduses ning kogumiku „Lugemiskirg" (Pasiunea lecturii, 1976).

Sorin Titeli teosed on tähelepanu äratanud uudsuse ja värvika omanäolisusega. Erilist äramärkimist väärib aga nende kaante vahel eesti lugejani jõudnud romaan „Naine, vaata, see on sinu poeg" — XX sajandi ülemlaul emaarmastusest, mis on üks kaunimaid, tundesügavamaid ja elutruumaid teoseid rumeenia kirjanduses üldse.

Tõlkija

Titel, S.

T60 Naine, vaata, see on sinu poeg. — Tln.: Eesti Raamat, 1989. — 336 lk.

ISBN — 5—450—00737—x

See on raamat armastusest ja üksildusest, iseäranis meeste üksildusest, mida naiste imepärane armastus leevendab ja valgustab. Kuid eriliselt on selles rumeenia kirjaniku Sorin Titeli (1935—1985) romaanis kirjeldatud emaarmastust. Mitmesuguseid värvikaid inimsaatusi kõrvutades ja põimides (ristuvad kahe teisikupaari eluteed) on kirjanik loonud meeliköitva teose, mis autori omapärasest eneseirooniast koloreerituna on XX sajandi ülemlaul emaarmastusest, üks kaunemaid, tundesügavamaid ja elutruumaid romaane kogu rumeenia kirjanduses.

T $\frac{4703010100—240}{901(15)—89}$ 254—89 (makulatuuri eest) 84.34 Rum

---

Литературно-художественное издание

Т и т е л Сорин. Женщина, посмотри, это твой сын. На эстонском языке. Перевод с румынского Н. Алвер. Художник-оформитель А. Аарма. Таллинн, изд-во „Ээсти раамат". Toimetaja E. Puskar. Kunstiline toimetaja E. Loopere. Tehniline toimetaja H. Sandla. Korrektorid H. Sillajõe ja A. Vissarionova.

ИБ № 6170

Laduda antud 07. 04. 88. Trükkida antud 21. 03. 89. Formaat 60×90/16. Ofsetpaber. Kiri: žurnalnaja. Ofsettrükk. Trükipoognaid 21,0. Tingtrükipoognaid 21,0. Tingvärvitõmmiseid 42,25. Arvestuspoognaid 24,52. Trükiarv 30 000. Tellimus nr. 154. Hind rbl. 2.60. Kirjastus „Eesti Raamat", 200090, Tallinn, Pärnu mnt. 10. Tallinna Raamatutrükikoda, 200108, Tallinn, Laki 26.